

II. ULUSLARARASI KAFKASYA'NIN GELECEĞİ KONGRESİ (11-13 MAYIS 2022/ANKARA)

KONGRE BİLDİRİ TAM METİN KİTABI

EDİTÖRLER

DOÇ. DR. GÜRAY ALPAR
DR. GÖKBERK DURMAZ

ANKARA 2022

**II. ULUSLARARASI KAFKASYA’NIN GELECEĞİ KONGRESİ
(11-13 MAYIS 2022/ANKARA)
KONGRE BİLDİRİ TAM METİN KİTABI**

**EDİTÖRLER
DOÇ. DR. GÜRAY ALPAR
DR. GÖKBERK DURMAZ**

ISBN: 978-605-70881-5-4

Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları ®
(The Licence Number of Publicator: 48294)
TR: +90 312 473 80 41 E posta: sde@sde.org.tr www.sde.org.tr

Bu kitabın tüm hakları Stratejik Düşünce Enstitüsüne aittir.
İzinsiz kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.
Kitapta bulunan eserlerin yasal ve etik sorumluluğu yazarlara aittir.
SDE Publications- 2022©

Yayın Tarihi: 06.08.2022

Baskı Hazırlık
Karinca Ajans

Adres: Dr. Mediha Eldem Sokak 56/1 Kızılay/Ankara
Tel: 0 312 431 54 83 / Faks: 0312 431 54 84
www.karincaayayinlari.com
info@karincaajans.net

Basım Yeri: Hazar Matbaacılık
Sertifika No: 48999
Adres: Kazım Karabekir Cad. Kültür Çarşısı No.7/56-57 Altındağ/Ankara

II. ULUSLARARASI KAFKASYA'NIN GELECEĞİ KONGRESİ (11-13 MAYIS 2022/ANKARA)

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Güray ALPAR (Stratejik Düşünce Enstitüsü Başkanı)
Prof. Dr. Tefvik ERDEM (SDE İç Politika ve Hukuk Koordinatörü)
Dr. Gökberk DURMAZ (SDE Dış Politika Uzmanı)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abuzer PINAR (Ankara Medipol Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu ÇENGEL (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Oktay TANRISEVER (ODTÜ)
Prof. Dr. Sezer AKARCALI (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA (Azerbaycan)
Prof. Dr. Durmuş BOZTUĞ
Prof. Dr. Recep KAYMAKCAN
Doç. Dr. Nurhayati Ali ASSAGAF (Endonezya)
Doç. Dr. Almaral MALDIBEK (Kazakistan)
Doç. Dr. Merve Karacaer ULUSOY (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ
Doç. Dr. Halid ÜVEYSİ (Filistin)
Doç. Dr. Kainar KALDYBAY (Kırgızistan)
Doç. Dr. Halilullah RESULİ (Afganistan)
Dr. Sevba ABDULLA (Kuzey Mekadonya)
Dr. Keisuke WAKIZADE (Japonya)

YÜRÜTME KURULU

Sinan TAVUKÇU (SDAV Başkanı)
Alper TAN (SDE Başkan Yardımcısı)
M. Fatih SEZGİN (SDE Akademi Koordinatörü)
Hasan GÖKMEŞE (Yayın Sorumlusu)
Duygu ÖZDEMİR (SDE Başkanlık Asistanı)
Betül Yaren ÖZER (SDE Başkanlık Asistanı)
Aslı Nur ÇANAĞÇI (SDE Başkanlık Asistanı)
Kaan BİLGE (SDE Başkanlık Asistanı)
Serhat ŞABAP (Proje Asistanı)
Arslan KAYA (SDE Araştırma Asistanı)
Dilara ÖNEŞ (SDE Araştırma Asistanı)
Merve KILIÇ (SDE Araştırma Asistanı)
Batuhan Zeki ÖZTÜRK (SDE Araştırma Asistanı)
Ömer Yasin AKÇAOĞLU (SDE Araştırma Asistanı)

II. ULUSLARARASI KAFKASYA’NIN GELECEĞİ KONGRESİ

11 - 13 Mayıs 2022 – ANKARA

PROGRAM

1. GÜN

CUMHURBAŞKANLIĞI MİLLET KÜTÜPHANESİ KONFERANS SALONU

-2. KAT

13.00	KAYIT		
14.00 – 14.20	AÇILIŞ	<ul style="list-style-type: none">Serkan KAYALARDoç. Dr. Güray ALPAR	TİKA Başkanı SDE Başkanı
14.20 – 15.45	PROTOKOL KONUŞMALARI	<ul style="list-style-type: none">Süreyya Sadi BİLGİÇMahir ÜNALErkan AKÇAYCevdet YILMAZDr. Serdar ÇAM	TBMM Başkanvekili TBMM AK Parti Grup Başkanvekili TBMM MHP Grup Başkanvekili TBMM Plan Bütçe Kom. Bşk. T.C. Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı
15.45 – 16.00	KAHVE ARASI		
16.00 – 18.00	BÜYÜKELÇİLER OTURUMU	<ul style="list-style-type: none">Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri BakanlığıAzerbaycan Ankara BüyükelçisiBangladeş Ankara BüyükelçisiGürcistan Ankara Büyükelçisiİran Ankara BüyükelçisiKazakistan Ankara BüyükelçisiKırgızistan Ankara BüyükelçisiMalezya Ankara BüyükelçiliğiÖzbekistan Ankara BüyükelçisiPakistan Ankara BüyükelçisiTacikistan Ankara BüyükelçisiTürkmenistan Ankara Büyükelçisi	Sn. Rashad Mammadov Sn. Mosud Mannan Sn. George Janjgava Sn. Mohamad Ferazmand Sn. Sapiyev Erkebulan Onalbekuly Sn. Kubanychbek Omoraliev Sn. Ado Muhammad Yakasai Sn. Alisher Agzamkhodjaev Sn. Muhammad Syrus Sajjad Qazi Sn. Ashrafjon Gulov Sn. İşankuli Amanllyev

• – 12.30 DÜŞÜNCE KURULUŞLARI OTURUMU

- Türkiye SDE - DOÇ. DR. GÜRAY ALPAR
- Azerbaycan AIR CENTER - FUAD CHIRAGOV
- Endonezya GCIAD - DOÇ.DR. NURHAYATİ ALİ ASSEGAF
- Gürcistan GEOCASE – DR. EMİL AVDALJANI
- İran IPIS - İRAN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI – DR. MOHAMMAD TAGHI HOSSEINI
- Kazakistan INTERNATIONAL SCIENCE COMPLEX ASTANA - TALGAT KALİYEV
- Kırgızistan EDİL OSMANBETOV - KIRGIZİSTAN MİLLİ STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
- Macaristan INSTITUTE FOR FOREIGN AFFAIRS AND TRADE - DR. TAMAS PETER BARANYI
- Özbekistan DEVELOPMENT STRATEGY CENTER (DSC) – FARRUKH KHAKIMOV
- Pakistan ISSI - MS. AMINA KHAN
- Rusya ST. PETERSBURG DEVLET ÜNİVERSİTESİ DİPLOMATİK ARAŞTIRMALAR DİREKTÖRÜ
PROF. DR. STANISLAV TKACHENKO
- Türkmenistan MFA STRATEGY CENTER – DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI ULUSLARARASI İLİŞKİLER ENSTİTÜSÜ,
STRATEJİK BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DİREKTÖRÜ
- TDT TÜRKSOY - SULTAN RAEV
- Türkiye SETA - Prof. Dr. FERHAT PRİNÇÇİ
- Türkiye İRAM - HAKKI UYGUR
- Türkiye KAFKASSAM - PROF. DR. HASAN OKTAY
- Türkiye STM THINKTECH - KORG. (E) ALPASLAN ERDOĞAN

12.30 – 13.30 ÖĞLE YEMEĞİ

13.30 – 15.30 YENİ ULUSLARARASI SİSTEM ARAYIŞLARI VE KAFKASYA

- Prof. Dr. Fırat Purtaş (AHBVÜ) Oturum Başkanı
- Dr. Mohammad Taghi Hosseini (İRAN Dışişleri Bakanlığı – IPIS)
“Küresel Değişimler ve Uluslararası Sistemi Yeni den Düşünmek”
- Prof. Dr. Mehmet Akif Kireççi (Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu Üyesi)
- “Yeni Arayışlar: Nasıl Bir Uluslararası Sistem”
- Prof. Dr. Celalettin Yavuz (İstanbul Topkapı Üniversitesi)
“Güney Kafkasya Sorunlarının Çözümünde Yeni Uluslararası Sistem Arayışları”
- Doç. Dr. İsmail Safi (T.C. Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu Üyesi)
“Kafkasya Kördüğümü ve Karadeniz-Hazar İşbirliği Örgütü’nün Kurulması Önerisi”
- Doç. Dr. Nurhayati Ali Assegaf (President of GCIAD)
“Uluslararası Sistemdeki Değişiklikler ve Kafkasya”
- Sinan Tavukcu (SDAV Başkanı)
“Yeni Uluslararası Sistemin Kilit Taşı Kafkasya”
- Dr. Gökberk Durmaz (SDE Uluslararası İlişkiler Uzmanı)
“Japonya’nın Kafkasya Politikaları”

15.30 – 15.45 KAHVE ARASI

15.45 – 18.00 KÜLTÜR, İLETİŞİM VE ETKİLEŞİM AÇILARINDAN KAFKASYA

- Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel (AHBVÜ) Oturum Başkanı
- Abdullah Eren (YTB Başkanı)
“Eğitim Diplomasisinin Kafkasya’daki Rolü”
- Prof. Dr. Sezer Akarcalı (Ankara Üniversitesi)
“Sorunların Çözümünde Medya ve İletişim Stratejileri”
- Prof. Dr. Fahri Temizyürek (Uluslararası Kültür ve Dil Akademisi Başkanı)
“Kafkasya Halklarının Dilleri Üzerine”
- Prof. Dr. Ruhi Ersoy, (TBMM 25, 26. Dönem Mv. ve AHBVÜ Öğretim Üyesi)
“Medya, Kültür ve İletişim Stratejisi Açısından Kafkasya’nın Geleceğine Dair Düşünceler”

PANELLER
2. Gün: 12 Mayıs 2022

SALON B [SEMİNER SALON]

6. KAT

10.00 – 12.30 KAFKASYA’DA BÖLGESEL İHTİLAFLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

- Prof. Dr. Tevfik Erdem (SDE İç Politika ve Hukuk Koordinatörü) **Oturum Başkanı**
- Büyükelçi Hulusi Kılıç (Eski Azerbaycan Büyükelçisi)
“**Bölgesel İhtilaflar ve Çözüm Yolları**”
- Prof. Dr. Aygün Attar (Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu Üyesi)
“**Türkiye’nin Bölgesel İhtilafların Çözümünde Rolü**”
- Prof. Dr. Oktay Tanrısever (ODTÜ)
“**Kafkasya’daki Bölgeselleşme Sürecinin Çatışma Çözümü Mekanizmalarına Etkileri: Fırsatlar ve Riskler**”
- Prof. Dr. Hasan Oktay (Uluslararası Vizyon Üniversitesi-K. Makedonya)
“**Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Nasıl Bir Ermenistan Politikası**”
- Doç. Dr. Alexandr Sotnichenko (Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Ankara Kültür Merkezi Başkanı)
“**Kafkasya: Medeniyetler Arası Bir Köprü veya Kaos Noktası?** ”
- Doç. Dr. Umut Başar (ASBÜ/IRAM)
“**2. Karabağ Savaşı’ndan Sonra Oluşan Yeni Denkleme İran’ın Tutumu**”

12.30 – 13.30 ÖĞLE YEMEĞİ

13.30 – 15.30 KAFKASYA’DA BÖLGESEL GÜVENLİK VE YENİ UFUKLAR

- Tümg. (E) Doç. Dr. Güray Alpar **Oturum Başkanı**
- Korg. (E) Alpaşlan Erdoğan (STM ThinkTech Koordinatörü)
“**Güvenlik Açısından Kafkasya’nın Geleceği**”
- Tuğg. (E) İhsan Başbozkurt (SDE Savunma ve Güvenlik Kurulu Başkanı)
“**NATO, ABD ve AB Kafkasya’nın Güvenliği İçin Güvence mi Risk mi?**”
- Kd. Albay (E) Mithat Işık (SDE Savunma ve Güvenlik Koordinatörü)
“**Özel Güvenlik Şirketlerinin Kafkasya’ya Etkileri**”
- Prof. Dr. Osman Köse (Milli Savunma Üniversitesi)
“**Tarihin Işığında Bölgesel Sorunların Çözümü**”
- Alb. (E) Dr. Servet Avşar
“**Uluslararası Güvenlik ve İstihbarat Açısından Kafkasya’nın Önemi**”
- Dr. Emil AVDALIANI (GEOCASE)
“**Gürcistan Açısından Kafkasya’nın Güvenliği**”

SALON B [SEMİNER SALON]

6. KAT

15.30 – 15.45 KAHVE ARASI

15.45 – 18.00 KAFKASYA’DA EKONOMİK İLİŞKİLER, ULAŞIM VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

- o Prof. Dr. Abuzer Pınar SDE Ekonomi ve Finans Koordinatörü - **Oturum Başkanı**
- o Jonathan Tow Singapur Ankara Büyükelçisi
“**Singapur’un Bölge Hakkında Değerlendirmesi**”
- o Prof. Dr. Levent Aydın (ASBÜ)
“**Güney Kafkasya Koridorunun Gücü: Enerji Güvenliği ve Ekonomik İşbirliklerinin Geliştirilmesi**”
- Prof. Dr. Murat AŞLAN (AYBÜ) – İRAM – “**Rusyaya Uygulanan Enerji Yaptırımları Sertleşirken: Enerji İthalatçısı Ülkelerin Durumları**”
- o Bülent Süloğlu (T.C. Ulaştırma Bakanlığı)
“**Ulaştırma Koridorlarının Kafkasya’nın Geleceğine Etkileri**”
- o Kenan Aslanlı (IRAM)
“**Kafkasya’da Bölgesel Enerji Rekabeti ve İşbirliği Eğilimleri**”

II. ULUSLARARASI KAFKASYA’NIN GELECEĞİ KONGRESİ
GENÇ ARAŞTIRMACILAR ÇALIŞTAYI
3. GÜN (13 MAYIS 2022)

SALON A [KARE SALON]

6. KAT

10.00 – 12.30 GENÇ ARAŞTIRMACILAR ÇALIŞTAYI (BİLDİRİ SUNUMLARI)

Prof. Dr. Abuzer PINAR / Doç. Dr. GÜRAY ALPAR (**Oturum Başkanı**)

ABDUL MOİZ AWAN / PAKİSTAN

AİPERİ BUKUEVA / KYRGYZSTAN

AİSHA GANYBEKOVA / KYRGYZSTAN

AİZHAN AİTBÆVA / KYRGYZSTAN

BEGÆİM ABĐLEVA / KYRGYZSTAN

BEKARİS NURİMAN / KAZAKHİSTAN

DAJANA BARUŐİC / BOSNIA - HERZEGOVİNA

DİLNAZ SAİPEDİNOVA / KYRGYZSTAN

FAKHİRİ GULMAMMADOV / AZERBAIJAN

FİRÜZ FEVZİ / AFGHANİSTAN

GOSHGAR BAYLAROV / AZERBAIJAN

KİRAN AŐİROV / RUSSİA

MAMMAD İSMAYİLOV / AZERBAIJAN

MEDIA ZHİYAN / İRAN

MOHAMMAD HAROON / AFGHANİSTAN

MUSEYİB SHİRALİYEV / AZERBAIJAN

RAKHİM MAMADALİYEV / UZBEKİSTAN

RAMİN MARDANİ AGHABEYGLU / İRAN

RİFKHA AULİA / ENDONEZYA

SABİNA MAMMADLİ / AZERBAIJAN

SADRADDİN MAMMADLİ / AZERBAIJAN

SARA KASİMOVA / AZERBAIJAN

ZHANNA ZLATİNA / UKRAİNE

SALON B [SEMİNER SALONU]

6. KAT

10.00 – 12.30 GENÇ ARAŞTIRMACILAR ÇALIŞTAYI (BİLDİRİ SUNUMLARI)

Prof. Dr. TEFKİK ERDEM / Dr. GÖKBERK DURMAZ (**Oturum Başkanı**)

ARSLAN KAYA / TÜRKİYE

ASLİNUR ÇANAQÇI / TÜRKİYE

BATUHAN ZEKİ ÖZTÜRK / TÜRKİYE

BETÜL YAREN ÖZER / TÜRKİYE

CENNET TAŐKO / TÜRKİYE

DİLARA ÖNEŞ / TÜRKİYE

DUYGU ÖZDEMİR / TÜRKİYE

FULYA AKMAN / TÜRKİYE

KAAN BİLGE / TÜRKİYE

M. FATİH SEZGİN-BURAK AKSU / TÜRKİYE

MERVE KILIÇ / TÜRKİYE

ÖZDEM ALTUN / TÜRKİYE

ÖMER GÖK / TÜRKİYE

RABİA NUR ŞENLİK / TÜRKİYE

RÜMEYSA KIVRAK / TÜRKİYE

SERHAT ŞABAP / TÜRKİYE

SÜMEYYA AYŞE YILDIRIM / TÜRKİYE

ZEYNEP NİSA EMİŞEN - ŐİMGE ÖZTÜRK / TÜRKİYE

ZEYNEP RANA KORKMAZ / TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN.....	ix
ÖNSÖZ	xi
(Dajana BARUSİC) BİRLEŞTİRİCİ UNSUR OLARAK ORTAK TARİH ANLAYIŞI: TÜRK DEVLETLER TEŞKİLATI ÖRNEĞİ.....	1
(Aiperi BUKEEVA), II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA ALMANYA'DA KURULAN "TÜRKİSTAN LEJYONU" VE "MİLLİ TÜRKİSTAN" DERGİSİ.....	7
(Arslan KAYA), GÜNEY KAFKASYA'DA EKONOMİK İŞBİRLİKLERİ VE TÜRKİYE'NİN KAFKASYA POLİTİKALARI	27
(Batuhan Zeki ÖZTÜRK), TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI İÇİN BİR AVRUPA BİRLİĞİ ÖNERİSİ.....	41
(Dilara ÖNEŞ), TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN GÖÇ POLİTİKALARI.....	57
(Fulya AKMAN), İSLAMİ KÜLTÜRE AİT SÖZ VARLIĞININ KAZAKÇADAKİ YANSIMALARI.....	67
(Firuz FEVZİ), TÜRKİSTAN VE AFGANİSTAN'DAN GÖNÜLLÜ OLARAK KAFKASYA VE ÇANAKKALE SAVAŞINA KATILANLARIN ANI HATIRALARINA DAİR.....	77
(Goshgar BAYLAROV), TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN ORTAK MEDYA PLATFORMUNUN OLUŞTURULMASI ÜZERİNE ÖNERİLER.....	85
(Gulbara OROZMAT), NİKOLAY İVANOVİÇ İLMİNSKİY VE EĞİTİM SİSTEMİ.....	95
(Kiram, ASHIROV), RUSYA'NIN 21'İNCİ YÜZYILDAKİ SİYASETİ: TÜRK MİLLETLERİYLE İLİŞKİLERİ YENİDEN ŞEKİLLENDİRMEK	103
(Museyib SHİRALİYEV), ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN SUŞA BEYANNAMESİ VE ÖNEMİ	113
(Ömer AKÇAOĞLU), TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI VE ÜYE DEVLETLERİN İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞINA YÖNELİK TEPKİLERİ VE DAVRANIŞ BIÇIMLARI.....	129
(Rahim MAMADALİYEV), TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATINDA ÖZBEKİSTAN'IN ROLÜ.....	141
(Zeynep Nisa EMİŞEN, Simge ÖZTÜRK), ASYA'DAKİ BAĞIMSIZ TÜRK DEVLETLERİ ARASINDA İŞBİRLİĞİNİ ETKİLEYEN OLUMLU VE OLUMSUZ FAKTÖRLER	149

(Zhanna ZLATINA), TARİHSEL PERSPEKTİFTEN UKRAYNA-RUSYA ARASINDAKİ SORUNLAR	161
(Fırat PURTAŞ, Rabia Nur ŞENLİK), KIRGIZİSTAN'IN "DÜNYA GÖÇEBE OYUNLARI" GİRİŞİMİ VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN KAMU DİPLOMASİSİNE KATKILARI	175
(Duygu ÖZDEMİR), TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ASKERİ/ GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİ	181
(Betül Yaren ÖZER), TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATINDA DÜŞÜNCE KURULUŞLARI VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ ARASINDA İŞBİRLİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ	189
(Muhammed Fatih SEZGİN, Ömer GÖK ve Burak AKSU), TÜRK DEVLETLER TEŞKİLATI İLE ULUSLARARASI SİSTEMDE DEĞİŞEN AKTİF DENGE POLİTİKASI	195
(Rifkha Aulia Fazrianti ZAELANI), ENDONEZYA HALKININ TÜRKİYE'YE BAKIŞI	241
(Bekarya NURİMAN), KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE'DE AŞIKLIK GELENEĞİ	243
(Abdul Moiz Awan, Reham TARIQ), FROM THE PERSPECTIVE OF TWO STATES ONE NATION; AN ANALYSIS OF TÜRKİYE-PAKİSTAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE DEFENSE INDUSTRY (2001-2021)	245
(Özdem ALTUN, Rümeyza KIVRAK), TÜRK DEVLET TEŞKİLATINDA ORTAK DEĞERLERİN ORTAYA ÇIKARILMASI VE KÜLTÜREL İŞBİRLİĞİ	247
(Merve KILIÇ), SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE VE ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ İLİŞKİLERİNDE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN ROLÜ VE ETKİSİ	249
(Sümeyya Ayşe YILDIRIM), TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATINDA KÜLTÜREL DİPLOMASİ İLE HALKLARIN YAKINLAŞMASI	259
(İsmail SAFİ), KAFKASYA KÖRDÜĞÜMÜ VE KARADENİZ-HAZAR İŞBİRLİĞİ MODELİ	271
(Osman KÖSE), TARİH İŞİĞİNDE BÖLGESEL SORUNLAR VE ÇÖZÜMÜ	285
(Servet AVŞAR), ULUSLARARASI GÜVENLİK VE İSTİHBARAT AÇISINDAN KAFKASYA'NIN ÖNEMİ	295
(Umut BAŞAR), GÜNEY KAFKASYA'DA YENİ STATÜKOLÜ VE 2. KARABAĞ SAVAŞINDAN SONRA İRAN'IN TUTUMUNA DAİR BİR DEĞERLENDİRME	317

EDITÖRDEN

Siyasal, toplumsal ve ekonomik yapıları içeren mevcut uluslararası sistemin, güç dağılımı ve devletlerin birbirleriyle ve çevreleriyle oluşturduğu ilişkileri anlamlandırmada yetersiz kaldığı ve sadece çıkar kavramı üzerine yoğunlaşarak insan unsurunu görmezden gelmesi günümüzde yaşadığımız sorunlar yumağını oluşturmuştur. Şüphesiz böylesi bir ortam Kafkasya ve çevresindeki bölgeler için de geçerlidir.

Uluslararası sistemde yaşanan hızlı değişimleri müzakere ederek, Kafkasya ve çevresindeki bölgelere olan etkisini anlamlandırmayı amaçlayan ve suretle bölgedeki işbirliği, barış ve istikrarı sağlayarak gelecek vizyonunu ortaya koymayı amaçlayan akademik çalışmalara ihtiyaç olduğu ortadadır.

Bölgesel sorunlara bölge ve civarındaki ülkelerden akademisyen ve fikir insanlarının katılımı ile farklı bakış açıları getirmeyi amaçlayan ve ilki Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de gerçekleştirilen, Kafkasya'nın Geleceği Kongresi'nin ikincisi 11-13 Mayıs 2022 tarihleri arasında Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi Konferans Salonunda gerçekleştirilmiştir. Kongrede 15 ülkeden; akademisyen, politikacı, diplomat ve düşünce kuruluşu temsilcisinin katılımcı olarak yer alması yanında Amerika, Afrika, Avrupa ve Asya kıtalarından, 40'tan fazla ülkeden büyükelçi ve diplomatın da izleyici olarak katılması böylesi bir konuda yapılacak çalışmaların ne kadar ilgi gördüğünü göstermesi açısından anlamlı olmuştur. Kongrede en üst düzeyde, diplomatik ve akademik olarak tartışılan konuların ve ortaya konulan görüşlerin bölgesel güvenlik, istikrar ve kalkınmaya yönelik yeni ufuklar açması açısından yararlı olduğu/olacağı da görülmüştür.

Gençler bir toplumun en önemli gücü ve umududur. Kafkaslar ve çevresine gençliğin bakışını ve önerilerini almak üzere düzenlenen kongrenin son günü genç araştırmacı ve akademisyenlere ayrılmış ve onların hazırladıkları bildirimlere yer verilmiştir. Genç Araştırmacılar Çalıştayında ortaya konulan ve büyük bir ilgiyle takip edilen bu bildirimlerin uluslararası akademik yayın olarak bir araya getirilmesinin, geliştirilmesine ihtiyaç olmasına rağmen hem gençleri bölgesel kalkınma ve güvenlik konusundaki çalışmalara teşvik edeceği hem de bölgeye yönelik bundan sonra yapılacak çalışmalarda istifa edilmesi açısından oldukça faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

SDE tarafından ortaya konulan ve Bilim Heyeti kontrolünden geçerek yayınlanması uygun görülen akademik bildirimlerden oluşan bu mütevazı çalışmanın sizlerle birlikte bilim ve düşünce dünyasına ve daha insancıl ve barış dolu bir geleceğe katkı sağlamasını umut ediyoruz.

Doç. Dr. Güray ALPAR
SDE Başkanı

ÖNSÖZ

İletişim teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak dünyanın giderek daha fazla küçüldüğünden söz etmek, klasik küreselleşme söyleminin ana argümanlarından biridir. Bu iddianın arkasındaki varsayım gizil olarak bölgesel gelişme ve krizlerin de küresel politikanın ana gündem konusunu oluşturacağıdır. Oysa gerçekte bölgesel sorunlar ve krizler daha tali bir sorun alanı olarak görülür çünkü dünya, küresel politikanın yeni ve sözde daha ciddi ama ciddi olma iddiası kadar çözümsüzlük konusunda hem fikir olunan yeni riskleri konu edinir, çevre kirliliği, artan silahlanma yarışı, rekabetçi insan ilişkilerinden kaynaklanan yabancılaşma ve topluluğun (community) parçalanması gibi. Bu nedenle de bölgesel sorunlar ancak küresel uluslararası düzeni tehdit noktasına geldiğinde ana gündem konusu haline gelir.

Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), bölgesel sorunların sadece bölgesel sorunlar olarak görülmemeyip, küresel uluslararası sorunların ve ilişkilerin ana bileşenlerinden biri olduğunu iddia eden ve çalışmalarına bu minval üzerine devam eden bir düşünce kuruluşudur.

Mevcut uluslararası ilişkiler sisteminin eşitsizlik ve adaletsizliği normalleştiren bir sistem olduğu ana varsayımından hareket eden SDE, bölgesel sorunların ele alınarak onu küresel sistem içerisinde değerlendirmenin bilimsel bir analizle ortaya konabileceğini iddia eder.

SDE bu zamana kadar yaptığı tüm çalışmalarda parça ve bütün arasındaki diyalektikten hareket ederek bu sınırlar içinde yapılan analitik bir analizin kapsamlı bir çerçeve ortaya koyacağına inanır. SDE yaptığı çalışmalarda hem Türkiye'nin hem de dünyanın ana sorunlarını çözüm önerilerini de içerecek biçimde ele alırken konu hakkında yeterli bilgi ve birikime sahip uzmanlarını, akademisyenlerini ve bürokratlarını da sürecin içine dâhil eder. Daha önce yaptığı Keşmir sorunu çalıştayları, Balkanların ele alındığı çalıştay gibi Kafkasya'nın geleceği de aynı biçim ve içeriğe sahip olmuştur. Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de gerçekleştirilen birinci Kafkasya'nın Geleceği Kongresi tam da bu bağlamda sorunun ana mekânı üzerinde gerçekleştirilmiş olup oldukça ses getiren bu çalışmanın ikincisi 11-13 Mayıs 2022 tarihleri arasında Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi Konferans Salonunda gerçekleştirilmiştir.

II. Kafkasya'nın Geleceği Kongresi de bu çerçevede konunun uzmanlarını, akademisyenleri bürokratları sürece dahil etmenin yanında ayrıca SDE bünyesinde verilen eğitimlerle genç araştırmacı haline gelen geleceğin akademisyen ve entelektüel adayları da kongre içinde paydaş analizci olarak sürece dahil olmuşlardır.

SDE'nin içinden yetiştirilen genç araştırmacıların ki bir kısmı lisans son sınıf öğrencisi ve çoğu yüksek lisans doktora öğrencisi olan bu genç akademisyen adayları usta-çırak ilişkisi içinde hem konunun uzmanlarının görüşlerinden faydalanmışlar hem de Kafkasya'nın geleceği konusunda kendi görüşlerini dile getiren sunumlar yapmışlardır.

Türkiye'de çok da alışık olunmayan bu tür bir kongre tertip etmenin haklı gururunu yaşayan SDE, bu çalışmaya emek veren tüm katılımcılara değerli görüş ve önerileri için teşekkür eder. Kültür dünyamıza yapılan bu katkı nedeniyle SDE ailesi olarak süreçte emeği geçen herkese şükranlarımızı sunarız.

Prof. Dr. Tefvik ERDEM

BİRLEŞTİRİCİ UNSUR OLARAK ORTAK TARİH ANLAYIŞI: TÜRK DEVLETLER TEŞKİLATI ÖRNEĞİ

Dajana BARUSİC*

Öz

Küreselleşme sürecini en yoğun bir şekilde yaşadığımız günümüzde kültür, gelenek, din ve dil gibi unsurların giderek daha fazla değersizleştirildiği ortadadır.

Bu anlamda bir milletin kimliğini oluşturan unsurlar zayıfladıkça, tarih anlayışının da doğrudan başkaları tarafından manipüle ve empoze edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Böyle bir ortamda bir milletin bilinçaltı ve toplumsal hafızası başka milletlerle geçmişte paylaştığı değerleri ve ortak tarihine selektif davranmakta ve bazen çok önemli hususları ikinci plana itmektedir. Bunun en iyi örneklerinden birisi de Altaylardan başlayarak Dünyanın her tarafında dağılmış Türk kökenli milletlerdir.

Türkler arasında bilinçli olarak yaratılmaya çalışılan kültürel ve dilsel kopukluk özellikle son 30 yıldır aşılmaya çalışılmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı bu bakımdan önemli bir siyasi ve kültürel birliği temsil etmektedir.

Diplomasi, ekonomi, ticaret ve daha birçok alanda ilişkileri geliştirip, ortak bir tutum sergilemek için Türk dünyası devletlerinin ortak bir tarih anlayışına ihtiyacı vardır. Ortak dil, din, tarih, örf-adet noktalarından yola çıkarak birlik, beraberlik ve dayanışma bilincine sahip olan nesilleri yetiştirmek gelecekte en önemli hedeflerden birisi olmalıdır.

Hun ve Göktürk devletlerinden başlayarak 'yükselen gücünün çatısı altında birleşme' anlayışı belirleyici olmuştur. Bu anlayışı devam ettirmek birçok konuda ilerleme sağlama yanında bölgesel barış ve refahın artmasına da imkân sağlayacaktır.

Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatına üye devletlerin ortak tarih anlayışını hangi hususlar üzerinde inşa edilmesi gerektiğini ve bunun gerçekleştirilmesi nasıl bir etki yaratabileceğini göstermeye hedeflemektedir. Diğer taraftan yapılacak çalışma ile "Sovyet dönemi nasıl ve hangi ölçüde bu ulusların birbirinden uzaklaşmasına neden olmuştur" ve tarih yazıcılığında bunun giderilmesi için hangi girişimlerin yapılması gerektiği de araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Birlik, Tarih, Kültür

* Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi ve Stratejik Düşünce Enstitüsü Araştırmacısı, Ankara/Türkiye, dajanabarusic@gmail.com, ORCID NO: 0000-0001-6419-7795.

A COMMON UNDERSTANDING OF HISTORY AS A UNIFYING ELEMENT: THE CASE OF THE ORGANIZATION OF TURK STATES

Abstract

The importance of culture, tradition, religion and language is gradually decreasing in contemporary setting, where we experience the globalization processes most intensely. As aforementioned elements that form the national identity weaken so is the understanding of history prone to relativization and manipulation.

In such an environment, national consciousness and social memory are constantly reinterpreted and this affects values and history, which were once shared with the other nations in the past. Because of this some very important issues are pushed into the background. For instance, the first Turk nations beginning from Altays, are scattered all over the world.

In the past 30 years, there were efforts to overcome the cultural and linguistic disconnection between the Turk people and in this context, the Organization of Turk States represents an important political and cultural body. States of the Turk World need a joint understanding of history in order to develop relations and display synchronised attitude in diplomacy, economy, trade and other fields. This needs be one of the most important goals in the future - to build a new generation of Turk people, who are aware of their shared origin and common cultural elements, like language, religion, history, customs and traditions.

In this regard, seeing Hun and Göktürk states as examples of 'unification under the roof of its rising power' has been decisive. Maintaining this understanding will accelerate the development in many ways and contribute to regional peace and prosperity.

This study shows on which aspects the Organization of Turk States should focus on in order to meet its goal. Additionally, this study also investigates how and to what extent the Soviet period caused the Turk nations to alineate from each other and how to emend it.

Keywords: Organization of Turk States, Union, History, Culture.

Giriş

19. yüzyılda, tarihin, sosyal bilimi olarak görülmeye ve siyasi amaçlarla kullanılmaya başlamasından itibaren farklı propagandalara ve manipülasyonlara açık bir alan haline gelmeye başladığı görülmüştür. Milli kimliklerin ortaya çıkmasına müteakiben birçok ülke kendi tarih yazıcılığını da bu yönde geliştirmeye çalışmıştır. Türkistan coğrafyası özellikle Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra, her ne kadar kendine özgün, hatta diğerkelere de yön verecek bir Türk İslam medeniyetini geliştirmeyi başardıysa da son birkaç asırda asimilasyon süreci yerli halklarda derin izler bırakmış ve onları birbirine yabancılaştırmıştır. Bu onların ortak bir tarih anlayışında birleştirmelerini zorlaştırmıştır.

Maksat ve yöntem

Bu çalışmanın maksadı Türkistan coğrafyasına yönelik ayrıştırma çalışmalarını nazari bilgilerden yararlanarak yorumlamak ve bu ayrışmanın temel nedenleri ortaya koymaktır.

Bulgular

Orta Asya (Türkistan) Türk tarihi alanında çok değerli çalışmaları olan İbrahim Kafesoğlu Türk tarihini, geniş coğrafya ve toplumsal-siyasi şartlarından dolayı, diğerkel milletlere göre, bir bütün olarak değerlendirmenin çok zor olduğunu dile getirmektedir. Her kültürde olduğu gibi, 3500 yıllık Türk kültüründe de coğrafi çevre, insan unsuru ve cemiyetin önemli olduğu vurgulamaktadır.¹ Osmanlı Devleti ile Türkistan coğrafyasının birbirini tanımayan ve aynı zamanda kültürel ve zihinsel olarak uzaklık taşıyan unsurlardan oluştuğı söylenebilir. Bunun önemli bir nedeninin coğrafi uzaklık ve izolasyon olduğunu söyleyebiliriz ama aynı zamanda dönemin Müslüman dünyasının temsilcileri İran ve Osmanlı medeniyetinin yanında, Türkistan daha geride kalmış bir bölge olarak görülmüştür. Çoğu zaman onların İslamiyet öğretisi de Ruslar ve Avrupalılar tarafından fundamentalist yaklaşımı olarak değerlendirilmekteydi.² Maalesef, 19.yy. Osmanlı Devleti'nde Orta Asya bölgesine karşı olan merak, tarihi ve kültürel ilişkilerinden ziyade siyasi bir nedenle başlamıştı. II. Abdülhamid'in iktidarının önemli faaliyetlerinden biri Pantürkizm'in canlandırılması idi fakat siyasi çerçevesinin dışında

1 KAFESOĞLU İbrahim, Türk Bozkır Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Merkezi, Ankara, 1987

2 YETİŞGİN Mehmet, A History of a Turkistan in the Nineteenth Century: Motives, Process and Aftermath of Russian Invasion, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

gelişmiş ve istenen ölçüde ilerleyebilmiş değildi.³ 20.yy. başında Osmanlı-Rus ilişkilerinin önemli bir neticesi de aydınların birbirinden etkilenmiş olmasıdır. Özellikle kendi coğrafyasında Panslavizm düşüncesinin farkında olan Tatar ve Azerbaycan Türk'ü aydınlar İstanbul'a geldiğinde İttihat ve Terakki hükümetince sıcak karşılanmıştır.⁴ Bunlar arasında özellikle Yusuf Akçura, Türkiye'de Türk dünyası araştırmalarının başlatılmasında önemli katkıda bulundu. 1932'deki Ankara Tarih Kongresinde, tarihe bakış açısı din ve mezhep çerçevesinde değil, Türklük ideali etrafında bütünleşmeyi savunmuştur.⁵ Akçura aynı zamanda Osmanlı Türklerinin, Türk kavimlerine ve ırkına yeteri kadar önem vermediklerini, ayrıca kendi tarihini sırf Müslümanlık ve Sünnilik etrafında yorumlamış olmalarını eleştirmiştir. Bunun yanı sıra Tatarlar hakkında yaygın olan olumsuz önyargılarının kırılmasına da yardımcı oldu. Rusya kökenli Türk aydınlarının getirdiği bir başka yenilik, Türk tarihinin bütüncül olarak değerlendirilmesi anlayışıdır. Benzer anlayışı 1920'li yılların ortasında Zeki Velidi de savunmuştu. Türkiye merkezli ve Türklerin Anadolu'ya gelişi ile başlatılan bir tarih anlayışının aksine, Orta Asya (Türkistan) ve Doğu Türklerini merkeze alan, Kırım, İdil-Ural ve Türkistan coğrafyasındaki halklarının duygularını yansıtan, bütüncül bir tarih anlayışını ortaya koydu.⁶ Mustafa Kemal Atatürk de Türk ulusunun araştırılmasına büyük önem verdi. Türklerin, kendini tanımak ve tanıtmakta geciktikleri, ayrıca ülke ve millet olarak uluslararası camiada önem ve saygıyı ancak kendi tarihine karşı tutumlarını değiştirdiklerinde ulaşılabileceklerini düşünüyordu.⁷ Daha önce vurgulandığı gibi, uzun süreli bir 'Türklüğe yabancılaştırma' projesi neticesinde Türkistan halkları arasında da farklılaştırılma ve ötekileştirme söz konusuydu. Türk soyundan geldiklerini toplumsal bilinçaltında kalmış olsa da kendilerine özgün; Özbek, Kırgız, Kazak isimleri altında kurulmuş kimlikleri ile kendi varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁸ Sovyet hegemonyası ve Türkistan halkları üzerindeki baskıcı politikalar, dil üzerinde daha doğrusu lehçeleri ayırmak hedefi doğrultusunda belirlenmişti.⁹ Bu baskı öncelikle Kıpçakçaya yakın olan Özbekçe üzerinde başlamıştı ve Stalin döneminde Farşanın etkisindeki Taşkent lehçesi ile de-

3 KANLIDERE Ahmet, Türkistan'ın Tarihi, Kültürel Gelişimi ve Rus Tesirleri, Türk Dünyası Kültür Dergisi, sayı 15, (yaz 2019).

4 KANLIDERE Ahmet, a.g.e.

5 YÜCE Nuri, Akçura Yusuf Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 2.cilt, İstanbul, 1989, s.228-229.

6 BAYKARA Tuncer, Togan Ahmet Zeki Velidi Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 41. cilt, İstanbul, 2012, s. 209-210

7 GÜLCAN Yılmaz, Türk Tarihi ve Kültürü, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2003

8 DEMİRAG Yelda, KARADELİ Cem, Orta Asya ve Kafkasya, Palme Yayıncılık, Ankara, 2006

9 KIZIL, Ömür (2014). Türk Dünyası'nda Müşterek Tarih Öğretimi ve Niteliği. Türk Yurdu Dergisi, Sayı:326

vam ettirilmişti. Orta Asya coğrafyasındaki tarih yazıcılığına geldiğimizde, Wilhelm Barthold (Vasilii Vladimirovich Barthold) adında Alman kökenli Rus tarihçisinin çalışmaları büyük etkiler yarattı. Barthold, 1925-1929 yılları arasında Tacik, Kırgız ve Türkmen halklarının tarihi hakkında eserler yazdı fakat iktidar yazdığı eserleri Marksizm ideolojisini yansıtmama ve rejimi meşrulaştırmama gerekçesi ile fazla önemsemedi.¹⁰ Ancak, ilerleyen dönemde 'proleter' eğitim sisteminde yetişen nesil bu entellektüel rolü üstlenecektir. 1987-1990 yılları arasında Türkiye'de Türkistan çalışmalarını takip ettiğimizde bunlardan, 6'sının Türk dünyasından çeşitli bölgeler ile 4'ü Türk cumhuriyetlerinin tarihi, 4'ü Sovyet Türkleri ve İslamiyet, 3'ünün de Türk kültürü ve edebiyatı alanında olduğunu görmekteyiz.¹¹

Sonuç ve Öneriler:

Sovyet sonrası döneminde bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetlerinde kimliği inşa etme sürecinin günümüze kadar farklı sorunlarla karşı karşıya kaldığını görmekteyiz. Devlet geleneğinin güçlendirilmesi ve ulusal yapılanma de-Sovyetizasyon (Sovyet etkisinden kurtulma) ve de-Rusifikasyon (Rus etkisinden kurtulma) üzerinde oluşmaya başlamıştı. Bunun neticesinde Sovyet döneminde idari bölgelere, kentlere, cadde ve sokaklara verilmiş olan Rusça kökenli isimler ulusal isimleri ile değiştirilmiştir. Fakat nasıl ki Rus kültürünün baskınlığı Türkistan coğrafyasında Türk halkları üzerinde olumsuz bir etkiyi bıraktıysa, Batı Avrupa'ya duyulan kültürel çekicilik de aynı tehlikeyi teşkil etmektedir. Küreselleşme sürecinin tuzağına düşüp modernizasyon ve gelişme adı altında kendi kimliğini ikinci plana itme ile rejim altında asimilasyona maruz kalma arasındaki toplumsal psikoloji açısından bariz bir fark olsa da belirtilen diğer konu da benzer kimliksizleştirme olayı ile sonuçlanmaktadır. Rus veya İngiliz dilini entelektüel dünyasında kendi ana diline nazaran üstün olarak görmek, eğitim ve akademi gibi bir ülkenin görünmez kültür alanlarını olumsuz etkileyecektir. Bunu yerine kendi geçmişini ve Türkistan coğrafyasındaki diğer milletlerle ortak tarihi noktalarını yansız ve kapsamlı bir şekilde araştırmak ve değerlendirmek, şüphesiz TDT (Türk Devletler Teşkilatı) birliğine sağlıklı bir altyapı katacak ve gelecekte bu devletlerin aynı yöne bakmasını ve uluslararası çevrelerde ortak hareket etmesini sağlayacaktır.

10 KANLIDERE Ahmet, Çağdaş Türk Dünyası Tarih Yazıcılığı: Tarihsel Süreç, Eğilimler ve Kavramsal Sorunlar, Türk Tarihinin ve Tarihçiliğin Meseleleri, İstanbul, 2019

11 ANDİCAN A. Ahat, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya, Doğan Kitap, İstanbul 2009

Kaynakça

- Andican A. Ahat. (2009). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya, Doğan Kitap: İstanbul.
- Garibova, Jale. (2012). Sovyet Sonrası Dönemde Türk Dilli Halklar Dil Sorunu Yeniden Biçimlenen Kimlikler, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: Ankara.
- Yetişgin, Mehmet. (2014). A History of a Turkistan in the Nineteenth Century: Motives, Process and Aftermath of Russian Invasion, Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Kafesoğlu, İbrahim. (1987). Türk Bozkır Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Merkezi: Ankara.
- Yılmaz, Gülcan. (2003). Yılmaz, Türk Tarihi ve Kültürü, Alfa Yayınevi: İstanbul.
- Demirağ Yelda, Karadeli Cem. (2006). Orta Asya ve Kafkasya, Palme Yayıncılık: Ankara.
- Kanlıdere, Ahmet. (2019). Çağdaş Türk Dünyası Tarih Yazıcılığı: Tarihsel Süreç, Eğilimler ve Kavramsal Sorunlar, Türk Tarihinin ve Tarihçiliğin Meseleleri, Altıncı Tarih yazımı Çalıştayı Bildirileri, 6-8 Nisan 2018, Ahmet Şimşek, Mehmet Topal, Editör, Yazıgen: İstanbul, ss.79-116.
- Kara, Abdulvahap. (2017). SOLAK Fahri, Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri (Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Gelişmeler), Seçil Ofset: İstanbul.
- Elik Süleyman, Sezikli Ubeydullah. (2019). Türk Stratejik Kültür Havzaları, Küresel Araştırma Düşünce Merkezi Yayınları: Kütahya.
- Bıyıklı Mustafa. (2016). Türk Dünyası Ortak Kuruluşu Olarak Türk Akademisi Uluslararası Teşkilatı (TWESCO), Rolü ve İşbirlikleri, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık 2016.
- Kızıl, Ömür. (2014). Türk Dünyası'nda Müşterek Tarih Öğretimi ve Niteliği. Türk Yurdu Dergisi, Sayı:326.
- Kanlıdere, Ahmet. (2019). Türkistan'ın Tarihi, Kültürel Gelişimi ve Rus Tesirleri, Türk Dünyası Kültür Dergisi, sayı 15, (yaz 2019).
- Yüce, Nuri. (1989). Akçura Yusuf Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 2.cilt: İstanbul, s.228-229.
- Baykara Tuncer, Togan Ahmet Zeki Velidi Maddesi, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 41. cilt, İstanbul, 2012, s. 209-210.

II. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA ALMANYA'DA KURULAN “TÜRKİSTAN LEJYONU” VE “MİLLİ TÜRKİSTAN” DERGİSİ

Aiperi BUKUEVA*

Öz

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana geçen yaklaşık 80 yıl boyunca, dünya tarihinde büyük yer kaplayan bu trajik olayın etrafındaki tartışmalar azalmadı. 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen II. Dünya Savaşı, dünya çapında 60 milyon insanın hayatına mal olmuş kanlı bir savaştı. Savaş sırasında Almanlar Doğu Lejyonunu ve onun içinden de yine Sovyetlere karşı Türkistanlı savaş esirlerinden teşkil edilen “Türkistan Lejyonu” oluşturdular. Türkistanlı esirler, Alman esir kamplarında hayatta kalma mücadelesi verdiler. Dolayısıyla Türkistan Lejyonlarında görev alanlar açlık ve hastalıkların kol gezdiği kamplardan çıkabilmek için lejyonlara katılmaktan başka bir seçeneğe sahip değillerdi. Türk kökenli esirlerin durumlarını iyileştirilmesinde Mustafa Çokay önemli rol oynadı. 1942 yılının ocak ayında kurulan Türkistan Lejyonu ilk olarak Doğu Cephesi'nde doğdukları, yetiştikleri kendi ülkelerine karşı savaştılar, Stalingrad muharebesinden sonra ise Lejyon, Batı Cephesine kaydırılmıştı. Savaş sona erince diğer esirlerle birlikte Türkistanlı esirler de SSCB'ye teslim edilmişti. Vatanlarına dönen lejyonerler “Vatan Haini” olarak suçlu bulunmuş ve kurşuna dizilmişti.

Yazıda II. Dünya Savaşı (1939-1945) sırasında Nazi Almanya'sı saflarında savaşan Türkistanlılar ve onların oluşturdukları ‘Türkistan Lejyonu, kuruluş aşaması, oluşumu, faaliyetleri, savaşa etkisi ve bu etkinin sonuçları, onların yayımladığı Milli Türkistan Dergisi hakkındaki bilgiler ortaya koyulmaya ve kaynaklar ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan Lejyonu, Milli Türkistan Dergisi, Mustafa Çokay, Veli Kayum Han, Esir kampları.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans. bukueva.aiperi@hbv.edu.tr

THE “TURKISTAN LEGION” ESTABLISHED IN GERMANY DURING WORLD WAR II AND THE JOURNAL OF “NATIONAL TURKISTAN”

Abstract

Nearly 80 years since the end of World War II, the controversy surrounding this tragic event, which occupied a large place in world history, has not subsided. The Second World War, which took place between 1939-1945. World War II was a bloody war that claimed the lives of 60 million people worldwide. During the war, the Germans formed the Eastern Legion and from it the “Türkistan Legion”, which was composed of the Türkistan prisoners of war against the Soviets. Türkistani prisoners struggled to survive in German prison camps. Therefore, those who served in the Türkistan Legions had no other option but to join the legions in order to get out of the camps where hunger and diseases were rampant. Mustafa Çokay played an important role in improving the situation of Turkish-origin captives. The Türkistan Legion, which was established in January 1942, first fought against their own country where they were born and raised on the Eastern Front, and after the Battle of Stalingrad, the Legion was shifted to the Western Front. When the war ended, the Türkistan captives were handed over to the USSR along with other captives. Legionnaires returning to their homeland were found guilty as “Traitor” and shot.

In the article during the World War II (1939-1945), the Türkistan people who fought in the ranks of Nazi Germany and the ‘Türkistan Legion’ they formed, the establishment phase, formation, activities, the effect of the war and the results of this effect, the information about the National Türkistan Journal published by them was tried to be revealed and examined in the light of the sources.

Keywords: Türkistan Legion, National Türkistan Magazine, Mustafa Çokay, Veli Kayum Han, Prisoner camps.

XX. yüzyıl savaşlar, devrimler ve işgaller dönemi olarak karakterize edilmektedir ve bu dönemde Komünizm, Faşizm ve Nazizm rejimleri başrol-lerdeydi. “Türklerin yurdu” anlamına gelen bu büyük coğrafya Türkistan, tabiatının zenginliği, Türk boylarının dinamikleri ve tarihi ile birçok devletin ilgisini çekmiştir. Örneğin Çarlık Rusya ile İngiltere arasındaki “Büyük Oyun” bu ilginin tezahürüdür. Günümüzde bu coğrafya için uydurulmuş “Orta Asya” tanımlaması bu bölgedeki Türk varlığını inkâr etmeye il- k defa 1843 yılında Prusyalı coğrafyacı Alexander von Humboldt tarafından ortaya atılmıştır (Alpar, 2021: 175). Yüzyıllar boyunca Türkistan’a hâkim ol- mak isteyen Rus İmparatorluğu için bu bölgeyi tamamıyla işgal etmek epey zor olmuştur. 1865’te Taşkent, 1873’te Buhara ve Hive hanlıkları Rus İmpa- ratorluğu’nun hakimiyetine girdi. 1876 yılında ise Hokand Hanlığı ortadan kaldırıldı ve Rus İmparatorluğu Türkistan’ın tamamında kontrolü ele geçir- di.

A. Zeki Velidi Togan’ın kaleme aldığı “Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi” adlı eserine göre Türkistan sınırları aşağıdaki toprakları kapsamak- tadır: “Güneyde Gürgan Irmağı, Horasan Dağları, Küpet Dağı, Kuhi Baba (Kara Dağ, Kohzar-i Mescid), Mezduran, eski Yunanlıların Propamis ismini verdikleri Topçak ve Ak Dağ (Koh-i Sefid) dağları, Hindikuş sırtları, Mus- tağ-Küenlün sıradağları, Doğu sınırında Sucav civarından, Moğol Altayına uzanan Burucan geçidi bulunmaktadır. Kuzeyi ise; Cangurya ve Kazakis- tan’ın kuzey sınırında bulunan İrtiş havzası ve Aral-İrtiş su ayrımı hatları- nın kuzey yamaçlarıdır. Batısında ise; güney Ural Dağı, Yayık Irmağı, Volga (İdil) Nehrinin denize döküldüğü yer ve Hazar Denizi ile sınırlandırılmıştır. Bu tarife Afganistan sınırları içinde bulunan Afgan Türkistan’ı ve İran sınır- ları içinde bulunan Astarabad ve Dereğiz şehirlerini kapsayan İran Türkis- tan’ı katılmamıştır”.¹ Yani Türkistan coğrafyası batıda Ural Nehri ve Hazar Denizi, doğuda Altay Dağları ve Doğu Türkistan, güneyde İran, Afganistan ve kuzeyde Tomsk bölgesi ile sınırlanmaktadır.

1914’te başlayan Birinci Dünya Savaşı ile 1945’te sona eren İkinci Dünya Savaşı arasında Türkistan’da büyük değişimler yaşandı. Bu değişiklikler Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle başladı. Bolşevikler, Türkistan halkına özgürlük vaat ederek iktidara gelmişlerdi. Önce Çarlık Rusya’nın seferleri, 1917-1918 yıllarında Sovyet hükümetinin kurulmasının getirdiği sonuçlar Türkistan (Orta Asya) halkının hafızasına kanlı hatıralar olarak kazanmış- tır.² Dolayısıyla bölgenin işgalinde kullanılan kanlı yöntemleri unutturmak, Türkistanlı gelecek nesilleri karanlıkta bırakmak maksadında komünistler

1 Z. V. Togan, Bugünkü Türkili Türkistan Ve Yakın Tarihi, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1981. s.1.

2 K.K. Karakeev, İstoriya Kirgizskoy SSR: Pobeda Velikoy Oktyabr’skoy sotsialistiçeskey revolutsii i postroenie sotsializma v Kirgizii (1917-1936 gg), C.3, Frunze, 1986. S.132.

farklı çalışmalar yürütmüştür. Örneğin, yirmi yıldan fazla bir süre içerisinde alfabe üç kez değiştirilmiştir. Alfabenin Latin alfabesinden Kiril alfabesine olan son değişimi savaş öncesi döneme denk gelmektedir. Savaşın başlangıcında halk yeni alfabeye alışmış değildi. Bu nedenle Türkistan Milli Birlik Komitesi dergi, gazete vs. yayınlarını Latin harfleriyle yapmıştır.³ Türkistan lejyonlarının yayınlanmamış günlükleri de Latin alfabesi ile yazılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı öncesi Türkistan toplumundaki milliyetçi hareketleri ve genel durumu anlamak için öncelikle o dönemde yükselişte olan Cedid hareketlerine dikkat etmemiz gerekmektedir. Ünlü Türk aydını İsmail Gaspiralı tarafından Kırım'da kurulmaya başlanan "usûl-i cedîd" okulları Türk dünyasının reformcuları üzerinde derin bir etki bırakmıştır.⁴ Sürgündeki Türkistan halkı, Almanya'da kurulan Türkistan Lejyonu'nu Ceditçiliğin bir parçası olarak gördü.

İkinci Dünya Savaşı'nın ilk aşamalarında, Sovyetler Birliği büyük kayıplar verdi. Bilim adamlarının birçoğu bu insan kayıplarının nedenini, J. Stalin'in uyguladığı Reprisiya Siyaseti ile izah etmektedir.⁵ Bu kayıpların içerisinde, SSCB'nin ileri gelen devlet adamları, tecrübeli komutanları ve aydınları da bunuyordu. Savaş durumu ve kayıplar genç nesilleri de etkiledi. Dolayısıyla savaşın ilk aşamalarında esir alınan Türkistanlılar bir yandan ülkelerini Bolşeviklerden kurtarmak, diğer yandan da intikam duygusuyla ileride kurulacak olan "Türkistan lejyonu" için doğal katılımcıydı.

Türkistanlı Savaş Esirleri ve Lejyonerlerin Kamplardaki Eğitimleri

Savaş, başlangıçta Almanların lehine gelişmiştir. Almanya SSCB'ye saldırmadan önce ekonomisini savaş şartlarına göre düzenlemiş, Batı Avrupa'nın ekonomi ve insan kaynaklarını ele geçirmişti.⁶ Üstelik Alman ordusu askeri teknoloji bakımından da oldukça üstündü. Almanlar aralık ayında Moskova'nın banliyö bölgelerine kadar ilerlediler. Buna karşın savaşa hazırlıksız yakalanan SSCB'nin silah ve uçak kapasitesi de oldukça zayıftı. 1941 yazı ve sonbaharındaki yenilgilerden sonra Kızıl Ordu'nun yeni insan gücüne ihtiyacı vardı. Bunun sonucu olarak Sovyet hükümeti yerli halkı, henüz silah kullanmayı dahi bilmeden cepheye göndermeye başlamıştı.⁷ Dolayısıyla Almanya'ya esir düşen insan sayısı çoğalmıştı.

3 B. Sadıkova, İstoriya Turkestanskogo legiona v dokumentah. Almatı: Kaynar, 2002. s.50.

4 L. Çelik, II. Dünya Savaşında Almanya Saflarında Savaşan "Türkistan Lejyon Ordusu". Konya, 2015. s.14.

5 Z. Altımuşova, "II. Dünya Savaşı'nda Kırgızistan" İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası. (Yayına Hazırlayanlar: Nesrin Sarıahmetoğlu, İlyas Kemaloğlu). Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları: İstanbul. 2016. s.161.

6 Z. Altımuşova, a.g.m. s.161.

7 Ç. Koçar, "Milli Türkistan", Türk Yurdu, 100. Yıl, Sayı 285, İstanbul, 2011. s.25.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Üçüncü Reich Ordusu (Wehrmacht) ve Nas-yonal Sosyalist Parti'nin siyasi organı SS savaş esirlerini kullanmayı plan-lamıştı. Üçüncü Reich SSCB'de yaşayan milyonlarca Türk soylu Sovyet vatandaşını kullanmayı planlarken Sovyetlerin silah kullanmayı bilmeyen Türkistanlı askerleri ön saflara göndermesi Nazi Almanya'sı için büyük bir fırsat yarattı. Savaş süresince Nazi Almanya'sında esir alınan Kızıl Ordu as-kerlerinin kesin sayısı ise bugün dahi devam edegelen tartışma konuların-dan biridir.

ABD'nin verdiği bilgilere göre, Nazi Almanya'sı 1941'de esirlerin neredeyse yarısı (2 milyon) savaşın ilk aşamalarında olmak üzere toplam 4.59 milyon askeri esir aldı. 1942 yazında Sovyet hükümetinin yenilgisi, 1.339.000 aske-rin daha ele geçirilmesine yol açtı. 1943'te 487 bin, 1944'te 203 bin asker esir alındı. Savaşın son yıllarında da esir sayısı sürekli artmıştı: 1945 yılında 40,6 bin asker esir alınmıştır.⁸ Fransız araştırmacılarına göre ise Nazi Almanya'sı toplam olarak 5,7 milyon insanı esir almıştır. Onların 3,3 milyonu açlık, çetin şartlar ve kötü muamele sonucu ölmüştür.⁹ 5,7 milyon savaş esirinin ise üçte biri (1,7 milyon) Türkistanlılardan oluşmaktaydı.¹⁰ Kazakistan SSCB'nin KGB'sinin (Devlet Güvenlik Komitesi) arşivinde yer alan bilgilere göre Al-manya'daki Sovyet savaş esirlerinin sayısı 5 milyon 734 bine ulaşmıştır. On-ların 280 bini esir kamplarında, 1.030.157'i ise kamplardan kaçmaya çalışır-ken kurşuna dizilmiştir.¹¹

George Fischer'e göre esir sayısı 2.053.000 iken Alman Doğu Toprakları Ba-kanlığı kaynaklarında bu sayı 3,600.000 civarındadır. Alexander Dallin ise Alman Silahlı Kuvvetleri'nin verilerini kaynak göstererek esir sayısının 1941 yılında 3.355.00, 1942 yılında ise 1.653.000 olduğu bilgisini vermektedir.¹² Alman Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın verilerinde ise 3.350.639 sayısına ulaşılmaktadır. Savaş sırasında kendi istekleriyle Nazi Almanya'sı saflarına geçenler de bulunmaktaydı.¹³ Saf değiştirenlerin nedeni ise Sovyet hüküme-tine karşı nefret dolu olmalarıydı. Bu nefretin kökeninde onların babalarının veya dedelerinin 1917-18 yılları arasında ana vatanlarında Sovyet iktidarının

8 V.P. Naumov, "Sud'bi voennoplennih i deportirovannih grajdan SSSR: Materialı Komis-sii po reabilitatsii jertv političeskih repressiy". Novaya i noveşşaya istoriya Rossii. 1996. №2. S.92.

9 Kurtua S., Vert N., Panne J.L., Paçkovskiy A., Bartoşek K., Margolen J., Çernaya kniga kommunizma: Prestupleniya, terror, repressii, Moskva. 1999. S.303.

10 A. Kaken, Türkistan legioni:Derekti talgam, Astana, 2000, s.96.

11 A. Bakirov, Operatsiya "Frants". Kızılorda, 2000.s.73.

12 L. Çelik, a.g.m. s.62.

13 Alman istatistiklerine göre, Mayıs 1942'de resmi olarak kayıtlı kendi istekleriyle saf de-ğiştirenlerin sayısı 10.962 idi. Haziran-9136, Temmuz-5453, Ağustos- 15345, Eylül-15011, Ekim 13299, Kasım -483, Aralık-5276. 1943 yılına gelince onların sayısının azaldığı göröl-mektedir (Toplamda 26108). İ.Gilyazov, Vostoçniye legioni: Tyurki v sostave germansko-go vermahta// Rodina.1999. №7. ss.79.

kurulmasını protesto etmeleriyle, “kulak” olarak sürgüne gönderilmeleri yatmaktaydı.

Esir kamplarına yerleştirilen Sovyet esirleri, uzun süre insanlık dışı, kötü şartlar altında yaşamak zorunda kaldılar. Öte taraftan “üstün ırk” idealine dayalı Nasyonal Sosyalist Alman ideolojisinin sert uygulamaları da esirlerin yaşam şartlarının daha da ağırlaşmasına neden olmuştu. 1929 Cenevre Konvansiyonunda yer alan Almanya; bu anlaşmaya taraf olmayan Sovyet esirlerine karşı, esir hakları çerçevesinin dışında sert bir politika izlemiştir.¹⁴

Kırım Tatarı Cengiz Dağcı'nın kaydettiklerine göre, esirlere günde 50 gram ekmek, yarım litre su ve yarım litre çorba hakkı tanınmıştı. Güvenlik gerekçesiyle kampı çevreleyen tellere beş metreden fazla yaklaşanların, kulelerdeki askerler tarafından kurşuna dizileceği ihtar edildiği gibi esirlere saat 19:00'dan sonra barakalarda birbirleriyle konuşmamak, karanlıkta ateş yakmamak ve sigara içmemek gibi getirilmiş olan yasaklar; esir kamplarında konulan kurallardan sadece birkaçıydı.¹⁵

Esir kamplarını gezen Mustafa Çokay, Almanlara esir düşen çok sayıdaki vatandaşı Türkistanlı gencin oluşturulacak birliklere kaydedilmesini ve esir kamplarından kurtarılacak insanca yaşayabilmelerini istemişti.¹⁶ M.Çokay esirlerin yeniden savaş meydanlarına dönmelerine karşıydı. M.Çokay'ın Türk esirlerin yaşadıkları kamplara yapılan ziyaretleri; esir kamplarındaki şartların biraz da olsa düzelmesini sağlamıştı. Türkistanlılar ilk olarak diğer esirlerden ayrılmış, gıda problemleri çözülmüş, banyo ve temiz çamaşır gibi ihtiyaçları karşılanmıştı. Hatta sigara ve çikolata gibi esir kampları için oldukça lüks kabul edilebilecek yiyecek ve içecekler dahi kendilerinden esirgenmemişti.¹⁷

Türkistan Lejyonunun Kuruluşu

1941 sonbaharında savaşın kısa sürede bitmeyeceğinin anlaşılmasıyla birlikte, asker ve mühimmat üretmek için işçilere ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla Üçüncü Reich hükümeti savaş esirlerini asker ve cephe gerisinde görev

14 Uluslararası esirleri kamplarda tutma hakkı, Lahey ve Cenevre Sözleşmelerinin hükümlerine uymak zorundaydı. Bu sözleşmelere göre, savaş esirleri belirli haklara sahipti. Temmuz 1929'da Cenevre'de Lahey Sözleşmesinin bazı maddeleri değiştirildi. Cenevre Sözleşmesi 47 ülke tarafından imzalanmıştır. Almanya, 21 Şubat 1934'te Sözleşme'ye katıldı. Bu nedenler Almanya savaş esirlerine esir hakları çerçevesin davrandı.

15 A. Kara, İstina Turkestanskogo legion- mejdu svastikoy i krasnoy zvezdoy. Astana. 2015. s.30.

16 Aydın. M.K. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkistan Lejyonu: Kuruluşu, Faaliyetleri ve Türkiye'nin Yaklaşımları. Journal of History School, 2019. Sayı 41. S.639.

17 Ö.Özcan, Türkistan İstiklal Yolunda Hicret Yılları. Zuhridin Mirza Abid Türkistani, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum. Cilt:4. Sayı:10. 2015. s.240.

almak için kullanmaya karar vermiştir.¹⁸ İlk başta A. Hitler esirlerin kullanılmasına karşı çıkmış, ancak savaş planladığı gibi gitmediği için fikrini değiştirmiştir. Hitler, savaşın kısa süreceğine ve Almanların diğerlerinden üstün olacağına inandığı için esirlerin ellerine silah vermek istemiyordu. Öte yandan esirlerin anavatanlarına kaçma ihtimali de vardı. A. Hitler'e sunulmak üzere savaş esirleri üzerindeki ideolojik baskı ve bunların doğru kullanımı hakkında onlarca kapsamlı rapor hazırlanmıştır.

Doğu Lejyonu'nun ilk birimleri Ekim 1941'de oluşturulmaya başlanmıştır. 20 Aralık 1941'de A. Hitler, Alfred Ernst Rosenberg'in fikrinden yola çıkarak Nazi Almanyası ordusu için Slav olmayan insanlardan özel birimler (lejyonlar) oluşturmayı kabul etmiştir.¹⁹ İlk başta Türkistan ve Kafkasya Müslümanları için tek bir lejyon kurulması planlanmıştır. Fakat bir müddet sonra alınan bir kararla "Türkistan Lejyonu" ve "Kafkasya Lejyonu" olarak iki ayrı yapılanmaya gidilmiş ve bunların içerisinden istihbarat görevi yapacak olan 450. Tabur da meydana getirilmişti.

Aralık 1941'den Haziran 1942'ye kadar Polonya'da bulunan özel kamplarda toplam dört "Doğu Lejyonu" kurulmuştur: "Türkistan Lejyonu" (Orta Asya halklarının temsilcileri). "Kafkas Lejyonu" (Azerbaycan, Dağıstan, Çeçen ve İnguş halklarından), Gürcü Lejyonu (Gürcü, Abhaz, Oset, Adige, Çerkez, Karaçay), «Ermeni Lejyonu» (monoetnik)²⁰.

Almanların değişik bölgelerde Müslüman-Türk esirler ve gönüllülerden oluşturduğu lejyonlardan biri de İdil-Ural Lejyonu idi. Lejyon Kazan Tatarları, Başkurtlar, Tatarca konuşan Çuvaşlar başta olmak üzere bölgedeki diğer topluluklardan 21 Ağustos 1942 tarihinde oluşturulmuştur. Doğu Lejyonları kapsamında kurulan bir başka Türk lejyonu da Azerbaycan Lejyonu idi. 1942'de Kafkas Müslümanlarından meydana gelen askerî birlik, Kafkasya cephesindeki savaşlara katılmıştı. 7.000'den fazla Azerbaycan askerinin yer aldığı "Bozkurt", "Cevat Han", "Aslan", "Korkmaz", "Dönmez", "Vatan" gibi askerî birlikler, Kafkasya'nın Sovyetlerden alınması için savaşmıştı. Bu lejyonda Adige, Avar, Abaza, Kumuk, Dargin, Kürt, Lezgi, Lak, Nogay ve Oset topluluklarına mensup esirler bulunmaktaydı.²¹

Türkistan Lejyonuna askerler 1942 senesinin Nisan-Mayıs aylarında esir kamplarından toplanmıştır. İlk başta Lejyonda yer alacak askerleri seçmek

18 N.S Karatay, Gamalı Haç ile Kızıl Yıldız Arasında Türkler. Sinemis Yayınları. Ankara. 2011.s.184-185.

19 O.V. Roman'ko, "Vostochnye legioni v silovih strukturah natsistskoy Germanii (1941-1945): organizatsiya, lichny sostav i chislennost", Musul'manskiy mir, №4. 2014.s.26.

20 O.V. Roman'ko, Musul'manskie legioni tret'ego reyha: musul'manskie dobrovol'.eskie formirovaniya v germanskiykh voorujennih silah (1939-1945). Simferopol. 2000. S.40.

21 M.K. Aydın, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkistan Lejyonu: Kuruluşu, Faaliyetleri ve Türkiye'nin Yaklaşımları". Journal of History School, Sayı 41. 2019. s.637-638.

zor olmuştur. Örneğin, Czestochowa (Polonya) kampındaki 90,000 savaş esirinden hayatta sadece 3,000 insan kalmış ve bunlardan sadece 5'i orduda ve lejyonda hizmet etmeyi kabul etmiştir.²² Kısa süre içinde zorla her biri 850 askerden oluşan 13 tabur oluşturulmuştur. Burada Alman hükümetinin Doğu Lejyonları oluşturma sırasında esirleri, lejyonların yalnızca gönüllülerden oluşacaklarına ikna ettiklerini belirtmemiz gerekmektedir.

Türkistan Lejyonunun oluşturulmasında Avrupa'da yaşayan Türkistanlı iki kişi büyük rol oynamıştır. Biri Fransa'daki Campien kampında esir tutulan Mustafa Çokay²³, diğeri de 1920'lerde Buhara Cumhuriyeti tarafından Almanya'ya öğrenci olarak gönderilen Veli Kayyum Han²⁴. Mustafa Çokay esir kamplarında Türkistan konulu konferanslar vermiştir. Türkistan Lejyonunun oluşturulmasında Mustafa Çokay'ın yaklaşımı ideolojik açıdan çok önemli rol oynamıştır. Bunun neticesinde Esirdeki Türkistanlılar anavatanı Türkistan'ın bağımsızlığı için savaştıklarına inanıyordu. Mustafa Çokay ise henüz Türkistan Lejyonlarının kuruluşunu göremeden vefat etmiştir.

Türkistan Lejyonu Özbek, Türkmen, Kazak, Kırgız, Karakalpak ve Tacik halklarından oluşmuştur.²⁵ Alman tarihçisi Patrik von Zur Mühlen'in belirttiğine göre Türkistan Lejyonunda 180.000 Türkistanlı asker vardı.²⁶ Türkistan Millî Birlik Komitesi Harbiye Nazırı Baimyrza Hayit de bu rakamı 181402 olarak belirtmiştir. Cephe gerisinde görev yapanların sayısı 85592 kişiydi. 1944'ten 1945'e kadar Türkistan Lejyonunda toplam 266.994 kişi görev yapmıştır.²⁷

Alman hükümeti Lejyonları kurmayı planladığı ilk andan itibaren onlara ait semboller hakkında da tartışmalar ortaya çıkmıştır. Lejyonerler farklı ülkelerden, farklı milletlerden oluştuğu için herkesin ihtiyacını karşılayacak semboller yaratmak zordu.

Türkistan Lejyonu resmi olarak kurulduktan sonra Türkistanlılar, ortasında ok ile hilal bulunan mavi renkli Millî Türkistan bayrağının etrafında toplanmışlardı. Lejyon askerleri Alman üniforması giymişlerse de onları Almanlardan farklı kılan simgeleri; üniformalarının sağ kolunda "Tanrı Biz

22 V.P. Krikunov, Kazaki. Mejdu Gitlerom i Stalinim:krestovoy pohodprotiv bol'shevizma. Moskva, 2006. S.41.

23 A.Kara, "Hokand Muhtariyeti", türkler 19, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. 2002. S.783.

24 Erol, Mehmet Seyfettin, Amirbek, Aidarbek, Gürseler, Ceren, "II. Dünya Savaşı ve Özbekistan". İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası. (Yayına Hazırlayanlar: Nesrin Sarıahmetoğlu, İlyas Kemaloğlu). Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları: İstanbul. 2016. s.193.

25 N.Devlet, "Stalinizme Karşı Almanya'da Oluşturulan Lejyonlar". Stalin ve Türk Dünyası (ed. Emine Gürsoy Naskali-Liaisan Şahin). Kaknüs Yayınları: İstanbul. 2007. s. 103.

26 Patrik von Zur Mühlen, Zwischen Hakenkreuz und Sowjetstern Der Nationalismus der sowjetischen Orientvölker im Zweiten Weltkrieg, Düsseldorf. 1971.s.58.

27 Neulen Hans Werner, An deutscher Seite. Internationale Freiwillige von Wehrmacht und Waffen- SS – Buchge braucht, antiquarisch & neu kaufen. Munich. 1992.s.333.

Menen" yazılı bir armanın yer almasıydı. Askerî bir birlik olarak komuta kademeleri ve kendilerine özgü askerî sembolleri de bulunan Türkistan Lejyonunun siyasî ve malî işlerinden de Veli Kayyum Han sorumluydu. Türkistan Lejyonerleri Özbek yazar, tercüman, şair ve gazetecisi olan Abdulhamid Süleyman Çolpan'ın "Gözel Fergana" adlı şiirini "Gözel Türkistan" olarak değiştirmiş ve marş olarak kabul etmişlerdi.²⁸

Milli Türkistan Dergisi

Türkistan Milli Birlik Komitesinin kuruluş çalışmaları, Türkistan Lejyonunun faaliyete geçmesinden önce başlatılmıştı. Türkistanlıları temsilen kurulacak Komitenin kuruluşu için Veli Kayyum Han, 1942 yılının ilk aylarında Alman von Mende ile görüşmüştü. Veli Kayyum Han, Von Mende'nin dışında başka Alman yetkililerle de görüşmüş ve uzun uğraşlar sonunda Türkistanlılar adına faaliyetlerde bulunacak bir komitenin kurulması için Alman Doğu Toprakları Bakanlığı'ndan izin almayı başarmıştı. Türkistan Milli Komitesi, 21 kişiden oluşmaktaydı. Yönetimde başkan ve genel sekreterin dışında askeri, bilim, edebiyat, eğitim, din, sağlık, yayın ve enformasyon alanlarında bölüm başkanları ve yardımcıları görev alacaktı.

Türkistan Milli Komisyonu, savaş meydanındaki Türkistan Lejyonunun askerlerini ve cephe gerisinde görev yapan askerleri bilgilendirmek, onları dünyada olup biten olaylardan haberdar etmek için basın ve yayın, radyo faaliyetlerine özel önem vermiştir. Bu yüzden komisyonda bu faaliyetleri gerçekleştirecek olan bir "İlim ve Edebiyat" bölümü teşkil edilmiştir. Bu bölümde ise Alman kumandanı Andreas Mayer Mader'in desteğiyle Almanca-Türkistan'ca sözlük yayımlanmıştır.²⁹

1942 Mart ayında Türkistan Millî Komisyonu tarafından, yıllarca Rus emperyalizmi altında ezilen Türkistan gençlerinin milli bağımsızlık yolundaki mücadele ruhunu güçlendirmeyi hedefleyen "Uçkun" adlı gazete çıkarılmıştır.³⁰ Toplamda gazetenin kaç sayı çıktığı belli olmamasına rağmen, bu gazetenin Almanya'da savaş döneminde yayımlanan Türkistan'ın ilk gazetesi olduğu düşünülmektedir. Türkistanlı lejyonerler tarafından "Milli Edebiyat", "Yeni Türkistan" gibi gazete ve dergiler ve 25'e yakın ilmî ve edebî kitap da yayımlanmıştır.

Alman tarihçisi Patrick von zur Mühlen'in belirttiğine göre, Ağustos 1942'de ulusal bir organ haline gelen bu komisyon tarafından "Milli Türkistan" ga-

28 İkrâm Han H. Türkistanlının II. Dünya Savaşı Hatıraları. Bedir, İstanbul. 1999. 133-134.

29 S. Barit, Türkistanlı Veli Kayyum-Han (1904-1993). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.2018, s.25.

30 S. Barit, a.g.e. s.25.

zetesinin ilk sayısı çıkartılmıştır.³¹ Ancak bazı kaynaklarda derginin kesin yayın tarihi olarak 15 Haziran 1942 yılı gösterilmektedir. “Milli Türkistan” dergisinin ilk sayısında Küreşçi adlı yazar derginin çıkış tarihi olarak 15 Haziran 1942 tarihini gösterdiği için bu tarihi derginin resmi olarak çıktığı ilk tarih olarak kabul edebilmekteyiz. Derginin ortaya çıkışı hakkında ise Milli Türkistan’ın Ocak-Şubat 1964’ tarihinde yayımlanan sayısında, derginin başkanı Veli Kayum-Han tarafından aşağıdaki açıklama yer almıştır:

*“1942 yılından itibaren esir kamplarında yatan vatandaşlarımız yavaş yavaş azat olmaya başladı. Bu dönemde onları yerleştirme konusunda Alman hükümeti ve ordu kumandanları ile görüşmelerimde aklımda bulunan önemli konulardan biri de hızla milli mefkûre yolunda hizmet eden bir yayının çıkarmak, Türkistanlıları şimdiki durum ve milli görevlerimiz ile tanıştırmak, özellikle milli mefkûre silahını ellerine verip onları bu milli yolda terbiye etmek idi. Bu nedenle derhal bir milli yayın çıkarıp, bunu azat olan ve azat olacak olan Türkistanlılara hatta cepheye kadar gönderip, Kızıl Ordu’daki Türkistanlılara da dağıtmak ve böylece onları kendi tarafımıza çekip onları milli amaçlarımız ile tanıştırmak isteğinde oldum”.*³²

Alman hükümeti ve Alman ordusunun başkumandanlığına mensup kişiler ile anlaşmak gerekliydi çünkü Rusya’ya karşı savaş ve bu milli hareket Almanya topraklarında olacaktı. Aynı zamanda tüm Türkistanlıları bir komite etrafında toplamak ve bir güç olarak ortaya çıkarmak niyetindeydim. Alman hükümetinin vekilleri ve Alman ordusunun yüksek kumandanlığının askeri teşvikat bölümü (OKW/WPR)³³ yöneticileri ile de anlaşarak bu dergiyi çıkarmak adına harekete geçtim ve dergiyi Milli Türkistan adını verdim”.³⁴

Derginin ilk dönemindeki en büyük sorunu dergide çalışacak eleman eksikliği olmuştur. Veli Kayum-Han bu sorunu çözmek maksadında kendisiyle birlikte basında tecrübesi olan askerleri Berlin’e getirmiştir. Derginin dili olarak Çağatayca seçilmiştir. Ancak bu Kırgız, Kazak, Tatar vb. milletteki komite üyeleri arasında anlaşmazlık yaratmıştır. “Milli Türkistan” dergisinde Almanbet (Kırgız)³⁵, Tınubek (Kazak) ve bunların yanında her bir milletten iki kişi yazar olarak çalışmıştır. 1942-45 yılları arasında derginin ana okuyucu kitlesini cephedeki askerler oluşturmuştur. “Milli Türkistan” ilk defasında 15 bin nüsha olarak yayımlanmıştır. Daha sonra derginin tirajı 80.000’e

31 Patrik von Zur Mühlen, a.g.e. s.96.

32 V.Kajum-Han, “Milli Türkistan-100”, Milli Türkistan, XI/100, Ocak-Şubat 1964. s.20.

33 OKW/WPR- Oberkommando der Wehrmacht/ Wehrmacht Propaganda

34 V.Kajum-Han, a.g.m. s.20.

35 Kırgız yazarı Satar Almanbetov’un takma adı. S.Almanbetov Milli Türkistan Birlik Komitesi’nde Kırgızların temsilcisi olmuştur.

ulaşmıştır. Savaş yıllarında derginin toplam 63 sayısı yayımlanmıştır. Dergi kısa sürede komitenin en önemli yayını haline dönüşmüştür.³⁶

Milli Türkistan dergisinin her sayısı Türkistan/ Orta Asya bölgesinin çeşitli kültürel ve manevi görüntülerini içermekteydi. Timur ve Bibi Hanım'ın Semerkant'taki türbeleri, Yalangtuş Bahadur tarafından yaptırılan Şir-Dor, Tillâ-Kârî medreseleri, Sultan Sencer'in Merv'deki türbesi, Hoca Ahmed Yesevî'nin türbesi gibi eserlerin resimleri dergide yer almıştır.³⁷

Dergide yayınlanan eserler arasında iki Kırgız yazarın eseri görülmektedir. İlki yukarıda bahsettiğimiz Bet Alman takma adı altında yazan Satar Almanbetov'dur. İkinci Kırgız lejyoneri, Manas adında bir yazardır. Maalesef bu yazarın kendi adı veya takma adı olduğu ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Fakat şiirin Kırgız bir yazara ait olduğu metinden anlaşılmaktadır.

İki ayda bir yayınlanan derginin 1 Temmuz 1942'deki sayısında lejyoner Manas'ın Tiyan Şan (Tanrı Dağ) adlı bir şiiri yayımlanmıştır. Lejyoner, eserinde vatanına olan özlemine ve vatanının Rus İmparatorluğu'ndan çektiği zulmü anlatmaktadır. Ancak buna rağmen Türkistan halkının bağımsızlık umudunu kaybetmediğinden bahseden yazar Türkistan halkını birlikte mücadele etmeye teşvik etmektedir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle derginin yayımı durdurulmuştur. Baymirza Hayit, Hüseyin İkrâm Han, İrgaş Şermat gibi eski lejyonerler tarafından dergi 1949 yılında yeniden canlandırılmıştır.³⁸ Genel olarak, "Milli Türkistan" dergisi yayın dönemine bağlı olarak 3 aşamaya ayrılabilir: ilk dönem 1942-1945 yıllar arası (Berlin), İkinci dönem 1949-1954 yıllar arası (Cenevre; 1952'den itibaren Düsseldorf), ve üçüncü dönem 1962-75 yıllar arasıdır. İlk çıkmaya başladığı günden beri dergide birleşik, egemen bir Türkistan devleti yaratma ideolojisi etkin olmuştur. Derginin ilk sayısında yer alan "Bizim Yolumuz" (Bizning Yol) adlı makale de Türkistan'ı Sovyetler Birliği'ne karşı bağımsızlığa teşvik amacıyla yazılmıştır. Bu makalede Nazi Almanya'sında esir tutulan Türkistanlıların aynı amaç için mücadele etmek için hazır oldukları vurgulanmıştır. Derginin ilk sayısında V. Kayum-Han'ın Mustafa Çokay'a adanmış olan bir biyografik eseri bulunmaktadır.³⁹

36 N.Uzunel, Avrupa Muhaceretindeki Türkistan Basını: Milli Türkistan Dergisi (1942-1975). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul. 2012.s.29.

37 N. Sadykov, Milli Turkistan Journal's ideological Approach, Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing, Rome. 2016. Vol 7. s. 88.

38 N. Sadykov, A.g.m. s.89.

39 Zh.M. Akhmetova, Facts about Shokai, The Kazakh history, No.2. 2004. s.199.

Türkistan Lejyonunun Cephedeki Faaliyetleri

Orta Asyalı Türk savaş esirlerinden oluşan Türkistan Lejyonu, 1942 senenin ilk aylarından itibaren Kızıl Ordu ile savaşmak üzere cephelere gönderilmeye başlamıştır. 1942'de Türkistan Lejyonunda toplam 6 tabur (450, 452, 781, 782, 783, 784) yer almaktadır.⁴⁰ Bu taburlar kısa süre içinde Polonya'nın Legionowo şehrinden SSCB'ye karşı savaşmak için doğu cephelerine sevk edilmiştir. 1943'ün başlarında yeni kurulan tabur sayısı 5'e ulaşmış (785, 786, 787, 788, 789), 1943 yılının ikinci yarısında 790, 791 ve 792. taburlar da onlara katılmış ve toplamda 14 tabur farklı cephelere gönderilmiştir.

Wehrmacht tarafından Astrakhan yönünde gönderilen 16. Tümen'de 450., 782. ve 811. Türkistan Taburları bulunuyordu. Bu taburların Tümene dahil edilmesinin temel nedeni Alman komutanların Rusya üzerinden Orta Asya ve Kazakistan'a ilerleme isteği diyebiliriz. Bu taburlara ihtiyaç duyulma nedeni ise taburda bölgeyi tanıyan askerlerin yer almasıydı. Bu birim ağırlıklı olarak piyadelerden oluşmaktaydı.

Türkistan Lejyonu'nun çeşitli operasyonlarda görevlerini başarıyla yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Eylül 1942'den itibaren Ocak 1943'e kadarki dönemde 452., 781.- Türkistan Taburları, 796. Gürcü ve 828. Ermeni Taburları Wehrmacht'ın Tuapse⁴¹ saldırısında yer almıştır.⁴² Nal'çik⁴³, Mozdok gibi bölgelerde gerçekleştirilen Nazi Almanyası'nın operasyonlarında 1/370-Türkistan taburu görev almıştır. Baymirza Hayit'in de dahil olduğu Türkistan birlikleri 1942 Kasım ayında, 1943 Nisan ayında Kafkas cephesinde önemli operasyonlarda aktif rol oynamıştır. Bu operasyonların partizan (gerilla) karşıtı karakter taşıdığı görülmektedir. Savaş sırasında bazı lejyonerler ağır yaralanmış, bazıları da cephede hayatını kaybetmiştir.⁴⁴

Güney Alman Ordusu'nun "Mavi Ay" harekatiyle cephedeki başarılarından sonra, işgal edilen toprakların güvenliği bazı Türkistan taburlarının sorumluluğuna verilmişti. Burada lejyon içinde bu görev için iyi hazırlıklar yapan birliklerin olduğunu da görebilmekteyiz. 1943 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Ukrayna'daki partizan (gerilla) hareketlerine karşı gönderilen taburların arasında Türkistanlı taburlar da yer almaktaydı. 1943 yılının ağustos ayına kadar Lviv bölgesindeki Doğu lejyonerlerinin toplam sayısı 31.000'e ulaşmıştır. Disiplinin bozulması, cepheden firarlar, lejyonerlerin partizan

40 M.K. Aydın, a.g.m. s.647.

41 Günümüzde Rusya'da bir şehir, Krasnodar Krayının Tuapse ilçesinin merkezi.

42 Drobnyazko. S., Karaşuk A.V., Vtoraya mirovaya voyna 1939-1945: Vostoçnyye legionı i kazaçi çasti v vermahte. Moskva. 1999.s.8.

43 Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nin idari merkezi.

44 H.B. Sakal, Germany and Turkestanis During the Course of the World War II (1941-1945), The Department of International relations Bilkent University, Ankara. 2010. S.117.

hareketine katılmaları ve “düşman propagandasının” yoğunlaştırılması gibi birçok unsurun yayılmasını önlemek maksatlı Alman komuta kademesi bu hareketlerin içinde yer alan lejyonerleri süregelen biçimde ortadan kaldırmış ve onların yerine yenisini ikame etmiştir. Fakat ikame edilen askerlerin de aynı yolları izledikleri görülmüştür. ⁴⁵Neticede 792., 794., 839., 841-42. ve 370. taburlar tamamen tasfiye edilmiştir.

Nazi Almanya’sının Doğu Cephesinde yenilmesi ve geri çekilmesi, Türkistan Lejyonu için kurulan planların da değişmesine neden olmuştur. 29 Eylül 1943 tarihinde A. Hitler lejyonerlerin Doğu Cephesi’nden Batı Cephesi’ne intikal etmeleri emrini vermiştir. Doğu Lejyon Komutanlığı Fransa’nın Millau şehrine taşınmıştır.⁴⁶ 1943’ün sonunda Türkistan Lejyonu da Doğu Lejyonunun bir parçası olduğu için Fransa’da güvenli bölgeye çekilmiştir. Lejyonun Batı Cephesine taşınmasının ardından, Türkistan Lejyonunun komutanlığına Tümgeneral Warterberg tayin edilmiştir. Batı Cephesinde yer almasıyla birlikte Türkistan Lejyon taburları, İtalya ve Fransa topraklarında, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiliz kuvvetlerine karşı savaşmıştır.

Fransız tarihçi Claude Delplan’a göre, Fransa’nın Tarn iline en az 6 Türkistan lejyonu yerleştirilmiştir. Yerleştirilenlerin çoğunluğu Yukarı Garonne, Ariège, Albi, Castres gibi bölgelerde konuşlanmıştır. Fransa topraklarında yalnızca Türkistan lejyonerleri değil, aynı zamanda B. Sadykova’nın belirttiğine göre İspanya’daki Uluslararası Tuğaylarda savaşan Türkistanlılar da bulunmaktaydı⁴⁷.

1942-43 yıllarında Türkistan Lejyonu (Turkestanischen Legion) olarak bilinen askeri birlikler adını 1944-45 yılları arasında SS Doğu Türk Silahlı Birliği (Osttürkischen-Waffenverband der SS) olarak değiştirmiştir.⁴⁸ 1944 yılında Azeri ve Kırım Tatarlarıyla birlikte Türkistanlı askerlerin yer aldığı I. SS Doğu Müslüman Alayı (Ostmuselmanischen-SS Regiment 1) da oluşturulmuştu. 1944 Aralık ayında ise Kırım Tatarlarından oluşan birliklerle Türk taburları birleştirilmişti. 1944 yılında taburlardaki Türkistanlıların sayısı azaltılmış, Almanların sayısı ise artırılmıştı.⁴⁹ Cepheye gönderilen lejyoner taburlarının hiçbiri Nazi hükümetinin beklentilerini karşılayamamıştır. Bu nedenle 1943 yılının sonundan itibaren Almanlar lejyonerleri demiryollarını ve yerleşim yerlerini korumakta, gümrük hizmetinde ve postada çalıştırmaya başlamıştır.

Türkistan Lejyonu, Leningrad Kuşatması, Nordlicht Harekâtı, Stalingrad Muharebesi gibi çoğu başarısızlıkla sonuçlanan önemli askerî harekâtların

45 İ.Gilyazov, a.g.m. s.78.

46 A.g.m. s.78-79.

47 B. Sadıkova, s.84.

48 O.V. Roman’ko, a.g.m. s.46.

49 A.g.m. s.38.

hemen hemen tamamında yer almıştır. Ancak bu noktada birliklerde yer alan askerlerin birçoğunun, silah kullanımında ve muharebe teknikleri konusunda tecrübesiz olduklarının belirtilmesi gerekmektedir.

Türkistan taburları cephelerin en riskli bölgelerinde savaştıkları için çok fazla kayıp verdiler. Örneğin, 450. Türkistan Taburunda muharebelerde 188 asker hayatını kaybetmiş, yaralananların ve kaybolanların sayısı ise 961'e ulaşmıştır. Bu sayı taburun %20'sini oluşturmaktadır.⁵⁰

Savaş sırasında Türkistan Lejyonu, Üçüncü Reich'a karşı ortaya çıkan ayaklanmaların bastırılmasında da yer almıştır. İlk olarak Varşova'daki ayaklanmayı bastırmak için Polonya'ya gönderilmiştir. Bu ayaklanma 19 Mayıs 1943'te Yahudi lider Mordechai Anielewicz tarafından başlatılmıştır.⁵¹ Ayaklanmayı bastırmak için Almanlar Ukrayna'da konuşlanmış iki Türk taburunu kullanmıştır; Toplamda 30.000'den fazla askere sahip olan Türk taburları ayaklanmanın bastırılmasında yer almıştır. Bu taburlara ayrıca Varşova'yı düşmandan (Sovyetler) koruma sorumluluğu da verilmiştir. Türkistan lejyonerleri bunun yanında 1944 yılında başka bir ayaklanmayı bastırmak için Slovakya'ya sevk edilmiştir. Polonya ve Slovakya'daki ayaklanmaların bastırılmasında Türkistanlılar güç kullanmamıştır. Bu güç kullanımına dair diğerlerinden ayrıldıkları faktör, Alman ve Kızıl Ordu birliklerinden Türkistanlıları insani yaklaşım açısından ayırt etmektedir. Olaf Karo'nun verdiği bilgilere göre savaşın sonlarında, Berlin savunmasında Türkistanlı altı tabur yer almıştır.⁵²

Bağımsız Türkistan Hayalinin Sonu ve Türkistan Lejyonerlerinin Akıbeti

II. Dünya Savaşı tüm lejyonlar için aynı şekilde sona ermedi. Savaşın son yıllarında bazı lejyon birlikleri tamamen dağıtılmış bazılarının ise sayısı büyük ölçüde azalmıştı. Buna karşın Alman ordusunda kalanların da sayısı oldukça fazlaydı. Nazi Almanya'sının mağlubiyetine giden süreç başladığı sıralarda, Alman hükümeti Türk soylu ve Müslüman halkların SSCB'ye dönmesini engellemeye çalışmıştır. Sovyet hükümeti de lejyonerleri düşman tarafına geçtiği için "ihamet" ile suçlamıştır.

50 Neulen Hans Werner, An deutscher Seite. Internationale Freiwillige von Wehrmacht und Waffen-SS - Buchge braucht, antiqvarisch & neu kaufen. Munich. 1992.s.331.

51 L.Çelik, "II. Dünya Savaşı Döneminde Nazi Almanya'sı Tarafından Kurulan Türkistan Lejyon Ordusu'nun Savaşa Etkileri". Doğumunun 100. Yılında Baymirza Hayit ve Günümüzde Türkistan Tarihi Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri. (Editörler: Abdulvahap Kara, Ömer Kul, Filiz Ferhatoğlu). (9-10 Ekim 2017). İstanbul. S.255.

52 Caroe olaf, Soviet Empire. The Turks of Central Asia and Stalinism. International Affairs, Vol 30, Issue 2. 1954. S.250-251.

SSCB'nin Devlet Savunma Komitesi, savaşın ilk aylarında esir alınan vatandaşlarına (askerler ve subaylar) karşı önlem almaya, cezalandırmak için yasalar çıkarmaya başladı. NKGB (Devlet Güvenliği halk Komiserliği) ve NKVD (İçişleri Halk Komiserliği) 28 Haziran 1941 tarihinde baskı (Represiya) kurbanları ve savaş esirleri hakkında yeni bir kanun yayınladı. Bu kanunla birlikte savaş esirleri resmi olarak "hain" olarak kabul edildi.⁵³ Esirlerin ailelerine de sorumluluk yüklendi. Aynı kanunda aileleri için de ceza türleri belirlendi. Ancak savaşın sona ermesiyle birlikte Sovyet hükümeti, Avrupa ülkelerine eski savaş esirlerine herhangi bir ceza verilmeyeceği uyarısıyla üst düzey askeri yetkililerden oluşan emissar gruplarını göndermeye başladı.⁵⁴ Savaş esirleri vatanında kendilerinin beklendiğine inanıyordu. Ayrıca, Sovyetler Birliği TSK KPSS'i (Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi), Avrupa'daki kardeş Komünist Partilerin Merkez Komitelerine, ülkelerindeki gerilla hareketlerine katılan eski Sovyet Kızıl Ordu askerlerinin tam listesini talep eden mektuplar gönderdi. Çünkü savaş sırasında, özellikle de 1943-1945 yıllarında lejyonerler arasında gerilla hareketlerine katılanlar da bulunmaktaydı.⁵⁵

SSCB'ye geri dönen eski savaş esirleri dikenli tellerle çevirili binalarda kontrol altında tutuluyordu. Akrabalarıyla mektuplaşmaya da izin verilmiyordu. Bazı durumlarda bu kamplarda aylarca hatta yıllarca tutuklu kalabiliyorlardı. 20 yıl boyunca tutuklu eski lejyonerler bulunmaktaydı. Eski lejyonerlerin kaldığı bu kamplardaki rejim, düzen ve kimliklerinin kontrolünün nasıl yapıldığına dair bir örnek Şahta şehrindeki 48 No'lu kampta bulunan bir lejyonerin mektubunda yer almaktadır:

"Burada her yaştan ve her milletten insan var. Hepsi Romanya, Almanya ve Finlandiya'da esir alınmıştır. Eski Tüberküloz hastanesine hapsedilen bu insanların akıbeti hakkındaki kararlar aylarca, hatta yıllarca beklemektedir. Örneğin, bir kişi kampta 6 ay geçirdikten sonra yedinci ayda sorguya çağrılabilir. Bu sorgulama neticesinde de hakkında karar verilmeyip altı ay içinde tekrar yeni bir sorguya çağrılabilir".⁵⁶

4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında gerçekleşen Yalta Konferansında tüm Avrupa ülkelerindeki Sovyet vatandaşlarının (savaş esirlerinin) kısa süre içinde SSCB'ye gönderilmesi, sınır dışı edilmesi hakkında karar alınmıştır. Bunun yanında birçok lejyon tümeni İngiltere'ye gönderilmiştir. (Örneğin 162.tü-

53 V.P. Naumov, "Sud'bi voennoplennih i deportirovannih grajdan SSSR: Materialı Komisii po reabilitatsii jertv političeskih repressiy". Novaya i noveşyaya istoriya Rossii. 1996. №2. S.93-94.

54 B. Sadıkova, İstoriya Turkestanskogo legionu v dokumentah. Almatı: Kaynar, 2002. s.84-85.

55 L.A. Korobov, Front bez flangov, Politizdat-Moskva, 1972. s.85.

56 V.P.Naumov, a.g.m.s.98-100.

men). Bu tümenin başkomutanı Eichendorff, İngiltere'den lejyonerlere Alman askerleri gibi davranmalarını ve Sovyetler Birliği'ne iade etmemelerini talep etmiştir.⁵⁷ İtalya'da yakalanan lejyonerler ise Müttefikler tarafından gözaltına alınmıştır. İtalya'nın Modena kentinde toplanan eski lejyonerler etnik kökenine göre sıralanmış ve sonrasında Taranto'daki Sovyet yetkililerine teslim edilmiştir. Burada bazı eski lejyonerler intihar ederken, bazıları kaçmaya çalışmıştır. Kaçma girişiminde bulunan lejyonerlerin bazıları vagonlardan ve gemilerden atlamıştır.⁵⁸ Ancak bu girişimleri neticeye ulaşamamış yine ele geçirilmişlerdir. ABD ise toplam 339 esiri SSCB'ye göndermeyi planlamış fakat bu esirlerin hepsi Sovyetlere ulaşamamıştır. 1946 yılından itibaren Dwight D. Eisenhower "1946 yılı itibariyle hiçbir Sovyet esirinin SSCB'ye gönderilmeyeceğine" dair emir çıkarmıştır.

8 Mayıs 1945'te Nazi Almanya'sı mağlup olduğunda, 180.000 Türkistan lejyonerlerinden yaklaşık 90.000'i savaş meydanında hayatını kaybetmişti. Savaşın sonunda, Türkistan Lejyonunun önemli bir kısmı dağıtılmış, çoğu esir alınmış bazıları ise Batılı müttefiklere teslim olmuştur.⁵⁹ II. Dünya Savaşı bitince 1,5 milyon esir SSCB'ye döndü. Geri dönenler "hain" olarak damgalandı ve GULAG'lara (GULAG-çalıştırma kampları, esas olarak iki fonksiyonu yerine getirmekteydi; rejim karşıtlarını cezalandırmak ve cezalıların bedava işgücünü sistemli bir şekilde kullanarak sanayinin gelişmesine katkı sağlamak) sürüldü. Yaklaşık 180 ile 200 bin esir anavatanlarına dönemeyip, göçmenlerin saflarına katıldı.

Sovyet elçileri, esirlere iyi karşılanacaklarına dair propaganda yapmalarına rağmen, Türkistan lejyonerlerinin çoğu propagandalara inanmamış, yurtdışında kalmayı tercih etmiştir. Çünkü bunun sonucunda vatanlarına döndüklerinde onları bekleyen ne olduğunu bilmekteydiler. Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nin elinden kaçmayı başarabildiler. SSCB'ye dönmeyen lejyonerler ABD, Türkiye, Batı Avrupa ülkelerine göç etti. Bazıları ise Almanya'da kalmaya tercih etti.⁶⁰ Türkiye'de ise Manisa şehrinde eski Türkistan lejyonerlerinden Karşibay Hoca Namangoni, Ergaş Toşkentli, Umarali Kuçar, Abdusamad Uratepa, Ergaş Hoca, Toşenbet, Ahmad Şarif ve Abdulahad Başkir bulunmaktaydı. İstanbul'da Hasan Haklı, Hakimcon gibi eski lejyonerler yaşamaktaydı. Ankara ve İzmir gibi şehirlerde de 8-10 eski lejyonerin yaşadığı bilinmektedir. Bu lejyonerlerin arasında yerel yönetimde üst düzey görevlerde yer alanlar da vardı. Eski bir lejyoner olan Buhara Pedagoji Ens-

57 H.B. Sakal, Germany and Turkestanis During the Course of the World War II (1941-1945), The Department of International relations Bilkent University, Ankara. 2010. S.150.

58 A.g.e. s.150.

59 M.K. Aydın, a.g.m. s.652.

60 Ş.A. Hayitov, İstoriçeskaya sud'ba turkestantskih voennoplennih Vtoroy mirovoy voynı. UDK 94 (575.1). s.54.

titüsü mezunu Abbas Haydar, emekli olana kadar İstanbul'da polis komiseri olarak çalışmıştır. Türkistan Lejyonu'nda imam hatip olan Nuriddin Naki-bhoca da Türkiye'de yaşıyordu.⁶¹ Türkistan Milli Komitesi'nin üyelerinin çoğu Münih, Düsseldorf, Köln ve Bon gibi Batı Almanya şehirlerine sığınmıştır. 1950'lerde Türkistan Lejyonu'nun eski 12 üyesi ise ABD'de "Voice of America", "Freedom" gibi radyo istasyonlarında çalışıyordu.⁶²

1994 yılında Fransız film yapımcıları eski Türkistan lejyoneri Manas Nugmanov ve yurttaşları hakkında bir belgesel çekmiştir. Nazi Almanya'sına esir düştükten sonra Manas Nugmanov, Türkistan Lejyonu'na katılmış ve ardından kendisiyle birlikte birkaç yurttaşı lejyondan kaçıp Fransız gerillalarına katılmıştır. Anavatanına dönen M. Nugmanov, Novokuznetsk kampında 10 yıl tutulmuştur. Kızı Monik-Svetlana Legra Nugmanova babasının hayatını "Pour une poignée de terre" adlı filmde canlandırmıştır.⁶³ Bunun yanında yurtdışında yaşayan Türkistan Lejyonerlerinin yaşamları ve faaliyetleri hakkında araştırma eserleri yok denebilecek kadar azdır.

Sonuç

Almanya'da 30 Ocak 1933 yılında A. Hitler'in iktidara gelmesi ile Avrupa'daki dengeler bir kez daha alt üst olmuş ve ikinci defa büyük bir savaşın eşiğine gelinmiştir. A. Hitler, 1939 yılında SSCB ile Saldırmazlık Paktı (Molotov-Ribbentrop Pact) imzalamasına rağmen Nazi Almanya'sı 22 Haziran 1941 tarihinde SSCB topraklarına saldırdı. 1939-1945 yılları arasında gerçekleşen II. Dünya Savaşı'nda Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu Mihver devletleriyle Fransa, İngiltere, ABD ve SSCB'den oluşturmuş olduğu Müttefik devletler karşı karşıya geldi.

1942 yılında Nazi Almanya'sının Doğu Toprakları Bakanlığı tarafından "Türkistan Lejyonu" oluşturulmuş ve Kızıl Ordu'ya karşı savaşmak için farklı cephelere sevk edilmiştir. Nazi Almanya'sı II. Dünya Savaşı'nı kaybetmeye başladığı süreçte Türkistan Lejyonunun varlığı tartışma konusu olmuştur. Savaş sonunda Türkistanlı lejyonerlerin birçoğu Kızıl Ordu birliklerine esir düşmüş ve vatan haini olarak kurşuna dizilmiştir. Türkistanlı Lejyonerlerin muhtevasını savaş sırasında esir düşen SSCB askerleri oluşturmuştur. Esir düşen Türkistanlıların çoğunun zihnini, babalarının veya dedelerinin 1917-18 yılları arasında ana vatanlarında Sovyet iktidarının kurulmasını protesto etmeleriyle, "kulak" olarak sürgüne gönderilmeleri nedeniyle Sovyet hükü-

61 Ş.A. Hayitov, İstoriçeskaya sud'ba turkestanskikh voennoplennih Vtoroy mirovoy voyni. UDK 94 (575.1). s.65.

62 A.g.m. s.66.

63 Sadıkova B, a.g.e.s.87.

metine karşı intikam duygusu yatmaktaydı. Türkistanlılar vatanını bir diktatörün yardımıyla diğerinin elinden kurtarmak saikiyle yola çıkmış, neticede Türkistan lejyonerleri iki diktatörün (A. Hitler v İsalin) kurbanı olmuştur.

Türkistan'da XX. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan bağımsızlık mücadelesi (Millî Mücadele) 1990'lı yıllardaki değişim sonrası hedefine ulaşarak Türk kökenli devletlerden beş bağımsız ülke ortaya çıkarsa da bu mücadelenin tarihinde yazılmamış, gizli kalan sayfalarda "Türkistan Lejyonu" önemli rol oynamaktadır.

II. Dünya Savaşı sırasında ölen Türkistan lejyonları halen "Alman kaybı" olarak görülmeye devam etmektedir. Bu durumun yanında vatanlarına dönen lejyonerler ise "Vatan Haini" olarak suçlu bulunmuş ve kurşuna dizilmiştir. Tüm bu acımasızca muamelenin muhatabı olmuş, hain muamelesi yapılarak Sibiryadaki uzak kamplara gönderilmiş Türkistanlı olmaları nedeniyle II. Dünya Savaşı'nın her cephesinde mutlak kaybetmiş eski lejyonerlerin suçlandıklarını SSCB'ye ihanetinin temelinde yatan vatanlarına olan özlem ve bağımsızlık idealini ortaya çıkararak tarihin karşısında aklamamız hepimizce tarihe ve milletimize hizmetimizin önemli bir merhalesidir.

Kaynakça

- Alpar, G. (2021). Uluslararası Sistemde Yeni Dengeler ve Kuşatıcı Perspektif, SDE Yayını: Ankara.
- Andican, A. A. (2017). "Dr. Baymirza Hayit'in Milli Türkistan Birlik Komitesi İçerisindeki Faaliyetleri". Doğumunun 100. Yılında Baymirza Hayit ve Günümüzde Türkistan Tarihi Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri. (Editörler: Abdulvahap Kara, Ömer Kul, Filiz Ferhatoğlu). (9-10 Ekim 2017). İstanbul. ss. 25-33.
- Andican, A.A. (2020). Ceditizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi. İstanbul.
- Aydın, M.K. (2019). "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkistan Lejyonu: Kuruluşu, Faaliyetleri ve Türkiye'nin Yaklaşımları". Journal of History School, Sayı 41. ss.621-663.
- Çelik, L. (2018). "II. Dünya Savaşı Döneminde Nazi Almanya'sı Tarafından kurulan Türkistan Lejyon Ordusu'nun Savaşa Etkileri". TDA. Cilt 118. Sayı 232. ss.53-80.
- Drobyazko, S., Karaşuk A.V. (1999). Vtoraya mirovaya vojna 1939-1945: Vostoçnyye legionı i kazaçi çasti v vermahte. Moskva.
- Gilyazov, İ. (1999). "Vostoçnyye legionı: Tyurki v sostave germanskogo vermahta". Rodina. №7. ss.75-79.

- Hayitov Ş.A. İstoriçeskaya sud'ba turkestantskih voennoplennih Vtoroy mirovoy voynı. UDK 94 (575.1). <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheseskaya-sudba-turkestantskih-voennoplennih-vtoroy-mirovoy-voynı>
- Kara. A. (2002). "Hokand Muhtariyeti". Türkler 18. Yeni Türkiye Yayınları: Ankara. ss.783-795.
- Kara. A. (2015). İstina Turkestantskogo legiona- mejdu svastikoy i krasnoy zvezdoy. Astana.
- Kasimov. E. (2010). Turkestantskiye voennoplenniye vo vremya vtoroy mirovoy voynı. Andican.
- Koçar. Y. (2017). "II. Dünya Savaşı'nda Türkistanlı Lejyonerlerin Hayat Hikâyesi". Doğumunun 100. Yılında Baymirza Hayit ve Günümüzde Türkistan Tarihi Araştırmaları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri. (Editörler: Abdulvahap Kara, Ömer Kul, Filiz Ferhatoğlu). (9-10 Ekim 2017). İstanbul. ss.377-390.
- Korobov, L.A. (1972) Front bez flangov, Politizdat-Moskva.
- Munoz A.J., Bumber M.J. (2001). The East Came West: Muslim and Hindu Volunteers in German Service 1941-1945. Europa Books Incorporated: New York.
- Mühlen, P. (2006). İkinci Dünya Harbi'nde Sovyet Doğu Halkları Gamalıhaç ile Kızılyıldız Arasında. İstanbul.
- Naumov. V.P. (1996). "Sud'bi voennoplennih i deportirovannih grajdan SSSR: Materialı Komissii po reabilitatsii jertv političeskih repressiy". Novaya i noveşşaya istoriya Rossii. №2. ss.91-112.
- Roman'ko. O. (2014). "Vostoçniye legionı v silovih strukturah natsistskoy Germanii (1941-1945): organizatsiya, liçnyı sostav i çislennost". Musul'manskiy mir. №2. ss.24-56.
- Sadıkova B.İ. (2002). İstoriya Turkestantskogo legiona v dokumentah. Almatı.
- Sakal, H. B. (2013). Bir Başka Dünya Savaşı- İkinci Dünya Savaşında Almanya Tarafında Savaşan Türkistanlılar 1941-1945. Ötüken Yayınları: İstanbul.
- Uzunel, N. (2012). Avrupa Muhaceretindeki Türkistan Basını: Milli Türkistan Dergisi (1942-1975). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.
- Vzvarova, G.N. (1995). "Türkestantskie legioneri". Voенno-istoričeskiy jurnal. №2. (Mayıs-Nisan). ss. 39-47.

GÜNEY KAFKASYA'DA EKONOMİK İŞBİRLİKLERİ VE TÜRKİYE'NİN KAFKASYA POLİTİKALARI

Arslan KAYA*

Öz

Kafkasya Coğrafyası tarihsel süreçte farklı devletlerin egemenliği altında bulunmuş, konumu itibarıyla da stratejik önemini tarihin her döneminde muhafaza etmiştir. Çeşitli medeniyetlerin ev sahipliğini yapan coğrafyada çok kültürlü bir yapı söz konusudur ve bu çok kültürlü yapı bazı avantaj ile dezavantajlar doğurmaktadır. Bölgenin günümüzdeki durumunu ise 90'lı yıllar sonrasında Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsızlığından bu yana gelişen hadiseler ile anlamlandırabiliriz. SSCB'nin dağılması sonrasında şekillenen Kafkasya Bölgesi uzun yıllar istikrar sağlama ve küreselleşen dünyaya uyum sağlama çabaları içerisinde politikalarını oluşturmuştur. O tarihlerden bugüne kadar ki süreçte özellikle Güney Kafkasya bölge ülkeleri arasında etkin bir diplomasi kurulamamış ve geçmişten kalan muhtelif sorunlar bölgenin siyasi ve ekonomik gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Hali hazırda devam eden benzeri suni sorunların çözüme kavuşturulması noktasında kalıcı politikalar oluşturulamamıştır. Bölge coğrafi konumu itibarıyla da stratejik açıdan büyük bir öneme sahiptir. TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru) Projesinin de önemli bir parçası olan bölge, enerji koridorlarının üzerinde konumlanıyor olması ve zengin doğal kaynakları ile potansiyel gelişmişlik seviyesinin altında bırakılmıştır.

Bu çalışma da ise yakın dönemdeki projelerin sonuçları değerlendirilerek bölge ülkelerinin küresel ve diğer bölgesel güçlerle olan iş birliklerinin ekonomik ve siyasi yansımaları tespit edilemeye çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin bölgeye yönelik politikaları araştırılarak tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kafkasya, Enerji Koridoru

* Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye, arslankayya@hotmail.com, ORCID No:0000-0001-8560-1785.

ECONOMIC COOPERATION IN THE SOUTH CAUCASUS AND TURKEY'S CAUCASUS POLICIES

Abstract

The Caucasus Geography has been under the domination of different states in the historical process and has maintained its strategic importance in every period of history due to its location. There is a multicultural structure in the geography that hosts various civilizations, and this multicultural structure creates some advantages and disadvantages. We can understand the current situation of the region with the events that have developed since the independence of the South Caucasus countries after the 90s. The Caucasus Region, which was shaped after the collapse of the USSR, has formed its policies for many years in efforts to provide stability and adapt to the globalizing world. In the period from those times until today, an effective diplomacy could not be established especially among the countries of the South Caucasus region and various problems from the past have adversely affected the political and economic development of the region. Permanent policies have not been established to solve similar artificial problems that are currently ongoing. The region has a great strategic importance due to its geographical location. region, which is also an important part of the TRACECA (Europe-Caucasus-Asia Transport Corridor) Project, has been left below the level of potential development with its location above energy corridors and rich natural resources.

In this study, the results of the recent projects were evaluated and the economic and political reflections of the cooperation of the countries of the region with global and other regional powers were tried to be determined. If trade cooperation is strengthened between the countries of the region in the near future, the results will increase the level of prosperity in the countries of the region and resolve the controversial issues. In addition, Turkey's policies towards the region were investigated and discussed.

Keywords: Turkey, Caucasus, Energy Corridor

Giriş

Kafkasya coğrafyası bulunduğu konumu itibariyle tarihin her döneminde farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Avrasyanın kilit taşı olarak adlandırılan coğrafya tarih boyunca da gerek ticaret gerek ise göç yolları üzerinde bulunuyor olması sebebiyle de çeşitli egemenliklerin güç mücadelelerine sahne olmuştur. Tarihsel birikimi ile günümüzde de çeşitli kültür ve mezheplerin yaşadığı bir coğrafyadır. Bölge halkları uzun yıllar başka devletlerin egemenliği altında yaşamış ve 20. yüz yıl ile birlikte ulus devlet anlayışının hakimiyet göstermesi neticesinde bağımsızlık hareketlerinde bulunmuşlardır. Nitekim bu çabaları birinci dünya savaşı sonrasında Sovyet Rusya çatısı altında nispeten sonuçsuz kalmıştır. Bölge yakın dönemde ise SSCB'nin dağılmasından sonra kazanılan bağımsızlıklar ile yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır.

Kafkasya coğrafyası soğuk savaş yıllarının son bulması ve Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte uluslararası sistemde yeni bir konuma yerleştirilmiştir. Soğuk savaş yıllarının ardından bölge ülkeleri teşkilatlanma hususunda eksik kalmışlardır. Üstelik ekonomik açıdan uzun yıllar Moskava'ya bağımlı olan ülkeler Sovyetlerin dağılmasıyla ekonomik açıdan da büyük bir buhran yaşamışlardır. Elbette ki bu durum coğrafya da ciddi bir güç boşluğuna sebebiyet vermiştir. Soğuk Savaşın, SSCB'nin dağılması ile son bulması Doğu Bloğunun konumlandığı coğrafyalarda güç boşluklarının oluşmasına neden olmuş; oluşan güç boşluklarının sonucunda ise bölgesel çatışmalar, istikrarsızlıklar ve belirsizlikler yaşanmıştır. Günümüzde hala etkisini devam ettiren güç boşluklarında yeni güç dengeleri kurulmaya çalışılmaktadır. Kafkasya Coğrafyası da yukarıda bahsettiğimiz güç boşluğuna maruz kalan ancak günümüzde yeni güç dengelerinin etkisi altında olan coğrafyalar arasındadır. Yaşanan güç mücadeleleri ise bölge halklarının ve ülkelerinin aralarında etkin bir diplomasi süreci yürütmesine engel oluşturmaktadır.

2008 Küresel Finansal Krize kadar ki süreçte güç boşluklarının doldurulması noktasında batı dünyasının daha etkili olduğu bir gerçektir. Ancak küresel kriz sonrasında nispeten güç dengeleri değişim göstermiştir. Kafkasya Coğrafyasında da Putin önderliğinde ki Rusya Federasyonu'nun politikaları, Uzak Doğuda yükselen Çin Halk Cumhuriyeti'nin uluslararası sistemde artan etkisi ve de Türkiye ile İran bölgesel politikalarla daha etkin rol almaya başlamıştır. Oluşan güç boşlukları bu ülkeler arasında bir mücadeleye dönüşmektedir. Oluşturulan politikalar ise kalıcılıktan uzak ve pekte yapıcı değildir. Şu bir gerçektir ki Kafkasya'nın geleceği bölge ülkelerinin stratejik ortaklıklarına göre şekillenecektir. Avrasyanın kilit noktalarından birisi olan Kafkasya, doğu ve batı arasında ki geçiş yollarına hem kara hem demir hem

de hava yolları açısından haiz olan en stratejik bölgeler arasındadır. Modern İpek Yolu Projesi, BTE, BTC, TAP, TANAP gibi projeleri ile bölge birçok ülkenin de uluslararası politikalarının merkezinde yer almaktadır. Bölge coğrafi konumu itibarıyla de stratejik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Modern İpek Yolu Projesinin de önemli bir parçası olan bölge, enerji koridorlarının üzerinde konumlanıyor olması ve zengin doğal kaynakları ile potansiyel gelişmişlik seviyesinin altında bırakılmıştır. Tüm bu Kafkas ülkeleri arasında kurulacak ticari anlaşmaların, serbest bölgelerin ve gümrük birliğinin, bölgenin önemli bir lojistik merkeze dönüşmesine de olanak sağlayacaktır.

Bu çalışmada ise, bölgede ki ihtilaflı konuların çözümünde ekonomik iş birliklerinin önemine değinilecek; bölgesel - küresel politika ve projeler değerlendirilecektir. Özellikle yeni enerji koridorları ile TRACECA irdelenecek, bölge ülkeleri ve diğer ülkelerin belirgin politikaları değerlendirilecektir. Son olarak ise Türkiye'nin bölgedeki konumu ve politikaları değerlendirilecektir. Ancak her şeyden evvel Kafkasya'nın ekonomik potansiyelini ve iş birliklerini doğru şekilde anlamlandırabilmek adına coğrafyasına ve kültürel yapısına hakim olmak gerekmektedir. Bu sebeple ilk olarak bölgesel kısa bir inceleme yapılmıştır.

Güney Kafkasya

Milletler ve diller cenneti Kafkasya, jeopolitik ve jeostratejik konumuyla tarih boyunca büyük güçlerin ilgi odağı olmuştur.¹ Bölgenin sosyo - politik yapısını ise bölgenin coğrafi özellikleri belirlemiştir. Dağlık bölgelerden oluşan coğrafya işgallere karşı doğal bir savunma mekanizması olmuş ve böylece bölge halkları günümüze kadar kültürel özelliklerini koruyabilmişlerdir. Nitekim bölgenin coğrafi yapısı günümüzde Rusya, İran ve Türkiye arasında tampon bölge görevi de görmektedir.²

Yakın tarihte enerji kaynaklarının keşfi ve batıya transferi hususu ise bölgeye olan ilgiyi günümüzde küresel hale getirmiştir. Ancak bu ilgi beraberinde bölgesel istikrarsızlık, etnik çatışmalar, iç savaşlar ve heterojen iskan politikaları gibi sorunları da getirmiştir.³ Kafkasya coğrafyasının güneyinde bulunan ve Transkafkasya - Transcaucasus olarak da bilinen Güney Kafkasya; Karadeniz'in kuzeydoğusundan başlayarak, Azak Denizini ve Hazar Denizinin batı yakasının bir bölümünü çevreleyen bölgenin güneyinde İran,

1 Mehmet, Dikkaya, Abdülkadir, Tıgılı "Güney Kafkasya Enerji Koridoru: Alternatif Projeler Kapsamında, TANAP", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 10/1 Yaz 2015, sf.100.

2 Doç. Dr. Bülent, Açma, Kübra, Yenişen, "Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü için Politika ve Stratejiler", Yönetim ve Ekonomi, 2013-20/2, sf. 132.

3 Mehmet, Dikkaya, Abdülkadir, Tıgılı "Güney Kafkasya Enerji Koridoru: Alternatif Projeler Kapsamında, TANAP", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 10/1 Yaz 2015, sf.100.

batısında Türkiye yer almaktadır. Bölge'de bağımsız olarak Azerbaycan, Gücistan ve Ermenistan devletlet bayrakları dalgalanmaktadır.

Kafkasya'nın transit özelliğe haiz olması ve zengin doğal kaynakları ile jeostratejik açıdan diğer ülkelerin de uluslararası politikalarında önemli bir yere sahiptir. Bölge jeostratejik açıdan Orta Asya coğrafyasına açılan kapı olmasının yanında Orta Asya ülkeleri içinde Batı dünyasına açılan bir kapı misyonu üstlenmektedir. Gerek Kafkas Coğrafyası gerek ise Orta Asya bölgesi birlikte değerlendirildiğinde ciddi bir petrol ve doğalgaz kaynağı ile karşılaşmaktayız. Ortaya çıkan bu zenginlikten ise başta ABD ve Rusya olmak üzere birçok küresel güç faydalanmak istemektedir. Nitekim Hazar petrollerinin batıya taşınması hususunda Kafkasya bu zenginliğin sac ayağı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Enerjinin transferi bağlamında tarihi ipekyolunun canlandırılmasına yönelik projeler oluşturulmaktadır. Ne yazık ki bölge ülkeleri ise iç çatışmalar, suni problemler, istikrasız ekonomiler ve düşük refah seviyeleri ile boğuşmakta; bölgenin potansiyelinden ve zenginliklerinden henüz faydalanamamaktadır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Kafkasya'nın geleceği bölgesel stratejik ortaklıklardan geçmektedir. Kafkas ülkeleri arasında kurulacak ticari anlaşmaların, serbest bölgelerin ve gümrük birliğinin, bölgenin önemli bir lojistik merkeze dönüşmesine de olanak sağlayacaktır. Bu doğrultuda enerji nakil hatları bağlamında Rusya-Ukrayna hattının geçmişten bu yana güvenilir olmaması ile güvenli enerji transferi için başlatılan alternatif projelere ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

Enerji Güvenliği ve Alternatif Projeler

Soğuk savaşın son bulması ile batı dünyası Avrasya'nın zenginliklerine hakim olmak gayterine girişmişlerdir. Rusya'nın enerji kaynakları bağlamında elinde bulundurduğu tekel ve baskı unsurunu; alternatif projeler ile çözüme kavuşturmak isteyen batılı devletler bölge de güvenli enerji koridorlarına yönelmişlerdir. Nitekim bu politikalarda bir diğer önemli etken de İran'ın da tekelleşmesinin önüne geçmektir. Enerjinin güvenliği noktasında enerjinin arz açısından güvenliğide ayrıca önem taşımaktadır.

"Bölgesel anlamda özellikle de Rusya ile ilgili olarak enerji talep güvenliğinden bahsedilmelidir. AB'ye olan bağımlılığını azaltmak üzere Rusya'nın doğalgaz ihracatını, Asya pazarlarında geliştirmeyi amaçlaması, ihracatçı ülkeler açısından da enerji talep güvenliğini sağlama yönünde tedbirler almaya itmektedir." ⁴

4 Y.a.g.e Mehmet, Dikkaya, Abdülkadir, Tıgılı, sf.106.

Asrın Anlaşması

Bağımsızlığına kavuşmasının ardından zengin kaynaklarını değerlendirmek isteyen Azerbaycan'ın kaynaklarını işleyecek düzeyde teknolojiye ve uluslararası pazar alt yapısına sahip olmaması dolayısıyla çok uluslu şirketlerin aracılığında kaynaklarını enerji piyasasına taşımasına olanak sağlayan anlaşmadır. Azerbaycan, 20 Eylül 1994'te ilk uluslararası büyük anlaşmasını yaparak enerji sahnesine çıktı ve Azeri-Çırac-Güneşli havzasındaki petrolün enerji piyasasına çıkarılması için 7 ülkeden 11 şirket anlaşmaya imza atmıştır.⁵ Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığında neticelendirilen anlaşma ile ihaleye Rusya'da dahil edilmiştir. Anlaşma sonucunda SOCAR %20'lik bir paya sahip olmuştur. Anlaşmanın esas önemi ise coğrafya'nın nispeten kendi kaynaklarını değerlendirmeye başlaması, uluslararası piyasada yer almasıdır.

Bakü - Tiflis - Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC)

Bilhassa Azerbaycan petrolü başta olmak üzere, Hazar Bölgesinin petrol kaynaklarını uluslararası piyasalara taşıma amacıyla oluşturulan bir diğer önemli projedir. Projede Hazar'dan başlayarak gelen boru hatlarının Gürcistan ve Türkiye üzerinden transferi amaçlanmıştır. 1776 km'lik projenin 1076 km'lik kısmı ise Türkiye'den geçmektedir. Bu durum Türkiye'nin bölgede ki etkinliğini arttırmış ve köprü görevi ile enerji koridorunun kilit ülkelerinden biri haline getirmiştir.

Bakü - Tiflis - Erzurum Doğalgaz Hattı (BTE)

Enerji koridorunun bir diğer sac ayağı olan proje 3 Temmuz 2007'de faaliyete geçmiştir. Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı olarak da bilinen 970 km uzunluğunda ki boru hattı, BTC boru hattına paralel yapılmıştır.⁶ Bu projenin en temel amacı Azerbaycan'ın Şahdeniz bölgesinde çıkardığı gazın Türkiye'nin batısına ve Avrupa ülkelerine taşımaktır. Ayrıca projede sadece Azerbaycan değil, Türkmenistan ve Kazakistan doğalgazının da bu hat üzerinden transferi amaçlanmıştır.

5 Anadolu Ajansı, Asrın Anlaşması' 25 yaşında, " <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/asrin-anlasmasi-25-yasinda/1589095> ", E.T. 22.05.2022

6 Yrd. Doç. Dr. Gökhan, Özkan, "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği", Gazi Akademik Bakış, 2010, Cilt 4, Sayı 7, sf.26.

Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP)

Proje rafa kaldırılan Nabucco'nun yerine geliştirilen ve Avrupa Birliği'nin enerji krizi husunda ki kaygılarını giderecek TANAP projesinin en önemli uzantısıdır. Proje Azerbaycan gazını Şah Deniz - II bölgesinden Yunanistan, Arnavutluk, İtalya ve ilerleyen süreçte diğer Avrupa ülkelerine taşımayı amaçlamaktadır.⁷ 2016 yılında açılışı yapılan ve TANAP projesi ile altın kaynağı tamamlanan proje de ilk etapta yıllık 10 milyar metre küp gaz transferi hedeflenmiştir.

2.5 Trans Anadolu Doğalgaz Hattı Projesi (TANAP)

Projede ki temel gaye Azerbaycan gazının Türkiye üzerinden batıya iletilmesi ve bununla beraber Türkiye'nin gaz tedarikinde Rusya ve İran'a olan gaz bağımlılığından kurtulmasını sağlamaktır. Proje yukarıda da ifade ettiğimiz gibi TAP ile beraber Avrupa'ya kadar uzanmaktadır. İki ülke arasında ki ilişkileri de geliştirecek olan proje, diğer bölge ülkeleri ile de iş birliklerinin önünü açacaktır. Ayrıca projeyi önemli kılan bir diğer husus ise, projenin Türkiye ve Azerbaycan arasında geliştirilerek bölgesel olmayan güç ve finans kaynaklarına ihtiyaç duymadan hayata geçirilmesidir. Bu durum bölgesel iş birliklerinin neticesinde oluşan öz güvenin bir göstergesidir.

Avrupa, Kafkasya ve Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA)

Romalıların ifadesiyel yol hayattır. (Via est vita) Bu programda da temel misyon kara, hava ve deniz yollarını birleştirerek Dünya'ya yeni bir soluk getirmektir. TRACECA Avrupa, Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinde İpek Yolu'nun yeniden canlandırılarak uluslararası ulaştırmanın gelişmesini hedefleyen hükümetlerarası bir programdır.⁸ 98 yılında Bakü Zirvesinde imzalanan ve 12 ülke tarafından onaylanan Çok Taraflı Temel Anlaşma (MLA) uyarınca hükümetlerarası bir komisyona sahiptir. Programın Bakü Zirvesinde kararlaştırılması da yine Güney Kafkasya'nın kilit rolünün bir başka göstergesidir. Avrasya'nın Avrupa ile bağlantı noktalarında önemli geçiş güzergahlarına haizdir. Nitekim bölge ülkeleri, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'da projeye dahil ülkeler arasındadır. Projenin etkin bir şekilde işletilmesi ile bölge ülkeleri arasında ki diyalogu ve işbirliğini geliştirmesi

7 Mehmet, Dikkaya, Abdülkadir, Tıgılı "Güney Kafkasya Enerji Koridoru: Alternatif Projeler Kapsamında, TANAP", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 10/1 Yaz 2015, sf.108.

8 KGM, Avrupa, Kafkasya ve Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA), " <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/Kafkasya.aspx> ", E.T. 23.02.2022.

de beklenmektedir. Çok Modlu Ulaştırma Ağı anlayışı ile güvenli ulaşım koridorları bölgede yeni yatırımların da önünü açmaktadır.

Kaynak: (TRACECA Türkiye Ulusal Sekreterliği, 2022)

Türkiye ile Kafkas Coğrafyasını enerji koridorları dışında bağlayacak olan bir diğer önemli projede TRACECA programı kapsamındaki Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi'dir. Projede Asya ile Avrupa arasında kesintisiz demiryolu ulaşımını sağlamak amaçlanmaktadır. Ayrıca Türkiye ile Gürcistan arasında doğrudan demiryolu bağlantısını kurmak ve mevcut demiryolu hattıyla Gürcistan üzerinden Türkiye ile Azerbaycan, Orta Asya, Çin ve Moğolistan arasında demiryolu bağlantısı oluşturmak amacını da taşımaktadır.⁹ Proje bölgesel refahı ve iş birliğini geliştirecek, bölge ülkeleri arasındaki çatışmaların sonlanmasına katkıda bulunacaktır.

Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kafkasya Politikaları

Soğuk Savaş sonrasında Doğu Bloğunun konumlandığı tüm coğrafyalarda güç boşlukları yaşanmış, ilgili bölgelerde güç dengesinin tekrar sağlanması hususunda ise bir takım güç mücadeleleri yaşanmıştır. Güney Kafkasya

⁹ Mesut, Çetin, "Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (Traceca) Projesi'nde Türkiye'nin Demiryolu Stratejileri Neler Olmalıdır?", T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Avrupa Birliği Bölüm Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2013, sf.64.

coğrafyası da bu bölgeler arasındadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi jeostratejik ve jeopolitik açıdan önem arz eden coğrafya küresel ve diğer bazı bölgesel güçlerin uluslararası politikalarında yer almışlardır. Bu doğrultuda, Rusya, ABD, Çin, AB ve İran'ın bölgedeki belirgin politikaları irdelenecektir.

Rusya

Doğalgaz ve petrol bağlamında zengin kaynaklara sahip olan Rusya enerji alanında önemli bir tedarikçi konumundadır. Üstelik coğrafi açıdan da hem Asya hem de Avrupa'ya olan sınırları ülkeye jeostratejik bir üstünlük sağlamaktadır. Batıdaki ve doğudaki enerji piyasalarına hakimiyeti ana hedef olarak belirleyen Rusya, enerji tedariki hususunda transfer güzergahlarına da her zaman hâkim olmayı amaçlamaktadır. Rusya Federasyonu'nun zengin enerji kaynaklarına sahip bu bölgelerde etkinliğini arttırmak, enerji diplomasisini kullanarak süper güç statüsünü tekrar kazanmak istediği savunulmaktadır.¹⁰

Rusya'nın bu doğrultuda hem Orta Asya hem de Kafkasya ülkelerine yönelik politikalar yürütmektedir. Rusya, ülke çıkarlarını zedeleyen projelere yönelik alternatif projeleri hayata geçirmektedir. Nabucco projesine alternatif olarak Rusya güdümünde hazırlanan Güney Akım Projesi en belirgin örnekler arasındadır. Rusya yine enerji koridorlarına hakimiyet sağlamak ve batıya transfer edilecek gazı kontrol etmek amacıyla Kuzey Akım ile Güney Akım gibi projeler ile Ukrayna'yı ve Türkiye'yi By-Pass edecek politikalarında öne sürmektedir.

Tüm bunlara ek olarak Rusya'nın Güney Kafkasya ülkeleri arasında Ermenistan ile olan ilişkilerinin de temel dayanaklarından birisinin, bölgedeki rezerv kaynaklar ve enerji koridorları olduğu söylenebilir.

Çin

Küresel ekonomik sistem içerisinde Dünya'nın en büyük ikinci ekonomisi konumunda bulunan Çin, aynı zamanda yüksek üretim kapasitesi ile de dikkat çekmektedir. Son yıllarda Dünya'nın çeşitli bölgelerinde önemli yatırımlar yapan ülke yüksek enerji ihtiyacı sebebiyle Orta Asya ve Kafkasya Coğrafyasına da ilgilidir. Yine bu doğrultuda Rusya ile de çeşitli projeler geliştirmekte ve ortak politikalar belirlemektedir.

10 Yrd. Doç. Dr. Gökhan, Özkan, "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği", Gazi Akademik Bakış, 2010, Cilt 4, Sayı 7, sf.30.

ABD

ABD Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının etkin bir şekilde çıkarılması ve uluslararası pazarlara ulaştırılması noktasında önemli projelere destek olmuş, Rusya ve İran'ın tekelleşmemesi açısından bölge politikalarına dahil olmuştur. Bilhassa Amerika, BTC, BTE ve Nabucco projelerine en çok desteği veren ülkeler arasındadır.¹¹ Bölgenin kaynaklarının Rusya haricinde alternatif yollarla batıya ve Avrupa ülkelerine ulaştırılmasını amaçlamaktadır. ABD'nin bölge politikaları sadece enerji koridorları çerçevesinde kalmamaktadır. ABD gerek Kafkas gerek ise Orta Asya coğrafyalarının stratejik önemi dolayısıyla bölgede kalıcı olmak için yumuşak güç politikaları da yürütmektedir.

Avrupa Birliği

Petrol ve doğalgaz ihtiyacının büyük bir bölümünü ithal eden Avrupa Birliği rezervler açısından nispeten fakir bir bölgedir. Bu sebeple de enerji krizleri yaşamamak amacıyla enerji arzı güvenliği bağlamında önemli politikalar geliştirerek Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak ve yeni enerji koridorları oluşturmak amaçlarıyla Kafkasya bölgesi ile yakından ilgilenmektedir. AB'nin Komşuluk Politikasını Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı da içine alacak şekilde doğuya Kafkaslara doğru genişlemesinin ardındaki sebeplerden birinin de bu olduğu ifade edilmektedir.¹² Kafkasya ve Orta Asya politikalarında ABD ile eş güdümlü politikalar işleten Avrupa Birliği, bölgeyi sadece enerji güvenliği boyutuyla değerlendirmemektedir. Avrupa Birliği açısından bölge ticari ve güvenlik bağlamında da önem arz etmektedir.

İran

Rusya'nın ardından bölgede doğal kaynak rezervi açısından en zengin ikinci ülke olan ve petrol kaynakları bağlamında da bölgenin en zengin ülkeleri arasındaki İran, bölge politikalarında önemli güçler arasındadır. Zengin kaynaklarını, Avrupa, Çin ve diğer Asya pazarlarına ulaştırmak isteyen İran, Kafkasya ve Orta Asya coğrafyalarındaki alternatif enerji koridorlarına yönelik stratejiler izlemektedir. Ancak başta ABD olmak üzere batılı devletler ile nükleer enerji konusunda yaşanan ihtilaflar çerçevesinde İran alternatif projelerin dışında bırakılmaya çalışılmaktadır. Bu durum İran'ı Çin

11 Yrd. Doç. Dr. Gökhan, Özkan, "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği", Gazi Akademik Bakış, 2010, Cilt 4, Sayı 7, sf.34.

12 Yrd. Doç. Dr. Gökhan, Özkan, "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği", Gazi Akademik Bakış, 2010, Cilt 4, Sayı 7, sf.32.

ve Rusya kanadına yaklaştırmakta ve bölge politikalarına farklı bir denge getirmektedir.

Türkiye'nin Kafkasya Politikaları

Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya politikaları yakın tarihte oluşturulmuş ve süreç içerisinde çeşitli değişimlere uğramıştır. Soğuk savaşın sona ermesi ile dünya da uluslararası yeni bir arayış, yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Bu süreç Türkiye için de kırılma noktalarını beraberinde getirmiştir. Zira Türkiye kuruluşu ve temel dış politika anlayışı doğrultusunda batı bloğunun çerçeve politikalarına uyum sağlamıştır. Ancak 90'lı yıllar itibariyle sürdürülebilir olmadığı fark edilmiş ve yeni arayışlar başlamıştır. Üstelik Avrupa her anlamda içerisindeki barış, refah ve istikrar düzenini tesis etmeye başlamışken Türkiye istikrarsız ve çatışmaların olduğu coğrafyaların arasında kalmıştır. Türkiye'nin yine 90'lı yıllara kadar ki süreçte ilgisiz kaldığı Avrasya politikaları, SSCB'nin dağılması ve Kafkasya ile Orta Asya ülkelerinin ardı ardına gelen bağımsızlık ilanları ile değer kazanmış; Türkiye bağımsızlık ilan eden ülkeleri ilk tanıyan ülke olarak girişimlerini başlatmıştır.

1991-1995 yılları arasında bölge ülkelerinin bağımsızlık ilanlarını dikkatle takip eden Türkiye bölgede bir liderlik misyonu benimsemiş ve daha başka bir deyim ile ağabeylik politikaları yürütmeye çabalamıştır. Ancak gerçekçi olmayan ve diğer aktörleri de hesaba katmadan plansızca gerçekleştirilen politikalar sonuçsuz kalmış; siyasi, ekonomik, askeri ve teknolojik yetersizlikler belirleyici olmuştur. Nitekim bölge ülkelerinin de ideolojik değil de pragmatik bir yaklaşımda olması Türkiye'nin öne sürdüğü savları tıkamıştır. 95 sonrasında ise süreç daha gerçekçi, bölgesel diğer aktörlerin dikkate alındığı ve iş birliğini ön gören yumuşak güç politika anlayışı çerçevesinde işletilmiştir. Türkiye'nin bölgedeki genel dış politikası ise ekonomik iş birliği ekseninde kurgulanmıştır. Bu değişimin somut göstergelerinden biri de Türkiye'nin enerji koridor hatları konusunda, ilgili projelere olan iş birlikçi yaklaşımıdır. Nitekim bu anlayışının somut ürünü olarak BTC, BTE ve TANAP projeleri gösterilebilir. İlgili projeler bölge ülkeleri ile olan ilişkileri geliştirmiş ve başka konularda da iş birliklerinin önünü açmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi Türkiye gerek Kafkasya gerek ise Orta Asya coğrafyalarında yumuşak güç politikaları izlemiş ve bu doğrultuda da yeni kurumlar inşa etmiştir. 1992 yılında kurulan Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajans Başkanlığı (TİKA) bu hususta ki en temel yapı taşlarından birisidir.

“Serbest pazar ekonomisinin uzağında sistemlere sahip bu ülkeler geçiş sürecinde donör ülkelerin, Dünya Bankası ve IMF'nin yer aldığı kalkınma iş birliği uygulamalarından yararlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda konjonk-

türel olarak başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere, ülkemizin tarihi kültürel bağlarla sıkı sıkıya bağlı olduğu tabii coğrafyası ile güçlü bir iş birliği geliştirmek üzere 1992 yılında TİKA kurulmuştur.”¹³

TİKA, bölgesel politikaların planlı bir biçimde oluşturulması ve yumuşak güç anlayışının tesis edilmesi açısından Türkiye’ye önemli kazanımlar sağlamıştır.

Sonuç

Sonuç olarak Kafkasya Coğrafyası soğuk savaş yıllarının ardından büyük dönüşümlere ve güç mücadelelerine sahne olmuş, olmaya da devam edecektir. Kafkasya ülkeleri arasındaki muhtelif sorunlar ise ancak bölge ülkelerinin uluslararası düzeyde ortak stratejileri ile giderilebilir. Nitekim bölge daha önce de ifade edildiği üzere potansiyelinin altında bırakılmıştır. Gerek ekonomik gerek askeri gerek ise siyasi bağlamda küresel güçlere bağımlı hale getirilmiştir. Bu hususta Azerbaycan’ın başta Türkiye olmak üzere, diğer bölgesel ve küresel güçlerle geliştirdiği ilişkileri bölgesel öz güveni arttırmıştır. Bu durum Azerbaycan’ın uluslararası siyasetteki konumunu güçlendiren önemli gelişmelerdir.

Gürcistan ise yaşadığı Güney Osetya, Abhazya sorunları sebebiyle Rusya’nın ekseninden ayıramamakta, diğer küresel güçlerin iki yüzlü yaklaşımlarıyla karşılaşmaktadır. Elbette ki bu durum Gürcistan’ı etkin politikalarından alıkoymaktadır. Ancak Enerji koridorlarının güzergahında konumlanıyor olması ve özellikle İpek Yolu Programındaki hem deniz hem kara hem de hava yolu potansiyelinin entegrasyonu ülke için büyük bir önem arz etmektedir. Gürcistan’ın geçiş koridorlarındaki konumu ülkeye önemli avantajlar sağlamaktadır. Elbette ki bu durumun bir diğer yansıması ise geçiş koridorlarının güvenliğidir. Bu hususta bölge ülkeleri, Rusya ve Türkiye ortak zeminde etkin diplomasi ile süreci yürütmelidir. Aksi halde bölgenin istikrarsız yapısının uzun vadede hiçbir güce faydası olmayacaktır.

Ermenistan ise uzun yıllardır devam eden suni çatışmaların neticesinde bölgenin en zayıf halkası olmak durumunda kalmıştır. Ekonomik ve askerî açıdan yetersiz olan Ermenistan teknoloji konusunda da uluslararası trendlerin gerisinde kalmıştır. Uluslararası ilişkilerini Rusya ve İran üzerinden yürüten Ermenistan başta ABD ve Fransa’daki diasporasının da etkisi ile kısıtlı şekilde uluslararası siyasette var olmaya çalışmaktadır. Ancak bu durumun sürdürülebilir olmadığı aşikardır. Ermenistan’ın gelecek dönemde özellikle

13 T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Başkanlığı, Tarihçe, “<https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222>”, E.T. 24.05.2022.

Türkiye ve diğer bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini başlatması geliştirmesi elzemdir. Aksi halde bölgenin her zaman zayıf halkası olarak kalacak ve uluslararası projelere entegre olamayacaktır. Özellikle dışarıya önemli ölçüde göç veren ülkenin uluslararası siyasette yeni bir döneme girmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin Kafkasya politikaları yukarıda da ifade edildiği gibi başlangıcı ve gelişimi noktasında önemli farklar barındırmaktadır. Bugün Türkiye bölgesel ve küresel birçok politikanın önemli bir aktörü konumundadır. Nitekim bu konumunu da bölgesel ve uluslararası iş birliklerine, kültürel ve tarihi bağların karşılıklı çıkarlar çerçevesinde geliştirilmesi ile elde etmiştir. Ancak bölge hala daha istikrarsız ve çatışmaların etkisi altındadır. Türkiye bölgede son yıllarda özellikle askeri üstünlüğü ile etkili olmaktadır. Bu durum diğer bölge ülkeleri ile askeri iş birlikleri noktasında Türkiye'yi önemli bir pozisyona taşımakta. Tüm bunlara ek olarak Türkiye ticari iş birliklerinde de ön plana çıkmaktadır. Avrupa'nın Orta Asya zenginliklerine ulaşma gayesi ve Kafkasya ile Orta Asya'nın kaynaklarını Avrupa pazarına ulaştırma amaçları Türkiye'ye köprü özelliği kazandırmıştır. Türkiye; Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya'yı birleştiren coğrafya olacaktır. Nitekim TANAP ve TAP bu anlamda tarihi projelerdir. TİKA, YTB ve benzeri kuruluşlarında bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri toplum düzeyinde geliştirdiği gerçeği de unutulmamalıdır. Bu çerçevede Türkiye'nin Kafkasya politikalarında ileri adımları atması da gerekmektedir. Azerbaycan özelinde karşılıklı yatırımların genişletilmesi önem arz etmektedir. Bilhassa Ermenistan ile dondurulan ilişkilerinde bölgenin refahı ve istikrarı açısından yeniden tesis edilmesi yönünde adımlar atılmalıdır. Romalıların ifade ettiği gibi yol hayattır ve bugün Kafkasya'daki iş birliklerinin sonucunda oluşturulacak tüm ağların bölgeye canlılık ve istikrar getireceği düşünülmektedir. Türkiye'nin de bu hususta önemli sorumluluklar üstlenmesi gerekmektedir. Zira Kafkasya'nın kapıları önce Türkiye'ye açılır.

Kaynakça

- Açma, B., Yenişen, K. (2013)., “*Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü için Politika ve Stratejiler*”, Yönetim ve Ekonomi, 2013-20/2, sf. 132.
- ANADOLU AJANSI, Asrın Anlaşması' 25 yaşında, “ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/asrin-anlasmasi-25-yasinda/1589095> ”, E.T. 22.05.2022.
- Çetin, M. (2013). “*Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru (Traceca) Projesi'nde Türkiye'nin Demiryolu Stratejileri Neler Olmalıdır?*”, T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Avrupa Birliği Bölüm Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2013, sf.64.

- Dikkaya, M., Tığlı, A. (2015)., “Güney Kafkasya Enerji Koridoru: Alternatif Projeler Kapsamında, TANAP”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 10/1 Yaz 2015, sf.100-106-108.
- KGM, Avrupa, Kafkasya ve Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA), “ <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Projeler/UluslararasıProjeler/Kafkasya.aspx> ” , E.T. 23.02.2022.
- Özkan, G. (2010). “Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği”, Gazi Akademik Bakış, 2010, Cilt 4, Sayı 7, sf.26-30-32-34.
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIğI TÜRK İŞBİRLİğİ VE KOORDİNASYON BAŞKANLIğI, Tarihçe, “ <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222> ” , E.T. 24.05.2022.
- TRACECA TÜRKİYE ULUSAL SEKRETERLİğİ, “<https://traceca.uab.gov.tr/>” E.T. 23.04.2022.

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI İÇİN BİR AVRUPA BİRLİĞİ ÖNERİSİ

Batuhan Zeki ÖZTÜRK*

Öz

Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nın yapısının kurumsallaşması perspektifinde Avrupa Birliği'ne benzer bir modelin ortaya konulması üzerinden, teşkilata üye devletlerin kendi hukuk normlarının üzerinde üst bir hukuk kimliğinin oluşturulup oluşturulamayacağı ve bunu denetleyecek olan üst yargı mekanizmasının kurulup kurulamayacağını konu edinmekte ve bunun yanında konu ile ilgili çeşitli önerilere de yer vermektedir. 1992 yılında Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu yeni bir hüviyete bürünerek bugünkü Avrupa Birliği'ni oluşturmuştur. Türk Devletleri Teşkilatı'nın temeli ise 1992 yılında Ankara'da düzenlenen "Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesi"yle atılmış olup, 3 Ekim 2009'da Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın "Nahtcivan Antlaşması" nı imzalamasıyla teşkilat yapısına kavuşmuştur. 2018 yılında "Türk Keneşi" adını alan bu yapı 12 Kasım 2021 tarihinde adını "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak değiştirmiştir. Buradan hareketle, çalışma, Türk Devletleri Teşkilatının kurumsallaşma faaliyetleri sürecinde ortak bir hukuk birliğinin kurulmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda amaca ulaşmak için sistematik literatür incelenmesi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonunda, Türk Devletleri Teşkilatı'nın sahip olduğu yapı itibarıyla ortak bir kurumsal kimliğe ulaşabileceği ve bu doğrultuda üst hukuk kimliğinin oluşmasının, izlenmesi gereken birtakım önerilerin göz önünde bulundurulmasıyla beraber gerçekleştirilebileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Kurumsallaşma Kültürü, Hukuk Birliği.

* Batuhan Zeki, Öztürk; Selçuk Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Lisans Mezunu, email: batuhanzekiozturk@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-4225-8125>

A EUROPEAN UNION PROPOSAL FOR THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES

Abstract

This study, along with including miscellaneous suggestions, deals with the issue whether a higher legal identity can be established above the legal norms of the member states of the organization and whether an upper judicial mechanism can be established to supervise this, via revealing a model similar to the European Union in the perspective of institutionalization of the structure of the Organization of Turkic States. With the entry into force of the Maastricht Treaty in 1992, the European Economic Community took on a new identity and created today's European Union. The foundation of the Organization of Turkic States was laid down with the Heads of State summit for Turkic Speaking States held in Ankara in 1992, and took on a form of an organization with Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan and Kyrgyzstan signing the "Treaty of Nakhchivan" on October 3rd, 2009. This structure, which was named as "Turkic Council" in 2018, changed its name to "Organization of Turkic States" on November 12th, 2021. In this sense, the aim of the study is to create a common legal union in the institutionalization process of the Organization of Turkic States. In this study, the method of systematic corpus examination is used to achieve the aim. The findings obtained at very the end of the study signify that the Organization of Turkic States can reach a common corporate identity in terms of the structure it possesses and that the formation of a higher legal identity in this direction can be realized through considering some suggestions that need to be followed.

Keywords: Organization of Turkic States, Institutionalization Culture, Legal Union.

Giriş

Orta Çağ döneminde Avrupa'da hâkim olan feodal sistem, 10.yüzyıldan itibaren yaşanmaya başlanan gelişmeler sonucunda sosyal, ekonomik ve siyasi dönüşümlerden kaynaklı aşınmaya başlamıştır. Bunun sonucunda "Burjuvazi" adı verilen yeni bir sınıfın ortaya çıkmasıyla birlikte Rönesans ve Reform hareketlerinin meydana gelmesi önemli bir zihniyet değişimi yaşandığının göstergesidir. Bu değişim uzun bir zaman dilimi içinde meydana gelirken güçlü devletlerin merkantalist saiklerle ilk olarak 15. yüzyılın sonlarında başlatmış oldukları sömürgecilik yarışı ilerleyen zamanlarda artan bir rekabete dönüşmüş; yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler birbirini etkileyerek I. Dünya Savaşı'na giden yolu açmıştır. 1648 yılında imzalanan Westpfhalia Antlaşması ile kabul edilen modern çağın başlangıcı sürecinde dünya yeni bir döneme girmiş; 1789 yılında yaşanan Fransız İhtilali ile birlikte milliyetçilik akımının artan etkisiyle bugünkü ulus devletlerin temelleri atılmıştır. Yaşanan I. Dünya Savaşı sonucunda parçalanan imparatorluklar yerine ulus devletler kurulmuş; ancak galip devletlerin mağlup devletler üzerinde oluşturdukları baskı ve imzalanan ağır antlaşmalar dolayısıyla kısa süre içinde yeni bir savaş meydana gelmiştir.

İdealist düşüncelerle ortaya konulan Milletler Cemiyeti'nin II. Dünya Savaşı'nı engellemede başarısız olması yeni birlik oluşturma düşüncelerini hızlandırmış ve savaşın sona ermesiyle beraber 24 Ekim 1945 yılında Birleşmiş Milletler (BM) örgütü kurulmuştur. Avrupa Birliği ise bugünkü temellerini 1951 yılında atmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından dünya, SSCB'nin başını çektiği Doğu bloku ve ABD'nin başını çektiği Batı Bloku olmak üzere iki kutba ayrılmış ve bu döneme "Soğuk Savaş Dönemi" adı verilmiştir. Kapitalizm ile komünizmin mücadelesinin yaşandığı bu dönem, SSCB'nin 1991 yılında dağılmasıyla yerini ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu yeni bir dünya düzenine bırakmıştır. Günümüzde ABD hegemonyasının zayıflaması, yeni güçlü devletlerin ortaya çıkması ile beraber bölgesel ittifaklara dayalı çok kutuplu yeni bir dünya düzenine geçildiği düşüncesi baskın hale gelmektedir. Bu doğrultuda yeni dünya düzeninde Türkiye ve Türk dünyasının kültürel ve sosyal yakınlıklarından aldıkları güçle gelişen işbirlikleri sonucunda Avrupa Birliği'ne benzer yeni bir modelin ortaya çıkması beklenmektedir. Sistematik literatür incelemesi yöntemiyle kurgulanan bu çalışmada Avrupa Birliği modeli kurumsallaşma kültürü ve üst hukuk normları üzerinden incelenerek Türk Devletleri Teşkilatı bağlamında birtakım önerilerle birlikte üst hukuk kimliğinin nasıl kurulması gerektiği ele alınacaktır. Birinci bölümde Avrupa Birliği'nin oluşum süreci, kurum kültürünün nasıl oluşturulduğu ve ortak hukuk kimliğinin inşasından bahsedildikten sonra devletlerin kendi iç hukuklarını

sisteme nasıl entegre ettikleriyle birlikte Adalet Divanı ile AİHM'in yapısı hakkında bilgiler verilecektir. İkinci bölümde Türk Devletleri Teşkilatı yapısı, bu yapıdaki kurum kültürünün oluşma süreci ele alınıp ulaşılan bulgular AB'nin yapısı ile karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilecektir. Son bölümde ise Türk Devletleri Teşkilatı yapısında üst hukuk kimliğinin inşa edilmesi sürecinde yapılması gereken birtakım önerilere yer verilerek çalışma tamamlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. Bir Birliğin Doğuşu: Avrupa Birliği

Avrupa'da birlik oluşturma düşüncesinin geçmişine baktığımız zaman oldukça eski olduğu göze çarpmaktadır. İlk olarak bu fikrin temellerinin Duke de Sully, Saint Simon, Kant, Victor Hugo, Voltaire, Montesquie, Proudhon gibi birçok meşhur düşünürlere dayandığı görülmektedir (Canpolat, 1998:69).

17. yüzyılda birlik düşüncesi daha çok uluslararası ticareti geliştirme yönünden dile getirilirken, 18. Yüzyılda J. J. Rousseau tarafından Avrupa'da kalıcı barışın sağlanmasının yolu olarak bir çözüm yolu olarak ifade edilmiştir (Gönlübol, 1975:34). Avrupalılar için 14.yüzyılda başlayan Türk tehdidine karşı kıtanın bütünleştirilerek federasyon haline getirilip söz konusu tehdide karşı koyma fikri ise 15.yüzyılda Avrupa ile Türk kavramının sıklıkla bir arada kullanılmasına sebep olmuş; böylece ilk Avrupa kimliğinin kökenleri Türklere karşı gösterilen dirençte, 16.yüzyılda, karşımıza çıkmaya başlamıştır (Yıldırım, 2007:22).

Yunan ve Roma döneminin izleri, Hristiyanlığın Ortaçağ döneminde hayatın her alanında ön planda olması ve bunun daha sonraları Katolik/Protestan mezhep çatışmalarına evrilmesi, yaşanan birtakım ekonomik değişimler ve bunun sonucunda toplumsal/sosyal/kültürel birçok alanda yeniliklerin meydana gelmesi, Avrupa kıtasında yaşayanların güvenlik algılamaları ile sürekli ortaya çıkan savaş tehdidi hem Avrupalı kimliğini oluştururken hem de bugünkü Avrupa Birliği'nin şekillenmesinde etkili olmuştur.

Bütünleşmiş Avrupa düşüncesi fikrine baktığımız zaman ise bu düşünce dört ana argümandan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi Ortaçağ boyunca hakim olan barış fikridir. İkincisi 16 ve 17.yüzyılda şekillenen, özellikle Dante tarafından dile getirilmiş ortak bir hukuk çerçevesinde şekillenecek toplum fikridir. Üçüncüsü bütün kıtayı bütünleştirecek şekilde ele alınan, 19.yüzyılda başlayarak ortak pazar düşüncesine kadar etkili olan bütün bir Avrupa olarak gelişme fikridir. Bunlardan sonuncusu ise Avrupa'nın gü-

venlik algılamalarına dayalı, savaş tehdidi perspektifinde dış tehdide dikkat çekilerek ortak savunma düşüncesine dayalı bütünleşme fikridir (Yıldırım, 2007:44).

Sözü edilen bütünleşme fikri düşüncelerinin, temelinde yatan sebeplerin zaman içerisinde bugünkü Avrupalı kimliğini oluşturduğundan söz edilebilir. Mesela bir Hristiyan ülkesi olarak Avrupa adının politik bir içerik kazanması Haçlı Seferleri ile bağlantılıken; yaşanan aydınlanma, pozitivizm ve modernizmin etkisiyle “Hristiyanların Avrupası” anlayışının siyasal form olarak yerini “Ulusların Avrupa’sı” tanımına bırakması ancak birtakım toplumsal, ekonomik, siyasal değişimlerle mümkün olabilmıştır (Çalış, 2016;19). Ancak bugün hala bu tanımın tam anlamıyla benimsenip benimsenmediği ise ayrı bir inceleme konusunu oluşturmaktadır.

Bir ulusu oluşturan niteliklerin neler olduğu hep tartışılmıştır. Bu tartışmaların kaynağında ulusun hangi tip bir topluma özgü nitelik olduğu bulunmaktadır. İleri sürülen önemli görüşlerden birisi de ulusun doğal bir biçimde insanlık tarihi boyunca kesintisiz var olduğunu savunan görüştür (Alpar, 2019: 843) ve Türk Devletleri teşkilatı bu görüşe en uygun yapıyı oluşturmaktadır.

Yıllarca Türklerin ilerleyişine karşı bir korkunun olduğu Avrupa’da, Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflamasıyla birlikte bilim ve teknolojiye üstünlüğün sağlanması, sömürgecilik yarışı nedeniyle Avrupalı devletler arasındaki rekabetin kızışması nedenleriyle meydana gelen I. Dünya Savaşı ve hemen onun ardından yaşanan II. Dünya Savaşı atmosferinde Avrupa devletleri arasında bir daha savaşın yaşanmaması amacıyla zaman zaman birlik düşüncesi tekrar kendini hatırlatmıştır. II. Dünya Savaşı’nın ardından SSCB ve ABD’nin başını çektiği iki kutuplu dünyada, Avrupa varlığını, bir bütünleşmenin meydana gelmesi halinde koruyabileceğini düşünmüş; Doğu Avrupa ülkelerinde yayılan komünizm tehdidinden ancak böylelikle korunabileceğinden hareketle birlik oluşturma yolundaki çabalarını Fransa öncülüğünde başlatmıştır.

Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman ile Fransız planlamacı Jean Monnet tarafından 1950 yılının mayıs ayında açıklanan Schuman Planı ile Fransa, Almanya ile Fransa’nın Ruhr bölgesindeki sorunları aşmasını sağlayarak, Avrupa’da kalıcı barışın tesisini amaçlamaktaydı. Monnet’in görüşleri doğrultusunda Avrupa bütünleşmesinin öncelikle ekonomik bütünleşme üzerinden ele alınması gerektiği ve bu alanda başarı elde edildiği takdirde siyasal bütünleşmenin de oluşacağı ifade edilmekteydi. Almanya’nın bu plana tepkisi olumluydu. Almanya, dünyadan soyutlanmasının önüne bu şekilde geçebilecekti. Onlar için egemenliğin paylaşımı, kısıtlanmasından daha iyi bir seçenektir (İnat ve Cicioğlu, 2015:644).

Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı'nı kuran ve 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşması'na Fransa ile Almanya'nın yanında Benelux'ü oluşturan -Hollanda, Belçika, Lüksemburg- üç ülkenin katılımıyla beraber İtalya'nın da dahil olmasıyla bugünkü Avrupa Birliği'nin temelleri atıldı. Daha sonra 1957 yılında Roma'da altı Avrupa ülkesi tarafından imzalanan Roma Antlaşmalarıyla beraber Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Avrupa Atom Topluluğu (EURATOM) kurulmuş oldu. Avrupa ülkelerinin bütünleşme süreci ekonomi parametreleri üzerinden hızla ilerlerken 1986 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedi ile siyasi bütünleşmenin hukuki dayanakları da kısmen oluşturulmuştur (Özkan, 2002:59).

Avrupa Toplulukları kavramı 1965 yılında imzalanan Füzyon Antlaşması sonucunda AKÇT, AET ve EURATOM'un komisyon ve konseylerinin (yürütme organları) birleştirilmesiyle kullanılmaya başlanmış;1968 yılında oluşturulan gümrük birliği ile altı devlet kendi arasında ticari engellerini kaldırırken üçüncü ülkelere karşı da ortak gümrük politikaları oluşturmuşlardır. 1973 yılında üye sayısı altıdan dokuza çıkmış; 1986'da bu sayı 12, 1995'te 15'e yükselmiştir. 2004 yılında yaşanan en büyük genişlemeyi takiben 2013 yılında 28'e ulaşmıştır; ancak 2020 yılında Birleşik Krallık'ın üyelikten ayrılmasıyla bu sayı 27'ye düşmüştür (İnat ve Cicioğlu, 2015:647).

1992 yılında imzalanan Maastrich Antlaşması AB'nin bugünkü halini almasını sağlayarak önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Tek Pazar aşamasına geçilerek ortak para için belirli bir takvim oluşturulmuş, ekonomik bütünleşme için hemen hemen tamamlanmıştır. Aynı zamanda Avrupa siyasi işbirliği süreci başlatılarak iç ve adalet ile dış ve güvenlik alanlarında ortak politikalar belirlenmiştir. Avrupa Toplulukları ismini Avrupa Birliği'ne bırakmasının ardından 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması, güvenlik politikalarının ortaklaştırılması noktasında önemli bir belge olmuştur. 2001 yılında AB, eski Doğu Bloku ülkelerinin üyeliklerine Nice Antlaşması'nın imzalanmasıyla hazır hale getirilirken, Avrupa Parlamentosunda' da birtakım değişiklikler yapılmıştır. Ardından 2002 yılında başlayan Avrupa Birliği Anayasası çalışmaları başarıya ulaşamamış; 2004 yılında yürürlüğe girmeyen Anayasa'nın kısmen de olsa yerini tamamlamak amacıyla 2007 yılında Lizbon Antlaşması imzalanmıştır. 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile Birliğin kurucu antlaşmalarına ilişkin birtakım değişiklikler yapılmış, Avrupa Toplulukları ismi kesin olarak terk edilmiş, ortak bir hukuki kimliğinin oluşturulması noktasında AB'nin tüzel kişiliği oluşturulmuş, birliğin bağlı olduğu temel ilke ve değerlerden (insan onuru, hukuk devleti, insan haklarının korunması, özgürlük, demokrasi, eşitlik) bahsedilmiş, AB hukukunun ulusal hukuktan önceliği ilkesi belirtilmiş, Birlik ile üye devletler arasındaki yetki bölümünün yeniden düzenlenmesi sağlanmıştır. Bu yeniliklerle beraber Birliğin ikincil hukuk kaynakları arasında düzenleme

yapılmış, AB Temel Haklar Şartı AB'nin birincil hukuk kaynaklarına katılarak AB, AİHS'ne taraf haline getirilmiştir (Güneş, 2008:750). Ayrıca AB kurumları nezdinde de birçok yenilik söz konusudur.

II. Avrupa Birliği Hukukunun Uygulanması: Adalet Divanı ve AİHM

Avrupa Birliği'nin yapısına baktığımız zaman ne hükümetler-arası bir örgüt ne de ulus-ötesi bir kuruluş olmadığı göze çarpmaktadır. Bu birlik daha önce benzeri olmayan, kendine has özellikleri bulunan bir oluşumdur. Hukukta bu oluşum "sui generis" kavramıyla ifade edilmektedir. 1951 yılında AKÇT'nin kurulmasıyla birliğin ana dört kurumsal yapısı meydana gelmiş; daha sonraları yapılan birtakım değişikliklerle bu dört yapı karşımıza bugün Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Bakanlar Konseyi ve Adalet Divanı olarak çıkmaktadır. Ekonomik ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi, Sayıştay, Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Yatırım Bankası birliğin yardımcı organlarıdır. Birlik, zamanın değişen şartlarına uyum sağlayarak kurumlardaki eksikliklerini gidermekte ve Avrupa devletlerinin temsilinin sağlanması noktasında birçok çalışma yürütmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Avrupa Birliği'nin bütün kurumlarına yer verilmeyip Avrupa Birliği hukukunun temel dayanaklarından bahsedilip Adalet Divanı'nın yapısı incelenecek olup ardından AİHM mekanizmasının bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ile AB'nin 3 mahkemeden oluşan (Adalet Divanı, Genel Mahkeme, Kamu Hizmetleri Mahkemesi) bir yargı kurumu olmakla beraber Divanın temel görevinin kısaca, AB hukukunun tek bir şekilde yorumlanması ile Birlik kurallarının hukukilik denetiminden ibaret olduğu söylenebilir (Anayasa Mahkemesi, 2010). Böylece bir AB üyesi topluluk hukukunu ihlal ederse bu durum Divan'a götürülebilmektedir. 1987 tarihli Tek Senetle Divan'ın yükü hafiflemiş; ilk derece mahkemesi teşkilatı kurulmuştur. Divan tarafından verilen kararlar kesin olmakla beraber icra edilebilmesi için tenfiz makamının onayı gereklidir (Anadolu, 2003:371). Divan'ın ilk derece ve temyiz mahkemesi olarak bakabildiği davalar ise; iptal, ihlal, tam yargı, ihmal, ön karar, tazminat, yürütmeyi durdurma davalarından oluşmaktadır. Divan aynı zamanda ülkelerin ulusal mahkemeleri ile de bağlantılıdır. Divan'ın aldığı kararlar içtihatlar çerçevesinde gelişmekte ve AİHM kararları da takip edilmektedir; ancak iki mahkeme tarafından olaylara farklı yaklaşımlar gösterilebilmekte ve mahkemeler arası yetki sorununun varlığı da göze çarpmaktadır. İlerleyen zamanlarda iki hukuk sistemi uyumlulaştırılabilirse yetki sorunu da çözülebilir.

AB ülkeleri en yüksek hukuki yeterliliğe ve niteliklere sahip adaylar arasından Divan'a gönderilecek adayı önermekte, üye ülkelerin hükümetlerinin ortak mutabakatı sonucunda 6 yıllığına 27 hâkim ve 8 kanun sözcüsü seçilmektedir (Anayasa Mahkemesi, 2010).

AİHM'in yapısı ise Adalet Divanı'ndan farklıdır. Ayrıca AİHM, AİHS'nde yer alan herhangi bir hakkın ihlali durumunda 1949 tarihli Avrupa Konseyi Statüsünü imzalayan 10 devlet tarafından kurulan ve daha sonra genişleyen Avrupa Konseyi'ne üye devletler için işletilebilen bir yoldur. Avrupa Konseyi'ne üye olabilmek için AB üyeliği şart değildir.

AİHS, 4 Kasım 1950 yılında Avrupa Komisyonu'na üye devletlerin Dışişleri Bakanları tarafından Roma'da imzalanan, 1953 yılında yürürlüğe giren bir antlaşmadır. Sözleşmeyi imzalayan devletlerden biri tarafından sözleşme maddelerinden herhangi birinin ihlali durumunda AİHM'ne vatandaşlar, sözleşmeye taraf olmayan üçüncü devlet vatandaşları, vatansız kişiler tarafından gerçek kişiler, tüzel kişiler ve hatta hükümet dışı kuruluşlar veya kişi grupları olarak başvurulabilmektedir (Bozkurt vd., 2018:203-204). AİHS'in ihlali durumunda işleyecek olan denetim mekanizması ancak AİHM'e yapılacak başvuruyla harekete geçmektedir. Başvuru, ikincil nitelikte olan devlet başvurusu ve asıl olan bireysel başvurular olmak üzere iki çeşittir. Belirli şartlar gerçekleştiği takdirde yapılan başvuru kabul edilebilirlik incelemesinden geçerse esasa ilişkin değerlendirme yapılır. AİHS'nin 38.maddesine göre olay tespiti aşamasında mahkeme; başvurunun konusunu oluşturan olayları araştırır, gerekli görürse soruşturma açar (AİHS m.38). Mahkemeye gereken kolaylığı sağlamakla sorumlu ilgili devletlere mahkeme tarafından karar verilmeden önce yargılamanın her aşamasında 'yazı işleri müdürlüğü' vasıtasıyla gizli bir aşama olan Dostça Çözüm süreci yapılır. Bu süreç başarıya ulaşırsa mahkeme sınırlı bir açıklama yapılmasını kararlaştırarak başvuruyu kayıttan düşürür; kararda yer alan esasların icrası Bakanlar Komitesi tarafından denetlenecektir (AİHS m.39). Dostça çözüm süreci başarıya ulaşmazsa mahkeme başvuru hakkında karar verir. Kararında Sözleşmede geçen bir hakkın ihlal edilip edilmediğine yönelik tespit yapıldıktan sonra Sözleşmeye taraf devletin iç hukuku bu ihlalin sonuçlarını, ancak kısmen ortadan kaldırılabiliyorsa, davalı devletin zarar görene karşı gerektiği takdirde "hakkaniyete uygun bir tazminat" ödemesine hükmeder (AİHS m.41). Esas hakkında verilen bu kararlar gerekçelidir ve oy çokluğu ile alınır. Ayrıca kural olarak dairenin kararları kesindir. Bazı istisnai hallerde ise taraflar Daire'nin kararına karşı Büyük Daire'ye başvurabilmektedir. Verilen nihai kararlar aleyhine başvuru devlet açısından bağlayıcıdır; kararların yerine getirilip getirilmediği Bakanlar Komitesi tarafından incelenmektedir (Bozkurt vd., 2018:210). Dolayısıyla AİHS'i BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden ayıran en önemli özellik budur.

AİHM'in yapısına baktığımız zaman AİHS'ne taraf ülke sayısı kadar hâkimin görev yaptığı görülmektedir. 9 yıllık süre için seçilen hakimler, taraf devletler tarafından sunulan üç kişilik liste üzerinden Parlamenterler Meclisi'nin oy çokluğuyla alacağı kararla seçilirler. (AİHS m.20-23).

Mahkemeye seçilen hakimler geldikleri ülkenin temsilcileri değildir, tarafsız ve bağımsız olmak durumundadırlar. Hâkimlerin uymaları gereken etik ilkeler, mahkeme tarafından 2008 yılında yayınlanan Yargı Etiği kararında açıklanmıştır. Ayrıca mahkemede yer alan birimler idari (Mahkeme Genel Kurulu, Bölümler ve Filtraj bölümü) ve yargısal birimler (Daireler, Komiteler, Tek hâkim, Büyük Daire) olmak üzere mahkemede iki gruptan oluşmaktadır. (Anayasa Mahkemesi, 2010).

AİHS'de yer alan temel haklar; yaşama hakkı, işkence yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı, suç ve cezaların kanuniliği hakkı, özel hayatın ve aile hayatının gizliliği hakkı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, dernek kurma ve toplantı özgürlüğü, evlenme hakkı, etkili başvuru hakkı, ayrımcılık yasağından oluşmakta olup kişinin sırf insan olmasından kaynaklı, Birliğin de temelini oluşturan çerçeve metinler şeklinde düzenlenmiştir. Bu hakların kazuistik düzenlenmesinin en büyük faydası, AİHM tarafından zamanın şartları ve toplumsal ilerlemenin göz önüne alınarak yeni içtihatlarla boşluk bırakılmadan güncel kararların rahatlıkla verilebilmesi olmuştur. Ayrıca eksik görülen veya eklenmek istenilen hususlar, sözleşmeye eklenen Protokoller aracılığı ile giderilmektedir. Şu ana kadar hazırlanmış 16 protokol mevcuttur (Tezcan vd., 2014:34-57).

İKİNCİ BÖLÜM

I. Türk Devletleri Teşkilatı

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden Türk Devletleri, 1992 yılında Ankara'da düzenlenen Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesi ile bugünkü Türk Devletleri Teşkilatı'nın temellerini atmışlardır. 3 Ekim 2009 yılında imzalanan Nahcivan Antlaşması'yla beraber Zirve, bir teşkilat halini almış; 12 Kasım 2021 yılına kadar Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi veya Türk Keneşi ismi kullanılmıştır. 12 Kasım 2021 yılında düzenlenen İstanbul Zirvesi'nin ardından örgütün resmi adı, "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak değiştirilmiştir. Türk Devletleri arasında işbirliğini tesis etmeyi ve ilerletmeyi amaçlayan bu örgüt, Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Genel Sekreterlik birimlerinden oluşmaktadır. Bugün itibarı

riyle beş üyesi (Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan) bulunan teşkilatta Macaristan ve Türkmenistan ise gözlemci ülke pozisyonundadır (Wikipedia,2022).

Teşkilatın ana karar organı Devlet Başkanları Konseyi'dir. DBK; her yıl tarafların İngilizce isimlerinin alfabetik sırasına göre o ülkede toplanmaktadır. Olağanüstü durumlarda ise mutabakat sonucu DBK'nin yeri belirlenmektedir. DBK'da öncelikli işbirliği alanlarının belirlenmesi, etkileşimin değerlendirilmesi, Teşkilatın faaliyetlerinin değerlendirilmesi konuları görüşülmekte ve faaliyetler yerleşik olarak İstanbul'da bulunan Sekretarya birimi tarafından koordine edilmektedir. Genel Sekreter 3 yıl süreyle seçilmektedir. Aksakallar Konseyi ise Teşkilatın daimî istişare birimi olup Türk Devlet geleneğinden izler taşımaktadır. Ayrıca Teşkilat, Bakü'de bulunan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPAA) ile Türk Kültür ve Miras Vakfı, Ankara'da bulunan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Nur-Sultan'da bulunan Uluslararası Türk Akademisi, İstanbul'da bulunan Türk Ticaret ve Sanayi Odası, Bişkek'te bulunan Göçebe Uygurluk Merkezi gibi kuruluşların çatısı konumundadır (TURKKON, 2022).

II. TDT'nin AB ile Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi

SSCB döneminde üst bir yapı ve o yapının hukuki düzenlemeleri ve kurumları altında bir araya gelmiş olan Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Azerbaycan; dağılma sonrası döneme hazırlıksız yakalanmış, siyasi, askeri ve ekonomik yetersizliklerinden dolayı başka ülkelerle işbirliğine gitmeye çalışmışlardır. Ayrıca bölgesel işbirliği olgusunu da ele alarak kendi aralarında ekonomik, siyasi, askeri birlikler kurmayı denemişler; ancak bu oluşumlar istenilen sonucu vermemiştir. Bir yandan Rusya'nın bölge ülkeleri üzerinde 1993 yılında ilan edilen ve etkisini arttırmasını sağlayan yakın çevre doktrini, diğer yandan ise Batılı ülkelerin insan hakları, demokrasi, özgürlük konusunda yaptığı baskılar bölge ülkelerinin dengeli politikalar üretmesine sebep olmuştur (Uslu, 2010:229-235).

Bölge ülkeleri, genel özellikleri ve yaklaşımları bakımından birbirinden farklıdır. Kazakistan, Türkmenistan ve belli oranda Özbekistan enerji zengini ülkeler iken Tacikistan ve Kırgızistan enerjiden yoksundurlar. Ancak Kırgızistan ile Tacikistan su kaynakları bakımından zengindir. Suyu, hidroelektrik santrallerinde elektrik üretiminde kullanabilmektedirler. Dolayısıyla ülkelerin ulusal kalkınma stratejileri de farklılık göstermektedir. Ayrıca yönetici elit kesimin olaylara yaklaşım ve tavırları ile onları engelleyecek denetim mekanizmalarının etkin olmaması işbirliği sürecini olumsuz etkilemektedir. Bu farklılıklar ise ekonomik işbirliğinde gerçek bir ortak pazarın

oluşturulmasını engellemektedir. Siyasi ve güvenlik anlamında ise bölge ülkelerinin tehdit algılamaları birbirinden farklı olmakla beraber birbirlerine duydukları şüphe ve güvensizlik ile otoriter rejim olmalarından kaynaklı egemenliği paylaşma konusundaki isteksizlikleri güvenlik alanında da işbirliğini olumsuz etkilemektedir. Ancak göreceli olarak askeri alanda yapılan işbirlikleri diğer alanlara göre daha başarılı olmuştur. Çünkü Batı tarafından desteklenen güvenlik alanında işbirliği politikaları Batı'nın çıkarlarına da hizmet etmektedir (Uslu, 2010:231-255).

Bölge ülkelerinin yetersiz ve eksik kalan işbirliği girişimleri, daha sonra yapılacak işbirlikleri için tecrübe kazandırmaktadır. Bu girişimlerden bazıları ilk olarak ortak bir ekonomik bölge oluşturma amacıyla kurulan ve daha sonra güvenlik alanında işbirliğini de ele alan Orta Asya Birliği'nin (CAU) adı 2001 yılında Orta Asya İşbirliği Örgütü (CACO) olarak değiştirildi. Ayrıca Rusya, Çin, ABD'nin dahil olduğu birliklerle de işbirlikleri yapıp bazı ülkeler bu birliklere dahil oldular. Türkiye'ye karşı da zaman zaman mesafelerini koruyan Orta Asya ülkeleri çeşitli konularda birbirleriyle olan rekabetini de devam ettirmektedirler. Ancak TDT sürecinde her yıl bir araya gelen ülke temsilcileri, devlet başkanları bu sorunların çözümü noktasında görüşmeler yapmaktadırlar.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın gelecek vizyonuna yönelik bir değerlendirme yaptığımız zaman Avrupa Birliği'nin oluşum süreciyle kısmen benzerlikleri olsa da ilerlemesi kendine özgü bir şekilde olmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı'nı oluşturan ülkeler öncelikli olarak kültürel özelliklerini ön plana çıkartarak yeni işbirliği modelleri geliştirmekte ve bölge ülkelerinin birinci amacı kendi ülkelerindeki 'refah seviyesini arttırmak' olarak değerlendirilmektedir. Avrupa Birliği; Yunan ve Roma izleri, Hristiyanlık dini ve savaş tehdidi altında kimliğini oluşturan ve coğrafi olarak birbirine yakın ülkelerin bir araya gelmesiyle kurulmuş bir birlikteliktir. İlk olarak ekonomik bütünleşme hamleleriyle bugünkü anlamda birliğini sağlamış olan AB, kendi içinde artan aşırı milliyetçilik, pandeminin etkisiyle yaşanan ekonomide daralma, Birleşik Krallık'ın Birlik'ten ayrılması, kendinden olmayan ülkelere karşı üst perdeden bakma ve diğer ülkelerin kendine özgü özelliklerini görmezden gelerek onları tek tipleştirmeye çalışmasının yanı sıra Rusya'nın Ukrayna müdahalesinde çok ciddi bir tepkinin ortaya konulamaması gibi sebeplerden dolayı bugün kendi içinde geleceğine yönelik ciddi sorunlar yaşamaktadır.

TDT yapılanmasını iyi bir şekilde devam ettirir, ülkeler teşkilatın geleceğine yönelik çabalarını samimiyetle ortaya koyarlarsa dünya sisteminin ittifaklara dayalı çok kutuplu dünyaya geçtiği şu günlerde AB gibi hatta ondan daha güçlü bir birlik kurulabilmesi hayal değildir. AB'nin güçlü ve zayıf

yönleri iyi bilinerek yapılacak çalışmalar TDT'nin geleceği noktasında bir model teşkil etmelidir. Yapılacak çalışmalar; ekonomi, siyaset, dil ve kültür, eğitim, hukuk alanlarında uzmanlar tarafından ayrı ayrı yürütülmelidir. Bu doğrultuda TDT özelinde ortak bir hukuk birliğinin oluşturulması çok zor değildir. Dünyada çeşitli bölgesel ve uluslararası mahkemeler bulunmaktadır. Bu mahkemelerden birinin de ilk olarak Türk Devletleri Teşkilatı özelinde kurulması hem ortak hukukun uygulanmasının denetlenmesi hem de bölgenin daha demokratik, refah içinde, adil yaşayan bir coğrafya olması bakımından önemlidir. Böylece ülkeler zaman içerisinde kendi iç hukuklarını da üst normlara göre düzenleyecek olup ulusal mahkemeler de sistemle uyumlu hale gelecektir.

Benzer özelliklere ve çeşitli sorunlara sahip olan Orta Asya ülkeleri ve Azerbaycan ile Türkiye açısından işbirliği metodu olarak işlevselcilik tercih edilmelidir. Bu metoda göre ülkeler ekonomik ve teknik alanlarda maliyetlerini de göz önünde bulundurarak işbirliği yoluna gidecekler, böylece ulus üstü yapılar kurup güvenlik ve siyasi alanda da işbirlikleri gelişecektir (Uslu, 2010:259). Gelişen bu yapıda ortak hukuk sisteminin oluşması ve bölgesel mahkemenin kurulması çok daha kolay olacaktır.

III. Ortak Hukuk Birliği'nin Sağlanması Noktasında Öneriler

- TDT yapısı sağlamlaştırılmalı, ülkelerin birbirleriyle olan sorunlarının çözümlerine ağırlık verilmeli, işbirlikleri tek bir alandan ziyade tüm alanlarda ülkelere katılacak yetkililer aracılığıyla oluşturulmalı. Üniversiteler ve düşünce kuruluşları nezdinde kapsamlı çalışmalar yürütülmelidir.
- Ortak güvenlik yaklaşımlarının ülkeleri birbiriyle yakınlaştırdığı görülmektedir. AB'de kendi birliğini oluştururken ortak güvenlik yaklaşımlarından, ortak tehditlerden oldukça faydalanmıştır. Türk Devletleri özelinde de ortak tehditlerin varlığı bilinmektedir. Bunlara karşı alınacak önlemler ve geliştirilecek işbirliği ülkeleri birbirlerine daha çok yakınlaştıracaktır.
- Türk Devletleri Teşkilatı üyelerine baktığımız zaman ortak bir hukuk birliğinin kurulabilmesi için belli oranda egemenliğin paylaşımını devletlerin kabul etmesi gerekmektedir. Ancak bu paylaşımında devletlerin birbirine üstünlüğü olmamalı; şeffaf, adil ve eşit temsili sağlayan uluslararası hukuka uygun bir sistem geliştirilmelidir.
- AB hukuku gibi ortak hukuk birliği çalışmalarının başlayabilmesi için ülkeler arası adli işbirlikleri geliştirilmeli, eğitim programlarında olduğu gibi hukukçular arasında değişim programları gerçekleştiril-

melidir. Böylece ülkeler birbirlerinin hukuk sistemlerini tanımalı, alanında uzman kişiler tarafından hazırlanacak raporlar doğrultusunda bağımsız kuruluşlarla çerçeve nitelikli bir antlaşma yapılmalıdır. Bu antlaşma temelinde ülkelerin teşkilat hukukuna uyup uymadıklarını denetleyen bölgesel bir mahkeme oluşturulmalı, mahkemede her ülkeden seçilecek nitelikli yargıçlar yer almalıdır. Mahkeme kararlarının uygulanıp uygulanmadığını denetleyecek bir de mercii oluşturulmalı ve bu merci gerektiğinde yaptırım gücüne sahip olmalıdır.

- AB hukukunun oluşumu ve Adalet Divanı ile AİHS kapsamında kurulan AİHM'in sistemi örnek teşkil etse de teşkilat üyeleri hukuk sistemlerini oluştururken kendi milli ve kültürel değerlerini de göz önünde bulundurarak insan hakları temelli bir model geliştirmelidirler. Böylece bu sistem AB'nin eksikliklerini gören, daha dinamik ve daha insancıl bir sistem olacaktır.
- Ülkelerin iç hukuklarının böyle bir sisteme uygun olmadığı ve ülkelerin birbirleriyle bu sistem konusunda görüş farklılıklarının bulunacağından hareketle sistemin kurulmasının mümkün olmayacağı tartışmaları yapılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki AB hukuk sistemi oluşurken Birlik üyelerinin sistemleri henüz sistemle uyum içinde değildi ve bunun için belli zaman dilimi öngörülmüştü. Dolayısıyla çerçeve bir şekilde oluşturulacak üst normlar sayesinde ülkeler kendi ulusal yetkilerini kaybetmeden, kendilerine uygun tarzda düzenlemeler yapabilecektir.
- AB ülkelerinin birbirleriyle olan coğrafi yakınlıkları birlik oluşturmalarını kolaylaştırırsa da Türk Devletlerinin de karadan birbirleriyle sınırı bulunmakta, Zengazur koridorunun açılmasıyla Türk dünyası arasında kara bağlantısı sağlanmış olacaktır. Ayrıca Türk Devletleri örf adet olarak birbirlerine AB üyesi ülkelere daha yakındırlar.
- Yapılan dil çalışmaları ile birlikte ortak dil kapsamında Türkçe hukuk dili olarak yaygınlaştırılmalı. AB hukukunun dili nasıl İngilizce ve Fransızca olarak resmîyet kazanmışsa Türkçe de böyle bir resmîyete kavuşturulmalıdır.
- Oluşturulacak kurumların yetki alanları iyi bir şekilde belirlenmeli, birbirlerinin işleyişine müdahale etmemelidir. Hukuk sistemi içerisinde AB'de zaman zaman görüldüğü üzere AİHM ile Adalet Divanı arasında yaşanan yetki uyuşmazlıkları gibi sorunlar, iyi hazırlanmış bir sistemle çözüme rahatlıkla kavuşturulacaktır. TDT kapsamında oluşturulan hukuk sisteminin dışarıya tanıtımı iyi bir şekilde sağlanmalı, dünya ülkelerine iyi bir model teşkil etmelidir.

SONUÇ

Avrupa Birliği ülkelerinin bütünleşmesi fikri yeni bir düşünce olmayıp ilk olarak 13.yüzyılda dillendirilmeye başlamış; daha sonra Türklere karşı önlem olarak bir araya gelme şeklinde dile getirilmiştir. Birlik düşüncesinin gerçekleşmesi ise II. Dünya Savaşı sonrasında mümkün olmuş ve yapı sürekli ilerleyip gelişmiştir. Birliğin kurulmasında Hristiyanlık dininin öğretileri, Yunan ve Roma medeniyetlerinden kalan izler ve sürekli savaş ortamı etkili olmuş ve Avrupalı kimliği ise böyle bir ortamda meydana gelmiştir. AB, kurduğu sistem ve onun kurumları ile her ne kadar başarılı bir sistem olsa da bu kimlik kendinden olmayan devletlere karşı kimi zaman yukarıdan bakma, herkesi kendine benzetmeye çalışma şeklinde tezahür etmiş ve bu durum zamanla Avrupa sisteminin kendi içinde sorunlar yaşamasına da sebep olmuştur. Ancak dünyada bu tarz birlik ilk kez kurulmuştur. Dolayısıyla eksikliklerin ve yetersizliklerin olması normaldir. Sistemin eksikleri ve artıları TDT bağlamında çalışanlar tarafından iyi analiz edilmeli ve TDT ülkelerinin coğrafi gerçekleri göz önünde bulundurularak kapsamlı bir çalışma yapılmalıdır.

1991 yılında başlatılan Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesi'nden bugüne kadar Teşkilat, iyi yol kat etmiş ancak önünde daha uzun bir yol bulunmaktadır. Dünya sisteminin değişiyor olması ise Türk dünyasına büyük fırsatlar tanımakta ve çok kutuplu bir dünyada Türk Devletleri, oluşturacakları birliktelikle çok daha güçlü bir konuma evrilme şansına sahip olmaktadır. Dolayısıyla teşkilat üyesi ülkelerin işbirliğini geliştirmesi noktasında işlevselcilik (tedrici bölgesel bütünleşme) metodunu uygulamaları başarıya gidebilmeleri için gerekli olan yoldur. Oluşacak işbirlikleri hukuk normlarının oluşmasını da sağlayacak ve sistem kendi kültürünü meydana getirecektir. Ardından sistemle uyumlu şekilde ülke sistemleri de değişecektir.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın AB'ye benzer şekilde (sui generis) birlik oluşumuna geçmesi, ülkelerin gösterecekleri gayrete ve samimiyete bağlıdır. Çünkü bölge ülkeleri arasında çözülmeyi bekleyen sorunlarla birlikte ayrıca ülkelerin kendi halklarının yönetimlerinden haklı talepleri bulunmaktadır.

Çalışmada Avrupalı kimliği oluşumundan ve meydana gelen Birlik'in organlarından bahsedildikten sonra AB hukuk sistemi incelenip Adalet Divanı ile AİHM'in kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. Bu noktada TDT'nin AB modeline benzer kendine özgü bir birlik oluşturması kapsamında ortak hukuk birliğinin kurulmasının amaçlandığı çalışmada AB sistemi TDT ile karşılaştırmalı bir şekilde ele alınıp birtakım önerilere yer verildikten sonra çalışma tamamlanmıştır.

Türk Devletleri Teşkilatı kapsamında kurulması beklenen birlik; bu coğrafyanın değerleriyle şekillenecek, gerçek anlamda insan hakları temelli bir sistemin meydana gelmesini sağlayacaktır. Kuşkusuz böyle bir sistemin Avrupa Birliği'nden çok daha başarılı olacağı açıktır. Oluşturulacak çerçeve nitelikli üst hukuk normları ile ülkeler kendi iç hukuk normlarını düzenlerken kurulan bağımsız denetim mekanizması sayesinde Birlik vatandaşları haklarını arayabileceklerdir. Adaletin olduğu yerde birlik ve beraberlik kuvvetlenir, refah ve huzur ile kalıcı güven ortamı tesis edilir.

Kaynakça

- ALPAR, Güray. (2019). "Türk Gönül Coğrafyasına Antropolojik Bakış", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 2019-Cilt 54, Sayı 2, s. 841-856.
- ANADOLU, Kerim F., (2003). "Avrupa Birliği Adalet Divanı", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 3-4, s.357-371.
- BOZKURT, Enver vd., (2018). *Devletler Hukuku*, Ankara: Legem Yayıncılık.
- CANBOLAT, İbrahim S., (1998). *Uluslararası Sistem Avrupa Birliği*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ÇALIŞ, Şaban H., (2016). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, (1975). *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- GÜNEŞ, Ahmet M., (2008). "Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, S. 1-2, s.739-772.
- İNAT, Kemal & CİCİOĞLU, Filiz, (2014). "Avrupa Birliği", Kardaş, Ş., Balcı, A. (Ed.), (2014). *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Küre: 641-654.
- ÖZKAN, Gürsel (2002). "Avrupa Birliği Hukuku ve Milli Egemenliğin Devri", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.10, S. 1-2, s.56-87.
- TEZCAN, Durmuş, vd., (2014). *İnsan Hakları El Kitabı*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- USLU, Nasuh, (2010). "Orta Asya Ülkeleri Arasında İşbirliği ve Örgütlenme Çabaları", Arı, T. (Ed.), (2014). *Orta Asya ve Kafkasya*, Bursa: MKM:229-260.
- YILDIRIM, Emre. "Avrupa Bütünleşmesinin Düşünsel Temelleri". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007.
- Anayasa Mahkemesi (2010), <https://www.anayasa.gov.tr/media/3598/abadtr.pdf> (04.05.2022).

Anayasa Mahkemesi (2010), <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/insan-haklari-bilgi-bankasi/avrupa-insan-haklari-mahkemesi/aihm-yapisi/> (04.05.2022).

TURKKON, <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-semasi> (6.05.2022).

WIKIPEDIA, https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrk_Devletleri_Te%C5%9Fkilat%C4%B1 (6.05.2022).

ECHR, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (07.05.2022).

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN GÖÇ POLİTİKALARI

Dilara ÖNEŞ*

Öz

Göç insanlık tarihinin başlangıcından itibaren var olan bir kavramdır ve çok eski tarihlere kadar dayanmaktadır ancak göç olgusu yakın zamanda sistem düzeyinde daha çok tartışılan bir konu haline gelmiştir. Öyle ki göç yolları ve göçün dünyaya yayılma yollarına baktığımız zaman gerek arkeologlar gerek antropologlar geçmişten bu yana konuya cevap aramaya devam etmektedir. Bölgesel veya uluslararası bir sorun olarak değerlendirilen göç konusunda soruna yönelik işbirliği ve devletlerin birlikte hareket etmesi esas olmalıdır. Öyle ki Türk Devletleri ülkelerinin buldukları coğrafi konum, uluslararası alandaki krizler değerlendirildiğinde bölgeyi adeta bir göç merkezi haline getirmektedir. Dolayısıyla ortak olarak yaşanan bu bölgedeki ortak soruna karşı tek bir çözüm yolu bulmak, yaşanan düzenli ya da düzensiz göçlere bir cevap olmakla birlikte bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri de birçok boyutuyla güçlendirecektir.

Türk dili konuşan devletler arasında işbirliğini sağlamak ve teşvik etmek amacıyla kurulmuş olan Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Devletleri arasında çok kapsamlı işbirliğini öngörmektedir. Türk Devletleri Teşkilatı birçok alanda alacağı kararlar ile halkın refahına yansıtacaktır. Dolayısıyla bu bölge için önemli bir konu olan göç olgusu devletlerin gerek iç sınırlar gerekse dış sınırlar kapsamında ele alması gereken bir konudur.

Bu çalışmada da Türk Devletleri Teşkilatı'na üye ülkeler arasında iç sınırlardaki kontrollerin kaldırılması ile birlikte hareket etme özgürlüğünün hayata geçirilmesi ile iç göç konusu ve yaşanan göçler akabinde dış sınır kontrollerinde ortak kurallar ve uygulamaların gerçekleştirilebilirliği vize, polis ve yargı alanlarındaki işbirlikleri ile dış göç konusu içerik çözümleme yöntemi kapsamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Hareket Serbestliği, Vize , Göç, Ortak Politikalar

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler, Ankara , Türkiye. <https://orcid.org/0000-0002-6202-2809> .

ORGANIZATION OF TURKIC STATES MIGRATION POLICIES

Abstract

Migration is an existing concept from the beginning of human history, and it dates back to very old times, but the phenomenon of migration has recently become more controversial at the system level. So when we look at migration routes and the way migration spreads to the world, both archaeologists and anthropologists continue to look for answers to the issue since the past. Co-operation with the issue of migration, which is considered a regional or international issue, and the co-operation of the states in the matter should be essential. The geographic location of the countries of the Turkish states makes the region a center of migration when the international crisis is considered. Therefore, finding a single solution to the common problem in this common region will be an answer to regular or irregular migrations, but will strengthen relations between countries in the region with many dimensions.

Established to promote and promote co-operation among Turkish-speaking states, the Turkish-state Organization envisions a wide range of co-operation among Turkish states. The Turkish State Agency will reflect on the welfare of the people by making decisions in many areas. Therefore, the migration phenomenon, which is an important issue for this region, is a matter that states must address both within internal borders and within external borders.

In this study, the liberation of movement among the Turkish State Organization member states, along with the removal of internal border controls, and the realization of common rules and practices in external border controls following the migrations, will be discussed within the scope of co-operation in the areas of visas, police and judiciary.

Keywords: Turkish State Organization, Freedom Of Movement, Visa, Immigration, Joint Policies

Giriş

3 Ekim 2009 yılında Türk Devletleri Teşkilatı'nın kuruluş antlaşması imzalanmıştır. Daha sonra 2018 yılında Türk Konseyi olarak ismi değiştirilmiştir ve en son olarak 12 Kasım 2021'de Türk Devletleri Teşkilatı ismini almıştır. Türk Devletleri Teşkilatı, Orta Asya'da SSCB'nin dağılması ile birlikte bağımsızlığına kavuşan ya da bir şekilde yarı bağımlı bir şekilde bulunan Türk devletlerinin Türkiye ile yakınlaşması ve bütünleşmesi süreci olarak değerlendirilebilir. Yapılan bu isim değişikliği ile artık bir teşkilat olmaya ve dış politikada etkin olmaya karar vermişlerdir. Bundan sonraki süreç içerisinde artık sadece bir Konsey olmanın ötesinde Teşkilat olarak dünyadaki diğer teşkilatlarla da işbirliği yapabilecek karar alma mekanizması hem hızlandırılacak hem de etkin rol oynayacaktır. Dolayısıyla yapılmış olan bu gelişme bir dönüm noktasıdır diyebiliriz. Bu teşkilat sayesinde ekonomiden, siyasete, spordan, turizme, sağlıktan göç politikalarına kadar birçok alanda karar alınacak ve hızlı bir şekilde uygulanacaktır. Birçok noktada birlikteliğe doğru gidilmektedir.

Türk devletlerinin birbiriyle her bakımdan yakınlığı AB'ye üye devletlerin birbirlerine benzerliklerine göre çok daha ileri düzeydedir. İnançtan, psikolojiye, dilden adetlere, mutfak kültüründen müziğe kadar din bağı, tarih bağı ve kültürel bağ nedeniyle aralarındaki bağ son derece kuvvetlidir. Bir başka dikkat çekilmesi gereken noktada; bu ülkelerin tesir alanlarının yalnızca ülke sınırları ile sınırlı olmadığı diğer ülkelerde yaşayan önemli mensupları ile birlikte Türk akraba halkları tarafından 300 milyona yaklaşan ve kimsenin göz ardı edemeyeceği bir kitle ortaya çıkmaktadır. Örneğin Azerbaycan'ı 10 milyonluk bir ülke olarak görmek yanıltıcıdır. İran'daki Azerbaycan Türkleri ile Azerbaycan Türkçesi konuşanlar 40 milyonluk bir sayı kadar varabilmektedir.

Bu yakınlaşmanın anlamı dünyanın diğer bölgeleriyle ilişkiyi kopartmak, ütöpik bir meydan okuma ya da yalnızlaşmaya düşmek olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Tam aksine Türkiye'nin ekonomik, askeri ve stratejik açıdan büyük ölçeğe sahip devletlerin sıkıştırmasından kurtulmanın en önemli ancak fazlasıyla gecikmiş yolu kardeş halkları keşfetmesi olmuştur. Böylece Türk dünyası gelişim tarihinde yeni bir dönem başlamış olmuştur. Dış politikanın Ortadoğu sınırlarına sıkıştırıldığı ve küresel güçlerle sürüklediği bir noktada Türkiye vizeleri kaldırmakla başlayan bir gümrük birliği, kültürel kardeşliği vurgu yapan sosyal kültürel tarihi ve dini bağları meşru bir zemin üzerinde yeniden kuralmalıdır. Türkiye'nin Türk dünyası ile her yönden geliştirmek zorunda olduğu dönemselsel olarak hatırlanan ve bir asırdır ihmal edilen ilişkilerin sürekli, amaçlı bir stratejik planın yeniden ve acilen çizilmesi bütün bölge halklarının menfaatine olacaktır.

Bugün Türk devletleri yeni bir gündem ve ideoloji oluşturmaktadır. Entegrasyonun stratejik hedeflerinden birisi de Türk dünyasını oluşturan büyük Avrasya'nın birleşmesini teşvik etmektir. Bu teşkilatın dünyaya verdiği en önemli mesajlardan birisidir. Çünkü bu mesaj küresel dünyada Türklerin ayakta kalabilmesi için kurulması öngörülen Altay ittifakına da alt yapı hazırlamaktadır. Öyle ki bunu Türk Devletleri Teşkilatı tarafından yayınlanan 2040 Vizyon Belgesi'nde de görmemiz mümkündür. 2040 Vizyon Belgesi'nde de siyasi, ekonomik entegrasyonun yanında ayrıca; *"radikalleşme, aşırılık, İslamofobi, sınır güvenliği uyuşturucu ticareti, düzensiz göç, insan ve silah kaçakçılığı, organize suçlar, mali ve siber suçlarla mücadele ve göçün düzenlenmesi ile güvenliğe ilişkin iş birliği maddeleri de bulunmaktadır."*¹ Bu çalışmada da üzerinde durulacak olan nokta 2040 Vizyon belgesinde de yer alan "göç politikalarıdır." Öyle ki göç kavramı insanlık var olduğundan beri vardır ve çok eskiye dayanmaktadır ancak bugünlerde daha çok tartışılan bir konudur. Göç yolları ve göçün dünyaya yayılma yollarına baktığımız zaman gerek arkeologlar gerek antropologlar bu konuya cevap aramaya devam etmektedir. Türkiye'nin bulunduğu coğrafya ise göç konusunda oldukça zengin bir bölgedir. Geçmişten bu yana devamlı olarak göçler için bir durak haline gelmiştir ve özellikle Arap Baharı'ndan sonra komşuları itibari ile yüksek oranda ülkesine göç kabul etmiştir. Ancak yapılan değerlendirmelere göre büyük ölçekte Türkiye nihai olarak hedef ülke değildir. Gelenlerin rahat olduğu bir ülkedir ama göç eden büyük bir kesimin hedefinin Avrupa olduğu görülmektedir. Bu durumda Türkiye'yi transit ülke olarak görmekte olduklarını söylemek mümkündür. Bu durumun bir sonucu olarak ise Türkiye'den Avrupa'ya geçmek isteyen insanlara karşı Yunan sahil güvenlik botlarının insan haklarına ve insan onurunu zedeleyici davranışlara neden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hem göçmen nüfus için hem de Türkiye açısından istenmeyen durumlarla karşılaşmaktadır.

Türkiye özellikle göç konusunda yalnızlığından bahsetmektedir. Öyle ki bu konu sadece Türkiye'yi ilgilendiren bir durum değil, Avrupa'yı ve Türkiye'nin işbirliği içerisinde olduğu tüm devletleri doğrudan ilgilendiren bir durumdur ve yaşanan bu göç dalgasının insani olarak duyarlı olunması gereken bir durum olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

21.yy'a geldiğimizde göçün kimi sebeplerden dolayı kaçınılmaz olduğunu söylemek mümkündür. Ancak göçün kendisini bir sorun ve tüm olumsuzlukları bünyesinde barındıran bir olgu olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Öyle ki göçün kendisi bir sorun değildir, mesele göç yönetimini doğru

1 AA Analiz, "Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi" , 19.11.2021. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi/2425103> , Erişim Tarihi : 22.04.2022.

olarak yapabilmektedir. Türkiye'ye yönelik gerçekleşen bu göçleri Türkiye'nin içerisinde çok önemli bir rol oynadığı Türk Devletleri Teşkilatı kapsamında değerlendirmek gerekirse; 2040 Vizyon Belgesi'nde de belirtildiği üzere göçün düzenlenmesi maddesine dayandırmak gerekecektir. Bu madde belgede; *"Göç ve yerinden edilme konularında Üye Devletin ilgili makamları arasında etkin koordinasyon ve işbirliğinin teşvik edilmesi"* ² şeklinde belirtilmiştir. Dolayısıyla bu madde kapsamında Türkiye'ye yönelik göç dalgalarını değerlendirdiğimizde devletlerin bir arada çalışması gerektiğini ve "kültet paylaşımına" gitmesi gerektiğini söylemek gerekir. Teşkilat içerisinde belirlenen hedefler doğrultusunda güçlü devletler oluşturarak, her devleti ayrı ayrı ve daha sonra tüm teşkilatı bir bütün olarak kalkındırmanın yolu ancak buradan geçmektedir.

Göç konusunun bir ülke için yalnızca ekonomik yan etkisinin olmadığı bu durumun güvenlik, siyasi ve kültürel boyutlarında olduğu değerlendirildiği zaman bir ülkeyi farklı alanlarda farklı yönlere yönlendirdiğini ve kimi zaman devletin önceliklerini buraya kaydırması gerektiğini görmekteyiz. Kimi zaman devletin bekasının dahi tehlikeye düşebileceği durumlara kadar varan bu göç olgusu devletlere kimi olumlu ve kimi olumsuz getirileri olan bir eylemdir. Dolayısıyla güçlüklerin üstesinden gelmek için harcanacak olan enerjinin ve gelebilecek olumlu anlamdaki gelişmelerin Türk dünyasına yansiyabilmesi için Türk Devletleri Teşkilatı'nın bu konuda adım atması gerekmektedir. Bu konuda yukarıda da belirtildiği üzere bir kültet paylaşımına gidilmeli ve Türk Devletleri Teşkilatı içerisinde bulunan devletler bölgedeki dezavantajları ve avantajları, göç sorunu bulunan ülkeye gerek insani yardım gerek ekonomik yardım gerekse göçmen kabul eden politikalar izleyerek Teşkilatın menfaatine göre şekillendirilmelidir. Dolayısıyla ulus devletin güçlendirilmesi merkezinden yola çıkarak gerçekleştirilebilecek bir gaye olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki Türkiye'ye yaşanan kitlesel göç hareketi ile birlikte de göçün yönetişiminin sadece bir ülkenin düzenlenmesi ile çözülemeyeceği bir kez daha görülmüştür. *Bunun için küresel mutabakatlar, sorumluluk paylaşımı gibi kavramlarla ancak uluslararası düzenlemeler itibari ile göçün yönetişiminin iyi sağlanabileceği noktasına gelinmiştir.* ³Dolayısıyla ulusal politikalar göç meselini çözmek için yetmemektedir. Bunun için birçok ulusal politikanın bir çatı altında bulunduğu bir teşkilata ihtiyaç vardır ve günümüzde de Türkiye açısından en işlevsel kurum olarak Türk Devletleri Teşkilatı olduğu söylenebilmektedir.

2 Türk Dünyası 2040 Vizyonu. <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turkdunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf> , s. 7.

3 Youtube , Göç Gündemi #24 - Prof. Dr. Ahmet İçduygu - Türkiye'nin Göç Politikaları , 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=450qv3No9HU&t=800s> , Erişim Tarihi : 22.04.2022.

Yukarıda değerlendirilen durumlar; Türk Devletleri Teşkilatı'nda bulunan üye ülkelere üye ülkeler dışında gerçekleşen göçlerden bahsetmektedir. Üye ülkelere yönelik gerçekleşen bu göçlerin maddi ve manevi yükü külfet paylaşımı ile birlikte Teşkilat üyeleri tarafından karşılanmasıyla birlikte Teşkilat'ın kendi içerisinde de yeni düzenlemelere gitmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Öyle ki yukarıda göç konusunun birçok kolu olduğu belirtilmişti. Ekonomi alanında yapılacak olan herhangi bir düzenleme, siyasi anlamdaki bir düzenlemeyi beraberinde getirirken hukuka uygunluğunun da meşru kılmak durumundadır. Bu durumda üye ülkelerin Vizyon belgesinde de açıkladığı üzere çoklu işbirliğine gidilmelidir. Öyle ki bölgesel işbirliğini arttırmak ve kalkınmayı sağlamak adına kimi adımlar atılması gerekmektedir. Her biri farklı tehdit altında olan dost ve kardeş ülkelerin gelecekte ayakta kalmalarının tek yolu sosyal, kültürel ve ticari sahalarda güçlü bir işbirliğinden geçmektedir. Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında turistler için vizelerin kaldırılması, bilim insanları ve iş adamları için ortak vize sağlanması veya vizenin tamamen kaldırılması beklenmektedir. Kolaylaştırılmış gümrükler ve hatta zamanla gümrük birliği de şarttır.

Göç kavramının aslında yalnızca bir ülkeye ait olmadığı ve uluslararası boyutta ele alınması gerekmesi ile göç yönetim kavramı vurgulanmış olmuştur. Durum aslında şunu göstermektedir; göç yönetiminin disiplinler arası çalışmayı barındıran bir yapısı vardır. Öyle ki bu politika izlenirken özellikle atlanmaması gereken konular olduğu bilinmektedir. bu konuya iş gücü ve istihdam boyutu ile yaklaşıldığı zaman geliştirilecek göç politikalarında göçmen karşıtlığı yatamamak oldukça önemlidir. Öyle ki bu açıklamayı Türkiye özelinde düşündüğümüz zaman bu istihdam sorunu Suriyeli göçmenlerden de önce var olan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü transit bir geçiş bölgesinde olduğu için göç akımların açıktır. Dolayısıyla bu bölge için ve Türkiye için göç geçici bir sorun değildir. Aktörler değişmekte, tanımlanan kişiler değişmekte ancak göçmenlik olgusu değişmemektedir. Dolayısıyla bunu yerli yabancı göçmen süreçleri içerisinde değil de politika yapım süreçlerinde bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir. Şöyle ki; işsizlik sorunu yerli iş gücünde de vardır ve bu sorun yabancıların ortaya çıkarmış olduğu bir sorun değildir, yapısal bir sorundur. Dolayısıyla istihdam sorunu çözülürken göz önüne yabancılarda alınarak yani o sürece yabancıları ya da göçmenleri ana akımlaştırarak sorunu daha rasyonel, kalıcı ve uyum içinde yönetilebilir. Politika yapım sürecinde karşıtlıklar üzerinden değil, insan hakları paydası, sosyal haklar paydası ve "külfet paylaşımı" paydası üzerinden gidilirse bu konu çok rahatlıkla uyumlu bir süreç şeklinde yönetilebilecektir.

Bu yüzdendir ki göçmenleri iş gücü piyasasına bütün ülkelerin yardımları ve işbirliği ile iş gücü piyasasına dahil ettiğimizde ülke olarak uluslararası yükümlülüklerimiz bakımından konulan şartlar yerine getirilmiş olacaktır. Olaya bu şekilde yaklaşırsa hem Türkiye geçmişten gelen yapısal sorunları çözmüş olacaktır hem de göçmenler ile yaşanan uluslararası krizlerde çözülecektir.

Meseleye doğru bir zeminde bakmak oldukça önemlidir. Uluslararası hukuka göre sorumlu olunan “geri göndermeme ilkesi” vardır. Bu şunu ifade etmektedir; sığınma talep eden kişi haklı gerekçelerle başvuruda bulunmuş ise bu kişinin geri gönderilmemesi konusunda bir ilke kararı vardır. Bu Türkiye’nin iç hukukunda da yasaklanmış durumdadır. Dolayısıyla geri göndermenin yasaklanmış olduğu bir durumda sığınmacılara ya da göçmenlere yönelik uygulanacak olan bu uluslararası kararın Türk Devletleri Teşkilatı boyutunda ele alınması ve Türkiye ile birlikte bu meseleye dahil olunarak külfet paylaşımına gidilmesi önerilmektedir.

Sonuç

Çalışmada araştırılmış ve öneriler sunulmuş olan bu göç konusu yalnızca ülkesel bir sorun değil aynı zamanda insani de bir sorundur. Dolayısıyla bu meseleye sağlıklı ve rasyonel bir şekilde yaklaşılması gerekmektedir. Türkiye’deki son dönemdeki hem Afganistanlı hem de Suriye kaynaklı göçleri de göz önünde bulundurduğumuzda bu konuda Türkiye’ye uluslararası alanda yardım edilmesi gerektiği ve göçmenler konusunda işbirliğine gidilmesi gerektiği açıktır.

Türkiye’nin içerisinde aktif bir rol aldığı Türk Devletleri Teşkilatı’nın giderek büyümesi ve uluslararası alanda gerçek bir aktör olarak günümüzün en önemli uluslararası örgütleri arasına giren NATO ve AB’ye rakip olabilmesi ve onların bulunduğu konuma erişebilmesi için içerisindeki ülkeleri işbirliği ve ortak rekabet politikaları ile kalkındırmak durumundadır. Öyle ki Türkiye’nin ve Türk Devletleri Teşkilatı üyelerinin bulunmuş olduğu coğrafyayı değerlendirdiğimiz zaman göç konusunda sorunlu ve transit bölge olduğunu görmek mümkündür. Dolayısıyla güncel ve sürekli bir problem olarak değerlendirilebilecek olan göç konusu bu ülkeler açısından ilgilenilmesi ve iş birliğine gidilmesi gereken bir konudur. Bu ülkeler arasında Asya ve Avrupa’yı birbirine bağlama noktasında bulunan Türkiye öne çıkmakta ve özellikle 2010 Suriye iç krizinden bu yana devamlı olarak göç almaktadır. Bunun yanında Afganistan ve Ukrayna’da yaşanan gelişmelerde göç konusunda bütün okları Türkiye’ye yöneltmektedir. Dolayısıyla Teşkilat ve üye ülkeleri bu kadar yakından ilgilendiren konulara üye ülkeler kayıtsız kal-

mamalı bütün üye ülkeler ile işbirliği içerisinde girerek külfet paylaşımında bulunmalıdırlar.

Külfet paylaşımı sonucunda elde edilen başarılar ile ilk önce Türkiye içerisinde yaşanan sorunlar azaltılmış veyahut çözülmüş olacak daha sonra Türkiye'nin Teşkilat'a sağlayabileceği katkılar giderek artacaktır. İşbirliği sonucunda ortaya çıkan sorunları hafifletilmiş uluslararası arenadaki güçlü ülkeler güçlü bir Teşkilatı'da oluşturacak ve uluslararası alandaki sesleri daha fazla duyuracaklardır.

Bunun yanı sıra göç konusunda ortak işbirliği yapmış üye ülkeler Teşkilatın kalkınmasını sağlamak adına diğer alanlarda da işbirliğine yönelebileceklerdir. Bahsedilen dış göçün yanında Teşkilat içerisinde iç göçe de odaklanarak özellikle vizeleri kaldırarak insanların serbest dolaşımını sağlayacaklardır. Vizelerin kalkması ile birlikte gümrük birliği sağlanarak Avrupa Birliği benzeri bir yapı kurularak malların serbest dolaşımını sağlanacaktır. Dolayısıyla bu birliktelik hem insani açıdan hem ekonomik açıdan hem de uluslararası boyutuyla Teşkilatı kalkındıracaktır.

Kaynakça

AA Analiz, "Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi" , 19.11.2021.

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi/2425103> , Erişim Tarihi: 22.04.2022.

Türk Dünyası 2040 Vizyonu, <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>.

Youtube , Göç Gündemi #24 - Prof. Dr. Ahmet İçduygu - Türkiye'nin Göç Politikaları , 2021.

<https://www.youtube.com/watch?v=450qv3No9HU&t=800s> , Erişim Tarihi: 22.04.2022.

Demir, Oguzhan Ömer. "Göç ve Kamu Politikaları: Suriye Krizi Üzerine Bir Analiz, The GLOBAL A Journal Of Policy And Strategy, 1(2), 2015.

Üstübcü, Aysen. "Türkiye'de Göç Politikalarının Dönüşümü: Yasadışıların Uluslararası Üretiminden Makbul Yabancıya", Toplum ve Bilim, 2017.

Douglas S. Massey, Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, Edward J. Taylor. "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", 1(36) 2014.

Suiçmez, Halit. "Gümrük Birliği, Rekabet Ve İstihdam" İktisat İşletme ve Finans, 12(132) , 1997.

Özer, Mehmet Akif. "Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğin Eşiğinde Türkiye", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 16(1), 2009.

Bulmuş, İsmail. "Gümrük Birliği'nin Türkiye Sosyal Refahı Üzerine Etkileri," Ekonomik Yaklaşım, Ekonomik Yaklaşım Association, vol. 19 (Special), 2008.

Kazancı, Baybarshan Ali; Dikkaya, Mehmet. "Genişletilmiş Türk Konseyi Bağlamında Çekim Modeli Uygulaması ile Olası Gümrük Birliği Analizi", Third Sector Social Economic Review; Ankara Vol. 56, Iss. 2, (2021).

"Türkiye'nin göç politikası nasıl olmalı?", Youtube. 15 Eylül 2021.

<https://www.youtube.com/watch?v=iwWBroctuLs>, Erişim Tarihi: 19.04.2022.

İSLAMİ KÜLTÜRE AİT SÖZ VARLIĞININ KAZAKÇADAKİ YANSIMALARI*

Fulya AKMAN**

Öz

Kültürün temel öğelerinden biri olarak 'din' ile bir diğer temel kültür ögesi 'dil' arasındaki etkileşim; yüzyıllardan beri -bilhassa din değişikliğinin yaşandığı dönemlerde- kanıtlanabilen bir gerçektir. Yeni bir dine intisap edebilmenin en iyi yolunun o dini konuşulan dilde yaşayabilmeye bağlı kılan anlayış, 11. yüzyılda İslamiyet'in kabulü ile de kendisini göstermiş; Müslümanlığa ait terimlere öncelikle Türkçenin imkânları çerçevesinde karşılıklar aranmıştır. Söz konusu çabayla birlikte kaynak dil konumundaki Arapça ve Farsçadan pek çok kelimenin söz dağarcığımıza eklenmesi de kaçınılmaz olmuştur. Bu çalışma ile İslami kültüre ait söz varlığının 11. yüzyıldan günümüz Kazakçasına değin yansımaları üzerinde durulacak; dini-kültürel sürekliliğin dil üzerindeki etkileri Kazakça örneklemeden hareketle tartışılacaktır. Günümüz Kazakçasında yer alan gerek Türkçe gerekse Arapça ya da Farsça dinî söz varlığının yüzyıllara dayanan tarihsel yolculuğunun başlangıcı sayılabilecek *Kutadgu Bilig*, *Atebetü'l-Hakayık*, *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası)*, *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TIEM 73)* gibi ilk İslami eserler; Kazak Edebi Tilinin Sözdüğü adlı on beş ciltlik sözlük ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan *Kur'an-ı Kerim ve Kazakça Meâli* söz konusu çalışmada kullanılacak olan art ve eş zamanlı yöntemin başlıca veri kaynaklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Dinî Söz Varlığı, İslami Kültür, Kazakça, Tarihi Karşılaştırma, İlk İslami Eserler

* Bu çalışma; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde 2020 yılında savunulan Kazakçanın Dinî Söz Varlığı -Tarihi Karşılaştırmalı Bir İnceleme- adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Araş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye. fulya.akman@hbv.edu.tr

ORGANIZATION OF TURKIC STATES MIGRATION POLICIES

Abstract

The interaction between 'religion', as one of the basic elements of culture, and 'language', another basic cultural element, has been a fact that can be proven for centuries, especially in the times of religious change. The mentality that makes the best way to adopt a new religion depend on living it in the spoken language also occurred with the acceptance of Islam in the 11th century, and the equivalents of the terms belonging to Islam were firstly sought within the framework of the possibilities of Turkish language. With this effort, it was inevitable to add many words from Arabic and Persian, which are the source languages, to our vocabulary. This study focuses on the reflections of the vocabulary of Islamic culture from the 11th century to today's Kazakh, and the effects of religious-cultural continuity on language will be discussed with the Kazakh sample. The first Islamic works such as *Kutadgu Bilig*, *Atebetü'l-Hakayık*, *First Qur'an Translation in Karakhanid Turkish (Rylands Copy)*, *Karakhanid Turkish Interlinear Qur'an Translation (TIEM 73)*, which can be considered the beginning of the historical journey of both Turkish and Arabic or Persian religious vocabulary in today's Kazakh language and the fifteen-volume dictionary called *Kazak Edebî Tilinin Sözdigi* and the *Quran and Kazakh Translation* published by the Turkish Religious Affairs Directorate are the main data sources of the diachronic and synchronic method to be used in the aforementioned study.

Keywords: Religious Vocabulary, Islamic Culture, Kazakh, Historical Comparison, First Islamic Works

GİRİŞ

Türk kültür tarihinde vuku bulan din değişiklikleri, -bilhassa söz varlığı kapsamında- Türk diline yön veren önemli ve yönlendirici bir güç olarak kabul edilmektedir. Uygurlar döneminde Burkan ve Mani inanç sistemlerine ait kavramların Türkçenin imkânları çerçevesinde karşılandığı ve aynı geleneğin 11. yy.'da Karahanlılar döneminde de devam ettiği bilinmektedir. Din değişikliği gibi büyük kültürel dönüşümlerde anlam ödünçlemelerine başvurulmuş ve mensup olunan yeni dine ait kavramlara, öncelikle ana dilde karşılıklar aranmıştır. Bu durum, söz konusu yeni dini daha iyi benimseyebilmek için duyulan bir gereksinim olarak da açıklanabilir. Teorik ve pratik olarak benimsenen yeni dine dair kaynak dillerden yapılan anlam ödünçlemelerinin ardından, süreç içerisinde bu kez anlam değil; sözcük ödünçlemelerine başvurulmuştur. Uygurca, Karahanlıca gibi Türkçenin tarihî yazı dilleri gramatikal bakımdan olmasa da söz varlığı noktasında bu ortak paydada birleşmektedirler (bk. Bodroglıgeci 1972). İslamiyet'in kabulüyle birlikte yapılan satır arası Kuran tercümelerinde de İslami terimlerin birebir Türkçe karşılığı verilmeye çalışılmış; sonraki süreçte bunun yerini bizzat Arapça ya da Farsça ödünçlemeler almıştır. Satır arası Kuran tercümelerinin etkisiyle ilk İslami eser olarak bilinen *Kutadgu Bilig'*de, hem Türkçe karşılıklar hem de Arapça-Farsça ödünçlemelerin yoğunluğu dikkat çekmektedir (Eker 2006: 105).

Bir birikim olarak tanımlayabileceğimiz kültür, bizden öncekilerden öğrendiğimiz toplumsal mirastır (Alpar, 2015:7). Bu çalışma ile bir dilin temel söz varlığını oluşturan ve manevi kültür unsurlarından biri olan "din" ögesinden yola çıkılarak Kazakçada sözü edilen kavram alanı, ilk İslami eserlerle karşılaştırılmak suretiyle incelenmiştir. *Kutadgu Bilig*, *Atebetü'l-Hakayık*, *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi* (Rylands Nüshası) ve *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi* (TİEM 73) adlı ilk İslami eserler ile *Kazak Edebî Tilinin Sözdüğü* adlı on beş ciltlik sözlük ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan *Kur'an-ı Kerim ve Kazakça Meâli* karşılaştırmada kullanılan temel kaynaklardır.

Bildiride, ilk İslami eserlerde kimi zaman tanıklanamamış olsa da İslamiyet'ten önce özellikle Uygur döneminden itibaren kullanıldığı bilinen ve Karahanlılar döneminde İslami hüviyet kazanan kelimeler; 11. yy.'dan günümüz Kazakçasına değin korunan, İslami kültüre geçiş ile birlikte oluşturulmuş Türkçe karşılıklar ve Arapça ya da Farsçadan Türkçeye girmiş ve özellikle Kazakçada uğradığı fonetik hadiselerle tanınamayacak derecede değişikliğe uğramış ödünçlemeler ele alınacaktır.

Bu vesileyle Türkçenin imkânları ve yaratma gücü, tüm Türk boyları için ortak mirasımız kabul edilen dinî söz varlığının Kazakçadaki görünümünü ortaya koyulacak; İsmail Gaspıralı'nın şiar edindiği "dilde, fikirde, işte birlik"

düşüncesinin tarihsel zeminini oluşturan ‘dil birliği’ realitesi vurgulanacaktır.

1. İdi>İye:

İslamiyetten önce “sahip, efendi” anlamlarıyla kullanılan kelime, ilk İslami eserlerde Arapça *Rabb*’ı karşılamaktadır. *Rabb*’ın ilk anlamının “sahip” olmasından hareketle tercih edildiği düşünülen *idi*, daha sonra anlam genişlemesiyle “Tanrı, İlah” anlamlarını da kazanmış ve kelimeye yüklenen söz konusu anlamlar Kazakçada da korunmaya devam etmiştir:

İye [zat.]: 3. [diniy.] Alla tağala, Quday, Jaratuwşı, Täñir. “Allahu teâlâ, Hüda, Yaraticı, Tanrı.” *Bilmeysiñ dese, jelökpe deydi, ol dağı –Täñir isi. Birinen-biri bölek pe İyemniñ ädil bendesi? (Abay, Tol. Jin.). “Bilmiyorsun derse havai, der ki, o da Tanrının işi. Birinden biri ayrı mı, İyemin adil bendesi?”* KETS, VII/197.

Kelimenin, Kazakçadaki kullanımları arasında *Täñir iyem* ve *Tüp iye* gibi tamlama biçimindeki formları bulunmaktadır.

2. Yaratğan>Jarätqan

İlk İslami eserlerde “Yoktan var eden, Yaraticı, Esmâ’ül Hüsnâ’ dan El-Bari, El-Halik” anlamlarında ve *Yaratğan Melik, Yaratıǵlı, Yarattaçı, Yaratıǵlıǵ varyasyonlarında* tanıklanan kelime, bugün Kazakçada kelime başında kurallı bir ses değişimi olarak bilinen y->j- gelişimi sebebiyle aynı anlamı *Jarätqan* karşılığı ile korumaktadır:

Jarätqan [zat. diniy.] (1) 1. Jaratuwşı. “Yaraticı.” *Jan jaqtı jarätqanğa kü-zettirip, Jaqınmen ırldastıq, ittey ürdik (A. Baytursınov, Şıǵ.). “Etrafı yarıdana gözetletip, yakınlı hırlaştık, köpek gibi havlaştık.”* KETS, VI/82.

Kelimenin, Kazakçadaki kullanımları arasında *Bir jarätqan, Jarätqan jappar Quday, Jarätqan iye, Jarätqış, Jaratuwşı* gibi farklı varyasyonları ya da tamlama biçimindeki formları da mevcuttur

3. Elçi>Elşi:

Clauson, “elçi, yabancı ülkelerde hükümetin, ülkenin temsilcisi” anlamına geldiğini ifade ettiği bu kelimenin *el “ülke, memleket” isminden +çl isimden* isim yapım eki ile türemiş olduğunu etimolojik sözlüğünde belirtmektedir (1972: 129a). İslamiyet’ten önce sözü edilen anlamda kullanılan kelimenin İslamiyet’in kabulünden sonra peygamberlerin “Allah’ın elçileri” olması

sebebiyle “peygamber” anlamını kazandığı düşünülmektedir. Günümüz Kazakçasında *Elşi* olarak korunan kelime, ilk İslami eserlerde tanıklanmasa da yüzyıllara dayanan semantik sürekliliğe örnek oluşturması bakımından önem arz etmektedir.

Elşi [zat.]: 3. [diniy.] Qudaydıñ ökili, payğambar. “Hüda’nın vekili, peygamber.” *Eger bular din ustazımsız emes bolsa da, dinde başımız Qudaydıñ elşisi payğambarımızdıñ xadis şerifi, xayrunnas män yanfağunnas degen (Abay, Tol. Jin.).* “Eğer bunlar dini üstadımız değilse de, dinde başımız Hüda’nın elçisi peygamberimizin (s.a.v.) hadis-i şerifi “hayrun nas men yenfeün nas” demiş.” KETS, V/248 - KKKM, Xijr süresi 264/ 57.

4. Keçürgen>Keşirimdi

İlk İslami eserlerden günümüz Kazakçasına değin “Yaratıcı”nın isim ve sıfatları” karşılığında kullanılmaya devam eden Türkçe kelimeler içerisinde dikkat çekici bir örnek olarak *keç-* fiilinden türemiş *keçürgen*; “Affeden, bağışlayıcı, Esmâ’ül Hüsnâ’dan El-Afuvv” anlamlarını koruyarak, uğradığı ç>ş değişimiyle ve *keş-*’den türemiş *keşirimdi* formuyla Kazakçada yaşamaya devam etmektedir:

Keşirimdi [sın.]: 3. [diniy.] Raqımdı. “Affedici.” *Ya, keşirimdi Alla, meniñ aldıñğı jäne soñğı küñälarımdı keşire gör (“Ana tili”).* “Ya Affedici Allah, benim önceki ve sonraki günahlarımı affet.” KETS, VIII/14.

5. Yarlıqağan>Jarılqağış

Yaratıcı’nın isim ve sıfatlarının karşılığında kullanılan, kültür aktarımına yüzyıllar boyu elçilik etmiş kelimelerden “Bağışlayan, merhametli, Esmâ’ül Hüsnâ’dan Er-Rahim, El-Gafur” anlamındaki *yarlıqağan*; fonetik değişiklikler dışında anlamca hiçbir değişime uğramadan günümüz Kazakçasında korunmaya devam etmektedir:

Jarılqağış: “Esmâ’ül Hüsnâ’dan Er-Rahman, Er-Rahîm, El-Gafur.” KKKM, Nisa süresi 93/99.

6. Yu-/Yun-> Juwın-:

İlk İslami eserlerde “yıkamak, abdest almak” karşılığında kullanılan *yu-/yun-* fiilleri, Kazakçada aynı anlamla *juwın-* formunda geçmekte ve İslamiyet’in kabulü ile oluşturulmaya çalışılan Türkçe karşılıklar arasında dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. İlk İslami eserlerde tanıklanamayan ancak

Kazakçada “abdest” karşılığında yaygın olarak kullanılan Arapça *tahâret*’ten gelişmiş *dâret*’i de bu bağlam kapsamında hatırlatmak faydalı olacaktır.

7. Salıq>Salıq:

İlk İslami eserlerde rastlanamayan ancak Uygur ve Altın Orda devri başta olmak üzere tarihi Türk sahasında tanıklanabilen kelime¹, Kazakçada genel manada İslam dininin temelinde tayin edilen vergi türlerinin karşılığı olarak korunmaktadır:

İslam dinindeki salıqtar [diniy.]: Quran Kârimniñ ayattarı jâne Muxammed payğambardıñ xadisteri negizinde belgilengen salıq türleri. “Kuran-ı Kerim’in ayetleri ile Hz. Muhammed’in hadislerinin temelinde tayin edilen vergi türleri.” KETS, VII/349.

8. Yazuq>Jazıq

Yaz- “suç işlemek, günah işlemek” fiilinden türeyen ve “günah” anlamında kullanılan *yazuq* daha sonra “kusur, ayıp” anlamları ile de görülmektedir (Clauson 1972: 925). İlk İslami eserlerden önce de tanıklanabilen kelime, Kazakçada yüzyıllara dayanan semantik sürekliliği koruyan örnekler arasında yerini almaktadır:

Jazıq II [zat.]: Ayıp, künä, min. “Kabahat, günah, kusur.” *Öy, Erbol, meniñ jazıgım ne? (M. Äwezov).* “Ah, Erbol, benim günahım ne?” KTS, 191.

9. Tamu>Tamuq:

Soğdakçadan ödünçlenen ve Pagan dinî terimlerinden biri olan kelime, İslamiyet’e geçiş ile birlikte “cehennem” karşılığında kullanılmıştır (Clauson 1972: 504). İlk İslami eserlerde *tamu* ve *tamuğ* formlarında tanıklanırken Kazakçada “cehennem” anlamını muhafaza ederek *tamuq* biçiminde kullanılmaya devam etmektedir:

Tamuq [zat.]: 1. [diniy.] Diniy uğım boyınşa, künäkar adamğa o dünyede azap körsetetin jer, tozaq. “Dinî bir kavram olarak günahkâr insanlara ahirette azap gösterilecek yer, cehennem.” *Tamuqtıñ otına küyip janadı dep qorqıtqan (M. Gabdullin).* “Cehennemin ateşine yanar diye korkutmuş.” KTS, 614.

1 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Caferoğlu, Ahmet (1934). “Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstilahları”. *Türkiyat Mecmuası*, C.IV, İstanbul, s. 41-42; Özyetgin, M. (2005). *Orta Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler*. Ankara: Ötüken Yayınları.

10. Alqıŝ>Algıs:

“Bir kimseyi övmek” anlamından “bir kimse için dua etmek” şeklinde anlamca genişleyen *alka-* fiilinden türemiş *alkıŝ*; İslamiyet’e geçiş ile birlikte Arapçadan ödünçlenen *dua* kelimesinden evvel sözü edilen kavram alanını karşılamıştır. Kazakçada tonlulaşarak *algıs* formunda korunan kelime; {+LA} isimden fiil yapım ekini alarak *algısta-* biçiminde “dua etmek” anlamını vermektedir İslamiyet’in kabulünden evvel özellikle Uygur metinlerinde sıklıkla karşılaşılan *alka-* fiiline, müstakil olarak Kazakçada da rastlanmaktadır:

Algıs [zat.]: İzgi ıqlas, jaqsı niyet. “Hayırlı istek, iyi niyet; dua.” *Algıs ayttı.* “İyi dileklerde bulundu; dua okudu.” KTS, 33.

Algısta [et.]: Algıs aytuw, jawdırıuw. “Dua etmek, iyi dileklerde bulunmak.” *Jiyin jigitter duwıldasıp, Kämeŝti algıstap jatır (Jansügirov).* “Toplaşan yiğitler çoşup Kemeş’e iyi dileklerde bulundu (dua okudular).” KTS, 33.

Alqa IV [et.]: Algıs aytuw, bata berüw, razı boluw. “İyi dileklerde bulunmak, dua etmek, razı olmak.” **Äjesi balaların alqap bata berdi.** “Büyük anne çocuklarına iyi dileklerde bulunarak dua etti.” KTS, 34.

Bu aşamaya kadar incelenen örnekler ele alındığında -Türkçe olsun olmasın- bazı kelimelerin İslamiyet’ten önce de özellikle Uygur döneminden itibaren kullanıldığı ve 11. yy.’da İslami hüviyet kazandığı; bazı örneklerin ise sözü edilen aynı yüzyılda dini öğrenmek ve öğretmek için türetilmiş birebir Türkçe karşılıklardan oluştuğu ve günümüz Kazakçasına değin koruduğu söylenebilir. Bu aşamadan sonra aktarılacak örneklerde ise İslamiyet’in kabulüyle kaynak dilden ödünçlenen ve fonetik değişikliklerle başkalaşarak yüzyıllardır Kazakçada korunmuş kelimelerden bazılarının yer verilecektir.

11. Fatixa>Bata:

Kuran-ı Kerim’in ilk suresi olan *fātiha* Kazakçada bu anlamını muhafaza etmekle birlikte; anlam genişlemesine uğrayarak ve alıntı kelimelerde görülen f>p>b değişimi ile *bata* biçiminde genel olarak dua manasını kazanmıştır:

Bata [ar. zat.] (1): 2. [diniy.] Qurannıñ birinŝi süresi – Fatixanıñ özgeriske uŝırağan atımen atalatın, özindik räsimi bar Allağa qulşılıq etüwdiñ bir türü [Quran süreleri, duğa oqılğan soñ eki qoldıñ alaqañın jayıp, tilek sözderden keyin alaqañımen bet sipaw qiymıldarın orındaw türinde räsimdeledi]. “Kuran’ın birinci suresi -Fatiha’nın değişikliğe uğramış adı ile adlandırılan, kendine has ritüeli ile Allah’a ibadet etmenin bir türü (Quran sureleri, dua okuduktan sonra iki elini açıp

dileklerini söyleyip sonra avuç içini yüzüne sürüp hareket ettirme türünde bir gelenek)." *Tawariq namazduñ batası*. "Teravih namazının duası." KETS, III/95.

12. Ruze>Oraza:

İlk İslami eserlerde "oruç" karşılığında kullanılan Farsça *rūze*; *rūze*/*rūza*>*oruza*>*oraza* gelişimi ile hem "oruç" hem de "Ramazan ayı" anlamlarında Kazakçada da yaşamaktadır. Türkiye Türkçesindeki "oruç tutmak" deyimini Kazakçada, *oraza'* nın ardından gelen *tut-* ve *usta-* fiilleri ile ifade edilmektedir.

Oraza [ir.] [zat.] diniy.] (1): 1. Musılmandar küntizbesi boyınşa, toğızınşı ay esebine tura keletin, qasıyetti sanalatın ramazan ayı. "İslami takvime göre dokuzuncu ay hesabına doğru gelen, kutsal kabul edilen ramazan ayı." *Biyılğı oraza ayında osı termos tipti raxat boldı* (T. Nurmağambetov, *Qoş bol.*). "Bu seneki ramazan ayında bu termos çok iyi oldu." KETS, XI/715. 2. Ramazan kirisimen osı ay boyı täwliktiñ kündizgi vaqıtında awız bekitilip, kün şıqqannan kün batqanga deyin as-suw işüwge bolmaytın, islam dininiñ bes parızduñ biri retindey giybadat. "Ramazanın girişi ile o ay boyu bir günün gündüz vaktinde ağız kapatıp (oruç tutup) gün doğumundan batana kadar yemek yemeyen su içilmeyen İslam dininin beş farzından biri olan ibadet." *Oraza däl bir ayğa sozıladı* (Ä.Şäripov, *Qapasta*). "Oruç tam bir ay sürecek." KETS, XI/715.

13. Vebal> Obal:

Atebetü'l-*Hakayık'* da "yük, günah" anlamlarıyla tanımlanan Farsça *vebal*; Kazakçada alıntı kelimelerde görülen kelime başı /w/ ünsüzünün erimesiyle *obal* formuna kavuşmuş ve semantik sürekliliğini korumuş ödünç ortak örneklerden biridir:

Obal [ar.] [zat.]: 2. [diniy.] Musılman dinindegi sawap kategoriyasınıñ qaramaqarsı uğımdar jiyıntığı. "İslam dininde sevap kategorisinin tam zıttı kavramlar topluluğu; vebal." *Onıñ üstine minaw alıstan kelgen asıl maldı dalada ustaw obal* (S. Qaliyev, *Eñbek.*). "Onun içinde şu uzaktan gelen asil hayvanı dışarıda tutmak vebal." KETS, XI/601.

14. Həlal/>Adal:

İlk İslami eserlerde Arapçadan ödüncələnən həlal/hä/eläl; Kazakçada xalal formunda korunmaqda birlikte; alıntı kelimelerde kelime başı h ünsüzünün düşməsi ve l>d değışimiyle adal biçiminde de görülməkdir:

Adal [ar.] [sın.]: 1. [diniy.] İslam şartları tolıq saqталған, işip-jewge jarandı, aram emes. "İslamın şartlarına uygun olan, içilip yenebilir, haram olmayan; helal." Şalajansar ıñqıldap jatqan bir jılqını eti adal bolsın dep, birew pısaqpen şalıp tastadı (Ö. Kümisbaev, Tirşilik). "Ölmek üzere olup inleyen bir yıldıyı eti helal olsun diye, biri bıçakla kesiverdi." KETS, I/80.

SONUÇ

1. Bir milletin kültürel birikimini oluşturan temel unsurlardan 'din'in bir diğər manevi kültür ögesi 'dil' üzerinde belirleyici bir güce sahip olduğı Türkçenin din değışikliğı yaşanan tarihê *dönemlerinin tümünde kanıtlanabilmektedir.*
2. *İslamiyet'in kabulü ile de Türk Dili'nin söz varlığında önemli ölçüde değışiklikler olmuştur ve bu değışiklikler tüm Türk dünyası için ortak kültürel miras sayılabilecek ilk İslami eserlerde tanıklanmaktadır.*
3. *İslami kültürün etkisi, söz konusu ortak kültürel mirasın varislerinden biri olarak Kazakçada da yüzyıllar boyu devam eden semantik bir süreklilikle korunmuştur.*
4. Kazakçanın arkaik unsurlar bakımından zenginliğı ve İslami kültürün izlerini söz varlığı kapsamında yüzyıllardır koruması; ortak tarihi yok saymak isteyen ideolojik yaklaşımların çabalarını boşa çıkaracak güçte ve yeterliliktedir.
5. Yüzyıllara dayanan söz konusu kültürel süreklilik ve ortak söz varlığı; bağımsızlıklarının 30. yılında Kazakistan'da başlayan *Ruhaniy Jangıru* "Manevi Canlanma/Yenilenme" akımının destekleyici temel dayanaklarını oluşturmaktadır.

Kaynakça

- A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı (2011). *Qazaq Ädebiy Tiliniñ Sözdigi*. Almatı: A. Baytursınulı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.
- Alpar, Güray (2015). *Uluslararası İlişkilerden Strateji ve Savaş Kültürünün Gelişimi*, Palet Yayınları: Konya.

- Akman, Fulya (2020). *Kazakçanın Dinî Söz Varlığı -Tarihî Karşılaştırmalı Bir İnceleme-*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Arat, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu bilig*, III İndeks. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (1998). *Kutadgu bilig*, II Çeviri. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (2006). *Edip Ahmed b. Mahmud Yükeki, Atebetü'l Hakayık*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, Reşit Rahmeti (2007). *Kutadgu bilig*, I Metin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (2013). *Karahanlı Türkçesinde ilk Kur'an tercümesi (Rylands nüshası, giriş-metin-notlar-dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bodrogligeti, A. (1972). Islamic terms in eastern middle Turkic. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXV, 355-367.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Çağatay, S. (1968)**. Türkçede dini tabirler. *Necati Lugal Armağanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 143-149.
- Dayk-Press Baspası (1999). *Qazaq tiliniñ sözdigi*. Almatı: Dayk-Press Baspası.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2015). *Kur'an-ı Kerim ve Kazakça Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Eker, S. (2006). Kutadgu Bilig'de (teñri 'azze ve celle ögdisin ayur) Türkçe İslami terimlerin kaynakları üzerine. *Bilig*, 38, 103-122.
- Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi* (TİEM 73, 1v-235v/2), Yayınlanmamış Doktora Tezi (Tez Danışmanı: Prof. Dr. F. Sema BARUTÇU ÖZÖNDER), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi* (TİEM 73, 235v/3-450r/7), Yayınlanmamış Doktora Tezi (Tez Danışmanı: Prof. Dr. F. Sema BARUTÇU ÖZÖNDER), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TÜRKİSTAN VE AFGANİSTAN'DAN GÖNÜLLÜ OLARAK KAFKASYA VE ÇANAKKALE SAVAŞINA KATILANLARIN ANI HATIRALARINA DAİR

Dr. Firuz FEVZİ*

Öz

Eski bir Türk yurdu olan Afganistan coğrafyası 1747 yılında Afganistan adı ile Peştun Aşiret resisi Ahmet Şah Durrani tarafından Afganistan'ın Kandahar şehrinde kuruldu. 1888 yılında Büyük Britanya ve dönemin Çarlık Rusyası tarafından bugünkü Afganistan sınırları çizildi. Türk Beylikleride 1919 yılına Kadar Afganistan'ın çeşitli şehirlerinde varlıklarını sürdürdular. Türkleri birbirlerinden ayırmak için kasıtlı çizilen bu sınır, bu gün Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar ve Doğu Türkistanlı Uygur Türkleri ile siyasi, ticari ve kültürel bakımından Afganistan Türkleri arasında ilişkileri kesildi, bugünkü tarihi Amu Deryası sınır kabul edildi. Türk boyları birbirlerinden habersiz kaldılar Afganistan sınırları içinde kalan Türk boylarıda azınlık durumunda oldukları halde dil ve edebiyatlarına yeterince hâkim olamadılar.

Bu çalışma kuvvetli bir geçmiş birlikteliğine sahip Türk ve Afganistan coğrafyalarında yaşayan halklar arasındaki bağları ve yardımlaşmayı ortaya koymaktır.

Birinci dünya savaşı başladığında Osmanlı devleti cihad ilan etmesi için Şark devletlerinden birçok gönüllü insan Hindistan ve Türkistan'den bu savaşa katılmışlardır. Birçoğu şehid olmuşlardır. O zaman Pakistan devleti olmadığı için birçok şair ve yazar Afganistan ve Türkistan'den şiir ve romanları ile bu savaşa destek vermişleridir. Büyük Şark şairir Muhammet İkbâl, yazdığı şiirinde zaferi alkışlamıştır. İkbâl bir çok şiirinde birinci dünya savaşını dile getirmiştir. Hindistan Müslümanlarının milli mücadeleye destekleri sadece sözle de değil maddi destek şeklinde de gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Türkler, Yardımlaşma, Tarih.

* Kabil Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi Kabil/ AFGANİSTAN.

ON THE MEMORIAL MEMORY OF THOSE WHO ATTENDED THE CAUCASUS AND CANAKKALE WAR AS A VOLUNTEER FROM TURKISTAN AND AFGHANISTAN

Abstract

The geography of Afghanistan, an old Turkish homeland, was founded in 1747 under the name Afghanistan by the Pashtun tribal chief Ahmet Shah Durrani in the city of Kandahar, Afghanistan. In 1888, the borders of today's Afghanistan were drawn by Great Britain and the Tsarist Russia of the time. Turkish principalities continued their existence in various cities of Afghanistan until 1919. This border, which was deliberately drawn to separate the Turks from each other, has cut off the relations between the Uzbeks, Turkmens, Kyrgyz and East Turkestan Uyghur Turks and the Afghan Turks in terms of politics, trade and culture, and today's historical Amu Sea has been accepted as the border. Turkish tribes remained unaware of each other. Even though they were a minority, the Turkish tribes within the borders of Afghanistan could not have enough command of their language and literature.

This study is to reveal the ties and cooperation between the peoples living in the Turkish and Afghan geographies, which have a strong past togetherness.

When the First World War started, many volunteers from the Eastern states joined this war from India and Turkistan so that the Ottoman state declared jihad. Many of them were martyrs. Since there was no Pakistani state at that time, many poets and writers from Afghanistan and Turkistan supported this war with their poems and novels. The great Eastern poet Muhammed Iqbal applauded the victory in his poem. Iqbal expressed the first world war in many of his poems. The support of Indian Muslims to the national struggle was not only verbal but also material support.

Keywords: Afghanistan, Turks, Solidarity, History.

Türkistan Türklerinin Türk Kurtuluş Savaşına Katkıları

Türkistan Türkleri Yeni Türk Devletinin kuruluşuna kayıtsız ve ilgisiz kalmamışlardır. 1917 yılında Çarlık Rusyasını yıkan Bolşeviklerin estirdiği hürriyet havasında kendi milli devletlerini kurma gayret ve sıkıntısı içinde olan Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Tatar ve Azerbaycan Türkleri başlangıcından itibaren Anadolu'da yürütülen mücadeleye de olağanüstü büyük ilgi ve yakınlık göstermişlerdir. Bu yakınlığın artmasına Rusya'da 1905 ve 1917 ihtilallerinden sonra ortaya çıkan hürriyet havasında, Rusya Türkleri arasında büsbütün kuvvet bulan Türkçülük cereyanları sebep olmuştur. Bu dönemde Türkistan Türkleri arasında siyasi faaliyet ve bilhassa dergi ve gazete yayınları artmıştır. Milli şuur kuvvetlenmişti. 1908 İkinci Meşrutiyet'ten sonra Türkiye ile Rusya'daki Türk aydınları arasında fikir alış verişi de hızlanmış ve Türkistan Türkleri arasında Türkiye'ye olan ilgi ve sevgi tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir biçimde artmıştır. Türkistan Türklerinin Anadolu Türklerine çeşitli şekillerde vermeye çalıştığı yardım ve destekleri, askeri, para, siyasi, edebi yardımlar ön planda çıkmaktadır. Hacca giden Türkistanlıların hacca giderken veya dönüşte Türkiye'nin saflarında tereddüt etmeden savaşa katıldıklarını görüyoruz. Bu konuda en eski kayıt 1788 Osmanlı-Rus savaşına Kadar uzanmaktadır. Arşiv kayıtlarına göre, Hicri 1202 ramazan (1788 Haziran) ayında Türkistanlı Mehmed Bahadır, Hokand'dan Hac niyetiyle yola çıkar. Balkan Savaşı (1912-1913) sırasında da Hac için Mekke ve Medine'de bulunan Türkistanlı Hacılar ile talebelerden bazıları gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılmışlardır. Türkiye'ye yakınlık özellikle Balkan harpleri sırasında kendisini belli etmiştir. Kazan Türklerince Hilal-i Ahmer'e çokça para yardımı yapıldığı gibi, Türk ordusunda hizmet görmek üzere gönüllü asker ve hemşireler de gitmiştir.

I. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında Türkiye'ye askeri yardımın çoğu Kadı Abdürreşid İbrahim Efendi tarafından gerçekleştirildi. Kadı Abdürreşid Almanya'ya esir düşen Rusya Türklerinden (Kazan Türkleri ve Başkurtlardan) İngilizler ve gerekirse Ruslara karşı da savaşmak üzere gönüllü kıtalar topladılar. Osmanlı'nın savaşta yenilmesi üzerine Çukurova Fransızlar tarafından işgal edilir. Türkistanlılar Tarsus'ta Fransızlara karşı ilk silahlı mücadeleyi başlatanlar arasında yer alırlar. Türkistanlılardan Hacı Yoldaş başkanlığındaki grup, karakol basarak, trenlere saldırarak Fransızlara zarar verir. Daha sonra Kavaklıhan cephesi kumandanı Zeki Baltalı'ya müracaat ederek, Türk ordusuna katılırlar. Grup kumandanı Halil Süllü'nün emrinde Fransızlara karşı çarpışan 26 Türkistanlıdan 16 sı şehit düşer. 29 Ekim 1914 15 Aralık 1917 arasında Kafkas cephesinde Ruslara yaklaşık 60 bin Osmanlı subay ve askeri esir düşer. Bu esirlerin büyük bir kısmı Hazar Denizi'nde Bakü'ye yakın Nargin adası ile Kuzey ve Güney Kafkasya'ya nakledilmişlerdir. Bunlar 1918'de Güney Kafkasya'ya giren Osmanlı ordusu tarafından

kurtarılarak Türkiye'ye getirilmiştir. Rusya müslümanlarının Moskova'da 1-11 Mayıs 1917 tarihinde yapılan ilk genel toplantısında da Türk esirlerinin içinde bulunduğu zor durum görüşüldü. Kurultay bu hususu Rusya Harbiye bakanı Kerensky'ye telgraf çekerek bildirdi. Esirlerden yaklaşık 1000 kadarı kendi çabaları ve Türkistanlıların yardımıyla Afganistan üzerinden Türkiye'ye dönmüşler.

Para Yardımları

Berlin'de 1930'lu yıllarda Çağatay Türkçesinde yayınlanan "Yaş Türkistan" dergisinde yer alan bir makaleye göre, Balkan harbi yıllarında (1912-13), Türkistan'ın Akmeşit şehrinden Sadık Ötegenov isimli bir ihtiyar Kazak, küçük heybesinin iki gözüne doldurmuş olduğu altınları Rusya'nın başkenti Petersburg'a getirir. Burada tahsilde bulunan hemşehrisi Mustafa Çokay'ın evine gider ve ondan kendisini Osmanlı elçisine götürmesini rica eder. Elçilikte, ihtiyar Kazak Osmanlı elçisi Turhan Paşa'dan, Türkistanlı Türk kardeşlerinin sevgi ve sempatisinin küçük bir ifadesi olmak üzere getirdiği yardımı gerekli yere ulaştırması için ricada bulunur. Bunun üzerine gözleri dolan Turhan Paşa her ikisini kucaklayıp öper ve emaneti Kabul ederek yerine ulaştıracağına söz verir.

Fikir ve siyasi destekler

I.Dünya Savaşı'ndan önce Rusya'da ve Osmanlı'da yaşanan 1905 ihtilali ve 1908 II. Meşrutiyeti'nden sonra Anadolu ve Rusya Türkleri arasında kuvvetli bir kültür bağı kurulmuştur. Bunun neticesinde I. Dünya Savaşında Türkistan Türklerinin bütün sempatileri Türkiye ile beraberdi. Bu sempatinin büyüklüğünü Tahir Çağatay'ın I. Dünya Savaşı sırasında yaşadığı bir anısvandan görmek mümkündür. Bu dönemde Türkistan Türkleri I. Dünya Savaşını çok yakından takip ediyor ve Türkiye'nin bir ölüm-kalım savaşı verdiğini fark ediyorlardı. Mesela o dönemde Kazak Türklerinin önde gelen siyaset ve fikir adamlarından biri olan Mir Yakup Duvlat dünyadaki 300 milyondan fazla müslümanlar arasında en güçlüsünün Türkiye olduğunu ve bu Türkleri parçalamak için çeşitli devletlerin fırsat gözlediğini yazar. Kazakistan'da I. Dünya Savaşı yıllarında yayınlanmakta olan "Kazak" gazetesinin 1918 Eylül sayısında yer alan yazısında Duvlat, bu fırsat beklemenin birkaç asırdan beri süre geldiğine işaret ettikten sonra, devam etmekte olan I. dünya savaş sırasında düşmanların İstanbul'u almak ve Ayasofya'ya asmak üzere haçı da hazırladıklarını ifade eder. Fakat Türklerin boş durmadığını, ülkelerini korumak için asırlardan beri mücadele ettikleri gibi, dört seneden beri de diz boyu kanlar içinde, milyonlarca yiğidini kurban ederek, mal-mülkünü feda

ederek savaştıklarını yazar. Görüldüğü gibi, Mir Yakup Duvlat'ın yazısı, Kazak bozkırlarından Türk topraklarında yapılan mücadelenin çok yakından takip edildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Kazak Türklerinin milli şairlerinden Mağcan Cumabay Osmanlı mağlup edilerek işgaline karar verildiği sıralarda, Sovyet Rusya'sında iç karışıklıklar ve savaş sebebiyle açlık felaketi yaşanıyor ve halk sıkıntı içinde yaşıyordu. Buna rağmen Türkiye'nin işgale uğramak felaketi Türkistan halkı için çok derin bir yeis ve heyecanla karşılanmıştı. Kazak Türklerinin milli şairlerinden Mağcan Cumabay, ilk baskısı 1923 yılında Taşkent'te yayınlanan eserinde yer alan "Alistağı bavrıma" yani "Uzaktaki kardeşime" isimli şiirinde bu duyguları açıkça ortaya koymaktadır. Mağcan 12 dörtlükten oluşan uzun şiirine:

Uzakta azap çeken kardeşim,
Kurumuş lale gibi solan kardeşim.
Kuşatmış kalabalık düşmanın ortasında,
Göl gibi göz yaşı döken kardeşim.

Kırgız şairi İsmail Sarıbayoğlu da, 1921 yılında Kurtuluş Savaşı için bir şiir yazmıştır. Hayatı hakkında fazla bir malumatımızın olmadığı bu Kırgız şairi, "İngilizler Türklere saldırırken yazılan şiir" ismini taşıyan şiirinde, Anadolu Türklüğünün ölüm-kalım savaşına Kırgız Türklerinin dikkatini çekmek ve gerekirse yardımına koşmak gerektiğini ifade etmekte ve şöyle demektedir:

Ayran içerek eğleniyorsun,
Bütün hünerin eğlenmek.
Müslümanın işi değildir,
Kılıç sallamadan boş yatmak.
Elinden geliyorsa çaba göster.
Uyan Kırgız uykudan.
İstanbul Türk'ten ayrılıyorsun.
Oldular grup grup,
Beyazlar bir grup.
Amerika, Sarı Rus
Önüne kattı Türk'ünü.
İmkanın varsa, koş yardım et.

Türkistan'ın önde gelen şairlerinden Abdülhamid Çolpan da (1897-1938) bir taraftan Türkistan'ın hürriyeti için halkta mücadele ruhu uyandırmaya çalışırken, diğer taraftan Türkiye'yi ihmal etmiyor ve Türk istiklal harbi için şiir yazıyordu. Onun Tufan adlı şiiri Anadolu'da milli mücadeleyi yürüten

Türk ordusuna ithaf edilmiştir. Şiirde Türk ordusu “mazlumlar tufanının öç alıcı sellerine”, işgalcı kuvvetler ise “medeniyet beşiğinde oturan cellatlara” benzetilir. 1920’lerde yazılan şiirin başında ve sonunda Türk ordusuna hitap eden iki mısralık şu bölüm:

Ey İnönü, Ey Sakarya, ey İstiklal Erleri
Milli Misak alınançta totalmasdan ilgeri,
heyecan ve coşkunkluk yaratmaktadır. Şiir,
Ey istiklal, ey Sakarya, ey İnönü Erleri
Yür, mazlumlar tufanının öç alguçı selleri!

mısralarıyla sona ererken Çolpan, Türk İstiklal harbini batılı sömürücü ve işgalci güçlere karşı mazlum milletlerin öç alması olarak görmektedir.

Hindistan ve Afganistan, Orta- Asya Müslümanlarını İngilizlere karşı kışkırtmak amacıyla Yüzbaşı Kazım Bey ve Alman Yüzbaşı Oskar von Neidermayer Başkanlığında bir heyet Kabil’e gönderilir. Afgan ileri gelenleri durumu iyi karşılamakla beraber, Habibullah Han, İngilizleri memnun edeceği sebebiyle teklifleri geri çevirir. Tarafsızlık politikası sebebiyle Habibullah Han’ın kardeşi Nasrullah ve oğlu Emanullah ‘ında aralarında bulunduğu Afgan ileri gelenleri Habibullah Han’a yüz çevirir, 19 Şubat 1919’da Celâlâbad’da Habibullah Han suikate maruz kalarak vefat eder. Kendisine vekâlet eden üçüncü oğlu Emanullah (1919-1929), ileri gelen kabile şefleri tarafından Afganistan Emirliğine getirilir. Afganistan’ın en büyük şair ve devlet adamlarından olan Mahmut Tarzi kuruyucusu olduğu Carideyi Sirajul Ahbar haftalık gazetesinde birinci dünya savaşında ceriyan eden olayları anlatır. Kendisi hem şair hemde yazar olduğu için bir çok anısını bu gazetete yayınlar, ayrıca Afgan şair ve yazarları Türk kurtuluş savaşını ateşli şiirleri ile destek vermişler bugün bu eserlerin üzerine akademik çalışma olmamıştır. Afganistan Milli Arşivi Afganistan Bilimler Akademisi ve Afgan Milli kütüphanede yüzlerce tarihi eser mevcut ama daha yeni yeni araştırmaya açılıyor.

SONUÇ

Afganistan neredeyse 2000 yılı aşan bir süredir bir Türk yurdudur. Bu bölge insanının Türklerle ve Türk kültürü ile yakın bağları bulunmaktadır. Bu yüzden Türkistan ve Afganistan’dan bir çok şair yazar ve gazi Türk kurtuluş savaşına katılmışlar kimileri şiirleri ile kimileri anıları ile bu savaşa destek vermişlerdir. Türkistan daki şair ve yazarlarımızın eserleri kayıt altına alınmış, bugün bu bilgilere ulaşabiliyoruz ve araştırma yapabiliyoruz. Ama Afganistan daki kaynakların üzerine akademik çalışma olmamıştır. Bir çok tarihi eser şahısların özel kütüphanelerinde saklanmaktadır ve daha yeni yeni araştırmacılara izin verilmeye başlanmıştır.

Kaynakça

Akdes. N. Kurat Türkiye ve Rusya XVII Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919) Ankara 1970 s. 415-416.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hatt-ı Hümayun no: 56210 56129 56206 56118.
Bu konuda bkz. S. Aynur Alp Belgelerle Türk Birliği? Türk Dünyası Tarih Dergisi sayı 12 İstanbul Aralık 1987 sayfa 5-7.

Ç. Koçar Çukurova'nın Kurtuluşuna İştirak Eden Türkistanlılar? XI. Tarih Kongresi Ankara 5-9 Eylül 1990 Kongreye Sunulan Bildiriler c. VI Ankara 1994 s. 2382.

Tarihi Gulam Muhammes Gubar kabil 1946.

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN ORTAK MEDYA PLATFORMUNUN OLUŞTURULMASI ÜZERİNE ÖNERİLER

Goshgar BAYLAROV*

Öz

Bu çalışmanın ele alacağı konu; Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortak bir medya platformu oluşturmasının yöntemi ve bu platformun teşkilata sağlayacağı faydaların neler olacağını ortaya konulmasıdır.

İletişim dünyasında meydana gelen gelişmelerin ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığı arttırdığı ve küreselleşme sürecini hızlandıran etkisi gözönüne alındığında konunun ne kadar önemli olduğu açıktır.

Çalışmada Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortak medya platformunun oluşturulması ve işleyiş biçiminin önerilerin hazırlanması temel amacı teşkil etmektedir. Bu amaca giden yolda ise araştırma yöntemi olarak nitel veri toplama ve araştırma yöntemlerinden olan literatür taraması kullanılacaktır.

İki ana başlık altında ele alınacak çalışmanın ilk bölümünde ünlü iletişim kuramcısı Marshall McLuhan'ın "küresel köy", siyaset bilimci Zbigniew Brzezinski'nin "küresel kent" kavramları ele alınacak ve bu kavrama alternatif "Türk küresel köyü" kavramı ortaya atılabilir mi sorusu da çalışma kapsamında değerlendirilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortak medya platformunun oluşturulması için atılması gereken adımlardan bahs edilecektir. Bu adımlar öneriler formatında hazırlanacaktır. Öneriler hazırlanırken diğer uluslararası teşkilatların oluşturdukları ortak medya platformlarının da bazıları incelenecek, kuruluş amaçları ve görevleri araştırılacaktır.

Sonuç bölümünde ise bu önerilerin uygulanacağı takdirde TDT'da nasıl bir ortak medya platformunun ortaya çıkacağına, bu platformun üye ülkeleri nasıl etkileyeceğine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: TDT, Türk birliği, Medya, Türk Küresel Köyü.

* Ankara Üniversitesi Gazetecilik Bölümü Doktora Öğrencisi, goshgar.baylarov@gmail.com

COMMON MEDIA OF THE ORGANIZATION OF TURK STATES RECOMMENDATIONS ON CREATING THE PLATFORM

Abstract

The subject of this study is illustrate the method Organization of Türk States will use to create a common media platform and the benefits of this platform to the organization.

Considering that the developments in the world of communication increase the interdependence between countries and speed up the globalization process, it is clear how important the issue is.

The main purpose of the study is to establish the common media platform of the Organization of Turkish States and to prepare the proposals for its operation. On the way to this goal, literature review, which is one of the qualitative data collection and research methods, will be used as a research method.

In the first part of the study, which will be discussed under two main headings, the concepts of “global village” by the famous communication theorist Marshall McLuhan and the “global city” by the political scientist Zbigniew Brzezinski will be conferred and the question of whether the concept of “Turkic global village” can be put forward as an alternative will be evaluated within the scope of this study.

In the second part of the study, the steps to be taken in order to create a common media platform of the Organization of Turkic States will be discussed. These steps will be prepared in recommendations format. While the proposals are being prepared, some of the common media platforms created by other international organizations will be examined, and the aims and duties of the establishment will be investigated.

In conclusion, it will be mentioned how a common media platform will emerge in OTS if these propositions are implemented, and how this platform will affect member countries.

Keywords: OTS, Turkic Unity, Media, Turk Global Village

Giriş

Ünlü filozof ve iletişim kuramcısı M. McLuhan insanlık tarihinin yönünün insanların kullandığı medyanın doğasına bağlı olduğuna inanmıştır. Peki bu gün Türk Devletleri Teşkilatı'na üye olan medya kuruluşları bu ülkelerin vatandaşlarının yönünü belirleyebiliyor mu? Yoksa global medya emperyalizminin kurbanı mı oluyorlar? Bu sorulara cevap bulmak için öncelikle dünyanın medya sistemini, günümüz yeni medyasının toplumu ne derecede etkilediğini ve bu etkinin kaynağını anlamamız gerekmektedir.

1. Küresel Köy, Küresel Kent ve Türk Küresel Köyü Kavramları

Dünyanın ekonomi politik, kültürel yapısı değiştikçe kitle iletişim araçları da gelişmektedir. Bu değişim ve sonucunda getirdiği gelişme toplumsal iletişimi de doğrudan etkilemektedir. Günümüz toplumunun iletişim yapısı bir çok iletişim bilimci tarafından farklı değerlendirilmektedir. Bunlardan en önemlilerinden ve teknolojiyi hayatın merkezine alarak yeni bir kavram geliştiren Kanadalı iletişim bilimci Marshall McLuhan'ın iletişime teknolojik yaklaşımı sonucunda ortaya çıkan "küresel köy" kavramıdır.

1.1. Küresel Köy

Küresel köy, Marshall McLuhan tarafından Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu (1962) ve Medyayı Anlamak (1964) kitaplarında mevcut yeni iletişimi ve ardından kültürel durumu tanımlamak için yaygın olarak açıklanan bir terimdir. McLuhan, elektronik iletişimin bir sonucu olarak dünyanın nasıl bir köy boyutuna "daraldığını", herhangi bir kıtadan dünyanın herhangi bir yerine anlık bilgi aktarımının mümkün hale geldiğini anlatıyor (Özçetin, 2020:250).

Çevrimiçi bilgi alışverişinin artan hızı nedeniyle, insanlar dünyadaki durumu çok daha hızlı okuma, paylaşma ve yanıt verme yeteneğine sahiptir. McLuhan, bu sürecin insanları sanki kendi işimizmiş gibi birbirlerinin işlerine karışmaya zorladığına inanıyor. Elektronik iletişim araçlarıyla birbirleriyle iletişime geçen insanlar, sanki çok yakınlarmış, aynı köyde yaşayacakmış gibi akıl yürütürler ve hareket ederler. Gördükleri ve duydukları her şey hakkında konuşarak, isteyerek veya istemeyerek birbirlerinin hayatlarını giderek daha fazla istila ederler. Bu iletişim biçimi, mevcut kültür bağlamında yeni bir sosyolojik yapı oluşturmaktadır (Алиева, Ивушкина, Лантратов, 2008:2).

Küresel köy, M. McLuhan tarafından elektronik iletişim araçlarının dünyaya yayılmasının bir sonucu olarak şekillenen yeni bir kültürel ve iletişim duru-

munun özünü belirtmek için ortaya atılan bir terimdir. İnsanlar gezegenimizdeki en uzak noktalar arasında bile mobil iletişim imkanına sahiptir. McLuhan'a göre elektronik iletişim araçları toplumu bir araya getiriyor. Sanal köyün "bir köyden daha büyük olmayan, elektriği olan bir küre" olduğunu söylüyor. Bilgiyi ışık hızında ileten elektronik iletişim araçlarının yardımıyla, "patlama" etkisi yaratılır, yani zaman ve uzay "kaybolur", çeşitli bilgi dalları ise birleşir; düşünce duyguyla, bilinç gerçeklikle.

McLuhan, insanlığın gerçekten tek bir aile olabileceği "özgür ve kaygısız" bir dünyadan bahsediyor. Onun inandığı gibi küresel köyün karakteristik özellikleri şunlardır; farklı iletişim ve iletişim araçlarının sentezi, iletişim süreçlerinin yoğunlaştırılması ve kitlesel niteliği, iletişim ve bilgi süreçlerinin küreselleşmesi.

McLuhan'ın "küresel köy" terimi, sadece o dönemde olanın değil, aynı zamanda gelecekte olacakların da bir ifadesidir. Her gün elektronik iletişim araçlarını kullanarak birbirleriyle iletişim kurarken, insanlar birbirine çok yakınmış gibi davranır, sanki "aynı köyde" yaşıyorlar. İnsanlar isteyerek veya istemeyerek birbirlerinin hayatlarına giderek daha fazla müdahale ediyor, görmek ve duymak zorunda oldukları her şeyi konuşuyorlar. M. McLuhan, küresel köye yönelik tutumunu ifade ederken, kitabında şunları söylüyor: "Küresel köy hakkında olumlu konuşmuyorum. Sadece içinde yaşadığımızı söylüyorum. ... Görsel İnsan uzak hedeflerin peşinden koşarken, ansiklopedik olarak sağlam programları hayata geçirmeyi hayal ederken, Elektronik İnsan diyalog ve anında etkileşimi tercih ediyor." (Архангельская, 2010:24).

McLuhan, teknolojinin, insanlığı şimdiye kadar süren parçalanmış, değişmiş ve bölünmüş hayatından kurtarıp yeniden alfabe öncesi çağın köy topluluğu yaşamına kavuşturacağına inanmıştır. McLuhan elektronik medya sayesinde, sözel geleneğin yeniden oluştuğunu ve insanların bütün duyuları yeniden eşit oranda kullanmaya başladığını savunur.

Elbette bu kavramı kabul etmeyip McLuhan'ı ve görüşlerini eleştirenler de çıkmıştır. 1960'larda konu ile ilgili bir çok görüş ortaya atılmıştır. McLuhan'dan 7 yıl sonra Zbigniew Brzezinski, İki Çağ Arasında: Teknetronik Çağda Amerika'nın Rolü (1969) adlı kitabında Küresel Köy terimine karşılık olarak Küresel Kent terimini kullanmıştır. İletişim araştırmacısı Mattelart da Brzezinski'nin konu hakkındaki görüşlerini de önemli bulmaktadır. Zbigniew Brzezinski, küresel köy kavramı yerine küresel kent tanımını dönemin ruhuna daha uygun bulmuştur. Buna sebep insanların anonim ortamda yaşamalarını göstermiştir (Atar, 2021:19).

1.2. Küresel Kent

Siyaset bilimci Zbigniew Brzezinski, İki Çağ Arasında: Teknetronik Çağda Amerika'nın Rolü adlı kitabında enformasyonun özellikle Amerika'da yeni bir toplum yarattığını öne sürmüştür. Brzezinski endüstri sonrası toplumun bir "tekntronik" topluma dönüştüğünü belirtmektedir. Bu toplum kültürel, psikolojik, toplumsal ve ekonomik olarak bilgisayar ve iletişim teknolojileri tarafından biçimlenmektedir. Endüstriyel süreç artık toplumsal değişimin temel belirleyicisi olmaktan çıkmıştır. Endüstriyel toplumda teknik bilgi üretim tekniklerini geliştirmek için kullanılmıştır. Teknetronik toplumda ise bilimsel ve teknik bilgi üretim kapasitesini artırmanın yanı sıra, hızla yayılarak doğrudan yaşamın tüm yönlerini etkiler.

Brzezinski'ye göre, teknetronik çağda yeni gerçeklik "küresel köy" değil, "küresel kent" olacaktır. McLuhan bir köydeki kişisel istikrar, kişilerarası yakınlık, örtük olarak paylaşılan değerler ve köy gelenekleri gibi öğeleri görmezden gelir. Oysa teknetronik çağa "küresel kent" deyiimi daha uygundur. Küresel kentte elektronik beyin, televizyon cihazı ve telekomünikasyonların buluşmasının ürünü ağlar örgüsü, dünyayı "birbirine bağımlı, sınırlı, taşkın ve gergin ilişkiler ağına" dönüştürmektedir. Brzezinski dünyadaki iletişim aygıtlarının yüzde 65'ine sahip olduğu için teknetronik devrimin merkezi durumuna geldiğini savunduğu Amerika'nın tarihin ilk küresel toplumu olduğunu ifade eder (Yüksel, 2020:136).

1.3. Türk Küresel Köyü

Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortak medya platformunun oluşturulmasından bahs ederken günümüzde teknolojinin kitle iletişim araçlarına yansımalarının etkisinin çok büyük olduğunu, sonuç olarak iletişimin son derece hızlı bir şekilde dijitalleştiğini, televizyonun yeni medya olduğu dönemde ortaya atılmış McLuhan'ın Küresel Köy, Zbigniew Brzezinski'nin Küresel Kent kavramlarının artık internetin hakim olduğu enformasyon çağında büyük ölçüde gerçekleştiği görülmektedir. Ancak bu noktada kitle iletişim araçlarının kapitalist sermayesinin elinde olduğu ve bugün dünyada enformasyon akışını bu araçlar üzerinden dünyanın büyük sermaye sahiplerinin yaptığı unutulmamalıdır. Dünyadaki tek kutuplu, Batı merkezli iletişim akışının durdurulması ve bu iletişim politikasının değiştirilmesi için Türk Devletleri Teşkilatı da oluşturacağı ortak medya platformuyla bu tektarafli iletişim akımında denge sağlamak için çalışmalıdır.

"Türk Küresel Köyü" kavramını kullanmamızın nedeni dünyadaki iletişim akışında denge aramaktır. Zbigniew Brzezinski'nin Küresel Kent kavramından yola çıkarak Türk Küresel Kenti değil de, McLuhan'ın Küresel Köy kav-

ramından esinlenerek Türk Küresel Köyü ifadesini kullanmamızdaki sebep ise Türk Devletleri arasındaki ortak tarihi ve kültürel bağlardır. Sosyolojik açıdan baktığımız zaman kitle toplumunda kentlerde yaşayan insanların birbirine çıkarlarla bağlandığını, köyde ise insanların gelenek, akrabalık ve samimiyetle bağlandığını görebilirsiniz. Türk Devletleri Teşkilatı'nın üye ülkelerinin birbiriyle olan ilişkileri de sosyolojik açıdan köy tanımına daha uygun gelmektedir.

2. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Ortak Medya Platformunun Oluşturulması Üzerine Öneriler

Türk Devletler Teşkilatı (TDT) medya sektöründe bazı kurumsal yapılanmalara giderek üye ülkelerdeki medya organlarının düzenlenmesi, hukuki altyapıların oluşturulması, medya çalışanlarının bir araya gelerek fikir alışverişi yapabilmesi ve bu teşkilatın üye ülkelere özgün etik kuralların oluşturulması için çalışmalar gerçekleştirmelidir.

TDT'nin medya alanında yapacağı çalışmalar aynı zamanda Türk devletlerine yönelik negatif algıların oluşturulmasıyla mücadele etmeli ve emperyalist medya kuruluşlarının müdahalelerine karşı üye ülkelerin ortak savunma hattını oluşturmalıdır. Bu adımlar aynı zamanda uluslararası sistemde çok kutuplu bir sisteme geçilmesini istemeyen, Türk Birliğinin ve bu birliğe üye olan devletlerin kendi kuruluşlarını kurmasını, kendi coğrafyasında söz sahibi olmasını istemeyen modern emperyalist devletlere karşı mücadelesinde kalkan etkisi gösterecektir.

TDT'nin medya alanında teşkilatlanma çalışmalarında olumlu sonuç alabilmesi için üye ülkeler arasında olan büyük ve küçük siyasi sorunların çözülmesi, ekonomik bağların güçlendirilmesi, olası fikir ayrılıklarına karşı gerekli yasal altyapıların hazırlanması ve önlemlerin alınması şarttır.

Bu şartlar sağlandıktan sonra TDT çatısı altındaki devletlerin ortak medya platformu kurulabilir.

Platformun ortak yayın politikasına esaslanan üç kolu olması önerilmektedir. Bunlar; haber ajansı, televizyon ve radyo yayını olarak düşünülmüştür. Geleneksel medyanın günümüzde, özellikle coğrafyamızda yukarıda bahs ettiğimiz yayın kuruluşlarından açık ara geride kalması sebebiyle ortak platformun bir parçası olması önerilmemektedir.

Ortak medya platformunun haber ajansının adının Türk Haber Ajansı (THA) olması teklif edilmektedir.

Medya platformunun ortak dilinin İngilizce ve Türkiye Türkçesi (bundan sonra Türkçe) olması önerilmektedir. Ortak dillerden birinin İngilizce olma-

sının nedeni bu dilin evrensel bir dil statüsüne ulaşması ve dünyanın en çok kullanılan dili olmasıdır. Türkçenin ortak dillerden biri olarak önerilmesinin nedeni ise; Türkiye'nin Türk Devletleri arasında en çok nüfusa sahip olması, diğer Türk Devletlerinden öğrencilerin eğitim için Türkiye'yi seçmesi, akademik literatürün diğer dillere göre Türkçe'de daha çok yoğunlaşması ve Türkçenin diğer devletlerde öğrenilmesi için altyapısının mevcut olmasıdır (örneğin, Yunus Emre Enstitüsü ve Türkiye Maarif Vakfı gibi kurumların faaliyetleri). Bunun yanı sıra her üye ülkenin resmi dilinde yayın yapan alt kuruluşlarının kurulması gerekmektedir. Bu tecrübe dünyanın en büyük medya kuruluşlarında da görülmektedir. Örneğin BBC, CNN gibi büyük medya kuruluşlarının esas dili İngilizce olsa da her ülkede o ülkenin resmi dilinde faaliyet gösteren alt kuruluşları vardır.

Ortak medya platformu her ne kadar her ülkede farklı dillerde faaliyet gösterecek olsa da ortak bir yayın politikası olacaktır. Kurumun genel merkezinin Türkiye'de olması önerilmektedir. Bunun sebeplerine gelince ise Türkçenin ortak dil olarak kullanılması için yukarıda yazdığımız sebeplerin yanı sıra Türk Devletleri Teşkilatı'nın genel merkezinin Türkiye'de olması ve Türkiye'nin uluslararası arenada olan devlet nüfusudur.

TDT'nin ortak medya platformunun ikinci kolu olan televizyon kanalının ismi ise Türk TV olarak önerilmektedir. Ortak Türkçenin oluşturulması, üye ülkelerde Türkçenin hızla yayılması ve bir müddet sonra dildeki lehçe farklılığından doğan anlaşılmazlıkların ortadan kalkması için televizyon kanalının yayın dilinin Türkçe olması önerilmektedir. Türk TV yayın politikasını belirlerken bu konuda üye ülkelerin uzmanlarının da görüşlerini alarak yerli dilde altyazının da verilmesi gibi esneklikler gösterebilir. Bunun yanı sıra Türk TV sadece haber kanalı olarak düşünülmemelidir. Bilgilendirici, eğlenceli, tarihi, kültürel, edebi ve bilimsel programlar, film ve diziler, belgeseller de Türk TV'nin yayın akışında kendine yer bulmalıdır.

TDT'nin ortak medya platformunun üçüncü kolunu ise radyo oluşturmalıdır. Radyonun etkisinin hala gücünü koruduğu bu dönemde oluşturulması gereken ve ismi Türk Radio olarak düşünülen yayın kuruluşunun ortak dili Türkçe olarak önerilmektedir. Ortak radyo kanalının yayın akışına haberlerin yanı sıra daha çok Türk kültürüne mensup olmakla müzik, radyo tiyatrosu gibi içerikler dahil edilmelidir. Tarihi, kültürel, edebi sohbetler içeren radyo programları da yayın içeriğinde bulunmalıdır.

Ortak haber ajansı, televizyon kanalı ve radyo yayınının bütün maliyesi Türk Devletleri Teşkilatı tarafından karşılanmalıdır.

Bu yayın kuruluşlarında çalışacak işçilerin ise üye ülkelerin vatandaşlarından seçilmiş, İngilizce, Türkçe ve kendi yerel diline hakim, bölgeyi bilen,

alanında nitelikli şahıslardan oluşması ortak medya platformunun amacına ulaşmasında önemli etki sağlayacağı öngörülmektedir. Bu aynı zamanda istihdam sorununu da olumlu yönde etkileyecektir.

Ortak medya platformunun haber modelinin Türkiye’de kullanılan haber modelini kullanması da önerilerden birini teşkil etmektedir. Buna sebep Türkiye’de kullanılan haber modelinin diğer Türk devletlerinde kullanılan haber modellerine göre daha okunaklı, ilgi çekici ve dinamik olmasıdır.

Sonuç

Türk Devletleri Teşkilatı’nın yukarıda önerildiği şartlarda ortak medya platformunun kurulması sonucunda ortak tarih ve kültüre dayanan üye ülkeler arasındaki yakınlaşmanın daha da artacağı, halkların ortak iletişimi sonucunda bir birilerini daha yakından tanıyacağı ve sonuç olarak ilişkilerin daha da kuvvetlenmesi mümkündür.

Ortak medya platformu aynı zamanda bu halkların “küresel köy”de ve “Türk küresel köyü”nde olup bitenleri daha bilinçli kavraya bilmesine ve bunun sonucu olarak dezenformasyonlara karşı daha sağduyulu ve soğukkanlı bir tavır sergilemeye yönlendirecektir.

Bu platformun ekonomi alanında da büyük önem taşıyacağı düşünülmektedir. Şöyle ki ortak platform bu devletlerin iş adamlarının diğer üye ülkelerle bağını, iletişim ağını güçlendireceği gibi, iş ve yatırım potansiyelini de artıracaktır.

Platform, teşkilata üye ülkeler arasında ortak haber kültürünün oluşturulmasını hızlandıracak ve daha nitelikli haberciliğin önünü açacaktır.

Bunların yanı sıra bu ortak platform bölgeye hakim bir haber ağı oluşturacağı için diğer küresel ehemiyetli medya kuruluşlarının haber temin ettiği kuruluş haline de gelecektir. Bu süreç aynı zamanda ortak platformun rekabet gücünü de olumlu etkileyecektir.

Kaynakça

Atar, M.C. (2021). Armand Mattelart’ın “İletişimin Dünyasallaşması” Eseri Çerçevesinde 1980’lerdeki Türk Basınının Değişimi, Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi / Yıl 2021/ Cilt 1 / Sayı 1.

Özçetin, B. (2020). Kitle İletişim Kuramları; Kavramlar, Okullar, Modeller. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yüksel, E. (2020). İletişim Kuramları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Алиева Н.З, Ивушкина Е.Б., Лантратов О.И. (2008). Становление информационного общества и философия образования. Москва: «Академия Естествознания».

Архангельская, И. Б.(2010). Маршалл Маклюэн: Монография. - Н.Новгород: НКИ.

NİKOLAY İVANOVIÇ İLMİNSKIY VE EĞİTİM SİSTEMİ

Gulbara OROZMAMAT*

Öz

Bu çalışma, İlminskiy'in ortaya koyduğu eğitim sistemini konu edinmektedir. N. İ. İlminskiy (1822-1892) kilise ortamında yetişmiş, önce Penza İlahiyat Akademisi'nden daha sonra Kazan İlahiyat Akademisi'nden mezun olmuştur. "Meşhur oryantalist", "meşhur Rus misyoner" olarak tanınan İlminskiy hayatını Çarlık Rusya'ya ve Kiliseye adamıştır. Kendinden önceki yapılan misyonerlik faaliyetleri araştırıp eleştirerek gayri Rus (Rus olmayan topluluklar) için yeni bir eğitim sistemi geliştirmiştir. Buradan hareketle çalışmanın amacı, İlminskiy'in gayri Ruslar (yani misyonerlik faaliyetleri Çuvaşlara, Tatarlara, Kazaklara, Kırgızlara ve başka Türk halklarına yönelik olmuştur) için ortaya koyduğu eğitim sisteminin nasıl olduğu, Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma faaliyetlerini yürütürken hangi metotların kullanıldığını ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmada amaca ulaşmak için bu konuda yapılan araştırmalar, İlminskiy'in kendi eserleri, makaleleri incelenmiştir. Çalışmanın sonunda görülmüştür ki, İlminskiy ilk okullarda her halk için kendi dilinde eğitim almasını, onların her biri için ayrı ayrı alfabeler kullanarak böl yönet propagandasını dile getirmiştir. Bu sistem ilk başlarda taraftarı az olmuşsa da başarılı bir sonuç getirmiştir. Türk dünyasının birliği için ilk önce ne zaman ve hangi yollarla onların yolları ve kaderlerinin ayrıldığı ortaya konulmalıdır. Eğer ayrılığın sebepleri bilinirse birliğin çözüm yolları da ortaya konulabilir.

Anahtar Kelimeler: N.İ. İlminskiy, böl yönet, alfabeler oluşturma

* Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi, gulbaraorozmamat@gmail.com

N. I. ILMINSKIY AND THE EDUCATION SYSTEM

Abstract

This study is about "Ilminsky and the education system". N.I. Ilminskiy was brought up in the church environment, graduated from Penza Theological Academy and later from Kazan Theological Academy. They called him "the famous orientalist", "the famous Russian missionary". Ilminskiy devoted his life to Tsarist Russia and the Church. He researched and criticized the previous missionary activities and developed a new education system for the Non-Russians. From this point of view, the purpose of his study is to know what the education system is that Ilminskiy put forward for the Gayru Russians (that is, when he says non-Russian, these missionary activities were aimed at Chuvashs, Tatars, Kazakhs, Kyrgyz and other Turkish peoples), and what methods they used to carry out Russification and Christianization activities. In this research, Ilminskiy's own works and articles were examined in order to achieve the aim. Findings reached at the end of the study, Iminskiy made the propaganda of divide rule by using separate alphabets for each of them, for each people to receive education in their own language in primary schools. Although this system had few supporters at first, it brought a successful result. In order for the Turkish world to be united, it should first be investigated when and how they went on separate paths, even for a while.

Keywords: N.İ. İlminskiy, divide and rule, creating alphabets

Nikolay İvanoviç İlminskiy'in hayatı

Kaynaklarda "Meşhur oryantalist", "Rus misyoner" ve "ünlü pedagog" olarak anılan Nikolay İvanoviç İlminskiy 1882 yılının 25 Mayıs'ta bir rahibin ailesinde dünyaya gelmiştir. Penza Ruhban Okulunu bitirmiş ve 1842 yılında Kazan İlahiyat Akademisi'nde okumaya başlamıştır. Penza Ruhban Okulunda dil öğrenmeye olan ilgisi daha sonra da devam etmiştir. Fransızca, Arapça, Tatarca ve Türkçe öğrenmiştir. 1846'da Kazan İlahiyat Akademisi'nden yüksek lisans derecesi ile mezun olduktan sonra orada Tatarca ve Arapça derslerinin vermeye başlamıştır (Aça, 2013: 5).

1850'de çeviri komitesinde çalışmak için St. Petersburg'a gönderildi. 1851 yılında ise İmparator I. Nikolay tarafından onaylanan kutsal sinod emri ile Ortadoğu'ya İslam öğretileri hakkında eksiksiz, ayrıntılı bilgiler toplamak hem de Arapça, Türkçe ve Farsça dil bilgisini geliştirmek için gönderilmiştir. Bu Rus Ortodoks Eğitim Kurumu'nun bilim adamları tarafından yapılan ilk bilimsel gezi olmuştur (Habibulin & Kostyukov Aleksandroviç, 2012:88)

1854 yılında Ortadoğu gezisinden döndükten sonra Kazan İlahiyat Akademisi'nin "Müslüman karşıtı" bölümünün öğretmeni olarak atandı. Orada "Muhammed Tarihi", "Muhammed İnanıcı (İslam İnanıcı)", Arapça ve Tatarca derslerinin vermeye başlamıştır (Habibulin & Kostyukov Aleksandroviç, 2012:45-50). 1857 yılında ise ordinaryüs profesörlüğü takdim edilmiştir. Kazan İlahiyat Akademisi'nde Temel İslam Bilgileri gibi dersleri derinden verdiği için İslam dinini propaganda yapıyor gibi algılandı. 1858-1859 eğitim-öğretim yılının başından itibaren misyonerlik bölümünde öğretim üyeliğinden uzaklaştırıldı ve İbranice ve matematik öğretmekle görevlendirildi. Sonuç olarak, İlminsky, Kazan İlahiyat Akademisi'nde hizmetten ayrılmak zorunda kaldı. 1858'den sonra Orenburg Sınır Komisyonu'nda tercüman olarak çalışmaya başladı. Bu görevi sırasında ünlü Kazak eğitimcisi İbray Altın Sarın ile tanışmıştır. 1861'de Kazan'a döndü ve Kazan Üniversitesinde Türkçe ve Tatarca dersleri vermeye başlamıştır. 1863'ten sonra ise tekrar Kazan İlahiyat Akademisi'nde Doğu dilleri öğretimine başlamıştır.

1868'de Sen Guriy Kardeşliği Cemaatinin önderliğinde açılan Daimî Tercüme Komisyonunun lideri ve kurucularından oldu. 1870'ten sonra İmparatorluk Bilimler Akademisi'nin üyesi olmuştur. 19 Ağustos 1872'den sonra Kazan'da inoredetsler için yani yabancılar yeni açılan öğretmen okulunun müdürlüğünü üstlenmeye başlamıştır.

Nikolay İvanoviç İlminskiy 27 Aralık 1891'de mide kanser hastalığından dolayı vefat etmiştir. O sadece bir misyoner değil aynı zamanda Arapça, Farsça, Fransızca, Türkçe, Tatarca ve Kazakça'ya hâkim olan bir dilbilimcidir.

Nikolay İvanoviç İlminskiy'in eserleri ve akademik çalışmalarının bazıları şunlardır:

“N. İ. İl’minskiy, “Tatarskie Nadpisi Vremen Kazanskogo Tsartva v Laişevskom Uyezde”, *Zapiski Imperatorskogo Russkogo Arheologičeskogo Obşçestva*, T. 3, 1851.

N. İ. İl’minskiy, “*Vipiski iz İbn-el’ Atira o Pervom Naşestvii Tatar na Kavkazskie I Çernomorskie Strani s 1220 po 1124 g.*”, *Uçenie Zapiski Akademii Nauk* po 1 i 3 otd., T. 2., SPb. 1854.

N. İ. İl’minskiy, *Kitab Birkili / Arab, tekst.*, Kazan 1855.

N. İ. İl’minskiy, *Babur-name. Posobie k İzuçeniyu Çagatayskogo Nareçiya I Turkskogo Yazıka*, Kazan 1875.

N. İ. İl’minskiy, “*Drevniy Obıçay Raspredeleniya Kuskov Myasa u Kirgizov*”, *İzvestiya Arheologičeskogo Obşçestva*, T. 2, 1859.

Drevniy Obıçay Raspredeleniya Kuskov Myasa, Sohranivşiyasya u Kirgizov. Poyasnenie Odnogo Mesta i İstorii Mogolov Raşid-Eddina [pis’mo N. İ. İl’minskogo k P. S. Savel’jev], SPb. 1860.

N. İ. İl’minskiy, “*O Turkmenskom Yazıke*”, *Bulletini Akademii Nauk*, 1860.

N. İ. İl’minskiy, “*Materialı Dlya İzuçeniya Kirgizskogo Nareçiya*”, *Uçenih Zapiskah Kazanskogo Universiteta*, 1860, Kn. 1, s. 130-169; Kn. 3, s. 107-159; Kn. 4, s. 53-160.

N. İ. İl’minskiy, *İr-Tırgan. Kirgizskaya Povest’*, *Zapisannaya so Slov Pevtsa Marabaya*, Kazan 1860.

N. İ. İl’minskiy, “*Uçaşatel’naya Forma Tatarskogo Flagola*”, *Uçenih Zapiskah Kazanskogo Universiteta*, 1863, Kn.1, s. 15-18.

N. İ. İl’minskiy, “*Materialı Dlya Çagatayskogo Nareçiya*”, *Uçenih Zapiskah Kazanskogo Universiteta*, 1863, Kn. 2, s. 382-401.

N. İ. İl’minskiy, *Kıssau Rabguziy. Rasskazı Rabguziy o Musul’manskih Soyatın-yah na Çagatayskom Yazıke*, Kazan 1863.

N. İ. İl’minskiy, “*O Fonetiçeskih Otnoşeniyah Mejdu Çuvaşskim i Turkskim Yazıkami*”, *İzvestiya Arheologičeskogo Obşçestva*, T. 5, SPb. 1866.

N. İ. İl’minskiy, *O Perevode Pravoslavnuh Hristianskih Knig na İnorodçeskie Yazıki, Praktiçeskie Zameçaniya*, Kazan 1875.

N. İ. İl’minskiy, *O Tserkovnom Bogoslujenii na İnorodçeskih Yazıkah*, Kazan 1883.

N. İ. İl’minskiy, *İz Perepiski po Voprosu Primeneniya Alfavita k İnorodçeskim Yazıkam*, Kazan 1883. 17

N. İ. İl’minskiy, “*Opit Pereloeniya Hristianskih Verouçitel’nuh Knig na Tatarskiy I Drugie*

İnorodçeskie Yazıki v Naçale Tekuşçego Stoletiya: Material dlya İstorii Pravoslavnogo Russkogo Missionerstva", *Pravoslavniy Sobesednik* (Kazan), T. 1-3, 1884; T. 1-12, 1885.

N. İ. İl'minskiy, *Sistema Narodnogo i v Çastnosti İnorodçeskogo Obrazovaniya v Kazanskom Kraye*, Kazan 1886.

N. İ. İl'minskiy, *Kazanskaya Kreşçeno-Tatarskaya Şkola: Sb. Statey*, Kazan 1887.

N. İ. İl'minskiy, *Perepiska o Çuvaşskih İzdaniyah Perevodçeskoy Komissii*, Kazan 1890.

N. İ. İl'minskiy, *Vospominaniya ob İ A. Altınсарine, İnspektore Kirgizskih Şkol Turgayskoy Oblasti*, Kazan 1891.

N. İ. İl'minskiy, *İzbrannie Mesta iz Pedagogičeskih Soçineniy Nekotornie Svedeniya o ego Deyatel'nosti I o Poslednih dnyah ego Jizni*, Kazan 1892.

N. İ. İl'minskiy, *O Sistema Prosveşçeniya İnorodtsev i o Kazanskoy Tsentral'noy Kreşçeno Tatarskoy Şkole*, Kazan 1913" (Aça, 2013, ss. 16-17)

Eğitim sistemi

Bütün hayatını Çarlık hükümeti ve kiliseye adayın N. İ. İl'minskiy Rusya'da ve Doğu Ülkelerinde misyoner uygulamalarını incelemiştir. Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırmada kullanılan idari-polisiye metotların yerine daha yumuşak metotları kullanmayı tavsiye etmiştir. (Arık, 2005:316) Onun böyle farklı düşünmesinin arkasında meraklılığı, dilbilgisinin çeşitliliği ve meraklılığı duruyor diyebiliriz. Kendinden önceki misyonerlik ve Hristiyanlaşmalarından sonraki bölge halklarına olan ilgisizliği 1870 yılındaki şu sözleri özetlemiştir gibidir. "Misyoner bölümündeki akademiden mezun olduğumda, vaftiz edilmiş Tatarların nerede yaşadığını bile bilmiyordum." (Topsakal, 2009:218)

İl'minskiy'in ortaya koyduğu eğitim sisteminin başarıya ulaşmasında başlıca iki sebebi olmuştur diyebiliriz ve bunlar: yerli halka anadilinde eğitim almasını sağlamak ve bütün inorodetslerin Kiril alfabesine geçmesi. İl'minskiy'e göre yabancı halkları sadece Hıristiyanlıkla yakınlaştırmaya mümkün olacağı ve bütün insanlar arasında birlik ve beraberliği oluşacağını ileri sürmüştür. Ama bunun olması için bu yabancı halklar arasında öğrenilmesi ve yaygınlaşması gereken "Ruşçadır". "İl'minskiy sisteminde eğitimin önemli bir yeri vardır. Bu eğitimde önce Kiril alfabesine dayalı anadilde eğitim ile başlanılmalı daha sonra Rusça eğitime geçilmelidir. Kiril alfabesi ile anadili birleştirmenin bir diğer amacı da Arap harflerinin etkisizleştirilmesi ve bu doğrultuda İslamiyet'in etkisinin kırılabilmesi düşüncesidir" (Somuncuoğlu, 2006:68). Böyle bir siyaset sonucunda bütün yabancı halklar arasında böl

net metodu uygulanmıştır. Buna göre bütün yabancı halklara alfabeler oluşturulmuş ve ortaya farklılıkları çıkmıştır. Böyle bir uygulamaya karşı çıkanlar da az olmamıştır ve bütün karşı çıkanların ortak bir ifadesi Millî Eğitim Bakanlığı Komitesi'ne sunulmuştu: "Dil, bir millet demektir. Dil ile alfabeyi yerleştirin, ona biraz literatür kazandırın, bu dilin gramer kurallarını ortaya koyun, onu okula ve kiliseye sokun, bunun sonucunda Çuvaşların ve diğer yerel azınlıkların istesenez de Rus diline yakınlık duymasını sağlayamazsınız. Bunun sonucunda kendi değerlerine önem veren bir millet oluşur ve kendi özgürlüğü için bir şuur geliştirir." (Arık, 2005: 322)

Karşı çıkanlara İlminskiy savunmasını yapmıştır. Ona göre "Bazı halklar için tehlikeli olur düşüncesiyle onlara yeterli oranda kendi dillerini okullarına ve kiliselerine sokmalarına izin verilmezse, o zaman bütün yabancılar bir dil ve bir inançta birleşirler: Dil olarak Tatar dili ve din olarak da İslam dininde. Yabancıların dillerinin okullara ve kiliseye girmesine izin verilirse, bazı kavimler millet olarak ayrılabilir, çok farklı ve küçük kitleler ortaya çıkar. Bu milletlerin Müslümanlığa bir ilgisi olmaz, fakat Rus halkıyla en azından din birliği oluşur. Seçim sizin!" (Arık, 2005:323). Bunların dışında din adamlarının vaaz ve öğretilerinin metotlarına da oldukça önem vermiştir. Onun 1866'da Kutsal Sinod'a yayınladığı raporda misyoner ve öğretmenlerin kendi aralarından çıkmasının önemini göstermiş. Çünkü yabancı bir din adamı veya öğretmenin halkın kendi içinden çıkan birisine daha çok güven duyacağını göz önünde bulundurmıştır. buna örnek olarak kazak eğitimcisi İbray Altınсарin'i de bölgedeki Tatar ve İslam etkisinden kurtulması için misyonerlik faaliyetlerine kullanmak istemiştir. İlminskiy'in Kazakları Hıristiyanlaştırma ve Ruslaştırma girişimleri ile Tatar etkisini kırma konusunda Altınсарin'in desteklerini alamadığı ortadadır. İlminskiy ile Altınсарin Kazak sahasında birlikte çalışmışlar, Altınсарin'in eğitim sisteminde İlminskiy'in sistemini tatbik etmesinde yardımları olmuşsa da misyoner faaliyetlerde bulunmaktan kaçınmış ve hatta bölgede uygulanan misyon faaliyetleriyle ilgili birçok şikâyet mektubu yazarak Hıristiyanlaştırma politikasına karşı bir tutum sergilemiştir. Oysaki misyonerlik faaliyetleri için karşı idi. Hatta öğrencilerinin Allah'ı unutmamaları için, hazırladığı ders kitabının ilk sayfasına "Bir Allah'a sığınarak, gelin çocuklar okuyalım" şiirini yerleştirmişti.¹

Sonuç

İlminskiy'in eğitiminin temel özellikleri arasında, eğitimin belli bir süre yerel dilde devam etmesi ve Hıristiyan öğretiyi daha etkin bir biçimde öğrenci-

1 Alau Adilbaev. Çarlık Döneminde Kazak Topraklarında Yürütülen Ruslaştırma Faaliyetleri. s.74. <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3368-published.pdf>

lere aksettirme düşüncesi, okulların devlet okulu değil, özel okul statüsünde olması ile yerel halka devletin Ruslaştırışı unsurlarından olmadıklarının anlatılabilmesi ve mekteplerdeki öğretmenlerin Rus olmayan halklardan seçilmeleri gibi çok önemli kriterler mevcuttur. Bu mekteplerdeki öğretmenlerin seçimine de dikkat etmiştir. Ona göre öğretmen mutlaka Dini bir müesseseden mezun olmalı. Rusça dışında yerel halkın dilini mutlaka bilmelidir. Gelişmiş olan bu sistemin sonunda Çarlık hükümetine bağlı olan bütün hakların kendi dili, kendi alfabesi ortaya çıktı. Birbirinden farkı bile olmayan dillerinin ortasında büyük bir fark varmış gibi algılanmaya başladı. Bütün bunlar her bir milletin milli şuurunu faydalanarak ortaya çıkmış oldu.

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN ŞUŞA BEYANNAMESİ VE ÖNEMİ

Museyib SHİRALİYEV*

Öz

Muzaffer Azerbaycan Ordusunun zaferi ile sonuçlanan İkinci Karabağ Savaşı, bölgenin sadece askeri, siyasi ve ekonomik hayatına değil, uluslararası hukuk açısından güvenliğin sağlanmasına da olumlu yansiyarak, küresel düzeyde de dengelerin yeniden şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Karabağ Zaferi, askeri operasyonların ilk gününden itibaren Azerbaycan'ı haklı mücadelesinde destekleyen Türkiye ile karşılıklı iş birliğinin birçok bölgesel sorunu çözmedeki etkinliğini göstermiştir.

Kars Anlaşması'nın 100. yıldönümünde Karabağ'ın kalbi - Şuşa'da imzalanan Beyanname hem ikili ilişkilerde hem de savaş sonrası bölgesel konfigürasyonlar bağlamında Türk dünyası için yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmektedir. Şuşa'da verilen mesajlar dikkate alındığında, Beyanname, Türkiye - Azerbaycan iş birliğinin izleyeceği rotayı belirleyen önemli belgelerden birisi olarak değerlendirilebilir.

Literatür taraması yöntemi kullanılan bu çalışmada, Şuşa Beyannamesi'nin iki ülke ilişkilerinde stratejik öneminin değerlendirilmesi, belirtilen hususların uluslararası hukuk perspektifinden incelenmesi ve yorumlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Karabağ Savaşı, Şuşa Beyannamesi, uluslararası hukuk, Güney Kafkasya, Azerbaycan - Türkiye ilişkileri.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, msirliyev@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-7407-194X>

SHUSHA DECLARATION AND ITS SIGNIFICANCE IN TERMS OF INTERNATIONAL LAW

Abstract

The Second Karabakh War, which resulted in the victory of the victorious Azerbaijan Army, not only reflected on the military, political and economic life of the region, but also on the provision of security in terms of international law, and brought about a reshaping of the balances at the global level. The Karabakh Victory demonstrated the effectiveness of mutual cooperation with Türkiye, which has supported Azerbaijan in its just struggle from the first day of military operations, in solving many regional problems.

The Declaration signed in Shusha, the heart of Karabakh on the 100th anniversary of the Kars Agreement, marks the beginning of a new era for the Türks world, both in bilateral relations and in the context of post-war regional configurations. Considering the messages given in Shusha, the Declaration can be considered as one of the important documents determining the route to be followed by Türkiye-Azerbaijan cooperation.

This study used the literature review method, is aimed to evaluate the strategic importance of the Shusha Declaration in the relations of the two countries, to examine and interpret the issues specified from the perspective of international law.

Keywords: Second Karabakh War, Shusha Declaration, international law, South Caucasus, Azerbaijan-Türkiye relations.

GİRİŞ

Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaklaşık 30 yıl süren çatışma, işgal edilmiş Azerbaycan topraklarının 27 Eylül 2020’de başlamış 44 günlük savaş neticesinde kurtarılmasıyla son bulmuştur. Yaşanan bu süreç ve sonrasında gelen zafer, bölgesel ve küresel düzeyde dengeleri yeniden şekillendirmekle bahsi geçen bu jeopolitik denklemde köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

Bununla birlikte, İkinci Karabağ Savaşı’nın ardından Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan “Şuşa Beyannamesi” bölgede istikrarın korunması, kalıcı barış ortamının yaratılması ve yeni askeri işbirliği modellerinin geliştirilmesi gerçeğini yaratmıştır. Aynı zamanda iki ülke ilişkilerinde ticari bağların güçlendirilmesiyle bölgedeki ekonomik kalkınmaya fayda verecek projeler gündeme gelmiştir.

Literatür incelemesi yöntemiyle düzenlenen bu çalışmanın ilk bölümünde İkinci Karabağ Savaşı’nın jeopolitik ve stratejik sonuçları üzerine değerlendirme yapılmaktadır. İkinci bölümde Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri bağlamında Şuşa Beyannamesi’nin önemi incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise uluslararası hukuka ve Birleşmiş Milletler (BM) Şartı’na uygun olarak Şuşa Beyannamesi’ndeki önemli hususlar yorumlanmaktadır.

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI’NIN YOL AÇTIĞI SONUÇLARIN JEOPOLİTİK VE STRATEJİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Azerbaycan’ın iç ve dış politikasını etkileyen önemli bir olgu olan 44 günlük Savaş öncesi bölgesel durumu ifade edecek olursak, Karabağ Sorununun uzun yıllar devam etmesi Azerbaycan ve Ermenistan’ın dışında Rusya, Türkiye, Gürcistan, İran’ı da etkilemiş, Güney Kafkasya bölgesinin istikrarı ve güvenliği açısından problemler yaratmıştır. Bu bağlamda gerçekleştirilen çözüm müzakereleri başarılı olamamış ve hatta Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu eş başkanlarından Rusya, Fransa ve ABD bazen açıktan bazen de dolaylı bir şekilde işgalci Ermenistan’ı destekler bir konumda olmuştur (Abay, 2020). Karabağ’daki işgalin yanı sıra Azerbaycan’a yönelik dönem dönem gerçekleştirdiği saldırılar da Ermenistan’ı bölgesel işbirliği ortamından izole etmiştir. Buna rağmen, Azerbaycan ekonomik açıdan büyük bir hızla gelişerek büyük enerji projelerinin ve Yeni İpek Yolu – Kuşak ve Yol İnisiyatifi’nin önemli bir aktörü haline gelmiştir.

Ermenistan’ın provokatif saldırıları üzerine uluslararası hukuk açısından “meşru müdafaa hakkı”nı kullanan Azerbaycan’ın 27 Eylül 2020’de işgal altındaki topraklarını özgürleştirmek amacıyla kapsamlı bir “Demir Yumuruk Harekâtı” ile işgal unsurlarına karşı gerçekleştirdiği operasyon savaşa

evrilmiş ve 44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı muzaffer Azerbaycan Ordusu'nun zaferi ile sonuçlanmıştır. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) üzerinden üçüncü tarafları savaşa dahil etmek maksadıyla sahada Rusya ve Azerbaycan'ı karşı karşıya getirmeyi amaçlayan Ermenistan, Karabağ'ın tamamen dışında – savaş bölgesinin çok uzağında sivil yerleşim yerlerine yasaklanmış silahlarla füze saldırıları gerçekleştirerek Bakü'yü benzer bir misilleme için kışkırtmaya çalışmıştır (Acer, 2020).

44 günlük Vatan Savaşı'nı etkileyen hususlardan biri olarak hem diplomatik hem de askeri alanda Ankara'nın Bakü'ye kararlı desteğinin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle "bir millet, iki devlet" in kardeşlik ve müttefiklik ilişkilerinin, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlama mücadelesinde etkin bir faktör olduğu ifade edilebilir. İki devletin liderleri arasındaki kişisel ilişkilerin siyasi, ekonomik, insani ve kültürel işbirliği düzeyinin yükseltilmesinde de önemli bir rol oynadığını vurgulamak gerekmektedir. Yüksek irtifa uçuşları sayesinde radar sistemlerine yakalanmadan belirlenen Ermeni mevzilerini ve unsurlarını havadan etkisiz hale getiren Türk SİHA'ları bu süreçte hayati öneme sahip olmuştur. Böylelikle Azerbaycan ordusu sıcak çatışma olmaksızın düşman hedeflerini yok ettiği için Ermeni ordusunda büyük bir moral bozukluğu baş göstermiştir. Zira Bayraktar TB2 SİHA'ları bu sürecin en etkin faktörlerinden birisi olarak "yeni savaşlar" da insansız hava araçlarının fayda/maliyet açısından ne denli önemli olduğunu kanıtlamıştır.

8 Kasım 2021 tarihinde Karabağ'ın merkezinde yer alması açısından stratejik bir öneme sahip olan Şuşa şehrinin işgalden kurtarılmasının ardından 10 Kasım Mutabakatı'nı imzalayan devletler arasında yer almayan Ankara'nın ateşkese dair rolü konusunda masanın dışında kalmasına yönelik çeşitli tartışmalar yaşanmış olsa da 5. madde çerçevesinde Türkiye'nin 30.01.2021'de faaliyete başlayan Türk – Rus Ortak Merkezi'nin gözlemci statüsüne sahip eşit taraflarından biri olduğu kabul edilmelidir (Aznevi, 2021).

Rusya dış politikasında Karabağ meselesi dönem dönem geri planda kalsa da Avrasya yönelimli bir anlayışa dönülmesiyle yeniden önem kazanmıştır. Zira Kafkasya, Rusya açısından yakın çevre olarak tanımlanmış ve Rusya bu yakın coğrafyada başka aktörlerin etkinliğini minimuma indirmeyi hedef haline getirerek tek etkin aktör olmayı istemiştir. Bu dönemde bir yandan Ermenistan askeri ve siyasi olarak desteklenirken bir yandan da Azerbaycan ile olan ilişkiler dengeli tutularak bölgedeki statüko korunmaya çalışılmıştır. Karabağ meselesi Rusya'nın enerji politikası açısından da büyük bir önem teşkil etmektedir. Hazar Havzası'ndaki petrol ve doğalgaz kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaşmasıyla Rusya ekonomisine büyük bir katkı sağlanmasının hedeflendiği de kuşkusuz bir gerçektir (Sariahmetoğlu, 2016).

Rusya'nın "bölge barışını destekler" nitelikte bir politika izlemesinin altında yatan bir diğer sebep ise başta ABD olmak üzere Batı'nın Rusya'yı çevreleme politikasında önemli bir mesafeyi kat etmesidir. İzlenen bu politikayla Hazar bölgesi ve Orta Asya'daki nüfuzunun kırılacağına farkında olan Rusya, Karabağ meselesinde Ermenistan'dan yana olan tutumunu pragmatist bir yaklaşım gereği Azerbaycan'dan yana çevirmek durumunda kalmıştır.

Rusya her ne kadar bu yönde bir politika izlese de İkinci Karabağ Savaşı süresince Ermenistan'a yardım etmekten de geri durmamıştır. Ermenistan'a taşınan silah, cephane ve askeri teçhizatların sayısının bu savaş süresince arttığı hakkında çıkan bilgiler bunun göstergesidir. Ayrıca bu bilgiler doğrultusunda Gürcistan'ın askeri malzemelerin kendi sınırlarından naklini kabul etmemesi nedeniyle bu yardımların Kazakistan – Türkmenistan ve İran havayolu güzergâhıyla taşındığı da gündeme gelmiştir (Rahimov, 2022). Fakat Rusya bu iddia ve haberleri yalanlayarak giden malzemelerin Ermenistan ordusu için değil Rus askeri üssündeki ihtiyaçlara yönelik gönderildiğini ilan etmiştir (Haber Global, 2022). Bu noktada daha önce kurulan statükonun bozulacağını hesap eden Rusya, bir yandan Azerbaycan'ın mutlak zaferini önceden sezerek Azerbaycan lehinde tutum sergilerken bir yandan da bölgedeki önemli müttefiki konumundaki Ermenistan'ın süreçten daha fazla zararlı ayrılmasına mâni olarak oluşacak yeni durumda bölgede sahip olduğu nüfuzun sarsılmaması için gerekli tedbirleri aldığı açık bir şekilde görülmektedir.

Türkiye açısından bölgeye bakıldığında Sovyetler Birliği döneminde meselelerin Birliğin iç meselesi olduğu yönünde kabul edilmesi nedeniyle Karabağ'a yönelik bir politika izlenmediği gözlemlenmektedir. Bu nedenle Türkiye bölge hakkındaki gelişmelere Sovyetler Birliği'nin dağılırarak Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını kazanmasından sonra müdahil olmaya başlamıştır. Azerbaycan'ın Türkiye açısından önem arz etmesindeki nedenler yalnızca etnik, dini ve kültürel bağlamda kimliksel değildir. Bünyesindeki enerji kaynakları, Orta Asya'ya ve oradaki diğer Türk Devletlerine açılan bir kapı olması hasebiyle sahip olduğu jeopolitik konumu da Azerbaycan'ı Türkiye açısından önemli bir noktaya taşımaktadır. Bu bağlamda Karabağ meselesinde Türkiye Azerbaycan'ın yanında olmuş ve bu birliktelik diplomatik desteğin ötesinde askeri ve ekonomik alanlarda da kendisini göstermiştir. Aslında, Batılı devletlerin Güney Kafkasya'ya müdahalesini istemeyen Ankara ve Moskova'nın bölgesel sorunların bölge devletleri tarafından çözülmesi yönündeki yaklaşımları da benzer niteliktedir.

12 Kasım 2021'de Türk Devletleri Teşkilatı olarak yeni ismine kavuşan topluluğa İstanbul'da ev sahipliği yapan Türkiye, Azerbaycan ile birlikte başarılı

bir şekilde yürüttüğü Kafkasya siyasetinde gerek İHA/SİHA'lar gerekse siyasi/diplomatik yollar aracılığı ile edilgen olan seyirci konumundan çıkarak küresel bir aktör olma yolunda emin adımlarla ilerlediğini uluslararası topluma göstermiştir. Bunun bir diğer en belirgin göstergesi de 15 Haziran 2021 tarihinde Azerbaycan'ın Şuşa kentinde imzalanan Şuşa Beyannamesi'dir. Bu beyanname ile Türkiye ile Azerbaycan'ın var olan kardeşliğinin bir nişanesi olarak yazıya dökülerek güçlü bir şekilde mühürlenmiş ve karşılıklı ilişkilerin uluslararası düzeyde mevcut koşullara tam uyum içinde kurulduğu bir kez daha teyit edilmiştir.

TÜRKİYE- AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ŞUŞA BEYANNAMESİ'NİN ÖNEMİ

Devletlerin güvenlik doktrinlerini değiştiren etkenlerden birinin de hiç şüphesiz 11 Eylül olayları olmuştur. Bilindiği üzere, 11 Eylül sonrası terörle mücadele, küresel ölçekte ülkelerin güvenliklerinin birincil stratejisi haline gelmiştir. Bu mücadele sonucunda devletlerin güvenlik stratejisi ağırlıklı olarak yurt içi ve küresel olmak üzere iki düzeye ayrılmaya başlamıştır. Bu nedenle, o zamandan beri birçok gelişmekte olan ülke hem iç güvenlik hem de küresel güvenlik stratejileri için terörist gruplarla savaşmaktadır. Bu hususta, devletler hem dış tehlikelerden hem de iç tehlikelerden korunmak ve onlara karşı direniş göstermek için anlaşmalar imzalar ve askeri yönden ortaklıklar kururlar (Şiraliyev, 2021). 15 Haziran 2021 tarihinde – Azerbaycan'ın Millî Kurtuluş Günü'nde imzalanmış Türkiye ile Azerbaycan Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi Türk dünyası ve Güney Kafkasya bölgesi için tarihi bir doruk noktası olarak görülebilir. 13 Ekim 1921'de imzalanan ve 5. maddesinde Nahcivan'ı Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olarak tespit eden tarihi Kars Antlaşması'ndan 100 yıl sonra, Azerbaycan'ın ve Türk dünyasının kültür başkenti Şuşa'da Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanı arasında imzalanan bu Beyanname, gelecekte askeri, siyasi ve ekonomik başlıklar olduğundan dolayı gelecekte Türk Dünyası Anayasası'nın da önemli bir parçası olabilir. Bu bağlamda Şuşa Deklarasyonu ikili ilişkilerde yeni dinamikleri dikkate alan içeriğiyle Türkiye – Azerbaycan iş birliğinin geleceğine yönelik yol haritasını da ortaya koyan önemli belgelerden birisi olarak tarihe geçmiştir (Veliyev, 2021).

Kabul edilen bu deklarasyon, savaş sonrası statükoyu sağlamlaştırdığı ve Ermenistan'dan gelecek intikamcı maceraları veya yeni bir savaş hayallerini gerçekleştirilmesini imkânsız kıldığından, Ermenistan ve Azerbaycan arasında sürdürülebilir barışın inşasında kritik bir rol oynayacaktır. Şuşa Deklarasyonu'nun bir diğer çok önemli boyutu da İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra bölgede özellikle Zengezur koridoru olmak üzere yeni ulaşım yolları

oluşturma planlarıdır. Aynı zamanda bu anlaşmanın askeri, siyasi ve ekonomik alanlardan insan kaçakçılığı ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı ortak mücadeleye, güvenlik konularından savunma sanayiinin örgütlenmesine kadar geniş bir alanı kapsadığı göz önüne alındığında Şuşa Bildirisi'nin barış ve istikrar, kalkınma ve refah için sağlam bir temel oluşturmada kapsamlı bir ortaklık anlaşması olduğu görülmektedir (Pirinççi, 2021).

“Tarafların herhangi birinin kanaatine göre” ve “kendilerine yapılacak bir tehdit veya saldırı karşısında BM Şartı'na uygun şekilde hareket edecekleri” ifadeleri ile NATO Antlaşması'nın “kolektif meşru müdafaa” kavramını çağrıştıran 4. ve 5. Maddelerine açık şekilde atıf yapıldığı Beyannamenin NATO'nun yeni doktrin ve misyon arayışının ana tema olduğu Brüksel Zirvesi'nin ardından imzalanmış olması, Gürcistan, Ukrayna ve Moldova'daki faaliyetleri nedeniyle Rusya'ya karşı askeri birliklerin oluşturulacağı ile ilgili itirazlarla karşılaşılsa da, Ankara – Bakü hattındaki ilişkilerin en önemli özelliği, kurulan işbirliğinin üçüncü ülkelere yönelik ittifak olarak değil; bölgesel ve küresel barış ve istikrara katkıda bulunmak amacıyla yapılmasıdır (Erhan, 2021; Reuters, 2021).

Bölgenin refahı için diyalog ve işbirliği çağrısında bulunan Şuşa Beyannamesi'nin imzalanması Azerbaycan ile Türkiye arasında son yıllarda gerçekleştirilen koordineli eylemlerin ve ayrıca birbirlerinin çıkarlarını korumalarının bir sonucudur. Bu Beyanname, güvenlik ve sürdürülebilir barışa yönelik adımların güçlendirilmesi açısından tüm bölgenin geleceği için önemli olan birçok konuda Azerbaycan ve Türkiye'nin birliğini ve ortaklığını güçlendirmektedir.

Beyanname'de ulusal ekonomileri ve ihracatı çeşitlendirmek, serbest ticareti sağlamak, Güney Gaz Koridoru'nu etkin bir şekilde kullanmak, ulaşım koridorlarının transit potansiyelini geliştirmek, Zengezur Koridoru'nu açmak ve bölgesel iletişimi yeniden sağlamak gibi maddeler yer almaktadır. Aynı zamanda Azerbaycan ve Türkiye, iki ülke topraklarından geçen Doğu – Batı ulaşım koridorunun rekabet gücünü artırmak için karşılıklı işbirliğini güçlendirecektir.

Türk dünyası genelinde dayanışmayı ve çok taraflı işbirliğini güçlendirmeye yönelik birçok önemli konuyu içermekte olan Şuşa Deklarasyonu her ne kadar iki Türk devleti arasında imzalanmış olmasına rağmen, Türk dünyasının birlik ve refahına hizmet için çabaların artırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda iki ülkenin Türk dünyasına yönelik vizyon ve hedeflerinin ikili ilişkiler düzeyiyle sınırlı kalmayacağını ve diğer Türk devletleri için örnek teşkil edebilecek bir ilişki modeli olacağını söyleyebiliriz.

SONUÇ

İkili ilişkiler açısından değerlendirildiğinde, Şuşa Deklarasyonu, Azerbaycan – Türkiye ilişkilerinin niteliksel olarak savunma amaçlı olduğu ve kimseyi hedef almadığı “müttefiklik” seviyesine yükseldiğini belirtmektedir. Şuşa Deklarasyonu taraflardan birine yönelik bir tehdit veya saldırı durumunda hızlı ve kararlı bir şekilde birlikte hareket etmeyi öngörmektedir.

Öte yandan, bildirgenin Birleşmiş Milletler (BM) Şartı ve ilkeleri ile uluslararası hukuka uygun olarak hem küresel hem de bölgesel düzeyde barış ve istikrarı sağlanmaya yönelik ortak çabalara vurgu yapması ittifakın savunmacı ve barışçıl yapısını yansıtmaktadır. Bundan başka, Türkiye – Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi bünyesinde dış politika alanında koordinasyonun ve ikili siyasi istişarelerin uygulanmasının önemi vurgu yapılması ve iki devletin Güvenlik Konseylerinin düzenli olarak ulusal güvenlik meselelerine ilişkin görüşmeler yapacak olması, ikili ilişkiler açısından yeni ve önemli bir aşamaya işaret etmektedir. Bunun yanı sıra savunma sanayii alanında ortak üretim ve teknoloji paylaşımı, Azerbaycan'ı askeri teknoloji ithalatçısı ülkeden üretim merkezi olan devlete dönüştüreceği açıktır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Ermenistan sınırları içindeki Eksklav bölgesi Kerki'nin 1992 yılından bu yana devam eden işgali de göz önüne alındığında, Şuşa Beyannamesi'nde atıfta bulunulan Kars Antlaşması'ndaki garantörlük hakkı çerçevesinde Türkiye'nin müdahale meselesi mevcudiyetini devam ettirmektedir. Bu bağlamda iki cumhurbaşkanının imzaladığı bildiri, Ermenistan yönetiminin yeni dönemde olası provokasyonlarını sürdürmesi ihtimaline karşı da etkili bir caydırıcılık politikası olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca, ulaşım açısından Azerbaycan'ın Türkiye ile bağlantısında önemli bir güzergâh olan Zengezur Koridoru'nun açılması ve bunun tamamlayıcısı olarak Kars – Nahçıvan demir yolunun inşasının kaydedilmesi, Türk Dünyası ile Azerbaycan üzerinden alternatif ve stratejik bir ulaşım ağının oluşturulacağı anlamına gelmektedir.

Bununla beraber, 1915 olaylarına ilişkin Ermenistan'ın asılsız iddialarının Türkiye ve Azerbaycan'la ilişkilerinde sorunlarını çözme ve iyi komşuluk ilişkileri tesis etme yolunda engel teşkil ettiğini belirtmek gerekir. Bölgede istikrar ve güvenliğin pekiştirilmesi yönünde Ermenistan'la ilişkilerin normalleşmesi, uzun vadeli barışın sağlanmasına yönelik çabalara katkı sağlamakla Kafkasya'da yaratılması düşünülen “3+3” Platformu bağlamında bölgesel işbirliği mekanizmalarını da güçlendirecektir.

Kaynakça

- Abay, E. G. (2020, Ekim 02), "AGİT Minsk Grubu, Dağlık Karabağ için 28 yıldır çözüm üretmiyor", Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/agit-minsk-grubu-daglik-karabag-icin-28-yildir-cozum-uretemiyor/1993262>, (Erişim Tarihi: 28.03.2022).
- Acer, Y. (2020), *The War Crimes of Armenia International Law and the Military Acts of Armenia in and around Karabakh*. İstanbul: SETA.
- Aznevi, F. (2021), *Hukuksal Boyutuyla Türkiye ve Azerbaycan'ın Ortak "Ermeni Sorunu" Yukarı Karabağ ve 10 Kasım 2020 Ateşkes Antlaşması*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği.
- Erhan, Ç. (2021, Temmuz 04), " Birimiz ikimiz, ikimiz birimiz için", Türkiye Gazetesi, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-cagri-erhan/619625.aspx>, (Erişim Tarihi: 23.04.2022).
- "Ermenistan'a silah taşıyan Rus uçaklarının güzergahı görüntülendi!", Haber Global, 23 Mart 2022, <https://haberglobal.com.tr/dunya/ermenistan-a-silah-tasiyan-rus-ucaklarinin-guzergahi-goruntulendi-66186>, (Erişim Tarihi: 08.04.2022).
- Pirinççi, F. (2021, Temmuz-Ağustos), "Kardeşliğin Mührü "Şuşa Beyannamesi"", Kriter, 6(59), <https://kriterdergi.com/dis-politika/kardesligin-muhru-susa-beyannamesi>, (Erişim Tarihi: 18.04.2022).
- Rahimov, R. (2022, April 30), "Russians supply arms to Armenia via Kazakhstan, Turkmenistan, Iran during 2020 war", Anadolu Agency, <https://www.aa.com.tr/en/world/-russians-supply-arms-to-armenia-via-kazakhstan-turkmenistan-iran-during-2020-war-/2576669>, (Erişim Tarihi: 06.05.2022).
- Sariahmetoğlu, N. (2016), "Karabağ Sorununun Çözüm Sürecinde Türkiye ve Rusya", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 93-119.
- Şirəliyev, M. (2021), "Müasir Mərhələdə ABŞ-ın Cənubi Qafqaz Siyasəti", *Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı: 2021, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, s. 1-71.
- Veliyev, C. (2021, Haziran 16), "Şuşa Beyannamesi ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde yeni ufuklar", Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/susa-beyannamesi-ve-turkiye-azerbaycan-iliskilerinde-yeni-ufuklar/2275640>, (Erişim Tarihi: 14.04.2022).

RUSYA'NIN 21'İNCİ YÜZYILDAKİ SİYASETİ: TÜRK MİLLETLERİYLE İLİŞKİLERİ YENİDEN ŞEKİLLENDİRMEK

Kiram ASHIROV*

Öz

Bu çalışma, Rusya'nın yeni kurulan dünya düzeninde yer alabilmesi için Türk milletler ile olan ilişkilerinde izlemesi gereken siyasi düzenlemelerden bahsetmektedir. Böyle bir makale yazılmanın sebebi, şu andaki Rusya'nın emperyalist bir devlet olmasından ve emperyalizmin artık sona ermesinden dolayı kaleme alınmıştır. Bunun belirtileri hem ABD'nin Afganistan'daki yenilgisinden, Rusya'nın Ukrayna'daki başarısızlığından, önceden sömürülmüş olan Afrika ve Asya ülkelerin Birleşik Krallığa, Fransa'ya, İspanya'ya, Portekiz'e baş kaldırmalarından ve kaldırabilmelerinden; yeni neslin sömürgeci devletlerin baskısından bağımsız bir hayat yaşamak istemelerinden anlayabiliriz. Orta Asya'nın yeni kuşağında da artık Rusya'ya karşı bir nefret, hoş görmezlik, tikslenme göstergesini görebiliyoruz. SSCB dağılmasıyla dış dünyaya açılan ve liberalleşme, özgürleşme yoluna çıkan Orta Asya ülkelerindeki insanların gözünde Türkiye, ABD yahut diğer Batı ülkeleri git gide daha fazla yüksek bir imaja sahip olmaya başladılar. Bugünlerde ise birçok kişi artık çekiciliği kaybetmiş olan Rusya yerine müreffeh olan Batı ülkelerini tercih ediyorlar. Çalışmanın amacı, Rusya'nın dünya sahnesinde kalmasını sağlayacak bir siyasal düzenlemeleri oluşturmaktır. Yöntem olarak, ele alınan konu ile alakalı literatür kullanılacaktır. Çalışmanın sonunda ulaşılan bulgular, Rusya'nın varlığını sürdüreceği ve Türk milletler ilişkileri daha eşit, adil, samimi boyuta taşıyacak bir siyasal gidişat oluşturulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Türk Milletler, emperyalizm, Orta Asya, soft power.

* Hacettepe Üniversitesi

RUSSIAN POLICIES IN 21ST CENTURY: RECONSTRUCTION OF THE RELATIONS WITH TURKISH NATIONS

Abstract

This article focuses on the political arrangements that Russia should apply in its relations with the Turkish nations in order to take part in the newly emerging world order. The reason for writing such an article is because the current Russia is an imperialist state and imperialism is now about to see its sunset. Signs of this are both the US defeat in Afghanistan, Russia's failure in Ukraine, the rebel and ability to rebel of previously colonised African and Asian countries against the United Kingdom, France, Spain, Portugal; we can understand that the new generation wants to live a life free from the oppression of the colonial states. In the new generation of Central Asia, we can now see a sign of hate, intolerance, and repugnance towards Russia. With the dissolution of the USSR, Türkiye and the USA or other Western countries began to have a more prestigious image in the eyes of the people in the Central Asian countries, which opened up to the outside world and embarked on the path of liberalization and liberation. Nowadays, many people prefer the prosperous Western countries over Russia, which has lost its attractiveness. The aim of the study is to create a political arrangement that will enable Russia to stay on the world stage for Turkish nations. As a method, the literature related to the subject discussed will be used. The findings reached at the end of the study are the creation of a political course that will ensure Russia's existence and carry Türk-nations relations to a more equal, fair, and sincere dimension.

Keywords: Russia, Türk nations, imperialism, Middle Asia, soft power

Giriş

21 asır tüm ülkeler için yeni bir çağ haline gelmiştir. Kültürden ekonomiye, siyasetten toplum normlarına kadar her şey yeni zamanın şartlarından geçerek önümüze yeni bir realiteyi sunmuş oldu. Özellikle bu değişimleri devletlerin uygulamaya başladıkları yahut uygulamak zorunda kaldıkları; önceki dönemlerde oturulmuş olan siyasi zihniyeti, devletin ve toplumun siyasi tutumunu baştan sona kadar değişime uğradığını gözlemliyoruz. Tıpkı Magna Karta kabulü nasıl kralın istediğinden değilse, etrafındaki lortların baskısıyla kabul ettirildiyse¹, bugünkü gördüğümüz siyaset sahnesi da aslında devletlerin hayatta kalabilmek, İbn-i Haldun'un belirlediği yaştan daha fazla varlığını koruyabilmek için hayata geçirdikleri², daha insanlığa saygılı, daha demokratik; ağır güçten yumuşak güce yönelen gerek ulusal gerekse uluslararası çapta yeni gösterdikleri siyasi tavırlarını görüyoruz.

Bazen bu soru aklımıza geliyor: Acaba devletlerin ideolojisi var mıdır? Bu soruyu sormamın nedeni aslında, bir ülkenin ya da ulusun belli siyasi kalıpları içerisinde olup olmadığını anlayabilmek içindir. Çünkü devletin ideolojisini var olduğunu tespit ettiğimiz yahut o şekilde varsaydığımız süreçte, bu ülkenin önceki dönemlerde uygulamış olduğu siyasetini daha neo-liberal ve kapitalist haline getirirse dahi, aslında bu yenilikler kabuğundan başka bir şey ifade etmez. Aynı zamanda, eğer o şekilde ülkelerin siyasi yapısını görmeye başlarsak, onların aslında herhangi bir olumlu reformları getirmemiş olup, sıradan insanları sadece popülizm adı altında kandırmış olduklarını anlıyoruz.

Bilhassa, bahsetmiş olduğum mevzu, önceden büyük devletlere, imparatorluklara sahip olmuş olan ülkeler için en çok geçerliliği söz konusudur. Elbette, imparatorluk denilmesi için ulaştıkları ülkelerin büyüklükleri, zenginlikleri, nüfusları, kendi topraklarındaki kapasite ile ulaşması muhtemel bir olgu değildir. O nihai hedefe varabilmek için illaki bir ülkenin etrafındaki yahut dünyanın diğer taraflarındaki bulunan kavimlerin, milletlerin, ulusların doğal ve insani kaynaklarını ele geçirmek durumdadır. Amenna ki bunun birçok farklı metotları bulunmakta ancak insanların çoğu dolayısıyla devlet başındakilerin büyük bir çoğunluğu pragmatizme kaçtıkları için; kendi kafalarında siyasetin etikle bağı olmadığını varsayıp, Machiavelli'nin yazdıklarını³ aslında pozitif iken, normatife çevirdikleri için insanlığa ve insanlık kavramına, yer-zaman faktörü bakılmaksızın, aykırı olan yolu seçmeye tercih etmişlerdi.

1 <https://www.parliament.uk/globalassets/documents/Magna-Carta-and-Parliament-Booklet.pdf>

2 Mukaddime, İbn-i Haldun

3 Prens, Niccolo Mackiavelli

Genel anlamda, biz bunun misaline Avrupa yakasında bulunan devletlerde ve ilerideki zamanlarda ulaşacakları yerlerde kurulacak olan devletlerde şahit oluyoruz. Bugüne doğru ilerledikçe de biz bunun aslında hiç azalmadığını, aksine arttığını göreceğiz.

Günümüze geldikçe yapılan siyasi hamlelerin sadece daha kulağa hoş, daha insani kelimelerle örtüldüğünü anlıyoruz. Elbette ki yalan, kandırmaca, iki yüzlülük dolu siyaset sadece Avrupa'ya özgü olan bir şey değildir fakat bunun özellikle orada geliştiği ve kullanıldığı hem dünyanın yapısından hem de alakalı olan akademik çalışmalardan belli oluyor.

Bulgular

Son 500-600 yüz sene içerisinde imparatorluk seviyesine ulaşmış olan birkaç tane örnek görüyoruz: Birleşik Krallık, Rus İmparatorluğu, Fransa Sömürgeci İmparatorluğu, İspanya İmparatorluğu, Portekiz İmparatorluğu. Osmanlı'yı Avrupa imparatorluklardan çok farklı bir yapıya sahip olduğunda ve sergilediği tutumların farklı olmasından dolayı onu ayrı tutuyorum. Fakat bu 5 tane imparatorluk içerisinde Rusya'yı ayrı olarak incelemek gerekir. Rusların diğer Avrupa güçleri, özellikle İngiltere gibi, sömürgeciliği yapmamışlardır. Elbette ki yaptıkları soykırımları, zorla yaptırılmış iskân politikalarını, asimilasyon politikalarını inkâr edilemez lakin yine de diğer imparatorluklara göre farklı bir grupta olması gerekir. Bu beş imparatorluğun imparatorluk olabilmeleri için az önce de dediğim gibi diğer milletleri ele geçirmeleri kaçınılmazdı. İngiltere, Orta, Güney ve Doğu Afrika'yı, Kuzey Amerika'nın bugünkü ABD ve Kanada oldukları bölgeyi, Hindistan'ı, Orta Doğu'yu, Avustralya'yı ve diğer küçük adaları sömürdü; Fransa, Kuzey ve Batı Afrika'yı, Madagaskar'ı, Quebec bölgesini, bazı adaları, bugünkü Suriye'yi ve Lübnan'ı sömürmüştür. İspanya, neredeyse tüm Güney Amerika'yı (Brezilya istisna olmak üzere) ve bugünkü Meksika'yı sömürge altına almıştır. Portekiz, Brezilya'yı, bugünkü Angola'yı, Mozambik'i ve diğer birkaç küçük ülkeleri sömürdü. Rusya'ya gelince de Rusya'nın diğer Batı güçlerinden farklı olarak, deniz gücü olmaktansa, daha fazla karasal bir güç haline gelmiştir.

İmparatorluğunu Amerika'da, Afrika'da yahut okyanusta bulunan küçük adaları değil, ana çarlık etrafında yayılmacı bir siyaset izlemişti. Aslında dikkat ettiyseniz, bu siyaset bir nevi Moğolları çağırıştırıyor. Belki Moğol İstilasası sebebi ile Ruslarda aynı yayılmacı zihniyeti görüyor olabiliriz. Ne kadar doğru olur bilmiyorum fakat Rusları Avrupa Moğolları olarak adlandırmak yanlış olduğunu düşünmüyorum.

Rusların yayılcılık tarihini üç döneme ayırabilirim: Çar İvan IV Korkunç dönemi, İmparator Petro Büyük ile başlayan imparatorluk dönemi ve SSCB dönemi. Çar İvan'ın 1547'de Rusların etnik olarak sahip oldukları topraklar dışına devleti taşımaya başladı. Bu büyüme hızla ta Petro'ya kadar sürdü. Bu siyasetin Doğu'da yapılmasının ve başarılı yapılmasının sebebini Rusların henüz Batı güçleriyle yarışamayacak seviyede olmaları ve ilerledikleri Doğu tarafında karşılık verebilecek düzeyde devletlerin olmamasıdır.

Elbette, yapılan siyaset sömürgecilik niteliklerine sahip değildir. Rus akademisyenler buna 'genişleme' politikası derler. Petro dönemi ile başlanan genişleme artık niceliksel daha niteliksel bir hale gelmeye başladı. Bu sefer herhangi bir yere büyümektense, Rus imparatorları Kırım, Kuril adaları, Arktik bölgesi, Balkanlar, Doğu Avrupa gibi daha gelişmiş ve daha stratejik konuma sahip olan bölgeleri ele geçirmeye başladılar. Başarılı olmalarının sebebini Petro'nun başlattığı Avrupalasma politikası ile bağdaştırıyorum. Askeri, iktisadi, akademik alanlarda yapılan reformlar; Batı'dan aldığı örnek Ruslara birçok fırsat sunmuş oldu. İngiltere'de, Hollanda'da gördüğü donatmadan örnek alarak, kendi donanmasını kurmaya başarmışlardır. Özellikle, İmparatoriçe Ekaterina II ile zirvesini gören Aydınlanma dönemi Rus İmparatorluğu çok daha yüksek bir mertebeye ulaştırmıştır.

Rus İmparatorluğunun 1917'de yıkılmasıyla birlikte, ortaya çıkan SSCB ne kadar da içinde yaşayan tüm milletlere ait olduğu söylene dahi, daima Rusların lehine var olmuştur. Sovyet Birliği Rusların topraklarını tarihte hiç sahip olmadıkları kadar 22 milyon km² yüz ölçümüne getirmiştir. Bu Britanya İmparatorluğundan sonra ikinci sırada gelen imparatorluktur. Sovyetlerin dağılması Ruslar için ikinci imparatorluk kaybıydı. SSCB'ye de imparatorluk dememin sebebi hala yayılcı zihniyeti, süper güç olma arzusuyla yapılan siyasetin egemenliğini sürdürmesidir. Kesinlikle, sadece Ruslar imparatorluğunu kaybetmemişlerdi. Birinci dünya savaşının sebeplerinden biri olan emperyalizm ve imparatorlukların arasındaki yarış, birinci dünya savaşı ile sona ermeye yüz tutmuştur.

Akabinde izlenen manda ve himaye politikası da ikinci dünya savaşı bitmesiyle ve neticesinde BM'nin kurulmasıyla ve insan hakları kavramı ile çıkmasıyla sonu bulmuştur. Elbette, Avrupa sömürgeci güçleri anında sömürgelemlerden vazgeçemediler. Bu süreç yaklaşık 30-40 sene sürmüştür. Fakat yine de eski sömürgelemlerin yerine kurulan ulus devletleri ne kadar bağımsız olsa da aslında hala bağımsız değillerdir. Önceden kullanılan ağır güç (hard power) sömürgeciliğin sonunun bulmasıyla yumuşak güç (soft power) ile değiştirildi. Aslında, yumuşak güç da kendi ulusal çıkarlarını elde etmek amacıyla vardır fakat yüzyılımıza daha uygun olması adına kulağımıza daha insani gelecek şekilde tasarlanmıştır. Eski emperyalist güçler açısından

bu yumuşak güç bir neo-colonialism unsurlarından biridir. Rusya için de aynı kavram geçerli olduğunu düşünüyorum. Tek fark Rusya'nın bildiğimiz anlamda sömürgeciliği gerçekleştirmemiş olmasıdır. Şunu da anlamamız gerekiyor ki bir devlet emperyalist tutumunu sergilemeye başladığında bu sadece yönetenlerin sınıfına ait olup halk arasında doğru karşılanmayabilir. Fakat bir ülke yönetimi devamlı olarak kendi propagandasını güçlü, çekici, devamlı bir şekilde uygulamaya başarsa üst sınıfta benimsenen emperyalizm zihniyetini kendi halkı arasında yayabilirler.

Millet içerisinde böyle bir zihniyetin yayılması, başındaki hükümetin uluslararası hukuka aykırı olacak herhangi bir eylemde bulunduğu, bu beşerî halk desteğini meşrutiyet ve ulusal çıkarları olarak uluslararası kamuya sunulabilir. Bu halde yapacakları en düşünülemez hamleler bile artık bu ülkenin insanları ile çağrıştırılır ki doğrultusunda bu millet için ilerideki zamanlarda diğer milletler tarafından belli önyargıların ve kalıpların doğmasına neden olacaktır. Aslında, emperyalizmin insanlık tarihinde olumsuz bir olgu olarak kabul edilir fakat eskiden imparatorluğu olan devletler ister istemez önceki zamanlarda var olan büyüklüğe karşı özlem duyarlar. Bu özlemde kaynaklanan kendilerini de süper güç olarak, dünya merkezi olarak hissiyatı hem elitler içinde hem de halk içinde benimsenir.

Fakat bu apaçık bir gerçektir ki bu tarz istekleri canlandırmak günümüzde artık mümkünatı olmayan bir şeydir. Bunun iki neden bulunmakta: birincisi, daha bilinen, uluslararası hukukun ve insan hakların üstünlüğünün var olması, ikincisi ise, toplumsal hafızanın söz konusu olmasıdır. Her milleti belli sayıda enerjisi, doğal ve insani kaynakları, ruhu olur. Bu yüzden bir millet imparatorluk kurması inanılmaz derecede kaynaklar ister; o milletin enerjisini tüketir. Peki, bir millet bunu birkaç kez yapsa ne olacak? Bir toplum bu kadar enerji tükettikten sonra artık var olan devleti zorla yönetecek hale gelir ve bir daha böyle bir avantür denemekte bulunursa, muhtemelen, varlığına nokta koyar. Hele bugünkü çok kutuplu, emperyalizmi tarih kitaplarına bırakacak bir dünya nizamına yöneliyoruz. Yalnız, emperyalizmin sonunu şu an hepimiz gözlemleyebiliyoruz.

2021'de ABD'nin 20 senelik Afganistan'da savaş sürecinden rezil bir şekilde yenilgiye uğrayarak oradan çekilmesi, Rusya'nın Ukrayna'da gerçekleştirdiği 'özel askeri harekâtı' uzadığını ve artık çıkmaza çıktığı, eski Fransa ve İngiltere sömürge olan ülkelerin onlara baş kaldırmaları, Türkiye'nin artık ABD, Fransa gibi ülkelere boy eğmemesi, İran'ın tüm iktisadi ve siyasi cezalara rağmen üstesinden gelebilmesi, Batı ülkelerin Hindistan peşinde koşması, Çin'in dünyanın süper gücüne dönüşmesi, İslam Dünyasının artık daha güçlü hale gelmesi bunun epeyce açık göstergeleridir.

Bilhassa böyle bir dünyada yeniden imparatorluğu kurmak gibi hayallerin arkasında koşmak, ülkeyi tamamen siyaset sahnesinden silebilir. Bunu şu an Rusya için söylüyorum. Elbette, bir açıdan bu Batı güçleri için de geçerlidir fakat yine de onların bu değişen dünyaya, istemeseler dahi, ayak uydurmaya çalıştıklarını fark ediyoruz. Ancak Rusya için bunu söylemek kolay değildir ve adil da olmaz. Bugünkü Rusya yönetimi post-Sovyet bölgesinde izlediği siyaseti değerlendirelim. 1991’de Sovyet Birliğinde bulunan diğer 14 devlet bağımsızlığını kazansa dahi aslında yine de Rusya’nın egemenliği altında kalmaktadır.

Türk cumhuriyetlere göz attığımızda gördüğümüz sahne şu: Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan başlarına pro-Rus siyasetçiler yerleştiriliyor ki bu ülkeler Rusya’nın lehine gelecekte siyaset izlesinler. Elbette, özellikle Azerbaycan’ın ve daha az seviyede diğer Türk cumhuriyetlerin Türkiye ile yakınlığı ne kadar Rusya’dan bağımsız kararları alıyor olduğunu gösterse de aslında hala Rusya’nın hegemonyası altında kalmaktalar. Fakat şu da bir gerçektir ki artık Türk milletler yeni bir yol arayışındalar. Tacikistan için aynı durum da geçerlidir. Baltık ülkeleri ise tamamen Rusya’ya karşı bir nefret içerisindedir ve son gelişmeler bu nefrete daha da fazlalaştırmıştır. Ermenistan’ın hala Rusya’ya sadakat duyması Karabağ savaşında belirlediği pozisyon ile alakalıdır. Gürcistan ise 2007’den itibaren hiçbir şekilde Rusya ile aynı masaya bile oturmuyor.

Ukrayna’nın da Rusya ile arasındaki kardeşlik unutulabilir çünkü Rusya’nın ne kadar da haklı mazeretleri olursa olsun, insan kanı dökülmesi meşrulaştırılamaz. Beyaz Rusya başında da Putin’in can dostu Lukaşenko vardır ve her yönden Putin’i dolayısıyla Rusya’yı destekler lakin onun halka baktığımız zaman hemfikir olmadıklarını anlamış oluyoruz. Bu durumu post-Sovyet bölgesinde genel çerçeveden incelediğimiz takdirde, halkların çoğu Rusya’nın izlediği siyasetini de-facto de olsa yeniden Sovyet Birliği kurma arzusunu pek hoş bulmaz. Muhakkak ki bu isteksizlik sadece Rusya’nın yaptıklarıyla açıklanamaz. Dış düşmanları, ki Rusya için bu Batı’dır (bunu ABD’nin hazırladığı raporlara göre söylüyorum⁴), daima uyanıklardır. Batı hem doğrudan hem dolaylı yollarla Rusya’ya olan nefreti ya da bu nefrete neden olabilecek her türlü aksiyon yapmaya gayret gösterirler. Fakat bu aslında bir taraftan Rusya’nın sorunudur. Bazı yapılan hareketler (siyasi olmak zorunda değil) dolaylı yoluyla insanların Rusya’ya ait olan tavırlarını olumsuzlaştırıyor. Kesinlikle, Hollywood amaçlı olarak Rusya’ya karşı nefret uyandırmaya çalışır hatta bu olay o kadar mühimdir ki Oscar alabilmek için Ruslara karşı sahnelerin olması beklenirdi. Yahut sözde bağımsız

4 <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>

ve uluslararası statüye sahip olan birçok organizasyon aslında Batı taraftarı olup, Rusya'nın itibarını ve söz geçerliliğini azaltacak eylemleri gerçekleştirmeye çabalarlar.

Bir açıdan bu meseleyi ele aldığımızda Batı'nın suçlu olduğunu dile getirmemiz muhtemeldir lakin buradaki sorun sadece Batı'yla alakalı değildir. Eğer Rusya böyle bir durum ile karşı karşıya geldiyse, yapması gereken şey ona, yani Batı'ya, nasıl karşılık verebileceğidir üzerine akıl yormasıdır. Belki de Rusya hükümeti ondan haberdar olabilir ve sinema, müzik gibi alanlarda çalışmalarını sürdürmeye çalışıyor olsa da bugünkü dünyanın ihtiyaçlarını ve isteklerini kapsayacak şekilde bir alternatif sunuyor değil. Ki bulunduğumuz çağın yapısı pazar ilişkilerine dayalı olduğu için, insanların düşündükleri ya da düşündürüldükleri ihtiyaçlar hızla değişmekte olup buna yetişecek siyaset yapısının da değişmesi gerektiğine inanıyorum. Ekonomik anlamda Rusya dünyaya genel itibariyle doğal kaynaklar hariç bir şey sunmuyor. Bunu üzülen söyleyebilirim. Yerli şirketlerin sayısı ciddi anlamda düştü⁵ ve var olanların birçoğu da genel olarak Avrupa yahut Amerika kıtasında bulunan büyük şirketlere aittir. Elbette, yapay zekâ, uzay teknolojisi, robotlar konusunda Rusya başarı elde etse de Japonya, Almanya, Güney Kore, ABD gibi ülkeler dünya pazarına sunduğu pay kadar bir pay verememektedir.

Aslında ciddi anlamda potansiyeli vardır fakat verimli bir şekilde kullanılmadığı için Rusya'nın bu hususta bir öncü ülke olarak göremiyoruz. Sinema konusunda dünya çapında Amerika'nın Marveli gibi, ya da Japonya'nın animeleri, Güney Kore'nin dramaları, Türkiye'nin dizileri kadar Rusya'nın yaptığı filmler ve diziler öne çıkmamaktadır. Belki bir-iki tane olabilir fakat bu hiç öncü ülkelerle yarışacak ne bir rakam ne de bir sayıdır. Filmler ve diziler sadece filmlerden ve dizilerden ibaret değildir. Bunlar, genel anlamda sinema, bir ülkenin bölgeye ya da dünyaya olan kültürel etkisini göstermekte. Örnek verecek olursak, Lowy Institute Asya Güçleri İndeksi'ne göre⁶ Rusya'nın kültürel etki alanındaki yeri 10'dur. Bu kadar büyük ya da büyük gözükmeye çalışan bir ülke için yakışacak bir yer değildir. Benim bunlara değmenin asıl amacı, dünya çapında Rusya'nın çekiciliğini artıramamasıdır. Bir ülkenin, etrafındaki bölge başta olmak üzere, diğer ülkelere insanları okumaları için, çalışmalarını için, araştırmalar yapmaları için çekebilmenin ana faktörlerden çekiciliğidir.

O çekicilik de en hızlı yayılan ve en büyük etkisi olan medya ve sinemadır. Onları doğru ve verimli şekilde kullanabilen ülkeler bu amaçlara ulaşabilirler. Ve bu Orta Asya insanların artık Rusya'ya gitmek yerine ABD'yi, Ja-

5 <https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/osn-01-2022.pdf>

6 <https://power.lowyinstitute.org/>

ponya'yı, Güney Kore'yi tercih etmelerin ilk nedenlerinden biri olduğunun kanaatindeyim. Aslında bu makalenin amacı Rusya'yı sadece eleştirmelerle bırakmak değil, aksine, daha gelişmiş, daha demokratik, daha çekici olmasını sağlamaktır.

Daha önce de dediğim gibi Rusya emperyalist bir devlettir. Evet, ABD, Fransa, ABD de öyledir fakat şu andaki konumuz Rusya'dır. Bahsettiğim üzere, bugün biz emperyalizmin son nefesini verirken görüyoruz. Dünyadaki var olan kapitalist, neo-liberal; Batı ekseninde dönen sistemin alt yapısının herhangi gerçek anlamda doğal insani değerlerle doldurulmamış olmasından dolayı, bu sistemin çökmek üzere olduğunu gözlemliyoruz. Elbette, çökmesi de bir takım acı sahneler beraberinde gerçekleşiyor: Orta Doğu'daki savaşlar, Ukrayna'daki savaş, Güney Amerika'daki sefalet ve istikrarsızlık, Asya'daki fakirlik, Afrika'daki açlık; dünyanın dört bir tarafı afetlerle, cinayetlerle, insan hakların ihlalleriyle dolmuş bir dünyayı karşımızda görüyoruz.

Doğal olarak, böylesi bir sistemin uzun vadeli olabilmesinin ihtimali yoktur dolayısıyla yakın gelecekte bizler yeni dünya nizamının oluşacağına müshahede edeceğiz. Eskiden sömürülmüş ya da sömürülmeye çalışıldığı ülkelerin şafağını, emperyalist devletlerin ise batımını göreçimize inanıyorum. Çin, Hindistan, Türkiye, Pakistan, Nijerya, Endonezya gibi ülkelerin yeni dünya düzeninin başat güçleri olacaklarını düşünüyorum. Onların iktisadi, insani kaynakları sayesinde elde ettikleri siyasi gücü kullanarak artık dünyada uzunca yıllar beklenen çok kutuplu dünyayı yaratabileceklerini düşünüyorum.

Rusya'nın bu başat güçlerin arasına girebilmesi için ve uluslararası kamu oyununda aktif rol oynayabilmesi için önceden kullandığı siyasetten vazgeçip bugünkü dünya şartlarına uyacak, insana, insana haklarına gerçek anlamda saygı gösterecek bir siyasi yapı oluşturması gerekir. Rusya'nın bunun için avantajı halkın ve siyasi liderlerin benimsedikleri ahlaki ilkelere, dini ve kültürel değerlere sahip çıkmasıdır ve daima kendi kimliğini koruma çabasıdır. Elbette ki Ukrayna'da başlatılan kimisi için özel askerî harekât, kimisi için savaş ise, ne kadar Batı medyası tarafından Rusya aleyhine abartılırsa ya da yalanlanırsa da dünyadaki insanların karşısında oluşturduğu imaj Rusya'nın kimliğine ciddi şekilde zarar vermiştir. Billhassa, Orta Asya'da yaşayan halklar için bu yeniden bir tehlike olarak algılandı. Rusya'nın asırlarca kullandığı taktik, bir bölgeye Rusça konuşanları yerleştirip, sonrasında onlara zulmediliyor diye oraya bu meşruiyet ile girmektir. Doğal olarak, Kazakistan başta olmak üzere ve diğer Türk milletlerin kendilerini bu oluşabilecek tehlikeden kurtarmaları lazım.

Bu endişe ne yazık ki onları Rusya'dan hem iktisadi hem kültürel hem siyasi anlamında uzaklaştıracaklarını düşünüyorum. Bu da onları doğal olarak di-

ğer büyük ülkelere itecektir. Örnek olarak Ukrayna'yı ve Gürcistan'ı verebiliriz. Gürcistan 2008'deki Rusya'nın ülkeye girmesiyle ve Abhazya ve Osetya bölgelerinin Gürcistan'dan ayrılmaları üzerine Rusya'dan tamamen vazgeçip uluslararası arayışları yoluna çıktı. Zaten öncesinde de NATO'ya girme arzusundaydı ve AB yanlısıydı ki ilerideki zamanlarda ilişkilerine olumsuz bir şekilde yansdı. Aynı durum da Ukrayna için geçerlidir. 1991'den sonra Sovyetlerin dağılmasıyla Ukrayna'da güç alan ve Batı ülkeleri (Başta ABD, Kanada, BK) tarafından desteklenen Neonaziler hükümete gelince Ukrayna'nın her alanına Rusya ile olan ilişkilere nokta konmuş oldu. Ta 2022'de başlayan savaşa denk.

Türk milletlere geri dönünce, ABD'nin yeni yol bulma konusunda rol oynayabilmesi zor çünkü Türki cumhuriyetlerin yönetimleri de ABD'nin kendileri aleyhine neler çevirebileceğinden haberdarlar. Fransa, İngiltere ya da Almanya gibi Avrupa öncü ülkelerin da kültürel farktan dolayı olabileceklerini zannetmiyorum. Fakat onlarla hem aynı dini hem dili hem de tarihi geçmiş paylaşılan bir Türkiye vardır. Bu Türkiye de bir asır varlığının içerisinde şu an zirvesindedir. Türkiye artık dünyanın sayılı ülkelerin arasına doğru gitmektedir ve bu diğer eski sömürge ülkelerin himayesine girebilmek için meşru bir nedendir. Muhakkak ki diğer ülkeler bunun farkındalar ve bu yaklaşmayı önlemek için ciddi anlamda emek sarf ediyorlar. Fakat ister istemez yeni dünya düzeni oluşa verince, eski güçlerin artık buna müdahale edebilmeleri pek mümkün değildir.

Elbette bu ülkelerin oyunda kalmaları olasılığı olan bir gelişmedir ancak onların yeni kutuplu dünyasına ayak uydurmaları gerekmektedir. Rusya'dan söz edince, Rusya çok kutuplu dünyasının, ülkeler arası eşitliğin, herkesin kendi ulusal çıkarlarını muhafaza edebildiği bir ortam istediğini dile getirir. Fakat Rusya çok kutuplu dünyayı birkaç tane ülke ile sınırlı tutup, kalan ülkelerin onların kurdukları dünyanın şartlarına göre yaşamalarını ister. Mesela, kendisini Doğu Avrupa'da ve Orta Asya'da bir kutup olarak görüp, post-Sovyet bölgesinde bulunan diğer devletlerin kendilerince yaşamalarına müsaade etmek istemez. Özellikle, bir kilit olan Kafkasya bölgesidir.

Rusya'nın genel itibariyle Türk milletlerin üzerine kontrol kurmanın talebi değişik nedenleri bulunmaktadır. Başta olmak üzere, kültürel bir hegemonyadır. Rusça konuşan kişi sayısı azalmaması ya da en azından belli seviyede tutulması için hem bu ülkelerin okul ve üniversite müfredatlarını düzenler ya da düzenlemekte rol oynar, Rusça kanallarının olmasını sağlar, Rusya'ya ve geri vizesiz geçişlerini sağlar. Diğer mühim alan, iktisadi menfaatleri. Kazakistan'daki doğal gazını, Azerbaycan'daki petrolünü Rusya Avrupa'ya ulaştırmakta bir arabulucudur ki bundan çok sayıda fayda sağlamakta. Rusya'da gittikçe derinleşen demografik sorununa ve yerli halkın pek ağır işler-

le uğraşmak isteksizliği üzerine Rusya Orta Asya'dan hem ucuz hem fazla sayıda işçi alır. Orta Asya'dan birçok kişi sadece Rusça bildikleri için ve belki maddi sorunlardan dolayı ancak Rusya'ya çalışmaya gidebilmektelerdir. Başka bir konu güvenlidir. Hem İmparatorluk döneminde hem de Sovyetler döneminde hükümetin az önce de dediğim gibi Rusça konuşanları alıp onları Orta Asya yahut başka post-Sovyet ülkelerine yerleştirip, ilerideki zaman bu ülke kontrolden çıktığı zaman Rusça konuşanlara zulmediliyor diye o ülkeye askeri girişimini meşrulaştırır.

Aslında bu Rus İmparatorluğun Balkanlarda uyguladıkları Panslavizm politikasına benzer. Güvenliğin diğer tarafı kendisi için bir etki altında tutabileceği tampon bölgesi oluşturulması. Rusya'nın politikasının prensiplerinden biri de eğer bir ülke sadakat göstermiyorsa ve Rusya aleyhine eylemlerde bulunacaksa, Rusya oraya girer (genel olarak Rusça konuşanların bölgesine), orayı ilhak eder ve orada vasal bir devlet kurar. Hatta daha fazlasını söylemek gerekirse, bugünkü bildiğimiz İsviçre bile Rusya'nın bu bufferzone politikasının ürünüdür. Peki, Orta Asya'nın hala Rusya hakimiyeti altında olabilir fakat bunun da bir odağı olması gerekir. Bağımsız Devletler Birliği için en önemli kesişim noktasıdır paylaştıkları ortak İkinci Dünya Savaşı harbinin kaderidir. Hatta Rusya'nın kendi içerisindeki halkları bir ulus haline dönüştürebilmenin ana mekanizması da budur.

Bu yüzden ABD başta olmak üzere ve diğer Batı ülkeleri bu kadar bunu kırmak ya da önemini yitirmek için çabalar. Bu bağlar koştugu zaman bu Bağımsız Devletler Birliğindeki üyelerin arasındaki ilişkilerini ciddi anlamda etkileyebilir. Ukrayna'da ve Gürcistan'da olduğu gibi. Aslında bu hariç bu ülkeleri bir arada tutabilecek bir tek şey Orta Asya'da bir sürü insanın Rusça bilmesidir fakat dünyanın küreselleşmesiyle (ya da Batılaşmasıyla) daha da fazla insan, özellikle kalifiye işçileri yahut akademik tabakadır hep Avrupa'ya, Kanada'ya, ABD'ye yöneldi. Elbette, birçok insan da kültürel, dini, dil bağlarından dolayı Türkiye'ye gitmektedir ve bu sayı her sene git gide artmaktadır.

Bu artış için bu senedeki sebep için de başlanan Rusya-Ukrayna savaşı. Bir sürü firmaların, markaların Rusya'yı terk etmesiyle, Avrupa'daki, Kuzey Amerika'daki bankaların Rusya ile çalışma istememeleriyle Rusya'nın önceki Orta Asya insanı için çekiciliği düştü.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu analiz Rusya dışındaki Türk ülkeler için yapıldı fakat ben Rusya içindeki durumu da değerlendirmeye değer olduğunun kanaatindeyim. Rusya'da 22 tane cumhuriyet vardır onların 7'si Türk yarı-özerk cumhuriyetlerdir.

Bu özerklik onlara kendi dilin resmi olmasını, dilin zorunlu ya da seçmeli olarak öğretilmesi, kendi kültürünü, tarihini öğretebilmeleri; Rusya'nın anayasası ve kanunları ile çatışmayacak şekilde kendi anayasalarını ve kanunlarını öğretebilmelerini, kendi Parlamentoların var olmalarını sağlar. Rusya içinde bağımsız fakat dış ilişkilerde bağımlıdırlar. Bu tarz 'ayrıcılıkların' var olması olay dışında kalan insanlara yanlış bir imaj verebilir. Doğru, bu haklar verilmektedir fakat bu imajın da sanki Rusya çok merhametli ve cömert olmuşçasına yönlendirmemesi de gerekiyor. Bir kez bu haklar yavaş yavaş dolaylı yahut doğrudan yitirilmektedir. Rusya Federasyonu kurulduğu zaman tüm cumhuriyetlerin cumhurbaşkanı vardı fakat bu seneye kadar sadece Tataristan'ın kaldı ki o da bu sene yürürlüğe girecek kanunla Tataristan'ın sadece başkanı kalacaktır. Önceden eğitim tamamen kendi dillerimizde verilirken, sonra zorunlu Dil ve Edebiyata dönüştü ve haftada 5-6 kez yapılıyordu. Sonrasında bu rakamı 2'ye düşürdüler. Akabinde zorunluluğunu kaldırıp seçmeli olarak uyguladılar. Bu şekilde bizim dillerimiz eğitim alanından çıkartıldı. Fakat en büyük korku ve endişe 2020'de yapılan gayrimeşru anayasa değişiklikleridir.

Orada Rusların devlet kurucu millet olarak belirtilir ve anayasaya 'Tanrı' kelimesi eklendi. Birincisi, bizim federatif yapımızı son derece tehlikeye atacak bir maddedir çünkü belli bir milletten bu şekilde bahsedilmesi ilerideki zamanlarda bu ülkenin federatif yapısına son verip, üniter devlete çevirebilme ihtimalleri vardır. İkincisi ise 'Tanrı' anayasaya eklenmesi ilk başta bizim laik olmamızla çelişkiye düşer. Tanrıdan bahsedildiği zaman, kimin, nasıl bir tanrıdan bahsedilir. Ve istikbalde hükümetin bu 'anayasal' kavramını kullanarak halkın yahut belli etnisitelerin aleyhine herhangi bir eylem yapılmayacağıın garantisi var mıdır? Ve eğer üniter devlet oluşturulursa, yerel halklar tüm haklarını kaybederler mi? Önümüzde bununla alakalı birçok soru işareti durmaktadır fakat bizim için, yerel halklar için, bu hamle kesinlikle lehimize sonuçlanmayacaktır. Rusya'da bize karşı sürdürülen asimilasyon politikası; genelleme yapılmaksızın Ruslar içinde Rusya'da yaşayan Rus olmayan ve Orta Asya'dan gelen insanlara karşı var olan ırkçılık ve nefret duyguları zaten önceden de var olan Ruslara ve Rusya'ya karşı duyulan korkuyu ve nefreti, özellikle dindar kesimlerinde artırmaktadır ve onların Rusya'dan başka ülkelere (genel anlamda Türkiye'ye) göç etmeye zorlamaktadır. Böylesi bir ortamda hem içinde yaşayan Türk milletlerin hem de Rusya etrafında bulunan Türk cumhuriyetleri Rusya'dan, Ruslardan ve Rus kültüründen uzaklaştırmaya doğru itmektedir. Rusya'nın şu ana kadar bunları kontrol altında tutmak için uyguladığı siyasi, iktisadi ve askeri güç azalmaktadır.

Rusya'nın NATO'nun Doğu'ya ilerlemesiyle kaynaklanan Ukrayna'da başlattığı özel askerî harekât ya da savaş, ciddi anlamda ateşe yağ dökmüştür.

Rusya'nın ekonomik gücü zaten o kadar yüksek değildir ve AB'nin başlattığı yeşil ekonomiden dolayı (ki AB Rusya'nın en çok doğal kaynakları ihraç edildiği yer) Rusya'nın ekonomisini yüksek derecede etkileyebilir. Bunun dışında, ABD'nin stratejik planı olarak da Rusya'yı oyun dışı bırakıp, onu izole edip, sonrasında tüm dünyanın dikkatini Hint-Pasifik bölgesine yoğunlaştırıp, Çin'i zayıflatmaktır. Rusya da şu an bir nevi izole edildi fakat tabii bu sürecine ne kadar ikmal edeceği belli değildir. Aslında işin gerçek yüzüne baktığımız zaman, Rusya'nın izole edilmesi sadece Batı'nın bazı ülkelerden oldu ve dünyada onlar hariç bulunan, varlığını sürdüren onlarca ülke vardır. Batı'nın işte bu kendisini bir dünya olarak görmelerine, bu hegemonyasını sürdürmelerine Rusya karşı çıkmaktadır. Ama bunun da aması vardır. Ben makale başında Rusya'nın emperyalist bir devlet olduğundan söz ettim. Bu öyledir ve bu doğrudur. Sürekli böl ve yönet metotlarıyla oynamak, küçük ülkelere savaş açmak, sürgünleri gerçekleştirmek bunun net göstergelerdir. Yeni kurulacak dünyada daha fazla bölgesel ittifakların olacağı bir yer olduğunu tahmin ediyoruz ve bu emperyalizmi tamamen tarih kitapların sayfalarına bırakacaktır.

Teklifler

Peki, Rusya'nın da bu yeni düzende aktif bir rol oynayabilmesi mümkün müdür? Benim cevabım evet fakat Rusya'nın baştan sonuna kadar reform edilmesi gerekecektir ama bu da bir soru önümüze koyar: hangisi daha önemli, sen istediğin şekilde varlığını belli bir noktaya sürdürüp sonra yok olmak yoksa biraz esneklik gösterip yeniden tarih sahnesine çıkmak mıdır?

Eğer Rusya bu esnekliği gösterebilirse, benim bununla alakalı birkaç mekanizmaları paylaşma niyetim vardır. İlk başta Rusya'nın kendi içindeki yapıyı değiştirmek zorundadır. Elbette, 21 yüzyılın hızlı siyasetin pragmatik olduğundan dolayı parlamenter sisteme bu dönemde geçiş yapmak pek doğru olmaz bu yüzden bunun için güçlendirilmiş parlamento ile cumhurbaşkanı ve başbakan arasında görev paylaşımı olması gerektiğini düşünüyorum. Hem Cumhurbaşkanı hem de başbakan halk tarafından seçilmesi gerekir. İkisinin görev süresi de 4 sene olması gerekir. Parlamento üyeleri zaten milletvekilleri olduklarından dolayı halk tarafından seçilmesi gerekir. Halkın belli bir imza sayısına ulaşıldığı zaman Parlamento'ya güvensizlik oyu verip parlamento'yu dağıtabilirler. Merkez Bankası başkanını, Anayasa mahkemesinin başkanını Parlamento seçecektir. Federasyon Konseyi'nin daha fazla yetki elde etmesi gerektiğini düşünüyorum. Yerli mahkemelerini halk seçecektir, bölgesel hakemlerini ise halk tarafından seçilen hakemler tarafından seçilecektir. Devlete bağlı olacak bir medya kurumu olmayacaktır, var olsa dahi sürekli bağımsız kuruluşlar tarafından denetleneceklerdir.

Herhangi bir referandum ya da anayasal değişiklik yapılacağı esnada oylama bölgelerinde bulunan kameralar kesinlikle ve kesinlikle uluslararası organizasyonlar tarafından denetlenmesi gerekir. Ayrıca, uluslararası personel ile müştereken oyların sayılması gerekir.

Biri diyebilir ki bu Rusya'nın egemenliğine darbe yapar. Benim cevabım hayır çünkü cumhuriyetlerde egemenlik insanlara aittir ve insanları malı ve mülkü görüp kafasını kaybeden hükümetlerden kurtarmak ve haklarını garanti etmek adına bunun yapılması bir mecburiyettir. Rusya'daki cumhuriyetlere özerklik tanınması gerekir ve içişlerine karışmaması gerekir. Yerli dillerin eğitim müfredatına zorunlu olarak tekrardan uygulanması gerekir. Yurt dışında sürdürmek istedikleri kültürel, dil ve din bağı olan ülkelerle bunu serbest bir şekilde yapabilmeleri gerekmektedir. Rusya'nın tamamında Rusya'da yaşayan tüm halkların eşit oldukları, hepsinin bir arada devlet kurucuları oldukları öğretilmesi gerekir. Pozitif ayrımcılık olması gerekmektedir. Devlet kurumlarında kadın-erkek sayısı eşitliği yanında da farklı milletlere özel kontenjanların açılması gerekiyor. Rusya'da azınlıkların desteklenmesi, kültürlerini ve nüfuslarını korumak amacıyla çalışmaların sürdürmeleri gerekiyor.

İkincisi olarak, anayasanın tüm yukarıda bahsedilen değişiklikleri kaybetmesi gerekir. Anayasanın tüm milletlerin eşitliğini, sistematik ırkçılığın olmamasını çalışılmasını içermesi gerektiğini düşünüyorum. Kanunların sadece pozitivist bir metoduyla değil, halkların geçmişini, değerlerini, kültürlerini göz önünde bulundurulacak şekilde yapılması gerekir. Kanunlar kabul edilmeden önce halka medya vasıtasıyla anket yapılması gerekir. Medyaya erişim sağlayamayanlar için belli devlet kurumlarında bunu bir-iki hafta içerisinde yapabilmelerini sağlamalarını lazım.

Üçüncüsü olarak, Rusya'nın ilhak ettiği Abhazya'nın ve Osetya'nın Gürcistan'a ait olduklarını, Kırım'ın ve Donbass'ın Ukrayna'ya ait olduğunu, Transnistria bölgesinin Moldova'ya ait olduğunu, Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmesi gerekiyor.

Libya'da ve Suriye'de bulunan birliklerin çekilmesi gerekiyor. Karabağ'da bulunan Rus askerlerin bölgeden çekilmesi gerekiyor.

Dördüncü, Rusya emperyalizm ile çağrıştırılan armasını değiştirmesi gerekiyor.

Beşinci, BM yeniden yapılandırılacağı için Rusya'nın uluslararası antlaşmaları üstünlüğünü kazanmaları lazım.

Altıncı, uluslararası sistemin beraberinde yapacakları Güvenlik Konseyi'nde 5 ülkenin veto hakkına son vermesi gerekir.

Yedinci, Rusya'nın rubleyi doğal gaz ve petrol bağımlılığından kurtarması gerekir. Bunun için Rusya'nın daha fazla özel şirketin kurulabileceği uygun bir yasal ortam hazırlaması gerekir. Yurt dışından daha fazla yatırımcıyı getirmesi gerekir. Rusya'da IT sektöründe çalışanlarını teşvik edecek çalışmaları sürdürmesi gerekiyor. Daha fazla yüksek teknolojiye, tıpa, uzay mühendisliğine, nano-teknolojilere yönelmesi gerekir.

Sekizinci, Rusya'nın Türk cumhuriyetlerle Avrasya Ekonomik Bölgesini oluşturması gerekir. Ticaretin her yere kolay bir şekilde akması herkes için kazançlı bir projedir.

Dokuzuncu, Rusya'nın iyi niyetli olarak 3+3 projesini kabul etmesi ve üzerinde çalışması gerekir.

On, Zengezur koridoru gibi diğer koridorların açılması, halkların refahı adına yapılması gereken önemli adımlardan biridir.

On bir, Rusya halkının mutluluğunu ne kadar özgür olduğunu ne kadar haklarını kullanabildiklerini denetleyecek bağımsız kurum kurulması gerekir. Federasyon Konseyin ve Parlamento'nun iş birliği içerisinde çalışmaları gerçekleştirilmesi gerekir.

On iki, Rusya'nın ciddi anlamda bağımsız düşünce kuruluşlarını desteklemesi ve onlardan danışmanlık alması gerekiyor.

On üç, Rusya'nın sinema alanına çok yönelmesi gerekir. Ülkenin çekiciliğini artırmanın en güzel örneği tıpkı Japonya, Türkiye ve Güney Kore yaptıkları gibi dizi çekmesidir. Rusya'nın siyasetin prensiplerinde bir diğeri de ülkeleri egemen ve egemen olmayan ülkelere ayırmasıdır. Fakat burada bir tarafın menfaatine bu sınıflandırma yapıldığı için, bu Rusya'ya göre bir ayırma olmuş oluyor. Küresel sistemin eşit ve adil olacağından dolayı, Rusya'nın bu siyasetten vazgeçmesi gerekiyor. Önermiş olduğum bu teklifler Rusya'nın gücünü azalması için, Rusya'nın siyasetten çıkartılması ve Rus halkın izole edilmesi için değil, yeni kurulacak dünya düzeninde onun bir kez daha ayağa kalkıp kendi ülkenin halklarının ve diğer ülkelerin milletlerinin mutluluğunu, refahı artırmak, kendisini ve diğer ülkeleri geliştirmek ve sonunda böl, yönet, mahvet, öldür siyasetten kurtulmak içindir.

ABD'nin bölüneceği öngörülüyor, İngiltere, Fransa, Almanya İslamlaşacak. Japonya ve Güney Kore halkları hızla yaşlanıyor. Hangi sonu Rusya tercih etmek ister? Bazen hayatta kalabilmek için biz değişime uğramak zorundayız. Değişmeyen tek şey değişimdir.

Makalemi iki tane sözle bitirmek istiyorum. Biri, Aristo'nun. Diyor ki 'Devlet, insanların yahut belli grupların isteklerini yerine getirmek için değil, iyi-

liği öğretmek için vardır' ⁷ve Şeyh Edebalı'nın Osman Gazi'ye söylediği söz 'İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın!'.

Kaynakça

Michael J.Sandel. (2022). Adalet, Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir? Çev. Mehmet Kocoğlu, Felix Kitap: Ankara.

<https://power.lowyinstitute.org/>

<https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/osn-01-2022.pdf>

İbn-i Haldun Mukaddime (2022). Çev. Cemal Aydın, Tımas Yayınları: İstanbul.

Niccolo Mackiavelli (2008). Prens, Çev. Pınar Savaş, Can Sanat Yayınları: İstanbul.

www.parliament.uk/globalassets/documents/Magna-Carta-and-Parliament-Booklet.pdf

www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf

⁷ Adalet, Michael J.Sandel, s.257.

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI VE ÜYE DEVLETLERİN İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞINA YÖNELİK TEPKİLERİ VE DAVRANIŞ BİÇİMLERİ

Ömer AKÇAOĞLU*

Öz

1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türklerin yüreğine kanayan bir yara olarak miras kalan, yıllarca sürecek ve derin trajediler olan Karabağ ve 7 bölge, yaklaşık 30 yıl işgal altında kaldı. 1700'lü yıllarda Batı ve Rus dünyasının kurduğu bölgede bir Ermeni devleti kurma fikri, sosyalist Sovyet devleti tarafından yavaş yavaş gerçek bir proje olarak gerçekleştirilmeye çalışıldı. Sona yaklaşan Sovyetler Birliği dağılarak Türk dünyası ve Türk düşüncesi için bir enkaz bıraktı. Sovyetler Birliği'ndeki tarihi Türk toprakları ve hemşerilerimiz 70 yıl sonra birer birer bağımsızlıklarını ilan ederken, yeni Azerbaycan Cumhuriyeti de bağımsızlıklarını kazanmak için aylarca süren şehit mitinglerinde Rus tanklarının kanlı zulmüne maruz kaldı. 1980'lerin ortalarında başlayan yerel çatışmalarda kendini gösteren Ermeni terörü, şimdi Rus güçlerinin tam desteğiyle işgale dönüşmüştür. 30 yıl süren bu işgal, 2021 yılında "Türkçe Konuşan Ülkeler" başlığı altında bir araya geldikten sonra "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak Türk dünyasının birlik ve beraberliğini gerçekleştirmeye yönelik bir teşkilata da dönüşmüştür. 1992 yılından bu yana önemli bir uluslararası statü kazandı. 2011 yılından itibaren de bölgemizde ve dünya siyasetinde saygın ve ciddi bir kuruluş olarak görülmeye başlandı.

İşgal altındaki Karabağ ve kalan yedi Azerbaycan bölgesi 2020 öncesi dünyanın en önemli ve çözülmemiş sorunu olurken, Türk devletlerinin yakınlaşma çabaları, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin açık ve kardeşçe desteği, Türk devletleri tarafından daha ciddi görüldü. Azerbaycan Türkleri. Uygun siyasi konjonktür ve kardeş devletlerin desteği ile Azerbaycan devleti ve ordusunun topraklarını işgalden kurtarma harekâtı, 44 gün süren savaşta özgüvenle tek yürek olarak yürütülmüştür. Türk dünyası ve özellikle Türk Devletleri Teşkilatı üye ve gözlemci devlet yetkilileri tarafından yakından takip edilmiştir. Bu bildiriye Azerbaycan ordusunun 44 gün savaşında ilerlemesi ve zaferi konusunda söz konusu devletlerin yaklaşımlarını ve tepkilerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Karabağ, Azerbaycan, Türk Konseyi, Hocalı, Türk Devletleri Teşkilatı

* Sağlık Bakanlığı çalışanı, Selçuk Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı mezunu

THE ORGANIZATION OF TURKISH STATES AND THE REACTIONS AND BEHAVIORS OF THE MEMBER STATES TO THE SECOND KARABAKH WAR

Abstract

With the disintegration of the Soviet Union in 1990, Karabakh and 7 regions, which were inherited as a bleeding wound in the heart of the Turks, which will last for years and deep tragedies, remained under occupation for almost 30 years. In the 1700s, the idea of establishing an Armenian state in the region established by the Western and Russian worlds was sought to be realized gradually as a real project by the socialist Soviet state. The Soviet Union, which was approaching its end, disintegrated, leaving a wreckage for the Turks world and Turk thought. While the historical Turk lands in the Soviet Union and our compatriots declared their independence one by one after 70 years, the new Azerbaijan Republic was subjected to bloody cruelty by Russian tanks in the city rallies that continued for months in order to gain their independence. And the Armenian terror, which manifested itself in the local conflicts that started in the mid-1980s, has now turned into an occupation with the full support of the Russian forces. This occupation, which lasted for 30 years, also turned into an organization for the realization of the unity and solidarity of the Turk world as the "Organization of Turk States" in 2021, after it came together under the title of "Turkish-speaking countries" since 1992 and gained an important international status since 2011. It started to be seen as a respected and serious organization in our region and world politics.

While the occupied Karabakh and the remaining seven Azerbaijani regions were the most important and unsolved conflict in the world before 2020, the efforts of the Turk states to be closer, especially the open and fraternal support of the Türkiye Republic, were seen more seriously by the Azerbaijani Turks. With the appropriate political conjuncture and the support of the brotherly states, the operation of the Azerbaijani state and its army to liberate their lands from occupation was carried out as one heart in the 44-day war with self-confidence. The Turks world and especially the Organization of Turk States were closely followed by member and observer state officials. In this paper, we will examine the approaches and reactions of the states in question regarding the advance and victory of the Azerbaijani army in the 44-day war.

Keywords: Karabakh, Azerbaijan, Turk Council, Khojaly, Organization of Turk States

Giriş

30 yıla yakın bir süre devam eden Karabağ çıkmazı yakın tarihimizde Kafkasların ve Türk dünyasının en önemli ve öncelikli olarak çözülmesi gereken konu olarak değerlendiriliyordu. Sovyetlerin dağılması sonrasında ortaya çıkan yeni konjonktür Ermenistan'ı destekleyen güçler tarafından Kafkaslarda 200 yıllık bir etnik temizleme ve işgal planını hayata geçirmek için fırsat vermiş oldu. Sovyetler döneminin son yıllarında bu plan hazırlığında olan odaklar Azerbaycan Türkünün silahlanmasını engelleyerek ileride oluşabilecek direnci ortadan kaldırmak istemişlerdir. İşte bu yüzden 1991 yılında başlayan Karabağ işgali sırasında Azerbaycan devletinin düzenli bir ordusunun olmaması ve aynı zamanda Rus yanlısı hükümet yetkililerin henüz iktidarda olması Azerbaycan Türklerine telafisi imkânsız insani kayıplar yaşamasına ve toprak kaybına neden oldu. Bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk cumhuriyetleri de aynı zamanda kendi iç meseleleriyle meşgul olması hasebiyle Karabağ konusunda yeterli desteği gösterememiş ve Azerbaycan Türkü adeta kendi kaderiyle baş başa bırakılmıştır.

Fakat 2020 yılına gelindiğinde hem Azerbaycan Devleti ve hem de Türk Devletleri Teşkilatı üyeleri artık 30 yıllık bir devlet tecrübesine sahip olmuş ve daha yakın işbirliği konusunda somut adımlar atarak bölgesel bir ittifak oluşturmuşlardı. Türk dünyasının kesinlikle moral ve motivasyon açısından 2020 yılında gerçekleşen Karabağ gibi bir zafere ihtiyacı vardı. Ve bu zafer Azerbaycan'ın kararlı duruşu ve Türkiye Cumhuriyeti başta olmak üzere Türk konseyi üyelerinin desteği ile gerçekleşti ve Türk Devletleri Teşkilatı'nın ileriye dönük iş birliği ve güçlü ittifakının sürmesi ve ileri boyutlara taşınması açısından oldukça önemli ve tarihi bir olaydır.

Karabağ İşgali; Sovyetler Sonrası Türk Dünyasının Kanayan Yarası

Azerbaycan Türk Edebiyatında Hep "Cennet" teşbihiyle karşımıza çıkan bölgenin adıdır Karabağ. Zengin madenleri. Dağları ve ovalarıyla olağan üstü temiz havası ve suyuyla, kışta kalın kar örtüsüyle, tarım ve hayvancılığa oldukça elverişli Azerbaycan ve Türk dünyasının adeta incisi ve vazgeçilmez yurdu Karabağ, 1990 yılında Sovyetler birliği dağıldıktan sonra Ermenistan tarafından kanlı işgale uğramış ve Sovyetlerin ardından geride bıraktığı adeta bir enkaz niteliğindedir.

Son derece Jeopolitik önem ve ehemmiyete sahip olan Karabağ aynı zamanda Azerbaycan ve Türk dünyasının kültürel ve tarihi miraslarını kendisinde barındırmaktadır.

Bölge tarihinde eşsiz bir yere sahip olan Dağlık Karabağ bölgesi milattan öncesine dayanan Türk kavimlerinin göç ve yerleşim yeri olmuştur. İslam'dan

önce ve İslam'ın bölgeye hâkim olmasından sonra çeşitli dönemlerde Türk boylarının ve devletlerinin egemenliği altında Türklerin tarihi toprakları ve yurtları olmuştur.

Sakalar, Hun İmparatorluğu, Hazar İmparatorluğu ve Oğuzların bölgeye hâkim olmasından sonra Azerbaycan'ın ayrılmaz bir bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Selçuklular Dönemi'nde Azerbaycan Atabeyler döneminde Karabağ, Azerbaycan'ın ve Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak tarihte yerini almıştır. İlhanlı devletinden sonra Karakoyunlular, Akkoyunlular, ardından Safevi devleti egemenliği altında hep Türk yurdu ve Türk vatanı olarak sayılmıştır. Fakat 18.asırdan bu yana Rusların Azerbaycan topraklarını işgali ile birlikte Rus boyunduruğu altına girmiştir. Buna rağmen Karabağ o dönemde bile Azerbaycan toprağının ayrılmaz yurdu ve vatanın bölünmez parçası olarak kabul edilmiştir.

18. yüzyılın ortalarından başlayarak belli program ve plan esasında Karabağ ve Erivan'a İran ve Anadolu'dan yoğun bir şekilde Ermeni göçü başlatılmış ve asrın sonlarına doğru kısmen de olsa bölgenin etnik yapısı Ermeniler lehine değiştirilmiştir.¹

Bu politika maalesef Sovyetler Birliği döneminde de yoğun bir şekilde devam ettirilmiştir.

Bölgenin Türk nüfusu başka bölgelere göç ettirilerek yerine Osmanlı ve İran Ermenilerinin yerleştirilmesi, özellikle Azerbaycan'ın Erivan ve Karabağ bölgelerine sağlanmıştır.²

Sovyet döneminde Sovyetler Birliği lideri Stalin önderliğinde 23 Aralık 1947 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Türklerin zorla sürülmesine kan bulaşmış ve Güney Kafkasya'nın Ermenileştirme politikası yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bununla birlikte 1948 tarihinde İran ve Sovyetler arasında devam eden müzakereler sonucu etkili olan Ermeni lobisinin faaliyetleri sonucu İran Ermenilerinin bölgeye göç ettirilmesi öngörülmüş ve kararlaştırılmıştır. O dönemde bu etnik değişim politikası sonucu Sözde Ermenistan topraklarında 250.000 Türk zorla göç ettirilmiş ve o bölgenin etnik yapısı büyük ölçüde değiştirilmiştir. Bu göçler esnasında birçok soydaşımız o dönemde hayatını kaybetmiştir. Zorla göç ettirilen Türk ailelerin evlerine ise çeşitli ülkelerden bölgeye getirilen Ermeniler yerleştirilmiştir. 1948-1953 yılları arasında Ermenilerin özellikle uyguladıkları politika Azerbaycan Türkleri ve Türk dünyası için stratejik, kültürel ve ekonomik olarak oldukça önemli olan yerleşim bölgelerinin Türklerden boşaltılması ve Ermenilerin yerleştirilmesidir.³

1 (Beşir, 2012, s. 78-90)

2 Bkz: (MEMMEDOVA, 1993)

3 Bkz: (ABBASOĞLU İREVANLI, 2015)

1953 yılında Sovyetler lideri Stalin'in ölümünden sonra söz konusu nüfus değişimi politikası kısa süreliğine durdurulursa da sonraki dönemlerde özellikle 1960'lı yıllardan sonra aynı şiddetle devam ettirildi.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yakın Ermenistan yönetimi Erivan, çeşitli şehirlerde mitingler düzenleyerek Karabağ'ın resmi olarak Ermenistan'a ait olduğunu savunarak bu yönde resmi bir karar çıkardı.

1988'de kanlı Sumgayıt olayları⁴ ve ardından Karabağ başta olmak üzere Azerbaycan'ın 7 bölgesi, Rus ordusunun doğrudan desteğiyle işgal edildi. İşgal edilen bölgelerde belki de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın ilk defa gördüğü sistematik soykırım Azerbaycan Türklerine yönelik Ermeni ve Rus birlikleri tarafından yapıldı.⁵

Hocalı soykırımı bu insanlık dışı vahşet ve cinayetin bilinen en önemli örneğidir.⁶

Sovyetler Birliği sonuna yaklaşırken Azerbaycan Türkleri ciddi biçimde silahtan yoksun bırakılmış ve sonradan bölgeye gelen binlerce donanımlı Rus askeri ve silahlı Ermeni birlikleri karşısında savunmasız hale getirilmişlerdir.

Azerbaycan Türk topraklarının yüzde 20'si sözde büyük Ermenistan hayaliyle batı ve Rus desteğini arkasına alan Ermeni yönetimi ve terör gruplarının işgaline uğramış oldu. 30 yıla yakın bir süredir yıpratıcı ve sonuçsuz bir ateşkesle sonuçlanan bu işgal, 2020 yılına gelindiğinde kısmen de olsa sona erecek ve Türk dünyasının çeyrek asırlık adeta kanayan yarası olan Karabağ'ın önemli bir bölümü ve işgal altında olan 7 Azerbaycan bölgesi işgalden kurtulacaktı.⁷

18 Ekim 1991 yılında bağımsızlığını yeniden kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığının ilk günlerinden itibaren çatışmalar, işgal ve soykırıma maruz kalan tek cumhuriyettir. Nitekim Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ikinci dönem bağımsızlığının en önemli simgesi kanlı 20 Ocak olayıdır. Kendi bağımsızlıkları uğrunda mücadele eden Azerbaycan Türkleri Bakü şehrinde düzenlenen özgürlük mitinglerinde Rus tankları ve ağır silahları karşısında savunmasız bir şekilde direnenek yeni dönem tarihlerinde kanlı ve şanlı bir tarih yazdılar.

Silahlı Ermeni birlikleri ve Rusların bölgede bulunan askeri gücü silahsız olan Azerbaycan Türklerinin bölgeden tamamen silinmesini ve 150 yıllık bir

4 (Məmmədov, 2005)

5 Karabağ savaşının kısa tarihi için Bkz: (Naghy, 2011)

6 Bkz: (Suleymanov, 2011)

7 (Süleymanov & Süleymanov, 2013)

etnik temizlik projesinin son safhasını askeri güçle planlarken düzenli bir orduya sahip olmayan Azerbaycan Türklerinin mukavemeti ile karşılaşırken, uluslararası harp yasalarına aykırı insanlık dışı yöntemlerle bölgenin esas sahibi olan Türkleri çoluk çocuk demeden katlederek korku yaymaya çalıştı. İşte bunun sonucunda bir milyondan fazla bir nüfus bölgeyi terk etmek zorunda kalarak sığınmacı durumuna düştü.

İkinci Karabağ Savaşı

1993-1994 yılları arasında Karabağ ve 7 bölgeyi işgal eden Ermeni birlikleri, birçok yerleşim birimini tahrip ederek Türklere ait eserleri ortadan kaldırmaya çalıştı. Ateşkes anlaşmasının ardından savaşın sona ermesine rağmen, Ermenistan'ın sınır hattında sürekli tekrar eden ateşkes ihlalleri yıllarca devam etti. Ateşkes süresince sınır hattında birçok Azerbaycan askeri ve siviller şehit oldu. Buna rağmen Azerbaycan devleti ve ordusu ateşkes kurallarına büyük sabırla riayet ederek haklı taraf olduğunu ve savaştan yana olmadığını fiilen göstermiş oldu. Fakat 2016 yılına gelindiğinde Azerbaycan ordusu Ermenistan'ın bu pervasız ihlallerine karşı 4 gün sürecek olan bir karşı operasyon başlattı. 2016 yılının Nisan ayında gerçekleşen bu operasyon, Azerbaycan ve Türk dünyası kamuoyuna Azerbaycan ordusunun Ermenistan ordusuyla mukayesede ne denli güçlü ve azimli olduğunun en önemli göstergesi ve adeta bu konuda kırılma noktası niteliğindedir. Azerbaycan silahlı gücü ve ordusu artık 1991 yılında düzensiz ve silahsız değildi. 25 yıllık bir süre içerisinde yenilenen Azerbaycan ordusu yeni askeri teknolojilerle donanmış ve Azerbaycan Mehmetçiğinin iman gücü ve vatan aşkıyla birleşince sadece 4 gün gibi kısa bir sürede işgal güçleri karşısında nasıl bir ezici güce dönüştüğünü ve ilerleyen zamanlarda daha büyük zaferlerin adeta habercisi olmuştur.

12 Temmuz 2020 yılına gelindiğinde Ermenistan ordusu her zaman olduğundan farklı olarak bu defa çatışma ve işgal bölgesi dışında bulunan Azerbaycan'ın Tovuz bölgesine saldırmış ve Azerbaycan ve Türk dünyasında büyük tepkilere neden olmuştur. Bu saldırı Azerbaycan toplumunda da büyük tepkilere neden olmuştur. Halk sokaklara döküldü ve Azerbaycan hükümetini Ermenistan'a hak ettiği şekilde yanıt vermeye çağırdı. Bu olay Türk kamuoyunda da son derece ciddi tepkilere neden oldu.

27 Eylül 2020'de Azerbaycan ordusu, Ermeni ordusunun büyük çaplı saldırı istihbaratını almasıyla karşı saldırıya geçerek meşru müdafaa hakkını kullandı ve böylece İkinci Karabağ Savaşı başlamış oldu. 44 gün süren bu savaşta Ermeni ordusu birbiri ardına ağır darbeler alarak adeta yok olmanın eşiğine geldi.

44 gün süren bu savaşta Azerbaycan ordusu en az zayıyla çok büyük ilerleme kaydetmiştir. İlk aşamada bazı köyler ve stratejik köprüler Ermeni işgalinden kurtarıldı. Azerbaycan silahlı kuvvetleri 22 Ekim'de Dağlık Karabağ'ın İran ile olan güney sınırını tamamen özgürleştirdi ve 23 Ekim'de Laçın koridoruna doğru ilerleyerek son derece stratejik öneme haiz başarı elde etti. Ermenistan ile Dağlık Karabağ arasında yakıt, cephanelik ve askeri malzeme taşınmasını engelledi. 44 günlük savaşın sonucunda Azerbaycan ordusu 13 Ekim'de Cibril, 26 Ekim'de Fuzuli, 30 Ekim'de Zengilan, 4 Ekim'de Göbdeli ve 17 Kasım'da Şuşa'yı Ermeni işgalinden kurtardı.⁸

44 gün süren bu savaşın askeri boyutu ve Azerbaycan ordusunun eşsiz kahramanlıklarının yansıması, Ermenistan başta olmak üzere Rusya ve Fransa gibi devletlerin dünya kamuoyunda asılsız iddialarla Azerbaycan ve Türkiye aleyhine yürüttüğü karalama kampanyaları karşısında da Türk dünyasının oldukça başarılı mücadelesi, savaşın başarılı seyrinde kuşkusuz en önemli etken sayılmaktadır. Ermenistan destekçisi sayılan Rusya ve Fransa adeta sessiz bir şekilde olan biteni seyrederek yeniden bir ateşkesin oluşması konusunda sürekli çağrılarda bulunuyor fakat Azerbaycan'ın uluslararası hukuka dayanarak gerçekleştirdiği haklı meşru müdafaa harekâtı karşısında istedikleri sonucu elde etmekte aciz kaldılar. Azerbaycan ve Ermenistan'ın güney komşusu olan İran Cumhuriyeti birinci Karabağ savaşında olduğu gibi oldukça samimiyetsiz davranarak bir tarafta resmi ağızdan işgal edilmiş toprakları Azerbaycan Toprağı olarak sayıyor fakat öte yandan Ermenistan ordusuna askeri teçhizat yardımı yapmaktan geri durmuyordu. Nitekim Güney Azerbaycan'da yaşayan Azerbaycan Türkleri, İran'ın sergilediği bu çifte standart karşısında Karabağ savaşı esnasında protestolar düzenleyerek Ermenistan'a giden askeri yardım konvoyların önünü keserek kuzeyli kardeşlerine desteklerini açıktan göstermişlerdir.

Türk tarihine altın harflere yazılan bu zafer, Türkiye başta olmak üzere Türk devletlerinin ve devletleri olmayan Türk topluluklarının Azerbaycan Türklerine açık ve sonsuz desteklerine şahit olduk.

Türk Devletleri Teşkilatı ve Karabağ

Azerbaycan'ın destansı zaferinden yaklaşık bir yıl sonra 2021 yılı, Türk dünyasında başka önemli bir gelişmeye şahit oldu. Sovyetler birliği dağıldıktan sonra bağımsızlıklarını kazanan Türk devletleri 70 yıl sonra tüm sıkıntılara rağmen "Türk dili konuşan ülkeler" adı altında bir araya gelerek kutlu ve oldukça gerekli bir ittifakın temelini attılar. 2021 yılında İstanbul'da⁹ düzen-

8 Bkz: (Asker & Özpınar, 2021)

9 Bkz: (Şimşek, 2022)

lenen “Türk Konseyi” 8. oturumunda konseyin ismi “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirildi ve yıllarca üye ve gözlemci devletlerin süren özverili çalışmaları yeni dönemine girdi. Bu önemli zirvede “Türk dünyası 2040 Vizyon Belgesi” kabul edilerek teşkilatın geleceğe bakışı ve çeşitli alanlarda daha sık iş birliği ön görülmüştür.

Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Keneşi adıyla 1992-2010 yılları arasında yapılan Türk dili konuşan ülkeler zirvesi sonrasında, Türk dilleri konuşan ülkeler arasındaki bağın güçlendirilmesi amacıyla 3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan anlaşmasının imzalanmasıyla kurulmuştur.¹⁰

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye üye devletler ve Macaristan ve Türkmenistan devletleri gözlemci olarak teşkilatta yer almaktadırlar. Ortak tarih, kültür ve dile sahip üyeler özellikle 2020 yılından sonra bölgede ve dünyada yükselen ve söz sahibi olan oldukça önemli ittifak olarak bilinmektedir. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve Dünya Gümrük Örgütü (WCO), UNOSSC vb. gibi çok sayıda önemli uluslararası örgütlerle de ortaklık yürütmektedir.¹¹

Azerbaycan Cumhuriyeti, Türk Devletleri Teşkilatı ülkeleriyle teşkilat haricinde de oldukça yakın ikili ilişkiler ve iş birliği içinde bulunmuştur. Teşkilatta üye devletler Karabağ işgali başladığı dönemden itibaren çeşitli dönemlerde Azerbaycan toprak bütünlüğü konusunda net ve destekleyici tavırlarını ortaya koymuş ve Ermenistan yönetimini açık bir biçimde kınamışlardır. Fakat 2020 yılında ikinci Karabağ savaşında Türk Konseyi çatısı altında toplanan Türk devletleri, desteklerini daha çok bu mecraya yönelterek Ermenistan ve Rusya'nın yoğun propagandası karşısında oldukça akılcı bir politika izlemişlerdir. İkinci Karabağ savaşı başladığı günden itibaren Ermenistan yönetimi Türkiye Cumhuriyeti başta olmak üzere Türk devletlerini dünya kamuoyunda konuya dâhil etmek istemiş ve uluslararası camiada sadece Azerbaycan değil tüm Türk dünyasıyla özellikle Türkiye ile savaştığını ima etmiştir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti Devleti başta olmak üzere Türk Konseyi üye devletleri, desteklerini ve tepkilerini dönemin politik konjonktürüne uygun olarak akılcı bir biçimde dizayn ederek başarılı bir yol izlemişler. Kardeş Türk cumhuriyetleri, Türk Konseyi bünyesinde toplanarak işgalin ilk günlerinden itibaren Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü defalarca kesin ifadelerle ve resmi beyanlarla savunmuşlardır. Türk Konseyi üyeleri ve Türk dünyası Birleşmiş Milletlerin Karabağ işgali konusunda vermiş olduğu Azerbaycan'ın lehine uluslararası kararlara dayanarak Ermenistan'ın İşgalci

10 Bkz: (Türk Keneşi nedir, ne iş yapar? İşte Türk Keneşi hakkında bilgi, 2020)

11 Bkz: (Uluslararası Ortaklar, tarih yok)

Tutumunu eleştirmiş ve öncelikli olarak barışçıl yollarla Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının kayıtsız- şartsız boşaltılması ve uluslararası hukuka uyulması doğrultusunda işbirliği içerisinde olmuşlardır. Aynı zamanda Türk Konseyi, Ermenistan'ın dönem dönem ateşkes ihlallerini sert bir dille kınamış ve Azerbaycan Devleti'nin yanında olmuştur. Türk Konseyi ve üye devletleri her ne kadar uluslararası Hukuk kuralları ve barışçıl yöntemlerden yana olduklarını beyan etseler de 2020 yılında Ermenistan'ın çatışma bölgesi haricinde bulunan Azerbaycan toprağı olan Tovuz bölgesine saldırması, Azerbaycan'ın haklı meşru müdafaa askerî harekâtını sonuna kadar desteklemiş ve dünya kamuoyunda ve bölgede Azerbaycan'ın adeta politik yönde savunucusu olmuştur.¹²

44 gün süren bu savaşta dünyada birçok uluslararası örgütün tersine Türk Konseyi, Ermenistan ordusunun kayıtsız ve şartsız işgal bölgesinden çekilmesini ve bu konuda çeşitli açıklamalarda bulunarak Azerbaycan devletinin siyasi isteklerinin yanında yer almıştır.¹³

Defalarca yazılı ve resmî açıklamalarda bulunan Türk Konseyi yetkilileri, sahada da desteklerini Azerbaycan'a göstererek sözde değil eylemde ve fiiliyatta da ağırlığını koymuştur. Nitekim ikinci savaş döneminde Ermenistan'ın Gence şehrine füze saldırısı sonrası Türk Konseyi Genel Sekreteri Sayın Baghdad Amreyev bölgeye giderek Türk Konseyi'nin, Türk dünyasının Azerbaycan'a yönelik desteğini açık bir biçimde yineledi.

Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelerinin her birinin farklı jeopolitik konumundan dolayı bireysel olarak Karabağ özelinde Azerbaycan ile farklı ve inişli çıkışlı ikili ilişkilere sahip olması oldukça normaldir. Türk İslam coğrafyasında bulunan Türk Konseyi üyeleri ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasında Karabağ özelinde kurum harici yaklaşım biçimleri farklılık arz etmektedir. Sosyalist Sovyetlerden ayrılan Kazakistan, Kırgızistan Türkmenistan ve Özbekistan devletleri ikili olarak Azerbaycan Devleti ile farklı meseleler üzerinde ufak çaplı da olsa bazı politik ve enerji eksenli görüş ayrılıkları söz konusudur. Aynı zamanda söz konusu Türk devletlerinin Rusya Federasyonu'na coğrafi olarak yakınlığı bazı dönemlerde Karabağ konusunda net bir tavır ortaya koyamamalarının esas nedenlerindedir. Fakat unutmamak gerekir ki Türk Devletleri Teşkilatı'na üye devletlerin Türk dünyasının geleceğı ile ilgili duygusallıktan uzak, gerçek ve akılcı politikalar izlemeleri ve bireysel olarak değil de kurumsal bir çatı altında kesin tavır ortaya koymaları daha etkili ve gelecekte gerçekleşecek olan 2040 vizyonu kapsamında amaçlanan perspektif açısından oldukça hayati önem arz etmektedir. Aynı

12 Bkz: (Gafarlı, 2020)

13 Bkz: (TÜRK KONSEYİ GENEL SEKRETERİNİN BEYANATI, 2020)

zamanda yazımızın başında da zikrettiğimiz gibi Karabağ konusu Türk dünyasının kanayan yarası ve coğrafi olarak son derece stratejik ehemmiyete haiz olması hasebiyle 21. yüzyılda Türk dünyasının öncelikli meselesi olarak çözüme ulaşması gerekmektedir. İşte 2020 zaferi Azerbaycan içi kamuoyunda neden olduğu özgüven ve gurur hissinin yansırı Türk dünyasında büyük sevinç ve özgüven yarattı. Bir bakıma Karabağ Zaferi Türk Devletleri Teşkilatı'nın yeni döneme daha güçlü ve kararlı girmesinde de oldukça önemli rolü olmuştur.

Sonuç

Sonuç olarak 20. asrın son yıllarında yıllarca esir konumunda Sovyet zindanında hapsedilmiş olan Türk toplumlari, bağımsızlıklarını kazanarak yeni dünya düzeninde yer almak ve soydaş devletlerle ittifak kurma çabaları konusunda ilk adımları atmışlardır. Çeşitli küresel ve bölgesel güçlerin arasından sıyrılarak politik ve ekonomik olarak söz sahibi olmak, soy, kültür ve dil faktörleri gibi doğru ve gerçekçi temellere dayanan kurumsal ittifakın oluşmasının son derece hayati olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İşte bu doğrultuda Türk Devletleri Teşkilatı ve Türk devletleri arasında var olan çeşitli siyasi, güvenlik ve iktisadi işbirliği temelinde oluşan ittifaklar, Türk dünyasının gelecekte nasıl şekilleneceği konusunda önemli ipuçları barındırmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı ve benzeri ittifakların oluşması 1990'larda Karabağ'da olduğu gibi herhangi olası bir tehdidin karşısında caydırıcı güç olarak önemli bir yere sahip olacaktır. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti hariç henüz çeyrek asır gibi bir devlet tecrübesine sahip olan üye devletler için bu ittifak çeşitli alanlarda oldukça önemli ve paha biçilmez bir fırsat olarak nitelendirilebilir.

Kaynakça

- Beşir, M. (2012). Ermenilerin İran ve Kafkasya Coğrafyasında Dış Güçlerle İlişkileri (1915-1920). *Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*(51).
- Abbasoğlu, İrevanlı, S. (2015). *Kafkaslardaki kıyım ve sürgünler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Asker , A., & Özpınar, Z. (2021). Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 83-106.
- Gafarlı, T. (2020, 09 10). *Turkic Council's growing role in tackling crises of 2020*. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-turkic-councils-growing-role-in-tackling-crises-of-2020/1968547> adresinden alındı

- Məmmədov, E. (2005). *Erməni Təxribəti (Sumqayıt, Fevral 1988-ci il)*. Bakı: Mütərcim.
- Memmedova, F. (1993). *Azərbaycanın Siyasi Tarixi və Tarixi Coğrafiyası*. Bakü.
- Naghy, A. (2011). *Garabagh Üar - Short History*. Bakü.
- Suleymanov, E. (2011). *Khojaly Genocide*. Bakü: Association for Civil Society Development in Azerbaijan.
- Süleymanov, E., & Süleymanov, V. (2013). *Ermənistanın Azərbaycana qarşı silahlı təcavüzü*. Bakı.
- Şimşək, A. (2022, Ocak 13). *Dünyanın yüksələn gücü: Türk Devletleri Teşkilatı*. trthaber.com: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-yukselen-gucu-turk-devletleri-teskilati-644709.html> adresinden alındı
- Türk Keneşi nedir, ne iş yapar? İşte Türk Keneşi hakkında bilgi*. (2020, 10 30). Hürriyet: <https://web.archive.org/web/20201101120240/https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turk-kenesi-nedir-ne-is-yapar-iste-turk-kenesi-hakkinda-bilgi-41650491> adresinden alındı
- Türk Konseyi Genel Sekreterinin Beyanatı*. (2020, 09 28). Türk devletler teşkilatı: https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-genel-sekreterinin-beyanati_2075 adresinden alındı
- Uluslararası Ortaklar*. (tarih yok). Türk Devletler Teşkilatı resmi sitesi: <https://www.turkkon.org/tr/uluslararasi-ortaklar> adresinden alındı

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATINDA ÖZBEKİSTAN'IN ROLÜ

Rahim MAMADALİYEV*

Öz

Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'na üye devletlerden biri olan Özbekistan'ın teşkilat çerçevesindeki faaliyetleri, onun kalkınmasına katkısı ve gelecekte bu işbirliğin gelişmesine yönelik perspektiflerini konu edinmektedir. 1992 yılında temeli atılan bu örgüt, daha sonra Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın imzaladığı "Nahçıvan Anlaşması" ile Türk Keneşi adıyla kurulmuş bulunmaktadır. Özbekistan ise bu örgüte 14 Eylül 2019'da üye olmuştur. 12 Kasım 2021 tarihinde ise 8. Türk Devletleri Teşkilatı İstanbul Zirvesi'nde, örgütün adı Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı'nda nispeten yeni üye olan Özbekistan kısa zaman içinde örgütün önemli üyelerinden biri haline gelmiş bulunmaktadır. Buradan hareketle, çalışmanın amacı Özbekistan'ın bu örgüt faaliyetindeki rolünü tespit etmektir. Bu çalışmada amaca ulaşmak için sistematik literatür incelenmesi yönteminden yararlanılmaktadır. Çalışmanın sonunda ulaşılan bulgular, Türk Devletleri Teşkilatı faaliyetinde Özbekistan önemli yere sahip olduğunu ve örgüt gelişmesi için mühim katkıları sağlayabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Türk Devletleri Teşkilatı, Türk dünyası

* Rahim, Mamadaliyev; Hacettepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, raheemrustamovich@gmail.com, Orcid no <https://orcid.org/0000-0003-1754-3928>.

THE ROLE OF UZBEKISTAN IN THE ORGANIZATION OF TURK STATES

Abstract

This study deals with the activities of Uzbekistan, which is one of the member states of the Organization of Turk State. It examines the country's actions within the organization's framework, its contribution to its development, and the perspectives of this cooperation's development in the future. This organization, the foundation of which was laid in 1992, was later established under the name of Turk Council with the "Nakhchivan Agreement" signed by Türkiye, Azerbaijan, Kazakhstan, and Kyrgyzstan. Uzbekistan became a member of this organization on September 14, 2019. On November 12, 2021, the council's name was changed to the Organization of Turk States at the 8th Organization of Turk States Istanbul Summit. Uzbekistan, the relatively new member of the Organization of Turk States, has become one of the essential members of the organization in a short time. Accordingly, the study aims to determine the role of Uzbekistan in the activity of this organization. A systematic literature review method is used to achieve the aim of this academic work. The findings reached at the end of the study show that Uzbekistan has a critical place in the activities of the Organization of Turk States and can provide essential contributions to the development of the organization.

Keywords: Organization of Turk States, Uzbekistan, Turk World

Giriş

Özbekistan Orta Asya’da her açıdan bölgenin en önemli ülkelerinden biridir. 35 milyon nüfusa sahip Özbekistan bölgede nüfus olarak en büyük ülkedir, gayri safi yurtiçi hasılası 60 milyar dolardır ¹(2020. Yıl), ülkenin dış ticaret hacmi 15,45 milyar doları oluşturmaktadır (2021 ocak-aralık)² Özbekistan Cumhuriyeti aktif dış politika yürütmektedir Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı, Şanghay İşbirliği Örgütü, Bağımsız Devletler Topluluğu gibi uluslararası örgütler üyesidir. Şüphesiz Özbekistan’ın 2019 yılında Türk Devletleri Teşkilatı’na üye olması büyük önem taşıyan hadise oldu. Özbekistan, Türkiye’den sonra Türkçe konuşulan ülkeler arasında nüfus bakımından dünyada ikinci sırada yer almaktadır. Bu yüzden Özbekistan’ın örgüte üye olmadan önce Türk Konseyi’nin tam olarak kurulmamıştı diyebiliriz.

Türk Devletleri Teşkilatı’nın temelleri daha 1992 yılında atılmış bulunmaktadır. Özbekistan Cumhuriyeti de 1992’de Ankara’da düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesine katılmıştı ve Ankara Bildirisini imzalayan ülkelerden biri olmuştu. Türk Keneşinin 1994, 1996, 1998, 2000, 2001 yıllarındaki zirvelerine Özbekistan Cumhuriyeti katılmış. Sonraki 2006, 2009 ve 2010 yıllarında ise Özbekistan bazı politik sebeplere göre Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesine katılmamış bulunmaktadır. 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması imzalandıktan sonra Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi kurumsallaşarak Türk Konseyi’ne dönüşmüştür.

Özbekistan’ın Türk Konseyine üye olması

2016 yılında Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlık görevine Sayın Şevket Mirziyoyev’in gelmesiyle birlikte Özbekistan Cumhuriyeti dış politikası da olumlu yöne değişmeye başladı. Bunu sonucu olarak 3 Eylül 2018 yılı Çolpon Ata’da Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Sooronbay Cenenbekov’un ev sahipliğinde düzenlenen Türk Konseyi 6. Zirvesinde Özbekistan Cumhurbaşkanı Sayın Şevket Mirziyoyev ev sahibi ülkenin konuğu olarak katılmıştır.

15 Ekim 2019 yılında Bakü’de düzenlenen Türk Konseyi 7. Zirvesi’nde Özbekistan örgüte tam üye olarak katıldı. Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Şevket Mirziyoyev zirvede yaptığı konuşmada, Özbekistan’ın örgüte üye olması hiç şüphesiz doğal ve tarihsel süreçlerin bir ifadesi ol-

1 <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (son erişim 28.04.2022)

2 <https://stat.uz/ru/press-tsentr/novosti-goskomstata/15699-o-zbekiston-respublikasi-tashqi-savdo-aylanmasi-2021-yil-yanvar-noyabr-2> (son erişim 28.04.2022)

duğunu kaydetti. Ülkemiz topraklarında Muhammed Hârizmî, Ahmed Fergânî, Ebû'r-Reyhân el-Bîrûnî, Ebû Alî ibn Sînâ, Uluğ Bey gibi ortak tarihimizin şanlı sayfaları yazılmış, dünya bilim ve kültürüne unutulmaz katkılarda bulunmuş düşünürler, kutsal dinimizin tarihinde silinmez bir iz bırakan el-Buhârî, Muhammed et-Tirmizî, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Bahâeddin Nakşibend gibi büyük âlimler, Ali Şîr Nevâî gibi Türk dünyasını kalemle birleştiren büyük şairler, sadece Özbek halkının değil herkesin onlarla gurur duyduğunu vurguladı. *“Türk Konseyi üyeliği, halkımızın temel çıkarlarını tam olarak karşılamaktadır. Günümüzde sadece kültürel ve manevi bağlar değil, ticari ve ekonomik ilişkiler de yeni bir boyuta taşınmaktadır. Son üç yılda, ülkelerimiz arasındaki ticaret hacmi neredeyse iki katına çıktı, binden fazla yeni ortak girişim açıldı. Ulaşım genişliyor, vizesiz turist akışı artıyor, halklarımız arasındaki kardeşlik bağları güçleniyor.”*³

Sayın Mirziyoyev’in dediği gibi Özbekistan’ın Türk Konseyine üye olması doğal bir süreç olup ülkenin temel çıkarlarını karşılamakta idi. Bunu Özbekistan’ın 2016-2019 yılları arasındaki dış ticaret hacmini analiz ettiğimizde daha iyi anlama imkânımız olur. Bu yıllarda Özbekistan’ın Türkiye ile dış ticareti iki kat artmış durumdadır, Konseyin üyeleri olan diğer ülkeler ile de ticari ilişkiler artmış durumdadır (Tablo 1). Konsey üyesi olan ülkeler ile her açıdan ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştı, bu Özbekistan’ın dış politikasını hangi yönde geliştireceğini göstermekte idi.

Tablo 1 Türk Konseyi üye ülkeleri ile Özbekistan’ın ihracat hacmi (Değer: Bin ABD \$)⁴

Ülkeler	2016	2017	2018	2019
Azerbaycan	16 320,7	27 574,4	35 610,2	52 166,3
Kazakistan	945 023,7	1 057 579,0	1 352 167,8	1 392 964,9
Kırgızistan	121 450,9	178 256,9	269 735,8	669 643,1
Türkiye	686 213,2	877 812,3	944 755,2	1 217 633,2

Özbekistan Cumhuriyeti’nin Türk Konseyi’ne üyeliği büyük stratejik öneme sahip bir konu haline geldi. Özbekistan’ın Türk Konseyi’ne katılımı siyasi, ticari, ekonomik, kanun yaptırımı, çevre koruma, kültürel, bilimsel ve teknik, eğitim, enerji, ulaşım, kredi ve diğer ortak yarar alanlarında işbirliğini daha da desteklemektedir. Özbekistan Cumhuriyeti’nin örgüte üyeliği, örgütün diğer üyeleri tarafından sıcak karşılandı. Yetkililer ve uzmanlar, halkımı-

3 <https://president.uz/uz/lists/view/2939> (son erişim 28.04.2022)

4 <https://stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/merchandise-trade> (son erişim 06.05.2022)

zın Türk tarihindeki rolünü, günümüzdeki potansiyelini ve önemine vurgu yaptılar.

Özbekistan taşımacılık sektörü için elverişsiz doğal koşullara sahip bir ülkedir. Çünkü ülke, dünyada doğrudan denize gitme imkânı olmayan az sayılı ülkelerden biridir. Denize ulaşmak için en kısa mesafe 3000 km'dir ve bunun ülke ekonomisi üzerinde olumsuz bir etkisi var. Ancak Türk Konseyi bu sorunun olumlu çözümü için önemli bir faktör olabilir. Özbekistan ürünlerini konsey üyesi ülkelerin toprakları üzerinden doğrudan dünya pazarına ihraç edebilir. Ayrıca, Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan başlıca kurak ulaşım yolları esas olarak konsey üye devletlerinin topraklarından geçmektedir. Özbekistan'da üretilen tarım ürünleri, bazı sanayi ürünleri, pamuk ve diğer ürünler bu ülkelerin pazarlarında büyük rağbet görmektedir. Bu da ülkenin ekonomik alandaki faaliyetleri üzerinde olumlu bir etkisi olacaktır. Konsey üyeleri olan Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyetleri turizm alanında oldukça gelişmiş ülkelerdir. Özbekistan'ın da büyük turizm potansiyeli göz önüne alındığında, bu ülkelerle işbirliğinin turizm endüstrisi üzerinde önemli bir etkisi olacaktır. Konsey ülkeleri vatandaşlarının Özbekistan'daki turistik yerlere çekilmesi, ülkedeki turizm alanında olumlu değişiklikler sağlayacaktır. Kurum içindeki yatırım, iş ve girişimcilik konuları da Özbekistan için önemlidir.

Türk Konseyi faaliyetlerinde Özbekistan

Özbekistan Cumhuriyeti'nin bu kısa zaman içerisinde örgütte birçok faaliyetlerde bulundu. Teşkilatı'nın Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksakallar Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi faaliyetlerinde aktif katılım sağlamaktadır. Özbekistan'ın örgütteki faaliyetlerine üzerine birkaç örnek verecek olursak, Türk Konseyi Genel Sekreteri Baghdad Amreyev Özbekistan Cumhuriyetine ziyaretleri gerçekleştirildi. Türk Konseyi Turizmden Sorumlu Bakanlar 6. Toplantısı 24 Haziran 2021 tarihinde Özbekistan'ın Kokand şehrinde düzenlendi. Üye Devletlerin Turizm Bakanları Kokand şehrinin "Türk Dünyası Turizm Başkenti" ilan ettiler, buna ithafen Kokand şehrinde "Gala Konseri" düzenlendi.⁵ Türk Konseyi Birinci Genç Girişimciler Forumu, Türk Konseyi Gençlik ve Spordan sorumlu Bakanları 5. Toplantısı kapsamında 20-21 Eylül 2021 tarihlerinde Taşkent'te gerçekleştirildi.⁶

5 https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-turizm-bakanlari-6-toplantisi-ozbekistanda-duzenlendi_2272 (son erişim 06.05.2022)

6 https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-birinci-genc-girisimciler-forumu-taskente-duzenlendi_2333 (son erişim 06.05.2022)

23-24 Mart 2022 tarihlerinde ise Türk Devletleri Teşkilatı Aksakallar Konseyi Başkanı Sn.Binali Yıldırım Özbekistan Cumhuriyeti'ne bir ziyarette bulundu.⁷ Bu ziyaretler ve başka çok sayıda düzenlenen toplantı ve zirvelerde Özbekistan Cumhuriyeti katılım sağlamaktadır ve üye ülkeler ile birçok projelere imza atmış durumdadır.

Özbekistan örgüte tam üye olarak katıldığı 2019 senesinden beri örgüte üye ülkeler ile siyasi, ticari, kültürel alanlardaki ilişkileri yeni seviyeye yükseldi. Buna örnek olarak Kazakistan ve Özbekistan arasındaki stratejik ilişkilerin Müttefiklik ilişkileri seviyesine yükseltilmesine⁸ gösterebiliriz.

Özbekistan Konsey üye ülkeleri ile en çok ticari alanda ilişkileri gelişmiş durumdadır. Aşağıdaki tabloda gördüğümüz üzere Özbekistan örgüt üyeleri ile pandemi nedeniyle 2020 yılı senesinde ticari ilişkiler biraz durakladıysa da genellikle ticaret hacmi artış gösteriyor.

Tablo 2 Türk Konseyi üye ülkeleri ile Özbekistan'ın dış ticaret hacmi (Değer: milyon ABD \$)

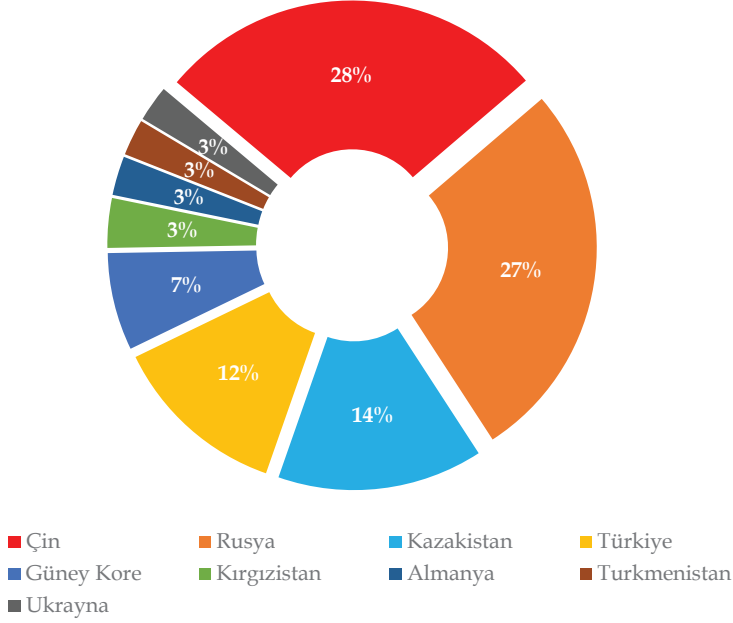
Ülkeler	2019	2020	2021
Azerbaycan	73,8	83,7	107,1
Kazakistan	3 030,2	2 625,4	3 538,0
Kırgızistan	758,9	816,3	852,5
Türkiye	2 265,3	1 878,7	3 040,0

Son 3 senede dış ticarete Özbekistan'ın en büyük ticaret hacmi olan ülkeleri sırasında Türkiye 4.sıraya yükselmiş bulunmakta ise örgütün diğer üyesi olan Kazakistan ise 3.sırada yer almaktadır. Akabindeki yıllarda bu rakamlarda daha artış olması bekleniyor, Özbekistan dış politikada Türk Konseyi üye ülkeleri ile bağlarını sağlamlaşmasını takdir etmektedir.

7 https://www.turkkon.org/tr/haberler/tdt-aksakallar-konseyi-baskani-binali-yildirim-ozbekistani-ziyaret-etti_2493 (son erişim 06.05.2022)

8 <https://www.trrussian.com/mnenie/soyuzniki-kazahstan-i-uzbekistan-usilivayut-tyurkskij-mir-7521406> (son erişim 09.05.2022)

Ükelere göre Özbekistan'ın dış ticareti 2021.yılı (Değer: milyon ABD \$)

1. Çin 6731,6
2. Rusya 6603,8
3. Kazakistan 3538
4. Türkiye 3040
5. Güney Kore 1679,4
6. Kırgızistan 852,5
7. Almanya 675,4
8. Türkmenistan 626,1
9. Ukrayna 622,5

Sonuç

Özbekistan'a haklı olarak Orta Asya'nın kalbi denir. Orta Asya'da önemli bir ülke olarak kabul edilen Özbekistan'ın Türk Konseyine katılımı olmadan çok konu çözülemezdi. Özbekistan Cumhurbaşkanı'nın izlediği sağduyulu politika, ülkede hem de bölge genelinde barış ve istikrarın güçlendirilmesine hizmet etmektedir. Özbekistan'ın Türk Konseyi'ne üye olma tarihi de semboliktir. Aynı yıl Türk Konseyi'nin kurulmasına ilişkin Nahcivan anlaşmasının imzalanmasının 10. yıldönümü kutlandı. Türk Konseyi'ne üye olmasıyla birlikte Özbekistan'ın dış politikasında yeni bir yön açıldı, Özbekistan Orta

Asya'da ve daha geniş bir bölgede faaliyet gösteren bir başka büyük uluslararası örgüte eşit üye oldu. Aynı zamanda Özbek halkının milli kimliği, asırlık değerleri ile ilgili uzak geçmişi, dili, tarihi kökeni ile komşu ve uzak kardeş ülkelerle dostane ilişkileri ek araçlarla güçlendirilmiştir.

Türk Konseyi üyesi olduktan sonra Özbekistan örgüt faaliyetlerinde aktif olup çok önerilerde bulunmaya başladı. Son iki yılda Özbekistan tarafından sadece kültürel değil, ekonomik girişimler de desteklenmiştir. Kısa zaman süresi içerisinde Özbekistan örgütün en önemli üyelerinden biri haline geldi. Bunun birkaç sebepleri vardır, yukarıda belirttiğimiz gibi nüfus bakımından Özbekistan örgüt üyeleri arasında en büyük 2.ülkedir. Özbekistan'ın coğrafi konumu Orta Asya'nın merkezinde yer almakta olup bölgedeki ülkelerin hepsi ile sınırı vardır. Özbekistan bölgedeki en güçlü ordulardan birine sahiptir bu açıdan da örgütün en önemli üyelerinden biridir. Diğer hususlar Özbekistan'ın yüksek iktisadi potansiyeli olması ve turizm açısından da önemli ülkelerden biridir. Hiç şüphesiz ki bugünkü günde Özbekistan örgüt faaliyetinde en önemli ülke haline gelmiş ve Özbekistan'ın dış politikasında da Türk Devletleri Teşkilatı çok önemli bir rol almaya başlıyor.

Kaynakça

Avatkov V. A. Tyurkskiy Mir i Tyurskiye Organizatsii // Mirovaya Politika. 2018. – № 2. S. 11-25. DOI: 10.25136/2409-8671.2018.2.26047

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>

<https://president.uz/uz/lists/view/2939>

<https://stat.uz/ru/ofitsialnaya-statistika/merchandise-trade>

<https://stat.uz/ru/press-tsentri/novosti-goskomstata/15699-o-zbekiston-respublikasi-tashqi-savdo-aylanmasi-2021-yil-yanvar-noyabr-2>

<https://www.trtrussian.com/mnenie/soyuzniki-kazahstan-i-uzbekistan-usilivayut-tyurkskiy-mir-7521406>

https://www.turkkon.org/tr/haberler/tdt-aksakallar-konseyi-baskani-binali-yildirim-ozbekistani-ziyaret-etti_2493

https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-birinci-genc-girisimciler-forumu-taskentte-duzenlendi_2333

https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-konseyi-turizm-bakanlari-6-toplantisi-ozbekistanda-duzenlendi_2272

URL:https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=26047

ASYA'DAKİ BAĞIMSIZ TÜRK DEVLETLERİ ARASINDA İŞBİRLİĞİNİ ETKİLEYEN OLUMLU VE OLUMSUZ FAKTÖRLER

Zeynep Nisa EMİŞEN* & Simge ÖZTÜRK**

Öz

Sovyetler Birliği'nin dağılması ardından Orta Asya'da Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan Kafkasya'da ise Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye'nin bu devletlerin bağımsızlığını tanıyan ilk devlet olması, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Birliği" oluşacağı yönünde bir beklentinin doğmasına neden olmuştur. Bu devletlerin jeopolitik konumları, ellerinde tuttıkları enerji kaynakları, etnik-dinsel çıkar çatışmaları, bazılarının bölgede etkin güç olma isteği duymaları stratejik bir ittifak kurma konusunda belirli aralıklarla gün yüzüne çıkmaktadır. Bu devletler arasında oluşturulacak Türk Birliği'ni etkileyen siyasi gelişmelerin yanı sıra bu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler de birliğin oluşturulmasına katkı sağlayacak nitelikte geliştirememiştir. Bu çalışmada, Asya'daki bağımsız Türk devletlerinin işbirliğini engelleyen ve geliştiren faktörlerin neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın ise hipotezi bu devletler arasında Avrupa Birliği gibi ulus-üstü bir yapılanmanın kurulabilmesi için gerekli doneler mevcut olduğu halde bazı iç ve dış faktörlerin bunun hayata geçirilmesini engellediğidir. Çalışmanın araştırma soruları da bu hipoteze uygun olacak şekilde seçilmiş ve siyasal gelişmeler iktisadi analizlerle desteklenmiştir. Sonuç olarak Orta Asya'da bir Türk Birliği'nin oluşturulmasına engel olan çok sayıda faktör olduğu ve bu nedenle kısa vadede bu tür bir yapılanmanın hayata geçirilmesinin olası olmadığı ancak başta kamu diplomasisi gibi bu halkların birbirini daha yakından tanımalarını sağlayacak girişimler ile uzun vadede bu sorunların aşılabileceği öne sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Türk Birliği, Bölgesel rekabet, İşbirliği

* Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kamu Yönetimi Programı Yüksek Lisans Öğr., ORCID: 0000-0002-6491-4157

** Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kamu Yönetimi Programı Yüksek Lisans Öğr., ORCID: 0000-0002-1781-4743

COOPERATION BETWEEN TURK INDEPENDENT STATES IN ASIA POSITIVE AND NEGATIVE FACTORS AFFECTING OF TURK STATES

Abstract

After the fall of the Soviet Union, Azerbaijan declared independence in Kyrgyzstan, Kazakhstan, Uzbekistan and Turkmenistan, Caucasus in Central Asia. Turkey's first state to recognize the independence of these states has led to a expectation "*Turkish Union from the Adriatic to the Wall of China*" will be formed. The geopolitical positions of these states, the energy resources they hold in their hands, the conflicts of ethnic-religious interest, some of them wanting to be effective in the region, are coming to light on a strategic alliance. In addition to the political developments affecting the Turk Union to be formed between these states, economic relations between these countries have not been developed to contribute to the establishment of the Union. The purpose of the study is to analyze developments that have a positive and negative impact on the Turkish Union-based cooperation that is being tried to be created. In this respect, the study will first introduce political and economic developments to improve the relations of independent Turk states in Asia, in the chapter entitled "moves toward Cooperation". The chapter entitled "barriers to cooperation formation" will explain the political and economic conflicts that are blocking the Turk Union. My work hypothesis is that some internal and external factors prevent this from being implemented, even though there are some necessary cycles between these states to establish a nation-based structure, such as the European Union. The research questions of the study have been selected to suit this hypothesis and political developments are supported by economic analysis. As a result, there are a number of factors preventing the creation of a Turk Union in Central Asia, and therefore it is not likely that such a structure will be implemented in the short term, but it is especially with the public diplomacy.

Keywords: Central Asia, Turk Union, Regional Competition, Cooperation

GİRİŞ

Sovyetler'in dağılmasıyla birlikte Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanan yeni devletler henüz ekonomik ve siyasi dönüşümünü tamamlamamışken bu süreçte sorunlar dizisiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönüşümde kısaca etnik-kültürel sorunlar, ekonomik sorunlar ve siyasi sorunlar gün yüzüne çıkmış, SSCB'nin dağılmasıyla umut edilen Türk birliği fikri sekteye uğramıştır. Günümüze baktığımızda ise bu ülkeler, küresel ve bölgesel aktörlerle yaptığı işbirliği ile güç ve rekabet ortamını etkiler nitelikte bir konumuna gelmiştir. Örneğin Kafkasya'da Azerbaycan, bölgenin güçlü bir devleti olarak zikredilirken Orta Asya'da Kazakistan ve Türkmenistan enerji kaynakları ile ön plana çıkmaktadır. Bu zorlu süreç, bir yandan bağımsızlığın korunması bakımından güvenlik, bir yandan da ekonomik kalkınmanın sağlanması bakımından ticari işbirliği ihtiyacını arttırmıştır. Bu ülkeler güç dengesi arayışları doğrultusunda bölgesel ve bölge dışı aktörler ile gerçekleştirdikleri işbirliğini ulusal çıkarlarına göre şekillendirmiştir. Ortak çıkarlarının yanı sıra farklılaşan çıkarları doğrultusunda ulusal-kimlik mücadelesi ve bastırılan sorunlar zaman zaman tansiyonu yükseltmeye devam etmektedir.

Bu sorunların bölge ülkeleri tarafından aşılması durumunda Avrupa Birliği gibi bir yapılanmanın bağımsız Türk cumhuriyetleri arasında kurulabilmesi mümkündür. Öncelikle bölge halklarının dil, tarih ve kültürel değerleri bakımından yakınlığı işbirliğini olumlu yönde etkileyen bir durumdur. Bu açıdan bölge halklarının birbirini daha yakından tanımasını sağlayacak kamu diplomasisi faaliyetlerinin aktif bir şekilde yürütülmesi işbirliğine yönelik olumlu sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır. Türkiye, TİKA, YTB, TRT Avaz, TÜRKSOY, TürkPA ve Türk Dünyası Akademisi aracılığı ile bölgeye yönelik kamu diplomasisi faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu faaliyetlerin bölge devletleri ile kurulacak ticari ilişkiler ile desteklenmesi işbirliğine yönelik olumlu yaklaşımların artmasını sağlayacaktır. Bu devletlerinin birbirleri ve Türkiye ile geliştirdikleri ticari ilişkiler, ekonomik işbirliği potansiyeli barındırmakla birlikte hedeflenen düzeyde gerçekleştirilememiştir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle Asya'daki bağımsız Türk devletlerinin "*İşbirliğine Yönelik Hamleleri*"nden bahsedilmiştir. Daha sonra ise bu "*İşbirliği Oluşumunun Önündeki Engeller*" açıklanmıştır.

İşbirliğine Yönelik Hamleler

Bağımsızlıklarını kazanan bu devletler için yeni bir dönem başlamış; değişimi kavramak adına siyasi ve ekonomik sistemlere eklenme çabası içerisine girmişlerdir. Sovyetlerin geride bıraktığı siyasi ve etnik tablo, böl-

gede birbiriyle çelişen durumlara ortam hazırlarken; güvenlik endişesini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda bölge devletleri bağımsızlıklarını pekiştirebilmek, siyasi ve ekonomik transformasyonunu tamamlayabilmek açısından uluslararası pazar ile bağlantı haline girmeye çalışmıştır. Bu bağlantıyı oluşturmanın ilk adımı ise 'bölgesel pazar' oluşturmaktır. Bağımsızlıkları ardından katıldıkları işbirliği projeleri ile bağımsızlıklarını sürdürme ve ekonomik kalkınma hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır. Bu açıdan Bağımsız Devletler Topluluğu, bölge devletlerinin sorunlarına karşılık yeterli işlevi sağlayamamıştır. Ekonomik kalkınma ve güvenlik sorunları bakımından bölgesel işbirliğine ihtiyaç duymuştur. Beklentiler yönünde işlevselliği zaman zaman etkinliğini yitirmişse de bölgesel entegrasyon çabaları Orta Asya İşbirliği, Orta Asya İşbirliği Örgütü ve Asya Ekonomik Topluluğu isimleri ile 2000'lere kadar sürdürülmüştür. Ancak 11 Eylül'ün yarattığı ortam ile tehdit algılayan bölge ülkeleri Rusya ile işbirliğine yönelmek durumunda kalmıştır. Yine Avrasya Ekonomik Topluluğu'nun Orta Asya İşbirliği Örgütü ile birleşmesi ardından Türki cumhuriyetlerinden ziyade Rusya ağırlıklı işbirliği alanı gerçekleşmiştir. 2014 yılında kurulan Şangay İşbirliği Örgütü ile Rusya'nın bölgedeki etkinliği pekişirken Çin'in bölgeye yönelik girişimleri kolaylaşmıştır. Bunların dışında bölge ülkeleri gerçekleştirdikleri ikili anlaşmalar ile ekonomik işbirliğine yönelik adımlar atmıştır. Bu doğrultuda Türkiye ile de ticari ilişkilerin geliştirilmesini sağlayan anlaşmalar yapılmıştır.

Türkiye, Sovyetler'den kalan boşluğu doldurma gayesiyle bölgedeki devletlerin bağımsızlığını ilk tanıyan devletlerden olmuştur. Türkiye'nin attığı bu adım diplomatik ilişkilerin tesisini de beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin bu devletlerin dönüşüm sürecine ekonomik ve siyasi anlamda katkı sağlaması Türk birliğinin oluşabileceğine yönelik söylemleri arttırmıştır. Türkiye 1992 yılında TİKA'yı kurarak bölgeye yönelik başta ekonomik; TÜRKSOY'un kuruluşu, TRT Avrasya'nın yayın hayatına başlaması ve Türkçe Konuşan Devletler Zirvesi atılımlarıyla da siyasi ve kültürel dış politika araçlarını vakit kaybetmeden uygulamaya koymuştur. İlişkilere yönelik önemli bir gelişme 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen Türk Konseyi Devlet Başkanları 8. Zirvesi'nde Teşkilatın isminin değiştirilmesi ve Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi ile Türk devletlerinin sürdürdüğü ilişkilerin geliştirilmesini hedefleyen adımların belirlenmesidir. Bu belgede Türk devletlerinin iktisadi alanda sermaye ve hizmet dolaşımında serbestlik, sınırlarda uygulanan gümrük prosedürlerinin sadeleştirilmesi ve taşımacılık sektörünün minimum maliyetler ile hızlandırılması gibi ekonomik işbirliğine yönelik hedefler öne çıkmaktadır (Türk Dünyası 2040 Vizyonu). Belirlenen hedeflerin hayata geçirilmesi ile bu ülkeler arasında gelişen ticari ilişkiler üzerinden bölgesel etkinliğin artması sağlanacaktır. Bu durum da oluşturulmaya çalışılan Türk Birliği'ni olumlu yönde etkileyen bir gelişme olarak ifade edilebilir.

Azerbaycan ile kurulan ekonomik ilişkilerin yanı sıra siyasi ve askeri alanda gerçekleştirilen işbirliği ve bu doğrultuda İkinci Karabağ Savaşı'ndan elde edilen başarı, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Rusya eksenli yürüttükleri politikaları da etkileyecek nitelikte bir gelişmedir. Bu gelişme ile Türk dünyasındaki "Rusya'nın her zaman galip geldiğine yönelik algı değişmiştir (Yüce, 2021). Bu gelişmelerin ardından 2021 yılında İlham Aliyev'e "Türk Dünyası Ali Nişanı" verilmesi Konsey üyesi devletlerin Dağlık Karabağ sorununa mesafeli duruşundaki değişikliğin bir göstergesi olmuştur. Yine Kırgızistan'ın komşu ülkelere yönelmesinin yanı sıra Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkilerinde de yeni adımlar atılmıştır. Bu gelişmeler Türk Birliği oluşturulmasına yönelik fikirleri yeniden gündeme getirmiştir.

Bu devletler arasında Avrupa Birliği gibi ulus-üstü bir yapılanmanın kurulabilmesi için gerekli doneler mevcut olduğu halde bazı iç ve dış faktörler bunun hayata geçirilmesini engellemektedir. Öncelikle bölgesel bir ekonomik birliğin oluşturulması, bölge ülkelerinin yaşadıkları siyasi anlaşmazlıklarda daha uzlaşmacı bir yaklaşım benimsemelerini sağlayacaktır. Buna ek olarak 2040 Vizyon belgesinde de hedeflenen Türk kültürünün ve geleneklerinin Türk İşbirliği Teşkilatlarının ilgili kurumlarınca dünyaya tanıtımı (Türk Dünyası 2040 Vizyonu), bölge halkının yakınlaşmasını sağlayacaktır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi doğrultusunda ise aktif şekilde yürütülecek kamu diplomasisi faaliyetleri etkili olacaktır.

Türkiye'nin bölgeye yönelik kamu diplomasisi faaliyetleri ortak dil, kültür ve tarih ağırlıklı yürütülmektedir. Bu doğrultuda yukarıda bahsedilen kurumlar aracılığı ile bu ülkelere yönelik geliştirilen faaliyetler, bölge halklarının birbirini daha yakından tanımalarını sağlamaktadır. Ancak bu halkların uzun yıllar Rus egemenliği altında kalması nedeniyle bölgede Rusça'nın yaygın kullanımı, Rusya'nın kamu diplomasisi faaliyetlerine kolaylık sağlamaktadır. Bu durum Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinde ortak dil üzerine gerçekleştirdiği projelerin önemini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra Rusya bölge devletleri ile kurduğu ekonomik ilişkiler ile elde ettiği etkinliği kamu diplomasisi faaliyetlerine de yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin bölgeye yönelik faaliyet gerçekleştiren kurumlarının ortak dil, soy ve tarih üzerinden yürüttükleri kamu diplomasisi faaliyetlerinin ekonomi ile desteklenmesi bu devletler arasında stratejik bir birlik kurulması yönünde bilinç oluşturulmasında etkili olacaktır.

İşbirliği Oluşumunun Önündeki Engeller

Sovyet Rusya'nın dağılmasının ardından uluslararası sistemde parametreler değişmiş; Orta Asya' da ülkeler sahip olduğu jeopolitik konumun değerinin

bilincine vararak uluslararası sistemdeki 'çıkarcı çatışmalarına' entegre olmaya çalışmıştır. Bu bölgede çıkar çatışmalarının en önde geleni su havzaları konusudur.

Ülkelerin tarımda gelişim gösterme arzusu, suya olan ihtiyacı günbegün arttırmıştır. Örneğin Kırgızistan' da ekilebilir tarım arazileri oldukça geniş yer kaplamaktadır. Kırgızistan bu potansiyelinin farkına vararak, sınırları dışındaki sularda üstünlük sağlamaya çalışmış ve bu durum bölge devletleri arasında krizlere neden olmuştur. Öte yandan Fergana Vadisi de Orta Asya' da işbirliğini sekteye uğratan diğer bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında zaman zaman su kartının kullanılması ve tarımsal devamlılığını sağlaması açısından diğer devletleri kendilerine bağımlı kılma isteği; Fergana Vadisi'nin bölgedeki dini akımlara ev sahipliği yapması, yine vadiye bulunan ve Özbekistan elinde tuttuğu doğalgaz her ülke için tansiyonun yükselmesine sebep olmaktadır. Tüm bu sorunlar ışığında neden bir işbirliği kurulamadığı, kurulsaydı da neden istikrarlı olamayacağı çeşitli tartışmalara yol açmıştır.

Fergana Vadisi Merkezinde Sınır ve Kimlik Sorunu

Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan arasında paylaşılmakta olan Fergana Vadisi bu üç devletin ortasında yer almaktadır. SSCB'nin henüz dağılmadığı dönemde bu vadi tek bir ülkenin parçası kabul edilirken; 1991 yılında bahsi geçen ülkelerin bağımsızlık kazanmasıyla Fergana Vadisi de çıkmaza girilen bir konu haline gelmiştir. Bu durum Sovyetler sonrası bir dönüşüm sürecine giren devletlerin bütünleşmesi açısından zorlu bir dönemi başlatmıştır. Bu topraklar için Özbekler 'Özbek Toprağı', Kırgızlar 'Kırgız Toprağı', Tacikler ise 'Tacik Toprağı' söylemini kullanmaktadır (Joldoshov, 2019: 319). Tanrı ve Pamir dağları arasında bulunan Fergana Vadisi, Orta Asya' da işbirliğini tehdit eden bir potansiyel sahiptir. Öyle ki, Özbeklerle Kırgızlar'ın Oş'ta karşı karşıya gelmesi yine Özbekistan İslam Hareketi'nin öncülüğünde çıkan Batken olayları, bölgedeki sorununun ciddiyetini gözler önüne sermektedir (Demirtepe ve Özkan, 2010: 54).

Fergana Vadisinde bulunan Anklavlar (vadiye bulunan adacıklar) Kırgızistan ve Özbekistan arasında ayrıca bir problem teşkil etmektedir. Bunun asıl nedeni 1924 yılında yapılan sınır düzenlemeleriyle Fergana Vadisinden geçen Sir-i Derya nehrinin ve yollarının bir tarafının Kırgızlara diğer tarafının ise Özbeklere verilmesi olmuştur (Uulu, 2006:69). Zaman zaman Kırgızlar ve Özbekler arasında tansiyonun yükselmesinin temelinde bu sorun yatmaktadır. Bu durumun sonucunda etnik çatışmaların da fitilini ateşlemektedir (Demirci, 2012).

Bir ulus kimliği oluşumunda mevcut sınırlar oldukça etkili role sahiptir. Sovyetler döneminde Fergana Vadisinde yaşayan halklar tek bir kimlik altında yaşarken; bağımsızlık sürecinin başlamasıyla beraber arayış içine girmişlerdir. Bölgedeki sınır krizleri halkları birbirinden ayırıtırması ile sonuçlanmıştır. Her ülkenin bu bölge için kendi toprağı olduğunu iddia etmesi ve bu yolda ilerleyen çatışmalar Kırgız, Tacik vs. gibi söylemleri keskinleştirerek halklarda bir ötekileştirme meydana getirmiş ve böylelikle ortak kimlik fikri yerini güvensizlik duygusuna bırakmıştır. Bu güvensizlik negatif duyguları beslerken hem siyasi hem de ekonomik işbirliğinin önüne geçmektedir. Bununla beraber İslam Kerimov Orta Asya'yı çatışmaya sürükleyecek unsurun, 1924 yılının başlangıcında rastgele çizilmiş bulunan sınırlar meselesi olduğunu iddia etmiş ve şöyle demiştir: "Eğer bir cumhuriyeti diğerine karşı boy liştrmeye kalkacaksanız, sınırlar hakkında konuşmanız yeterli olacaktır" (Erol, 2004:87).

Su sorunu

Suyun yönetimi ile ilgili sorunların tarihsel süreci oldukça eskiye dayansa da SSCB'nin dağılışının ardından kriz haline gelişi; Aral' ı besleyen Siri Derya ve Amu Derya nehirlerinin kullanımında tarımsal çıkarların çatışmasıyla olmuştur.

Bağımsızlığın elde edililişinin ardından dönüşüm sürecinin başlaması, tarım alanında reform amaçlayan ülkelerin sınıraşan sularda hak iddia etmesi bölgede gerginliklere ve bunun sonucunda rekabete yol açmıştır.

Su meselesi iki grup ülke arasında meydana gelmektedir: İlk grubu suya sahip olan ve enerji ihtiyaını karşılama amacıyla kullanan Kırgızistan ve Tacikistan oluştururken; ikinci grubu tarımsal devamlılığını sağlama amacıyla kullanan Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan oluşturmaktadır.

Kırgızistan ve Tacikistan suyu enerji kullanımında bir araç olarak kullanırken Özbekistan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın üretim için kullanması nehirlerdeki su miktarını azaltmış, bu durum ise bölgede tansiyonun yükselmesine sebep olmuştur.

Güvenlik Sorunu

Sovyetler döneminde yasaklanmış olan dini faaliyetler, bağımsızlıkların elde edilmesinin ardından tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Afganistan'da başlayan radikal dini akımlar Orta Asya'da kendini göstermeye başlamış, bölgenin kritik noktası Fergana'da hareketlenmeye başlamıştır. Bölgede oldukça yoğun faaliyet gösteren Hizbut Tahrir rgt Fergana Vadisi' ne sahip üç ülke

tarafından terörist olarak kabul edilmiştir. Bölgede güvenliği tehdit eden bir unsur olarak Özbekistan İslami Hareketi de Fergana Vadisi' nde eylemlerini yürütmüştür. Yine güvenliği sekteye uğratan bir örgüt olarak Birleşik Tacik Muhalefeti karşımıza çıkmaktadır. Baktığımızda bu örgütlerin ortak gayesi Orta Asya üzerinde İslam temelli bir devlet kurma olarak açıklanabilir. Hizbut Tahrir Örgütü silahlı eylemlerden kaçınırken; diğer örgütler için aynı düşünce söz konusu değildir. Örneğin yukarda da bahsi geçen Batken Olaylarında adını sıklıkla duyduğumuz Özbekistan İslam Hareketi örgütü silahlı çatışmayla eylemini sürdürmüştür. Bu bağlamda Fergana Vadisi Orta Asya'nın Bekaa Vadisi olarak tanımlanabilir (Erol, 2004:97)

Ekonomi

Bağımsızlıklarının ardından Rusya'nın bölgedeki etkinliğini ve iktisadi sınırlamalarını tehdit olarak gören bölge devletleri Rusya'ya karşı Çin ve Batı destekli projelere katılmakla birlikte siyasi rejimlerini korumak açısından Rusya desteğini de aramıştır. Kendi aralarında yaşadıkları sorunlar da bu devletleri bölge dışı güçlü aktörler ile işbirliğine yöneltmiştir. Bu devletlerin sınır bölgelerindeki anlaşmazlıklar, radikal dini grupların faaliyetleri, yasadışı silah ve uyuşturucu ticareti karşılıklı güvenlik sorunlarına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sorunların çözümüne ilişkin bölgesel bir işbirliğine ihtiyaç vardır. Ancak bu sorunlar ortak bir yaklaşımın oluşturulmasının sebebi olabilecek iken tam tersi bir durum yaşanmakta ve bu devletlerin her biri kendine özgü tedbirler almaktadır (Ryskulova, 2020).

Bağımsızlıklarının ardından her ülkenin kendi kalkınma kapasitesine ve ihtiyacını yönelik bir işbirliğini tercih etmesi bu devletler arasındaki mesafeyi arttırmıştır. Bu doğrultuda ilişkilerin geliştirildiği bölge dışı aktörlerin neden olduğu jeostratejik rekabet, bu bölgedeki bağımsız Türk devletleri arasındaki işbirliği oluşumuna engel olan faktörlerden birisidir. Bölge dışı aktörlerle yapılan işbirliğini bölgede güç dengesi arayışında araç olarak kullanılan Türk devletleri, Rusya, Çin ve ABD menşeli projeleri ulusal çıkarları doğrultusunda desteklemektedirler. Çin'in "Tek Yol, Tek Kuşak", Rusya'nın "Avrasya Ekonomik Birliği" ve ABD'nin desteklediği "Büyük Orta Asya" stratejisi bu duruma örnektir.

Dönüşüm sürecinde Özbekistan ve Türkmenistan'ın daha çok içe dönük, Kazakistan ve Kırgızistan'ın ise daha liberal politikalar izlediği gözlemlenmiştir (Yüce, 2022). Bu farklılıkların şekillendirdiği ticari ilişkiler bölgesel işbirliği oluşumu açısından önem arz etmektedir. Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan, sahip oldukları yer altı kaynakları ile diğer bölge devletlerine kıyasla dönüşüm sürecinde ekonomik açıdan avantaj sağlarken bu

Ülkelerin ekonomilerinin büyük oranda doğal kaynaklara dayandırılması da dış ilişkilerinde kırılğan bir zemin yaratmaktadır. Bu devletlerin ticari ilişkilerine bakıldığından birbirinin dış ticaretinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Özbekistan'ın dış ticaretinde Kazakistan 3. sırada yer alırken Kırgızistan dış ticaretinde Özbekistan ve Kazakistan ilk beşin içerisinde yer almaktadır (T.C Ticaret Bakanlığı, 2022). Yine bölge ülkelerinden Tacikistan'ın dış ticaretinde de Kazakistan önemli bir yere sahiptir. Bölge lkelerinin kurdukları ticari ilişkilerin yanı sıra Türkiye ile kurdukları ticari ilişkiler de ekonomik bir birliğin gerçekleşmesi yönünde gelişmemiştir. Bu devletler bağımsızlıkları ardından Türkiye ile duygusal temele dayanan bir ekonomik ilişki kurmuştur. Ekonomik ilişkiler Türkiye'nin hedefleri doğrultusunda gerekleşmemişe de Türkiye bu ülkelerin dış ticaretinde ilk beş arasında yer almaktadır. Türkiye Kırgızistan'ın bağımsızlığı ardından bu ülkeyle gerçekleştirdiği birçok ikili anlaşma çerçevesinde bu ülkede en fazla yatırım yapan beş ülkeden biri olmuştur. İki lke arasında dış ticaret hacminin 1 milyar dolar olarak gerçekleşmesi yönündeki hedeflere rağmen mevcut ticaret hacmi bu rakamdan oldukça düşük gerçekleşmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Kazakistan ile ticaret hacmini 10 milyar dolar olarak hedefleyen Türkiye (T.C. Dışişleri Başkanlığı, 2022) bu ülke ile ticari ilişkilerinde ise yine hedeflenen seviyeye ulaşmamıştır. İki lke arasındaki mesafenin neden olduğu yüksek taşımacılık maliyetleri ticari ilişkilerin geliştirilmesine bir engel teşkil etmektedir. Bu açıdan ulaşım hatlarının gözden geçirilip taşımacılıkla ilgili problemlerin aşılması ticari ilişkiler açısından olumlu yönde bir gelişme sağlayacaktır. Yine bağımsızlığının ardından Özbekistan ile kurulan ticari ilişkiler çerçevesinde şevket Mirziyoyev'in iktidarından itibaren dış ticaret hacminde artış yaşanmıştır. Türkiye'nin Türkmenistan'da dış ticaretinde kapladığı alan ve bu ülkede gerçekleştirdiği müteahhitlik faaliyetleri çerçevesinde yürüttüğü projeler ise ekonomik ilişkilerin gelişmesi yönünde potansiyel alan olarak görülmektedir. (T.C. Dışişleri Başkanlığı, 2022). Ticari ilişkilerin bu devletler ile istenilen seviyede gerçekleştirilememesi Türk Birliği'ni olumsuz etkileyen faktörlerden birisidir. Bu devletlere olan coğrafi uzaklık ve bu ülkelerde lojistik maliyetlerinin yüksekliğinin yanı sıra yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ticari ilişkileri olumsuz etkileyen unsurlardandır. Bu lkeler arasında ticari ilişkilerin gelişmesine engel olan tarife oranlarındaki farklılıklar, ifte vergilendirme, gümrük işlemlerindeki aksamalar ve ulaşımda maliyetlerin yüksekliği gibi sorunların çözümlenmesi de işbirliğine yönelik bir ihtiyaı doğurmaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılması ile artan ticari ilişkiler sonucu gerçekleşecek ekonomik işbirliği, uzun vadede AB gibi bir yapılanmanın Orta Asya versiyonunun gerçekleşmesinin önünü açacaktır.

Bölge lkelerinin dış ticaret verilerine bakıldığında birbirlerinin ihracat ve ithalatında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin de bu

Ülkelerin dış ticaretindeki yeri de göz önüne alındığında ekonomik birlik kurma yönünde ilişkilerin geliştirilme imknının mevcut olduğu ifade edilebilir. Türkiye ile bu ülkelerin ilişkilerinde, Rusya, ABD, AB ve Çin'in bu bölgeye yönelik yürüttüğü siyasi ve ekonomi politikaları etkileyici bir diğer unsurdur. Bu bölgede Rusya'nın yanı sıra Çin'in etkisi de bölge ülkeleri ile geliştirdikleri ticari ilişkiler doğrultusunda artmaktadır. Bölgedeki Rusya ve Çin etkisine karşılık Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin artması bu devletlerin ekonomik yatırım ve kalkınma ihtiyaçlarının Türkiye ile kurulan işbirliği sonucunda karşılanabilmesine bağlıdır. Bu durumda Çin'in Doğu Türkistan politikasından duyulan rahatsızlık ve Rusya'nın tarihten gelen emperyalist imajı da göz önüne alındığında Türkiye ile işbirliğine bölge ülkeleri tarafından öncelik tanınacağı ifade edilebilir.

SONUÇ

Asya'daki bağımsız Türk devletleri gibi bölgesel temsilin söz konusu olduğu devletler, işbirliğini bölgesel entegrasyon ile yürütmektedir. Bu duruma örnek olarak ulus-üstü bir yapılanma olan AB verilebilir. Orta Asya'da ise bu devletler aralarındaki sorunlar doğrultusunda bir takım ödünler vererek uzlaşmaktan ziyade bölge dışı aktörler ile işbirliğine yönelmiştir. Jeopolitik rekabetin aracı olarak kullanılan etnik sorunlar, sınır ve su sorunları gibi bölgesel meselelerin küresel gçlerin elinde bir araç olmaktan çıkartılması işbirliğinin gerçekteşmesi yönünde Orta Asya devletleri için önemli bir gerekliliktir.

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ulusal çıkarları doğrultusunda işbirliğine girdiği diğer devletlerden ziyade birbirleri ile kuracakları güçlü işbirliği hem ulusal çıkarlarına hizmet ederken hem de bölgede istikrarın sürdürülebilirliğini sağlayacaktır. Bölge dışı aktörlerle kurulan ticari ilişkiler küresel gçlerin bölgedeki etkinliğini arttırırken bölgesel bir birliğin oluşmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bakımdan bu devletlerin ticari ilişkilerinin gelişmesinin önündeki engellerin ortadan kaldırılması ekonomik alanda işbirliğinin önünü açacaktır. Ekonomik birliğin oluşturulmasını ise uzun vadede siyasi birlik izleyecektir. Bölgesel dış politikalarında ulusal çıkarların korunması çerçevesinde ortak bir siyasi birliğin oluşması ve sürdürülebilirliği ancak ekonomik birliğin desteği ile mümkün görülmektedir. Ekonomik ilişkilerin desteği ile yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri ile de ortak dil, kültür ve tarihe sahip bölge halklarının yakınlaşması sağlanmaktadır. Türkiye'nin Sovyetlerin dağılmasından itibaren yürüttüğü ve kültürel alanın öne çıktığı kamu diplomasisi faaliyetlerinin ekonomik faaliyetler ile desteklenmesi Orta Asya'da birlik ihtimalini arttıracaktır.

Kaynakça

- Demirci, L. (2012). Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 1(2).
- Demirtepe, M. T., & Özkan, G. (2013). Prof. Dr. Jibek Saparbekovna Sızdı-kova ile Kırgızistan'da yaşanan son gelişmeler üzerine. *Avrasya Analiz (İstikrar Arayışında Bir Ülke Kırgızistan)*.
- Erol, M. S. (2004). Orta Asya'da Güvenlik Sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*.
- Joldshoy, A. (2013). Kabilecilik, Bölgecilik ve Etnisite, Kırgız Kimliği Üzerine Çalışmalar. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*.
- Kazakistan Ülke Profili*. (2022). T.C. Ticaret Bakanlığı: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/kazakistan/ulke-profilu> adresinden alınmıştır
- Kırgızistan Ülke Profili*. (2022). T.C. Ticaret Bakanlığı: https://ticaret.gov.tr/data/5ed8e6c613b876d8ec73d58f/K%C4%B1rg%C4%B1zistan_2022.pdf adresinden alınmıştır
- Özbekistan Ülke Profili*. (2022). T.C. Ticaret Bakanlığı: https://ticaret.gov.tr/data/5ef20f4213b876b1f88518d8/%C3%96zbekistan_2022.pdf adresinden alınmıştır
- Ryskulova, K. (2020). Uluslararası İşbirliği Projeleri ve Orta Asya: Bağımsızlıkları Koruyacak Güç Dengesi İçin Arayışlar. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 65-86.
- Türk Dünyası 2040 Vizyonu*. (2021). https://www.turkkon.org/tr/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu_2396 adresinden alınmıştır
- Türkiye ile Diğer Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik İlişkilerinin Analizi. (2007). A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 285-309.
- Ulu, U. A. (2006). 1990 Sonrası Kırgızistan Dış Güvenliği ve NATO. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Yüce, M. (2021). *Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*. 04 28, 2022 tarihinde Kriter,Siyaset, Toplum ve Ekonomi Dergisi: <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/bagimsizliklari-nin-30-yilinda-turkiye-orta-asya-turk-cumhuriyetleri-iliskileri> adresinden alındı
- Yüce, M. (2022). *Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile İlişkiler*. İstanbul: SETA.

TARİHSEL PERSPEKTİFTEN UKRAYNA-RUSYA ARASINDAKİ SORUNLAR

Zhanna ZLATINA

Öz

Bu çalışma, Tarihsel Perspektiften, Ukrayna-Rusya Arasındaki Sorunlar konu edinmektedir. İki komşu ülkenin kısa bir tarihi dıştan bir gözlemciye göre yakın görünebilir ancak açısından farklı olan de kimlik, dil, kültür, dünya görüşü, dünya anlamı, tarihi sürekli savaşlardan ve geçici resmi barıştan oluşur. Buradan hareketle, çalışmanın amacı, bu anlaşmazlıkların (çatışmaların) kökenlerini belirlemek ve ayrıca Ukrayna-Rus çatışmasının varoluşsal karakteri açıklamaktır. Bu araştırmada amaca ulaşmak için geçmişten günümüze kadar geçen zaman içinde yaşanmış olayların araştırılması, ortaya çıkarılması ve açıklanması için tarihi araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Çalışmanın sonunda ulaşılan bulgular tarihsel bakışı olarak şunu gösteriyor ki 2022'de Ukrayna ve Rusya arasındaki savaşın bir yenilik olmadığı ve Rusya'nın ikili uluslararası ilişkilerin yoğunlaştırılması için değil, tek bir alan yaratılması için çabalamaktadır. Ukrayna'nın Rus etkisinden ayrı varlığı sorusu, Rus ve İmparatorluk devleti için varoluşsal bir tehdittir.

Anahtar kelimeler: Tarih, Ukrayna, Rusya, savaş, kültür, çatışma, bağımsızlık, özgürlük

PROBLEMS BETWEEN UKRAINE AND RUSSIA FROM HISTORICAL PERSPECTIVE

Abstract

This study deals with Problems Between Ukraine and Russia from Historical Perspective. A brief history of the two neighboring countries may seem close to an outside observer, but what differs in terms of identity, language, culture, worldview, world meaning, history consists of permanent wars and temporary official peace. From this point of view, the aim of the study is to determine the origins of these conflicts (conflicts) and also to explain the existential character of the Ukrainian-Russian conflict. In order to achieve the aim in this research, historical research method is used to investigate, reveal and explain the events from the past to the present. The findings reached at the end of the study show that, from a historical perspective, the war between Ukraine and Russia in 2022 is not a novelty and Russia is striving to create a single space, not to intensify bilateral international relations. The question of the existence of Ukraine separate from Russian influence is an existential threat to the Russian and Imperial state.

Keywords: History, Ukraine, Russia, war, culture, conflict, independence, freedom

İki Rus var. Birinci-Kyivian'ın kökleri dünya kültüründe ve en azından Avrupa kültürindedir. Bu Rus İyilik, şeref, özgürlük ve adalet fikirleri tüm Batı dünyası tarafından anlaşıldığı gibi anlaşıldı. Ve başka bir Rus var – Moskova'nın. Bu Tayga Rus, Moğol, vahşi, canavarca. Bu Rus, kanlı despotluğu ve vahşi zulmü ulusal ideali haline getirdi. Bu Moskova Rus, uzun zamandır tüm Avrupalıların tam bir inkârı ve Avrupa'nın şiddetli bir düşmanı olmuştur, olmaktadır ve olacaktır.

A. N. Tolstoy, "Büyük Peter" romanı üzerinde çalışırken, 1940

Giriş

21. yüzyıl koşullarında, Avrupa'nın istikrar döneminde ve 30 yıllık bağımsız Ukrayna devletinde Rusya'nın Ukrayna'ya karşı açık ve sinsî bir savaşa açmaya cesaret edeceğini pek az kişi düşünebilmektedir. Ukrayna'da ve yurtdışında birçok kişiyi Ukrayna-Rus "kardeşlik" ilişkilerini yeniden düşünmeye zorlayan, "ağabey" in bu hain saldırısıdır. Belirtmek gerekiyor ki "Kardeş dostluk", "kardeş halklar", "birleşik halk", "birleşik kökler", "birleşik vatan" gibi "birlik" in, "kardeş halklar" iktidar ilişkileri veya onların çıkarları bir soruda koymultur. Bu durumda klişelere "küçük kardeş" ve "ağabey", "Malorosı" (Küçükkruslar) ve "Velykorosı" (Büyükkruslar), "aşağılık" ve "edepsizlik" kompleksleri eklenmiştir. "Kardeş halklar" arasındaki ilişkilerle ilgili bu tür dünya görüşlerinin türetilmiş süreçleri, Ukraynalıların asimilasyon, ayrımcılık, ayrımcılık, sınır dışı etme ve soykırımıydı. G. M. Perepelytsia,¹ özellikle bu çatışmanın, Ukrayna'nın devletsiz bir ulus ve Rusya'nın da ulussuz bir devlet olduğu şeklindeki yaygın ifadeye yansıdığını belirtiyor. Ukraynalılar ve Ruslar arasındaki bu ulusal kimlik çatışmasının özü şudur: Rusların, Ukrayna ulusal kimliğini inkâr ederek ve tek bir eski Rus ulusu veya Rus ulusunun üzerinde yükseldiği Slav-Rus halk-ulusu efsanesini öne sürerek ulusun yokluğu sorununu çözmeyle çalıştıkları.

Ukrayna ve Rus toplumlarının ulus inşa sürecinin evrimi

Bu kimlik karşıtlığının kökenlerini anlamak için Ukrayna ve Rus toplumlarının ulus inşa sürecinin evriminin izini sürmek gerekmektedir. Bu süreçte tek bir Rus ulusu fikri baskın olmaya devam etmektedir. Tek Rus ulusu fikri, Rus devletinin birliğini güçlendirmek için tasarlanmıştır. Rus devleti birleşecekse, topraklarında tek bir hogoman ulus olmalıdır. Bununla birlikte, Rus devletinin emperyal modeli, fethedilen halkların toplam asimilasyonuna rağmen, böyle bir homojenliğe ulaşmayı imkânsız hale getirmiştir.

1 Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім "Стилос", 2017. – 12

Modern ülkenin adıyla önemli bir yer işgal ediyor -Kendilerini Kiev Rus'un halefleri olarak gördüğü iddia edilen Rusya. Aslında, Rusya ve Kievan Rus adının farklı kökleri vardır ve Rusya Federasyonu'nun ortak bir tarih olduğunu iddia etmektedir. 882'de Prens Oleg, Rus şehirlerinin anası olan Kiev'in modern Rusya ile hiçbir ilgisi olmadığını söylediğinde. Çünkü Kyiv, Kyiv Rus'un başkentiymiş ve zaten uluslararası arenada söz sahibiyken, Hristiyanlık Bizans'tan Kyiv'e getirildiğinde, bu dünyada Moskova yoktu. Ukrayna'nın modern toprakları dünyanın Avrupa kısmı ile ilişkiler kurarken, Rusya'nın modern toprakları Altın Orda'nın himayesi altında yer almıştır. Alanında Slav etnik gruplar yaşamıyor. Artık, Büyük Rusların bir Rus ulusu ve daha sonra Rus ulusu olarak oluşumunda belirleyici faktörün Slavizm ve Kyiv Rus değil, "Moğol Rus" olduğu anlaşılmaktadır. Moskova topraklarına ait olan Rusya'nın modern adı, 17. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır ve 1. Peter altında konsolide edilmiştir.²

Böylece, Kiev Rus değil, Altın Orda'nın kendi toprakları, "Moskoviya" veya "Moğol Rus" olarak adlandırılan Rus emperyal devletinin ilk biçiminin beşiği olmuştur. O zaman Rus ideolojik söyleminde bir ikilem ortaya çıkar: kim kimi kurdu -Rus devleti "Rus ulusu" mu yoksa tersine Rus devletini "Rus ulusu" mu kurdu? Birincil Rus devletinin gerçeğini kabul ederse, Kievan Rus mirası hakkını kaybeder, çünkü o zaman hiçbir Rus devleti yoktu, ancak bir Rus ulusu vardı ", o zaman Rus devletini - Muscoviya'yı ve daha sonra Rusya'yı kurulmuştur. Bu nedenle, resmi olarak mantıklı sonuç: "Rus toprakları" topraklarında tek bir Rus ulusu varsa, o zaman tek bir Rus devleti olmalıdır: ve Muscovy, "Moğol Rusyası", Rusya, SSCB veya Avrasya Birliği adı önemli değil, politik özü önemlidir. Bu mantığı, Büyükrus (Velykoros) halkının tarihini Kiev'den ayırmayan Avrasya lideri M. Trubetskoy izledi.³

Büyük Rus ulusunu etnik değil hanedan emperyal temelde oluşturan Muscoviya adlı Rus devletinin ilk biçimi, Büyük Rusların ve Rusya'nın ulusal kimliğinin oluşumunda başat rol oynamıştır. Bundan dolayı Rus ulusunun oluşum süreci bugüne kadar ve Rus devletinin bir imparatorluk olarak varlığı çerçevesinde devam etmektedir. Büyükrus (Rus) ulusu, yalnızca Moskova İmparatorluğu'nun oluşum sürecinin tamamlandığı 17. yüzyılda oluşmaya başlamıştır. Sovyet tarihçilerinin 15. ve 17. yüzyıl dönümünü Rus (Büyük Rus) ulusunun oluşumunda kilit bir an olarak görmeleri tesadüf değildir.⁴

Sınırsız topraklar açısından düşünme eğilimi, Rusya'nın Ukrayna ile ilişkilerinde ikili uluslararası ilişkileri yoğunlaştırmaya değil, ortak bir ekonomik,

2 Сергій Плохий, Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусії - К.: Критика, 2015.-141

3 Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім "Стилос", 2017. – 73с.

4 Ауні

kültürel, bilgi, parasal, siyasi, yasal, savunma ve diğer milisler yaratmaya çalıştığı gerçeğine yol açmaktadır. Bu nedenle, Ukrayna-Rusya sınırının düzenlenmesi ve sınırlandırılması sorunu son derece acı verici bir kişidir. Ukraynalılar için bu sorun devletse, Ruslar için zihinseldir. Bu özellik, Ukrayna'nın dış politika stratejisini geliştirirken ve uygularken her zaman dikkate alınmalıdır. Ukrayna, Rusya'dan farklı olarak, açıkça tanımlanmış, güvenilir ve iyi donanımlı devlet sınırlarına sahip olmalı ve Rusya ile ortak alanlar oluşturmaktan kaçınmalıdır, çünkü bu tür ortak alanlar ve sınırların olmaması, Ukrayna ulusu ve Ukrayna'nın bağımsızlığı ve egemenliği için bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tehditler, Rusların yayılcılık gibi zihinsel özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Ukrayna ve Rusya arasındaki sorunlarda önemli bir yer, jeopolitik durum ve Ukrayna'nın yüzyıllardır içinde bulunduğu sınır, Ukrayna siyasi seçkinlerinde iki hatta üç komşu devlet arasında siyasi manevralar yapma ihtiyacı oluşturup her biri, yeni ortaya çıkan Ukrayna ulusunun kimliğinin oluşumunu da etkileyen Kazak devletini talep etmiştir. "Onlarca yıl süren savaşlar ve iç çekişmelerle harap olan anavatanlarının birliğini yeniden sağlayamayan Ukrayna'nın çeşitli bölgelerindeki Kazak seçkinleri, kendi siyasi ve fiziksel hayatta kalma sanatında ustalaştı."⁵ Böylece, Ukrayna seçkinleri arasındaki birlik eksikliği, Ukrayna ulusunun atalarından kalma bir özellik ve belki de vatansızlığının ana nedeni haline gelmiştir. Bu, Moskova'nın Ukraynalıların ulus inşası ve devlet inşası süreçlerine yönelik arzularına karşı tavizsiz bir mücadele yürütmesini çok daha kolaylaştırdı.

Bu mücadele, özellikle XVII'nin ikinci yarısında- XVIII. yüzyılların ilk yarısında, Kazak devletinin oluşumu ve Ukrayna ulusal kimliğinin haklarını, ayrıcalıklarını ve özgürlüklerini savunmak, sürekli özgürlük arzusu gibi açık işaretlerin kazanılmasıyla yoğunlaşmıştır. Bu, Ukrayna ulusunun oluşumunu Moskova'dan açıkça ayırdığını belirtmek gerekmektedir. Poltava sonrası (Postpoltava) dönemde, Ukrayna ulusal kimliğine karşı savaşmanın yollarından biri, Rus İmparatorluğu'nun ünlü sözcüsü Feofan Prokovich'in projesi yer almıştır. Bu projenin özü, ona daha geniş bir siyasi kimlik- tüm Rusya'yı kapsayan yeni bir emperyal kimlik - empoze ederek Ukrayna kimliğini bulanıklaştırmak ve böylece Ukraynalıların Rus emperyal seçkinlerine yeni bir siyasi ve kültürel sadakati yarattığını söylenmektedir. Bu amaçla, "Ukrayna", "Küçük Rusya" (Malorosiya) veya "Moskoviya" terimleri yerine genelleştirilmiş "Rusya" terimini koymuştur.⁶

Bu bağlamda, Rus bilimsel ve politik söyleminde "tarihsel bellek" ve "bölgesel kimlik" gibi kavramları manipüle etmenin skolastik yöntemleri sıklıkla

5 Плохий С. Походження слов'янських націй: домодерні ідентичності і України, Росії та Білорусі.-С. 368.

6 Акты относящиеся к истории Западной России. Т.IV.- С. Петербург, 1854. - с.47-49

kullanılmaktadır. Bu tür manipülasyonların skolastikliği, “ulusal hafıza” ile “tarihsel hafıza”nın ikame edilmesinden ibarettir. Rusya Dışişleri Bakanlığı'nun Ukrayna ders kitaplarını Rus ders kitaplarıyla uzlaştırmakta ısrar etmesine şaşmamalı. V. Vyatrovych'e göre, ortak ders kitapları kavramının yazarları mükemmel bir şekilde anlıyorlar ki bu şekilde, sadece devletlerin mahkemelerinde geçmişin vizyonunu değil, aynı zamanda vatandaşların ulusal kimliğini oluşturma süreçlerini de etkilemek mümkündür.⁷

Rus emperyal devleti içinde Ukrayna ulusal kimliklerini koruma girişimleri, Ukraynalılar için her seferinde felaketle sonuçlanmıştır. Ukraynalıların Rusya ile bir arada yaşama koşullarına dayanarak kendi devletlerini inşa etme girişimleri, er ya da geç, asıl amacı Ukrayna devletinin Ruslar tarafından yok edilmesi olan Ukrayna'ya karşı Rus savaşlarında sona eritmiştir.

İlk Ukrayna Kazak devletinin ortaya çıkması, ilk Rus-Ukrayna savaşına (1658-1659) yol açmıştır. Bu savaşın tarihi ve sonuçları son derece anlamlıdır. Moskova hükümeti, Bohdan Khmelnytsky'nin Kazak devletinin huzurunda Ukrayna üzerinde tam kontrol sağlayamadığı için memnun değildiler. Ölümünden sonra Moskova, Ukrayna topraklarını Moskova devletinin bir parçası haline getirmek için kararlı adımlar atmıştır. Ukrayna Kazaklarına, Moskova voyvodalarının idari, hakemlik ve yargı işlevlerini üstleneceği ve Moskova hükümetinin Ukrayna'ya getirilmesi için hazırlık çalışmalarına başlayacağı bilgisi verilmiştir.⁸

Kazak subayı, 1654'ten Rusya ile yapılan anlaşmayı eşit devletlerin askeri-politik birliği olarak görmüştür. Savaş sırasında, Kazak subayının Moskova'ya karşı hetman olarak seçtiği Ivan Vyhovsky, Ukrayna'yı Rus himayesinden çekti ve Polonyalılarla Hadiach Antlaşması'nı imzalayarak Polonya kralının koruması altına girmiştir. 1659'daki Konotop savaşında, Ukrayna Kazakları Rus ordusunu yendi, ancak diplomatik cephede kaybetmiştir. Vyhovsky'nin Polonyalılarla popüler olmayan ittifakı, onu Zaporozhian Sich'in Kazaklarının çoğunun ve sol banka alaylarının desteğinden mahrum etmiştir. Savaş, Rusya'nın savaşın başında hedeflerinin çoğuna ulaştığı Pereyaslav Makalelerinin sonuçlanmasıyla sona ermiştir.⁹

Rus devletinin Rusya İmparatorluğu'ndan Sovyetler Birliği'ne dönüşmesiyle birlikte, Ukrayna ulusal projesinin yıkılması ve toprak genişlemesinin

7 В'ятрович В. Якою повинна бути політика національної пам'яті? Три складов [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://gazeta.ua/ru/articles/volodimir-vyatrovich/_yakoju-povinna-buti-politika-nacionalnoji-pam-yati-tri-skladovi/410462.

8 Українсько-російська війна (Козацько-московська війна) - (1658 1659) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російсько-українська_війна_\(1658-1669\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російсько-українська_війна_(1658-1669)).

9 Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім “Стилос”, 2017. – с. 126

sürdürülmesi bağlamında ideolojinin temel amacı değişmemiştir. Sadece bu ideolojilerin isimleri değişmiştir. Panslavizmin yerini komünist enternasyonalizm ve Ortodoksluğun yerini komünist ideoloji almıştır. Hem birincisi hem de ikincisi, Panslavizm ve Ortodoksluk ile aynı işlevlere sahipti. İlk işlev mesihçiliktir. Komünist Rusya'nın nüfusu "seçilmiş halk" olmaya devam etti, ama artık "gerçek tek Hıristiyan inancının" taşıyıcısı değil, "dünya devriminin öncüsü"ydü.¹⁰ 1932-33 Holodomoru, Sovyet hükümeti için Ukraynalıların bir sonraki imhasında önemli bir tarihi aşamadır. Bu süre zarfında 4 ila 10 milyon Ukraynalı ölmüştür. Ayrıca savaşlar arası dönemde, Sovyet hükümeti Ukrayna ile ilgili her şeyi yok etmeye çalışmaktadır. "Shot (Vuruş; Öldüren) Rönesans" aşaması geliyor- edebiyat, resim, müzik ve tiyatro alanında son derece sanatsal eserler üreten Ukrayna'da 1920'lerin ve 1930'ların başlarındaki edebi ve sanatsal nesil ve totaliter Stalinist rejim tarafından yok edilen olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden ve Komintern'in çöküşünden sonra, Sovyet liderliği yeni toprak varlıklarını genişletmek için askeri güce daha fazla güvendi, böylece etki alanlarını ülke dışında genişletti ve Sovyetler Birliği'nin stratejik ve siyasi pozisyonlarını güçlendirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Soğuk Savaş'ın ve Avrupa'daki blok çatışmasının sona ermesiyle başlamıştır. "Dış düşman" imajının belirli bir taşıyıcısının kaybı ve daha fazla genişleme olasılığı, Rusların emperyal zihniyetinin tam çekirdeğini vurdu, büyük güç düşüncesinin varsayımlarını sorgulamıştır.¹¹

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Rusya ile Ukrayna arasındaki ihtilaf konusunda yeni anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Daha sonra 90'larda, Ukrayna'daki işletmelerin mülkiyeti ve departman tabiiyetinin nesnelere hakkında anlaşmazlıklar vardı; eski SSCB'nin yabancı para hesapları da dahil olmak üzere yurtdışındaki mülkü; nükleer füzeler ve nükleer silahlar da dahil olmak üzere Ukrayna topraklarında bulunan Sovyet ordusunun silahları ve mülkü; Kırım ayrılıkçılığına dönüşen Kırım özerkliğinin mirası; Rusya Federasyonu Karadeniz Filosunun Ukrayna topraklarında dağıtılması ve yeniden yapılandırılması sorunu.

Siyasi alanda, Rus-Ukrayna çatışmasının gelişimindeki bu tür kilit noktalar, Rus dilinin statüsüydü, Rusya'nın Ukrayna'ya devlet dili olarak dayatmaya çalıştığı, bu şekilde Ukrayna devletinin devlet egemenliğini sınırlamak ve Kiev'i ikili yani Rus vatandaşlığını yasallaştırmaya zorlamak. İkincisi, Kremlin tarafından Rus devletinin Ukrayna halkına karşı sürünen genişle-

10 Ван Херпен М.Хю Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого – Харків. : Віват, 2015-с.86

11 Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім "Стилос", 2017. – с. 127

mesinin bir aracı olarak kullanılmıştır. Rus vatandaşlığının Ukrayna'daki ikinci ve belki de ilk vatandaşlık olması gerektiği söylenmiştir. Ukrayna'da hükümetin en üst düzeylerinde L. Kravchuk tarafından temsil edilen pragmatik nomenklatura için, pragmatik çıkar eski SSCB'nin mülküne el konulmasındaydı. Bu, Silahlı Kuvvetlerin bireysel tesisleri, işletmeleri ve mülkleri için geçerlidir. Bununla birlikte, Ukrayna ve Rus yönetici nomenklatura arasındaki bu ihtilaf konusunda, departman tesislerinin buldukları ülkenin devlet mülkiyetine devredilmesi ve daha sonra özelleştirilmesinden oluşan bir uzlaşmaya varıldı. Yabancı mülk ve finansal varlıkların dağıtımını sorunu, Ukrayna hükümeti hem SSCB'nin borçlarını ödemeyi hem de yabancı mülkünü talep etmeyi reddettiğinde, Ukrayna'nın sıfır seçeneğine rıza göstermesiyle çözülmüştür.¹²

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya ve Ukrayna arasındaki çatışmalar

1990'larda Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin ihlal edilmesinin ilk aşaması olarak Rus politikacılar, Kırım'ın Rus yargı yetkisine ve yarımada topraklarında konuşlanmış Karadeniz Filosu'na geri dönmelerini düşündüler. Kırım'ın Ukrayna'ya ait olmasının meşruiyeti sorusu hemen Ruslar tarafından sorgulanmıştır. Rus toplumu ve yurtdışında, Rus liderliği ve medyası, Kruşçev'in SBKP Merkez Komitesi Genel Sekreteri olarak görev yaptığı süre boyunca Kırım'ın Ukrayna'ya devredilmesinin yasadışı olduğu tezini yaydı. Bu eylem, Ukrayna'nın Rusya ile "yeniden birleşmesinin" 300. yıldönümü onuruna Kruşçev'den bir hediye olarak sunulmuştur. Aslında Kırım yarımadasını Ukrayna'ya devretme kararı RSFSR Yüksek Sovyeti ve SSCB Yüksek Sovyet'i tarafından verilmiştir. Bu nedenle, bu eylemi daha yasal olarak düşünmek imkansızdır. Bu karar, sübvans edilen Kırım bölgesinin bakımıyla ilgili çok özel ekonomik hususlara dayanıyordu.

Kırım sorununun nedenleri ve 90'larda Rus-Ukrayna çatışmasının nesnelere olarak Karadeniz Filosunun bölünmesi ve varlığının nedenleri, bir yandan eski Sovyetler Birliği'nin dağılımı konusunda ortaya çıkan çelişkilerdi (nesnelere). silahları, malları ve üs sistemi ile yarımada ve Karadeniz Filosu), ve diğer yanda, Ukrayna'nın devlet egemenliğine ve toprak bütünlüğüne ve onun güç kurumlarına tecavüz. Bu tesisler her iki taraf için o kadar önemliydi ki, gizli aşaması 1992'de başlayan ve Kırım ayrılıkçılığının büyümesini ve Ukrayna ile Rusya arasında Karadeniz Filosu üzerinde artan askeri-politik çatışmayı birleştiren yerel bir savaş üretebildiler. Kırım ayrılıkçılığının zir-

12 Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім "Стилос", 2017. – с. 139

vesi 1993-1994'e düşmektedir. Ancak o dönemde Ukrayna, toprak bütünlüğünü korumak adına bu iç çatışmayı çözüme oldukça başarılıydı.¹³

Ukrayna halkının Kasım 2013-Şubat 2014 tarihlerinde Rusya yanlısı Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç ve Rusya yanlısı rejime karşı yürüttüğü Euromaidan sonucunda, Avrupa entegrasyonu lehine Ukrayna ve Rusya arasında bir dönüm noktası olmuştur. Ondan sonra Rusya'nın Ukrayna'ya karşı planladığı silahlı saldırısı, 20 Şubat 2014'te Rus Silahlı Kuvvetlerinin Ukrayna topraklarının bir kısmını- Kırım Yarımadası'nı ele geçirmek için düzenlediği askeri operasyonla başlamıştır. Ukrayna Dışişleri Bakanlığı'na göre, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı silahlı saldırganlığıyla ilgili bir sonraki resmi gerçeğe göre, Rus saldırganlığı Ukrayna'yı bağımsız bir devlet olarak yok etmeyi amaçlıyordu. Bu bölgede yarı devlet bir "Novorossiya" oluşturmak için Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerindeki durumu istikrarsızlaştırma girişimidir. Bu planlar, 17 Nisan 2014 tarihinde Kanal 1'de yayınlanan "Ruslarla Diyalog" adlı TV programında açıklanmıştır. Bu planların tam olarak uygulanması engellendi, ancak Rus düzenli birlikleri ve Rus önderliğindeki Yasadışı Silahlı Kuvvetler Ukrayna'nın Donetsk ve Luhansk bölgelerinin bazı kısımlarını işgal etmiştir.

21. yüzyılda Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin. egemen, bağımsız Ukrayna devletine ikinci kez saldırmaya ve böylece gücünü dünyaya göstermeye karar vermiştir. Ukrayna'nın katılmak istediği NATO'nun tehlikede olduğunu dünyaya mümkün olduğunca göstermeye çalışmaktadır. Ancak bazı nedenlerden dolayı NATO ülkelerinden kuzey sınırlarının ötesinde bir tehlike yok. Aslında Putin'in amacı bir devlet olarak Ukrayna'yı yok etmektir. Güçlü, demokratik bir Avrupa Ukrayna'sı, Rusya Federasyonu'nun geniş bir bölgesinin varlığına yönelik bir tehdittir. Bunun kanıtı, Putin'in 2021'deki "Ruslar ve Ukraynalıların tarihsel birliği üzerine" makalesidir.¹⁴ "Sayın Putin'in Rusya hakkındaki hikayesinin geleceği yok, sadece bir geçmişi var, 'efsanevi bir geçmiş'. Böyle diyor tarihçi, Yale Üniversitesi profesörü Timothy Snyder.¹⁵ Bu yazıda dikkat edilmesi gereken ilk şey, hiç de Ukrayna ile ilgili olmadığıdır. Aslında, Rusya ile ilgilidir. Bu makaleyi dikkatlice okuduğumuzda, bunun gerçekten yoklukla ilgili olduğunu- Rus tarihinin yokluğuyla ilgili olduğunu görebilmektedir. Putin'in anlatabileceği bir Rusya tarihi yoktur. Bazı "mistik" nedenlerle bozulan Ukrayna ile

13 Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім "Стилос", 2017. – с. 147

14 Статья Владимира Путина "Об историческом единстве русских и украинцев", 12.07.2021, Президент России <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>

15 Український інститут національної пам'яті. "Росія напала на Україну, бо росіяни досі ще не знають, хто вони" <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/statti/rosiya-napala-na-ukrayinu-bo-rosiyany-dosi-shche-ne-znayut-hto-vony>

belirli ilişkilerin hikayesini anlatabilmektedir. Bu yazıda fark ettiğimiz ikinci şey, bunun gelecekle ilgili olmadığı. Bu geçmişle ilgili bir hikayedir. Putin rejiminin özelliğinin ne olduğunu görüyoruz: Bay Putin'in Rusya'ya ilişkin açıklamasında gelecek yok, sadece geçmiş, "efsanevi geçmiş" var. Bu onun rejiminin belirleyici sorunudur. Tüm kaynakların rejimin merkezine yakın bir elitin elinde yoğunlaştığı bir oligarşide, bir kleptokraside, bir plütokraside, gelecek hakkında konuşmak çok zordur, geleceği hayal etmek bile çok zordur. Dolayısıyla bu durumda, kleptokrat rejim geçmişle ilgili mitler üretir. Geleceği olmayan siyasi alanı geçmişle doldurur. Ancak sorun şu ki böyle bir hikâyede Ruslara yer yok, insanlara yer yoktur. Bu hikâye, Rusya'nın ulusal tarihini yaratma konusunda gerçekten ne kadar erken olduğunu göstermektedir. Putin'in açıklamasına göre, Ukrayna ve Beyaz Rusya bu hikâyede koltuk değneği rolünü oynamaktadır. Rusya kendisi hakkında bir hikâye anlatamaz, bu yüzden bu hikâye diğer uluslara dayanmaktadır. Putin'in makalesi bize Rusya Federasyonu başkanının Rusya'nın kendisi hakkında bir hikâye anlatamayacağını ve Rusya'nın kendisinin henüz mümkün olabilecek bir gelişme aşamasına ulaşmadığını göstermektedir. Bu makaleyi Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve topraklarını işgali bağlamında okuduğumuzda, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırdığı, çünkü Rusların hala kim olduklarını bilmedikleri sonucuna varıyoruz. Putin liderliğindeki Rusya, Rusların kim olduğu hakkında bir hikâye gibi bir şey anlatabilmek için Ukrayna'yı işgal etmiştir. Ve Rusya için korkunç olan bu hikâye tamamen olumsuzdur. Hikâye şudur: "Biz dünyanın geri kalanını anlamadığı insanlarız. Biz ve Ukraynalıların bir millet olduğunu dediğimizde anlaşılmayan insanlarız. Biz Ukraynalılara tek bir milletiz söylediğimizde onların anlamadığı insanlarız." Putin, Rusya'nın mitolojik kimliğini şekillendiriyor, geçmişe odaklanıyor, tamamen olumsuz, tamamen Rusya'nın kendisi ve dünyanın geri kalanı hakkında söylediklerini reddeden diğerlerine bağlıdır. Ve burada sorun en büyük derinliğe ulaşıyor. Rusya ile olan bu olumsuz özdeşleşme, gerçek dış politikanın yerini almaktadır. Putin gerçekten Rusya Federasyonu'nun ve halklarının uzun vadeli çıkarlarını korumayı amaçlayan gerçek bir dış politika izleseydi, böyle bir uluslararası politika öncelikle Çin'e, Rusya'nın Çin üzerindeki egemenliğini savunmaya odaklanacaktı. Rusya'nın Çin ile ilişkilerinde de varoluşsal sorunları var. Aynı zamanda, Batı ile bu tür varoluşsal sorunları yoktur. Ancak Ukrayna'nın işgali ve bu işgalin anlatısı, Batı'da var olmayabilecek sorunlar yaratmaktadır. Yani Putin bu işgali ve bu anlatıları Rusya'yı Batı'dan koparmak için kullandı ki bu tamamen gereksizdi. Aynı zamanda Rusya'yı Çin'e tabi bir konuma getirmiştir. Sayın Putin'in dış politikadaki "başarısı" işte böyle görünmektedir. Ve eğer ayık bir şekilde bakarsanız, bu gerçekten onun dış politikasının başarısızlığıdır. Bugün Rusya, Batı ile Çin arasında yer aldığı için dünyada söz sahibidir. Rusya, Ukray-

na'ya saldırarak ve kendisini Batı'dan kopararak Çin üzerindeki konumunu ciddi şekilde zayıflatmıştır. Bu, Putin'in dış politikasının bir sonucudur. Son noktaya gelmekteyiz. "Putin, Rusya ve Ukrayna'nın birlikte olması gerektiğini söylüyor, ancak Batı'nın bazı" mistik "komploları nedeniyle ayrıldılar. Gerçek çok daha basit: Rusya'da, en azından siyasi çevrelerde konuşulmayan şey. Ukrayna ve Rusya'nın yakın olmamasının nedeni, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmasıdır. Başka bir deyişle, Putin'in amacı Rusya ve Ukrayna arasındaki gerçekten iyi ilişkilerse, bunu imkânsız kılan kendisiydi ve başka hiç kimse yoktu. Sadece rejiminin zamanı için değil, aynı zamanda yıllar ve on yıllar sonra da. Kendisi, dış politikasıyla, eylemleriyle, Ukrayna'ya saldırma kararıyla Rusya ile Ukrayna arasındaki yakın ilişkileri imkânsız hale getirmiştir.¹⁶

Rus-Ukrayna çatışmasının konularının tanımına gelince, burada, tarihsel analizin gösterdiği gibi, Rus tarafı açıkça ayırt edilir- Rus toplumu, Rus devleti ve çarlar, imparatorlar ve cumhurbaşkanları dahil liderleri. Rus halkı bu çatışmanın ayrılmaz bir öznesi olarak kabul edilebilir. Halktır, çünkü halkın desteği olmadan, Rus İmparatorluğu tarafından yürütülen savaşlar her zaman mahkûm olacaktır. Rusların yüzde 74'ü Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri saldırısını da desteklemektedir.¹⁷

Rus tarafının (toplum ve devlet) bu çelişkili davranışının amacı, Rusların ve Rus seçkinlerinin büyük çoğunluğunda Ukraynalı olarak adlandırmaya bile cesaret edemediği, "Güney Rusya nüfusu", "Küçük Ruslar", "Hohly" gibi terimleri tercih etmektedir. Ukrayna nüfusu, Ukrayna ulusal ve devlet kimliği Rusya için ölümcül bir tehdit olarak görülmektedir. Ukraynalılar için aslında bir yaşam alanı olan şeye, Ruslar "Rus toprağı" olarak belirtiyorlar. Öyle bir şekilde, Ukrayna tarafı esas olarak Rus-Ukrayna ihtilaflarının öznesi değil nesnesidir. Tarih boyunca Ukrayna ulusal hareketleri ve ulusal liderler kendi öznelliklerini yeniden yaratmaya çalıştıklarında, bu, Rus-Ukrayna çatışmasının tırmanma sürecinde onların yıkımıyla sonuçlanmıştır. Ukraynalıların bu öznellik eksikliğinin birkaç nedeni var.

Birincisi, Ukraynalıların kendi devletleri yoktu, çünkü devlet devletlerarası, uluslararası ilişkilerin ve çeşitli çatışma türlerinin ana konusudur. Devlet, toplumu çatışma halinde harekete geçiren örgüttür. Devlet yoksa, bu çatışmanın ana konusu yoktur. Ukrayna halkının Rusya ile olan çatışmalarda çok sayıda yenilgisi, bağımsızlıkları için bazen kendi devletleri olmadan Rus devleti ile savaşmaları gerçeğiyle açıklanmaktadır.

16 Український інститут національної пам'яті. "Росія напала на Україну, бо росіяни досі ще не знають, хто вони" <https://uinp.gov.ua/informaciyeni-materialy/statti/rosiya-napala-na-ukrayinu-bo-rosiyany-dosi-shche-ne-znayut-hto-vony>

17 ВЦИОМ Новости. Специальная военная операция: мониторинг. <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/specialnaja-voennaja-operacija-monitoring>

İkincisi, Rusya'nın Ukrayna devletini ve Ukrayna kimliğini yok etmesi, "kardeş insanlar", "birleşik halk", "birleşik Slav halkı" gibi çok etkili bir ideolojik ilaçla "toz haline getirildi". Başka bir deyişle, Ruslar, Ukraynalıların daha geniş bir kimlik için "Rus halkı", "Sovyet halkı", "Rus halkı" için kendi ulusal kimliklerinden vazgeçmelerini, daha güçlü bir devlet- tek bir devlet lehine devletliklerinden vazgeçmelerini önerdiler. yani Rusça), "Rusya", "Sovyetler Birliği", "Avrasya Birliği". Bu tür ideolojik sarhoşluk, Ukrayna ortamında bir bölünmeye, birliklerini, birliklerini, ağabeyleri kazanma iradesini ve kendi geleceklerine olan inancını yitirmesine yol açmıştır.

Rus İmparatorluğu günlerinde Ukraynalılar için böyle bir ideolojik zehir, Ukraynalıları ve Rusları birleştiren ve savunucusu Rusya'nın her zaman kendini sunmaya çalıştığı Panslavizm ve Rus Ortodoksluğu ideolojisiydi. Bu rol, Rusya güneye doğru genişlemeye başladığında, sadece Ukraynalıların değil, aynı zamanda Bulgarların, Moldovalıların, Rumenlerin, Yunanlıların ve Sırpların da yaşadığı bir bölgeye başladığında özellikle güçlüydü. Rus İmparatorluğu'nun bölgesel genişlemesi, Ortodoksluğu Rusya'nın devlet ideolojisi olarak savunma sloganları altında gerçekleştirilmiştir.

Panslavizm ayrıca Rusya'nın toprak genişlemesini ve Rusya'nın Ukrayna yaşam alanını ele geçirmesini haklı çıkarmak için çekici bir ideoloji olduğunu kanıtladı. Ve sadece Ukraynalı değil. Panslavizmin Rus İmparatorluğu içindeki temel amacı, aynı dili konuşan ve ortak bir kültürel deneyime sahip olan insanlardı. Modern Rus ideolojik "Rus dünyası" doktrininin kaynağı Panslavizm'dir. Bu ideoloji, Ukraynalıları kendi ulusal kimliklerinden yoksun bırakma ve kendi devlet projelerinden vazgeçmeye ikna etme konusunda asimilasyona ve Ruslaştırmaya çok uygun olduğunu kanıtlamıştır.

Sonuç

Genel olarak, Ukrayna-Rus ilişkileri, ilişkilerin, çelişkilerin, savaşların ve eğilimlerin oldukça karmaşık bir yığındır. Bu, ikili ilişkiler kompleksinin tamamının tek taraflı olarak kapsanması riskine yol açmaktadır. Üstelik Ukrayna-Rus ilişkileri ikili ilişkiler formatına da uymuyor. Derinlikleri ve önemleri o kadar büyüktür ki, kısmen çok taraflı ilişkilerin konusudur ve bölgesel uluslararası ilişkiler sistemlerini etkileyebilirler.

Çalışma, Ukrayna-Rus ilişkilerinin çatışma doğuruculuğunun, Rus toplumunun emperyal bilincinin güçlü bir manevi temeline dayanan Rusya'nın ulusal çıkarlarının doğasında var olduğunu göstermiştir. Rus toplumunda böylesine saldırgan bir Rus politikası için güçlü bir talep var. Rus toplumunun emperyal bilinci, uluslararası ilişkilerdeki diğer aktörler böyle bir talebi kabul edemediğinden, Rusya'nın hem iç hem de dış politikasında bir çatışma kaynağıdır. Emperyal politika elbette hegemonya sağlayabilir, ancak Rus halkına refah getiremez.

Каунакса

- Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім “Стилос”, 2017. – 12
- Сергій Плохій, Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусії - К.: Критика, 2015.-141
- Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім “Стилос”, 2017. – 73с.
- Плохій С. Походження слов'янських націй: домодерні ідентичності і України, Росії та Білорусі.-С. 368.
- Акты относящиеся к истории Западной России. Т.IV.- С. Петербург, 1854. - с.47-49
- В'ятрович В. Якою повинна бути політика національної пам'яті? Три складов [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://gazeta.ua/ru/articles/volodimir-v-yatrovich/_yakouu-povinna-buti-politika-nacionalnoji-pam-yati-tri-skladovi/410462.
- Українсько-російська війна (Козацько-московська війна) - (1658 1659) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російсько-українська_війна_\(1658-1669\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російсько-українська_війна_(1658-1669)).
- Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім “Стилос”, 2017. – с. 126
- Ван Херпен М.Хю Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого – Харків. : Віват, 2015-с.86
- Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім “Стилос”, 2017. – с. 127
- Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім “Стилос”, 2017. – с. 139
- Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. – К.: Видавничий дім “Стилос”, 2017. – с. 147
- Стаття Володимира Путіна “Об историческом единстве русских и украинцев”, 12.07.2021, Президент России <http://kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Український інститут національної пам'яті. “Росія напала на Україну, бо росіяни досі ще не знають, хто вони” <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/statti/rosiya-napala-na-ukrayinu-bo-rosiyany-dosi-shche-ne-znayut-hto-vony>

Український інститут національної пам'яті. "Росія напала на Україну, бо росіяни досі ще не знають, хто вони" <https://uinp.gov.ua/informaciyi-materialy/statti/rosiya-napala-na-ukrayinu-bo-rosiyany-dosi-shche-ne-znayut-hto-vony>

Вциом Новости. Специальная военная операция: мониторинг. <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/specialnaja-voennaja-operacija-monitoring>

KIRGIZİSTAN'IN "DÜNYA GÖÇEBE OYUNLARI" GİRİŞİMİ VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN KAMU DİPLOMASİSİNE KATKILARI

Fırat PURTAŞ* & Rabia Nur ŞENLİK**

Öz

Dünya Göçebe Oyunları etno-spor müsabakalar yanında geleneksel kültürün ve sanatların icra edildiği içeriğiyle Kırgızistan'ın öncülük ettiği küresel çapta bir kamu diplomasisi girişimidir. Dünya Göçebe Oyunları aynı zamanda Türk Devletleri Teşkilatı'nın himayesinde gerçekleştirilen özgün bir kültür-spor şölenidir. Bu etkinliğin düzenlenmesine dair karar 2012 yılında Bişkek'te düzenlenen 2. Türk Konseyi Zirvesi'nde alınmıştır. Bu karar doğrultusunda oyunların ilki 2014 yılında Kırgızistan'ın Issık-Göl kenarındaki Çolpan-Ata kentinden gerçekleştirilmiştir. Bu ilk Dünya Göçebe Oyunlarında 19 ülkeden sporcular 10 farklı dalda yarışırken 2018'de düzenlenen üçüncüsünde 37 farklı etno-spor dalında 80 ülkeden 3000 sporcuyu yarışmıştır. Devlet başkanları düzeyindeki resmi katılımlar ve etkinliğin Kırgızistan'ın turizm potansiyeline yaptığı katkılar bir yana Dünya Göçebe Oyunları Türk devlet ve toplulukları arasındaki kültürel bağların güçlendirilmesi ve ortak Türk kültürünün dünyaya tanıtılması açısından etkili bir kamu diplomasisi aracı olmuştur.

Dünya Göçebe Oyunları'nın dördüncüsü Dünya Etno-Spor Konfederasyonu'nun başkanlığında 2022 yılında Türkiye'de düzenlenecektir. Dördüncü oyunların TÜRKSOY tarafından 2022 yılında Türk Dünyası Kültür Başkenti Bursa'da yapılacak olması ayrı bir anlam taşımaktadır. Bu çalışmada Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri ele alınarak, Kırgızistan'ın ulusal markası olarak kabul edilen Dünya Göçebe Oyunları'nın geleneksel sporların canlandırılması yoluyla Türk halklarının kültürel değerlerinin evrensel boyutlara taşınmasında sağladığı katkılar vurgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dünya Göçebe Oyunları, Türk Devletleri Teşkilatı, Kırgızistan, Kültürel Diplomasi, Etno-Spor

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye, firat.purtas@hbv.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-0531-4178.

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye, rabianuursenlik@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-7063-4699.

KYRGYZSTAN'S "WORLD NOMAD GAMES" INITIATIVE AND THE CONTRIBUTIONS OF THE TÜRK STATES ORGANIZATION TO PUBLIC DIPLOMACY

Abstract

World Nomad Games is a global public diplomacy initiative led by Kyrgyzstan with its content in which traditional culture and arts are performed besides ethno-sports competitions. The World Nomad Games is also a unique culture-sports festival held under the auspices of the Organization of Türk States. The decision on the organization of this event was taken at the 2nd Turkic Council Summit held in Bishkek in 2012. In line with this decision, the first of the games was held in Kyrgyzstan, in the city of Cholpan-Ata on the shore of Issyk-Kol in 2014. While athletes from 19 countries competed in 10 different branches in this first World Nomad Games, 3000 athletes from 80 countries competed in 37 different ethno-sports in the third one held in 2018.

The fourth of the World Nomad Games will be held in Turkey in 2022 under the presidency of the World Ethno-Sports Confederation. The fact that the fourth games will be held by TURKSOY in 2022 in Bursa, the Cultural Capital of the Türks World, has a special meaning. In this study, public diplomacy activities carried out within the Organization of Türk States will be discussed and the contribution of the World Nomad Games, which is accepted as the national brand of Kyrgyzstan, to the universal dimensions of the cultural values of the Türk peoples through the revival of traditional sports will be emphasized.

Keywords: World Nomad Games, Organization of Türk States, Kyrgyzstan, Cultural Diplomacy, Ethno-Sports

GİRİŞ

Resim 1: Dünya Göçebe Oyunlarının logosu

Büyük spor organizasyonlarının dışında olarak Dünya Göçebe Oyunları tüm halkların Milli Sporlarını sergilemesine olanak tanıyarak göçebe halkların tarihi ve kültürel miraslarının sürdürülebilir olmasını amaçlamaktadır. Tarihte yok olmaya yüz tutmuş sportif faaliyetleri tekrar canlandıran Dünya Göçebe Oyunları 2014'te ilk kez düzenlenmiş ve her iki yılda bir düzenlenmeye devam etmektedir.¹ Bu etkinliğin oluşturulmasına dair karar 2012 yılında II. Türk Konseyi zirvesinde alınmıştır. İlki Bişkek'te düzenlenmiştir.

2014 yılında 19 ülkeden 9 daldan 771 sporcunun katıldığı etkinliğe 2016 yılında 62 ülkeden 25 farklı dalda 1200 sporcu, 2018 yılında ise 82 ülkeden 37 daldan 2000 sporcu katılmıştır.² Bu katılım oranındaki artışın da gösterdiği gibi 21. Yüzyılda etnik spor dallarının yeniden canlanması ve sosyal – kültürel etkileşim oluşması önemsenmiştir. Dünya Göçebe Oyunları, dünyada ve göçebe toplumlarda kültürel etkileşimini ve tanıtımını sağlamadaki önemli rolünü gözler önüne sermektedir.

Dünya Göçebe Oyunları Kırgızistan'ın uluslararası alanda görünürlüğünü arttırmaktadır. Kırgızistan'daki turizm gelirine ek olarak yumuşak gücüne de katkı sağladığı görülmektedir. Dünya Göçebe Oyunlarının devam etmesi çoğunluğun fikridir. Başka ülkelerde yapılması ya da zaman dilimin arttırıp azaltılması da düşünülen seçeneklerde mevcuttur.³

Küresel kültürler yüzyılında batı kültürü yaygınlaşmaya başlamıştır. Aynı zamanda daha az olmalarına rağmen yaygınlaşmaya başlayan başka potansiyel kültürlerde mevcuttur. Bunlar Hindistan, Pakistan, Endonezya, Tayland gibi Uzakdoğu kültürleri, Türkistan coğrafyasındaki Türk kültürü gibidir. Türk, Kırgız, Özbek, Azerbaycan, Kazak, Türkmen ve Tacik kültürleri

1 <http://worldnomadgames.com/en/> , 29.03.2018.

2 <http://worldnomadgames.com/en/> , 08.09. 2018

3 Ali Ünal, Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, *DÜNYA GÖÇEBE OYUNLARININ KIRGIZISTAN AÇISINDAN ÖNEMİ: UZMAN GÖRÜŞLERİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA*, 2018, sf. 812-822.

Türk kültürünün farklı kollarını oluşturmaktadır.⁴ Tüm bu farklılıklar içinde Kırgızistan, farklı bir seçenek üretebilen bir potansiyele ve yeteneğe sahip olduğunu göstermektedir. Kazakistan bu durumda kendi özgün kültürünü koruyarak, kendi dışındaki ülkelere de yaymaya başlamıştır. Dünya Göçebe Oyunları küreselleşmeye başlayabilecek önemli bir program olarak görülebilir.

DÜNYA GÖÇEBE OYUNLARI

Kırgızistan; Dünya Göçebe Oyunları ile kendi kültürünün küreselleşmesini başlatırken aynı zamanda kendi millileşme sürecini yaşamaktadır.⁵ Dünya Göçebe Oyunları, iki sürecin birden oluşmasına katkı sağlamıştır. Kırgızistan'da bu denli etki yaratacağı hesaba katılmamış olsa da küresel çapta karşılığını bulmuş bir etkinlik haline dönüşmüştür.⁶

Resim 2: Yaklaşık bin bozүйle (çadır) kurulan "etnoşehir", (DGO 2018).

4 <http://www.turkelpress.com/?p=17995>

5 Azamat MAKSÜDUNOV, *DÜNYA GÖÇEBE OYUNLARININ KIRGIZİSTAN AÇISINDAN ÖNEMİ: UZMAN GÖRÜŞLERİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA*, Conference: INTERNATIONAL CENTRAL ASIA SYMPOSIUM, Bişkek 2018, sf. 812 - 816.

6 Mustafa ORÇAN, *TÜRK HALKLARININ GELENEKSEL SPOR OYUNLARI III, MİLLİ KİMLİK İNŞASI BAKIMINDAN DÜNYA GÖÇEBE OYUNLARI: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ*, Bişkek 2018, Sf. 557-562.

Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanlarının Dünya Göçebe Oyunlarına güçlü bir destek vermektedir. Bu hem Kırgızistan için hem de Türk Devletleri arasında etkileşimin sağlanması için oldukça önemlidir. 13 Mayıs 2022 tarihinde Türk Devletleri Teşkilatı Genel sekreteri Bağhdad Amreyev; Türkiye'nin ve Türk Devletleri Teşkilatının Dünya Göçebe Oyunlarına verdiği ve vereceği destekleri ifade etmiştir. Amreyev, Dünya Göçebe Oyunlarının geliştirilmesi için Türk Devletleri Teşkilatının ve sekreterliğinin elinden gelen tüm çabayı göstereceğini söylemiştir.⁷

KIRGIZİSTAN VE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

Kırgızistan, Türk Devletleri Teşkilatının kurucu üyelerindedir. Türk Halkları arasında iletişimin güçlendirilmesi ve ticaret hacminin genişlemesi için adım atan öncü devletlerden olan Kırgızistan sayesinde hem üye ülkelerin hem de bölgedeki halkların Dünya Göçebe Oyunlarına katılmasıyla birlikte etkileşimleri artmıştır. Bu durumdan Türkiye başta olmak üzere birçok devlet memnuniyetini dile getirmiştir.

Türk Devletleri arasında ortak bir banka kurulmasından tutun birçok dalda kolektif çalışmalar yapılmak istenmektedir. Bu bağlamda görüşmeler başlamış, adımlar atılmıştır. Yumuşak güç olarak söyleyebileceğimiz Etno-Spor alanında ise birkaç çalışma mevcutsa da görünürlüğü ve verimliliği açısından Dünya Göçebe Oyunları eşsizdir.

Türk Devletleri Teşkilatına Üye ülkelerinde birçok farklılıklar bulunurken Kırgızistan'ın her farklılığın sahiplenip kendine ait bir parçasını yaşatabileceği böylesine kapsayıcı bir etkinlik bulması da Türk halklarının özümsemesini sağlamıştır.⁸ Bu sayede sadece bir kültürel etkinlik olmanın yanında hem de kendilerini yaşatabilecek bir alan olarak görmelerine sebep olabilir.

SONUÇ

Uluslararası alanda oluşan bu yankılara baktığımızda Kırgızistan'ın ulusal markası haline gelen Dünya Göçebe Oyunları ile her geçen yıl daha fazla ülkeden daha fazla sporcuyla daha farklı dalları sergilenmektedir. Bunun sayesinde geleneksel sporlar süreklilik kazanmıştır. Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde yapılırken Türk halklarının kültürel etkileşimi arttığı da görülmektedir. En önemli göstergesi de Kırgızistan'dan çıkarak Dünyaya yayılmasıdır.

7 https://www.turkkon.org/tr/haberler/genel-sekreter-ankarada-duzenlenen-4-dunya-gocebe-oyunlarinin-basin-tanitim-programina-katildi_2524.

8 <https://www.turkkon.org/tr/>

Türk Devletleri Teşkilatının üstlendiği kültürel değerlerin yaygınlaşması ve etkinleşmesi vizyonuna Dünya Göçebe Oyunları da katkı sağlamıştır. Hem Devlet Başkanları hem de Amreyev'in destek konuşmaları Türk Dünyası başta olmak üzere uluslararası alanda kültür etkileşiminin artacağını bizlere kanıtlar niteliktedir.

Bu çalışmada kültürlerin yaşatılması ve Kırgızistan'ın öncülüğüyle Türk Halklarının ilişkilerine vurgu yapılmak istenmiştir. Uluslararası alanda Kırgızistan'ın görünürlüğünün arttığı ve geleneksel bağlarını kuvvetlendiği görülmektedir. Bu da Türk Devletleri Teşkilatı üyesi bir ülkenin yumuşak gücünü iyi kullanarak Türk halklarında kuvvetli bağlar sağlamasına imkân oluşturmuştur.

Kaynakça

<http://worldnomadgames.com/en/> . 29.03.2018.

https://www.turkkon.org/tr/haberler/genel-sekreter-ankarada-duzenlenen-4-dunya-gocebe-oyunlarinin-basin-tanitim-programina-katildi_2524 . 13.05.2022.

Ünal, Ali. Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi. Sosyoloji Bölümü. DÜNYA GÖÇEBE OYUNLARININ KIRGIZİSTAN AÇISINDAN ÖNEMİ: UZMAN GÖRÜŞLERİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA. 2018.

MAKSÜDÜNOV, Azamat. DÜNYA GÖÇEBE OYUNLARININ KIRGIZİSTAN AÇISINDAN ÖNEMİ: UZMAN GÖRÜŞLERİNE DAYALI BİR ARAŞTIRMA, Conference: INTERNATIONAL CENTRAL ASIA SYMPOSIUM, Bişkek 2018.

<http://www.turkelpress.com/?p=17995>

<https://www.turkkon.org/tr/>

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ASKERİ/GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİ

Duygu ÖZDEMİR*

Öz

Uluslararası sistemin kaotik ve çıkarıcı yapısını analiz ettiğimiz durumda karşımıza çıkan en büyük sorun güvenlik kaygısıdır. Devletler yıllarca bu kaygıyı bertaraf etmenin yollarını aramış bu hususta çeşitli ittifaklara girmişlerdir. Diplomasi ve savaş ikilemi arasında çeşitli yollar aransa da yıkıcı olan savaşa son tercih olarak başvurulmuştur. Dolayısıyla güvenlik tarihsel perspektiften de bakıldığında uluslararası ilişkiler ve siyaset biliminin önemli bir başlığı olmuştur. Özellikle 20. Yüzyıl itibarıyla uluslararası arenanın gündeminde güvenlik ve post-güvenlik yerini almıştır. Bu doğrultuda da güvenlik algısında hâkim görüş realizm olmuştur.

Ancak Türk Devletleri Teşkilatı'nı yalnızca mevcut literatürde geçen realizm görüşüyle açıklamak pek mümkün görünmemektedir. Zira Türk Devletleri Teşkilatı, üye ülkelerin yalnızca çıkarları doğrultusunda bir araya geldiği bir oluşum değil, on yıllar boyunca birbirinden kopuk yaşamış Türk halklarını tarihsel bağların da bir araya getirdiği sosyolojik bir komündür. Türk Devletleri Teşkilatı kuruluşundan bu yana siyaset, ekonomik, kültürel vb. başlıklarda birleştiği gibi askeri ve güvenlik alanında da bir birlik olma yoluna gitmektedir.

Birliğin 2040 Vizyon Belgesi de incelendiğinde özellikle terörizm, sınır güvenliği, şiddet içeren aşırılık, İslamofobi, yabancı düşmanlığı, kaçakçılık, uyuşturucu ile mücadele vb. başlıkları altında ortak bir güvenlik ağı oluşturma ve üye devletlerin adı geçen suçlarla mücadele hususunda bir birlik oluşturma isteği açıkça görülmektedir. Bu kapsamda Türk Devletleri Teşkilatı'nın askeri ve güvenlik iş birliği içerisine girmesi olağan ve makul bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Teşkilata üye devletlerin coğrafi yakınlıkları, ortak tarihi, ortak kültürel yapısı ve sosyolojik durumu söz konusu olduğunda refleks kapasitesinin kümülatif birikime gireceği aşikâr durumdadır. Bu birliktelik sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan devam ettiği gibi askeri ve güvenlik alanlarında da karşılık bulacaktır. Bu kapsamda çalışmanın amacı teşkilat üyesi ülkelerin askeri/güvenlik iş birliğini geçmişte atılan adımları da göz önünde bulundurmak. Örnek modellerle dün-bugün-yarın arasındaki nesnellik bağını inceleyerek tarihsel perspektiften Türk askeri yapısını ve birliğini ele almak ve tarihten atıflarla günümüze ışık tutmayı hedeflemektedir

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Türk Devletleri Teşkilatı, Askeri Birlik

* Stratejik Düşünce Enstitüsü/Bursa Teknik Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler, ozdemir-duygu283@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1134-6472>.

ORGANIZATION OF TÜRK STATES MILITARY/SECURITY COOPERATION

Abstract

When we analyze the chaotic and self-seeking structure of the international system, the biggest problem we encounter is security concerns. States have sought ways to eliminate this concern for years and have entered various alliances in this regard. Although various ways were sought between the dilemma of diplomacy and war, the destructive war was used as the last choice. Therefore, from a historical perspective, security has been an important topic of international relations and political science. Security and post-security have taken their place on the agenda of the international arena, especially as of the 20th century. In this direction, the dominant view in the perception of security has been realism. However, it does not seem possible to explain the Organization of Türk States only with the view of realism in the existing literature. Because the Organization of Türk States is not only a formation in which the member countries come together in line with their interests, but also a sociological commune where historical ties bring together Türk peoples who have lived apart from each other for decades. Since the establishment of the Organization of Türk States, politics, economic, cultural and so on. It is on the way of becoming a union in the field of military and security as well as uniting in the titles.

When the 2040 Vision Document of the Union is examined, especially terrorism, border security, violent extremism, Islamophobia, xenophobia, smuggling, fight against drugs etc. It is clearly seen that the desire of the member states to create a common safety net under the headings of the above-mentioned titles and to form a union in the fight against the crimes. In this context, it is a normal and reasonable situation for the Organization of Türk States to enter military and security cooperation. When it comes to the geographical proximity, common history, common cultural structure, and sociological situation of the member states of the Organization, it is obvious that the reflex capacity will enter into cumulative accumulation. This unity will continue in socio-cultural, economic, and political terms, as well as in the military and security fields. In this context, the aim of the study is to examine the Türk military structure and unity from a historical perspective, and to shed light on the present with references from history, by examining the objectivity link between yesterday-today-tomorrow with exemplary models, considering the steps taken in the past, the military/security cooperation of the member countries of the organization.

Keywords: Security, Organization of Türk States, Military Unit

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplini incelediğimizde en çok tartışılan konulardan ve çoğu karar mekanizmasını etkileyen sorunlardan biri güvenlidir. Uluslararası ilişkiler disiplini de güvenlik ve güvenlik kaygıları üzerine kurulmuş bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun yıllar uluslararası ilişkiler çalışmalarında güvenlik denildiğinde realizm teorisi ortaya atılmış, çalışmalar realizm etrafında şekillenmiştir. Ancak zamanla yalnızca realizmin güvenlik alanında yetersiz kaldığı düşünülmüş ve eleştirel teoriler ortaya atılmıştır. Bunlardan biri de Kopenhag Ekolünün ortaya atılmış olduğu “Bölgesel Güvenlik Kompleksi”dir.

2009 yılında Nahçıvan Antlaşması ile temelleri atılan ve üye devletleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye) arasında kapsamlı iş birliğini teşvik eden Türk Devletleri Teşkilatı 2021 yılında 8. Zirve ile son halini almıştır. Teşkilat, ortak kültür, tarih, dil ve kimliğe dayanarak üye ülkeler arasında iş birliği sağlamaktadır. Söz konusu iş birliklerine ilerleyen zamanlarda güvenlik ile ilgili adımların da eklenmesi beklenmektedir. Zira Nahçıvan Antlaşması’nın 2. Maddesinde örgütün temel amaç ve görevlerinde yer alan;

- *Bölge ve bölge dışında barışın korunması,*
- *Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırıcılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi,*
- *Ortak amaçlarla ilgili her alanda etkili bölgesel ve ikili iş birliğinin geliştirilmesi (Türk Devletleri Teşkilatı , 2021).*

İfadeleri gösteriyor ki Türk Devletleri Teşkilatı ortak güvenlik algısı yaratma ve güvenlik alanındaki iş birliklerine de muktedirdir. Elbette ortak güvenlik anlayışını işlerlik kazanması için ortak bir güvenlik algısına ihtiyaç vardır. Zira söz konusu devletler tarihsel anlamda ortak bir geçmişe, ortak bir coğrafyaya sahip olsa da güvenlik hususunda yıllardır savaşmış oldukları unsurlar farklılık göstermektedir. Ancak çalışmada da belirtildiği gibi bu ortak güvenlik algısını yaratmak zor olmayacaktır. Zira belirtildiği gibi ortak tarih bu algı için Türk Devletleri Teşkilatı’na yardımcı olacaktır.

1. Askeri-Güvenlik İş birliği Kapsamında Bölgesel Güvenlik Kompleksinin Teorik Çerçevesi

Bölgesel Güvenlik Kompleksi, Kopenhag Okulu’nun ortaya koymuş olduğu yaklaşımlar arasında yer almaktadır. Buzan, Bölgesel Güvenlik Kompleksi’ni “*temel güvenlik kaygılarıyla birbirine yeteri kadar bağlı ve ulusal güvenlik kaygılarının gerçekçi bir şekilde birbirinden ayrı düşünülmeceği bir grup devlet*”

olarak tanımlamıştır (TUIÇ, 2011). Yine Buzan Bölgesel Güvenlik Kompleksi için bölge devletlerini birbirine bağlayan siyasi, ekonomik, coğrafi, kültürel ve stratejik bağlantı noktaları olduğunu vurgulamıştır.

Ortak bir bölgesel güvenlik alanının sağlanmasında ilk ve en önemli şart, bölge devletlerinin tehditlere ortak perspektiften bakabilmeleridir. Bu kapsamda söz konusu devletlerin ortak tehdit algulamalarında en önemli etmen karşılıklı ilişkileridir. Zira “BGK’nin ulaşmak istediği asıl amaç, bölgesel güvenliğin sağlanması adına “planlı bir dayanışmadır” (Evcan, 2021). Dolayısıyla bu dayanışma bölge devletlerinin karşılıklı dostluk-düşmanlık durumları ile oluşmaktadır. Orta Asya çoğunluklu bölgesel güvenlik kompleksi Soğuk Savaş sonrası dağılan bölgedeki Sovyet hiyerarşisi içerisinde bulunan Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kalkınma ve Uluslararası ilişkilerde varlığını devam ettirme gayesi kılmıştır. Konum olarak Çin, Rusya, Hindistan kenarlarının ortasında kalan Türk Cumhuriyetleri dik-dörtgenin diğer bir bölgesi olan tarihsel ve sosyolojik genleri olan Türkiye ile birlikte Bölgesel Güvenlik Kompleksi oluşturmuştur bu oluşum etnisite bağı ile güvenlik algısını oluşturma, var ise daha güçlü inşa etme maksatıyla kolektif çalışmayı öngörmüştür. Lakin Rusya’nın bölge ülkeler de olan etkin nüfuzu Çin’in enerji kaynakları ihtiyacı için bölge de etkin olmaya çalışması güvenlik kaygısı yaratarak ülkelere Güvenlik algısı yaratmaktadır. Bu başlıkları ülkeler arası ilişkileri ve bölgesel güvenlik iklimlerini ikinci başlıkta inceleyeceğiz.

2. Bölgesel Güvenlik Kompleksinin Kavramsal Çerçevesi

Bölgesel güvenlik adına Buzan ve çağdaşlarının çalışmaları önem arz etmektedir. Söz konusu çalışmalara göre bölgesel güvenlik; “*salt coğrafi güvenlikten çok daha detaylı bir kavramdır. Bölgesel güvenlik devletler arasındaki dostluk ve düşmanlık ilişkilerinden ortaya çıkmaktadır. Şüphe ve korku bölgesel güvenliğin oluşmasında etkilidir*” (TUIÇ, 2011). Bir devletin bölge içi ve bölge dışındaki, yani devletlerarası alandaki güvenlik yaklaşımı ve algısı değişiklik göstermektedir. Devletler güvenlik politikalarını belirlerken ulusal düzeyde “ben” kimliği sergilerken bölgesel-devletlerarası alanda “biz” kimliği ile politikalarını oluşturmaktadırlar. Karl Deutch’nin “güvenlik toplulukları” olarak nitelendirdiği bu kavram devletlerin birbirleriyle örtüşen çıkarları olduğunu ve bu çıkarların devletleri bir arada tuttuğunu savunmaktadır. Deutch’un üzerinde durduğu diğer bir kavram “spill over effect” tir. Bu kavrama göre bir alanda başlamış olan gelişim diğer alanlara da sirayet edecek ve gelişim önlemez bir şekilde devam edecektir. Bu kapsamda Türk Devletleri Teşkilatı da bölgesel iş birliği olarak ilk etapta ekonomik, siyasi ve kültürel iş birliği olarak yola çıkmış ve birliğin zamanla askeri ve güvenlik alanında da geliş-

meler göstereceği kaçınılmazdır. Nitekim birlik özelinde henüz bir gelişme göstermemiş olsa da üye ülkeler arasında geçmişte askeri-güvenlik ve savunma alanlarında ortaklıklar kurulmuştur.

Türk dünyası ortak askeri ve kolektif birliği ortak güvenlik algısından farklı olarak sosyolojik ve tarihsel etmenlerden dolayı yeni bir oluşuma girmesi muktedir durumdadır. Post Güvenlik ve bölgesel güvenlik iklimi Orta Asya ve Kafkasya başta olmak üzere Türk milletlerini ortak güvenlik algısını kümülatif biçimlendirerek refleks kapasitesini arttırması kaçınılmaz olacaktır. 2. Karabağ Savaşı'ndaki örnekte görüldüğü üzere Türk ordularının güvenlik ve ülke bütünlüklerine karşı ortak refleksi (askeri, siyasi, diplomasi) daha kesin sonuç almayı gözler önüne sermektedir. Türk ülkelerinin sosyolojik yapıları etkin personelin uyum - anlayış ile çalışması ve etkin sonuçlar alınması kaçınılmaz olacaktır.

2.1. Türk Ordularının Kapasiteleri ve Kapasite İnşası

Türk devletler teşkilatının üyelerinden ordusu en geniş kapsamlı ülke Türkiye'dir. 70'li yıllardan beri terör örgütü PKK ile olan aktif mücadele Türk Silahlı Kuvvetlerini dinamik kılmaktadır. Son yıllarda savunma sanayiine yapılan yatırımlarla da hareket kabiliyetini perçinlerken yurt dışı hareketlerle da ülke içi değil ülke dışında da operasyon yapabilme kapasitesini arttırmıştır. Türk Devletler Teşkilatı üyeleri olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın farklı coğrafyaları yapıları ve Sovyet etkisinde kalmış ordu kültürleri ilk çalışmada ortak uyum göstermesi zor gözükmemektedir. Askeri düzeydeki ilk uyumsuzlukları Ortak eğitim ile Subay - Astsubay - Mühendis ve Teknik Eleman yetiştirerek kültürü algıda daha belirgin hale getirebiliriz. Sovyetlerin dağılmasından sonra oluşturulan üye ülkelerin ordularının (Türk Silahlı Kuvvetleri hariç) envanterinde kullandıkları silah mühimmat ve kapasite yapıları farklılık göstermektedir. Bu durum Askeri operasyon durumunda ordular arası farklı operasyon biçimlerine yol açabilir bu sebeple; Ortak askeri birlik oluşturmak için ülkelerin NATO'da F-35 örneğinde olduğu gibi ortak savunma sanayi mühendislik programları kurmaları elzemdir. Savunma Sanayi firmalarına teşvik verilerek üye ülkelerde de fabrika açmaları ortak mühendis ve teknik elemanların eğitim sonrası gelişimleri yönünden önemli olacaktır. Ortak eğitimin diğer bir yönü de tatbikatlar olacaktır. Farklı coğrafi özellikler içerisinde bulunan üye ülkelerde sistemli tatbikatlar yapılarak diğer üye ülke askerlerinin adaptasyonunu ve bölgeyi tanınması açısından güçlü bir refleks kapasitesi oluşturacaktır.

3.Tarihsel Perspektif Açısından Değerlendirme Nuri Killigil ve 2. Karabağ Savaşı Örnekleri

3.1. Bakü'nün İşgalden Kurtuluşu

30 Mart 1918 tarihinde Sovyetler Birliği ordusu ve Ermeni Devrimci Federasyonu birlikleri, Bakü'ye saldırdı. Bakü'nün Ermeni ve Bolşevikler tarafından işgal edilmesi Turancı fikirleri ile öne çıkan Enver Paşa'nın Kafkas İslam Ordusu'nu kurmasını İstanbul'da bulunan Azerbaycanlı yetkililerle görüşmelerinden sonra kararlaştırılmıştır. Nuri (Killigil) Paşa Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından 1918 yılında Kafkas İslam Ordusu Komutanı ve Yaverân-ı Hazret-i Şehriyâri'lik payesi verilerek Padişahın yaveri olur. Padişah yaveri olarak gönderilmesini sebebi Yarbay rütbesinde bölgeye atanacağı için bölgede daha üst rütbedeki komutanlarında olduğu Kafkas İslam Ordusunu yönetebilmesi amaçlanmıştır. Nuri Paşa, Ermeniler tarafından katliam yapılan Nahçıvan ve Ordu-âbâd bölgesinde askeri ve mülki teşkilatı yapmak üzere yanına iki subay vererek Binbaşı Halil Bey'i görevlendirir.

Mehmet Emin Resulzade hatıralarında Nuri Paşa'nın Gence'ye gelişini şöyle anlatmaktadır: *"Mavera-yı Kafkas heyet-i murahhasası ile Türk heyet-i murahhasası Batum'da meşgul-i müzakere iken, Nuri Paşa ile maiyetinde bulunan birkaç zabıt İran ve Karabağ tarikiyle Gence'ye vâris olmuşlardı. O zaman müthiş bir anarşiye maruz, diğer taraftan da Bolşevik tecavüzü ile tehdit olunan Gence, Nuri Paşa'yı gökten inmiş halaskâr bir melek gibi telakki etmişti. Halkın kendisine yaptığı istikbal Gence tarihinde görülmemiştir* (Kırım Haber Ajansı, 2018).

Nuri Paşa Osmanlı ordusundan gelen (Birinci Kafkas Ordusu'ndan aktarılan birliklerdi) düzenli birlikler ile Azerbaycan halkından oluşan direnişçileri birleştirerek Kafkas İslam Ordusunun bölgede etkin olmasını sağladı. Uzun askeri planlama, teşkilatlanma ve hazırlanma sonucu 2'nci taarruzda Bakü şehri işgalcilerden kurtuldu. (Altunsoy, 2019)

Mehmet Emin Resulzade Azerbaycan meclisinde yaptığı diğer bir konuşmada şöyle demiştir:

Evet, Türkleri biz davet ettik. Onlar bizi halas (kurtarmak) için geldiler. Bu halaskârlara (kurtarıcılara) payitahtımızın ta göbeğinde abideler dikmek vazifemizdir. (Kırım Haber Ajansı, 2018).

3.2. Karabağ Savaşı

Türkiye, Karabağ savaşında haklı davasında Azerbaycan'ı daima desteklemiştir. Ekonomik, diplomatik, askeri konularda desteğini sürekli kılan Türki-

ye bu politikasına devam etmektedir. Azerbaycan ve Türkiye arasında askeri iş birliğinin hukuki zeminini 2010 yılında imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması” oluşturmaktadır (Pirinççi, Şuşa Beyannamesi’nin Anlamı, 2021). Bu anlaşmanın en önemli özelliği, üçüncü tarafların saldırısı durumunda saldırıya uğrayan tarafın desteklenmesiydi. Bu anlaşmadan sonra iki ülke birçok tatbikat düzenlemiştir. Azerbaycan tarafından savaşta etkin kullanılan TB-2 İHA/SİHA’ların kullanımı Azerbaycan’a askeri düzeyde hareket kapasitesi sağlamıştır. Bu örnekte aslında yukarıda da değindiğimiz Ortak eğitim, tatbikat, savunma sanayi sistemlerini algısını refleks kapasitesini ne kadar yükselttiğini görmekteyiz. Bilgi’nin kümülatif olduğu gibi tecrübede kümülatiftir. 2010 senesinde yapılan anlaşma sosyolojik etmenler dışında askeri olarak da iki orduya mümkün kılmıştır. Özellikle savaşta belirleyici olan TB-2 İHA/SİHA sistemleri öncesinde ortak eğitimler ve tatbikatlar yapıldığı için bu kadar etkin kullanılabilmiş ve zaferde büyük payı olmuştur.

SONUÇ

Türk Devletleri Teşkilatı, ortak tarih, kültür, coğrafya ve dili paylaşan devletlerce aynı amaç doğrultusunda kurulmuş bir örgüttür. Örgüt kurulurken yalnızca klasik uluslararası ilişkiler görüşlerinden olan faydacılık ve karşılıklı çıkar esaslarına dayanmamakta, geçmişten günümüze var olan Türk Devletlerinin ortak gaye ve ülküsü olarak karşımıza çıkmış ve şekillenmiş bir komündür. Türk Devletlerini bir araya getiren yalnızca bölgesel iş birliği isteği değil ortak bir bilinç ve ruhtur. Bu ruh tüm alanlarda olduğu gibi askeri-güvenlik alanlarına da sirayet edecektir. Zira Türk Devletleri ortak askeri kültürü yüz yıllardır asker-millet geleneği ile geliştirmiştir. Söz konusu devletlerin halkları bu bilinci taşımaktadır. Ortak bir askeri güç oluşturulduğunda da bunun başarıyla sonuçlanacağı gün gibi aşikardır. Bu çıkarımın dayandığı saik ise tarihsel olgulardır. Çalışmada belirtilen örneklerden de anlaşılacağı gibi gerek yakın geçmişte gerek bugün de Türk Devletlerinin askeri-güvenlik iş birliğine rastlamak mümkündür.

Kaynakça

- Altunsoy, Y. (2019, Ekim). Kafkas İslam Ordusu ve Bakü Zaferi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 42-91.
- Evcan, H. (2021). Güvenikleştirme ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi: “Arap Baharı” Üzerinden Değerlendirmeler. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 312-327.

- Kırım Haber Ajansı. (2018, 09 15). Bakü'nün Kurtuluşu: Mehmet Emin Resulzade, Nuri Paşa Hakkında Ne Demişti?
- Pirinççi, F. (2021). *Şuşa Beyannamesi'nin Anlamı*. Ankara: SETA.
- TUIÇ. (2011, Şubat 4). *TUIÇ Akademi*. TUIÇ Akademi Web Sitesi: <https://www.tuicakademi.org/bolgesel-guvenlik/> adresinden alındı
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2021). *Türk Devletleri Teşkilatı*, Türk Devletleri Teşkilatı: <https://www.turkkon.org/tr> adresinden alındı.

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NDA DÜŞÜNCE KURULUŞLARI VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ ARASINDA İŞ BİRLİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Betül Yaren ÖZER*

Öz

1992 yılında Ankara'da Türkçe konuşan devletler devlet başkanları zirvesi ile temelleri atılan Türk Devletleri Teşkilatı 3 Ekim 2009'da Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile yapılanmaya başlamıştır. Günümüze gelindiğinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin tam üye, Macaristan ve Türkmenistan'ın ise gözlemci üye olduğu Türk Keneşi; 12 Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen 8. Zirvesi'nde Türk Devletleri Teşkilatı adını alarak yeniden adlandırılmıştır. Yine aynı zirvede kabul edilen 2040 Türk Dünyası Vizyon Belgesi'nde ifade edildiği üzere siyasi bağlamda Türk iş birliği; üye devletlerin karşılaştığı bölgesel ve küresel zorlukların iş birliği ruhuyla ele alınması ve bu motivasyonla hareket edilmesi hedefini gütmektedir. Yine 2040 Vizyonu'na göre; STK ve düşünce kuruluşları arasında "Türk Dünyası Düşünce Kuruluşları Ağı" inşa etme vizyonunun hedefleri arasında sayılmıştır. Bu bağlamda kamu politikalarını etkilemek adına bağımsız ve tarafsız, entelektüel politikalar üreten düşünce kuruluşları ve STK'lar; üye ülkeler arasında kamu diplomasisine yönelik etkin faaliyetler yürütülmesi bakımından Türk Devletleri Teşkilatı'nın gelişiminde hayati rol oynayan önemli kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlgili çalışma içerik analizi yöntemi kullanılarak yürütülmüş olup, ortak dile, tarihe ve kültürel mirasa sahip devletleri bir araya getiren bu teşkilatın en önemli unsurlarından biri olan kamu diplomasisi ve onun vazgeçilmez araçlarını oluşturan düşünce kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin, henüz şekillenmeye başlayan bölgesel entegrasyondaki yeri ve önemini değerlendirmeyi ve teşkilatın gelişimine katkı sağlayacak önerileri sunmayı hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Dünyası 2040 Vizyonu, Düşünce Kuruluşları, Sivil Toplum Kuruluşları, Kamu Diplomasisi.

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Kafkasya Çalışmaları, ORCID: 0000-0002-5794-1982.

DEVELOPING COOPERATION BETWEEN THINK TANKS AND NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE ORGANIZATION OF TURKISH STATES

Abstract

The Organization of Turkish States, which was founded in 1992 with the summit of the heads of state of Turkish-speaking states in Ankara, became an organization with the Nakhchivan Agreement signed between Kazakhstan, Kyrgyzstan, Azerbaijan and Turkey on 3 October 2009. Today, the organization, formerly the Turkic Council, of which Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan and Turkey are full members, Hungary and Turkmenistan are observer members; It was named the Organization of Turkish States at the 8th Summit held in Istanbul on November 12, 2021. As stated in the 2040 Turkish World Vision Document adopted at the same summit, Turkish cooperation in the political context; aims to address the regional and global challenges faced by member states in a spirit of cooperation and to act with this motivation. Again, according to the 2040 Vision; Building a "Network of Turkish World Think Tanks" between NGOs and think tanks has been counted among the goals of the vision. In this context, think tanks and NGOs that produce independent and impartial intellectual policies in order to influence public policies; It emerges as an important tool that plays a critical role in the development of the Organization of Turkish States in terms of carrying out effective activities for public diplomacy among member states.

In the related study; One of the most important elements of this project, which brings together states with a common language, history and cultural heritage, is public diplomacy and its indispensable tools; It is aimed to evaluate the place and importance of think tanks and non-governmental organizations in the regional integration that has just started to take shape, and to present suggestions that will contribute to the development of the organization.

Keywords: Organization of Turkish States, Turkish World 2040 Vision, Think Tanks, Non-Governmental Organizations, Public Diplomacy.

Modernizm Sonrası Sivil Toplum Kuruluşları

Gelişen teknolojiyle başlayan enformasyon çağı; dünyamızı hızla küreselleştirmiş ve her geçen gün daha da karmaşık bir yapı haline getirmiştir. Hızla değişen ve dönüşen uluslararası sistemin post modern sorunlarına “devlet” aktörünün tek başına yanıt vermekte zorlanması Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) önemini artıran bir gelişme olmuştur. Kanberoğlu'nun “Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi” başlıklı makalesinde de ifade ettiği üzere (Kanberoğlu & Yıldırımçakar, 2019); politik ve toplumsal sorunların çözümünde üstlendikleri rol ile bağımsız ve tarafsız olmasının yanı sıra kâr amacı gütmeyen bu kuruluşlar; kamu ve özel sektörün ardından üçüncü bir sektör olarak ortaya çıkmış ve birçok sorunun çözümünde göstermiş oldukları başarı nedeniyle profesyonel örgütler olarak da anılmışlardır. İnsan hakları hususunda göstermiş oldukları faaliyetlerle buldukları ülkenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel pek çok alanına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Gönüllülük esasına dayalı olarak faaliyetlerini icra eden sivil toplum kuruluşları; toplumdaki bireylerin bilinç ve davranışlarının gelişimine katkıda bulunarak, kamu baskısının oluşturulması adına birtakım sorumluluklar da üstlenirler. Bunun yanı sıra duyarlılık bilinci oluşturarak toplumun taleplerini kamuya iletmede bir aracı rolü de oynamaktadırlar. Siyasal ve sosyal pek çok alanda meydana gelen çatışma ve sorunların çözümünde aktif rol oynayan ve bağımsız kuruluşlar olarak tanımlanan sivil toplum kuruluşlarının önemi; dünyamızın hızla küreselleşmesiyle birlikte gerek iktisadi gerekse de içtimai birçok alanda artış göstermiştir. Bu süre zarfında da sivil toplum kavramı bir dizi değişim ve dönüşüm geçirmiştir.

Uğradığı bu dönüşüm esnasında devlet aktörü referans alınarak farklı anlam ve tanımlar atfedilmiştir. Geçirdiği ilk dönüşümde sivil toplum; devletin aktörünün bir üyesi olma anlayışından uzaklaşmış, ikinci evrede ise bağımsız bir aktör olmasından ötürü kendini devlet aktörünün faaliyetlerine karşı muhafaza etmesi gerek bir aktör olarak görmeye başlamıştır. Dönüşümünün üçüncü evresinde sivil toplum, toplumdaki kaynaklanan sorun veya çatışmaların önlenmesi yahut çözümünde rol oynama bilincinin oluşması olarak kabul edilmiştir. Dördüncü yani son aşamasında ise, toplumdaki çatışmaları önleyici, arabulucu rolüne yönelik devlet aktörünün tepkisini çekme endişesini ifade etmiştir. Sivil toplumun geçirmiş olduğu bu evreler, devletle olan kompleks ilişkisini zamanla daha da anlaşılır kılmıştır.

Bir Sivil Toplum Kuruluşunun bünyesinde faaliyet gösteren bireyler zaman içerisinde aidiyet hissi geliştirirler. Bu his; onların bir topluma ait olma bilincelerini güçlendirir ve o toplumun ortak faydasına katkıda bulunur. STK'lar faaliyet gösterdiği ülkedeki toplumun manevi değerlerinin koruyucusu olma

rolünü de üstlenmişlerdir. Bu doğrultuda STK'lar, bağlı oldukları toplumun milli değerlerinin bilincinde olup, yürüttükleri faaliyetlerde bu değerleri göz önünde bulundurmakla mükelleftir.

Düşünce Kuruluşları

Sivil toplumu ve demokrasiyi destekleyici bir işlev görmesi nedeniyle düşünce kuruluşları, önemi her geçen gün artan aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Wanandi'ye göre (Wanandi, 2008); uygulamalı araştırmalar yürütmeleri ve kimi koşullarda politika yapımında rol oynayabilme kabiliyetleri göz önünde bulundurulduğunda bir toplumun ortak faydasına hizmet etme hususunda potansiyeli yüksek kuruluşlar olarak her geçen gün daha fazla ilgi görmektedirler. Bu doğrultuda Düşünce Kuruluşları; sivil toplumlar arasındaki yeni zorluk yahut gelişmelerin değerlendirilmesi ve toplumların ortak fayda ve gayesine hizmet edecek şekilde geliştirilmesi adına, sivil hayata nüfuz edebilme potansiyeline sahip önemli bir yumuşak güç unsuru olarak dikkat çekmektedir. Gittikçe kompleks bir yapıya evrilen toplumu devlet aktörünün tek başına yönetmek noktasında yaşadığı birtakım zorluklar; düşünce kuruluşlarına devletin yükünü hafifletici bir nitelikte de kazandırmaktadır.

He Li'nin "The Role of Think Tanks in Chinese Foreign Policy" başlıklı makalesinden (Li, 2002) örnek vermek gerekirse, Çin Sosyal Bilimler Akademisi (CASS) bünyesinde yer alan saha çalışmaları enstitüleri; politika yapıcılara uluslararası politika ve ekonomik koşullar hakkında daha fazla bilgi sağlama adına kurulmuş ve geliştirilmiştir. Çin'de birçok enstitü bugün hayati meseleleri tartışan, değerlendiren ve dış politikaya etki eden dergiler yayınlamaktadırlar.

Düşünce kuruluşları Sherrington'a göre (Sherrington, 2000); İngiliz siyasetinde de önemli yer tutan kuruluşlar olarak kabul edilmektedir. Devlet dışı aktörlerin rolünü arttırmaya yönelik ilgi, İngiltere'deki düşünce kuruluşlarının gelişimindeki en büyük motivasyonlardan biri olmuştur. Bu kuruluşlar artık İngiliz siyasi sisteminin kurumsallaşmış bir özelliğidir ve bazılarının çağdaş Britanya'daki entelektüel ve politik tartışmalara katkıda bulunduğunu gösteren kanıtlar mevcuttur.

Türk Devletleri Teşkilatı'nda (TDT) STK ve Düşünce Kuruluşlarının Rolü ve Önemi

1992 yılında Ankara'da Türkçe konuşan devletler devlet başkanları zirvesi ile temelleri atılan Türk Devletleri Teşkilatı 3 Ekim 2009 yılına gelindiğinde

Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile teşkilat halini almıştır. Şu an Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye'nin tam üye, Macaristan ve Türkmenistan'ın ise gözlemci üye olduğu ve eski adıyla Türk Keneşi olan teşkilat; 12 Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen 8. Zirvesi'nde Türk Devletleri Teşkilatı adını almıştır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2022). Aynı zirvede kabul edilen 2040 Türk Dünyası Vizyon Belgesi'ne baktığımızda (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021) gerek bölgesel gerekse de küresel pek çok zorluğun üstesinden gelebilmek adına iş birliği ruhuyla hareket edebilmenin önemine sıklıkla vurgu yapıldığını görmekteyiz. İlgili belgede üye devletlerin STK ve düşünce kuruluşları arasında "Türk Dünyası Düşünce Kuruluşları Ağı" inşa etme vizyonunun hedefleri arasında sayılmıştır.

Sonuç

Kamu diplomasisinin ayrılmaz parçaları olan düşünce kuruluşları ve STK'lar; Türk Devletleri Teşkilatı'na üye devletlerin vatandaşlarını entelektüel bir zeminde bir araya getirme imkân ve fırsatları sağlama potansiyeli açısından birliğin entegrasyonunda hayati rol oynayacağı aşikârdır. Bilhassa gençlik projeleri kapsamında yapılacak olan organizasyonlar, gönüllülük faaliyetleri, öğrenci değişim programları ile üye devletlerin gelecek nesillerinde ortak bir bilinç, aidiyet ve sorumluluk hissi oluşturması bakımından hayli önem arz etmektedir. Ayrıca ilgili ülkelerin entelektüel kesimleri arasında gerçekleştirilecek ortaklaşa projeler entegrasyonun daha sağlıklı ve sürdürülebilir olması açısından da stratejik öneme sahiptir. Bu hususta gerçekleştirilecek olan projelerin ilk etapta ortak tarih, kültür, dil ve edebiyata vurgu yapması, halkların ortaklaşa bir bilinç ve gaye geliştirilebilmesi adına oldukça elzemdir.

Nihai olarak bu projeler düşünce kuruluşları ve sivil toplum örgütleri aracılığı ile geliştirilip, yürütüldüğü takdirde hem toplumların ihtiyaçlarının tespit edilmesi hem de ortak faydanın en yüksek şekilde sağlanabilmesi adına çok daha isabetli sonuçların alınabilmesi mümkün olacaktır.

Bu açıdan 11-13 Mayıs 2022 tarihleri arasında SDE ve TİKA işbirliği ile Ankara'da düzenlenen II. Uluslararası Kafkasların Geleceği Kongresinde Türk Devletleri Teşkilatından Düşünce Kuruluşlarının bir araya getirilmesi düşüncesi geleceğe yönelik güzel bir düşünce ve öngörü olarak öne çıkmıştır.

Kaynakça

- Kanberoğlu, Zafer; Yıldırımçakar, İbrahim (2019), "Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Sivil Toplum Kuruluşlarını Önemi", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:7, 30-47.
- Li, He (2002), "The Role of Think Tanks in Chinese Foreign Policy, Problems of Post Communism", 49:2, 33-43, DOI: 10.1080/10758216.2002.11655978
- Sherrington, Philippa (2000), "Shaping the Policy Agenda: Think Tank Activity in the European Union", Global Society, 14:2, 173-189, DOI: 10.1080/13600820050008430
- Wanandi, Jusuf (2008), "The Importance of Think Tanks in the Twenty-first Century", Asia Pacific Review, 15:2, 6-8, DOI:10.1080/13439000802511083
- Türk Devletleri Teşkilatı, "Organizasyon Tarihçesi", Erişim: 25 Haziran 2022. <https://www.turkkon.org/tr/organizasyon-tarihcesi>
- Türk Devletleri Teşkilatı, "Türk Dünyası 2040 Vizyonu", Erişim: 25 Haziran 2022. <https://www.turkkon.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>

TÜRK DEVLETLER TEŞKİLATI İLE ULUSLARARASI SİTEMDE DEĞİŞEN AKTİF DENGİ POLİTİKASI

Muhammed Fatih SEZGİN & Ömer GÖK & Burak AKSU*

Öz

Dünyadaki mevcut ülke yapılanmalarında her ne kadar kara sınırı temel teşkil etmiş olsa da denize açılan bir noktası ya da denize kıyısı olan devletler, aradaki mesafenin ne olduğuna bakılmaksızın birbirleriyle teorik olarak sınırdaş kabul edilebilir. Bu sebeptendir ki genel anlamda imparatorluk geçmişine sahip ve denize bir şekilde kıyısı olan köklü devletler ticaretin dinamiklerini kendi tekellerinde tutmak ve devamlılığı sağlamak üzere donanmalarını da güçlendirmek durumunda kalmıştır.

Bununla birlikte konu hegemon devletler ne kadar belli süreliğine etkinlik göstermiş olsa da konumunu korumak ileri boyutta güç ve kaynak harcanmasını gerektirdiğinden, zaman içinde güçlerini belli bir dönem yitirmişlerdir. Bu etkinlik seviyesine ulaşamamış devletler ise bu eksiklerini güç dengesini gözeterek ve gerektiğinde gruplaşmaya giderek çözmek durumunda kalmıştır.

Uluslararası politikanın en temel teorisini oluşturan güç dengesi, uluslararası ilişkilerde, bir devletin veya ortak grubun durumunu diğer tarafın durumuyla karşılaştırarak, kendisini başka bir ulusa veya ulus grubuna karşı koruyan duruşu ve politikayı tanımlamak için kullanılmaktadır.

Bu yazının amacı başlık içeriğine uygun olarak, Türkiye merkezli ve Türk devletlerini kapsayacak şekilde bu güç dengesinin tesis edilmesi esnasında ticari ve askeri prensipler temelinde neler yapılabileceğinin denizcilik bakış açısının ön planda tutularak değerlendirildiği bir modelleme yapılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Politika, Uluslararası Ticaret, Deniz Ticareti Jel Sınıflandırması: F00, H0, H50, M0

* Muhammed Fatih SEZGİN - Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ömer GÖK- Dumlupınar Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Hukukçu, Burak AKSU, Master Mariner Unlimited.

Muhammed Fatih SEZGİN <https://orcid.org/0000-0001-8030-2479>, Ömer GÖK <https://orcid.org/0000-0003-1135-7470>, Burak AKSU <https://orcid.org/0000-0001-8480-4476>.

ACTIVE BALANCE POLICY CHANGING IN THE INTERNATIONAL SYSTEM WITH THE ORGANIZATION OF TURK STATES

Abstract

Even though land borders being considered as primarily basic during organization of state organization, the states having a point which opens to the sea or coastline, can be evaluated as sharing the border regardless the distance in between. Therefore, as general, the states which having long imperial history at past and having access to the seas, had to maintain their naval forces stronger as much as they could for the sake of keeping the dynamics of the trade within their own hand.

However, although some of such imperial countries which had the possession for a while, have got weak or even disappeared inevitably by the time, due to the fact that it required to spend power and resource in extended level to maintain such status. States which failed to get this efficiency, had to solve the problems by either monitoring the current balance of the force or getting involved in joint structure.

The balance of the force term which forms the most basic part of the foreign relations science, being used to define the comparison to individual state or joint structure's status on each side, determining the resistance policy to the other side.

The purpose of this article to get a modelling from naval point of view mostly, as to evaluate what kind of actions required when establishing the balance of the force, means of military and trade principles, where Turkey is in origin and as to include the other Turkish States, in compliance with the title content.

Keywords: International Politics, International Trade, Maritime Trade

GİRİŞ

Devletin belki binlerce tanımı yapılabilir ama en bariz özelliği insan gibi yaşayan bir sistem olmasıdır. Kendi içerisindeki adalet, eğitim, sağlık, savunma ve maliye gibi tüm yapıları bir organ gibi düşünürsek bunlar arasında kan gibi akış sağlayan bir lojistiğin de olması gerekir. COVID örneğinde yaşadığımız gibi küresel ölçekte arz talep dengesini götüren lojistik sektöre uğradığında hemen hemen tüm devlet yapıları felce uğramaktadır. Bu sebeple aynı insanda olduğu gibi, üzerinde bulunduğumuz dünyanın da kabaca %75'inin de sular ile kaplı olması tarihsel anlamda denizciliği bir meslekten ziyade dünya görüşü olarak biçimlendirmiştir.

Dünyadaki mevcut siyasi yapılanmada her ne kadar kara sınırları temel teşkil etmiş olsa da denize açılan bir noktası ya da deniz kıyısı olan devletler, aradaki mesafenin ne olduğuna bakılmaksızın, birbirleriyle teorik olarak sınırdaş kabul edilebilir. Bu sebeptendir ki, genel anlamda imparatorluk geçmişine sahip ve denize bir şekilde kıyısı olan köklü devletler ticaretin dinamiklerini kendi tekellerinde tutmak ve devamlılığı sağlamak üzere donanmalarını da güçlendirmek durumunda kalmışlardır. Kısaca; ticaret filosu ve donanma birbirlerinin bütünlüğü ve varlık sebebidir. Ancak burada bir hususa değinmek gerekir.

GÜÇ DENGESİ

Güç dengesi, uluslararası ilişkilerde, bir ulusun veya uluslar grubunun, gücünü karşı tarafın gücüyle eşleştirerek kendisini başka bir ulusa veya milletler grubuna karşı koruyan duruşu ve politikasıdır. Devletler iki şekilde bir güç dengesi politikası izleyebilirler:

Silahlanma yarışına girerken veya rekabetçi toprak ediniminde olduğu gibi kendi güçlerini artırarak; ya da ittifak politikasına girerken olduğu gibi, diğer devletlerin iktidarını kendi güçlerine ekleyerek Politika yapımcıların bakışı açısından, üstün gücü dengelemek ve güç boşluklarını doldurmak pek de doğa kanunları olarak görünmez. Bunun yerine, önemli ölçüde siyasi maliyetler ve belirsiz politika riskleri taşıyan bu davranışlar, siyasi süreç aracılığıyla ortaya çıkar; bu itibarla, bunlar siyasi-askeri dünya hakkında farklı fikirleri olan ve ulusun hedefleri ve zorlukları ve bu amaçlara en iyi hizmet edecek araçlar hakkında farklı görüşleri olan seçkinler arasındaki rekabet ve fikir birliği oluşturmanın ürünleridir. Güç dengesi ve tehdit dengesi teorilerine dayanarak, devletlerin dış politika stratejilerini açıklamak için bir 'dinamik dengeleme' modeli getirilmiştir.

Uluslararası sistemin kutupluluğu, bir devletin stratejik seçimlerinin dış çabalarla mı yoksa iç çabalarla mı dengelenmesi gerektiğini şekillendirir;

Liderlerin dış tehditlere ilişkin algıları, bir devletin ne zaman ve nasıl farklı dengeleme stratejileri izleyeceğini belirler. Örneğin: Dinamik dengeleme modelinin Çin'in ABD'ye yönelik dengeleme stratejilerine uygulanması, Çin-Amerikan ilişkilerinin geleceğinin iki ülke arasındaki stratejik etkileşimlere ve karşılıklı tehdit algılarına bağlı olduğunu göstermektedir.

İnsan gibi bir sistem olan devlet, yaşayan vafına binaen üretkendir lakin üretkenlik devletin hemen her ticari konuda fiilen bir üretici olması gerektirmez. Önemli olan kamusal fayda temelinde hizmetin devamlılığı, verimliliği, düzenlenebilir (yeniden şekillendirilebilir) olması ve her şeyden önemlisi halkın ihtiyacına karşılık gelmesidir. Lakin geçmiş yıllardaki tecrübeler göstermiştir ki, devlet kurumlarının çeşitli sebeplerden dolayı özel sektöre kıyasla da bir verimsizliği ve yavaşlığı söz konusudur. Bununla birlikte konu ülkelerarası karşılıklı ticaretin devamlılığı ve güvenliği manasında devletten de ayrı düşünülemez. Zira ülkemiz gibi sermaye konusunda gerisinde kaldığımız başat devletlerin ya da küresel anlamda monopolleşmeye yakın şirketlerin varlıkları karşısında milli menfaatlerin korunabilmesi için sektöre göre;

- a. Yeterli öz-kaynaklara sahip şekilde, örneğin bor kaynaklı ara/nihai ürün ve bunun tekeli haline gelinmesi gibi kendi kendine yeterlilik ve şahin uygulama,
- b. Savunma sanayinde olduğu gibi amaç doğrultusunda çıkar ortaklığı bulunan devletlerle güç birliğine gidilmesi,
- c. Ya da başat gücün etki sahasını kendi lehine kullanılması gibi seçenekler mevcuttur.

İlk hususun sadece belli konulara yönelik dar bir kapsama hitap edeceği açıktır. Sahip olunan konum ne ise gelişen bilim ve siyasi/ekonomik şartlarda kazanımlar geriye dönüş yaşanmadan ve dahi ki ilerlemeyle devam ettirilebilmesi önemlidir.

İkinci husus artan siyasi, askeri ve dini popüleritemiz sebebiyle yapılacak oluşumlarda başı çekebileceğimiz bir zemin hazırlamakta ve bizim bölgesel güç vafımızı perçinlemektedir. Bununla birlikte:

- i) Ülkemizin jeo-stratejik konumu,
- ii) Sahip olduğumuz altyapının daha da nitelikli hale getirilmesi
- iii) Özellikle win-win şekilli nispeten bağlayıcı ve uzun soluklu, barış orijinli ve akılcı politikaların devamlılığı
- iv) Kollayıcı ve adaletli duruş'da önemlidir.

Üçüncü husus bir önceki maddeyi destekleyici şekilde kullanılır ise pozitif anlamda ivmelendiren bir etkiye sahip olmakla birlikte aslen bizim tarihsel ve kültürel alt yapımızla çok uyuşan bir durum değildir. Zira, kısa vadede fayda verebilecek olsa bile belirleyici faktörleri çok olduğu için uzun vadede hata yapılması yüksek bir potansiyele sahip olması sebebiyle aleyhe dönebilir. En basit şekliyle kendimizden örnek verecek olursak 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonunda karşılaştığımız yaptırımları ve bilahare bunları aşmak adına atmış olduğumuz adımları görebiliriz.

Sonuç olarak; üçüncü hususun birinci ve ikinci husustan bağımsız ve/veya her ikisince de desteklenebilir mahiyette olması, risk dağılımı yanında reorganizeye açık ve maliyet etkin çözümler sunma avantajını vermesi bize en uygun seçenek olarak görülmektedir. Bundan dolayı konunun incelemesi ticari ve askeri olarak iki kısma ayrılmış olup, faydalı olacağı düşünülen hususlar detaya girmeden ama kısa ve öz olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Ticari teşkilatlanmanın ana hatlarıdır.

A. İKİNCİ SİCİL ÜZERİNDEN TİCARİ YAPILANMA

“Türkiye’de esas olarak üç tip sicil bulunmaktadır: Bunlar Millî Gemi Sicili (MGS), İnşa Halindeki Gemilere Mahsus Sicil (İHGS) ve Türk Uluslararası Gemi Sicili (TUGS)’ dir. Millî Gemi Sicili, Türk Ticaret Kanunu ve Gemi Sicili Nizamnamesi ile kurulmuştur. Bu sicil, hiçbir teşvik içermeyen, devletin vergilendirme hakkını tam olarak yansıtan ve Türk vatandaşları ile Türk kanunlarına göre kurulmuş olan şirketlere ait olan gemileri kayıt altına alır. İnşa Halindeki Gemilere Mahsus Sicil ise, henüz yapım aşamasında olan ve kredi gerektiren yapım işlerinde tersane sahibine ve gemi siparişi veren kişiye ipotek ve kredi kolaylığı sağlamak için oluşturulmuş olan, esasında Millî Gemi Sicili’nin bir cüz’ü olan bir sicildir. Millî Gemi Sicilinin vergiye ilişkin ağır yönlerini gidermek, yabancı bayrak altında faaliyet gösteren gemi ve yatların Türk gemi siciline çekilmesini teşvik etmek amacıyla yeni bir Kanun yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur: Türk Uluslararası Gemi Sicili Kanunu (TUGSK). TUGSK, tonaja ve yıllara bağlı olmak üzere bir takım vergisel muafiyet ve istisnalar getirmiş, yabancı bayrak altında faaliyet gösteren gemi ve yatların oluşturulan yeni sicile kayıt edilmesini sağlamak suretiyle vergi gelirlerini artırmayı amaçlamıştır”⁽¹⁾

Milli Gemi Sicili haricinde (MGS) mevcut ticari imtiyazlara sahip Türk Uluslararası Gemi Sicili (TUGS) sistemi basitçe anlatılacak olunur; ise Türkiye

1 KURT Hayrettin, Türk Uluslararası Gemi Sicili Kanunu’nun Değerlendirilmesi, , 2014/2 Ankara Barosu Dergisi ” , sayfa 273.

sınırları içinde kurulmuş olan ve en az %51'lik bir hissenin Türk tabiiyetinde olması ve gemi Kaptanının Türk olması kaydıyla, Türk bayraklı gemide yabancı personel çalıştırılması durumudur. Ancak buradaki en önemli durum TUGS bünyesindeki geminin kabotaj seferi yapıp yapamayacağı konusudur.

“Kabotaj Kanunu 1.maddesinde, Türk kıyılarında (sahiller) ancak Türk Bayrağı çekme hakkına sahip olan gemilerin ticari faaliyet yapabileceğini ifade etmektedir. TUGS'a kayıtlı olan yabancılara ait olan gemiler Kabotaj hakkından yararlanamaz. Kabotaj, AB üyesi ülkeler arasında kaldırılmıştır. Ancak, AB üyesi olmayan devletlerin gemileri bir AB limanından diğerine taşıma yapamaz”⁽²⁾

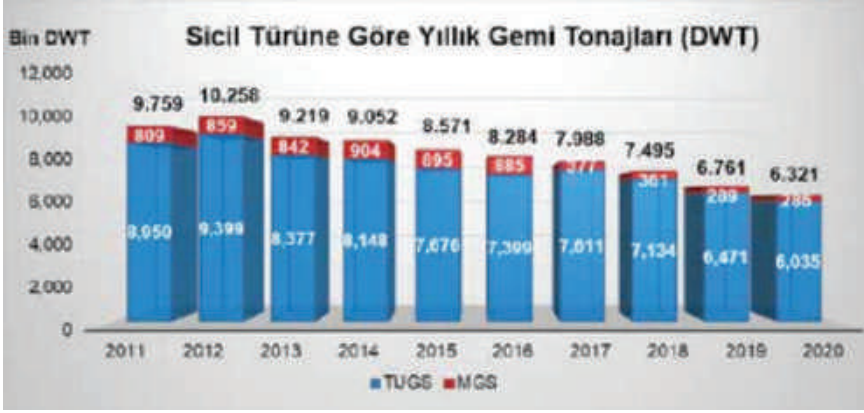
Bu durumun, planlanmakta olan Türk Devletleri yapılanmasının ticari ayağının deniz bölümünün geliştirilmesi için uygun bir zemin taşıdığı düşünülmektedir. Mevzuatın revize edilmesiyle birlikte Topluluğa üye ülkelerin bayrakları da Türkiye'nin kendisine ayıracağı kotanın dışında ve böyle bir ihtiyacın doğması halinde bu pastadan pay aldırılıp gelişmelerine katkıda bulunabilir. İstatistiklere bakılacak olunur ise:

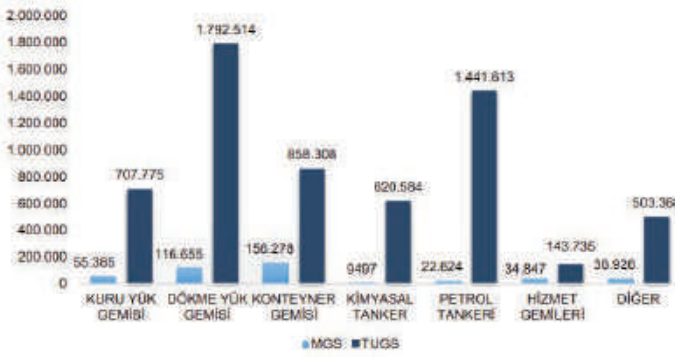
Tablo 1, Sicil Türlerine Göre Yıllık Gemi Sayıları⁽³⁾

2 Kurt a.g.e 285.

3 Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Denizcilik Genel Müdürlüğü, 2020 Yılı Deniz Ticaret İstatistikleri, sayfa 10, <https://denizcilik.uab.gov.tr/uploads/pages/yayinlar/deniz-ticaret-istatistikleri-202061bc3b7e3c012.pdf>

Tablo 2, Sicil Türüne Göre Yıllık Gemi Tonajları⁽⁴⁾

Tablo 3 Milli Gemi Sicili ve Türk Uluslararası Gemi Sicili⁽⁵⁾

Tablolar dikkatlice incelenecek olursa görülen; MGS ve TUGS değerleri birbirlerine yakın seviyede ve senelik olarak az da olsa bir artış varken toplamda tonajın düşmesi ve TUGS lehine tonajda açık bir üstünlüğün olmasıdır. Dolayısıyla gösterilmesi gereken çaba tonajın, diğer bir deyişle kapasitenin arttırılması yönünde olmalıdır.

Tablo 3 bu bağlamda fikir vermek üzere belirleyici olabilecek 1000 GT ve üzeri tonajlardaki gemilerin tiplerine göre ayrımını göstermektedir.

Aşağıdaki tablolarda Türkiye'ye ait deniz ticaret filosunda nispeten değerlendirmeye açık olabilecek 1000 GRT ve üzeri, altı temel gemi tipi dağılım

4 UABDGM 2020 yılı a.g.e s. 10.

5 İMEAK Deniz Ticaret Odası Denizcilik Sektör Raporu, İstanbul 2021, s.96 <https://www.denizticaretodasi.org.tr/media/SharedDocuments/sektorraporu/DenizcilikSektorRaporu2021.pdf>

Tonaj Grupları	0-9 Yaş			10-19 Yaş			20-29 Yaş			30 ve Üzeri Yaş			Toplam	
	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT
0-4999	2	3.596	0,4	5	16.536	5,2	2	7.043	4,1	4	12.605	100,0	13	40.060
5000-7499	0	0	0,0	1	7.119	2,2	0	0	0,0	0	0	0,0	1	7.119
7500-9999	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
10000-30999 (Handysize)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
40000-59999 (Handymax)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
60000-79999 (Panamax)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
80000-119999 (Aframax)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
120000-199999 (Suezmax)	6	914.902	99,6	2	300.544	92,6	1	164.859	95,9	0	0	0,0	9	1.380.305
200000-324999 (VLCC)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
325000+ (ULCC)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
Genel Toplam	8	918.498	100	8	324.499	100	3	171.902	100	4	12.605	100	23	1.427.504

Tablo 4, 1000 GT ve Üstü Petrol Tankerleri Dağılımı ⁽⁶⁾

Tonaj Grupları	0-9 Yaş			10-19 Yaş			20-29 Yaş			30 ve Üzeri Yaş			Toplam	
	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT
0-4999	0	0	0,0	6	23.636	7,6	5	16.925	17,6	5	18.716	32,0	16	59.277
5000-7499	1	6.271	3,8	8	48.060	15,7	7	43.749	45,4	1	6.400	11,0	17	105.380
7500-9999	1	8.498	5,2	0	0	0,0	3	25.503	26,5	4	33.281	57,0	8	67.272
10000-39999 (Handysize)	3	47.076	26,8	11	193.192	61,9	1	10.106	10,5	0	0	0,0	15	250.374
40000-59999 (Handymax)	2	101.522	62,2	1	46.256	14,8	0	0	0,0	0	0	0,0	3	147.778
60000-79999 (Panamax)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
80000-119999 (Aframax)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
120000-199999 (Suezmax)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
200000-324999 (VLCC)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
325000+ (ULCC)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
Genel Toplam	7	163.357	100	26	312.044	100	16	96.263	100	10	58.397	100	59	630.061

Tablo 5, 1000 GT ve Üstü Kimyasal Tanker Dağılımı ⁽⁷⁾

Tonaj Grupları	0-9 Yaş			10-19 Yaş			20-29 Yaş			30 ve Üzeri Yaş			Toplam	
	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT
150-1499	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
1500-5999	6	29.584	39,9	15	61.345	40,1	25	94.001	47,0	57	203.148	72,8	103	388.078
6000-9999	1	6.240	8,4	7	47.904	31,3	3	23.382	11,7	7	48.651	17,4	18	126.177
10000-34999	3	38.364	51,7	3	43.768	28,6	3	32.897	16,4	2	27.381	9,8	11	142.410
35000-52999	0	0	0,0	0	0	0,0	1	49.865	24,9	0	0	0,0	1	49.865
53000-79999	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
80000-119999	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
120000+	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
Genel Toplam	10	74.188	100	25	153.017	100	32	200.145	100	66	278.188	100	133	706.530

Tablo 6, 1000 GT ve Üstü Kuru Yük ⁽⁸⁾

6 IMEAK 2021'a.g.e.s.91.

7 IMEAK 2021'a.g.e.s.92.

8 IMEAK 2021 a.g.e.s.89

Tonaj Grupları	0-9 Yaş			10-19 Yaş			20-29 Yaş			30 ve Üzeri Yaş			Toplam	
	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT
0-9999	0	0	0,0	1	6.825	1,0	1	4.468	0,9	0	0	0,0	2	11.102
10000-39999 (Handysize)	3	83.558	17,1	5	117.219	17,2	4	129.388	26,2	10	245.461	100,0	22	575.625
40000-49999 (Handymax)	0	0	0,0	0	0	0,0	4	182.831	37,1	0	0	0,0	4	182.831
50000-99999 (Supramax)	0	0	0,0	9	491.663	72,2	2	104.374	21,2	0	0	0,0	11	596.038
60000-84999 (Panamax)	5	406.402	82,9	1	85.000	9,8	1	72.171	14,6	0	0	0,0	7	543.573
85000-149999 (Capesize)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
150000+ (Capesize)	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
Genel Toplam	8	489.961	100	16	680.517	100	12	493.230	100	10	245.461	100	48	1.909.169

Tablo 7, 1000 GT ve Üzeri Dökme Yük Gemisi ⁽⁹⁾

Tonaj Grupları	0-9 Yaş			10-19 Yaş			20-29 Yaş			30 ve Üzeri Yaş			Toplam	
	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT
150-1499	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
1500-5999	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	1	4.538	13,9	1	4.538
6000-9999	0	0	0,0	3	28.819	43,0	1	9.865	100,0	0	0	0,0	4	38.684
10000-34999	2	26.462	100,0	3	38.187	57,0	0	0	0,0	2	28.032	86,1	7	92.681
35000-52999	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
53000-79999	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
80000-119999	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
120000+	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
Genel Toplam	2	26.462	100	6	67.006	100	1	9.865	100	3	32.570	100	12	135.903

Tablo 8, 1000 GT ve Üzeri Ro-Ro Gemileri ⁽¹⁰⁾

Tonaj Grupları	0-9 Yaş			10-19 Yaş			20-29 Yaş			30 ve Üzeri Yaş			Toplam	
	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT	%	Adet	DWT
150-1499	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
1500-5999	0	0	0,0	1	3.301	0,7	0	0	0,0	0	0	0,0	1	3.301
6000-9999	0	0	0,0	0	0	0,0	3	20.563	7,8	1	9.766	100,0	4	30.329
10000-34999	4	114.906	43,7	17	360.375	75,6	13	205.500	77,4	0	0	0,0	34	680.781
35000-52999	4	147.996	56,3	3	112.922	23,7	1	39.257	14,8	0	0	0,0	8	300.175
53000-79999	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
80000-119999	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
120000+	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0	0,0	0	0
Genel Toplam	8	262.902	100	21	476.598	100	17	265.320	100	1	9.766	100	47	1.014.586

Tablo 9, 1000 GT ve Üzeri Konteyner Gemileri ⁽¹¹⁾

9 IMEAK 2021 a.g.e s 90

10 IMEAK 2021 a.g.e s94

11 IMEAK 2021 a.g.e s 93

Gemi Tipi	Adet	Tonaj (DWT)	Tonaj (GT)	Yaş Ortalaması
Kuru Yük Gemisi	133	706.530	459.385	27
Dökme Yük Gemisi	46	1.909.169	1.103.183	21
Konteyner	47	1.014.586	809.518	16
Kuru Yük Konteyner	9	57.987	38.833	23
Kimyevi Madde Tankeri	59	630.081	410.644	19
LPG Tankeri	5	27.804	25.574	23
Asfalt Tankeri	4	57.820	45.530	13
Ro-Ro Gemisi	12	135.903	308.947	18
Ro-Ro Ferry-Yolcu	18	33.765	95.094	25
Feribot	29	22.186	56.571	24
Tren Ferisi	6	2.960	9.835	47
Yolcu/Yolcu Yük Gemisi	11	7.227	29.336	23
Balıkçı Gemileri	1	569	1.407	46
Bilimsel Araştırma / İnceleme Gemisi	6	7.780	35.832	23
Şehir Hatları	1	0	1.043	68
Şehir Hatları Arabalı	6	1.974	7.547	27
Römorkör	1	0	1.565	36
Hizmet Gemileri	47	153.397	406.211	32
Petrol Tankeri	23	1.427.504	764.112	17
Tren Ferry/Ro-Ro	1	6.266	15.195	34
Kuru Yük/Ro-Ro	10	139.054	375.072	9
Deniz Araçları	30	13.686	295.049	26
Genel Toplam	505	6.356.048	5.295.483	23,6

Tablo 10, 1000 GT ve Üzeri Gemi Tipine Göre İstatistik⁽¹²⁾

Tablo 9 Günümüz koşullarında gemilerin yeniliği gemilerin kiralanmasında daha yüksek navlun belirleyiciliği için ana faktörlerden biri olmakla birlikte; ilerlemiş yaşa ve düşük verimliliğe sahip gemilerin aksine daha işletilebilir ve yeni teknolojilere vakıf bir altyapının oluşturulması, geminin bayrak devletinin tercih edilebilirliğini diğer bir deyişle itibarının arttırması ve aynı zamanda özellikle sıvılaştırılmış gaz ile kimyasal/petrol tankerlerinin yaratabileceği çevre kirliliği başta olmak üzere bazı kötü senaryoların gerçekleşme ihtimalinin azaltılması anlamında da önemlidir. Bunun haricinde konteyner filomuz daha çok feeder tipi yani ana limanlardan ara limanlara taşıma yapan küçük-orta sınıf olarak tarif edilebilecek gemilerden oluştuğu görülmektedir. Bu anlamda daha büyük tonajlı konteyner gemilerinin ya milli olarak ya da Topluluk iştiraki olarak devreye sokulması ve işletilmesi bu zorlu durumlarda alternatifimizin geniş olması anlamında önemlidir.

Genel itibariyle bakıldığında filonun çok da verimli ve genç bir filo olarak değerlendirilemeyeceği görülmektedir. Tablo 12'den de görüleceği üzere sa-

12 İMEAK 2021 a.g.e s. 87

dece 1 senelik bir süreçte bile ciddi bir kayıp doğabilmesi bunu doğrular niteliktedir. Bununla birlikte yine dikkati çeken birkaç husus daha mevcuttur.

- i) Milli veya yabancı bayrak olması deniz ticaret filosunun milli servet olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Zira tablodan da görüleceği üzere Yunanistan genel itibariyle, yaş ortalamamızın yarısı bir değerde, iki katımıza yakın gemi sayısı ve yaklaşık 14 katımıza sahip deniz filosuna sahiptir.
- ii) GKRY, yabancı bayrakta bizden daha fazla gemiye ve yaklaşık 6 kat fazla tonaj kapasitesine sahiptir.
- iii) Doğu Akdeniz havzasında Mısır, Suriye, Lübnan bu tablolar içerisinde görünmemektedir. İsrail bu konunun dışında kalabilir zira güvenlik endişesi ile kendi bayraklarını ortaya çıkartmasalar da finansal olarak hemen her yere angaje olabilme yetenekleri açıktır. Burada dikkat edilecek husus GKRY ve Yunanistan'ın Mısır başta olmak üzere Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz devletleri üzerinden elde edecekleri gelirlerin nasıl azaltılacağı ile ilgili bir politika yürütüleceği üzerine olmalıdır.

Bunun en kolay şeklinin özellikle Mısır'a sermaye yatırımı şeklinde olması düşünülmektedir. İhtimal dahilinde, Türk özel sektör ya da topluluk üzerinden gelebilecek sermaye ile orada kurulacak ortak şirketler vasıtasıyla Türkiye'ye ait nispeten yaşı gelen gemilerin alınması ve bölge ticaretinde kullanılarak bölgedeki nakliyat içindeki payın arttırılarak GKRY ve Yunanistan'ın hareket sahasının azaltılması, akabinde bunun Türkiye ve Mısır arasında KKTC'yi de tanıyacak şekilde bir zemine oturtulmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

- iv) Benzer şekilde özellikle Katar altyapısı kullanılarak İsrail ile de benzer yapıya girilmesi, KKTC'de doğalgaz depolama üslerinin kurulması ve buradan da Türkiye iç pazarı ile Avrupa'ya sevkiyatın önünün açılması düşünülebilir. Bu manada Katar ile olan ikili ilişkilerin LNG ve LPG sektöründe deneyim kazanma adına Katar'ın sahip olduğu firmalarda Türk denizci ve kara personelinin istihdamının önünü açma üzerine kullanılması önemlidir.
- v) COVID salgınından sonra görülmüştür ki, dünyadaki majör limanlarda olabilecek bir kriz durumunda bu sevkiyata alternatif yolların inşa edilmesi ve kullanıma sokulması elzendir. Ülkemiz açısından değerlendirildiği vakit bölgesel/küresel çapta ilerde doğabilecek konteyner açığının, en az kendi ticaretimizi etkilemeyecek ölçekte, orta ölçekte Topluluk ülkelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak, büyük ölçekte de ihtiyaç duyulan bölgeler için ülkemizde yapılacak üretim bizi farklı bir konuma taşıyacaktır. Üretilen konteynerlerin hacim-

den tasarruf adına katlanabilir özellikli olması ve seal güvenliğinin olması tercih edilebilirliğini arttıracaktır. Ülkemizde bu yönde seal güvenliği ile uğraşan şirketler mevcuttur. Bu şekilde konteynerin GPS üzerinden takibi, gümrük koduyla açılması gibi yetenekler gerek malın sahibi ve gerekse gümrükleme açısından ciddi anlamda avantaj sağlayacaktır. Diğer yandan tersaneler gölgesindeki demir çelik işleme yeteneği Türkiye'ye konteyner üretilmesi konusunda ciddi bir avantaj sağlayacaktır. Katlanabilir tipte olması hacimsel olarak azaltılan konteynerin kuru yük gemileri tarafından da taşınabilecek olmasından başka bir avantaj daha sağlayacaktır.

Resim 1, Katlanabilir Konteyner ⁽¹³⁾

Resim 2, GPS Destekli Konteyner Mühürü ⁽¹⁴⁾

13 ContainerFoldingCompany Wilhelminastraat, Noordwijk The Netherlands <https://www.containerfoldingcompany.com/solution/> Erişim: 22/03/2022

14 Online Shipping Container Tracking, <https://www.containerstrack.com/#> Erişim: 05/04/2022

Küresel Ülke	1000 Bayrak			Yatırım Bayrak			Toplam Fla.			Yatırım Oran (%)			
	Genel Bayrak	1000 DWT	1000 TEU	Genel Bayrak	1000 DWT	1000 TEU	Genel Bayrak	1000 DWT	1000 TEU				
	Yık	Yık	Yık	Yık	Yık	Yık	Yık	Yık					
1 Yunanistan	881	81.888	81	78,8	4.384	443.893	2.128	11,8	6.008	459.873	2.188	12,8	84,8
2 Çin	4.061	101.616	990	18,7	3.000	212.891	2.108	18,3	7.001	734.909	4.034	17,0	67,8
3 Japonya	305	35.207	244	12,3	3.447	223.454	1.802	8,1	4.202	225.303	2.037	8,3	66,5
4 İtalya	729	14.918	109	10,0	660	74.536	380	11,3	1.818	88.656	318	11,3	44,2
5 Almanya	575	7.311	388	16,1	2.332	28.334	3.483	14,1	2.462	88.618	4.039	17,8	91,8
6 Fransa	828	17.733	88	10,4	1.127	81.602	401	14,2	1.703	19.008	541	14,0	77,7
7 Kore	711	38.005	205	10,2	794	34.271	311	14,8	1.510	62.397	794	12,5	53,0
8 Amerika	359	5.747	86	20,7	907	62.077	215	13,8	1.528	37.794	298	16,1	86,1
9 İngiltere	119	6.909	176	16,8	649	40.771	362	14,8	540	64.680	1.880	19,3	87,1
10 Rusya	438	8.821	21	18,3	678	42.237	1.791	12,3	1.083	14.018	1.819	18,0	82,0
11 Danimarka	381	21.288	1.424	14,7	438	25.588	1.184	12,6	868	44.878	2.475	13,5	62,0
12 Hong Kong	413	22.031	26	16,2	837	20.700	44	18,8	1.628	43.021	72	18,8	47,8
13 Güney Kore	183	6.418	138	13,4	683	38.197	0,6	12,8	861	59.526	1.043	12,3	83,6
14 Norveç	124	1.871	8	24,7	401	21.494	1.967	11,3	811	32.916	3.013	14,8	96,2
15 Toplam	384	6.422	19	25,3	1.188	23.487	118	18,8	1.482	28.209	217	22,7	81,2
16 Belçika	82	6.942	8	18,8	182	18.952	47	13,8	245	27.562	72	19,0	68,0
17 Hollanda	338	15.172	18	18,1	178	11.818	1	12,3	811	28.688	24	18,1	42,2
18 Güney Amerika	2.048	21.484	228	13,8	89	3.254	29	18,0	3.701	28.208	391	13,4	71,8
19 Rusya	1.296	7.709	108	20,8	309	18.187	36	20,8	1.830	22.008	142	17,8	64,3
20 R.A.E.	91	301	7	16,4	803	21.137	194	20,4	855	21.448	181	20,0	88,8
21 İtali	215	18.733	157	16,4	3	18	—	24,8	218	18.743	157	16,4	91
22 Fransa	122	8.676	207	14,3	215	13.188	368	11,4	337	18.074	1.248	15,0	77,2
23 Kuzey Amerika	198	11.608	4	16,4	78	8.825	7	14,1	148	18.648	8	14,4	18,0
24 Norveç	1	18	—	12,8	98	14.884	49	7,1	99	18.817	40	7,3	99,9
25 Malezya	189	6.084	26	18,8	151	8.588	1	13,4	258	14.002	37	17,3	56,0
26 Hollanda	338	4.684	138	12,7	365	8.274	79	13,8	823	12.228	288	13,8	64,8
27 Almanya	845	8.742	42	14,3	144	2.775	4	13,8	889	11.818	40	15,1	24,1
28 Japonya	5	—	15,8	28	8.898	1	9,3	83	8.893	1	8,4	99,9	
29 Tayvan	308	4.922	28	28,3	77	3.787	29	18,1	583	8.198	28	24,4	38,9
30 İtalya	78	933	1	7,4	147	7.178	4	12,8	166	8.113	3	12,0	84,0
31 Üst Üstler	16.442	488.888	8.831	16,8	34.251	1.448.238	18.278	12,8	40.744	1.388.887	13.238	14,8	73,8
Diğer	2.486	34.316	228	21,6	2.848	76.826	98	21,1	4.067	111.143	681	22,4	68,1
Art Toplam	18.928	493.884	9.059	17,8	26.983	1.525.064	20.271	13,8	44.811	1.500.030	24.919	14,8	76,8
İtalyan										818	14.384	36	34,8
Diğer Üstler										46.889	2.524.433	23.889	15,8

Tablo 11, 1000 GT ve Üzeri Küresel İstatistik ⁽¹⁵⁾

2021 Yıl DWT Oran	Bayrak	1 Ocak 2020			1 Ocak 2021			Toplam DWT Pay (%)	Yük Değişim DWT (%)		
		Genel Sayısı	1000 GT	1000 DWT	Genel Sayısı	1000 GT	1000 DWT				
1	Yunanistan	9.426	214.178	310.332	3.489	6.812	221.325	335.293	1.822	19,5	-9,7
2	İtalya	3.553	189.854	286.245	4.089	3.717	781.977	243.371	4.115	14,8	10,3
3	Morocco Adaları	2.828	188.141	264.882	1.280	2.619	781.832	265.998	1.208	12,1	4,4
4	Hollanda	2.834	120.763	210.544	3.166	2.586	326.348	204.717	3.042	10,1	8,7
5	Almanya	2.322	96.010	139.542	2.487	2.281	87.758	101.896	2.472	0,5	-9,2
6	Yeni Zelanda	2.070	29.820	14.489	2.036	1.916	80.953	195.087	2.118	2,7	6,5
7	Çin	4.428	61.277	86.138	584	4.754	54.522	101.681	365	5,8	8,2
8	Kore	3.15	24.823	88.881	81	876	37.861	64.738	82	3,2	-6,0
9	Japonya	1.833	81.413	88.224	212	1.981	53.203	61.270	168	3,8	-9,1
10	Almanya	2.981	24.748	36.432	284	2.689	27.837	34.208	340	1,8	-4,0
11	Danimarka	804	22.402	23.786	437	803	22.108	33.020	471	1,8	-9,1
12	İngiltere	631	24.088	34.486	384	879	22.126	81.844	886	1,6	-7,8
13	Danimarka	310	21.035	23.177	1.328	146	22.238	24.810	1.538	1,7	7,3
14	Güney Amerika	2.241	16.837	22.611	218	2.023	17.228	24.475	220	1,2	8,1
15	Portekiz	361	11.234	20.786	802	100	10.481	22.000	878	1,1	8,1
16	Almanya	848	16.037	19.980	81	105	17.678	21.423	82	1,1	7,3
17	Yeni Zelanda	2.070	29.820	14.489	104	881	11.589	28.112	158	1,6	3,7
18	İtalya	846	8.648	12.521	87	909	8.311	18.162	98	0,8	-2,1
19	Güney Kore	1.025	16.389	11.183	185	1.840	11.812	15.248	227	0,7	3,9
20	Spain Adaları	120	7.626	13.475	3	124	7.518	13.032	8	0,7	0,4
21	İtalya	641	13.978	11.372	109	631	13.648	18.751	329	0,6	-0,5
22	Belçika	102	8.230	10.356	22	98	8.817	9.522	29	0,6	-0,1
23	Almanya	1.833	8.113	8.888	40	1.418	8.781	9.443	43	0,6	13,0
24	Rusya	1.545	8.888	8.267	138	1.583	7.230	8.181	186	0,5	5,5
25	Amerika	369	7.683	9.368	268	864	7.978	9.314	381	0,4	0,8
26	Belçika	120	8.713	1.305	44	133	10.286	7.678	44	0,4	-4,4
27	Portekiz	216	6.011	1.145	282	223	8.972	7.861	287	0,4	8,1
28	Almanya	220	7.872	3.338	105	233	7.739	7.488	106	0,4	-10,8
29	Tayvan	300	4.421	4.088	176	204	4.592	7.000	176	0,3	6,3
30	Malezya	420	3.027	4.907	27	432	3.522	6.020	29	0,3	-4,2
31	Cayman Adaları	138	4.082	4.584	1	138	4.437	6.015	8	0,3	1,4
32	Antigua & Barbuda	861	1.000	6.580	348	845	4.837	8.238	328	0,3	-3,8
33	Filipinler	1.041	4.766	6.180	81	1.044	4.295	6.004	50	0,3	-2,0
34	Hollanda	703	6.687	6.169	268	752	5.978	5.986	230	0,3	-4,4
35 Yaklaşık	736	4.843	4.888	87	702	4.458	6.859	91	0,3	-11,1	
36	Tayvan	569	6.630	4.822	31	663	3.871	8.888	83	0,3	-0,8
37	Almanya	48	2.311	4.162	1	46	2.350	4.483	1	0,3	7,3
38	İtalya	48	1.886	2.206	16	48	2.204	4.206	11	0,3	45,0
39	Almanya	181	2.752	4.427	84	118	2.338	4.209	83	0,2	-4,3
40	Yeni Zelanda	312	4.715	3.664	86	315	3.188	3.623	11	0,2	34,8
41 Toplam	86.881	1.328.148	1.978.828	19.227	88.888	1.388.813	2.033.428	25.888	100,0	0,2	

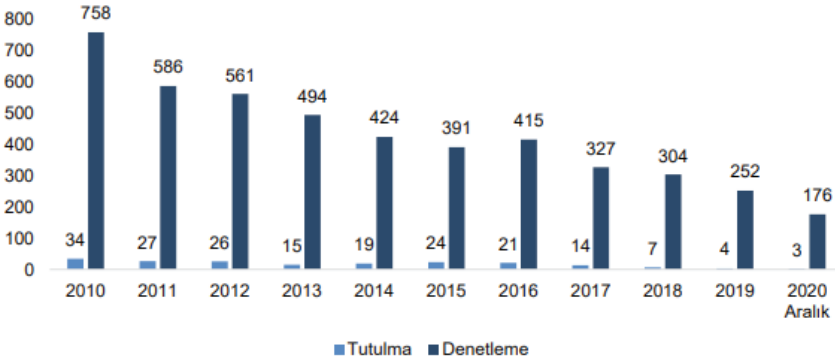
Tablo 12, 1000 GT ve Üzeri Kolay Bayrak ⁽¹⁶⁾

15 İMEAK 2021, a.g. e s 103

16 İMEAK 2021, s 104

Burada yaratılması planlanan Türk Topluluğu ticari filosunun organizasyonu ile ilgili dört potansiyel husus üzerinde düşünülebilir.

- i) Topluluk ile stratejik olarak ortaklık yapabilecek devletlere ait kolay bayrakların tercihi ve risk değerlendirilmesi açısından belli bir oranda dağılımı,
- ii) Türk bayraklı gemilerin kullanılması durumunda planlanan bölge ticareti için tercihen o bölgenin tabiiyetine sahip karma personel istihdamı,
- iii) Topluluk bünyesinde faaliyet gösteren denizcilik şirketlerinde Türk tabiiyetlerine sahip personelin istihdamına ağırlık verilmesi ve Topluluk içindeki denizcilik bilincinin peyderpey artırılması
- iv) Topluluk bünyesindeki gemilere siyasi/politik sebeplerle başka devletlerce PSC (liman devleti deneti) ya da başka şekillerde zorluk çıkartılması durumunda mütekabiliyetin olması.

Tablo 13, PARIS MOU Türk Bayraklı Gemi Denetleme İstatistiği ⁽¹⁷⁾

Ulaştırma Bakanlığı'nın Türk deniz ticaret filosunu gri listeden beyaz listeye çıkarma konusundaki çalışmalarındaki olumlu gelişmeler istatistik üzerinde görülmektedir ancak bu verilerin iyileşmesi sadece buna bağlı olmayıp; şirketlerin daha piyasa koşullarına hâkim çalışması ve bunun sahaya yansıyan görüntüsü olarak deniz ticaret filosu çalışanlarının edindiği tecrübe ve eğitim kalitesinin artırılmasıdır. Bu bağlamda, ne kadar ileri gidilmeye çalışılırsa çalışılsın genel itibariyle Rum ve özellikle Ermeni kökenli kişilerin ya da grupların Türk personel ya da şirketlerinin önünü tıkamaya eğilimli oldukları tecrübe edilmiştir. Bu sebeple bu iki etnik kökenin lobisel olarak etkili olduğu Akdeniz'de Fransa ve özellikle Karadeniz'de de Rusya limanlarına dikkat edilmesi yerinde olacaktır.

17 İMEAK 2021, s 59

B. DENİZ TİCARETİ BAĞLANTILARININ TOPLULUK FİLOSU ARACILIĞI İLE YAPILMASI

Devletin kendi ticari filosunun olması verimlilik açısından Deniz Nakliyat ve Denizcilik İşletmeleri bağlamında tartışmaya açık olsa da devletin himayesinde ticaret konusu olmazsa olmazdır. Zira gemiye normal bir armatör ile devlet tarafından verilen destek arasındaki fark açıktır. Kısa zamanda hızlı hareket edilmesi gemilerin bağlanması anlamında ciddi bir avantaj sağlar. Bu sebeple devletin desteklediği yarı özerk bir chartering şirketi tarafından,

- i) Öncelik Topluluk arasındaki deniz ticaretinin üye devlet filoları arasında yapılması
- ii) Topluluk etkisindeki devlet ile yapılacak ticaretin yine üye devlet filolarınca yapılmasına özen gösterilmesi
- iii) Topluluk etkisindeki devletler üzerinde acente yapılanmasına gidilmesi ve bunların o bölgede faaliyet gösteren Topluluk destekli dernek, vakıf ve şirketlerle koordineli çalışmasının sağlanması. (Bu konu diğer hususlar bölümünde açıklanacaktır)
- iv) Gemilerden gelecek feedback'ler ile bölge devletlerine edilecek müdahalenin devlet tarafından sürekli izlenmesi
- v) Topluluk devletleri tabiiyetine mensup denizciler ve kara sevkiyat çalışanlarının izleneceği Topluluk bünyesinde bir çalışma ve planlama örgütü kurulması ve sosyal güvenlik sigortalarının bir çatı altında toplanması.

Denize sınırı olmayan devletlerin kendilerine ait bir deniz ticaret filosuna sahip olup olamayacağı ile ilgilidir. "Denize kıyısı olmayan devletlerin bayrak hakkı, 1958 tarihli CADS m.4'te ve BMDHS m.90'da birbirlerine paralel olarak ve açıkça kabul edilmiştir. BMDHS m.90, BMDHS'deki açık denizlere ilişkin m.87'nin devamı niteliğindedir. Bu maddede, denizlerin ister denize kıyısı bulunsun ister denize kıyısı bulunmasın tüm devletlere açık olduğu ve aralarında seyrüsefer serbestisinin de bulunduğu açık denize ait tüm serbestilerden sayılan tüm bu devletlerin yararlanabilecekleri düzenlenmiştir. Ayrıca, BMDHS'de karasularından zararsız geçiş hakkının düzenlendiği m.17'de de denize kıyısı olmayan devletlere ilişkin bu yönlü bir belirlemeye gidildiği görülmektedir. III. DHK'da, denize kıyısı olmayan devletlerin bayrak hakkı konusunda temel talepler, İsviçre'den gelmiştir. Bu bağlamda, İsviçre delegasyonu, en dar anlamda, "sahilsiz devletlerin" (non-coastalstates) 1921 tarihli Barselona Deklârasyonu ve 1958 tarihli CADS'yle kurulan, kendi bayrakları altında açık denizde gemi seyrettirebilme hayati haklarını korumaları gerektiğini belirtmiş ve bu hakkın yeni sözleşme (ler)de açıkça teyit edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Burada bir parantez açarak, her ne kadar yürürlüğe girmese de Birleşmiş Milletler çerçevesinde imzalanan

1986 tarihli “Gemilerin Tescili Koşullarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi” (United Nations Convention on ConditionsforRegistration of Ships) m.4/1’de de denize kıyısı olmayan devletlerin bayrak hakkına, yukarıda belirtilen Sözleşmelerdeki düzenlemeye paralel olarak yer verildiği belirtilmektedir. 1958 tarihli CADS ve BMDHS gibi genel nitelikli iki Sözleşme arasında, 1965 yılında tamamıyla denize kıyısı olmayan devletlerin transit konularına münhasır hazırlanan ve kabul edilen “Denize Kıyısı Olmayan Devletlerin Transit Ticaretine Dair Sözleşme”de de denize kıyısı olmayan devletlerin bayrak hakkına, dolaylı da olsa, yer verilmiştir. Her ne kadar spesifik bir konu üzerinde olsa da ve taraf devlet sayısı az olsa da 1965 tarihli “Denize Kıyısı Olmayan Devletlerin Transit Ticaretine Dair Sözleşme ”de yer verilen düzenleme, denize kıyısı olmayan devletlerin bayrak hakkına ilişkin bir tutarlılık sergilendiğini göstermektedir. Denize kıyısı olmayan devletlerin bayrak hakkına ilişkin hukukî değerlendirmenin son tahlilinde şu hususlar özetle belirtilebilir: Günümüzde, denize kıyısı olmayan devletlerin bayrak hakkının kabulünün, uluslararası hukukta, devletlerce sorgulanmadığı ve bir uluslararası örf ve âdet kuralı hâline geldiği söylenebilir” (18)

“Günümüzde, UNCTAD’in raporu çerçevesinde, on üç denize kıyısı olmayan devletin697 deniz ticaret filosu olduğu görülmektedir ve rapora göre bu devletler şu şekilde sıralanmaktadır: Avusturya, Azerbaycan, Bolivya, Etiyopya, İsviçre, Kazakistan, Laos, Lüksemburg, Moldavya, Moğolistan, Paraguay, Slovakya ve Türkmenistan” (19)

C. KKTC’NİN ALT BAYRAK OLARAK TANINMASI

Annan Planı’nda “Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti, feshedilemez ortaklık yapıyla, Kıbrıs Rum Devleti ve Kıbrıs Türk Devleti olmak üzere iki eşit Kurucu Devletten oluşan, federal bir hükümete sahip bağımsız bir devlettir. Kıbrıs Birleşmiş Milletlerin üyesidir ve tek bir uluslararası tüzel kişiliğe ve egemenliğe sahiptir. Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti, Anayasası uyarınca hukukun üstünlüğü, demokrasi, temsili cumhuriyet hükümeti, siyasi eşitlik, iki kesimlilik ve Kurucu Devletlerin eşit statüsü temel ilkeleri çerçevesinde düzenlenmiştir.” (20) diye belirtilmesine rağmen kendi içinde tezatlık içerdiği düşünülen “Kıbrıs Rum Devleti, Avrupa Birliği’nin amaçlarına ve hukuki

18 ÇAMYAMAÇ Anıl, Denize Kıyısı Olmayan ve Coğrafi Bakımdan Elverişsiz Konumda Bulunan Devletlerin Hukukî Durumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Programı Doktora Tezi, İzmir 2010 s191-192

19 ÇAMYAMAÇ, a.g.e 195

20 BM Kapsamlı Çözüm Planı (Annan Planı), 31 Mart 2004 KIBRIS SORUNUNUN KAPSAMLI ÇÖZÜMÜ https://www.mfa.gov.tr/bm-kapsamli-cozum-planı-annan-planı_.tr.mfa Erişim: 22/03/2022

düzenine bağlıdır. Kıbrıs Rum Devleti, kendi yetki alanı dahilinde, Avrupa Birliği'nde Kıbrıs'a dair politikaların oluşturulmasında yer alacak ve üzerine düşen ilgili bütün yükümlülükleri yerine getirecektir.”⁽²¹⁾Bu anlamda Annan Planı'nı tersten de okumak gereklidir. Zira yine planın kendisinde konulan “Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye ile özel dostluk bağlarını, Garanti ve İttifak Antlaşmaları ile işbu Anlaşma'nın Kıbrıs'ta oluşturduğu dengeye saygı göstererek sürdürür ve Avrupa Birliği üyesi bir ülke olarak Türkiye'nin Birliğe katılımını destekler. İşbu Antlaşma ile oluşturulan yeni durumda tek taraflı herhangi bir değişiklik yapılması, özellikle Kıbrıs'ın tamamının veya bir kısmının herhangi bir başka ülkeyle birleşmesi veya herhangi bir şekilde taksim veya ayrılması yasaklanmıştır. İşbu Anlaşmadaki hiçbir husus, herhangi bir şekilde bu yasağı ihlal edecek şekilde yorumlanamaz.”⁽²²⁾hükmü zaten niyetin ne olduğunun kısa bir özetidir. Buna rağmen Türk tarafının yapılan referandumda evet demesine rağmen Rum tarafının hayır demesinin tek izahı konudan beslenecek olan diğer devletlerin plana aykırı bir statü yaratma gayesi ile açıklanabilir. Diğer bir deyişle oyun kurucular amacı birleştirmek gibi gösterse de ayrıştırmak temelinde kurmuştur, yani AB'ye girmesi tasarlanan Kıbrıs'ın bu oylama ile fiilen ayrılmış olsa da ileriki süreçte işlerde aksilik olduğu taktirde konunun ısıtılıp tekrar oylamaya gidilmesinin planlandığı, bunun da arkasında Brexit ile AB'den çıkan ve aynı zamanda garantör olan İngiltere'nin, ABD'nin ve İsrail'in olduğu düşünülmektedir. Türkiye açısından da bakıldığı vakit; Türkiye'nin de Kıbrıs halkının refah düzeyi yüksek olan AB'nin imkanlarından faydalanmak üzere geçmiş yaşananlara rağmen birleşmeye sıcak baktığı ve Türkiye'nin kendisine mali yardım yapmasından ziyade süreci desteklemesini beklediklerinin farkında olduğu ancak böyle bir durumun olması halinde kendisinin Doğu Akdeniz'deki konumunu yitireceğinden bunu kabul etmesinin imkânsız olduğu apaçıktır. Tersini durum KKTC'nin tanınması durumunda da geçerlidir, zira bağımsızlığı tanındığı vakit kendi hür iradesiyle yine AB bünyesine geçme yönünde irade kullanabilir. Bu sebeple adı zikredilen üç devlet ile Türkiye'nin çıkar ortaklığı gizliden olsa da amaçlar ileri ki safhada yine farklıdır.

ABD'nin kendi içindeki lobiler sebebiyle biraz daha yavaş hareket etmesi beklenirken, İngiltere daha seri ve bağımsız bir politika izleyebilir. Her ikisi için de aşağıdaki hususlar geçerlidir:

- i. GKRY üzerinden AB'ye karşı bir dengeleyici diplomatik ve askeri kuvvet olarak yer alma ihtimali olsa da Türkiye'nin güçlenmesi ya da farklı

21 Annan Planı ile kurulması öngörülen Kıbrıs Rum Kurucu Devleti'nin Anayasası KIBRIS RUM DEVLETİNİN ANAYASASI https://www.mfa.gov.tr/annan-planı-ile-kurulması-ongorulen-kibris-rum-kurucu-devleti_nin-anayasasi.tr.mfa Erişim 22/03/2022

22 BM Kapsamlı Çözüm Planı (Annan Planı)

ittifaklara girmesi durumunda AB ile güç birliği yapabileceği bir zemin vardır.

- ii. İsrail'in güvenliği ön planda tutulurken, doğal gaz ve diğer muhtemel rezervlerinin sevkiyatının güvenliği açısından AB'ye bir baskı unsuru olarak kullanılması
- iii. Rusya'nın Suriye'deki askeri gücünün dengeleyici unsuru olmak ve Çin'in Türkiye veya Ortadoğu üzerinden Akdeniz'e erişimini engellemek
- iv. Türkiye'yi güneyden çevreleyerek kontrol altında tutmak
- v. Yaratılacak sanayi ve güçlendirilecek banka sistemi ile para ve ticaret dinamiklerinde gücü ele geçirmek

Rum lobisinin bu planlardan ayrı düşünmeyeceği hesaba katılırsa AB üzerinden sürekli ajitasyon yaparak Türkiye üzerinde siyasi baskıyla Türkiye'yi zayıflatmak, AB üzerinden ileri karakol oldukları düşüncesiyle kendine güç devşirmek amaçlandığı görülür. Kısaca ortada AB'nin, ABD'nin, İngiltere'nin, Rum Lobisinin, İsrail'in ve buna karşın Türkiye'nin de devingen halde tuttuğu tiyatro vardır. AB nasıl Türkiye'nin uzun zamandan bu yana üyeliğini çeşitli bahaneler ile savsaklıyorsa, Kıbrıs sorununun çözümünün istenmediği ancak şartların tümüyle değiştiği bir ortamda tarafların oldu bitti için hazırlık yaptığı açıktır.

Anlaşılacağı üzere aslında KKTC'nin devlet olarak tanınması ve yapılacak düzenleme ile akabinde alt bayrak olarak tanınması diğer kolay bayrak devletler gibi bir imkân kısa-orta vadede sunmayacaktır, hatta Türkiye eğer kendisini anlaşmalar ile bağlayıcı şekilde emniyete almaz ise bundan zarar bile görebilir.

Koşulların batılı devletlerin planladığının aksine gitmesi durumunda da Rusya ve Çin'in başı çektiği blokla temasta ara yüzey görevini görecektir. Zira mali olarak ambargoların uygulandığı devletlere gidecek emtianın buradan da ayarlanması; ticaretin buradan da gizli olarak döndürülmesi açık kapıyı kapamama adına muhatap alınmayı da zorunlu kılabilir. Bundan dolayı Türkiye'nin bir değil birden fazla alternatif plan için hazırlığını yapması ve koşullara göre çok seri geçişleri yapabilecek alt yapıya sahip olması gerekmektedir.

Çerkez, Azerbaycan ve Musevi lobileri bu bağlamda yararlı olabilir. Musevi cemaati açısından da düşünüldüğünde cemaatinin yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ünün Aşkenaz olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, İsrail'in de bu inisiyatifi başkası elinden bırakmak yerine kendi eline almak ve dahi ki Türk Devletler Toplumuna gözlemci olarak katılmak isteyebileceği de ihtimal dahilinde mevcuttur. Rum lobisine ek olarak 1915 iddiaları ile gündemde kalmaya devam

eden Ermeni lobisini de baskılayacak denge unsuru olan Musevi lobisi, aslen Osmanlı'nın özellikle son zamanlarında Musevilerce vaat edilmiş olarak görülen toprakları Ermeni vatandaşlarının elinden Hamidiye Taburları ile alan ve tehciye sebep olan güçtür. Bugün tarafımızca da verilen K.Irak'da terörist faaliyetlere verilen eğitim desteğinin arkasında da aynı amaç mevcuttur.

D. BAYRAĞI ÜZERİNDE AY YILDIZ TAŞIYAN DEVLETLERİN KULLANILMASI

Bugün Tunus, Pakistan, Libya'nın Türkiye destekli batı bölgesi gibi sahalar geçmişte Türk etkisinin bayraklarında iz bırakacak şekilde en yoğun olarak izler bıraktığı yerlerdir ve potansiyel olarak bu bölgelerde etki arttırılmalıdır. Diğer bir deyişle psikolojik harbin en kuvvetli olacağı sahalardır. Bu imkânın olmadığı Gine Körfezi ve Afrika Sahrası gibi yerlerde ilerde açıklanacağı gibi vakıflar ve şirketlerin olduğu yerlerde dahi asılan her bayrak bu amaca hizmet edecektir. İnsaniyet amaçlı her kurum bizim yumuşak aynı zamanda da en önemli gücümüz olacaktır. Zira bugün hiçbir devlet karşılığını almayacağı yardım işinin içine girmemektedir. Örnek olarak Çin'in Afrika bölgesinde yaptığı altyapı hibeleri (!) karşılığında belli sayıda Çin vatandaşına o ülkenin pasaportunun verilmesini gizliden şart koşturmaktadır. Bu sebeple Çin uyruklu kitlenin Afrika halklarıncı pek sevildiği de söylenemez. Bundan dolayıdır ki, içinde bizatihi olmadığımız yer bizim değildir ve bunun için tam tersi yönden hareket etmek icap eder.

Bugün özellikle Orta Asya coğrafyasında yüz toplamlı bir durum mevcuttur. Şöyle ki;

- vi. Rusya ve Çin'in başı çektiği ama Türkiye'nin de doğal bir ortak olarak içinde yer alabileceği blok Batı bloğunun Orta Asya'ya nüfuz etmesine karşıdır. Bu yüze karşı yüz olarak düşünülebilir.
- vii. İç dinamiklere karşı bakıldığında Rusya Çin'e karşı güç kaybetmek istemeyeceğinden Türkiye ile doğal müttefik olacaktır. Çin batı sınırının Rusya ve Türkiye etkisiyle kapatılıp kendisinin saf dışı edilmesini önlemek adına güçlenmek isteyecek buna karşın Rusya ve Çin hiçbir zaman Türkiye'nin NATO eliyle belli bir potansiyeli geçip etkisini arttırmasına müsaade etmeyecektir. Bundan dolayı Türkiye için yaklaşık %40'i geçmemek üzere Rusya ve Çin'in paylarının da %30'ar olacağı bir durum kabaca barışa giden oran olarak görünmektedir. Zira her türlü ikili kombinasyon üçüncüsünden fazladır, bu da sistemin emniyet supab gibi düşünülebilir.
- viii. Türkiye'nin gücü İran'ı iki haftayı geçmeyecek şekilde yenebilecek güçten az olmamalı ancak bu durum gündeme getirilmemelidir. Zira uza-

ması bizi de zayıflatacağı gibi, İran özellikle Çin tarafından mezhepsel olarak da bize karşı bir denge unsuru olarak korunup kullanılmaktadır.

Türkiye'nin özellikle Çin, Rusya ve İran içindeki Türk Toplumlarını nasıl tanımlayacağı buradaki can alıcı noktadır. Eğer ki, Türk toplumlarını bir harç ve Çin, Rusya ve İran medeniyetlerini de bir tuğla gibi görür ise Orta Asya coğrafyası deyim yerinde ise bir kale olacaktır. Türkiye hali hazırda belli konularda kısmen askeri ve ekonomik güç olsa da bire birde başat güç olunabilecek seviyeden uzakta, bir bütüne karşı koyma anlamında da bariz dezavantajlı bir konumdadır. Bu sebeple

- a. Bu devletler içindeki Türk ve/veya Müslüman toplulukları kışkırtmaktan uzak ama onları bir şekilde ticaretin içine çekerek ekonomik yönden güçlendirmeye çalışmalı ve asimile edilmelerine engel olunmalıdır.
- b. Yapılacak yatırımları kendi milletinden insanların kurduğu şirketler üzerinden yapmayı tercih etmelidir.
- c. Yatırımları belli bir yerde toplamaktan ziyade bölgenin sathına yaymak ve mümkün olduğunca çok sektöre yönelmek çok dikkat çekmek adına akıllıca olacaktır.
- d. Topluluğa yapılacak Rus ve Çin yatırımların belli bir oranı geçmemesine dikkat edilmelidir. Özellikle Çin, verdiği krediler ile borçlanmayı hızlandırmakta buna mukabil ödenmemesi halinde kredinin verildiği tesise el koyarak bir üs gibi kullanma amacını gütmektedir. Dolayısıyla Topluluk açısından bir devletin böyle bir duruma düşmesi tüm diğer devletler için bağlayıcı ve geri döndürülmesi zor hatta mümkün olmayan sonuçlar getirebilir. Bu sebeple Topluluk bünyesinde yapılacak istişare toplantılarında bu hususa ve Çin'in istihbarı dinlemelerine özellikle dikkat edilmelidir.
- e. Yine Topluluğun belli bir potansiyele ulaşması durumunda Rusya ve Çin'e karşı giderek büyüyen bir sindirim tehlikesi olması sebebiyle kronikleşmiş devletler arası sorunların maniple edilmesinin önüne geçmek adına istişarelerde konu bir bütün olarak ele alınmalı ve en iyi ilişkinin ticaret ile olduğu gerçeğinden yola çıkılarak devletler arası ekonomik seviyenin mümkün merteye eşit seviyede olmasına gayret edilmelidir.
- f. Topluluk bünyesinde yer alan Çin ve Rusya'nın askeri üslerinin yine Topluluk bünyesinde oluşturulacak bir askeri iş gücü ile değiştirilmesinin ekonomik olarak stabil olunduğu ölçüde ve orantılı olarak yolu açılmalı bunun yerine serbest ticaret bölgesi ya da üniversite gibi pek de suya sabuna dokunmayan ortak alanlara kaydırma yapılmalıdır.

Konu toparlanacak olursa kimse Türkiye ve Türkiye etkisinde olabilecek Türk Topluluğu'nu sebepsiz yere karşısına almak istemeyecektir.

Rusya'nın Ukrayna'da saplandığı bataklık ve kendisine uygulanan yaptırımlar Orta Asya'da veya Türkiye ile gereksiz ve bir o kadar derin bir sürüşmeden kaçınması için yeterli sebeptir. Rusya ayağından küresel anlamda yaklaşık 1/6'lık tahıl arzı eksikliği yaratılmış ve bunu Rusya kendisi için bir avantaj olarak kullanma niyetindedir.

Çin için durum incelendiğinde, Çin Rusya üzerinden hamlenin gerçekte kendisine yapıldığını görmüş ve COVID sonrası bölgedeki yabancı şirketlerin düşen hisselerini dipten toplayabildiği ölçüde millileştirmiş ya da ona yakın hale getirmiş ve yarattığı yeni sevkیات krizleri ile de batılı devletlere şah çekerek muhtemel bir Tayvan krizinde avantaj sağlamıştır. Keza Çin de Sincan Uygur bölgesinde ya da Orta Asya'da hele hele boru hatlarının ve bir kuşak bir yol projesinin bulunduğu alanlarda gereksiz bir karışıklık istemeyecektir. Bu şekilde ABD başta olmak üzere diğer kendisine meydan okuyan devletler ile daha rahat mücadele edebilme imkanına sahip olacaktır.

Resmi olarak "Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) verilerine göre Türkler İran nüfusunun yüzde 27'sini oluşturuyor. Araştırmada yüzde 24'ü Azeri Türkü (kuzeybatı Türkleri), yüzde 2'si Türkmenler (kuzeydoğu Türkleri) ve yüzde 1'den az Kaşkay Türkleri (güney Türkleri) olmak üzere İran nüfusunun yüzde 27'si Türklerden oluşuyor"⁽²³⁾Bu oranın gerçekte daha fazla olduğu düşünülmektedir. Hele ki yaptırımlar sebebiyle bunaldığı bir ortamda iç kargaşa istemeyecektir.

Türkiye açısından NATO tarafından dışlanması ihtimalini göz önüne alırsak -ki son on yılda Yunanistan'ın etki sahasında yapılan ve kendisinin de katılım Türkiye'nin katılmadığı askeri tatbikat isimleri, yine NATO içinde uygun-suz harita ifşaları ya da ABD'nin çevremizde artan üsleri gibi hususlar manidardır, Türkiye'nin kendine alan yaratması; bu süreci sadece kendisi için değil başka devletlerin de çıkarlarını gözeterek şekilde yönlendirmesi kazan-kazan temelli bir durum yaratmakta ve Türkiye'nin başka sahalarda kazandığı askeri başarılar ve kabiliyetler paralelinde gücünü pekiştirmektedir.

E. ALTERNATİF YARATMA ANLAMINDA RUSYA'NIN HAZAR HAVZASINI NEHİRLER ÜZERİNDEN KARADENİZ'E BAĞLAMASI VE KAFKASYA BÖLGESİ'NİN SİSTEM İÇİNE DAHİL EDİLMESİ

Don ve Volga nehirleri üzerinden konuşulduğunda tarihsel geçmişine kısa bir vurgu yapılması gerekir, zira kanalın fikir babası Osmanlı'dır. "Bir ka-

23 Stratejik Ortak, İran'da Siyasi Durum, Etnik Yapı ve Türklerin Nüfusu, 18 Kasım 2019 [https://www.stratejikortak.com/2019/11/iran-etnik-yapi-turkler-nufus.html#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20N%C3%BCfus%20Fonu%20\(UNFPA,y%C3%BCzde%2027'si%20T%C3%BCrklerden%20olu%C5%9Fuyor. Erişim: 20/03/2022](https://www.stratejikortak.com/2019/11/iran-etnik-yapi-turkler-nufus.html#:~:text=Birle%C5%9Fmi%C5%9F%20Milletler%20N%C3%BCfus%20Fonu%20(UNFPA,y%C3%BCzde%2027'si%20T%C3%BCrklerden%20olu%C5%9Fuyor. Erişim: 20/03/2022)

nal inşa ederek iki nehri birleştirme fikri Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez 1563'te sadrazam Semiz Ali Paşa tarafından düşünülmüştü. Kanalin inşaatı ile amaçlanan; Hazar Denizi'ni Karadeniz ile birleştirerek İran ve Türkistan ile ulaşımı sağlamaktı. Böylece hem tarihi Türkistan-Astrahan-Kırım ticaret yolu canlanacak, hem İran seferlerinde Don ve Volga nehirleri vasıtasıyla erzak ve cephane nakli kolaylaşacaktı. Kanal, sadece İran seferlerine değil, yeni bir tehlike olarak kuzeyde beliren Moskof Çarlığı ile baş etme amacına hizmet edecekti. Ayrıca Türkistan hacıları için İran ve Rus baskısına maruz kalmadan geçebilecekleri bir yol sağlanmış olacaktı. Kanuni'nin son sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa fikri padişah Kanuni Sultan Süleyman'a sundu. Kanuni'nin 1566 yılında Zigetvar Seferi sırasında hayatını kaybetmesi ile bu ilk girişim gerçekleştirilmedi. (24) İlerleyen süreçte 2.Selim döneminde bölgedeki Müslümanlara yapılan saldırıların devam etmesi sebebiyle proje tekrar Sokullu Mehmet Paşa tarafından gündeme getirilmiştir. "Nisan 1569 tarihinde, Kaptan Mustafa Paşa komutasındaki donanma ile üç bin yeniçeri bölgeye sevk edildi. Asıl kuvvetler ile amele ve levazım sevki ise Ağustos 1569 tarihinde Kaptan-ı Derya Ali Paşa komutasındaki donanma ile yapıldı. Ayrıca kanal kazısında çalışmak üzere 30.000 Nogay Tatarı tutuldu. ... Üç ay içinde iki nehir arasındaki mesafenin üçte biri kazıldı. Ancak amele ve asker arasında hoşnutsuzluklar baş göstermişti. Kanalin inşası ile Osmanlı Devleti'nin kendisine olan ihtiyacının azalacağı, hatta özerkliğini kaybedebileceği, endişesi taşıyan Kırım Hanı Devlet Giray Han'ın, el altından propaganda yaptırmaya sebebiyle hoşnutsuzluk belirmediğine dair kanaat vardır. Kırım Hanı'nın projeyi istememesinin yanı sıra Rusya'nın bu projeyi önlemek için yaptığı saldırılar ve mevsimin kışa dönmesi kanal kazısını yavaşlattı. Sonunda Kırım Hanı, Kasım Paşa'nın kanal işini bırakıp doğrudan Astrahan üzerine yürümesi konusunda II. Selim'i ikna etti. Böylece kanal projesi yarım kaldı." (25) Tarihsel süreç içinde Rus çarlığı tarafından da devam ettirilmeye gayret edilen kanal kazılarında yine kesintiler olmuş ancak kanalın tamamlanması "Stalinist çağın son projesi olarak Alman savaş esirleri ve gulag mahkumu Sovyet vatandaşlarının katılımıyla 150 milyon m3 toprak kazımı ve 3 milyon ton beton dökümüyle gerçekleştirilmiştir. Yaşına rağmen kanal Rusya Federasyonu için, dahili olarak ülkedeki diğer su yollarından açık ara daha fazla dökme yük taşınması sebebiyle önemli bir sevkiyat arteri olarak kalmaya devam etmektedir. İlaveten son birkaç yılda Moskova'nın Hazar Denizi'nden Ukrayna'ya açılan Azak Denizi'ne donanma gemilerini geçirmesiyle önemini de arttırmıştır" (26)

24 İnalçık, Halil (1948), «Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)», *Bellekten* C.12 Say.349-402.

25 İnalçık, a.g.e.

26 Goble Paul, Volga-Don Kanalı, Son Büyük Stalin Projesi, Umutsuzca Güncellenmesi veya Değiştirilmesi Gerekliyor, *Eurasia Daily Monitor* Cilt: 17 Sayı: 116.

Bununla beraber “kanal ile ilgili olarak hava ve sığ su sebebiyle sınırlandırılmalar mevcuttur. Kışlar kıtasal iklim ve soğuk bölge şartları sebebiyle sert geçmektedir. Bölge ticari geçişlere Kasım başlarında kapanmakta olup Nisan’a kadar açılmamaktadır. Nehrin aşağısında Volgograd’dan Astrakhan’a kadar olan bölümde hizmet verilebilirken, nehrin yukarısında kapanmaktadır. Volga ve don limanları arasındaki deniz taşımacılığı sığ sular sebebiyle yaklaşık 5000 tonluk nehir tipi gemilerin kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Aşağı Don ve Volga-Don kanalı üzerindeki havuzların ölçüleri 145m x17-18m ve Volga üzerinde 290mx30m dir. Azov ile Kalach arasında kalan aşağı don bölgesindeki Kochetov Havuzu derinliği 3.6m olup Volga üzerindeki Gorodets-Nizhny Novgorod bölgesindeki Gorodets havuzunda da 3.5m dir... Eskiyen altyapısı ve yabancı bayraklı denizcilik şirketlerine kısıtlı erişim Volga-Don su yollarının uluslararası kullanımını sınırlandırmıştır fakat Rusya Sevkiyat Kanunlarındaki değişiklikler ve bölgedeki limanların özelleştirilmesi yabancı müşteri ve yatırımcılar açısından daha rekabet sağlayıcı olacaktır.

Rusya’nın dahili su yollarında yabancı bayrak ile geçiş yasaktır. Rus Dahili Suyolu Kanunu’nun Stalin tarafından 1936’da geçirilen 5.maddesiyle yabancı gemiler dahili su yollarını kullanamaz. Moskova 1994’de yabancı gemilerin Volga-Don Kanalındaki geçişi ile ilgili özel kısıtlamalar koymuştur. “ (27)

Görüldüğü üzere hali hazırdaki mevcut Volga-Don güzergahı üzerinde bir revizyon çalışması ki bu sistem üzerinde ikinci ve daha derin bir hat olabileceği gibi Nazarbayev’in sunduğu gibi Euro-Asia şeklinde bağımsız diğer güzergâh da olabilir. “Nazarbayev’in önerisi Kafkaslar üzerinde Rusya’nın Kafkasya’daki toprakları üzerinde, Sovyetler döneminden kalma seyrek elverişli rezervuarları kullanarak neredeyse dümdüz bir kanal inşa etmek şeklindeydi. Planlanan bu alternatif Euro-Asia kanalı yıllık 45 milyon ton taşıma kapasitesine sahip olacaktı ve kanalın Hazar Denizi’nden Kumomaniç çukuru üzerinden Don Nehri’ne birleştirilmesi şeklinde planlanmıştı. Kanal 650 km boyunda, 80 m genişliğinde ve 6,5 m derinliğinde olup 6 çıkışı bulunacaktı. Kanal 3500-5500 ton arası kapasiteye sahip nehir tipi ve gelecek yıllarda kullanıma girmesi planlanan 10000 tona kadar yeni dizayn gemilerin kullanımına göre tasarlanmıştı.” (28)

Dikkat edileceği üzere dünyanın hiçbir yerinde güç boşluk kabul etmez. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu’nun etki sahası olan bölge bugün Rusya’nın hakimiyetindedir. Hatta Ukrayna daha önceden bir kısmı Ukrayna sınırla-

27 Global Security, <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/volga-don-canal.htm> Erişim: 21/03/2022.

28 Global Security, <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/volga-don-canal.htm> Erişim: 21/03/2022.

rı içerisinde kalan bu su yolu bugün tamamen Rusya kontrolüne girmiştir, bu da bize Rusya'nın planları hakkında bir ip ucu verebilir. Burada mevcut güzergahın uzunluğu düşünüldüğü vakit yatırım olarak gerekli finansman bulunsa dahi geri dönüşün ne zaman ve ne şekilde olacağı Rusya açısından önemlidir. Örneklenecek olursa:

- a. Rusya'nın Hazar Bölgesi'nde üretilecek petrol ve ticari malların kendi topraklarından geçmesi karşısında elde edeceği gelir ve tonajın artması halinde bu gelirlerin de artması
- b. Geçmişte SSCB bünyesinde olan ancak bugün Rusya Federasyonu sınırları dışında kalan Türk devletlerinin yeniden bir güney sınırı olarak değerlendirilmesi ve Çin'in yatırım kisvesi altında kendisini güneyden de çevrelemesinin önüne geçilmesi. Bilindiği üzere Rusya'nın doğu sınırları nüfus açısından zayıf olup Çin üzerinden göç almakta ve Rusya budan ciddi rahatsızlık duymaktadır. Buna ilaveten Çin'in güneyden de bir kuşak bir yol projesi temelinde kendisini çevrelemesi, mevcut Batı yaptırımları sonrasında kendisini Çin'e daha gebe bırakabilecektir.
- c. Türk Devletleri içindeki Rus kökenli tebaa vasıtası ile refahı gelişen Türk devletlerinden yatırım çekebilmesi yanında konu tebaanın artan Çin nüfuzuna yenik düşmemesi.
- d. İran üzerinden yapılabilecek benzer bir proje ile Hazar'ın körfeze açılması ya da kanala gerek kalmadan körfez ve Hazar arasında kurulacak çok seri bir nakliye ağı ile körfeze entegrasyon hatta o bölgede askeri bir üs elde edilmesi durumu.
- e. Bölgeden çıkacak hidrokarbonun ekseri Çin ve Türkiye arasında paylaşılır, kendisine ekonomik ambargo uygulayan Avrupa'nın yenilenebilir enerjiye geçişine imkân vermeden Avrupa'ya mümkün olduğunca az enerji arzı sağlayarak hem ekonomik anlamda üretimini azaltarak hem de enerji maliyetini arttırarak iki yönlü ekonomik darbe vurarak zayıflatmak.
- f. Hazar Bölgesini mümkün olduğunca sorunsuz ve kendi kendine yeterli olacak şekilde kapalı tutarak dışarı açılmasını engellemek ve kendi siyasi etkinliğini önde tutmak.

Volga-Don su yolunun genişletilerek/derinleştirerek veya ilave güzergahlar açılarak kapasitesinin arttırılması halinde askeri açıdan bir tehlike yaratması beklenmemektedir ancak güzergahın üzerinden geçtiği federasyon bünyesindeki devlet yapılarının ekonomik açıdan güçlenmesi halinde ilerde Rusya çatısı altında kalıp kalmayacağı ihtimali önemli bir husustur. Buna karşın ekonomik ambargoya maruz kalan bir Rusya içinde ekonomik sorunun daha da artması halinde etnik sürtüşmenin artması ihtimali daha ağır basmaktadır.

Dolayısıyla halkına daha iyi bir refah vadeden, buradan nemalanacak başka devletler ile kazan kazan temelli, dostane ilişkilerin sürdürülebilir olduğu ancak dinamiğin de kendi hakimiyetinde olduğu bir koşullar bütününe Rusya'nın kayıtsız kalamayacağı düşünülmektedir.

Bizim açımızdan da böyle bir imkân para kazanmaktan ziyade oyun kurucu olabilmek, dahası bölgesel aktör olarak sorun çözebilmek, denge sağlamak ya da alternatif çözümleri/imkanları sahaya sürebilme imkânı verecektir. Zira böyle bir durum

- i) Bölge ülkelerini sorunlar üzerinden değil, çözümler üzerinden yan yana getirecek
- ii) Bölge, Karadeniz üzerindeki devletleri AB tahakkümü üzerinden kurtarıp, doğal bir iş ortağı yapacak
- iii) Gelişen refah çerçevesinde üzerimizden göç baskısının kalkacağı
- iv) Ve yine gelişen imkanlar çerçevesinde Montrö ile ilgili olarak elimizi rahatlatacak bir imkân yaratacaktır.

Buradaki iki yan kazanç da hem 2008 Gürcistan ve 2022 Ukrayna müdahalelerinde olduğu üzere Rusya'nın agresif politikaya zorlanıp genişlemesinin önüne geçmek, hem de Ermenistan'ın halkından gelebilecek refah talebi ile diasporasının arasına set çekmektir.

Bunun haricinde izlenmesi gereken yol, Rusya'nın ama mali ama stratejik sebeplerden dolayı Volga-Don su yolunu genişletmemesi ya da alternatif hat çekmemesi durumunda Hazar denizindeki filonun genişletilmesi veya boru hattı ile BTC güzergahı üzerinden gelecek hidrokarbonun direk veya işlenerek Türkiye limanlarından yine Topluluk devletlerine ait büyük gemilerce taşınmasına olanak sağlanması ve bu imkanın artırılması, yatırım isteyen örneğin Nijerya ya da Venezuela gibi devletlere yine bir bütün olarak müdahil olunmalıdır.

F. HAZAR DENİZİNE KIYISI OLAN DEVLETLERİN KIYI ŞEKİLLERİNE BAĞLI OLARAK HOLLANDA / BELÇİKA TİPİ BİR LİMAN YAPILANMASINA GİDİLMESİ

Bu maddenin incelenmesinde esas belirleyici husus 12.08.2018 tarihinde Kazakistan'ın Aktau kentinde sahildevletlerin katılımıyla imzalanan sözleşmenin içerdiği hükümlerdir. Daha önceden devletlerin kendi aralarında paylaşım kaynaklı sorunların çözümünde ciddi bir adım atılmış, süresiz bir sözleşmedir. Konu mevcut sinerjinin ne şekilde kullanılacağı; yani boru hatlarına mı ağırlık verilecek, deniz taşımacılığı tonajı mı arttırılacak, ortak bir

serbest ticaret bölgesi mi kurulacağı ya da Kazakistan ile Türkmenistan'ın Özbekistan'a bu imkânı ne kadar sağlamaya gönüllü oldukları yönündedir.

Resim 3. Ortak Bölgeden Açılabilir Kanal⁽²⁹⁾

Öncelikle Özbekistan Kazakistan ve Türkmenistan'ın ortak sınırında bir serbest ticaret bölgesinin kurulup, ilaveten yine üç ülkenin kolaylıkla mal transferi yapabileceği üretim tesislerinin Hollanda Rotterdam Limanı tarzı bir kanal ile Karaboğaz Gölü'ne açılmasının üç ülke arasındaki ticareti daha da arttıracığı, ilaveten ortak üretim ile daha vasıflı malların üretilebileceği ve ilaveten Çin'in bir kuşak bir yol projesi ile birleştirilebileceği gibi, Azerbaycan ve Kafkaslar üzerinden Karadeniz'e, Hazar denizi üzerinden de Rusya ve İran'a kolayca eklemenebileceği tahmin edilmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu müteahhitlik yeteneği ve altyapısı elimizde fazlasıyla mevcut olup yap işlet devret tarzında da değerlendirilebilir.

29 ÜLGER İrfan Kaya, EROL Merve, AKTAU Hazar Denizinin Statüsü Sözleşmesi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 26-27 Ağustos 2019, Gölbaşı, Adıyaman.

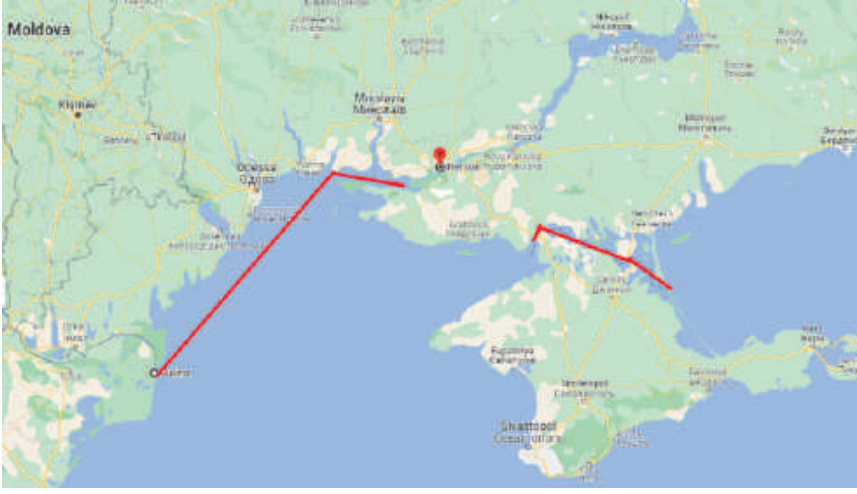

Resim 5. Azak Denizi'nden Dinyeper Nehrinden Açılabilir Kanal ⁽³¹⁾

Benzer bir çalışma Azak Denizi ile Dinyeper nehri arasında da yapılabilir. Eğer böyle bir proje hayata geçirilmiş olursa, Kış dönemi hariç, nehir gemileri filolarının, herhangi bir hava muhalefetine uğramadan ve kırılma riski olmadan Gdansk'dan Hazar Denizi'ne yük taşıma imkânı olacaktır. Kırımın kuzeyinde Armyansk ve Strilkove arasında açılabilir su yolu ile Azak Denizinin Karadeniz'in kuzey kısmından deniz mesafesi en kısa tutularak Kerson veya Tuna Nehrine bağlantısı da yapılabilir.

30 Jann Timo, Corpus Christi und Rotterdam kooperieren · Häfen wollen künftig gemeinsam ihre Aktivitäten stärken. In: Täglicher Hafenbericht vom 2. März 2021, S. 5, Eckhard-Herbert Arndt: Rotterdam passt Erwartungen an · 2016 wurden 461,1 Millionen Tonnen umgeschlagen. In: Täglicher Hafenbericht, 10. Februar 2017, S. 1.3

31 Weston Phoebe, The race to save Polesia, Europe's secret Amazon, Fri 6 Mar 2020 <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/06/the-race-to-save-polesia-europes-secret-amazon-aoe>

Resim 6. Kuzey Kırım Kuzeyinden Açılabilir Kanal ve Kerson Tuna Nehri Güzergahı⁽³²⁾

Resim 7. Rusya ve Avrupa Coğrafyasında Temel Suyolları⁽³³⁾

32 Sulina, 825400, Romanya Google Maps
<https://www.google.com/maps/dir/sulina/Kherson/@45.7540355,32.152611,7.53z/data=!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x40b9bb20b859d4a9:0x6dcb5bd08817aa8d!2m2!1d29.6595489!2d45.1567446!1m5!1m1!1s0x40c41aa25d9bf967:0xf3a5478c8e3121fe!2m2!1d32.616867!2d46.635417> Erişim: 05/04/2022

33 Rodolphe Elie Gozlan, Interim protocols for risk assessment of aquatic invasive species introductions via European inland waterways https://www.researchgate.net/figure/Important-European-waterways-and-invasion-corridors-for-the-spread-of-aquatic-species_fig2_241878736

G. HAZAR DENİZİ'NDE BATI (AZERBAJYAN) VE DOĞU KIYILARI ARASINDA RO-RO SEVKİYATININ GÜÇLENDİRİLMESİ

Hali hazırdaki demiryollarının kapasite artırımı yanında, Hazar Denizi'nin her iki ucunda yapılmakta olan düşük kapasiteli/etkisi düşük Ro-Ro taşımacılığının Türkiye öncülüğünde ve planlamasında arttırılması. İlaveten konteyner terminalleri için Hinterland'ı geniş bölgeler serbest ticaret bölgesi amaçlı da kullanılabilir. Konu taşımacılığın, Zengezur ve Gürcistan limanlarına entegre edilmesi yerinde olacaktır. Bu konu şunun için önemlidir;

- i) Gürcistan için ilave ticari imkanlar yaratılacak ve kendini dışlanmış hissetmeden başka alternatifler arama ihtiyacı hissetmeyecektir. Coğrafyası bunun için de zaten çok müsait değildir.
- ii) Daha önceden değinildiği üzere diaspora ile Ermeni halkı arasında ayırım yaratabilmenin karşılığında, havuç ve sopa taktığı ile Ermenistan'a ticari olarak imkanlar sunulup halkın refahının artması sağlanabilir ve sağlanmalıdır da. Zira fakirliğin olduğu yerde diaspora dolayısıyla batı kuvvetli olacak, diasporanın da zayıfladığı zaman Rusya etkisini arttıracaktır.

H. TÜRKMENİSTAN'IN TARAFSIZLIĞI ÜZERİNDEN BANKACILIK SİSTEMİNİN AKTİF HALE GETİRİLMESİ

Ukrayna krizi göstermiştir ki, tarafsızlığı ile bilinen İsviçre bile Rusya'nın birikimlerine blokaj getirmiştir. Bu sebeple bölgenin uzun vadede batının sert mali politikalarından etkilenmemesi adına Türkmenistan bankacılık sistemi açısından yeniden dizayn edilebilir. Zira internetin bile Çin ve ABD gibi iki kutba ayrılması ihtimali, küresel para birimi olan USD'ye karşı kripto paralar gibi alternatiflerin yaratılması tek kutuplu mali sistemin bir bölgesel muadili olmasını zaruri kılmaktadır.

Türkmenistan'da kurulacak Türk Topluluğu Bankası gibi bir yapı kalkınma amaçlı olarak Topluluk içindeki devletleri mümkün mertebe eşit refah seviyesine getirme amaçlı projelere kredi verme, Topluluk üzerinden yapılacak ticaret başta olmak üzere genele yayılabilecek konularda sigortacılık faaliyetleri gibi bir kapsama sahip olabilir.

Finanse edilmesi Topluluk içinde yapılacak bir anlaşma ile tüm üye devletlerin yaptıkları ithalattan örneğin %3 gibi cüzi bir yüzdenin ve ihracatta ise ondan daha mesela %2 gibi düşük bir payın bu bankanın finanse edilmek üzere aktarılması, kurulabilecek dijital para alt yapısının bu kuruma ait olması ve bu işlemlerden de bir komisyon alınması gibi yollar ile olabilir.

I. TÜRKİYE’NİN TARIMSAL VE HAM MADDE TEDARİĞİNDE ORTA ASYADAKİ DEVLETLERE ÖNCELİK VERMESİ VE KAPASİTE ARTIRILMASINA YÖNELİK YATIRIMLARIN YAPILMASI.

Hali hazırda Türkiye kendi toprakları dışında stratejik amaçlar doğrultusunda toprak da kiralamaktadır. Bu durumda özellikle tarımsal faaliyetlerde toprak cinsi ve verimliliğine bağlı olarak Türk devletlerine öncelik verilmesi önemli bir husustur. Dikine tarım ve soğuk depolama alanlarının varlığına ağırlık verilebilir, zira Akdeniz iklimi sebze ve meyveleri için de iyi bir alan olacaktır. Önemli olan bütün Topluluk ülkeleri başta olmak üzere çevre ülkeleri belli bir doygunluk seviyesine getirebilmektir. Zira halkın doymadığı bir yerde hiçbir sistemin uzun vade yaşam şansı yoktur. Doyabilen halk güvenli hale gelir, güvenli olan halk ise sosyal bir kimlik kazanır.

İkinci husus, petrol gibi kaynakların ivedi bir şekilde ortak bir yapı çıkartılarak BP, Shell, Total, Chevron gibi büyük sermayeli yapılar oluşturulmasıdır. Bu sistem öncelikle Topluluk bünyesinde dahili tüketimi amaçlasa da daha sonra Nijerya ve Venezüella gibi siyasi olarak arayış içine girmiş ve nispeten bize sıcak bakan devletlerin havzalarına yatırım yapılabilir. Burada yapılacak olan yatırım ile gelir elde edilebilse de asıl hedeflenenin dünyanın kalan 20-30 senelik rezervinin nasıl şekilleneceği hususunda söz sahibi olmaktır.

Günümüzde her ne kadar alternatif ve temiz enerji çalışmaları yapılsa da dünyanın teknolojik olarak homojen yapıya sahip olmaması, yenilenebilir ve temiz enerji çalışmalarının olgunlaşana kadar bu enerjinin kullanılacak olması, muhtemel bir küresel savaş durumunda bu kaynakların kaçınılmaz olarak değerlendirilmesi gerekeceği gibi hususlar konunun arka planını oluşturmaktadır.

a. DİJİTAL PARA

Daha önceden de değinildiği üzere küresel mali sistemin USD üzerinden dizayn edilmiş olması, ABD ile yaşanabilecek bir krizde küresel sistemin dışında bırakılma ihtimalini beraberinde getirmekteydi. Bu sebeple Çin ve Rusya’nın kripto para sektöründe belirgin bir paya sahip olması, geçmişte bütün bunların hesabının yapıldığını göstermektedir. Türkiye’nin başını çektiği ve Rusya ile Çin’e de entegre edilebilecek ve Topluluk ülkelerinde dolaşıma sahip olabilecek “Turcoin” gibi bir ortak dijital para Topluluk dışardan gelecek yaptırımlara bir derece kapalı olmasını ve yapılan para transferlerinin uluslararası takip sisteminden bir derece uzak olmasını da sağlayabilir.

Bu konuda bir diğer husus da eğer bu tarzda bir yapılanmaya gidilecek ise bu dijital paranın petrol, gaz, bor, lityum, gibi kritik sayılabilecek ama daha çok Topluluk bölgesinde bulunan kaynaklara endeksli olması şeklinde de

olabilir. Özellikle petrol ve gaz endeksli bir yapılanma Orta Asya bölgesinin Dünya'nın diğer rezerv bölgeleriyle irtibatlanıp batının tekeline çıkabilmesi ihtimalini yaratabileceği düşünülmektedir.

İ. DİĞER HUSUSLAR

1. Türk Loydu'nun IACS Üyeliği Hususu

Tarihsel sürece bakıldığında 1962 yılında kurulan Türk Loydu 30.09.2010 tarihli başvurusu üzerine 14.01.2011 tarihinde IACS sekreteriyasınca "Türk Loydu'nun gerekli ölçütleri tam olarak sağladığı tespit edilerek, Klas Kuruluşu Statüsü" nün teyid edilmiş olduğuna ilişkin IACS Konsey Kararı (Classification Society Status Decision)⁽³⁴⁾ ile tebliğ edilmiştir.

Loyd'un sitesinde yapılan haberlerden görüldüğü üzere "IACS üyeliğinin temel amacı prestij ve kurumun kalitesinin perçinlenmesidir."⁽³⁵⁾ Türkiye'nin belli başlı armatörleri arasında yapılan bir araştırmaya göre bir klas kuruluşunun tercihinde şu hususlar göz önünde bulundurulmaktadır.

Maliyet: Klas sertifikalarının alınmasının ve gemide yapılacak olan işlemlerin işletmeye olan maliyetinin, ayrıca dönemsel olarak ödenmesi gereken ücretlerin klas kuruluşu seçimindeki etkisidir.

Ulaşılabilirlik: Klas kuruluşunun dünya genelinde ve çalışılan ülke/bölgede servis ağının geniş olup olmamasının ve gerektiğinde klas kuruluşu yetkililerine kolayca ulaşılabildiğinin ulaşamadığının klas kuruluşu seçimindeki etkisidir.

Prestij: Klas kuruluşunun denizcilik sektöründeki ağırlığı ve kabul görmesinin klas kuruluşu seçimindeki etkisidir. Bunlara örnek olarak, klas kuruluşunun prestijinin geminin tekne, makine ve donanım sigortaları için gereken maliyetlere etkisi, kiracılar tarafından, taşıtanlar tarafından kabul görmesine etkisi, geminin ikinci değerine olan etkisi sayılabilir.

Bilgilendirme/güncelleme ve eğitim: Klas kuruluşunun, denizcilik sektöründeki gelişmeler, uluslararası sözleşmeler/kodlar kapsamındaki değişiklikler ve işletmenin bu değişiklikler neticesinde yapması gerekenler konusunda bilgilendirmelerde bulunmasının ve klas kuruluşu tarafından şirket çalışanlarına gerekli eğitimlerin verilmesinin klas kuruluşu seçimindeki etkisidir.

34 TÜRK LOYDU'NUN "KLAS KURULUŞU STATÜSÜ" IACS TARAFINDAN TEYİD EDİLDİ, 28.01.2011 <https://www.turkloydu.org/tr-tr/haberler-ve-etkinlikler/haberler/2011/turk-loydu-nun-klas-kurulusu-statusu-iacs-tarafind.aspx> Erişim: 15/03/2022.

35 Türk Loydu'ndan IACS'a Ziyaret. 17.10.2016 <https://www.turkloydu.org/tr-tr/haberler-ve-etkinlikler/haberler/2016/turk-loydu-ndan-iacs-a-ziyaret.aspx> Erişim: 15/03/2022.

Esneklik: Klas kuruluşunun donatan işletmesinin operasyonel faaliyetlerine kesintisiz devam edebilmesi ve gecikmelerden dolayı ticari kayıp yaşaması için donatan işletmesi ile uyum içinde çalışmasının, klas kuruluşu seçimindeki etkisidir. Esneklikten kastedilen, klas kuruluşunun standartlarını düşürmesi değil, donatan işletmesinin faaliyetlerine kesintisiz devam edebilmesi ve ticari kayıplar yaşamasını önlemek amacıyla aldığı tedbirler ve kolaylıklardır.

Milli bir kuruluş olması: Bir Türk donatan işletmesinin klas kuruluşu seçerken milli duygu ve düşüncelerle hareket etmesi ve bu durumun klas kuruluşu seçimindeki etkisidir.

Liman Devletleri (MoU) performansı: Klas kuruluşlarının Liman devleti kontrolleri (Liman devleti denetimleri- LDD) performans çıktılarının klas kuruluşu seçimindeki etkisidir”⁽³⁶⁾

IACS bilindiği üzere dünya deniz ticaret filosunun yaklaşık %90’ını klaslayan 11 klas kuruluşundan oluşmaktadır. IACS’ı oluşturan klas kuruluşlarının tabiyetleri şu şekildedir.⁽³⁷⁾

AmercanBureauShipping (Amerika), BureauVeritas (Fransa), ChinaClassificationSociety (Çin), CroatianRegisterShipping (Hırvatistan), DetNorskeVeritas - Germanischer Lloyd (Norveç - Almanya), IndianRegister of Shipping(Hindistan), KoreanRegister of Shipping (Güney Kore), Lloyd Register of Shipping (İngiltere), NipponKaijiKyokai (Japonya), PolskiRejestrStatkow (Polonya), RegistroItalianoNavale (İtalya). Daha önceden IACS’ın 12.üyyesi olan Russian MaritimeRegister of Shipping(Rusya) ise üyelerin %75’inin kabul ettiği karar ile IACS’dan ihraç edilmiştir.⁽³⁸⁾

Türk Loydu’nun çalışmalarındaki ciddi başarılar kurumun sitesine girildiğinde çok açık ve kapsamlı olarak görülmektedir, ancak örneklemek açısından aşağıdaki iki örnekten gayet net bir resim elde edilebilir.

“Türk Loydu’nun Klas Kuralları, IMO’nun en önemli komitelerinden olan Deniz Emniyeti Komitesi’nin tarihi 100. oturumunda görüşülerek, GBS (GoalBasedShip Construction Standards/Amaç Esaslı İnşa Standartları) kapsamında Türk Loydu’nun uygunluğu onaylandı. Türk Loydu, kuralları IMO tarafından doğrulanmış olan IACS dışındaki ilk kuruluşu oldu. Uluslararası Denizcilik Örgütü IMO’nun GBS uygulaması gereğince 150 metre ve

36 KAYA Ali Yasin, ERGİNER Kadir Emrah Türk Donatan İşletmelerinin Klas Kuruluşu Seçimlerinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemiyle Analizi, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi- Cilt:14 Sayı:2 (Mayıs2016) - Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER756>.

37 IACS, International Association of Classification Societies, Westminster, England <https://iacs.org.uk/about/members/> Erişim Tarihi: 12/02/2022.

38 Deniz Ticaret Gazetesi, IACS, Rus Milli Klas Kuruluşu’nu Üyelikten Çıkardı, 12 Mart 2022 <https://www.denizticaretgazetesi.org/klas-gozetim-sigorta/iacs-rus-milli-klas-kurulusunu-uyelikten-cikardi/17245> Erişim: 12/04/2022.

üstünde Akaryakıt ve Kimyasal Tankerlerinin, Dökme Yük Gemilerinin yeni inşaatı klaslamalarını yapabilmek için, ilgili klas kuruluşunun kurallarının IMO tarafından denetlenmesi ve doğrulanması gerekmektedir. Bugüne kadar GBS kapsamında yalnızca IACS üyeleri yetki alabilmişti.”⁽³⁹⁾ Diğer yandan, “Türk Loydu, Liman Devleti Kontrolleri rejimleri arasında ilki olan ve en önemlisi olarak değerlendirilen Paris Liman Devleti Kontrolü Mutabakatı (Paris MoU) tarafından Yüksek Performans Gösteren Klas Kuruluşu olarak duyuruldu... Her sene olduğu gibi bu sene de söz konusu performans listesinde IACS (Uluslararası Klas Kuruluşları Birliği) üyesi bazı kuruluşları geride bırakan Türk Loydu, bu başarı ile Paris MoU’da Yüksek Performans konumunu koruma hedefini de gerçekleştirmiş oldu.”⁽⁴⁰⁾

Bu örneklerden de görüleceği üzere IACS üyesi olmayan ancak IACS üyelerinin bazılarında dahi daha ileri seviyede başarılar imza atan ve dahi ki IMO tarafından tescillenen bir Türk Loydu’nun neden hala IACS üyesi olmadığı ile ilgili en belirgin sebep siyasi ve dini çerçeve içerisinde açıklanabilir. Bunun en belirgin ispatı Rus Loydu’nun malum siyasi sebeplerle IACS dışına itilmesidir. Benzer bir durumun Türkiye’nin Yunanistan ve/veya GKRY ile bir sorun yaşaması durumunda bizim için de geçerli olacağı düşünülmektedir. İkinci husus, elindeki gemilerin bir kısmının Türk Loydu’na geçmesi durumunda oluşabilecek Pazar kayıpları, ki Tuzla bölgesindeki tersanelerde IACS üyesi Loydlar adına ciddi bir Pazar mevcuttur. Üçüncü husus ise, böyle bir kayıp yaşanması durumunda önem arz eden bazı bilgilerin Türkiye’nin eline geçmesidir.

Burada dikkat edilmesi gereken karşı argüman da şudur: Türkiye her ne kadar prestij ve kalitesini arttırmak adına böyle bir amaç gütsede, IACS’ın hitap ettiği armatörler mali yeterliliği belli bir seviyenin üzerinde olan ve ticari faaliyetlerinde stabil bir düzeni yakalamış olanlardır.

Bugün Türk Loydu bir şekilde IACS bünyesine girdiği takdirde orta-alt seviyedeki armatörleri kaybetmiş olacaktır, zira bu armatörlerin nispeten eski gemilerini işletebilme ve işletme giderlerini karşılayabilme yetenekleri sınırlıdır. Bu pazarın kaybedilmesi durumunda bu pazarın başkaları tarafından doldurulacağı çok açıktır.

Diğer taraftan, Türk bayraklı gemilerin yurtdışına sefer yapması halinde PSC denetlerinde en az sorun yaşamak adına, geminin IACS üyesi klaslarca

39 Türk Loydu, IMO’da Türk Loydu’nun Tarihi Başarısı, 13.12.2018 <https://www.turkloydu.org/tr-tr/haberler-ve-etkinlikler/haberler/2018/imo-da-turk-loydu-nun-tarihi-basarisi.aspx> Erişim: 20/04/2022

40 Türk Loydu,, Türk Loydu, Paris MoU Tarafından “Yüksek Performans Klas Kuruluşu” Olarak Duyuruldu, 16.06.2016 <https://www.turkloydu.org/tr-tr/haberler-ve-etkinlikler/haberler/2016/turk-loydu-paris-mou-tarafindan-yukse-performan.aspx> 20/03/2022

klaslanması gerekmektedir. Aksi takdirde yurt dışına çıkış belgesi verilmemektedir.

Bu sebeple yapılması gereken, tercihen; mevcut statüyü koruma, hizmet kalitesini geliştirmenin devam etmesi, teknoloji etkili maliyet etkin projelere yer verilmesi ve bu şekilde hizmetin ucuzlaştırılıp kalitenin artırılarak tercih edilmenin artırılması şeklinde olmalıdır.

2. Türkiye ve Topluluk Devletleri Arasında Ticaret

Dışişleri verilerine göre Kazakistan ile olan ticaretimizde aleyhimize büyüyen ekonomik tablo vardır.

2019 verilerine göre ihracatımız: 0,9 iken, ithalatımız: 3,0 milyar dolardır.

Başlıca İhraç Ürünlerimiz: Prefabrik yapılar, mücevherci eşyası ve aksamı, tohum, hububat ve kurubaklagil

Başlıca İthal Ürünlerimiz: Rafine edilmiş bakır, işlenmemiş çinko, petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlardır. ⁽⁴¹⁾

Ticaret Bakanlığı verilerine göre ise 2020 yılı itibariyle sanayi ürünlerinde Kazakistan'ın ithalatında Türkiye'ye 0,9 ile 9,9% arası gümrük vergisi uygulanırken Rusya için bu oran sıfır olup genel itibariyle Kazakistan ithalatından en büyük pay yine Rusya'ya aittir. ⁽⁴²⁾

Yine Ticaret Bakanlığı verilerine göre ise 2020 yılı itibariyle tarım ve gıda ürünlerinde Kazakistan'ın ithalatında Türkiye'ye 2,3 ile 15% arası gümrük vergisi uygulanırken Rusya, Ukrayna, Belarus, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan için bu oran sıfır olup genel itibariyle Kazakistan ithalatından en büyük pay yine Rusya'ya aittir. ⁽⁴³⁾

Dışişleri verilerine göre Azerbaycan ile olan ticaretimizde aleyhimizde ekonomik tablo vardır.

2019 verilerine göre ihracatımız: 1,63 iken, ithalatımız: 2,55 milyar dolardır.

İhracat kalemlerimiz: Demir/çelik inşaat ve aksamı, temizlik malzemeleri, radyo/televizyon yayını için verici cihazlar vb.

41 Dış İşleri Bakanlığı Bölgeler Kazakistan'ın Ekonomisi, <https://www.mfa.gov.tr/kazakistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 18/03/2022.

42 Ticaret Bakanlığı verileri Kazakistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Sanayi Ürünleri Matrisi, <https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43335c7495406a226c45/Kazakistan%20Potansiyel%20Sanayi%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf>, Erişim 16/03/2022.

43 Ticaret Bakanlığı Verileri Kazakistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Tarım Ve Gıda Ürünleri Matrisi, <https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43335c7495406a226c46/Kazakistan%20Potansiyel%20Tar%C4%B1m%20ve%20G%C4%B1da%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim: 16/03/2022

İthalat kalemlerimiz: Petrol/doğalgaz, plastik ürünleri, işlenmemiş alüminyum, organik kimyasal maddeler⁽⁴⁴⁾Ticaret Bakanlığı verilerine göre ise 2020 yılı itibariyle sanayi ürünlerinde Azerbaycan'ın ithalatında Türkiye'ye 0 ile 15% arası gümrük vergisi uygulanırken Rusya için genelde bu oran sıfır olup, kalemlere göre Türkiye, İtalya, Ukrayna, Çin, Malezya, İngiltere, ABD, Singapur ve Japonya'ya da sıfır gümrük vergisi uygulanmaktadır. Genel itibariyle Azerbaycan ithalatında en büyük pay kalemlere göre değişkenlik göstermektedir.⁽⁴⁵⁾

Yine Ticaret Bakanlığı verilerine göre ise 2020 yılı itibariyle tarım ve gıda ürünlerinde Azerbaycan'ın ithalatında Türkiye'ye 0 ile 63.5% arası gümrük vergisi uygulanırken Rusya için tüm kalemlerde, Ukrayna, Belarus, Kazakistan ve Gürcistan içinse bazı kalemlerde bu oran sıfır olup genel itibariyle Azerbaycan ithalatında yine Rusya'nın ağırlığı hissedilmektedir.⁽⁴⁶⁾Dışışleri verilerine göre Türkmenistan ile olan ticaretimizde lehimize ekonomik tablo vardır. 2019 verilerine göre ihracatımız: 744,6 iken, ithalatımız: 600,8 milyon dolardır.

İhracat kalemlerimiz: Pamuk/tekstil ürünleri, enerji, kimya ve tarım ürünleridir. İthalat kalemlerimiz: İşlenmiş metal, beyaz eşya, elektronik ürünleri, gıda, tekstil sanayi ürünleri, işlenmiş gıda ürünleri, inşaat malzemeleri, ulaştırma araçları ve ilaçlardır.⁽⁴⁷⁾Genel itibariyle 2020 yılı itibariyle sanayi ürünlerinde Türkmenistan ithalatında en büyük pay kalemlere göre değişkenlik göstermektedir ancak genel itibariyle Rusya ve Türkiye üst sıralardadır⁽⁴⁸⁾ Genel itibariyle 2020 yılı itibariyle tarım ve gıda ürünlerinde Türkmenistan ithalatında en büyük pay kalemlere göre değişkenlik göstermektedir ancak genel itibariyle Rusya ve Türkiye üst sıralardadır.⁽⁴⁹⁾Dışışleri verilerine göre **Özbekistan** ile olan ticaretimizde lehimize bir ekonomik tablo vardır. Başlı-

44 Dış işleri Bakanlığı Bölgeler Azerbaycan'ın Ekonomisi, <https://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-ekonomisi.tr.mfa> 16/03/2022

45 Ticaret Bakanlığı Verileri; Azerbaycan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Sanayi Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5f10222b13b87611789c8e28/Azerbaycan%20Potansiyel%20Sanayi%20C3%9Cr%3%BCnleri.pdf> Erişim: 22/03/2022.

46 Ticaret Bakanlığı Verileri, Azerbaycan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Tarım e Gıda Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5f1022d613b87611789c8e2c/Azerbaycan%20Potansiyel%20Tar%20Cv4%B1m%20ve%20G%C4%B1da%20C3%9Cr%3%BCnleri.pdf> Erişim: 22/03/2022.

47 Dış İşleri Bakanlığı Bölgeler, Türkmenistan'ın Ekonomisi, <https://www.mfa.gov.tr/turkmenistan-ekonomisi.tr.mfa>, Erişim: 22/03/2022.

48 Ticaret Bakanlığı Verileri, Türkmenistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Sanayi Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5efc9a6613b876f898f3c3e4/T%C3%BCrkmenistan%20Potansiyel%20Sanayi%20C3%9Cr%3%BCnleri.pdf> Erişim: 22/03/2022.

49 Ticaret Bakanlığı Verileri, Türkmenistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Tarım ve Gıda Ürünleri Matrisi, <https://ticaret.gov.tr/data/5efc9ab813b876f898f3c3e7/T%C3%BCrkmenistan%20Potansiyel%20Tar%C4%B1m%20ve%20G%C4%B1da%20C3%9Cr%3%BCnleri.pdf> Erişim: 22/03/2022.

ca ticaret ortakları: Çin, Kazakistan, Rusya, Türkiye, Güney Kore 2019 verilerine göre ihracatımız: 615,9 iken, ithalatımız: 572,2 milyon dolardır.

İhracat kalemlerimiz: Temizlik maddeleri, ilaç, römork, plastik ürünleri, gıda işleme makineleridir. **İthalat kalemlerimiz:** Bakır, bakır alaşımları ve bakır ürünleri, levhalar, pamuk ipliği, işlenmemiş çinko, petrol yağları, gübre, konserve, altın, işlenmemiş kurşun, ipektir. ⁽⁵⁰⁾Ticaret Bakanlığı verilerine göre ise 2020 yılı itibariyle sanayi ürünlerinde Özbekistan'ın ithalatında Türkiye'ye 2,2 ile 19,4% arası gümrük vergisi uygulanırken Rusya için genelde bu oran sıfır olup, kalemlere göre Ukrayna ve Letonya'ya da sıfır gümrük vergisi uygulanmaktadır. Genel itibariyle Azerbaycan ithalatında en büyük pay kalemlere göre değişkenlik göstermektedir ancak genel dağılım Rusya, Çin ve Türkiye arasındadır. ⁽⁵¹⁾ Yine Ticaret Bakanlığı verilerine göre ise 2020 yılı itibariyle tarım ve gıda ürünlerinde Özbekistan'ın ithalatında Türkiye'ye 5,5 ile 42.4% arası gümrük vergisi uygulanırken Rusya için tüm kalemlerde, Ukrayna, Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan ve Gürcistan içinse bazı kalemlerde bu oran sıfır olup genel itibariyle Özbekistan ithalatında yine Rusya'nın ağırlığı hissedilmektedir, daha sonra Türkiye tarafından takip edilmekte olarak ⁽⁵²⁾

Dışişleri verilerine göre Kırgızistan ile olan ticaretimizde lehimize bir ekonomik tablo vardır. 2019 verilerine göre ihracatımız: 442 iken, ithalatımız: 77 milyon dolardır. **İhracat kalemlerimiz:** Mücevher eşyası, tekstil ürünleri, karayolu taşıtları için aksamdır. **İthalat kalemlerimiz:** Altın, pamuk ve kuru baklagillerdir. ⁽⁵³⁾ Ticaret Bakanlığı verilerine göre ise 2020 yılı itibariyle sanayi ürünlerinde Kırgızistan'ın ithalatında Türkiye'ye 0,7 ile 9,1% arası gümrük vergisi uygulanırken Rusya için genelde bu oran sıfır olup, kalemlere göre Kazakistan, Vietnam, Özbekistan ve Belarus'a da sıfır gümrük vergisi uygulanmaktadır. Genel itibariyle Kırgızistan ithalatında en büyük pay kalemlere göre değişkenlik göstermektedir ancak genel dağılım Rusya, Çin ve Türkiye arasındadır. ⁽⁵⁴⁾

50 Dış işleri Bakanlığı, Bölgeler: Özbekistan'ın Ekonomisi <https://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa>,Erişim Tarihi: 22/03/2022.

51 Ticaret Bakanlığı verileri: Özbekistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Sanayi Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5ecccc6013b8763170152fa0/%C3%96zbekistan%20Potansiyel%20Sanayi%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim Tarihi: 22/03/2022.

52 Ticaret Bakanlığı Verileri: Özbekistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Tarım Ve Gıda Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5ecccc1913b8763170152f9c/%C3%96zbekistan%20Potansiyel%20Tar%C4%B1m%20ve%20G%C4%B1da%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim Tarihi: 22/03/2022

53 Dış İşleri Bakanlığı Bölgeler: Kırgızistan'ın Ekonomisi, <https://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>,22/03/2022.

54 Ticaret Bakanlığı verileri: Kırgızistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Sanayi Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5ed8e91f13b876d8ec73d599/K%C4%B1rg%C4%B1zistan%20Potansiyel%20Sanayi%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf>

Yine Ticaret Bakanlığı verilerine göre ise 2020 yılı itibariyle tarım ve gıda ürünlerinde Kırgızistan'ın ithalatında Türkiye'ye 2,3 ile 60% arası gümrük vergisi uygulanırken Rusya için tüm kalemlerde, Ukrayna, Kazakistan, Özbekistan ve Belarus içinse bazı kalemlerde bu oran sıfır olup genel itibariyle Kırgızistan ithalatında yine Rusya'nın ağırlığı hissedilmektedir, daha sonra Kazakistan, Özbekistan ve Ukrayna tarafından takip edilmektedir. ⁽⁵⁵⁾

Bu bilgilerden yola çıkarak elde edilecek sonuçlar:

- i. Topluluk devletlerince gümrük birliğine gidilmesi
- ii. Teknolojik olarak alt yapıya yatırım yapılarak ticaretin hızlandırılması ve bilgilerin anlık takibi
- iii. Devletlerin birbirlerine karşı uyguladığı gümrük tarifelerinin sembolik bir değere düşürülmesi, ki mevcut durum Rusya başta olmak üzere BDT üyesi belli devletler lehine ve ülke olarak bizim aleyhimizedir veya sıfırlanması.
- iv. Sanayi altyapısının belli bir standarda dönüştürülmesi. Kabaca bir tanımlama yapılacak olursa Hazar'ın batı kısmı daha çok batılı alt yapıya, doğusu ise Rus alt yapısına sahiptir.
- v. Belli aralıklarla yapılacak toplantılarda ülkelerin gelişme raporları ortak paylaşımına değerlendirilmesi ve eksik kalınan noktalarda Topluluk ülkesi devletlerden teknolojik transfer ve yatırım transferine yol açılması.
- vi. Tarımsal ve sanayi olarak ortak ar-ge faaliyetlerinin yürütülmesi.

3. Ticaret İlişkisi Yürütülecek Devletlerde Acentelik Hizmetinin Kurulması

Dostluğun en rahat ilerletilebileceği alan olan ticaretin sağlıklı şekilde ilerletilebilmesi için özellikle gelişmekte olan ama geçmişinde sömürgelik olan devletlerin ve hub olarak işlev gören büyük limanlarda acentelik hizmetinin verilmesi bir zorunluluktur. Zira acente üzerinden ilerleyecek acente bağlantılı kumanya, malzeme, çöp işleme, dalgıçlık hizmetleri, tank slaç temizliği gibi yan hizmetlerin verilmesi hem ekonomik bir fayda sağlayacağı gibi hem de çalışılacak şirketler üzerinden etnik bir kimliğe hitap edebilmeyi sağlar. Diğer bir deyişle, devletin istihbarat anlamındaki yeteneğinin ticaret görünümüyle iş bitiricilik ve vizyonerlik izdüşümüdür.

Erişim Tarihi: 22/03/2022.

55 Ticaret Bakanlığı verileri: Kırgızistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Tarım ve Gıda Ürünleri Matrisi. <https://ticaret.gov.tr/data/5ed8e7dc13b876d8ec73d593/K%C4%B1rg%C4%B1zistan%20Potansiyel%20Tar%C4%B1m%20ve%20G%C4%B1da%20C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim Tarihi: 22/03/2022.

Konunun esas çıkış noktası aslen korsanlık ve deniz haydutluğu faaliyetleridir. Bir şeyi bozmak yapmaktan çok daha kolay olduğundan, ticaretin mevcut işleyişine müdahalede bulunmanın en kolay yolu ya liman yetkililerini etki altına almak ya da bozulmuş düzen içindeki kişileri kullanabilme yeteneğidir. Afrika zaten bu iş için biçilmiş kaftandır. Bir tespit yapılacak olursa Afrika içinde ilerlemenin yolu batıda Nijerya, kuzeyde Mısır, Doğuda Kenya ve güneyde Güney Afrika ile ticari ilişki içine girmektir. Sahra altı ve Gine Körfezi alanın ticari merkezi de Nijerya'dır.

Afrika bölgesindeki korsanlık ve haydutluk faaliyetlerini Dünya'nın diğer tarafındaki benzer faaliyetlerinden ayıran konu şiddet seviyesi ve hedeftir. Diğer bölgelerde yapılan korsanlık veya haydutluk basit bir hırsızlık en fazla gasp şiddetindeyken, Afrika bölgesinde Aden Körfezinde kaçırma ve fidye, Gine Körfezinde ise kaçırma ve fidye yanında cinayet şeklindedir. Bundan dolayı sınırları JointCommittee tarafından belirlenen bu bölgelere sefer yapan gemiler için ilave sigortalar yapılması ve güvenlik tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Resim 8. Dünya Genelinde Korsanlık ve Deniz Haydutluğu Lokasyonları ⁽⁵⁶⁾

Resim 4 ⁽⁵⁷⁾

Resim 5 ⁽⁵⁸⁾

- 57 Maniatis Dimitris, BMP 5 guidance necessary in every HRA transit, white paper says 17 Mayıs 2019 ,<https://safety4sea.com/bmp-5-guidance-necessary-in-every-hra-transit-white-paper-says/> Erişim Tarihi: 15/05/2022.
- 58 Safety 4sea, Joint War Committee redraws Gulf of Guinea risk area, 5 Ekim 2020 <https://safety4sea.com/joint-war-committee-redraws-gulf-of-guinea-risk-area/>, Erişim Tarihi: 15/05/2022.

Resim 4’de görülen Aden Körfezi için geçerli HRA bölgesi için güvenlik tedbirleri askeri gemilerin konvoyunda ilerlemek oluğu gibi nispeten güçlü armatörler tarafından geçiş yönüne bağlı olarak gemiye Bab-el Mandeb üstü ve Umman Körfezi açıklarında off-shore gemilerden silahlı muhafızlar bindirilmesi/indirilmesi şeklindedir.

Resim 5’de görülen Gine Körfezi bölgesi için ise genel teamül gemilerin kıyıda 100-250 mil açıkta eskort gunboat ile buluşarak onunla varış limanına gitmek şeklindedir. Ters liman kalkışı için de geçerlidir. Dünyada korsanlık faaliyetlerinin yürütüldüğü yerlerde korsan ya da haydutlar en temel bilgiyi birlikte çalıştıkları ya da kendilerinden olan korsan acenteler üzerinden alır ve saldırılacak gemileri bu bilgiye göre netleştirirler. Afrika coğrafyasında özellikle Gine Körfezi sahasında ilaveten korsan ya da haydutlar, çeteler harici eski güvenlik güçleri mensubu da çıkabilmektedir, yani bir anlamda danışıklı dövüş gibi bir durum da söz konusu olabilmektedir.

Bu sebeple bu tarz yerlerde kurulacak acentelerin ama beraber çalıştıkları yan hizmet şirketleri üzerinden ama vakıflar üzerinden etkisi ile Türkiye pasif bilgi alabilir, dahi ki insanları dini anlamda sakinleştirerek nüfuz altına alabilir, o bölgedeki insanlara istihdam sağlayabilir ve oyun kurucu olarak ortaya çıkabilir.

J. GÜVENLİK

Uluslararası güvenlik politikası, yeni dünya düzeninin önemli konularından birisidir. Gerek istihbarat gerekse savunma çalışmaları, yakın zamanda dünya akademik hayatında da yer edinmeye başlamıştır. Konvansiyonel güvenlik politikaları, artık hibrit güvenlik ve hibrit istihbarat politikalarına evrilmeye başlamıştır. Konvansiyonel savaş modellerinden yeni savaş modelleri oluşmaya başlamış ve Türkiye bu yeni sisteme model oluşturmaya ve önder olmaya başlamıştır. Özellikle İHA’ların savaş alanındaki yenilikçi ve başarılı varlıkları dünyanın gözünü bu yeni sisteme gözünü çevirmesine sebebiyet vermiştir. Bu minvalde bölge ülkelerinde de yeni güvenlik ve istihbarat politikalarının yapılanması ve bu konuda ortaklıkların varlığı önem arz etmektedir. Özellikle ortak istihbarat temelli güvenlik, gerek bölge ülkelerinin hem sınır hem de ülke içerisindeki yabancı kaynaklı güvenlik sorunlarına önemli çözümler üretebilecektir.

Bölge ülkelerin ile Türkiye Devleti merkezli bir ortak istihbarat biriminin oluşturulması ve böylece hami devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kabiliyetlerinin ve tecrübelerinin bölge ortak devletlerine aktarılması, ülkelerinin ortaklık ve entegrasyon konusunda sorunların çözüme hız kazandıracaktır.

Örnek vermek gerekir ise: Ortak İHA eğitim ve kabiliyet geliştirme merkezi gerek teknolojik gerekse sinyal istihbarat konusunda hem ülkelerin güven-

lik konusunda maliyetlerini azaltacak hem de ortak bir akıldan istihbaratın ve güvenlik mücadelesini sağlayacaktır. Güvenlik konusunda gerek paydaş ülke gerekse hamî ülkede, bir eğitim modeli oluşturulması, bu model üzerinden karşılıklı eğitimlerin verilmesi ve tecrübelerin paylaşılması, gelecekte ortaya çıkabilecek sorunların önceden belirlenmesini sağlayabilecektir.

İstihbarat konusunda bilgi ve tecrübe paylaşımı her zaman önemlidir. Ortaklıklar bu hususta en temel noktadır. Türkiye Cumhuriyeti merkezli ortak bir mekanizma bölgesel açıdan en mantıklı ve en efektif bir yapılanma olacağı kanısındayız. Yine ortak yapıda yetiştirilen personelin sahada da çalışmasını ve eğitimin sağlanması ve her ortak ülkede belirli aralıklarla eğitimlerinin devamı, personelin yerleşmesini ve ortaklığın güçlenmesi konusunda da bir perspektif ortaya koyacaktır.

Ortak siber teknoloji ağların oluşturulup, denetlenmesi amacıyla dijital teknoloji ortaklığı kurulması önem arz etmektedir. Geleceğin dijital dünyada şekillendiği görülmektedir. Bu sebeple dijital dünya ve bu dijital dünyaya bağlı olarak güvenlik istihbarat faaliyetleri de gelecekte önemli akademik konular arasında yer almaya başlayacaktır. Gelecek nesillerin güvenliğinin sağlanabilmesi için de bu platformların denetlenmesi de önem arz etmektedir. Bu platformlarda da ortak bir merkez, eğitim, uygulama sisteminin kurulması da tavsiyelerimiz arasındadır. Buda Türkiye'yi neden merkezde var olmasını savunmamızın sebeplerinden de biridir.

SONUÇ

Uluslararası sistemde aktif güç dengesi politikası, soğuk savaş sonrası oluşan tek kutupluluğun yani batının dışında, yeni bir dünya düzeni ihtiyacını tetiklemektedir. Yeni güç dengesi hegemon bir güçten ziyade bölgesel ittifakların olacağı, devletler kazan kazan perspektifinde yeni bir düzene doğru evrilmektedir.

Türk Devletler Teşkilatı bu oluşumların bir örneğidir. Doğu, Batı, Kuzey ve Güney'in kesişme noktası Türkiye, bu yeni dünyanın tam merkezine yerleşmiş durumdadır. Türkiye; Orta Asya, Ortadoğu, Kuzey ve Orta Afrika'da devam ettirdiği jeopolitik güç oluşumunu, Rusya-Ukrayna müzakereleri ile ABD'nin, Avrupa'nın, BM'nin, Batılı bütün kurumların devre dışı kaldığı krizi dengede tutarak liderler seviyesinde arabulucu rolü üstlenmiş ve masaya oturulmasını sağlamıştır.

Uluslararası ilişkilerde; itibarını, güvenini, yanlış stratejilerle kaybeden batı, gelecek argümanlarını ayakta tutamayarak yeni bir sistem modeline ihtiyaç duymaktadır. Zaten Batı'nın oluşturduğu uluslararası kurumlar, kuruluşlar ve sistemler etkisini kaybetmeye devam etmektedir. Mevcut politikalarını

artık dünyanın ezici çoğunluğu tarafından bir varoluşsal tehdit olarak algılanmaktadır.

Kaynakça

ContainerFoldingCompany Wilhelminastraat, Noordwijk The Netherlands <https://www.containerfoldingcompany.com/solution/> Erişim: 22/03/2022.

ÇAMYAMAÇ Anıl, Denize Kıyısı Olmayan ve Coğrafi Bakımdan Elverişsiz Konumda Bulunan Devletlerin Hukukî Durumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Programı Doktora Tezi, İzmir 2010 s191-192

Deniz Ticaret Gazetesi, IACS, Rus Milli Klas Kuruluşu'nu Üyelikten Çıkardı, 12 Mart 2022 <https://www.denizticaretgazetesi.org/klas-gozetim-sigorta/iacs-rus-milli-klas-kurulusunu-uyelikten-cikardi/17245> Erişim: 12/04/2022.

Dış İşleri Bakanlığı Bölgeler Azerbaycan'ın Ekonomisi, <https://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-ekonomisi.tr.mfa> 16/03/2022.

Dış İşleri Bakanlığı Annan Planı ile kurulması öngörülen Kıbrıs Rum Kurucu Devleti'nin Anayasası KIBRIS RUM DEVLETİNİN ANAYASASI https://www.mfa.gov.tr/annan-plani-ile-kurulmasi-ongorulen-kibris-rum-kurucu-devleti_nin-anayasasi.tr.mfa Erişim 22/03/2022.

Dış İşleri Bakanlığı BM Kapsamlı Çözüm Planı (Annan Planı), 31 Mart 2004 KIBRIS SORUNUNUN KAPSAMLI ÇÖZÜMÜ <https://www.mfa.gov.tr/bm-kapsamli-cozum-plani-annan-plani.tr.mfa> Erişim: 22/03/2022.

Dış İşleri Bakanlığı Bölgeler, Türkmenistan'ın Ekonomisi, <https://www.mfa.gov.tr/turkmenistan-ekonomisi.tr.mfa>, Erişim: 22/03/2022.

Dış İşleri Bakanlığı Bölgeler Kazakistan'ın Ekonomisi, <https://www.mfa.gov.tr/kazakistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 18/03/2022.

Dış İşleri Bakanlığı Bölgeler: Kırgızistan'ın Ekonomisi, <https://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>,22/03/2022.

Dışişleri Bakanlığı, Bölgeler: Özbekistan'ın Ekonomisi <https://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa>,Erişim Tarihi: 22/03/2022.

Eckhard-Herbert Arndt: Rotterdam passt Erwartungen an • 2016 wurden 461,1 Millionen Tonnen umgeschlagen. In: Täglicher Hafenbericht, 10. Februar 2017, S. 13.

- Global Security, <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/volga-don-canal.htm> Erişim: 21/03/2022.
- Global Security, <https://www.globalsecurity.org/military/world/russia/volga-don-canal.htm> Erişim: 21/03/2022.
- Goble Paul, Volga-Don Kanalı, Son Büyük Stalin Projesi, Umutsuzca Güncellenmesi veya Değiştirilmesi Gerekliyor, Eurasia Daily Monitor Cilt: 17 Sayı: 116.
- IACS, International Association of Classification Societies, Westminster, England <https://iacs.org.uk/about/members/> Erişim Tarihi : 12/02/2022.
- IMEAK Deniz Ticaret Odası Denizcilik Sektör Raporu, İstanbul 2021, s.96 <https://www.denizticaretodasi.org.tr/media/SharedDocuments/sektorraporu/DenizcilikSektorRaporu2021.pdf>.
- İnalçık, Halil (1948), «Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)», Belleten C.12 Say.349-402.
- Jann Timo, Corpus Christi und Rotterdam kooperieren • Häfen wollen künftig gemeinsam ihre Aktivitäten stärken. In: Täglicher Hafenerbericht vom 2. März 2021, S. 5,
- KAYA Ali Yasin, ERGİNER Kadir Emrah Türk Donatan İşletmelerinin Klas Kuruluşu Seçimlerinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemiyle Analizi, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi- Cilt:14 Sayı:2 (Mayıs2016)- Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER756>
- KURT Hayrettin, Türk Uluslararası Gemi Sicili Kanunu'nun Değerlendirilmesi, 2014/2 Ankara Barosu Dergisi s.273
- Maniatis Dimitris, BMP 5 guidance necessary in every HRA transit, white paper says 17 Mayıs 2019 ,<https://safety4sea.com/bmp-5-guidance-necessary-in-every-hra-transit-white-paper-says/> Erişim Tarihi: 15/05/2022.
- Online Shipping Container Tracking, <https://www.containerstrack.com/#> Erişim: 05/04/2022.
- Rodolphe Elie Gozlan, Interim protocols for risk assessment of aquatic invasive species introductions via European inland waterways https://www.researchgate.net/figure/Important-European-waterways-and-invasion-corridors-for-the-spread-of-aquatic-species_fig2_241878736.
- Safety 4sea, Joint War Committee redraws Gulf of Guinea risk area, 5 Ekim 2020 <https://safety4sea.com/joint-war-committee-redraws-gulf-of-guinea-risk-area/>, Erişim Tarihi: 15/05/2022.

Stratejik Ortak, İran'da Siyasi Durum, Etnik Yapı ve Türklerin Nüfusu, 18 Kasım 2019 [https://www.stratejikortak.com/2019/11/iran-etnik-yapi-turkler-nufus.html#:~:text=Birle%20Milletler%20N%C3%BCfus%20Fonu%20\(UNFPA,y%C3%BCzde%2027'si%20T%C3%BCrklerden%20olu%C5%9Fuyor.](https://www.stratejikortak.com/2019/11/iran-etnik-yapi-turkler-nufus.html#:~:text=Birle%20Milletler%20N%C3%BCfus%20Fonu%20(UNFPA,y%C3%BCzde%2027'si%20T%C3%BCrklerden%20olu%C5%9Fuyor.) Erişim: 20/03/2022.

Sulina, 825400, Romanya Google Maps <https://www.google.com/maps/dir/sulina/Kherson/@45.7540355,32.152611,7.53z/data=!4m13!4m12!1m5!1m1!1s0x40b9bb20b859d4a9:0x6dcb5bd08817aa8d!2m2!1d29.6595489!2d45.1567446!1m5!1m1!1s0x40c41aa25d9bf967:0xf3a5478c8e3121fe!2m2!1d32.616867!2d46.635417> Erişim: 05/04/2022.

Ticaret Bakanlığı verileri: Özbekistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Sanayi Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5ecccc6013b8763170152fa0/%C3%96zbekistan%20Potansiyel%20Sanayi%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim Tarihi: 22/03/2022.

Ticaret Bakanlığı Verileri; Azerbaycan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Sanayi Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5f10222b13b87611789c8e28/Azerbaycan%20Potansiyel%20Sanayi%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim: 22/03/2022.

Ticaret Bakanlığı verileri Kazakistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Sanayi Ürünleri Matrisi, <https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43335c7495406a226c45/Kazakistan%20Potansiyel%20Sanayi%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf>, Erişim 16/03/2022.

Ticaret Bakanlığı Verileri Kazakistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Tarım ve Gıda Ürünleri Matrisi, <https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43335c7495406a226c46/Kazakistan%20Potansiyel%20Tar%C4%B1m%20ve%20G%C4%B1da%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim: 16/03/2022.

Ticaret Bakanlığı Verileri, Azerbaycan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Tarım ve Gıda Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5f1022d613b87611789c8e2c/Azerbaycan%20Potansiyel%20Tar%C4%B1m%20ve%20G%C4%B1da%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim: 22/03/2022.

Ticaret Bakanlığı Verileri, Türkmenistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Tarım ve Gıda Ürünleri Matrisi, <https://ticaret.gov.tr/data/5efc9ab813b876f898f3c3e7/T%C3%BCrkmenistan%20Potansiyel%20Tar%C4%B1m%20ve%20G%C4%B1da%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim: 22/03/2022.

Ticaret Bakanlığı Verileri, Türkmenistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Sanayi Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5efc9a6613b876f898f3c3e4/T%C3%BCrkmenistan%20Potansiyel%20Sanayi%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim: 22/03/2022

Ticaret Bakanlığı verileri: Kırgızistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Tarım ve Gıda Ürünleri Matrisi. <https://ticaret.gov.tr/data/5ed8e7dc13b876d8ec73d593/K%C4%B1rg%C4%B1zistan%20Potansiyel%20Tar%C4%B1m%20ve%20G%C4%B1da%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim Tarihi: 22/03/2022.

Ticaret Bakanlığı verileri: Kırgızistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Sanayi Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5ed8e91f13b876d8ec73d599/K%C4%B1rg%C4%B1zistan%20Potansiyel%20Sanayi%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim Tarihi: 22/03/2022.

Ticaret Bakanlığı Verileri: Özbekistan'a İhracatta Başlıca Potansiyel Tarım ve Gıda Ürünleri Matrisi <https://ticaret.gov.tr/data/5ecccc1913b8763170152f9c/%C3%96zbekistan%20Potansiyel%20Tar%C4%B1m%20ve%20G%C4%B1da%20%C3%9Cr%C3%BCnleri.pdf> Erişim Tarihi: 22/03/2022.

Türk Loydu, Türk Loydu, Paris MoU Tarafından "Yüksek Performans Klas Kuruluşu" Olarak Duyuruldu, 16.06.2016 <https://www.turkloydu.org/tr-tr/haberler-ve-etkinlikler/haberler/2016/turk-loydu-paris-mou-tarafından-yuksekk-performan.aspx> 20/03/2022.

Türk Loydu, IMO'da Türk Loydu'nun Tarihi Başarısı, 13.12.2018 <https://www.turkloydu.org/tr-tr/haberler-ve-etkinlikler/haberler/2018/imo-da-turk-loydu-nun-tarihi-basarısı.aspx> Erişim: 20/04/2022.

Türk Loydu'ndan IACS'a Ziyaret. 17.10.2016 <https://www.turkloydu.org/tr-tr/haberler-ve-etkinlikler/haberler/2016/turk-loydu-ndan-iacs-a-ziyaret.aspx> Erişim: 15/03/2022.

TÜRK LOYDU'NUN "KLAS KURULUŞU STATÜSÜ" IACS TARAFINDAN TEYİD EDİLDİ, 28.01.2011 <https://www.turkloydu.org/tr-tr/haberler-ve-etkinlikler/haberler/2011/turk-loydu-nun-klas-kurulusu-statusu-ia-cs-tarafind.aspx> Erişim: 15/03/2022.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Denizcilik Genel Müdürlüğü, 2020 Yılı Deniz Ticaret İstatistikleri, sayfa 10, <https://denizcilik.uab.gov.tr/uploads/pages/yayinlar/deniz-ticaret-istatistikleri-202061bc3b7e3c012.pdf>.

ÜLGER İrfan Kaya, EROL Merve, AKTAU Hazar Denizinin Statüsü Sözleşmesi, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi, 26-27 Ağustos 2019, Gölbaşı, Adıyaman.

Weston Phoebe, The race to save Polesia, Europe's secret Amazon, Fri 6 Mar 2020 <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/06/the-race-to-save-polesia-europes-secret-amazon-aoe>.

ENDONEZYA HALKININ TÜRKİYE'YE BAKIŞI (BİLDİRİ ÖZETİ)

Rifkha Aulia Fazrianti ZAELANI*

Öz

Bu araştırma Endonezyalıların Türkiye'ye yönelik algısına odaklanmaktadır. 15. yüzyıldan bu yana iki ülke arasındaki olağanüstü yakınlık, Türkiye'nin Endonezya'da önemli bir izlenim ve ön yargılara sahip olmasına neden oldu. Resmi tarih literatürü, Türkiye'nin, Endonezya Cumhuriyeti Üniter Devleti'nin kurulmasından çok önce, Osmanlı İmparatorluğu günlerinden beri dünya İslam İmparatorluğu'nun merkezinde stratejik bir odak olduğunu açıklamaktadır. Bu çalışma Endonezya kamuoyunun Türkiye'yi ne kadar anladığını ve algıladığını anlamayı amaçlamaktadır. Bu araştırmanın verilerini tamamlamak için anket yöntemi uygulanmıştır. Anket sonucu, Uluslararası İlişkiler ve Tarihsel Yaklaşım kullanılarak analiz edilmektedir. Türkiye, köklü İslami tarihi eserlerle zenginliğe sahip bir ülke olarak Endonezya'da Müslümanların Suudi Arabistan'dan sonra en çok ziyaret ettikleri ülkelerin başında gelmektedir. Bu araştırma, algının kamu tutumlarını şekillendirebileceğini ve ülkeler arasındaki ikili ilişkileri etkileyebileceğini kanıtıyor.

Sonuç

Endonezyalıların Türkiye hakkında sahip oldukları bilgi eksikliğinden dolayı Endonezyalıların bazı algıları Türkiye gerçeğinden farklı olabilir. Gelecekte, insanların Türkiye'yi daha iyi tanınması ve tanıtmanın daha geniş bir şekilde gerçekleştirilebileceği umulmaktadır. Aslında Türkiye'de özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra yaşanan çok fazla değişiklik var. Endonezya halkı, Türkiye'yi ziyaret ederken yüksek bir kültür şoku yaşamamak umuduyla gerçekler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalıdır. Artık Endonezya halkının Türkiye'yi sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel ve güvenlik gibi çeşitli açılardan görebilmesi bekleniyor. Ayrıca Endonezyalıların Türkiye'den öğreneceği çok şey var. Endonezya, daha basit ve daha özlü bir bürokratik sistem hakkında bilgi edinebilir. Endonezya ve Türkiye'nin ister Endonezya'dan ister Türkiye'den olsun, özellikle eğitim ve tarih açısından birbirini tamamlaması ve yakından ilişkili olması bekleniyor. Türkiye güzel bir ülke ve tarihine çok değer veriyor.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Endonezya, Osmanlı İmparatorluğu, Tarihsel Yaklaşım, Algı Teorisi

* Master's Program in International Relations, Faculty of Postgraduate, Universitas Muhammadiyah Yogyakarta, Indonesia 55183, rifkha.aulia18@gmail.com

PUBLIC VIEW OF INDONESIA TOWARDS TÜRKİYE

Abstract

This research focuses on the perception of Indonesian towards Türkiye. The extraordinary closeness between both countries since the 15th century made Türkiye has a prominent impression and stereotypes in Indonesia. Legal historical literature explains that Turkey has been a strategic partner at the center of the world Islamic Empire since the days of the Ottoman Empire, long before the Unitary State of the Republic of Indonesia was formed. This study aims to comprehend to what extent the Indonesian public understands and perceives Türkiye. The survey method was carried out to complete the data for this research. The result of the survey is analyzed by using the International Relations and Historical Approach. As a country which having richness with deep-rooted Islamic historical sites, Türkiye is one of the most popular countries to visit after Saudi Arabia by Muslims in Indonesia. This research proves that perception can shape public attitudes and can influence bilateral relations between countries.

Conclusion

Some of the perceptions held by Indonesians may differ from the reality in Türkiye due to the lack of information that Indonesians have about Türkiye. In the future, it is hoped that advocacy or introduction to each country can be carried out more broadly so that people can know Türkiye better. Not only known through history. Because in fact, there are so many changes that happened in Türkiye especially after the collapse of the Ottoman Empire. Indonesian people should know more about the reality, with the hope that they will not feel a high culture shock when visiting Türkiye. Indonesian people are expected to be able to see Türkiye more from various aspects: social, economic, political, cultural, and security. In addition, there are many things that Indonesians can learn from Türkiye. Indonesia can learn about a simpler and more concise bureaucratic system. Do not make it difficult for citizens in the document process. Indonesia and Türkiye are expected to be able to complement each other and be closely related, especially in terms of education and history that will be studied, whether it is from Indonesia or Türkiye. Türkiye is also a lovely country and values its history very much. Many large museums store valuable artifacts dating back thousands of years BC and are designed very attractively so that visitors do not feel bored with history.

Keywords: Türkiye, Indonesia, Ottoman Empire, Historical Approach, Perception Theory Introduction

KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE'DE ÂŞIKLIK GELENEĞİ

Bekarys NURİMAN*

Öz

Kazakistan ve Türkiye sadece dost ülke değil aynı kökten gelen, aynı gelenekten beslenen ve ortak dil, tarih, kültür ve edebiyata sahip olan kardeş ülkelerdir. *Âşıklık geleneği*, tarihten bugüne süregelen tüm Türk halklarının ortak sözlü edebiyatından biridir. Türkiye’de saz çalıp doğaçlama şiir söyleyen söz ustaları *Âşık* ve onların devam ettirdiği gelenek *Âşıklık geleneği* diye adlandırılmaktadır. Kazakistan’da ise bu geleneğin temsilcilerine *Akın* ve onların karşılıklı olarak yaptığı sözlü atışmalara *Aytıs* denilmektedir. Anadolu’daki *Âşıklık geleneği*, 2009 yılında Türkiye tarafından UNESCO’nun “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi”ne kaydedilmiştir. *Aytıs* da 2015’te Kazakistan ve Kırgızistan’ın önerisiyle UNESCO’nun yukarıda bahsedilen listesine alınmıştır. Günümüze kadar Anadolu ve Kazak sahasındaki *Âşıklık geleneği*, A. Baytursınov, H. Dosmuhamedov, S. Seyfullin, M. Awezov, S. Mukanov, M. Bazarbayev, E. Ismailov, Z. Ahmetov, M. Jarmuhamedov, Saim Sakaoğlu, Ö. Oğuz, M. Ekici, M. Ergun, M. Arıkan, İ. Çetin, S. Gürçayır, Ö. Saraç, S.Yıldırım, L. Urakova, S. Sağlam ve Eva-Marie Dubuisson vb. gibi bilim adamları tarafından incelenmiştir ve incelenmektedir. *Âşıklık geleneğinin* günümüzdeki durumu da karşılaştırmalı olarak incelemeye değerdir. Dolayısıyla bu çalışmada ilk önce *Âşıklık geleneğinin* Kazakistan ve Türkiye’deki şimdiki durumu değerlendirilecektir. Daha sonra onların benzerlikleri ve farklılıkları tespit edilecektir. Elde edilen verilerden hareketle Kazakistan ve Türkiye’deki *Âşıklık geleneği* karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler. *Âşık, Akın, Aytıs, Âşıklık geleneği, Türk Halk Bilimi.*

* Dr. Bekarys NURİMAN, Güney Kazakistan Devlet Pedagoji Üniversitesi Kazak Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Görevlisi / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümü Misafir Öğretim Üyesi

THE TRADITION OF MINDSHIP IN KAZAKHSTAN AND TÜRKİYE

Abstract

Kazakhstan and Türkiye are not only friendly countries, but they are also sister countries that come from the same root, feed on the same tradition and have a common language, history, culture and literature. The tradition of minstrelsy is one of the common oral literatures of all Türk peoples, which has continued from history to the present. In Türkiye, the masters of words playing the saz and singing improvised poetry, Âşık and the tradition they continue is called the Âşık tradition. In Kazakhstan, the representatives of this tradition are called Akın and the verbal exchanges between them are called Aytis. The Minstrelsy tradition in Anatolia was registered by Türkiye in the UNESCO "Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity" in 2009. Aytis was also included in the above-mentioned list of UNESCO in 2015 with the proposal of Kazakhstan and Kyrgyzstan. Minstrelsy tradition in Anatolia and Kazakhs until today, A. Baytursinov, H. Dosmuhamedov, S. Seyfullin, M. Awezov, S. Mukanov, M. Bazarbayev, E. Ismailov, Z. Ahmetov, M. Jarmuhamedov, Saim Sakaoğlu, Ö. Oguz, M. Ekici, M. Ergun, M. Arıkan, I. Cetin, S. Gurcayir, O. Saraç, S. Yıldırım, L. Urakova, S. Sağlam and Eva-Marie Dubuisson etc. studied and studied by scientists such as The current situation of the minstrel tradition is also worth examining comparatively. Therefore, in this study, firstly, the current situation of the minstrel tradition in Kazakhstan and Türkiye will be evaluated. Later, their similarities and differences will be determined. Based on the data obtained, the minstrel tradition in Kazakhstan and Türkiye will be compared.

Keywords: Minstrel, Akın, Aytis, Minstrel tradition, Türk Folklore.

İKİ DEVLET, BİR MİLLET PERSPEKTİFİNDEN; TÜRKİYE-PAKİSTAN İLİŞKİLERİNİN SAVUNMA SANAYİİ BAĞLAMINDA BİR ANALİZİ (2001-2021)(BİLDİRİ ÖZETİ)

Abdul Moiz AWAN & Reham TARIQ*

Öz

Bu çalışma, Pakistan ve Türkiye'nin ortak savunma sanayii iş birlikleri inceleyerek genel durum değerlendirilmesi konu edinmektedir. Pakistan ve Türkiye dünyanın iki önemli askeri ve jeopolitik gücü olarak sayılmaktadır. Pakistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler normal siyasetten kaynaklanmamaktadır ve iki ülkenin halkları arasında birinci dünya savaşından itibaren karşılıklı sevgi ve dostluk temelinde kurulan samimi ve güçlü ilişkileri vardır. Son 20 senede özellikle terörle mücadele, bölgesel güvenlik sorunları ve uzun vadeli savunma stratejisi konularında Türkiye ve Pakistan, Asya'da etkili bir rol oynayarak güçlü bir iş birliği kurmaktadır. Buradan hareketle, çalışmanın amacı özellikle 2001 yılında 11 Eylül saldırılarından sonraki hızlı gelişen ve istikrarsız uluslararası ilişkiler çerçevesinde Pakistan ve Türkiye'nin temel güvenlik ve stratejik çıkarlar açısından ortak savunma sanayii iş birlikleri incelenmek ve değerlendirmektir. Bu araştırmada amaca ulaşmak için sistematik literatür incelemesi yönteminden yararlanılmaktadır. Ulaşılan bulgular son 20 senede Türkiye ve Pakistan'ın yaklaşmakta olduğunu ama henüz potansiyel iş birliği için daha fazla alanın varlığıdır.

Sonuç

Pakistan'ın bağımsızlığından bu yana ilk ittifaklarından, dini ortaklıktan Pakistan ve Türkiye arasındaki savunma anlaşmalarına dayanan daha stratejik, istihbarata dayalı işbirliğine çok kararlı bir geçiş oldu. Her şeye rağmen ülkeler sürekli olarak sıcak bir birlikteliği sürdürdüler. Pakistan ve Türkiye'nin stratejik ortaklığa odaklanması, 11 Eylül sonrası değişen jeopolitik atmosfer ışığında İran ve Afganistan ile üçlü ilişkiler ve terörizm ve organize suç önleme çabaları karşılıklı ortaklıklarında açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, büyüme için hala önemli bir alan ve işbirliği için potansiyel yollar var.

Türkiye ve Pakistan, artan ekonomik ticaret için hala büyük bir potansiyele sahiptir. Ticaret engellerini ortadan kaldırmak, daha iyi ticaret fırsatlarına izin verecek ve karşılıklı güven anlamına gelecektir. Ayrıca, Türkiye tekstil ve konut sektörleri Pakistan'da anlaşmalardan yararlanabilir. İki ülke arasında hâlihazırda çeşitli eğitim değişimleri olmasına rağmen, Pakistan, Türk öğrencilere burs sağlayarak yerel üniversitelere yerleştirmek için daha fazlasını yapabilir. Akademik değişim mümkündür ve her iki ülkenin de güçlü yanlarından yararlanmalarına ve akademilerini toplu olarak ileriye taşımalarına olanak tanır. Savunma sanayinde artan ticaret ve işbirlikleri ile birleştiğinde, bu, Pakistan ve Türkiye'yi ortaklıklarını belirli alanlarla sınırlamak yerine genel olarak daha da yakınlaştıracak ve her iki müttefikin de diğerinin sunduğu şeylerden faydalanmasına izin verecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Pakistan, Savunma Sanayii, Ortak Güvenlik, İş birliği

* Hacettepe and Ankara University

FROM THE PERSPECTIVE OF TWO STATES ONE NATION; AN ANALYSIS OF TURKEY-PAKISTAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE DEFENSE INDUSTRY (2001-2021)

Abstract

This study focuses on analyzing the cooperation between Türkiye and Pakistan and evaluating the general circumstances in the defense sector. Pakistan and Türkiye are considered two key military and geopolitical powers of the world. The relations between Pakistan and Türkiye do not rely on regular politics, but since the first World War, the people of the two countries have had a sincere and strong relationship based on their mutual love and friendship. In the last 20 years especially, Türkiye and Pakistan have played an important role in Asia in counterterrorism, regional security issues, and long-term defense strategies and have formed strong cooperation. This study, thus, aims to examine and evaluate joint defense industry cooperation between Pakistan and Türkiye in terms of their core security and strategic interests, especially in the context of rapidly developing and unstable international relations after the September 11 attacks in 2001. The study utilizes the systematic literature review method to achieve its aim. The findings show that Türkiye and Pakistan have strengthened ties in the last 20 years, but there is still more room for potential cooperation.

Conclusion

From their initial alliances since the Pakistani independence, there has been a very decisive shift from religious partnership to more strategic, intelligence-based cooperation relying on defense agreements between Pakistan and Türkiye. Therefore, despite contentions, the countries have maintained a consistently warm association. Pakistan and Türkiye's focus on strategic partnership, trilateral relations with Iran and Afghanistan in light of the transforming geopolitical atmosphere post 9/11, and efforts to curb terrorism and organized crime are apparent in their mutual partnerships. However, there is still considerable room for growth and potential avenues for cooperation.

Türkiye and Pakistan still have a vast potential for increased economic trade. Eradicating trade barriers will allow for better trade opportunities and signify mutual trust. Furthermore, the Türkiye textile and housing industries could benefit from taking deals in Pakistan. Though there are already several educational exchanges between the two countries, Pakistan could do more to accommodate Turkish students in local universities by providing them scholarships. Academic exchange is feasible and would allow both countries to harness their strengths and collectively propel their academia forward. Coupled with their increasing trade and cooperation in the defense industry, this would bring Pakistan and Türkiye closer overall, instead of limiting their partnerships to specific fields, allowing both allies to benefit from what the other has to offer.

Keywords: Türkiye-Pakistan, Defense Industry, Joint Defense, Cooperation

TÜRK DEVLET TEŞKİLATINDA ORTAK DEĞERLERİN ORTAYA ÇIKARILMASI VE KÜLTÜREL İŞ BİRLİĞİ (BİLDİRİ ÖZETİ)

Özdem ALTUN & Rümeyisa KIVRAK*

Öz

Kültür; tarihsel süreç içerisinde bir toplumun dil, din, gelenek görenek gibi maddi ve manevi değerlerinin kuşaktan kuşağa aktarıldığı ve bir milleti diğer toplumlardan ayıran yaşayış ve düşünce biçimidir. Bu sebeple bir toplumun kültürel özellikleri aslında o toplumun kimliğini gösteren en önemli unsurdur. Dolayısıyla bu çalışmamızda; Türk Devlet Teşkilatının birer üyesi olan Türk devletlerinin kadim tarihlerindeki ortak kültürel değerlerinin yeniden gün yüzüne çıkarılmasını sağlamak ve bunların yeniden yaşatılması için yapılması gerekenler konusunda çeşitli önerilerde bulunmak hedeflenmektedir. Küresel kültürün potasında eriyen milli kültürler zamanla yok olmaya yüz tutmakta ve bu da toplumların milli kimlik olgusunu kaybetmelerine neden olmaktadır. Öyle ki toplumları kültürel problemlerle de karşı karşıya getirmektedir. Türk Devlet Teşkilatının yapısının güç kazanabilmesi için öncelikli olarak yapılması gereken Türk toplumunun, ortak kültürel değerlerinin en iyi şekilde tespit edilmesi ve ardından yapılacak olan kültürel iş birlikleri ile bunların perçinlenmesi gerekir. Bu doğrultuda Türk Kültürünü en iyi şekilde aktaracak olan Türk halk edebiyatının yazılı kaynakları destanlar, menkıbeler, atasözleri, anıt, kitabe ve akademik çalışmalardan faydalanılacaktır. Edinilen bu bilgiler ışığında her yıl düzenlenecek olan ve Türk Devlet Teşkilatına üye devletlerden birinin ev sahipliği yapacağı etkinlikler vasıtasıyla Türk kültürünün ortak değerleri; orta oyunu, ata sporları, kilimler, takılar, kıyafetler, yemekler ve daha birçok değer tanıtılması amaçlanmaktadır. Amaçlanan tüm hedefler gerçekleştirildiği takdirde küresel dünyada çeşitli coğrafyalarda yaşayan Türk toplumlarının kaynaşmasına, kültürel değerlerinin canlandırılmasına, kitle iletişim araçları ile uluslararası platformda farklı kültürel değerlere sahip olan toplumlara tanıtılmasına imkan sağlayacaktır. Öte yandan etkinliklerden elde edilecek olan gelirlerin teşkilatın ileriye dönük planladığı projelerde kullanılması amaçlanmaktadır.

Hızla değişen dünya düzeninde yer edinmiş tüm topluluklara nazaran; Türk kültürünün Türk Devlet Teşkilatı bünyesinde yapılan kültürel iş birlikleri ile yok olmasının önüne geçilerek, Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan birlik ve beraberlik düşüncesinin de başarıyı getireceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devlet Teşkilatı, Türk Kültürü, Kimlik.

* Araştırma Asistanı, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), ozdemaltun1@gmail.com, +90530 387 18 81, ORCID ID: 0000-0002-2622-7866.

** Araştırma Asistanı, Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), kivrakrumeysa18@gmail.com, +90530 244 85 92, ORCID ID: 0000-0002-6692-1342.

RELEASE COMMON VALUES AND CULTURAL COOPERATION IN THE TÜRK STATE ORGANIZATION

Abstract

Culture: It is a way of life and thought in which material and spiritual values such as language, religion, tradition and customs of a society are transferred from generation to generation and distinguishes a nation from other societies in the historical process. For this reason, the cultural characteristics of a society are actually the most important element that shows the identity of that society. Therefore, in this study, It is aimed to bring to light the common cultural values of the Türk states, which are members of the Türk State Organization, in their ancient history, and to make various suggestions about what needs to be done in order to keep them alive. National cultures that melt into the crucible of global culture tend to disappear over time, and this causes societies to lose the concept of national identity. So much so that it also brings societies face to face with cultural problems. In order for the structure of the Türk State Organization to gain strength, the first thing that needs to be done is to determine the common cultural values of the Türk society in the best way and to reinforce them with the cultural cooperation to be made afterwards. In this direction, written sources of Turkish folk literature, epics, legends, proverbs, monuments, inscriptions and academic studies that will convey Türk Culture in the best way will be used. In the light of this information, the common values of Türk culture through the events to be organized every year and hosted by one of the member states of the Türk State Organization; It is aimed to introduce middle game, ancestral sports, rugs, jewelry, clothes, food and many more values. If all the intended goals are realized, it will enable Türk societies living in various geographies in the global world to coalesce, revitalize their cultural values, and introduce them to societies with different cultural values on the international platform through mass media. On the other hand, it is aimed to use the revenues from the activities in the projects planned by the organization for the future.

Compared to all communities that have taken their place in the rapidly changing world order; It is thought that the idea of unity and solidarity, which has an important place in the history of Türk culture, will bring success by preventing the extinction of Türk culture with the cultural cooperation made within the Türk State Organization.

Keywords: Türk State Organization, Türk Culture, Identity.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE VE ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ İLİŞKİLERİNDE TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN ROLÜ VE ETKİSİ

Merve KILIÇ*

Öz

Soğuk savaş döneminin çözülmeye başlamasının ardından Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarına kavuşmuştur. Yaşanan dönüm noktası ile uluslararası sistemin yeni bir yapıya evrildiği bu dönemde, Orta Asya Türk Devletleri, bir yandan ulus-devlet inşa sürecine girerken bir yandan da diğer devletlerle işbirliği çabalarına yönelmişlerdir. Bağımsızlıklarının ardından bölgede tek başına kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlayacak ekonomiden yoksun olan ve kapasite yetersizlikleri ile karşı karşıya kalan bu devletler, SSCB'den miras kalan sorunların da üstesinden gelebilmek için ikili ve çoklu antlaşmalarla bölgesel işbirliği ve bütünleşme çabalarına yönelmişlerdir. Öyle ki Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine karşı ayrı bir değer atfeden Türkiye Cumhuriyeti ise, bağımsızlıkları pekiştirme sürecinde olan bu devletlerin yanında yer almış ve uluslararası sisteme entegre olabilmeleri yönünde çabalar sarf etmiştir. Bu uğurda, Avrasya'da bölgesel işbirliğini sağlamak adına atılan en ciddi adımlardan biri Türk Dünyası birliğinin sağlanmasında önem arz eden Türk Konseyi'nin oluşturulması olmuştur. Bu çalışmada Türkiye ile Orta Asya Türk Devletleri'nin 1992'de zirveler süreci ile başlayan yakınlaşmaları ve ardından kurumsallaşma yönünde ilerleyen ilişkileri ele alınacaktır. Bu ekseninde çalışmanın temel amacı, içerik analizi yöntemiyle, OATD ve Türkiye arasındaki ilişkilere yeni bir bakış açısı kazandırmak olup literatüre katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Konseyi, Bölgesel İşbirliği, Orta Asya , Türk Birliği.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler, Ankara, Türkiye, <https://orcid.org/0000-0001-9268-7847>.

THE ROLE AND INFLUENCE OF THE TÜRK STATE ORGANIZATION IN RELATIONS BETWEEN TÜRKİYE AND TURKISTAN TÜRK REPUBLICS AFTER THE COLD WAR

Abstract

After the cold war began to unravel, the dissolution of the Soviet Union and the independence of Türkistan Türk republics. At this time, when the international system evolved into a new structure, the Türk states of Central Asia, on the one hand, headed toward efforts to co-operate with other states. Deprived of the economy, which would allow them to stand on their own in the region, after their independence, and faced capacity shortcomings, these governments have turned to regional co-operation and integration efforts with bilateral and multi-treaties to address the problems inherited from the SSCB. So that the Republic of Türkiye, which has a separate value for the Türk republics of Central Asia, has been among these states in the process of consolidating independence and has made efforts to integrate them into the international system. In this way, one of the most serious steps taken in Eurasia to ensure regional co-operation was the creation of the Türk Council, which is important in providing the Türk World union. This study will focus on Türkiye and Central Asian Türk States' close-up, which began with the summit process in 1992, and then on their further relationship toward institutionalization. The main purpose of working on this axis is to give a new perspective on relations between OATD and Türkiye through content analysis and to contribute literature.

Keywords: Türk Council, Regional Cooperation, Central Asia, Türks Union.

1. GİRİŞ

1.1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNDEKİ GENEL DURUM

1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Türkistan coğrafyasında Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan; Kafkasya'da ise Azerbaycan bağımsızlığını ilan eden ülkelerden olmuş ve bu ülkeler için yepyeni bir yaşam başlamıştır.

Yaşanan dönüm noktası ile birlikte uzun süre Moskova'nın denetimi etkisinde kalan bu cumhuriyetler, dağılmanın ardından SSCB'nin miras bıraktığı birçok sorun ve tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Sovyet Cumhuriyetleri üzerinde Moskova'nın izlemiş olduğu politikalar ve uyguladığı stratejiler, bağımsızlıklarını yeni kazanan bu Türk devletlerinde, dağılma sonrasında bir çıkmaza yol açmıştır. Öyle ki, eski Sovyet Cumhuriyetlerinden olan Türkmenistan, petrolünü dünya piyasalarına yüksek bir fiyattan pazarlar iken, Moskova'ya karşı aynı tutumu izleyememiş ve hatta çok daha ucuz fiyatlardan petrol satışını sürdürmüştür. Yine Moskova, Özbekistan'dan hammadde olarak aldığı pamuğu ise işlenmiş şekliyle Taşkent'e daha pahalıya satmıştır. Nitekim bu eski Sovyet Cumhuriyetleri, Moskova'ya verdikleri kaynakları karşılığında kendi temel ihtiyaçlarını ancak karşılayabilmiştir. Ekonomik ve toplumsal krizlerin yanısıra bölgede yaşanan iç savaşlar, bölge ülkelerinin güvenlik sorunlarını arttırmış ve yeni güvenlik tehditlerini doğurmuştur. Bu anlamda Tacikistan'da 1992-1997 yılları arasında süren iç savaş ve Sovyet işgalinin ardından daha da güvensiz hale gelmiş olan Afganistan'ın bu cumhuriyetlere olan coğrafi yakınlığı, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için bir başka mevcut bölgesel sorunlar arasında güvenlik tehditleri olarak yerini almıştır. Dolayısı ile oluşan yeni dünya düzeninde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, bir yandan ulus-devlet inşa sürecini yürütmeye çalışırken, bir yandan da dağılmanın ardından baş başa kaldıkları bu sorunların üstesinden gelebilmek için bölgesel işbirliği ve bütünleşme çabalarına yönelmişlerdir.

Bu gelişmeler karşısında Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine karşı ayrı bir değer atfeden Türkiye, soy ve din bağı bulunan bu cumhuriyetlerin yanında yer almıştır. Türkiye, bu cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını tanıyan ilk devlet olduğu gibi aynı zamanda bu cumhuriyetlerde büyükelçilikler açan ve diplomatik ilişkiler tesis etmeye başlayan ilk ülkelerden de biri olmuştur. Bu anlamda bu cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının tanınması ve uluslararası topluma entegrasyonlarının sağlanması noktasında Türkiye'nin öncü rol üstlendiğini açıkça söylemek mümkündür.

1.2 YAKINLAŞMANIN İLK ADIMLARI VE ZİRVELER SÜRECİ

Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler, SSCB döneminde, Moskova'nın stratejik güvenlik algısından dolayı Türkiye tarafından asgari düzeyde tutulmaya çalışılmıştır. Ancak dağılmanın ardından Rusya'nın da kendine hayrı kalmadığını anlayan Türkiye, Türkistan coğrafyasındaki Türk Cumhuriyetlerine yönelik yeni açılımların gerçekleştirilmesine karar vermiştir. Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri 1991 sonundan itibaren hızlı bir gelişme göstermiştir. Nitekim Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi öncelikli olarak Türk dış politikasının hedefleri arasına alınmıştır. Özellikle dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türk cumhuriyetleriyle samimi ilişkiler geliştirmiş, devlet başkanlarıyla kişisel dostluklar kurmuş ve imkânların elverdiği ölçüde ekonomik yardımlarda bulunmuştur. ¹ Türkiye, bu ülkelerle, ekonomik gelişmelerin yanı sıra siyasi ve kültürel alanlarda da entegrasyon sürecini hedeflemiş, öyle ki, dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in "Adriyatik'ten Çin Seddine Türk Yurdu" söylemi yeni dönemde sıkça kullanılan ifadelerden biri olmuştur. Türkiye - Orta Asya Türk Devletleri arasında gerçekleşen başbakan ve bakanlar düzeyinde yapılan üst düzey ziyaretler, yeni işbirliği protokolleri, karşılıklı büyükelçilik açılışları gibi gelişmeler ilişkileri çok farklı bir boyuta taşımıştır. Bu bağlamda, karşılıklı tanıma ziyaretlerinin hemen ertesinde, Türkiye 30 Ekim 1992'de ilk girişim olarak Türkistan Türk Cumhuriyetlerinin ve Azerbaycan'ın da davet edildiği, dönemsel olarak değişik isimlerle de anılan Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Zirvesi'ni İstanbul'da toplamıştır. ²

Gerçekleşen ilk zirve özellikle Türkiye'de büyük bir heyecan yaratmıştır. Bu zirvede Türk devletleri arasında ikili ve çok taraflı işbirliklerinin geliştirilmesi için sanayi, haberleşme, eğitim, ulaştırma ve en başta kültür gibi pek çok alanda ortak projelerin yürütülmesi amaçlanmıştır. Ekonomik ve sosyal alanların yanı sıra ayrıca bu ülkelerin bölgesel ve küresel sorunlara ilişkilerin benzer saptamalarda bulunması halinde, müşterek hareket etme iradesi ortaya konulmuştur. Ancak Türkiye'nin yüksek düzeydeki siyasi entegrasyon beklentileri istediği noktaya ulaşamamıştır. Çünkü Orta Asya Türk Devletlerinin öncelikleri kendilerine ekonomik destek sağlanması hususunda olmuştur. Söz konusu ilişkiler ekonomik ve kültürel alanın dışında kalan diğer alanlarda beklenen düzeye erişememiştir. Bu durumun birden çok nedeni bulunmaktadır. İlk nedenlerden biri Rusya faktörüdür. Türk dünyası birliği fikrinin ortaya çıkmasında Rusya'nın yaklaşımı önem arz etmiştir. Başlan-

- 1 Mehmet Yüce, "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İle İlişkiler", İstanbul: SETA Yayınları, 2022, s.35.
- 2 Baha Ahmet Yılmaz, "Soğuk Savaş Sonrası Türk - Orta Asya İlişkilerinde Türk Keneşi'nin Rolü: Dönemler ve Değişim Dinamikleri", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 2019, s.6.

gıçta Moskova, Türkiye ile Orta Asya Türk Devletleri kültürel yakınlaşma olarak gördüğünden dolayı anlayışla karşılarken zamanla "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Yurdu" söyleminden rahatsız olmaya başlamış ve bu söylemin Orta Asya Türk Devletlerini tesiri altına almasını istememiştir. SSCB'nin dağılması ile her ne kadar bu devletler Moskova denetimi altından çıkmış olsalar da Rusya'nın tesirinden uzaklaşamamışlardır. Bu etkiyi özellikle Özbekistan ve Türkmenistan'da görmek mümkündür. Bağımsızlık sonrasında her bir cumhuriyet içinde buldukları sosyoekonomik yapıyı göz önüne alarak serbest piyasa ekonomisine geçmeye çalışmıştır. Nitekim Kırgızistan ve Kazakistan şok tedavi sistemi uygulayarak bu geçiş sürecini hızlandırmaya çalışırken Özbekistan ve Türkmenistan ise daha temkinli davranmayı yani mevcut kurumları ıslah ederek aşamalı bir şekilde geçiş yapmayı tercih etmiştir.³ Dolayısı ile Orta Asya Türk Devletlerinin kendileri arasındaki dinamikler farklılık göstermiştir. Öyle ki Rusya, dağılma sonrasında her ne kadar kısa süreliğine bu ülkelerden ilgisini çekmiş olsa da gücünü toparladıktan sonra yönünü tekrardan arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya Türk Devletlerine çevirmiştir. Nitekim Rusya'nın 'Yakın Çevre Doktrinini' ilan ederek 1993 yılında toplanılması planlanan ikinci zirve ile Bağımsız Devletler Topluluğu'nun zirvesini aynı güne koyması, Rusya'nın da göz önüne alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İlişkilerin siyasi alanda arzulan seviyeye gelmemiş ve stratejik bir derinlik kazanamamasının bir diğer nedeni ise Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin kendi iç dinamiklerinden kaynaklı olmuştur. Türk dünyası birliği ülkelerinin arasındaki işbirliği seviyesini belirleyen bir diğer temel etken de bu ilgili ülkelerin sosyoekonomik düzeyleri olmuştur. Öyle ki, Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin mevcut iç dinamik ve koşulları yüksek düzeyde işbirliğinin gerçekleşmesinde bir engel teşkil etmiştir. Her ne kadar SSCB'nin dağılması sonrası bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da uzun süre hem Çarlık hem Sovyet egemenliğinde kalmış olmaları sosyoekonomik ve siyasi altyapılarını Rusya'ya bağımlı hale getirmiştir. Nitekim bu devletler bağımsızlıklarından önce daha önce dış dünya ile hiç temasta bulunmayan ülkelerdir. Devlet kurma tecrübelerine sahip değillerdir. Dolayısı ile bu ülkeler Rusya'nın geleneği ve gölgesinden çarçabuk uzaklaşamamıştır. Siyasi ilişkilerin kırılan zeminde yürümesinin bir diğer sebebi ise Türkiye'den kaynaklı olmuştur. Türkiye, SSCV sonrasındaki bu sürece hazırlık yakalanmıştır. Türkiye'nin ilgili cumhuriyetlere yönelik stratejik bir derinliğe sahip bir politikasının olmayışı, realiteden uzak ideallere yakın bir şekilde hareket etmesi gibi hususlar siyasi entegrasyonun sağlanmasında engel teşkil eden nedenlerden olmuştur.

Nitekim 1992'den sonra gerçekleşecek diğer zirveler Türkiye'nin Orta Asya Türk cumhuriyetlerini uluslararası örgütlere üye etme çabası çerçevesinde

3 Mehmet Yüce, 2022, s.21.

ekonomik ve sosyokültürel alanlarda gerçekleştirilmiştir. 1992’de gerçekleşen ilk zirveyi, 1994 yılında Türkiye’nin ev sahipliğinde düzenlenen ikinci zirve izlemiştir. Gerçekleşen bu zirvede kültürel anlamda bir konsensüs sağlamak amacıyla ortak miras olarak görülen eserlerin korunması ve tanıtılması, Türk lehçelerine ilişkin karşılaştırmalı bir sözlüğün hazırlanması yönünde kararlar alınmıştır. Bu bağlamda aynı yıl içerisinde kurulan TÜRK-SOY’un önemi vurgulanarak faaliyetlerin arttırılması talep edilmiştir.⁴ Türk dünyası UNESCO’su olarak bilinen TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı), Türk dili konuşan Türk ülkelerin ve halkların birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamak, ortak kültür ve ortak tarihi geleceğe taşımak amacıyla kurulmuştur. 1994 zirvesinde alınan kararlardan bir diğeri ise üniversiteler arasında işbirliğinin arttırılması gerektiği hususunda olmuştur. 1992 yılında Kazakistan’ın Türkistan şehrinde Türkiye ile Kazakistan arasında ikili ilişkiler çerçevesinde kurulan Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi kurulma kararı alınmıştır. İki ülkenin uluslararası, özerk statüye sahip, ortak devlet üniversitesi olarak 1993 yılında resmen kuruluşu tamamlanmıştır⁵. Nitekim bu zirvede Ahmet Yesevi Üniversitesi gibi eğitim kurumlarının sayılarının arttırılması kararı alınmıştır. Yine 1992 yılında ilk kez Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik ortak bir dil, ortak bir hafıza ve ortak bir kültür değerleri etrafında toplanan Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) gibi kurumların da faaliyetlerinin arttırılmasına yönelik kararlar alınmıştır.⁶ Ancak bu zirvede alınan kararlar da bir neticeye ulaşamamıştır. Burada Türkiye’nin de kendi içinde yaşadığı 5 Nisan kararları gölgesinde yaşanan ekonomik sorunlar, Orta Asya Türk cumhuriyetlerine karşı verilen yardım sözlerinin tutulamamasına neden olmuştur. Bu zirveyi takriben 1995 yılında Bişkek’te düzenlenen ve 1996 yılında Taşkent’te yapılan iki zirvede de genel olarak transit ulaştırma bağlantılarının oluşturulması konusuna yoğunlaşmıştır. Nitekim Türkiye, iş adamlarının çalışma koşullarının iyileştirilerek karşılıklı ticaret bankacılık faaliyetlerinin güçlendirilmesi için bakanların bir araya gelerek Eximbank’ın Türki Cumhuriyetlere açtığı kredilerin arttırılması için görüşmelerin sürdürülmesi kararı alınmıştır⁷. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ve daha sonra Süleyman Demirel’in bu aşamada pek çok Türk girişimcileri cesaretlendirdiği bilinmektedir. Bu orta ve küçük ölçekli şirketler, Orta Asya’da öncelikli olarak gıda ve inşaat sektörü alanlarına yoğunlaşmıştır. Nitekim hâlihazırda Özbekistan’da Türk sermayeli 1110 civarında şirket bulunduğu bilinmektedir. İlaç, inşaat, turizm, gıda,

4 Baha Ahmet Yılmaz, 2019, s.8

5 Mustafa Bıyıklı, “25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Kuruluşlar,” Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, ORASAM Raporları Dizisi, Bişkek, 2018, s.9.

6 TİKA, “<https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>”, Erişim Tarihi: 24.06.2022.

7 Baha Ahmet Yılmaz, 2019, s.9.

otomotiv, bankacılık sektörlerine yapılan toplam 1 milyar dolar seviyesindeki Türkiye çıkışlı yatırımların Özbekistan'ın ihracatına 300 milyon dolar katkı sağladığı ve bu yolla 50 bin kişiye de istihdam alanı oluşturulduğu tahmin edilmektedir. Yine 1996 yılında Taşkent zirvesinde Türk Manas Üniversitesinin kurulmasından dolayı yaşanan memnuniyet bu ülkeler tarafından dile getirilmiştir. Aynı zamanda Demirel'in önerisi ile alınan kararların ve yürütülen politikaların sağlam temellere oturabilmesi için ortak bir Sekreteryanın kurulması gerektiği dile getirilmiş ancak her ne kadar karar alınmış olsa da 2010 yılına kadar bu amaç gerçekleşmemiştir. 1988 yılında gerçekleşen Astana Zirvesi ise ağırlıklı olarak askeri işbirliği konularına odaklanılan bir zirve olmuştur. Bağımsızlıklarının ardından Orta Asya Türk devletlerinin en çok sıkıntı çektiği konulardan biri ulusal ordularının yokluğu, subay kadrolarının genelde Rus egemenliği altında olmasıdır. Türkiye bu noktada, desteğini açıkça sunmuş, ilk olarak ülkeler arasında karşılıklı Dostluk ve İşbirliği antlaşmaları imzalanmış ve askeri kurumlar arasında karşılıklı ziyaretler, askeri birimlerinin donatımının sağlanması, personel değişimi ortak askeri sanayi tesislerinin kurulması, askeri okullarda öğrenci yetiştirilmesi gibi pek çok benzer konuda ilerleme kaydedilmiştir. Olaylar bu şekilde gelişme gösterirken 2000 yılında Bakü'de ve 2001 yılında İstanbul'da gerçekleşmesi beklenen zirveler, Türkiye'nin dış politikada yönünü değiştirmesi, Türkmenistan ve Özbekistan'ın zirvelere çekimser yaklaşması gibi sebeplerle 2006 yılına kadar zirvelerin sekteye uğramasına neden olmuştur. Bu durağanlaşmanın temel sebeplerinden biri 1999 yılında Helsinki Zirvesi sonucu Türkiye'nin AB'ye aday ülkesi statüsüne erişmesi ile birlikte, Türkiye'de yaşanan hükümet değişimi ile yeni politikacıların yönünü Orta Asya'dan başka yönlere çevirmesi olmuştur. Dolayısı ile Türkiye ile Orta Asya Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler kısa bir süre TİKA, TÜRKSOY gibi kuruluşların gerçekleştirdikleri faaliyetler ile sınırlı kalmıştır. Nitekim ilişkilerde bu çekingenlik tek taraflı olmamıştır. Türk Cumhuriyetleri de Türkiye ile olan ilişkilerini, Rusya baskısından dolayı, özellikle Özbekistan, Türkmenistan gibi ülkeler, yeri geldiğinde asgari düzeyde tutmaya uğraşmıştır.

İlişkilerin yeniden canlanması 2006 yılında Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleşen zirve ile olmuştur. Ancak bu zirvenin önceki zirvelerden bir farkı vardır ki; toplantıda Kazakistan Başbakanı Nazarbayev'in ısrarları doğrultusunda bir örgütlenmeye gidilmesi gerektiği kararlaştırılmış ve güncel küresel problemler olan terörizm, ırkçılık gibi problemler ile beraber mücadele edileceği vurgulanmıştır. Buraya ayrı bir parantez açacak olursak eğer; Nazarbayev'in Türk dünyası birliğinin sağlanmasında önemli mimarlarından biri olduğuna dikkat çekmek gerekir. Öyle ki Zirveler sürecinde istikrarlı bir şekilde Kazakistan Başbakan düzeyinde katılım sağlamıştır. Nitekim bu ve-

rilen önemi açıkça gösterir niteliktedir. 2006 zirvesinde alınan önemli kararlardan bir diğeri ise bundan sonra zirve bildirilerinin Türkçe ve Rusça olmak yerine, Kazakça, Kırgızca ve Türkçe olarak imzalanmaya başlamasıdır. 2006 yılında alınan bu kararların ardından kurumsallaşmaya yönelik gerçekleştirilen ilk adım 2008 yılında İstanbul Antlaşması ile TÜRKPA'nın kurulması olmuştur. Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), 21 Kasım 2008 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Parlamento Başkanları tarafından İstanbul'da imzalanan İstanbul Anlaşması ile kalkınma ve gelişme amacıyla İstanbul'da kurulmuştur. Temel amacı üye devletlerarasında parlamentolar arası işbirliğini güçlendirmektir.⁸ Bu süreci takriben 2009 yılında gerçekleşen Nahcivan Zirvesinde katılımcı devletler olan Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Türkiye'nin bir araya gelerek imzalandığı Nahcivan Anlaşması ile ilişkiler kurumsal bir zemine oturmaya başlamıştır. Türk Konseyi'nin amacı ortak dil, din ve kültüre sahip olan bu ülkeler arasında ilişkilerin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi olarak belirtilmiştir. Nitekim yine bu anlaşmada, ekonomi ve ticaretin uluslararası arenadaki önemine değinilmesi gibi hususlar bu kurumsal yapının siyasi işbirliğinden daha çok ekonomik ve kültürel alanları odak çerçevesine aldıklarını açıkça göstermektedir. Zirveler zincirinin son halkası ise 2010 tarihli İstanbul Zirvesi olmuştur. Bu zirvede Süleyman Demirel'in yıllar önce öneriye açtığı Sekreteryanın kurulması gerektiği amacı bu zirvede gerçekleşmiştir. İstanbul'da yerleşik Sekreterya kurulmuştur. **TİKA, TÜRKSOY, TÜRKPA gibi kurumların yanı sıra** aynı yıl Nursultan'da Türk Akademisi'nin akademik anlamda işbirliğinin geliştirilmesi için Türk Akademisi ve 2012 yılında Türk kültür mirasının muhafazası için Bakü'de Türk Kültür ve Miras Vakfı kurulmuştur.

Kurumsallaşma sürecinin başlaması ile birlikte 2011 yılından gerçekleştirilen Türk Konseyi Zirvelerinin her biri işbirliği sektörlerinden birine özel olarak yoğunlaşarak düzenlenmiştir. Nitekim 2011 **yılındaki zirvede ekonomi konusu öne alınmış ve bundan sonra konuyla ilgili bakanların bir araya** gelmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda Almata Zirvesinde, yatırımların arttırılması ve özel sektörler arasındaki ilişkilerin geliştirilebilmesi için ortak bir yatırım portalı olan Türk İş Konseyi kurulmuştur.⁹ 2011 yılından günümüze kadar gelen süreçte açıkça görülmektedir ki; Türkiye her ne kadar soğuk savaş sonrası bu devletlerle siyasi entegrasyon sürecini gerçekleştirmek istese de ülkelerin mevcut koşulları ve iç dinamikleri ve uluslararası arenada göz ardı edilemeyecek gerçeklerden dolayı ilişkiler daha çok

8 Turkkon.org"https://www.turkkon.org/en/iliskili-kurumlar/turkpa_2", Erişim Tarihi: 26.06.2022

9 Baha Ahmet Yılmaz , 2019 , s.16.

ekonomik ve sosyokültürel alanlarda ivme kazanmıştır. Kurumsallaşma ile siyasi entegrasyon güçlendirilmek istenirse de bu çabalar yetersiz kalmıştır. Bu çalışmaların en önemlilerinden birisi de Macaristan'ın Türk Keneşine katılması ve Macar Başbakanı Urban'ın kendilerini Türk olarak tarif etmesi olmuştur. 2019 yılında Özbekistan'ın da entegrasyona dâhil olması diğer bir sevindirici gelişmedir. Bu dayanışma ve desteğin en büyük göstergesi ise Azerbaycan'ın Karabağ'ı kendi topraklarına dahil etmesinde kendisini göstermiştir.

SONUÇ

Tüm bu gelişmelerin ışığında, 1992 yılından itibaren Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik Türkiye'nin göstermiş olduğu ilgi ve alaka ilişkilerin günümüzde bu noktaya gelmesine olanak sağlamıştır. Türkiye'nin her ne kadar bu ülkeler ile amaçladığı hem ekonomik hem siyasi hem de kültürel entegrasyon olsa da Türk dünyası ülkelerinde mevcut olan hem iç hem de dış konjonktürde yaşanan nedenlerden dolayı sadece sosyoekonomik ve kültürel alanlarda hız kat edilebilmiştir. Dış politikada değişimlere giderek bölgesel ve küresel sorunlara karşı aktif rol üstlenen Türkiye, 1992 yılından itibaren Orta Asya Cumhuriyetlerine yönelik kazandığı tecrübelerle birlikte olaylara yönelik daha detaylı analizler yapabilmek ve daha realist politikalar geliştirebilmektedir. İlerleyen süreçlerde birlik üyesi ülkelerin ilişkilerinin daha da gelişeceği, Türk Dünyası birliğinin birlikte daha farklı kapıları arayacağı aşikârdır.

Kaynakça

- Yüce, Mehmet."Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile İlişkiler". İstanbul: SETA Yayınları. 2022: 7-52.
- Bıyıklı, Mustafa."25 Yıllık Tecrübenin Ardından Türk Keneşi Bünyesindeki Ülkelerde Ortak Kuruluşlar". Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, ORASAM Raporları Dizisi. Bişkek, 2018: 9-75.
- Yılmaz, Baha Ahmet."Soğuk Savaş Sonrası Türk - Orta Asya İlişkilerinde Türk Keneşinin Rolü: Dönemler ve Değişim Dinamikleri". Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi. 2019: 2-25.
- TİKA."Tarihçe". Erişim Tarihi 24 Haziran, 2022. <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>
- Turkkon.org."Türkpa". Erişim Tarihi: 26 Haziran , 2022. https://www.turkkon.org/en/iliskili-kurumlar/turkpa_2.

- Sakmurzave, Nargiza."Orta Asya'da Bölge Merkezli Bütünleşme Çabaları ve Sonuçları". Türk -Manas Üniversitesi. 2017: 383 - 388.
- Çalışkan, Burak."Orta Asya Raporu: Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri" Araştırma 86, İNSAMER. Ekim 2018: 2-42.
- Erol, Mehmet Seyfettin; Mehmet Şahin."Bağımsızlıklarının 20.Yılında Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci". Karadeniz Araştırmaları Dergisi. Bahar 2013: 111 - 136.
- Terzioğlu, Süleyman."Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi". Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi Cilt 9, Sayı 36.

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATINDA KÜLTÜREL DİPLOMASİ İLE HALKLARIN YAKINLAŞMASI

Sümeyya Ayşe YILDIRIM*

Öz

Kültürel diplomasi, kamu diplomasının bir alt dalıdır. Aynı zamanda bir ülkenin yumuşak güç unsurunu oluşturarak iç ve dış politikasına şekil vermekte ve ülkeler arası ilişkilerde, etkileşimlerde büyük rol oynamaktadır. Kültürün bir diplomasi aracı olarak kullanılması da gerek ikili, gerek bölgesel ve gerekse de küresel ölçekte ülkelerin ilişkilerinin inşasına muhakkak katkı sunmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı kapsamında Türk Devletlerinin kültürleri, ilişkileri ve bunların toplumda bir anlam bularak gelecek nesillere aktarılması adına kültürel diplomasının bir araç olarak kullanılması önemli bir unsurdur. Halkların gönüllerinde bir birlik ve bütünlük oluşturarak diplomasının inşa edilmesi büyük önem arz etmektedir. Fakat bu çalışmalar yeterli ölçüde etkili değil, halkın tam anlamıyla dikkatini çekmemekte ve kapsamlı bütünleşmeyi gerçekleştirememektedir. Bu kapsamda bu çalışmada Türk devletleri arasındaki bütünleşme sürecinde diplomasının oynadığı rol üzerinde durularak devletlerin ve halklarının birbirine yakınlaşmanın nasıl daha fazla artırılabilirliğini konu edinmektedir. Bu hususta gerçekçi ve nitelikli adımlar atılarak stratejik ortaklık ve stratejik iletişimin geliştirilmesi adına çözümler üretilmelidir. Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkelerin arasında sanat, spor, kültür ve birçok alanda aktif ve nitelikli çalışmalar sürdürülerek, medyanın da bu kapsamda stratejik ve etkin bir şekilde kullanılmasıyla halklar arasında bu yakınlaşmanın gerçekleşmesi mümkün olacaktır. Çok boyutlu bütünleşmenin ve halkların birbirine yakınlaşması adına çalışmaların düzeyinin ve bu hususta kuruluşlarının sayısının artırılarak medya yönetimi ile de etkinliklerinin artırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Teşkilatı, Kültürel Diplomasi, Stratejik İletişim, Çok Boyutlu Bütünleşme, Halklar Arası İşbirliği

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Lisans Mezunlu- Stratejik Düşünce Enstitüsü Araştırmacı Asistan- ORCID No: 0000-0003-1263-6543

CULTURAL DIPLOMACY IN THE ORGANIZATION OF TURKISH STATES AND THE APPROACH OF THE PEOPLE

Abstract

Cultural diplomacy is a sub-branch of public diplomacy. At the same time, it creates a softpower element of a country, shapes its domestic and foreign policy, and plays a major role in international relations and interactions. Those of culture as a tool of diplomacy also contributes to the building of relations between countries on a bilateral, regional and global scale. Within the scope of the Organization of Türk States, it is an important element to use cultural diplomacy as a tool in order to transfer the cultures and relations of the Türk States to the next generations by finding a meaning in the society.

It is of great importance to build diplomacy by creating unity and integrity in the hearts of peoples. However, these studies are not effective enough, they do not fully attract the attention of the public and can not achieve comprehensive integration.

In this context, this study focuses on the role played by diplomacy in the integration process between the Türk states and focuses on how the convergence of states and their peoples can be further increased. In this regard, realistic and qualified steps should be taken and solutions should be produced in order to develop strategic partnership and strategic communication.

This rapprochement between the people will be possible by continuing active and qualified studies in arts, sports, culture and many fields among the member countries of the Organization of Türk States, and by using the media in this context strategically and effectively. It is necessary to increase the level of studies and the number of organizations in this regard, and the effectiveness of media management, in order to achieve multidimensional integration and the convergence of peoples.

Keywords: Organization of Türk States, Cultural Diplomacy, Strategic Communication, Multidimensional Integration, Cooperation Between Peoples

GİRİŞ

İnsanların süreç içinde öğrendiği veya kazandığı bilgi, sanat, gelenek ve görenek yanında; yetenek, beceri ve alışkanlıklarının bütünü ve karmaşık bir örüntüsü olarak “kültür” (Alpar, 2022:41);insanın maddi ve manevi olarak ortaya koyduğu değerler bütünüdür. Bu kapsamda insanların bir araya gelerek oluşturduğu toplumun dili, dini, gelenekleri, görenekleri, giyimi, mimarisi, sanatı ve yemekleri bu değerler bütünü içerisinde. Toplumların etkileşimiyle de kültürler tanışmış ve kaynaşmıştır. Toplumlar farklı kültürlerden etkilendiği gibi farklı kültürleri de etkilemişlerdir. Bu etkileşimle dekültürel çeşitlilik meydana gelmiştir. Her ne kadar küreselleşmeyle birlikte bu çeşitlilik aza indirgense ve kültürler birbirine benzemeye başlasa da dünyada yüzlerce kendine özgü kültürel değerler bulunmaktadır. Bunların geleceğe aktarılması ve dünyaya sunumu için özgünlüğünün korunarak devamlılığının sağlanması gerekmektedir.

Baktığımızda kültürel diplomasi ve yumuşak güç, kamu diplomasisinin etkinliğini arttıran ana unsurlardır. Bu hususta bir ülkenin en etkili diplomasi araçlarından biri olan kültürel diplomasi büyük rol oynamaktadır. Ülkenin yumuşak güç kaynağını oluşturarak toplumun kültürel değerlerini dünyaya açmakta, yaygınlaştırmakta ve ömrünü uzatmaktadır. Bu bağlamda devletler uluslararası arenada politikalarını sergileyerek ortaklıklar kurmakta ve böylelikle de toplumlarının etkileşimini sağlamaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı üye ülkelere baktığımızda kökleri çok eskiye dayanan zengin kültürel mirasa sahip olduğunu görmekteyiz. Her bir ülkenin kadim medeniyetleri geçmişten günümüze korunarak gelmiştir ve bugün hala yaşamaktadır. Bu zenginliğin korunarak geleceğe aktarılabilmesi, TDT'nin temellerinin sağlam bir şekilde atılarak işbirliğinin sağlam zemin üzerinde inşasının gerçekleştirilmesi için önemli unsurlardan biri halkların yaklaşması ile mümkündür. Bunu da yumuşak güç unsuru olarak kültürel diplomasi ile gerçekleştirilmelidir.

Bu hususta bu makalede kültürel diplomasinin önemi, TDT'nin kültürel diplomasideki faaliyetleri ele alınacaktır. TDT'de ortak bir geleceğin oluşturulması, kültürel bütünlüğün sağlanması ve hakların yaklaşması için yapılan faaliyetlerin etkinliğinin nasıl artırılması ve neler katılabilmesi tartışılacaktır. Bu hususun etkili ve devamlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için birtakım öngörülerde bulunarak değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1.Kültürel Diplomasi Ve Önemi

Kültürel diplomasi, kamu diplomasinin bir alt dalıdır. Kültürü çeşitli politikalar ile kullanan bir devletin yumuşak gücüdür. Amerikalı siyasal bilim uz-

manı Milton Cummings (2003:1) kültürel diplomasiyi; fikirlerin, değerlerin, sistemlerin, geleneklerin, inançların, bilginin ve kültürün karşılıklı paylaşımını sağlamak olarak ifade etmiştir (Tokmak, 2020; 41). Yani baktığımızda kültürel diplomasi; devletlerin, toplumun, kültürel ve siyasi değerlerini tüm dünyaya tanıtması adına kullanılan en önemli ve etkin yöntemlerden birisidir.

Bu diplomasi yöntemi, ülkenin değerlerini uluslararası arenaya taşımakla birlikte diğer kültürlerle etkileşimi ve bütünleşmeyi de sağlamaktadır. Farklı toplumların kültürel zenginlikleri, gerçekleştirilen birçok politika ve faaliyetlerle etkileşime girmekte ve bu da toplumların birbirini daha iyi tanımasıyla yakınlaşmasına olanak sağlamaktadır. Bu hususta da toplumların yakınlaşması, kaynaşması ortak değerler üzerinde işbirliklerini gerçekleştirebilmeleri adına, kültürel diplomasi büyük önem taşımaktadır.

Baktığımızda sanat, spor, edebiyat, bilim, eğitim, medya, sağlık ve altyapı desteği gibi unsurlar kültürel diplomasinin uygulama alanlarına girmektedir. Dünyada bu uygulama alanlarının birçok ülkenin dış politikalarında yumuşak güç olarak kullanıldığını görmekteyiz. Sanat ve medyada Amerika'nın Hollywood, Hindistan'ın Bollywood'u yumuşak güç unsuru olarak kullanılmaktadır. Sağlık alanında ise Türkiye'nin pandemi döneminde kendisinden 116 ülkenin yardım talebinde bulunması ve bunların 44'üne yardım göndermesi örnektir. Bunun gibi birçok faaliyeti örnek gösterebiliriz. Bunların gerçekleştirilmesi ile gerek devlet, gerek toplum gerekse de dünya bazında bir etki uyanmakta ve ülkenin imajı açısından önem teşkil etmektedir.

Bu kapsamda'de bünyesinde gerçekleştirilen kültürel diplomasi de, toplumda bir etki uyandırması, toplumların birbirini tanıyarak yakınlaşması ve bu hususta da gerçekleştirilecek işbirliklerin ve ortaklıkların sağlam temellere oturtulması ve TDT'nin bölgesel ve küresel bir güç olması yolunda büyük önem arz etmektedir.

Ama genel olarak TDT üye ülkelerinin kültürel değerleri faaliyetleri ve toplumda uyandırdığı etkilerine baktığımızda üye ülkelerden ziyade küresel güçlerin büyük etkisinde kaldığını yansımalarıyla görmekteyiz. Küreselleşen dünya da tabii ki de farklı kültürlerin tanışması ve kaynaşması olağandır. Fakat bu kaynaşmanın entegrasyonunun aşırıya kaçmasıyla hogomonik kültüre dönüştüğü görülmektedir. Tabii ki buda o ülkenin var olan değerlerinin etkili değişimiyle kaybolmaya yüz tutmasına, devamlılığının saklanamamasına neden olmaktadır.

Baktığımızda küresel güçlerin, dili, sanatı ve medyası hegemonyasında şekillenen Türk dünyasının gençlerinin, özellikle de geleceğin mirası olan Z kuşağında bu etki net bir şekilde gözlenmektedir. Bu etkinin TDT kapsamın-

da arttırılması adına gerçekleştirilen faaliyetlerin etkinliğinin arttırılması gerekmektedir. Bu hususlara geçmeden önce teşkilatın yapısına ve bu kapsamda gerçekleştirilen faaliyetlere ve etkinliklerine bakarak değerlendirmelerde bulunmak daha doğru olacaktır.

2. Türk Devletleri Teşkilatı Nedir?

Türk Devletleri Teşkilatı, Nahçıvan'da 3 Ekim 2009 yılında imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında kurulmuş olan uluslararası bir örgüttür.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın temeli 1992 yılında Ankara'da ilki düzenlenen Türkçe konuşan devletler devlet başkanları zirveleri ile atılmıştır.

Öncesinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, kısa adıyla Türk Konseyi veya "Türk eneşi" olarak anılan örgütün ünvanı, 12 Kasım 2021 tarihinde düzenlenen İstanbul Zirvesi sırasında Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirilmiştir (<https://www.turkkon.org/tr/turk-konseyi-hakkinda>).

Türk Devletleri Teşkilatı'na giden süreç

Türk Konseyi, İstanbul'da Kasım 2021'de düzenlenen 8. Zirve'nin ardından "Türk Devletleri Teşkilatı" adını aldı.

Amaç:

Türk dünyası ülkeleri arasındaki bütünleşme çabalarını ileri bir aşamaya taşımak.

Dönem Başkanı:

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan

Genel Sekreter:

Baghdad Amreyev

Kurucu ülkeler:
Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan

Toplam zirve sayısı:
18

1991'de "**Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri**"yle süreç başladı.

Türkçe konuşan ülkeler arasındaki ilişkileri en üst seviyede geliştirmeyi amaçlayan zirveler, 1992'den 2010'a kadar sürdü ve **10 zirve** gerçekleştirildi.

2009'da Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından imzalanan "**Naçıvan Anlaşması**" ile Türk Konseyi kuruldu.

İstanbul'da yapılan 10. Zirve'nin ardından, "**Türk Konseyi**" kuruluşu resmen ilan edildi.

Zirveler, **Türk Konseyi Zirveleri** olarak anılmaya başlandı. Şimdiye kadar 8 zirve düzenlendi.

Türk Konseyi'nin 2018'de düzenlenen 6. zirvesinde **Macaristan**, gözlemci üye kabul edildi.

Bakü'de 2019'da düzenlenen 7. zirvede de **Özbekistan**, Konsey'e tam üye oldu.

Türk Konseyinin 8. Zirvesi Demokrasi ve Özgürlükler Adası'nda yapıldı. Zirvede, Konsey'in adı "**Türk Devletleri Teşkilatı**" olarak değiştirildi.

2021'deki İstanbul Zirvesi'nde **Türkmenistan** gözlemci üye oldu.

TRT HABER

Kaynak: TRT Haber

Türk Devletleri Teşkilatı'nın amaçlarına baktığımızda Naçıvan Anlaşma'nın önsözünde yer alan üye devletlerin, BM Anlaşması'nın ilkelerine bağlılıklarını doğrulayarak, Teşkilatın amaç ve prensiplerini Türk Devletleri arasında işbirliğini derinleştirmektir. Aynı zamanda barış ile istikrara katkıda bulunarak demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü gibi temel ilkelere bağlılıklarını ortaya koymaktadır. Tabi ki de bu işbirliği

ve dayanışma üye ülkelerin ortak kültür, tarih, kimlik ve Türk dili konuşan halkların dil birlikteliğiyle ortak temelde inşa edilmektedir (<https://www.turkkon.org/tr/turk-konseyi-hakkinda>).

Örgütün, Nahçıvan Anlaşması'nın 2. Maddesinde yer alan temel amaç ve görevleri şunlardır:

- “- Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi;*
- Bölge ve bölge dışında barışın korunması;*
- Dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi;*
- Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi;*
- Ortak amaçlarla ilgili her anlamda etkili bölgesel ve çok yönlü işbirliğinin geliştirilmesi;*
- Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması;*
- Kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanması;*
- Hukukun üstünlüğünün amaçlanması, iyi yönetim ve insan haklarının korunması;*
- Eğitim, Bilim, teknoloji ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi;*
- Kitle iletişim araçlarıyla etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi;*
- Hukuki konularda bilgi değişimi ve adli işbirliğinin teşvik edilmesi.”¹*

3.TÜRKSOY Nedir ve Faaliyetleri Nelerdir?

Nahçıvan Anlaşması'nın 2. Maddesinde ortaya konulan temel amaç ve görevlerin etkili kapsamlı bir şekilde yerine getirilmesi ve sağlam temeller üzerine inşa edilebilmesi için halklara indirgenmesi, toplum tarafından benimsenmesi gerekli unsurlardan biridir. Bu anlamda da devreye TÜRKSOY girmektedir.

3.1.TÜRKSOY Nedir?

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı, Türk Dünyasında kurulan ilk işbirliği teşkilatıdır. **Türk dünyası'nın UNESCO'su niteliğinde olan TÜRK-**

1 Türk Devletleri Teşkilatı Resmi İnternet Adresi, <https://www.turkkon.org/tr/turk-konseyi-hakkinda>

SOY1993 yılında, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanları tarafından imzalanan anlaşmayla kurulmuştur. Sonrasında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti; Tataristan, Başkurdistan, Altay, Tıva, Saha, Hakas Cumhuriyeti ve Gagavuz Yeri TÜRKSOY'a gözlemci üye olarak dahil olmuştur. TÜRKSOY, Türk halklarının kültürel ve gönül birlikteliğini, kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için faaliyetlerini yürütmektedir. Bu hususta da TDT 'nin en önemli kültürel diplomasi aracıdır. Baktığımızda TÜRKSOY'un faaliyetleri üye ülkelerin kültür bakanlarından oluşan Daimî Konsey tarafından belirlenmektedir. Burada alınan kararlar da Genel Sekreterliği tarafından uygulanmaktadır(Türksoy Resmi Sitesi-<https://www.turksoy.org/tarihce>).

3.2.Faaliyetleri Nelerdir?

Daimi Konsey Toplantıları:TÜRKSOY'un faaliyetleri Türk Dili Konuşan Ülkeler Kültür Bakanları Daimi Konseyi tarafından belirlenir. Daimi Konsey'de alınan kararlar TÜRKSOY Genel Sekreterliği tarafından icra edilmektedir.

Geleneksel Etkinlikler: Ressamlar buluşmaları, opera günleri, edebiyat kongreleri gibi geleneksel faaliyetleriyle TÜRKSOY, Türk dünyası bilim adamı ve sanatçılarının tecrübe alışverişlerine imkan sağlamaktadır.

Nevruz Kutlamaları: Türk dünyasının ortak geleneği olan Nevruz, TÜRKSOY'un çalışmaları sayesinde bütün insanlığa mâl edilmiştir. UNESCO Genel Merkezi'nde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen kutlamaların yanı sıra TÜRKSOY bugüne dek üye ülkelerinin dışında, İngiltere, Almanya ve Avusturya'da baharın gelişi Nevruz'u kutlamıştır.

Bilimsel Çalışmalar: Türk halklarının ortak geçmişini; dil, edebiyat, kültür ve sanatını bir bütün halinde ele alan pek çok bilimsel çalışmaya imza atan TÜRKSOY, ilan ettiği anma yılları, anma etkinlikleri ve yıl boyu farklı lehçe ve dillerde okuyucularla buluşturduğu eserlerle, Türk dünyasının mümtaz şahsiyetlerinin bırakmış oldukları kültürel mirası gelecek nesillere aktarmaktadır.

Türk Dünyası Kültür Başkentleri: Kendini sürekli geliştiren ve yeniliklere imza atan Türksoy'un kültür hayatına katmış olduğu yeniliklerden biri de, Türk dünyası kültür başkenti uygulaması olmuştur. Şehirlerimizin kültür ve sanat hayatına renk katan uygulama kapsamında Türkiye Cumhuriyetlerin birçok şehri Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmiştir.

Özel Projeler: Opera, Oratoryo, kpmser gibi TÜRKSOY'un gerçekleştirdiği özel projelerden bazılarıdır (Türksoy Resmi Sitesi-<https://www.turksoy.org/>).

Teşkilat'ınve amaçlarının sağlam temeller üzerinde gelişerek geleceğe taşınması için en önemli faaliyet alanı,"halklar arası iş birliği"nin kurulmasıdır. TDT üye devletlerarası ilişkilerin toplumsal düzeyde de bir anlam ve karşılık bularak ortak değerlerin bir paydada toplanmasının tek yolu birbirlerini tanımalarından geçmektedir. Bu TDT'nin hem devlet hem de millet düzeyinde yani tek taraflı değil, çift yönlü inşasını imkansızlayabilir (Kriter, 2021: <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-devletleri-teskilati-siyasi-ekonomik-ve-kulturel-ciktilar/>).

4. Türk Dünyası 2040 Vizyonu

Var olan faaliyetlerin etkinliklerini arttırmak adına bu hususta 2021 İstanbul Zirvesinde önümüzdeki 20 yılda Türk Devletleri Teşkilatı'nın önceliklerinin, gelişiminin ve gidişatının bir sonraki aşamasına rehberlik etmesi adına 2040 Vizyonu ortaya konulmuştur.

Türk Dünyası 2040 Vizyonu kapsamında neler yapılacağına baktığımızda;

- *Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortak çıkar konularında Üye Devletlerarasında düzenli diyalog, istişareler ve işbirliğinin temel çok taraflı platformu olarak rolünün güçlendirilmesi;*
- *Üye Devletler halklarını yaklaştırma ve etkileşim konusunda ortak Türk kimliğinin kültürel zenginlik kaynağı olarak kullanması,*
- *Üye Devletler ve halklarının işbirliğine dayalı sinerjisinin, küresel ortak malların geliştirilmesine ve korunmasına katkıda bulunmak ve yeterli işbirliği mekanizmaları ile daha temsili ve katılımcı bir uluslararası düzen oluşturmak için kanalize edilmesi,*
- *Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortak turizm projeleriyle, Üye Devletlerin zengin kültürel ve tarihi mirasının yanı sıra doğal cazibe merkezlerinden daha iyi yararlanmak adına bölgenin bir turizm merkezine dönüştürülmesi ve turizm potansiyellerinden tam olarak yararlanmak için antik İpek Yolu boyunca turizm hedeflerinin çeşitlendirilmesi,*
- *Üye Devletlerde hizmetlerin ve turistik ürünlerin kalitesinin artırılması amacıyla turizm altyapı, üst yapı ve hizmet sektörüne yapılan yatırımların desteklenmesi, hedeflenmektedir.*
- *Türk Kültürünün, değerlerinin, geleneklerinin, sanatının ve mirasının, Türk İşbirliği Teşkilatları'nın ilgili uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde ortak çabalarıyla dünya çapında tanıtılması, - Ulusal kültür, eğitim ve gençlik politikalarının daha fazla uyumlaştırılmasının sağlanması,*

- Üye Devletlerde daha iyi iletişim sağlamak için alfabe ve terminolojide birliğin sağlanması adına kapasite oluşturulması, - Türk Devletleri Teşkilatı bölgesinin, akademik ve bilimsel araştırma, öğrenme ve yenilik merkezi haline getirilmesi.
- Türk Dünyası'nda birlik, beraberlik ve dayanışma bilincine sahip bir nesil yetiştirmek amacıyla gençlik hareketliliği, değişimi ve eğitimi konularında ortak projelerle gençlik işbirliğini, kapsamlı bölge içi işbirliğinin vazgeçilmez bir unsuru haline getirilmesi,
- Kamu diplomasisi programları ve faaliyetleri yoluyla ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde sorumlu ve işbirlikçi bir bölgesel aktör olarak Türk Devletleri Teşkilatı'nın rolünün ve faaliyetlerinin güçlendirilmesi, hedeflenmektedir.
- Çeşitli yenilikçi turizm programları ve projeleri ile bölgenin eski ve çağdaş kültürel mirasını ortaya çıkarma, Eko-turizm, mutfak turizmi, macera turizmi, sağlık turizmi, manevi/kutsal turizm vb. alanlarda çeşitli turizm paketleri, kültürel güzergâhlar ve turlar geliştirme ve bunları tanıtma ile Üye Devletleri ulusal mevzuatlarına uygun olarak seçili üçüncü tarafların vatandaşları için turizm ve vize kolaylığının artırılması amaçlarıyla ortak bir pozisyon geliştirilmesi,
- Türk toplumları arasındaki ortak noktaları daha fazla keşfetmek, birlik ve beraberlik duygusunu zenginleştirmek için Üye Devletlerin ilgili kurumları tarafından ortak sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetler geliştirme,
- Halkları bir araya getirmek için her yıl ortak film festivalleri ve müzik ile sanat etkinlikleriyle birliktediğer benzer etkili kültürel aktivitelerin düzenlenmesi, hedeflenmektedir.²

Sonuç

Türk devletleri Teşkilatı yapısı, amaçları ve faaliyetleri doğrultusunda baktığımızda kültürel diplomasi ile halklar arası işbirliğinin sağlanması ve halkların bu hususta yakınlaşması önem arz etmektedir. Bu politikaların etkinliklerin arttırılması için birtakım hedefler ortaya konulmuştur.

Ortak dil, tarih, kimlik ve kültür olmak üzere 4 ana sütuna dayanan Türk Devletleri Teşkilatı'nın geleceğini inşa etmek için 2040 Vizyonu oluşturulmuştur. Ortak kültür, değer ve manevi mirasın korunması ve geleceğe aktarılması adına bu hedefler büyük önem arz etmektedir. Yapılan ve yapılacak olan faaliyetlerle kültürel diplomasi etkinlik kazanacak ve karşılıklı yarar sağlayan işbirliğinin de temeli güçlenecektir. Bu hususta devletler politikalarıyla STK'lar işbirlikleri ve faaliyetleriyle bu kültürel birliğin inşasına katkı sunarak bu etkinliği arttırmalıdır.

2 Türksoy Resmi Sitesi-<https://www.turkkon.org/>

Aynı şekilde eğitim, bilim, gençlik ve spor medya sektöründe de hedeflenen amaçlara ağırlık verilmelidir. Stratejik ortaklık ve stratejik iletişimin geliştirilmesi adına çözümler üretilmelidir. Medya sektöründe kamu ve özel kuruluşlar arasında iş birlik pekiştirilerek, dizi film ve belgesel gibi programlarla üye devletler tanıtılmalı ve halkları tanıştırılmalıdır. Bununla birlikte dünyada örnekleri görülen bölgesel şarkı yarışmaları, bilim festivalleri ve olimpiyatlar düzenlenebilir. Kültürlerarası alışverişin gerçekleştirilmesi ile bu yakınlaşma daha çok artacak ve halkta uyandırdığı etki de bu doğrultuda büyüyecektir. Türk Devletleri ve TDT üye ülkeleri halklar arası işbirliği ve yakınlığı artarak ilişkiler sağlamlaşacaktır.

Kaynakça

- Alpar, G. (2022). Kültürel Antropoloji Yönüyle Moğolistan İncelemesi, Doğu Asya Araştırmaları Dergisi, 5(10), s.39-64.
- Avşar, Zakir vd. (2022). Türkiye'nin Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Kültürel Diplomasi ve İletişim, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı: İstanbul, 46-167.
- Purtaş, Fırat. (2021). Türk Cumhuriyetlerinin Kültürel Entegrasyonu ve Türksoy, Tasam: 1-3.
- Tokmak, Mehmet Can. (2020). Kültürel Diplomasi Perspektifinden Uluslararası İletişim Stratejileri Değerlendirilmesinin: Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yabancı Temsilcilikler Üzerine Bir İnceleme, İstanbul: 41-42
- Topsakal, İlyas- Zengin, Alperen Kürşad, Kriter Siyaset Toplum ve Ekonomi Dergisi, Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar, Yıl 6, Sayı 63, Aralık 2021:
- Yağmurlu, Aslı, Kültürel Diplomasi: Kuram ve Pratikteki Çerçevesi, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, 2019, 12 (2): 1182-1190

Elektronik Kaynakçalar

<https://www.turksoy.org/>

<https://www.turkkon.org/>

<https://www.turkkon.org/tr/turk-konseyi-hakkinda> Türk Dünyası 2040 Vizyonu,2021: 1-16.

<https://relacionateypunto.com/que-es-la-diplomacia-cultural/>

<https://www.turkedebiyati.org/kultur-nedir-kultur-hakkinda-kultur-anlami/>

<https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/KulturelDiplomasiveIletisimPRESS.pdf>

Resim Kaynakça

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-yukselen-gucu-turk-devletleri-teskilati-644709.html> - TRT Haber Resmi Sitesi

<https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/KulturelDiplomasiveIletisimPRESS.pdf>

Resim Kaynakça

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyanin-yukselen-gucu-turk-devletleri-teskilati-644709.html> - TRT Haber Resmi İnternet Sayfası

KAFKASYA KÖRDÜĞÜMÜ VE KARADENİZ-HAZAR İŞBİRLİĞİ MODELİ

İsmail SAFİ*

Öz

Kafkasya bölgesi Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birbirine yaklaştığı kilit bir noktada yer almaktadır. Jeopolitik öneminden dolayı tarih boyunca sürekli güç mücadelelerine sahne olan bu bölge günümüzde de önemini artırarak devam ettirmektedir. Küresel aktörler ve bölgesel güçler arasında bazen kolaylaştırıcı bazen de sınırlayıcı bir rol oynayan, Türk Dünyası ve Kuşak-Yol projesinin güzergahında yer alan Kafkasya geleceğin büyük mücadelelerinin de kilit noktası olacaktır. Karadeniz ve Hazar havzası ülkeleri tarafından oluşturulacak yeni bir işbirliği modeli küresel ve bölgesel barışa ve refaha büyük katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Karadeniz ve Hazar Havzası, Türk Dünyası, Kuşak Yol

* Doç. Dr. Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Cumhurbaşkanlığı Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu Üyesi.

???

Abstract

It is located in a key region where the continents of Europe, Asia and Africa converge. From Geopolitics, this ongoing phase throughout history continues these power struggle. The Turkish World and the Caucasus, which is on the route of the Belt-Road project, which plays a facilitator or limiting role between the global actors and regional powers, will also be the key to the great power struggle of the future. Black Sea basin and a new model to be created by the Caspian basin will contribute greatly to global and welfare.

Keywords: Caucasus, Black Sea and Caspian Basin, Turkish World, Belt Road Initiative

1. GİRİŞ:

Kafkasya bölgesi tarihte olduğu gibi bugün de başta Türkiye olmak üzere bölgesel ve küresel barış ve refah için kilit bir özelliğe sahiptir. Kafkasya tarih boyunca Karadeniz ve Hazar havzasını ve Ortadoğu'yu birbirine bağlayan güzergâh üzerinde olduğu için büyük güçlerin rekabet ve mücadele alanı olmuştur.

Günümüzde ekonomik ve ticari olarak yükselen Çin'in desteklediği Kuşak-Yol Projesi üzerinde bulunan Kafkasya çok daha önemli hale gelmekte birçok fırsat ve imkân sunmanın yanı sıra büyük risk ve meydan okumalara da kapı aralamaktadır. Bu noktadan hareketle, bu bildiride, Kafkasya üzerinde etkili olan bölgesel ve küresel güçler irdelenerek, barış ve refaha katkı sunacak öneriler dile getirilecektir.

2. ULUSLARARASI SİSTEM, HAKİMİYET TEORİLERİ VE KAFKASYA

Tarihten günümüze Romalılar, Türkler (Osmanlılar), İngilizler, Ruslar, Amerikalılar vb güçlü devletler ya da imparatorluklar uluslararası düzenin kurucusu ya da etkileyici unsuru olmuşlardır. II. Dünya Savaşına kadar İngiltere'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin egemen olduğu, sonrasında SSCB ile iki kutuplu bir uluslararası sistem egemen olmuştur.

*"Dünyaya hâkim olma düşüncesi, Büyük İskender'den Roma İmparatorlarına, Cengiz Han'dan Timur'a kadar, tarih boyunca rastlanan yaygın bir idealdir. Bu düşünce Osmanlı klasik çağının da ana temasını oluşturur."*¹

Bugün dünyanın kaderine hükmetmek isteyen devletler Alfred Mahan "Deniz Hakimiyeti" teorisi, Mackinder Kara Hakimiyet" teorisi, Nicholas Spykman "Kenar Kuşak" teorisi, Zbigniew Brzezinski "Büyük Satranç Tahtası" teorisi, Samuel Huntington "Medeniyetler Çatışması" teorisi, Francis Fukuyama "Tarihin Sonu" teorisi gibi teorileri geliştirmiş ve uygulama çabası içine girmişlerdir.

Mackinder'in "Kara Hakimiyet Teorisi"ne göre Dünyanın merkezi (Kalpgahu) Doğu Avrupa-Ortaasya-Sibirya bölgesidir. Kalpgaha sahip olan dünyaya sahip olur. SSCB bu doğrultuda bu bölgeleri elinde tutmaya çalışmıştır. Kafkasya ise bu kalpgahın tam ortasında yer alır.

Spaykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi ise; Kalpgahu çevreleyen ve Türkiye'nin de dahil olduğu alandır. Bu teori SSCB'yi çevrelemek için kullanılmıştır.²

1 Ali Fuat Bilkan, **Osmanlı İmparatorluk İdeolojisi**, s. 54.

2 Fahri Erenel, "Jeopolitik Teoriler ve Avrasya'nın Merkezinde Güç Savaşları", **Avrasya Dosyası**, Yıl 2021, Cilt 12, Sayı 1, 1-29, 28,06,2021

Haritaya bakıldığında Kara Hakimiyet alanı ile Kenar Kuşak alanının Kafkasya'da kesiştiği görülecektir.

Alfred Mahan'ın Deniz hakimiyet teorileri ile İngiltere "üzerinde güneş batmayan" bir imparatorluk inşa ederken; deniz yolları ve ticaretinin artmasıyla Osmanlı İmparatorluğu toprakları, Avrasya karası ve İpek Yolu'nun önemi giderek azalmıştı.

Fakat günümüzde jeopolitik güç dengesi yeniden değişmeye, Avrasya karası ve Kafkasya geçidi önem kazanmaya başlamıştır.

Özellikle son üç yüz yıldır küresel hegemonyayı elinde tutan ABD-AB önderliğindeki Batı ittifakının giderek güç kaybettiği gözlenirken, Çin-Hindistan-Türkiye gibi Doğu ülkelerinin güç kazanmaya başladığı görülmektedir. Batının ekonomik gücü nispeten zayıflasa da siyasal- yönetsel altyapı, sosyo-kültürel ağırlığı ve teknolojik kapasitesinin yanı sıra, politik kurgu ve stratejik oyun kabiliyetlerinin bir süre daha gücünü koruyacağı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, yeni dönemde ABD'nin tek kutuplu süper güç olma ihtimali giderek zayıflasa da iki ya da 3 kutupluluğa evirilen bir dünyada ağırlığının devam edeceği ön görülebilir.

Esasen ABD ve Avrupa'nın öncülük ettiği Batı hegemonyası "işgal ve sömürü" düzenine dayanan bir düzendir. "Batulular Afrika'ya geldiklerinde onların elinde İncil, bizim elimizde topraklarımız ve madenlerimiz vardı. Bize gözlerimizi kapayarak dua etmeyi öğrettiler. Gözlerimizi açtığımızda bizim elimizde İncil, onların elinde topraklarımız ve madenlerimiz vardı."³ sözü bunu en güzel şekilde açıklamaktadır.

Dolayısıyla sömürü ve çıkar alanı üzerinde kurulan Batı hegemonyasının oluşturduğu uluslararası sistem de adil ve insani niteliklerden uzaktır.

II. Dünya Savaşının galipleri tarafından oluşturulan BM yapısı da bu adaletsizliğin somutlaşmış bir göstergesidir. Cumhurbaşkanımız Sayın Erdoğan'ın BM kürsüsünde "Dünya 5'ten Büyük" mottosunu haykırsa da⁴, öğrenilmiş çaresizlikle yoğrulan zavallı ulusların zihninde maalesef dünya 5'ten büyük değildir. "Haklı"nın değil, "güçlü"nün egemen olduğu bir dünyayı resmeden BM yapısı adil olmadığı gibi dünya barışına katkı sağlamaktan da uzaktır.

ABD özellikle 2. Dünya Savaşından sonra öncülük ettiği uluslararası düzen kuruluşu ve başat güç unvanını kaybetmeye başlamıştır. "Özetle 1945 sonrasındaki döneme baktığımızda istisnalar, anlaşmazlıklar ve kırılğanlıkla daha en başta bozulmuş zayıf bir sistem karşımıza çıkıyor. Sistemin içindeki büyük güçler sıklıkla

3 Jomo Kenyatta, Kenya Kurucu Devlet Başkanı

4 Recep Tayyip Erdoğan, **BM 69. Güvenlik Kurulu Toplantısı**, 30 Eylül 2014, New York.

kurallara karşı geldi, bunu en sık yapan ise Amerika Birleşik Devletleri oldu. 1947 ve 1989 yılları arasında Amerika, bir yandan liberal uluslararası sistemi kurmaya çalıştığı sırada, diğer ülkelerde toplam 72 kez rejim değişikliğine teşebbüs etti. Üstelik bunu BM onayı olmadan yaptı.”⁵ Yani ABD kendi kurguladığı ve liderlik ettiği uluslararası sistemi yine kendi elleri ile berbat etmekten geri durmadı.

3. YÜKSELEN AVRASYA, YENİ DÜZEN ARAYIŞLARI VE KAFKASYA

a. Rusya: SSCB Mirası ve Yeni Avrasyacılık

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, “Yakın Çevre” politikası çerçevesinde Kafkasya'daki etkinliğini artırmaya çalışan Rusya için bölge ülkelerinin Bağımsız Devletler Topluluğu'na üyeliklerinin sağlanması ve bölgede yeni Rus askeri üslerinin kurulması en önemli stratejik hedefler arasında yer almıştır. Özellikle Putin döneminde aktif bir dış politika yaklaşımını benimseyen Rusya, “Çok Kutuplu” bir uluslararası sistemi ön görmekte, küresel ve bölgesel hegemonyasını artırmak için de “Yeni Avrasyacılık” fikrini savunmaktadır.

“Rus İmparatorluğu” ve “Rus Çarlığı” geçmişine vurgu yapan, SSCB'nin dağılmasını ise bir türlü içine sindiremediğini belli eden Vladimir Putin, NATO genişlemesi tehdidini gerekçe göstererek, Gürcistan'ı parçalamış, Kırım'ı işgal etmiş ve Ukrayna'ya savaş açmıştır. Bunlarla sınırlı kalmayacağı anlaşılan Putin, Baltık ülkelerine, Doğu Avrupa ve Balkanlara yönelik tehditlerini de açığa vurmaktan çekinmemektedir.

“Bağımsız Devletler Topluluğu”, “Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü” ve “Kolektif Güvenlik Örgütü” gibi küresel etkili-bölgesel örgütlere öncülük eden Rusya küresel rekabet ve güç denkleminin dışında kalmak istememektedir.

Kafkasya ve Orta Asya'yı arka bahçesi olarak gören Rusya; Renkli Devrimlerle Batı yanlısı politika takip eden Gürcistan'a savaş açmış ve Abhazya ile Güney Osteya'yı Gürcistan'dan koparmıştır. Benzer şekilde, Batı yanlısı bir hükümet ihtimaline dahi tahammül edemeyen Rusya Ermenistan'ın Karabağ'da Azerbaycan karşısında tarihi bir mağlubiyet almasına da sessiz kalmıştır.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'yi NATO'nun Rusya'ya yönelik “ön cephe hattı” olarak gören Rusya, günümüzde ise Türkiye'yi Balkanlardan Kafkasya'ya, Orta Asya'dan Ortadoğu'ya, hatta Afrika'ya kadar, hem “can sıkıcı bir rakip” hem de işbirliği yapabileceği “müttefik” adayı olarak görmektedir.

5 Fareed Zakaria, *Pandemi Sonrası Dünya İçin On Ders*, Çev. Yasemin Karalı, Kırmızı Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2021, s. 204

b. Tarihi İpek Yolundan Kuşak-Yol Projesi'ne Çin Yayılmacılığı

Çin'in Kuşak Yol projesi ile tarihi İpek Yolu güzergahı tekrar eski önemini kazanmaya başlamıştır. Özellikle Çin'in ekonomik bir büyüme süreci içerisine girmesiyle Çin'de üretilen malların dünya pazarlarına ulaşımı sağlanacaktır. Pekin'den başlayıp, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkasya'yı geçip ülkemize ulaşan oradan da Avrupa'ya ve Londra'ya kadar ulaşacak güzergahın önemi ortaya çıkmıştır.

Nitekim yaklaşık 5 milyar insan ve dünya ekonomisinin %40'na etki edecek olan bu proje, yeni dünya düzenin de ana merkezini oluşturacaktır. Bir kuşak bir yol projesi, deniz ve kara yolu hatları ile birlikte toplamda 70'ten fazla ülkeyi kapsamaktadır.

Özellikle gelişmekte olan bölge ülkeleri için bulunmaz bir fırsat olan bu proje, başta Ortadoğu ve Kafkasya olmak üzere Orta Asya ve Afrika ülkelerinin dünya ekonomik pazarına katılmalarına da imkân sağlayacaktır. Bir kuşak bir yol projesi, Türkiye'ye sağlayacağı ekonomik getirilerin yanı sıra Türk devletleri ile ikili ilişkilerini geliştirme fırsatı da sunacaktır.

Huntington" Medeniyetler Çatışmasının" Hıristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasında meydana geleceğini öngörmüş ve bu fikri destekleyen kanıtlarını da sıralamıştır. Ancak Çin'in dahil olacağı başka bir mücadele daha olası görülmektedir."⁶ Çin küresel mücadelenin yanı sıra, başta Tayvan ve Hindistan olmak üzere, Güney Çin Denizi bölgesindeki birçok ihtilaflı alanı yeniden ısıtacaktır.

Çin ekonomik ve teknolojik büyümesini devam ettirmek amacıyla daha fazla kaynağa ihtiyaç duyduğunda, kuzey, güney ve batı yönünde genişlemek eğilimi içine girmesi muhtemeldir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere, bölgedeki irili ufaklı tüm ülkeler Çin'in bu yayılımından nasibini alacaktır. Sonunda ekonomik, askeri ve teknolojik gelişimini tamamlayan Çin bölgesel ve küresel hegemonya için harekete geçecektir.

Savaş Sanatları alanında ünlü olan Çinliler ne zaman harekete geçeceklerini de gayet iyi bilmektedirler. "Muzaffer komutan önce kazanıp sonra savaşır, diğerleri ise önce savaşır sonra kazanmaya çalışır" (Sun Tzu).⁷ Çin stratejik bir politika takip ederek, bir taraftan ekonomik ve teknolojik gelişmesini durmaksızın sürdürürken, diğer taraftan da başta Afrika olmak üzere, dünyanın her tarafında tarım arazileri, maden sahaları ve limanları ele geçirmektedir. Çin hazırlanmakta olduğu küresel liderlik yolunda binlerce yıldır çok iyi bildiği

6 Harm De Blij, **Coğrafya Neden Önemlidir?** Çev. Fatma Yavaş-Baki Kaya, Hece Yayınları, Ankara, 2021. s. 232.

7 Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, Çev. Pınar Erturan, Remzi Kitabevi, 2016, İstanbul.

savaş hileleri ile kendini saklayarak ve unutturarak hedefine doğru emin adımlarla yol almaktadır. Yaklaşan tehlikenin farkında olan ABD, Çin'in yürüyüşünü belki yavaşlatabilir ama onu durduracak güce sahip değildir.

ABD ve müttefikleri başat rakip olarak gördükleri Çin'i Pasifik'te baskılayabilir. Rusya ve Hindistan da Çin'e direnebilir. Ama Türkiye'nin öncülük edeceği Orta Asya Türk Devletleri de güçlü bir birlik haline gelirse Çin'in bölgeye girişi kontrol edilebilir.

c. Kafkasya Kördüğümü ve Bölgesel Güç Mücadeleleri

Kafkasya adını ilk defa Yunan tragedyalı şairi Aiskhylos'un İ.Ö. 490 yılında yazdığı "*Zincire Vurulmuş Prometheus*" oyununda geçen "Kavkasos" dağından alır.

Tarih öncesi çağlardan Ortaçağa kadar gerek ticaret gerekse savaşlar ve fetih yoluyla Kafkasya'ya giren eski Anadolu ve Mezopotamya kavimleri, Türk kavimleri, Romalılar, Bizanslılar, Kimmerler, Moğollar, Ceneviz ticaret kolonileri, Araplar, İskitler Kafkas sosyo kültürel yapısını oluşturan çeşitli unsurları bölgeye getirerek Kafkasya halklarının etnik ve sosyo kültürel yapısının şekillenmesinde rol oynamışlardır.⁸

Ön Asya'nın giriş kapısı ve tarihi İpek Yolu güzergahının en önemli noktalarından biri olan, enerji ve enerji nakil hatlarının geçiş güzergahında yer alan, içerisinde barındırdığı etnik ve kültürel çeşitlilik dolayısıyla kültürel açıdan oldukça zengin bir bölge olan Kafkasya tarih boyunca çatışmalara sahne olmuştur.

Bir kehanete göre "*Gordion Düğümü*"nü çözen kişi Asya'nın (Bilinen Dünyanın) hâkimi olacaktır. Bu efsaneyi bilen ve Anadolu'ya (Polatlı) gelen Büyük İskender önce düğümü çözmek için çaba sarf eder ama bunun imkânsız olduğunu görünce düğümü kılıcı ile keser.

Kafkasya Avrupa, Asya ve Ortadoğu arasında bir Gordion kördüğümüdür. Düğümü çözene, tarihi kehanetlerde de olduğu gibi, Asya'nın kapıları yine açılacaktır. Yıllarca çözülemeyen Karabağ kör düğümünü Azerbaycan Ordusu kılıç ile kesmiştir. Şimdi kehanet yeniden gerçekleşiyor. Karabağ zaferi ve Zengezur Koridorunun açılması ile Asya yolu (Turan) sonuna kadar açıktır. "*Şuşa Beyanamesi*" Azerbaycan-Türkiye-Türk Dünyası işbirliğinin somutlaşmış ifadesidir.⁹

8 Ece Trapş, "Osmanlı Devleti ve Abhazya Krallığı ilişkileri", *Abhazyapostasi.com*, 3 Mayıs 2022.

9 T.C. Resmi Gazete, 15 Haziran 2021 tarihinde Şuşa'da imzalanan ve 7355 Sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti

Gordion düğümünün üç kör ucu vardır:

- Birincisi; Kuzey-Güney aksı bağlayan Rusya-Ermenistan-İran.
- İkincisi; Doğu Batı aksını bağlayan Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan (BTC-BTE-BTK).
- Üçüncüsü; Londra ile Çin'i bağlayan Kuşak-Yol. (Geniş Doğu-Batı)

Karadeniz ve Akdeniz Havzası üzerinde kurulan ve başkenti İstanbul olan Roma İmparatorluğu için nasıl “*Bütün yollar Roma'ya çıkar*”¹⁰ denmişse, bugün de “*Bütün yollar Kafkasya'ya çıkar*” sözü geçerlidir. Şayet bugün Kafkasya kördüğümü çözülür ve bölgede güçlü bir işbirliği sağlanırsa, Avrupa'dan Orta Asya'ya tüm yollar açık olacaktır. Tıpkı, kehanette olduğu gibi...

YENİ ULUSLARARASI SİSTEM ARAYIŞLARI ve KAFKASYA BÖLGESİ İÇİN ÖNERİLER:

1. BÖLGESEL İHTİLAFLAR ÇÖZÜLMELİDİR

a. Karabağ Sorunu:

Azerbaycan işgal edilen topraklarının işgalden azat olması için barışçı yollarla 30 yıldır verdiği mücadele bir sonuç vermeyince, Azerbaycan Ordusu meşru egemenlik haklarını kullanmış Karabağ'ı geri almıştır. Türkiye olarak kardeş Azerbaycan halkının bu haklı ve onurlu savaşında onun yanında durduk.

Ermenistan artık; *işgaller, Sözde Soykırım Meselesi ve Nefret Söylemi*” ile bir yere varılamayacağını anlamalıdır. Tarihte Osmanlı'da olduğu gibi, “*milleti sadıka*” ruhuna dönüş yaparak Türkiye ve Azerbaycan ile işbirliğinin geliştirilmesi yollarını aramalıdır. Türkiye ve Azerbaycan kapılarının açıldığı bir Ermenistan barış, refah ve huzur içinde bir yaşam alanı bulabilir.

b. Abhazya ve Osetya Sorunu

Fatih Sultan İstanbul'u fethettikten bir yıl sonra 1454 yılında Abhazya'yı fethetti ve burası Ruslarla yapılan Edirne Anlaşması'na kadar tam 375 yıl “**Osmanlı Toprağı**” olarak kalmıştır.¹¹

Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesinin onaylanmasına 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesininin 2. Ve 3. Maddesi gereğince karar verilmiştir. 23 Mart 2022.

10 İstanbul'da Ayasofya Meydanı'na yakın bir yerde bulunan ve bugün hala ayakta olan **Milyon Taşı** Roma İmparatorluğu döneminde dünyanın merkezi olarak kabul edilmiş ve tüm mesafeler buraya göre ölçülmüştür.

11 Bugün Abhazya'nın başkentindeki Osmanlı kalesinde Hilal-Yıldızlı Osmanlı bayrağı dalgalanmaktadır.

Bugün “Türkiye’de büyük bir Abhaz topluluk” yaşamaktadır. Abhazyada yaşayan Abhaz nüfus 200 bin iken, bu rakam Türkiye’de yarım milyon civarındadır.¹² Ve hepsi de Türkiye’ye yürekten bağlı saygın ve onurlu vatandaşlarımızdır.

Esasen Karadeniz’de **250 km sahili** olan Abhazyada **MEB** ile komşumuzdur.

Kafkas Dağlarından beslenen Abhazyada dünyanın en zengin “Su” kaynaklarına sahip ülkelerden biridir. Zengin mineralli bu sular tıpkı Mavi Akım gibi, Karadeniz’in altından borularla Türkiye’ye getirilebilir. Türkiye’nin su ihtiyacını çözecek bu proje, orta uzun vadede Ortadoğu Arap ülkelerine kadar uzatılabilecektir. (Abhazyada-Trabzon-Ankara-Konya-Manavgat-Kıbrıs-Kudüs-Mekke-Medine). Gürcistan da bu projeye ortak olabilir.

Abhazyada ile “*Diplomatik Tanınma*” olmaksızın “*sosyal-ekonomik*” ilişkilerin geliştirilmesi temin edilmelidir. Türkiye nasıl ki Rusya’nın “Kırım”ın işgalini kabul etmeyip ama Batı’nın Rusya’ya karşı uyguladığı ambargolara da katılmadıysa burada da aynısını yapabilir. Yani Abhazyada’nın Gürcistan’dan ayrılmasını kabul etmeyebiliriz. Ama bundan dolayı da kardeş Abhaz halkına “*ambargo*” uygulamak zorunda değiliz. Bu anlamda Türkiye Gürcistan’a karşı görevini fazlasıyla yerine getirmiştir. Ama daha fazlasına ısrar etmek hem kardeş Abhaz halkına, hem Gürcü halkına, hem de bölgesel barış ve refaha zarar verecektir. Çözülmeyen bu sorunlar ilerde daha fazla cerahat üretecek ve ortaya çıkacak komplikasyonlar herkese zarar verecektir. Dolayısıyla, Abhazyada-Türkiye ilişkilerinin gelişmesi başta Gürcistan olmak üzere bölgesel barışa ve refaha katkı sağlayacaktır.

2. KAFKASYA BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ MEKANZİMASI DESTEKLENMELİDİR

Cumhurbaşkanımız Sayın Erdoğan ve Sayın İlham Aliyev’in Güney Kafkasyada bölgesinde kalıcı barışı sağlamak için önerdiği; Türkiye, Rusya, İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında oluşturulacak 6’lı iş birliği platformu hayati önem arz etmektedir.

Özellikle Karabağ Savaşı’ndan sonra Azerbaycan-Ermenistan arasında başlayan barış görüşmeleri, Kafkasyada için yeni bir fırsata dönüştürülerek, bölgesel barışı güçlendirecek ve ebedileştirecek bir hüviyete büründürülmelidir.

¹² Aslan Aguajba, “Türkiye’de Abazalar”, Çev. Talgat Nurbergen – Habat Şogan, Çerkes Dernekleri Federasyonu, Araştırma/Analiz. 17 Ağustos 2016.

3. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI GÜÇLENDİRİLMELİDİR

Balkanlardan, Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya yani, "Adriyatik'ten Çin Seddi"ne bir Türk işbirliği alanı mevcuttur. Merkez Asya'da Rusya-Çin-Hindistan gibi büyük güçlerin arasında kalan görece zayıf, kırılğan ve istikrarsız Orta Asya bölgesi güçlendirilerek barış, refah ve istikrar alanına dönüştürülmelidir. Bu başta bölge ülkeleri olmak üzere tüm dünyanın yararınadır.

Bu gerçeklikten hareketle, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın üye olduğu "Türk Devletler Teşkilatı"nın güçlendirilmesi ve tahkim edilmesi desteklenmelidir. Aksi durumda bu zayıf bölge diğer büyük bölgesel güçlerin ve yabancı güçlerin çıkar çatışması ve rekabet alanına dönüşecek ve bölge istikrarsızlaşacaktır. Özellikle Orta Asya bölgesinde kök salan "radikal örgütler" ve "terör şebekelerine" karşı bu ülkelere şimdiden yardım edilmelidir. Böylelikle "Turkuaz Kuşağı" olarak adlandırılan coğrafya, barış ve huzuru sağlanmış, müreffeh, güçlü ve saygın bir bölge olarak uluslararası sistemde yerini alacaktır.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurulduğunun ilan edildiği Türk Konseyi'nin İstanbul'da düzenlenen zirvesinde Türk Konseyi Üyeleri Azerbaycan'ın topraklarını Ermeni işgalinden kurtarmasını kutlamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan; "Azerbaycan'ın kazandığı zafer Türk dünyasının tamamını gururlandırmıştır. Hafta başında Karabağ topraklarının azatlığının birinci yıl dönümünü idrak ettik. Cumhurbaşkanı Aliyev başta olmak üzere Azerbaycan'daki tüm kardeşlerimi şahsım ve milletim adına tebrik ediyorum. Azerbaycan'ın kazandığı zafer Türk dünyasının tamamını gururlandırmıştır." diyerek, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e "Türk Dünyası Ali Nişanı"nı takdim etmiştir.¹³

Benzer şekilde, Rusya öncülüğünde kurulan "BDT", "Avrasya Ekonomi Birliği" ve "Kolektif Güvenlik Örgütü" ile Türkiye öncülüğünde kurulan "KEİ" ve "Türk Devletler Teşkilatı" yakın işbirliği içinde olmalıdır.

4. KARADENİZ-HAZAR EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN KURULMASI

TBMM KEİPA Türk Delegasyonu Başkanlığı yaptığım dönem, KEİ çalışmalarını yakından incelemiş, örgütün avantajları ve sınırları üzerinde de kafa yorma imkânı bulmuş ve bölgesel işbirliği üzerine yeni bir öneri sunma imkânı bulmuştum.¹⁴ KEİ toplantılarında dile getirdiğim bu öneri uluslararası

13 İsmail Safi, "Türk Dünyasında Entegrasyon Süreci ve Türk Devletler Teşkilatının Kuruluşu", Türk Dünyası Vakfı Yayınları, **Parlamentar Dergisi**, Aralık 2021, Ankara

14 TBMM Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi (KEİPA) Toplantıları, 2011-2013

delegasyonlar tarafından da hayli ilgi görmüştü. Bu önerinin gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir:

a. Havza Ölçeğinde Bakış

Bölgesel işbirliği modelleri "*Büyük Havza*" mantığı ile büyük ölçekler üzerinden düşünülmeli ve kurgulanmalıdır. Dünyada Atlantik, Pasifik, Hint, Arktik, Antartik gibi büyük okyanus havzaları, ya da Karadeniz, Hazar, Akdeniz gibi deniz havzaları, ya da Tuna, Nil, Dicle-Fırat, Kızılırmak, vb nehir havzalarından bahsedilebilir.

Yer şekilleri, yollar-geçitler, iklim, bitki örtüsü gibi etmenlerce belirlenen havza coğrafi bir kavram olduğu kadar, sonrasında insan toplulukları tarafından oluşturulan-geliştirilen, ekonomik, sosyal, kültürel ilişkilerle "medeniyet" bölgesi anlamı da kazanmıştır. Uygarlıklara beşiklik yapan bu havzaların en önemli özelliği kendi içinde ilişkili, bağımlı, bütünleşik ve tamamlayıcı bir nitelik gösteriyor olmasıdır.

Esasen tarihteki tüm imparatorluklar, daha fazla topraktan çok, bu medeniyet havzalarını ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. Roma İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu aynı coğrafya üzerinde yer almaları ve aynı sınırlara ulaşmaya çalışmaları tesadüf olabilir mi?

Dolayısıyla iki büyük medeniyet merkezi olan Karadeniz ve Hazar Havzası, Kafkasya üzerinden büyük bir ortak barış ve refah alanına dönüştürülmelidir.

b. Geçiş Ülkesi mi, Merkez Ülke mi?

Karadeniz Batı için "*enerjinin güvenli geçiş güzergahı*" olarak önem kazanmakta ve bizlere de bu şekilde dikte edilmektedir. Oysa enerjinin "*geçiş güzergâhı*" kadar, "*üretim kaynağı*" bölgesi (Hazar) de önemlidir. Esasen bölgeyi sadece "*enerji*" kaynakları üzerinden değerlendirmek de eksik olacaktır. Dolayısıyla daha geniş ölçekte Karadeniz-Hazar havzasının işbirliği modeli ön plana çıkarılmalıdır. Yani bölge bir "*geçiş*" bölgesinden çok, "*merkez*" bölge olarak görülmelidir.

c. Müslüman-Ortodoks / Slav-Türk İşbirliği

Balkanlardan Kafkasya'ya, Orta Asya'ya bu geniş alanda ağırlıklı olarak Müslümanlar ve Ortodokslar, Türkler ve Slavlar yaşamaktadır (200 milyon Ortodoks-Slav, 200 milyon Müslüman-Türk). Tarihsel olarak binlerce yıldır aynı bölgede yaşayan bu kadim halkların işbirliği büyük bir refah alanının

ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Kültürel-toplumsal açıdan büyük bir işbirliği imkan ve potansiyeli vardır.

d. Coğrafi ve Ekonomik İlişkinin Önceliği

Rusya'nın öncülük ettiği "Avrasyacılık" düşüncesi ve "Avrasya Ekonomik Örgütü" gibi yapılar genel ideolojik-politik temelli kurgular ve yapılar oldukları gerekçesiyle eleştirilse de bu geniş coğrafyada barış ve refah adına önemli fırsatlar da sunmaktadır. Oysa önerilen "Karadeniz-Hazar Ekonomi Örgütü" coğrafyaya vurgu yapar ve ekonomik ilişkileri önceler.

e. Kuşak-Yol Güzergahı

Karadeniz-Hazar havzası Pekin'den Londra'ya uzanan "Kuşak-Yol" projesinin de ana güzergahıdır. Dolayısıyla bu projeden yarar uman başta Çin ve Batı ülkeleri de bu havzanın işbirliği ve istikrarını destekleyecekler ve üretilen refaha da ortak olacaklardır.

SONUÇ

Tarihsel olarak binlerce yıldır, Anadolu, Balkanlar, Kafkaslar ve Asya bozkırlarında yaşayan Türkler bu coğrafyada büyük imparatorluklar ve medeniyetler kurarak zaman zaman bölgesel zaman zaman da küresel düzenin kurucusu olmuşlardır.

Tarihte 16 büyük imparatorluk kurmuş olan Türkler iki bin yıldır tarihe yön veren önemli bir güç olmuştur. Bugün 85 milyonluk güçlü Türkiye ile birlikte, bağımsız 6 Türk Cumhuriyeti, 200 milyondan fazla bir nüfus ile Avrasya'nın kalbinde yer almaktadır.

Esasen 1500'lü yılların dünya haritasına baktığımız zaman tam bir Türk hegemonyası görürüz. Bu tarihte Osmanlı Türkleri en geniş sınırlarına doğru yol alırken, diğer yanda Mısırda Memluk Türk devleti, Hindistan'da Babür Türk Devleti, İran ve Horasan'da Safeviler Devleti, Rusya'nın içlerine kadar Altınordu Devleti ve Orta Asya'da çeşitli Türk Hanlıkları yer almaktadır.

*"Bilindiği gibi 15. Yüzyılın ikinci yarısı ile 16.yüzyıl, Türk hükümdarların geniş bir alanda hüküm sürdükleri bir dönem olarak ortaya çıkar. Yavuz ve Kanuni gibi Osmanlı sultanlarının yanı sıra, Şah İsmail, Şeybani Han ve Babür gibi güçlü hükümdarların yaşadığı bu dönemdeki mücadelelerin büyük kısmı, bu Türk Devletleri arasında gerçekleşmiştir."*¹⁵

15 Ali Fuat Bilkan, *Osmanlı İmparatorluk İdeolojisi*, s. 33.

Kafkasya üzerinden Karadeniz havzası ile Hazar havzasını bir araya getirecek bir işbirliği modeli ile dünya barış ve refahına büyük katkı sağlanabilecektir. Esasen bu çalışmada ileri sürülen diğer öneriler de Karadeniz-Hazar Havzası Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün alt tamamlayıcıları (bileşenleri) olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Ali Fuat Bilkan, **Osmanlı İmparatorluk İdeolojisi: Klasik Dönemde Din, Toplum ve Kültür**, 1.Baskı, İletişim Yayınları, 2021, İstanbul.
- Aslan Aguajba, *“Türkiye’de Abazalar”*, Çev. Talgat Nurbergen – Habat Şogan, **Çerkes Dernekleri Federasyonu, Araştırma/Analiz**. 17 Ağustos 2016.
- David Passig, **2050 -İki Bin Elli**, Çev. Nita Kurrant, Koton Kitap Yayınları, 2010 İstanbul.
- Ece Trapş, *“Osmanlı Devleti ve Abhazya Krallığı ilişkileri”*, **Abhazyapostasi.com**, 3 Mayıs 2022.
- Fahri Erenel, *“Jeopolitik Teoriler ve Avrasya’nın Merkezinde Güç Savaşları”*, **Avrasya Dosyası**, Yıl 2021, Cilt 12, Sayı 1, 1-29, 28,06,2021
- Fareed Zakaria, **Pandemi Sonrası Dünya İçin On Ders**, Çev. Yasemin Karalı, Kırmızı Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2021.
- Harm De Blij, **Coğrafya Neden Önemlidir?** Çev. Fatma Yavaş-Baki Kaya, Hece Yayınları, Ankara, 2021.
- İsmail Safi, *“Türk Dünyasında Entegrasyon Süreci ve Türk Devletler Teşkilatının Kuruluşu”*, **Türk Dünyası Parlamenterler Vakfı Yayınları, Parlamenter Dergisi**, Aralık 2021. Ankara
- Orhan Keskintaş, Adalet, **Ahlak ve Nizam: Osmanlı Siyasetnameleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2017
- Pal Fodor, **Kızıl Elma**, çev. Özgür Kolçak, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2020,
- Recep Tayyip Erdoğan, **BM 69. Güvenlik Kurulu Toplantısı**, 30 Eylül 2014, New York.
- Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, Çev. Pınar Erturan, Remzi Kitabevi, 2016, İstanbul.
- T.C. Resmî Gazete, *“Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi”*, **Milletlerarası Anlaşma**, Sayı 31787, 23 Mart 2022.

TARİH IŞIĞINDA BÖLGESEL SORUNLAR VE ÇÖZÜMÜ

Osman KÖSE*

Öz

??

* Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Ankara.

???

Abstract

???

Kafkasya, sahip olduğu coğrafi özellikler, dil, din ve ırklar bakımından dünyanın en zengin çok kültürlü bölgelerinden bir yerdir. Birbirinden bağımsız dereler, tepeler ve bölgeyi Azak'tan Hazar denizine kadar bir uçtan diğere kat eden engin sıralı dağlara sahip olması, farklı kültürlerin asırlardır bu bölgede varlıklarını sürdürmelerini sağlamıştır. Araplar bu bakımından Kafkasya'ya, çok farklı dillerin konuşulduğu yer anlamında “*elsine-i cebel*” adını vermişlerdir.

Modern dönemde de aynı özelliklerini devam ettiren Kafkasya'yı coğrafi açıdan üç ayrı bölgeye ayırmak mümkündür. Don ve Volga nehirleri arasında yer alan ve tarım açısından verimli topraklara sahip olan Kuzey bölgesi, Kafkas dağlarının sıralandığı yani Azak'tan başlayarak Mozdok üzerinden Hazar denizine kadar uzanan orta bölge ve Trans Kafkasya olarak da adlandırılan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın yer aldığı Güney bölgesidir¹. Bölgede yer alan Daryal ve Derbent geçitleri, geçmiş dönemlerde olduğu gibi modern dönemde de özelliklerin devam ettirmektedir².

Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanan geniş ve stratejik alanı kontrol edebilen bir özelliğe sahip olması sebebiyle Kafkasya her zaman büyük güçlerin hedefi olmuştur. 16. asrın ortalarından itibaren doğuya doğru yayılmacı bir politika izleyen Ruslar da daha önceki asırlarda güç sahibi olan diğer devletler ve milletler gibi Kafkasya'yı hedef olarak görmüşlerdir. Rusların Kafkasya ve Orta Asya'yı hedef alan ilerleyişleri karşısında II. Selim döneminde Osmanlı devleti Don-Volga kanalı projesi ile Azak denizinden Hazar denizine kadar uzanan bir hat boyunca kanal açarak Rusya'nın önünü kesmek istemişse de bu girişim başarılı olmamıştır³. Daha 18. asır başlarında I. Petro döneminde Kafkasya'nın kuzeyi ve Hazar kıyıları Rusya'nın kontrolü altına girmiştir⁴.

18. asır başlarından itibaren bölgenin tamamını kontrol altına almaya çalışan Rusya, dış politikada takip ettiği stratejik ve planlı adımlarla Kafkasya'ya nüfuz etmeyi başardı. Her ne kadar Rusların bu asırda topraklarını genişletme açısından yaptıkları büyük kazanımların mimarı I. Petro görülürse de aslında bunun temellerini Rusya'nın 15. asırda bir devlet olarak doğması sürecinde izledikleri politikalara kadar geri götürmek mümkündür. I. Petro ile beraber batı dünyasında ortaya çıkan askeri ve sivil yeniliklerin Rusya ta-

1 Engin Ayan, “Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2 Aralık 2010, s. 22.

2 Ahmet Sapmaz, *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, İstanbul 2008, s. 19-36.

3 Mustafa Işık, “Ejderhan Seferi ve Don- Volga Kanal Projesi”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl/Vol. 3, Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı, s. 129-144.

4 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi. Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Ankara 1987, s. 272.

rafından anında alınması ve geliştirilmesi Rusya'nın gücünü perçinlemiş ve zayıflama sürecinde olan Kafkasya bölgesinin etkili gücü Osmanlı devletine karşı baskın başarılar kazanmasını sağlamıştır. Yani Kafkasya'nın tedrici olarak Rusların kontrolüne girmesi, Osmanlı devletinin gittikçe kaybettiği güç ile aynı orantıda ilerlemiştir.

Kafkasya, Rusların bölgeye gelişi ile başlatılan toplum mühendisliği sonucu demografik açıdan topyekûn ve tarihinde ilk defa olarak farklı etnik bir çehreye büründürülmeye çalışılmıştır ve bunun etkileri günümüzde de devam etmektedir. II. Katerina'nın iktidarı süresinde (1762 - 1796) aralıksız devam eden bir proje ile Azak'tan başlayarak Daryal geçidi üzerinden Hazar kıyılarındaki Derbent geçidine kadar uzanan yani Kafkasya'yı 700 km'yi bulan bir uzunlukta boydan boya kat eden bir istihkâm hattı oluşturulmuştur. Kafkasya'nın Kuzeyi ile Güneyini birbirinden ayıran bu hat boyunca Ruslar önemli müstahkem kaleler yapmışlar ve farklı bölgelerden Müslüman olmayan unsurları bu hat boyunca yerleştirmişlerdir. Tarihte "Kozak hattı" olarak da bilinen bu hat boyunca Karadeniz'in kuzeyinde meskûn Hristiyan Kozaklar, Rusya içlerinden köylüler, Balkanlar ve Ege adalarından farklı unsurlar iskâna tabi tutulmuşlardır⁵.

Ruslar kuzey ve güney Kafkasya arasında oluşturduğu istihkâm hattında kendine tabi bu demografik yapıyı tesis ederken, 1771 yılında işgal ve 1784 yılında da ilhak ettikleri Kırım'da da aynı politikayı uyguladılar⁶. Bu şekilde Kırım'dan Hazar denizine kadara uzanan ve güneyi de içine alan tüm Kafkasya tamamen Rusya'nın hayat sahasına girmiş oldu. Bu süreç devam ederken Kafkasya'nın güneyini kontrol altına almak Rusya için çok da güç olmadı. Zira Hristiyan unsur olan Gürcülerle Ruslar iyi diyaloglar kurdular. Ruslar, 18. asrın sonlarına kadar, Moskova'dan başlayarak Tiflis'e kadar uzanan bir hat boyunca geniş bir yol yaparak, hem doğrudan Gürcistan ile rahat diyalog kurdular ve hem de bölgeye seri ulaşım sağlama imkânı buldular. Rusya izlediği politika ile Gürcüler ile ilkönce iyi ilişkiler kurdular ve 1801 yılında da resmen topraklarına kattılar. Kısa zamanda da diğer Azerbaycan hanlıkları Rusların kontrolüne geçti⁷.

Güney Kafkasya'nın demografik yapısını değiştirmeye yönelik olarak Rusların diğer bir girişimi ise 1828 yılında yapılan Türkmençay Antlaşmasından sonra Rusların Revan merkezli olarak Ermenileri buraya toplama projesidir.

5 Osman Köse, "Rusya'nın Kırım ve Kafkasya'da Hristiyan Nüfusu İskân Siyaseti (1770-1870)", 1864 *Kafkas Tehciri Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün*, İstanbul 2014, s. 117 - 136.

6 Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, Ankara 2006, s. 68.

7 Abdullah Temizkan, "Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Kafkas-Ötesinde Nüfuz Mücadelesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Cilt: VI, Sayı 2, İzmir 2006., Sayfa: 447-462,

Modern dönemdeki Ermenistan'ın temellerinin atıldığı bu proje ile İran ve Rusya'dan göçe tabi tutulan Ermeniler ile Erzurum ve Van gibi Osmanlı vilayetlerinden giden Ermenilerden bir nüfus yoğunluğu oluşturulmuş ve yavaş yavaş bir devletin temelleri atılmıştır. Rus sayımlarına göre 1828-29 yıllarında daha sonra kurulan Ermenistan'ın başkenti yapılacak olan Revan'da 7331 Müslüman, 3937 Ermeni yaşamaktaydı. Bu oran 1917'de % 45,5 Türkler ve % 52 oranında da Ermeniler şeklindeydi⁸. Çarlık ve daha sonra da SSCB'nin takip ettiği politikalara sonucu bu oranın bugün %0.03 şeklinde olduğu bilinmektedir.

19. asrın başlarından itibaren Rusların Kafkasya'yı bir bütün olarak Ruslaştırma projelerinin önünde bir engel bulunmuyordu. Bölgenin önemli devletleri Osmanlı devleti ve İran'ın Rusya ile boy ölçüşecek ve engel olabilecek güçleri kalmamıştı. Bunu gayet iyi bilen Rusya, 19. asır boyunca Kazan, Orenburg, Ufa, Kuban ve İdil Ural bölgesinde yaşayan Müslüman ahaliyi Osmanlı devletine göçe zorlamıştır. Aynı zamanda Dağıstan'dan Abhazya'ya kadar olan geniş hatta yaşayan yerli Müslüman ahaliyi soykırım ve göçe zorlamıştır. Şeyh Şamil'in 1859 yılında Ruslara tesliminden sonra gelişen süreçte 1864 sürgünü ile Müslüman nüfus Kafkasya'dan büyük oranda temizlenmiştir. Müslüman ahalden temizlenen bu bölgelere ise Hristiyan unsurlar iskân edilmiştir⁹.

Yanı Rusların bölgeye gelmesi ve izledikleri politikalar ile Kafkasya'da sorunlar yumağı büyümüş ve gittikçe katmerleşen bir şekil alarak SSCB'ye devretmiştir.

1917 Ekim devrimi ile Rusya'da çarlık dönemine veda edilmiş ve yeni bir rejim kurulmuşsa da Kafkasya'da izlenen politikalar miras olarak devam etmiştir. Lenin'in kısa iktidarından sonra 1922 yılında yönetimi devralan Stalin döneminde, Rusya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Kafkasya'da büyük acıların kapısı açılmış ve hala devam eden sorunlar yumağının ve çatışmaların temelleri atılmıştır. Stalin'in Kafkasya'da izlediği politika, Ortaasya ve işgal altında tutulan diğer bölgelerde uygulanan politikalara eşdeğer olarak böl-parçala-yönet olmuştur. Bu kapsamda 1921 yılından sonra Kuzey Kafkasya yedi ayı özerk bölge ve cumhuriyete ayrılmıştır. Buna göre Çeçenistan, İnguşetya, Kuzey Osetya, Kabardey Balkar Özerk Cumhuriyeti, Dağıstan ve Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti bölgeleri oluşturularak Kafkasya'nın daha kolay idare edilmesi hedeflenmiştir. SSCB bu bölgeleri oluştururken bölgeler arasında sorun çıkmaması için itina göstermek yeri-

8 Mustafa Aydın, Revan" TDVİA, 35, İstanbul 2008, s. 26 - 29

9 Selma Yel / Ahmet Gündüz, "XIX. Yüzyılda Çarlık Rusya'sının Çerkesleri Sürgün Etmesi ve Uzunyayla'ya Yerleştirilmeleri (1860-1865), Turkish Studies, Cilt 3 Sayı 4, (2008), s. 957.

ne, Ortaasya Türk Cumhuriyetlerinde de uyguladığı sistem gereği her özerk bölge ve cumhuriyet arasında sorunlar oluşturmuş veya sorunlu bölgeler bırakmıştır. Bu sorunlu bölgeler gerek duyulduğunda Rusya'nın doğrudan müdahalesini davet edebileceği gibi, bölge cumhuriyetleri arasında da muhtemel çatışma sebeplerini oluşturmaktadır.

Rusya, bölgeyi ihtilafli ve sorunlu zeminler üzerinde yeniden bina ederken diğer taraftan da Çarlık Rusya'sının zaman zaman hayata geçirdiği sürgünler gibi Müslüman kitleyi temizleme politikasına hız verdi. Bu anlamda Stalin, sadece Müslüman kitleye yönelik değil muhalif olarak gördüğü her kesime karşı bu politikayı uygulama yönünde en radikal yönetici olarak dikkati çekmektedir. II. Dünya savaşının kaotik ortamında Stalin'in verdiği emirlerle yüzbinlerce Abhaza, Çeçen, İnguş ve Ahıska Türkü Ortaasya'ya ve Sibirya'ya sürgün edilmiştir. Bu politika sonucunda Kafkasya'da yaşayan Müslüman ahali ya farklı bölgelere yerleştirilmiş ya da uzak yerlere sürgün edilmiştir. Mesela Çerkez, Çeçen, Abaza, Avar, Azeri, Terekeme ve diğer unsurların bir bölümü Rusya'nın çeşitli uzak bölgelerine sürgüne gönderilmiştir. Onların yerlerine de Hristiyan olmak üzere farklı topluluklar getirilmiştir. Bu sürgünlerin oluşturduğu dramlar ve acılar hala canlılığını korumaktadır. Stalin'in tüm Rusya coğrafyasında sürgün ettiği kitlelerin sayısı ise üç milyonu aşkındır ve yüzbinlerce insan aç ve susuz bir şekilde yollarda hayatlarını kaybetmiştir.

Kafkasya'da Stalin döneminde göçe tabi tutulmayan sadece Ermeniler ve Gürcüler olmuştur.

Stalin dönemi Rusya'sı Kafkasya'da sürgün ve katliam politikası ile bölgenin demografik yapısını büyük ölçüde değiştirmiş ve geriye sorunlar yumağı bırakmıştır. Bu dönemde ve halen Rusya'nın takip ettiği politika Kafkasya'nın Ruslaşmasıdır. Buna yönelik olarak Kiril alfabesinin kullanımı mecburi hale getirilerek geride kalanların ve Rusya içlerine sürgün edilen kitlenin kültürel kaynakları ile irtibatlarının kesilmesi hedeflenmiştir. Rusya'nın dini değerler üzerine yaptığı dejenerasyon ve imha siyaseti ile, sayıları az da olsa geride kalan Müslüman kitlenin Ruslaştırılması hedeflenmiştir¹⁰.

1920'lerden sonra Rusya'nın Kafkasya'yı böl-yönet politikası sonucu, bölünen bölgeler arasında oluşturulan suni ihtilafli noktalar modern dönemde de Kafkasya'da mevcut ve muhtemel çatışmaların temelini oluşturmaktadır.

a- 19. asrın ilk yarısında yapay bir coğrafya üzerine oluşturulan Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ, Güney Kafkasya'daki en

10 Mustafa Tanrıverdi, "Kafkasya'da Ruslaştırma Siyaseti (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başları)", Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 2, Kafkasya Özel Sayısı, s. 538-557.

önemli çatışma alanıdır. 1829 Gülistan antlaşması ile Ruslara bırakılan Karabağ'da ekseri nüfus Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bu tarihten sonra ağırlıklı olarak Müslüman nüfusa sahip olarak SSCB'ye devredildi. Ermeniler bu yıllarda Karabağ üzerinde hak iddia ettiyse de SSCB yönetimi aldığı bir kararla bölgenin Azerbaycan'a verilmesi kararını aldı ve 1923 yılında da Dağlık Karabağ Özerk bölgesi oluşturuldu¹¹. Stalin döneminde başlayan ve gittikçe artan göçlerle zaman içinde Karabağ'ın demografik yapısı Ermeniler lehine değişti. 1970'lerden sonra Ermenilerin Karabağ üzerinde iddiaları artmaya başladı ve 1988 yılından sonra da baskılarla Azeriler bölgeden göçe zorladılar. SSCB'nin dağılmasından sonra Ermenilerin saldırıları ve iddialarına karşı Rusya Azerbaycan'ın karşısında durarak Ermenilere destek verdi. Bu destek ile Ermeniler 1992 yılında Dağlık Karabağ'ı kolayca işgal ettiler. Bu sürede yüzbinlerce Azerbaycan Türkü yerlerinden ayrılmak zorunda bırakıldı. 28 yıllık işgal 2020 yılında son buldu ve Azerbaycan ordusu 44 gün devam eden savaş sonunda Dağlık Karabağ'ın önemli bir bölümünü aldı.

Karabağ, Güney Kafkasya'daki en önemli muhtemel çatışma alanı olma özelliğini hala devam ettirmektedir.

- b- Abhazya sorunu - Abhazya, 1921 yılında Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerine bağlandı. 1931 yılında da Gürcistan'a bağlı özerk bir bölge statüsü verildi. Gürcistan, 1992 yılında Abhazya'nın bağımsızlığına son vermek için bu ülkeye savaş ilan etti. Bu sorun, Abhazların kendi devletlerini kurma mücadelesi olarak devam etmektedir. Abhazya Gürcistan içinde özerk bir bölgedir. Güney Kafkasya'da önemli, bir çatışma alanıdır. Son dönemde ABD ve AB taraftarı bir politika takip eden Gürcistan'ı bölmeye yönelik olarak Ruslar, Abhazlara destek vermektedir.
- d- Güney Osetya sorunu: Gürcistan'a bağlı özerk bölge olan Güney Osetya, buradan ayrılarak Rusya'ya bağlanmak istemektedirler. Rusya'nın da destek verdiği Güney Osetya'da da Rusya Osetleri desteklemektedir¹².
- e- İnguş-Oset sorunu: 1944 sürgününde İnguşya'da Çeçenlerin boşalttığı alanlara Osetlerin yerleştirilmesi ile ortaya çıkan sorundur. Çeçenlerin 1957'lerden sonra vatanlarına dönmeleri ile yerlerine iskân edilen Osetlerden emlaklerini geri alma mücadelesi bu çatışmayı doğdurmuştur. 1992 yılında bu meselden dolayı silahlı çatışmalar çıkmıştır. Bu müca-

11 Toğrul Aliyev, *Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 13-19.

12 Ulviyye Aydın, "Abhazya ve Güney Osetya Sorunu: Avrupa Birliği - Gürcistan İlişkilerinin İstenmeyen Gündemi", *Avrupa Birliği'nin Bölgesel İhtilaflara Yönelik Politikaları*, Edit. Uğur Burç Yıldız, İstanbul 2016, s. 1-53.

delede de Ruslar Ostleri desteklemektedir¹³. Gelecekte bu bölge Kafkasya'da önemli bir çatışma alanı olmaya adaydır

- f- Kabarday- Balkar sorunu. Buradaki sorunlar da Rusların geçmişte uyguladığı politikalarından kaynaklanan toprak çekişmesi ve temel hakların iadesi mücadelesinden kaynaklanmıştır.
- g- Ahıskalılar Sorunu – Çarlık Rusya'sı ve 1944 yılında da Stalin tarafından sürgüne gönderilen Ahıskalıların geri dönmeleri, topraklarının Ermeniler ve Gürcülere dağıtılması bölgenin önemli sorunudur. Ahıskalıların gelecek dönemlerde geri dönmeleri halinde topraklarını ve haklarını geri almak istemeleri durumu Kafkasya'da büyük çatışmalara sebep olabilecektir¹⁴.

Rusya'nın üç asırdır bölgede uyguladığı politikalar sorunların oluşumunu beraberinde getirmiştir. Dışardan gelen bir güç olarak bölgeyi daha kolay yönetebilmek için Rusya, Kafkasya'yı çeşitli bölgelere ayırmış ve yakarıda da ifade edildiği gibi bölgeler arasında sorunlar bırakmıştır. Bu zamana kadar Rusya'nın izlediği politikalar, sorunların çözümünden uzak olmuştur. Rusya genelde, kendine daha yakın olarak gördüğü grupları destekleyerek çatışmaların sona ermesi değil, geçici sürelerle dondurulması politikası izlemiştir. Dondurulan sorunlar, istenildiği zaman sıcak çatışmalara hazır olarak durmaktadır.

Kuzey Kafkasya ile Güney Kafkasya'nın sahip olduğu sorunlar birbirinden farklıdır. Kuzey Kafkasya, doğrudan Rusya'nın sınırları içindedir. Bölgede var olan özerk cumhuriyetler ekonomik olarak büyük oranda Rusya'ya bağlıdır. Rusya'nın iktisadi olarak bölgeye uygulayacağı yaptırımlar, anında toplum üzerinde hissedilebilecektir.

Sürgünler ve iskânlar bölgenin çehresini asırlar içinde değiştirdiği gibi, içinden çıkılmaz sorunları da bünyesinde barındırmaktadır. Gelecekte Rusya yönetiminin muhtemel zayıflaması veya tamamen bölgeden el çekmesi durumunda Kuzey Kafkasya'da yaşayan kitlelerin kaybettikleri haklarını almaya yönelik çatışma içine girmeleri muhtemeldir.

Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanmalarına rağmen kendi ayakları üzerine durabilecek bir durumda değillerdir. Rusya üç ülke üzerinde de her zaman etkili olmaktadır. Zaman içinde kendi politikalarını uygulama iradesi gösterenler ise iç

13 Osman Tekir, "Kuzey Kafkasya'da Mevcut ve Potansiyel Etnik Çatışma Alanları", *Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Caucasian Studies (JOCAS)* Eylül / September 2016, Yıl / Vol. 2, № 3, s. 39.

14 İbrahim Hasanoplu, "Ahıska Türkleri: Bitmeyen Bir Göç Hikâyesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies* 16/1 Yaz-Summer 2016, s. 1-20.

kaosa sürüklenmektedir. Gürcistan'ın iki bölgesini neredeyse kaybedecek durma gelmesi ve sahip olduğu kaotik durum bunun göstergesidir.

Ermenistan ve Azerbaycan arasında Karabağ merkezli sorunun tüm Kafkasya'yı etkilediği bir gerçektir. Bu bölgede Rusya, çatışma alanlarını oluşturan, gerektiği zaman tarafları kışkırtan ve taraf tutan bir konumdadır.

Bu nedenle Güney Kafkasya'nın huzurlu ve sorunlardan uzak bir görünüme sahip olması burada var olan üç devletin kendi politikalarını geliştirmelerine bağlıdır. Rusya, AB ülkeleri ve ABD'nin bölgeden uzaklaştırılması sorunların çözümüne katkı yapacaktır. Güney Kafkasya'da yapay bir devlet olarak Ermenistan önemli bir konumdadır. Ermenistan'ın, kendisini kışkırtan büyük güçlerin tavsiyelerinin dışında bölgenin reel durumunu dikkate alarak ilişkilerini geliştirmesi ekonomik ve siyasal refaha ulaşması için ona büyük katkılar sağlayacaktır. Mevcut politikanın devamı, Ermenilerin bu coğrafyadan göçünün hızlanması ve fakirliğin katlanarak devam etmesi anlamındadır.

1990'lara kadar Kafkasya'da etkin güç olarak sadece Rusya bulunmaktaydı. Modern dönemde Rusya'nın dışında ABD ve AB ülkeleri tüm gayretleriyle bölgededir. Kafkasya'da tüm bu ülkeler yokken güven ortamı hâkimdi. Bölgenin tümünden güven ve huzur ortamına sahip olması dışarıdan bölgeye gelen ülkeler olan Rusya, ABD ve AB ülkelerinin buradan uzaklaşmalarına bağlıdır.

ULUSLARARASI GÜVENLİK VE İSTİHBARAT AÇISINDAN KAFKASYA'NIN ÖNEMİ

Servet AVŞAR*

Öz

Jeostratejik konumu ve sahip olduğu enerji rezervleri nedeniyle her zaman büyük güçlerin ilgi odağı olan Kafkasya'ya karşı, Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte duyulan ilgi daha da artmıştır. ABD ve Avrupa Birliği'nin Kafkas ülkeleriyle kurduğu sıkı finansal yakınlaşma, Ortaklık ve işbirliği anlaşmalarıyla güçlendirilerek, yasal bir zemine taşınmıştır. Diğer taraftan, "Bir Kuşak Bir Yol" Demir İpek Yolu projesinin işlerlik kazanması üzerine Çin, demiryolu ve enerji hatlarının geçiş güzergâhı üzerindeki Güney Kafkasya ile yakından ilgilenmeye başlamıştır.

Bu durumdan Rahatsız olan Rusya'nın bölgedeki ve civarındaki ülkelere karşı askeri varlığını bir tehdit olarak kullanmaya başlaması, bölgedeki dondurulmuş sorunların tekrar gündeme gelmesine ve dünyanın ilgisini çekmesine neden olmuştur. Gelişen bu durum ise birçok güvenlik sorununun yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan sorun ve krizler nedeniyle bölgedeki ilişkiler içinden çıkılmaz bir duruma dönüşmüştür.

Azerbaycan ve Gürcistan'ın içinde bulunduğu sorunlardan yararlanarak, kendisine bağımlı bir hale getirmek isteyen Rusya'ya karşı ABD ve AB ülkelerince etkin bir stratejik istihbarat çalışması başlatılmıştır. İşte bu çalışmada, Kafkasya'daki bu güç çatışmalarından kaynaklanabilecek sorunların uluslararası güvenliğe etkisi ve bu kapsamda stratejik istihbaratın önemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Güney Kafkasya, Jeopolitik, Uluslararası Güvenlik, Stratejik İstihbarat, Küresel Güç.

* Dr., Gazeteci- Yazar ve Televizyon Programcısı, Yazar Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni, Ankara-TÜRKİYE Journalist-Writer & Television Programmer, Editor-in-Chief of the YAZAR Newspaper Ankara-TURKEY ORCID: 0000-0002-7657-8859 servetavsar@gmail.com

INTERNATIONAL SECURITY AND INTELLIGENCE OF THE IMPORTANCE OF THE CAUCASIA

Abstract

With the collapse of the Soviet Union, the interest in the Caucasus, which has always been the focus of attention of great powers due to its geostrategic location and energy reserves, has increased even more. The tight financial rapprochement established by the USA and the European Union with the Caucasian countries has been strengthened by partnership and cooperation agreements, and has been moved to a legal basis. On the other hand, after the "One Belt One Road" Iron Silk Road project became operational, China began to be closely interested in the South Caucasus, which is on the transit route of railway and energy lines.

Disturbed by this situation, Russia's use of its military presence as a threat against the countries in and around the region caused the frozen problems in the region to come up again and attract the attention of the world. This situation has led to many security problems. Due to the problems and crises experienced, relations in the region have turned into an inextricable situation.

An effective strategic intelligence work has been started by the USA and EU countries against Russia, which wants to make Azerbaijan and Georgia dependent on it by taking advantage of the problems they are in. In this study, the effects of the problems that may arise from these power conflicts in the Caucasus on international security and the importance of strategic intelligence in this context will be emphasized.

Keywords: Caucasus, South Caucaus, Geopolitics, International Security, Strategic Intelligence, Global Power.

Giriş

Türkiye'nin kuzey doğusunda yer alan Kafkasya tarihi coğrafyamızın önemli bir parçası olup, "Anayurt" ile "Anadolu" toprakları arasında bir köprü rolünü ifa etmektedir. Dolayısıyla Türk Dünyası açısından önemli bir jeopolitik bölgedir. Kafkasya üzerinden; Karadeniz'in kuzey ve doğu kıyılarını, Hazar havzasını ve buralarla bağlantılı ekonomik kaynakları ve enerji hatlarını dolaylı olarak kontrol etmek mümkündür.

Kafkasya bölgesini, Doğu-Batı doğrultusunda ikiye bölen dağlar nedeniyle Kafkasya bölgesi "Kuzey Kafkasya" ve "Güney Kafkasya" olarak ikiye ayrılır. "Kuzey Kafkasya: Rusya Federasyonu'na bağlı otonom bölgeleri içinde barındırır. Bunlar sırası ile Adıgey, Karaçay, Çerkes, Kabardin, Balkar, Çeçenistan, Kuzey Osetya, İnguşya ve Dağıstan Cumhuriyetleridir (Işık, 2019).

Çok sayıda irili ufaklı dağlardan, derin vadilerden ve yaylalardan oluşan coğrafi koşullarından dolayı Kafkasya bölgesi, dünyanın en fazla etnik grubunu barındıran bölgeler arasına sokmuş ve bölgeyi çevreleyen fiziki oluşumlardan dolayı da etnik unsurların asırlardır dış dünyaya kapalı şekilde gelenek ve göreneklerini koruyarak bir yaşam sürmelerini sağlamıştır.

1991'de Sovyet sosyalist Cumhuriyetler Birliği SSCB'nin dağılması sonrası, bölgedeki etnik gruplar arasında sınır anlaşmazlığından, kültürel farklılıklardan, doğal kaynakların paylaşımından kaynaklanan sebeplerle etnik çatışmalar, etnik gerilimler yaşanmaya başlanmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde Sovyet Cumhuriyetleri ve Doğu Bloğu ülkeleri arasında paylaştırılan zengin doğal kaynakların tasarruf hakkının SSCB'nin dağılması ile bölgede oluşan devletlere geçmesi sonrası stratejik doğal kaynaklar küresel piyasanın istifadesine sunulmaya başlanmıştır.

Rusya Federasyonu da bu gelişmelerden rahatsız olmuş ve kendisini besleyen enerji ve doğal kaynaklar üzerinde yeniden kontrolü sağlama ihtiyacını hissetmiş ve enerji ve boru hatlarının da geçiş güzergâhında olan Kafkasya Bölgesi'nde siyasi ve askeri güç ve ağırlığını ortaya koymuştur.

Ancak petrol, doğal gaz, hidrokarbon gibi stratejik doğal kaynaklar sebebiyle iştahı kabaran ABD, İngiltere, Fransa gibi küresel güçler, mevcut etnik çeşitliliği kullanarak, birbirine kırdırarak bölgede kaos ortamı yaratmak suretiyle Rusya Federasyonu'nun bölgedeki güç ve itibarına yönelik saldırıya geçmiştir.

Gürcistan, Ermenistan, Çeçenistan, Dağıstan, Karaçay, Nahçıvan, Azerbaycan gibi ülkeler; Ahıska, Çerkesler, Karapapaklar, Adıgeyler, İnguşlar, Balkarlar, Abhazlar, Kabardeyler, Acarlar, Osetler gibi birbirinden farklı etnik unsurların yer aldığı Kafkasya'da olabilecek oluşum, değişim ve gelişmeler

Türkiye'nin dış siyasetini ve güvenliğini olumlu ve olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasların tam ortasında, geçiş güzergâhında yer alan Türkiye, Kafkasya'daki tüm gelişmelerle yakından ilgilenmek durumunda kalmıştır. Azerbaycan ile ilişkiler "İki Devlet, Bir Millet" sloganı ile stratejik ortaklığa dönüştürülmüştür. Gürcistan ile vize kaldırılmış, kimlik kartı ile bu ülkeyi ziyaret etme imkânı oluşturulmuştur.

Karabağ topraklarının büyük kısmının tekrar bağımsız olması; sıkışan Ermenistan'ın daha çok Türkiye'ye muhtaç hale gelmesi; bu bölgedeki Çeçen, İnguş, Çerkes, Adıgey gibi etnik unsurlarla akrabalık bağlarımız; Nogay, Acara, Ahıska gibi kardeşlerimizin mevcudiyeti; İpekyolu güzergâhında önemli bağlantı noktalarından biri olması ve bu bölgenin Orta Asya coğrafyasına yani Türkistan Cumhuriyetleri'ne açılan kapı olması gibi nedenlerle Türkiye daha aktif politikalar üretmeye başlamıştır.

Bildirimizde ele alacağımız esas konu, başlıktan da anlaşılacağı üzere, Kafkasya'da Türkiye'nin rolünün artırılmasında stratejik istihbaratın kullanılmasıdır. Çünkü bölgede gelişen olaylar bu şekilde bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

Stratejik istihbarat, en kısa ifadesiyle "ulusal politikalar yapmak, uygulamak, sürdürmek ve geliştirmek için ihtiyaç duyulan istihbarattır. Diğer bir tanıma göre ise; "süregelen ulusal güvenlik konuları hakkında bilgilendiren ve anlayışı geliştiren istihbarat türüdür. Odak noktasını mevcut stratejik ortamın doğru anlaşılabilmesi oluşturmaktadır. Geçmiş ve güncel olayları dikkate alır.

Bu noktada biz stratejik istihbaratı "Ulusun bekası için gerekli hayati bilgi; ulusal güvenlik kararlarını desteklemek üzere, sağlam bir altyapı, bilgi birikimi ve anlayış geliştirmek üzere kullanılan süreç ve bu sürecin sonunda elde edilen üründür. Diğer devletlerin ve devlet dışı aktörlerin tarihlerini, dillerini ve kültürlerini, önemli liderlerini ve düşmanlarını, hedeflerini ve endişelerini bunun yanında doğal kaynaklarını, teknolojilerini ve sınır aşan sorunlarını anlamak temel varoluş nedenidir" diye de tanımlayabiliriz (Sezgin, 2022:66).

Stratejik istihbaratın amacı sadece mücadele edilen hedefe yönelik değildir. Aynı zamanda mücadele edenin de kendi imkân ve yeteneklerini, zaaf ve eksiklerini mevcut ve potansiyel şartlar içerisinde değerlendirmesi ve analiz etmesi gerekir. Stratejik istihbarat analizleri genellikle askeri, biyografik, ekonomik, bilim ve teknoloji, ulaşım, iletişim, askeri coğrafya, siyasal ve sosyolojik alanlarda yapılır (Özdağ, 2008:149); (Özdağ, 2002:113);

Tanımı ve amacından da çok açık bir şekilde anlaşılacağı gibi Kafkasya gibi önemli bir bölgede rahatlıkla uygulanabilecek ve iyi analiz edildiğinde de önemli sonuçlar elde edilebilecek bir özeliği vardır.

Ancak, stratejik istihbaratın başarısında, belirli ülke ya da bölgeler, sınır aşan suçlar gibi spesifik alanlar ya da siyaset bilimi, sosyoloji, politik psikoloji gibi özel akademik disiplinlerde uzmanlıklar gerektirebilmektedir. Dolayısıyla terörizmle ilişkili stratejik istihbarat çalışmaları, öznel nitelikteki coğrafi ve farklı disiplinlere ait bilgileri bir araya getirerek, büyük resmi ortaya çıkartabilir. Bu tür bir stratejik istihbarat çalışmasının tarih, siyaset, stratejik ortam, coğrafya, din, psikoloji, kültür, demografi ve diğer faktörlerin birbirleriyle karşılıklı etkileşimini dikkate alarak, bunların terörizm ve siyasal şiddet hareketlerinin oluşumu üzerindeki etkilerini çözümlenmeye çalışılması gerekir (Beşe& Seren 2011: 135).

Kafkasya'nın bu denli bir jeopolitik ve jeostratejik önemi ve bir o kadar da birçok etnik grubu barındıran demografik yapısı dikkate alındığında, bölgede güvenliğin tesisi için uygulanacak politikalar açısından stratejik istihbaratın değeri de çok açık bir şekilde ortaya çıkar.

I- GÜVENLİK VE İSTİHBARAT AÇISINDAN KAFKASYA'NIN SORUNLARI

Kafkasya bölgesinde güvenlik ve istikrarın sağlanması için atılacak her adımın çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Bölgenin olumlu ve olumsuz tüm koşulları bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesi gerekir. Bölgede ulusal ve uluslararası güvenliğe etki edebilecek unsurların ayrıntılı bir şekilde ele alınıp stratejik istihbarat kapsamında analiz edilmesi gerekir. Bu açıdan bölgeyi stratejik istihbarat kapsamında değerlendirebilmek için, bilgi, deneyim, vizyon ve stratejik bir bakış açısı olması gerekir. Çünkü stratejik istihbarat öngörüye, geniş bir vizyonla geleceği kestirmeye dayanır. Bu bakımdan, senaryo yazma yeteneğiyle, geleceğe ilişkin iyi ya da kötü durum senaryoları oluşturmakla yakından ilgilidir. Konuya bölgedeki ülkelerin iç ve dış güvenlik ihtiyaçlarının geleceği açısından yaklaşıldığında, bu durum daha iyi anlaşılabilir.

Örneğin, güvenlik faktörleri değerlendirilirken, burada yaşanabilecek çatışmaların Türkiye ve Rusya'yı ne ölçüde etkileyebileceği, bölgede yaşayan ve bölge üzerinde çıkarları bulunan küresel güçlerin bu duruma nasıl yaklaşabileceği gibi her türlü ihtimal stratejik bir bakış açısıyla değerlendirilip, bir senaryosu oluşturulmalıdır.

Yine aynı şekilde, tarihsel, dini ve kültürel faktörler değerlendirilirken bölgedeki etnik çeşitlilik dikkate alınmalıdır. Hepsinin hak ve menfaatleri göz

önünde bulundurulmalıdır. Aksi takdirde yeni birçok güvenlik problemi ile karşı karşıya kalmak mümkündür. İşte bunun için Kafkasya diye tanımlanmış olduğumuz bölgenin jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemini ve bu kapsamda sorunlarının neler olduğunu çok iyi bir şekilde değerlendirmek gerekiyor.

1. Kafkasya'nın Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

Kafkasya Rusya için Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olmasının yanı sıra, Karadeniz ve Hazar denizine kıyısının olması sebebiyle Rusya'nın Karadeniz, Boğazlar, Akdeniz yolu ile Süveyş Kanalına inebilmesine olanak sağlaması yönünden de Rusya'nın stratejik çıkarları açısından da son derece önemli bir jeopolitik bölgedir.

Avrupa ve Asya isimlerinin kısaltılması olan Avrasya, batıda Atlas Okyanusu'ndan başlayıp, doğuda Çin Denizi ve Pasifik Okyanusu'na kadar devam eden kara kütesidir. Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası kitabında, 21'inci Yüzyılda en büyük mücadelenin Asya'da yapılacağını belirterek, "Avrasya, dünya egemenliği için mücadelenin yapıldığı satranç tahtasıdır" demektedir. Avrupa'yı Asya'ya bağlayan ve geçiş güzergâhı olması nedeniyle Kafkasya Bölgesi bu satranç tahtasında önemli bir hamle yeridir.

Kafkasya'nın önemi özellikle şu hususlarda kendisini hissettirmektedir:

- 1- Jeostratejik anlamda, Orta Asya'ya giriş kapısıdır,
- 2- Orta Asya bakımından, Batı pazarlarına açılan bir geçittir,
- 3- Orta Asya ile bir bütün olarak ele alındığında ise, bölge önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir (Işık, 2019); (Yanar,2002:72); (Açma & Yenişen, 2013: 133).

Kafkasya'nın sahip olduğu bu özellikleri uluslararası güvenlik açısından değerlendirildiğinde, önemli denilebilecek bazı sorunları da barındırdığı görülebilir.

2. Kafkasya'nın Sorunları

Kafkasya Bölgesi'nde çok sayıda etnik gruplar nedeniyle birçok problemler yaşanmaktadır. Bunlar;

- 1- Genel olarak yaşanan "Etnik Halklar" sorunu,
- 2- Bölgedeki, "petrol ve doğal gaz boru hatlarının güvenlik" sorunu,
- 3- Ermenistan-Azerbaycan arasında "Dağlık Karabağ" sorunu,

- 4- Gürcistan ile Abhazya arasında “Abhazya” sorunu,
- 5- Gürcistan sınırları içindeki “Güney Osetya” sorunu,
- 6- Gürcistan sınırları içindeki “Acaristan” sorunu,
- 7- Gürcistan sınırları içindeki “Ahıska” sorunu,
- 8- Ruslar ile Çeçenler arasında devam eden “Çeçenistan” sorunu,
- 9- Gürcistan’ın ABD ve NATO ile yakınlaşma siyaseti sonucundaki gerginlik, Kafkasya bölgesinin belli başlı sorunları olarak bilinmektedir.

Ancak bu sorunların aşılması yönünde önemli gelişmeler de yaşanmaktadır. Sorunların çözümüne yönelik olarak stratejik akıl ve istihbaratın tüm unsurlarından istifade edilmektedir. Bölgede sorun oluşturan ülkeler ve sorunların nedenleri incelendiğinde aslında çözümüne de çok rahat ulaşılabilmektedir. Bu kapsamda en sorunlu ülke olan Gürcistan’la işe başlamak gerekir.

1-Gürcistan

Kafkasya’nın sorunlu ülkelerinden Gürcistan’ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerin başında gelen Türkiye’nin Ermenistan’ın tutumu nedeniyle, kuzeydoğu ’da Gürcistan ağırlıklı bir politika izlemeye çalıştığı görülmektedir. Orta Asya coğrafyası ile bağlantının Gürcistan üzerinden yürütülmesi arayışı içine giren Türkiye hemen her alanda yakın bir ilişki içinde olamaya özen göstermiştir.

Bugünkü Gürcistan’da yaşayan Gürcü nüfusu kadar Gürcü’nün Türkiye’de yaşadığı göz önüne alındığında, bu ülke ile ilişkilerin çok daha aktif ve köklü olması gerekmektedir. Ne var ki geleneksel siyasetin dışına çıkılmadı. Şüphesiz Rusya’nın bu ülkeye yönelik siyaseti, daha fazla aktif politika yürütülmesine engel olmuştur.

Gürcistan’daki Türkiye yanlısı, demokrasi yanlısı potansiyelin desteklenmesi, iç dinamiklerin iyileştirilmesi ve Ahıska Türklerinin evlerine dönmeleri gibi konularda ülkemiz tarafından pasif ve risksiz politika uygulanmıştır. İzlenen bu pasif politikalar sonucunda, Türkiye, Gürcistan’daki gelişmelerin arkasında kalmıştır. Netice böyle olunca, milli irade ortaya konulmayınca Türkiye, kendi çıkarlarını temel alan politikadan ziyade, ABD ve batılı devletlerin ihtiyaçlarını dikkate alan bir “taşeron siyaset” çizgisinde hareket etmiştir.

Ancak, Karabağ’daki gelişmeler, Batı’nın Kafkaslarda kriz çıkarmaya yönelik çalışmaları Türkiye’yi daha kararlı politikalar üretmeye sevk etmeye başlamıştır. Bu ülke ve halkı ile ortak tarihi, kültürel geçmişimiz, ortak geleceğimiz göz önünde bulundurularak, ilişkilerin geliştirilmesine ve kalıcı olmasına özen gösterilmektedir.

Kimlik ile karşılıklı ziyaretlerin olması ilişkilerin geldiği noktayı göstermesi bakımından önemlidir. Hıristiyan Gürcü yönetimine fazla rahatsızlık vermemek için, Acarya bölgesindeki Müslüman unsurun temel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında girişimde bulunulmalıdır.

Diğer taraftan Gürcistan-ABD ilişkileri de bölge için ayrı bir önem arz etmektedir. Zaten bölgedeki Gürcistan kaynaklı sorunların başında Gürcistan'ın ulusal güvenliğini daha sağlam bir noktaya taşıma isteğiyle ABD ve NATO'ya yaklaşması gelmektedir.

Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Amerika ile Gürcistan arasında stratejik bir ortaklık kurulmuştur. Ekim 2021'de Gürcistan'a resmi ziyarette bulunan ABD Savunma Bakanı Lloyd Austin ile Gürcistan Savunma Bakanı Burçuladze arasında ABD-Gürcistan stratejik ortaklığını niteliksel olarak yeni bir düzeye taşıyacak, Gürcistan'ın savunma imkânlarını güçlendirecek ve Gürcistan Savunma Hazırlık Programına (GDRP) dayalı bir memorandum imzalanmıştır.

2003'te ülkedeki "Gül Devrimi" sonrası, 11 yıl ülkeyi yöneten Şevardnadze'den sonra ülkenin başına ABD'de eğitim almış olan Mihail Saakaşvili, Batı yanlısı ve Rus karşıtı politikayı sürdürmüştür. 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a saldırısı, Gürcistan'ın Batı'ya, ABD'ye yaklaşmasını hızlandırmıştır. 2013'te yapılan seçimlerde arkasında milyarder Bidzina'nın olduğu, ABD'de eğitim görmüş olan Margvelaşvili'nin başkanlık koltuğuna oturması ile 2016'da "AB Ortaklık Anlaşması" yürürlüğe girmiş ve Gürcüler Şengen bölgesinde vize serbestisi hakkına sahip olmuşlardır.

Karadeniz ve karadan Türkiye'ye bağımlı olan Gürcistan, özellikle Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelen Hazar Denizi enerji kaynakları için hayati bir ihracat rotası üzerindedir. Çin, Yeni İpek Yolu projesi dâhilinde ulaştırma ve alt yapıya yatırım yaparken, Türk kamyonları Güney Kafkasya ile Türkistan'ı birbirine bağlamaktadır. Moskova'ya karşı dik duruş sergilemesi nedeniyle Gürcistan, ABD ve Batı tarafından desteklenmeye devam edilecektir. Bu kapsamda Gürcistan'daki diğer sorun olarak görülen noktalara baktığımızda şu konuları sıralayabiliriz:

1-Ahıska Bölgesi

Kafkasya bölgesinin öneminden dolayıdır ki, Türkiye ile Türk Devlet ve Toplulukları arasındaki bağlantıyı kesmek için "Ermenistan" diye suni bir devletçik kurdurulmuştur. "Mesket Türkleri" diye de bilinen Ahıska Türklerinin 1944 yılında Kırım Türkleri ile beraber gerçek vatanları Kafkasya'dan sürgüne gönderilmelerinin en önemli sebebi de "Anadolu" ile "Anayurt" arasındaki kurdukları köprüdür.

Türkiye, sınırından sadece 12 km uzaklıktaki Ahıska Bölgesi'ne eski ve asil sahiplerinin yeniden iskân edilmesi noktasında, BM nezdinde gerekli ve kararlı girişimlerini sürdürmelidir. Ahıskalılar'ın Gürcistan ve Ermenistan sınırları içinde kalan kendi yurtlarında iskân etmelerini sağlayıcı önlemler alınmalıdır. Bu konuda Avrupa Konseyi'nin Ahıska Türklerine ilişkin almış olduğu Gürcistan'ı bağlayıcı kararından faydalanılmalıdır.

2-Abhazya ve Güney Osetya Sorunu

Gürcistan'ın yumuşak karnı, yüzyıllardır huzurun sağlanmadığı Müslüman Abhazya topraklarıdır. Bölgedeki gönüllü Çeçen ve Kozak milislerinin desteği ile Abhazlar 1994'e kadar bağımsızlık savaşını sürdürdüler. Kasım 1994'te Abhazya Meclisi kabul ettiği yeni anayasa ile egemen bir devlet olarak "Abhazya Cumhuriyeti"nin kurulduğu ilan etti. Gürcüler ambargo uyguladı, Moskova bölgeye barış gücü askerleri yerleştirdi. Gürcüler Rus barış kuvvetlerinin bölgeden çekilmesini talep ettiklerinde bu defa, Ağustos 2008'de Osetler'in yaşadığı Osetya bölgesinde Rus-Gürcü savaşı çıktı. Hem Abhazya'da hem Osetya'da binlerce masum insan hayatını kaybetti. Osetler de Gürcistan'dan bağımsızlık talebinde bulununca çıkan çatışmalarda binlerce insan öldü, Gürcüler tarafından ambargo uygulandı. Ve akabinde Abhazya krizinde olduğu gibi, Moskova bölgeye barış gücü askerlerini gönderdi.

Ruslar kendilerinin tetiklediği bu etnik çatışmalar sonrası, "barış gücü" adı altında hem Abhazya hem Osetya üzerinden Gürcistan'a yönelik denetim ve kontrol kurmuş oldu. Moskova; kendileri açısından stratejik önemli bir bölge olan Abhazya ve Güney Osetya'nın Kosova örneğinde olduğu gibi bağımsız devletler olarak tanınması belgesini 2008'de uluslararası kamuoyu ile paylaştı (Yılmaz, 2018: 9-13).

3-Acara Bölgesi

Gürcistan'ın üçüncü sorunlu bölgesi Müslüman Acaralar'ın yaşadığı topraklardır. "1989'da Abhazlar ve Güney Osetyalılar gibi Acaralılar da özerklik istedi ama Gürcistan'dan ayrılmak istemediler." "Mayıs 2004'e kadar merkezi otoriteden siyasi olarak ayrı bir konumda olan Acara Bölgesi, ikinci Gül Devrimi sonrasında, Acara lideri Aşaşidze'nin Moskova'ya kaçması sonrası" siyasi irade olarak Tiflis'e bağlanmış oldu (Yılmaz, 2018: 13).

Gürcistan kaynaklı bu sorunlara stratejik bir bakış açısıyla genelin hak ve menfaatlerini gözeterek, uluslararası güvenliği sağlamlaştıracı çözümler üretilebilir. Ancak buradaki etnik, dini ve kültürel farklılıklar bazı çevrelerce

özellikle kaşınmaktadır. Bu da yeni güvenlik sorunlarının doğmasına neden olmaktadır.

Bölgede sorunların kaynağı olan diğer bir ülke Ermenistan'dır. Ermenistan Kafkasya'da sorun oluşturan ve sorunların kronikleşmesine neden olan bir ülkedir. Ermenistan kaynaklı sorunları şu şekilde değerlendirebiliriz:

2- Ermenistan

Ermenistan'ın nüfusu yaklaşık 3 milyondur. Ancak yurt dışında Amerika, Fransa, Gürcistan ve Rusya'da (2,5 milyon) yaşayan Ermenilerin sayısı 7 milyon civarındadır.

Ermenistan, Kafkaslardaki sorunlu ve sorun yaratan sun'i bir devlettir. Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan ve İran'ın ortasında bulunan Ermenistan'ın arkasında hem Rusya hem de diasporadaki Ermeniler ve bunların etkilediği Batı ülkeleri bulunmaktadır. Ancak Ermenistan her zaman Rusya'nın kontrolü altında kukla bir ülke konumundan kurtulamamıştır. Rusya'nın bu ülkede askeri üssü bulunmaktadır. Ve Türkiye sınırı Rusya sınır kuvvetlerine mensup askerler tarafından gözetlenmekte ve denetlenmektedir. Rus Askeri üssünün bulunduğu Gümrü'nün Türkiye'ye uzaklığı sadece 25 kilometredir. Üs'de 3 binin Rus askerinin görev yaptığı biliniyor.

Erivan Havalimanındaki ikinci askeri üs'deki asker sayısı net olarak bilinmemektedir. Toplam 29 askeri karakolun bulunduğu Ermenistan'da yaklaşık 10 bin Rus askerinin görev yaptığı bilinmektedir. Üs dışında Rus askerlerinin Karabağ topraklarında ve Azerbaycan sınırında görev yaptıkları biliniyor (Aydın&Güngörsen,2021:181-182) ;(Madran,2020:115); (İsmayılov, 2014:1-4).

Rusya'nın güneydeki tek müttefiki olarak nitelendirilen Ermenistan'daki Rus askeri varlığı ve bu gücün üstün nitelikli savaş uçakları, sofistike füze sistemleri, S-400 özel patriot sistemleri gibi stratejik ve taktik silahlarla donatılmış olması, ülkemize yönelik tehdidin hangi aşamada olduğunu göstermektedir.

Türkiye ve Ermenistan arasındaki sorunların başında "Sözde Ermeni Soykırımı Yalanı" gelmektedir. Her yıl 24 Nisan günü sözde Ermeni Soykırımı iddiasının hiç usanmadan tekrar tekrar gündeme getiren Ermeniler'in soykırım iddiası bir masaldan ibaret olup, bundan amaçlanan Türkiye'nin yeni hamleler yapmasının önünü kesmektir. Ermenilerin soykırım iddiasına Batı dünyasının verdiği desteğin tamamıyla siyasi olduğu, Türkiye'yi zor durumda bırakmayı amaçladığı aslında bilinen bir gerçektir.

Kafkasya açısından Ermeni politikaları değerlendirildiğinde, Ermenistan ve Batı (ABD) İlişkileri mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü bölge-

de Gürcistan'dan sonra Amerika'nın emrinde olan diğer ülke -aynı zamanda Moskova'nın da uydusu olan Ermenistan'dır. ABD'nin Amerika'da bulunan Ermeni diasporası aracılığı ile Ermenistan'ı kontrol etmekte zorlanmadığını, her türlü istihbarat faaliyetlerini rahatlıkla bu ülkede sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Ancak Batı, Ermenistan ile ilişkilerde dikkatlidir, çünkü Ermenistan'ın Moskova'nın uydusu olduğu bilinmektedir. Ayrıca ABD'nin Ermenistan'da herhangi bir ekonomik veya enerji çıkarı yoktur.

Azerbaycan ve Türkiye sınırları kapalı olan ve savaş ekonomisi nedeniyle ekonomisi çöken Ermenistan'ı dünyaya bağlayan ABD ve Batı'daki "Ermeni diasporası" dır.

Durum bu şekilde olmasına rağmen, Moskova'nın Erivan üzerindeki etkisi de bir tarafa bırakılmamalıdır. Çünkü Rusya'da yaklaşık olarak 2,5 milyon Ermeni yaşamaktadır. Tarihsel olarak en büyük Ermeni diasporalarından biri Rusya'da yerleşiktir. Bu durumun bir sonucu olarak da günümüzde Ermeniler, Rusya toplumsal hayatının hemen her alanında temsil edilir hâle gelmiştir. Rusya'nın neredeyse tüm şehirlerine dağılmış olan Ermenilerin yaklaşık yarısı ülkenin güney bölgelerinde (Krasnodar, Stavropol ve Rostov) yaşamaktadır. Sadece Moskova'daki Ermeni nüfusun sayısı 100.000'i geçmektedir.

Ayrıca Rusya'nın 85 federe biriminin 65'inde ve 642 şehrinde Rusya Ermenileri Birliği'nin temsilcilikleri ve kültür merkezleri aktif olarak faaliyet göstermektedir. Rusya'daki Ermeni topluluğu, genel olarak Rus toplumuna oldukça başarılı bir şekilde entegre olmuştur. Nitekim bugün Rusya'da, çeşitli alanlarda önemli mevkilerde bulunan Ermeniler, çok ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu durumun bir sonucu olarak da Ermenilerin Rus siyaseti üzerinde şüphe götürmez somut bir etkisi vardır (Akhiyadov, 2019).

Bütün bu gerçekler ışığında özetle söylemek gerekirse; diasporadaki 7 milyon Ermeni'nin etkisi altında kalan Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan ile yakınlaşma ihtimalinin önüne her türlü engeller konulmaktadır. Diasporanın etkisinde kalan Ermeni yönetimi Türkiye'ye karşı sözde "Ermeni Soykırımı" yalanı ile düşmanca yaklaşımı sürdürmekte ve en büyük tehdit olarak görülmektedir.

Ermenistan'ın bu düşmanca yaklaşımın, Karabağ'ın tekrar Azerbaycan topraklarına katılması, Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşması ve bölgede etkin güç olması sonrası azalmaya başladığı hissedilmektedir. Erivan yönetimi; Türkiye'yi tehdit olarak gören politikasından vaz geçerek, geçmişte yaşananları tarihçilerin değerlendirmesine bırakarak Türkiye ile hatta Azerbaycan ile yakınlaşmayı deneyen komşuluk adımlarını atmalıdır. Bu menfaatlere dayalı dostluk yaklaşımı, Erivan yönetiminin kendi istikrarı ve egemenliği bakımından önemlidir.

Ancak, Ermenilerin Türkiye ve Azerbaycan ile yakınlaşması hem İran hem de Rusya'yı rahatsız etmektedir. Öncelikle Ermenistan ile Türkiye arasındaki sınır kapısının açılması gibi Bakü-Ankara-Erivan arasında ilişkilerin normalleşmesi durumunda "domino etkisi yaratacak şekilde Türkiye'nin Kafkasya, Hazar Havzası ve Orta Asya'da daha rahat bir hareket alanı yakalayacak politikalar geliştirmesi, Moskova'yı her zaman rahatsız edecektir" (Çalışkan, 2019).

Kafkasya'nın sorunlarının daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için, bölge ülkeleri ve küresel güçler bu sorunlara nasıl yaklaşıyor, Kafkasya'yı niçin önemli görüyorlar ve buradaki etkinlik alanları gibi sorulara da cevap verilmesi gerekir.

II- KAFKASYANIN BÖLGE ÜLKELERİ VE KÜRESEL GÜÇLER AÇISINDAN ÖNEMİ

Bölgedeki yaşanan gelişmeler ve zengin enerji rezervleri bölge ülkeleri haricindeki diğer devletler tarafından da büyük bir ilgi görmeye başlamıştır. Özellikle, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan bölge ülkeleri ile küresel nitelikteki pek çok aktör ilişkiler kurmaya başlamıştır.

Bölgede çıkarları doğrultusunda bir ortamın oluşturulması için yoğun bir strateji ve istihbarat çalışması içine girmişlerdir. Etkin olabilecekleri ve kulanabilecekleri her unsuru bu faaliyetlerinin bir çözüm ortağı haline getirmişlerdir. Kendi kural ve çıkarları doğrultusunda Kafkasya'yı şekillendirmek istemişlerdir. Kafkasya'da politika belirleyen ve etkinlikleri olan bu devletleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Rusya Açısından Kafkasya'nın Önemi

"Güney Kafkasya'nın coğrafi konumunu incelendiğinde Rusya Federasyonu için önemi anlaşılacaktır. Bölge, Anadolu'yu Rus steplerine ve Orta Asya'ya ve aynı zamanda Rusya'yı da Orta Doğu, Basra Körfezi ve Anadolu vasıtasıyla Akdeniz'e bağlayan bir coğrafyadır. Güney Kafkasya veya Transkafkasya Rusya'nın güneyinden gelebilecek bir askerî tehdide karşı tampon olmasının yanı sıra, Rusya'nın güneye doğru yapabileceği bir harekâta önem arz eden bir arazidir. Kafkas dağları bu açılardan doğal bir engel görevi gördüğünden Moskova hükümetleri açısından stratejik önemi son derece büyüktür" (Kırık & Kartal,2014: s.52-53).

Gerçekten de Petrol ve doğalgaz rezervleri açısından Kafkasya Rusya için çok fazla önem taşıyorsa da Hazar petrolünün batıya ulaştırılmasında dü-

şünülen muhtemel boru hatlarının üzerinde yer alması sebebiyle Kafkasya Rusya için paha biçilmez bir değerdedir.

Kafkasya, bir kara devleti olan Rusya açısından:

- 1- Sıcak denizlere ulaşmasına olanak sağlayacak, stratejik istikametlerden en kısa olanlarının, çıkış noktasını teşkil eder ve bu istikametleri kontrol eden bölgedir,
- 2- Elde bulundurduğu sürece, Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi'ni uzaktan kontrol eder,
- 3- Rusya'nın güney cephesini savunmasında, kuvvet tasarrufu sağlayacak, savunulması kolay bir bölgedir,
- 4- Güneye taarruz için, uygun bir çıkış bölgesidir,
- 5- Balkanlar'dan yapılacak bir harekâta, tali taarruz istikameti olarak kullanıp, küçük düşman kuvvetlerinin, angaje edilmesini sağlar. (Açma & Yenişen, 2013: 133).

Bu maddeleri sıraladıktan sonra Türkiye'nin, Moskova'nın hamlelerini çok yakından takip etmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Çünkü dünyada artan enerji tüketimi de petrol ve doğalgaza olan bağımlılığı arttıracak, bu da bölgenin çıkarına bir sonuç doğuracaktır. Rusya, içinde bulunduğu ekonomik yapıyı düzelttiğinde ise "Yakın Çevre" politikasını hayata geçirerek, Kafkasya'da bağımsızlığını kazanmış olan tüm toplumları kendisine bağımlı hale getirecektir.

Bunun için Avrasya jeopolitiğini ekonomik ve siyasi yollarla amacına uygun hale getirecektir. Kafkasya bölgesindeki bağımsızlığını kazanmış ülkeler için ise bu durum kabul edilemez bir sömürünün süregelmesine sebep olacaktır. Bölge ülkelerinde günümüzde yaşanan bağımlılık halinin geleceğe taşınmaması için Rusya'nın bu çerçevedeki Kafkasya politikasını gerçekleştirmesine engel olmak gerekmektedir. (Açma & Yenişen, 2013: 147).

2. ABD Açısından Kafkasya'nın Önemi

Amerika'nın; 1991-1995 döneminde Moskova'nın hassasiyetlerini dikkate alan bir siyaset izlediği; daha sonra 2000'li yıllara kadar bu bölgede yeni bağımsızlıklarını kazanan ülkeler ve özerk Cumhuriyetler ile yine Moskova'yı rahatsız etmeden ilişkileri geliştirme çabası içerisinde olduğu görülmektedir.

2001 yılından itibaren Kafkasya'da daha etkin ve daha bağımsız aktif siyaset izlemeye başlayan ABD; 11 Eylül saldırısının ardından, bir taraftan Afganistan operasyonunu sürdürürken, diğer taraftan az sayıda da olsa askeri bir-

liğini Gürcistan'a göndermiştir. Sembolik de olsa Amerikan askerini gönderen Washington'un Gürcistan üzerinden Kafkasya bölgesinde etkin olmaya başladığı, bunun için de istihbarat kaynaklarını kullandığı görülmektedir. Gürcistan'ın talebi üzerine, Amerika askerleri, terörizmle mücadele çerçevesinde, 2000 kadar Gürcistan askerinin eğitilmesine yönelik proje kapsamında bölgeye gönderilmişti.

ABD'nin bölgeye ilgisinin en önemli nedenlerinden biri şüphesiz bölgenin petrol, doğal gaz gibi enerji kaynakları bakımından zengin olması, ikincisi enerji hatları ve doğal kaynakların taşınma güzergâhı üzerinde olmasıdır.

ABD'nin öncelikli hedefi şüphesiz zengin doğal kaynaklara sahip olan, boru hatlarının geçiş güzergâhında bulunan Kafkasya'nın Moskova'nın kontrolünden çıkmasıdır. ABD'nin bu hedefi çerçevesinde Gürcistan, Ermenistan merkezli olarak Rusya'nın bölgedeki itibarını, gücünü yıpratmaya yönelik yoğun istihbarat faaliyetleri içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Soros, Rand Corporation, Savuma Bakanlığı'na bağlı NGA (National Geospatial Intelligence Agency) ve NED gibi CIA bağlantılı kurumlar tarafından; demokrasi, özgürlük ve liderlik adlarıyla düzenledikleri projeler kapsamında Ermeni, Gürcü ve hatta Azerbaycanlı kanaat önderleri ve gençlerini eğitime yönelik seminerler, kurslar ve çalıştaylar düzenlenmektedir.

Amerika'nın küresel güvenliği açısından Kafkasya Bölgesi'nin önemi, Ruslar'ın sıcak denizlere iniş güzergâhı üzerinde olmasıdır. Bu sebeptendir ki, Kafkasya, her zaman ABD tarafından "Büyük Ortadoğu Projesi-BOP" kapsamında değerlendirilmiştir.

ABD'nin Güney Kafkasya politikasının parametrelerini; ülkesindeki güçlü Ermeni lobisinin beklentileri, Gürcistan'ın Batı ittifakına katılma gayreti, Azerbaycan'daki enerji kaynakları yanında bölgenin Doğu ile Batı arasında ticaret ve enerji geçiş hatlarının rolü oluşturmuştur." (Yılmaz, 2018: 17).

Özetlersek, ABD'nin Kafkasya'daki güvenlik ve istihbarat faaliyetlerinin temelini işte bu gerçek yani Kafkasya ülkelerinin Moskova'nın etki alanından çıkması ve enerji hatları oluşturmaktadır. Ancak ABD istihbaratının yanlış analizi ile 2008'den sonra bölgede Rusların etkisi daha fazla hissedilmeye başlanmıştır.

Daha sonraki yıllarda günümüze doğru ABD'nin enerji hatları, enerji koridoru temelli bir yaklaşım sergilemeye başladığı görülmektedir. Doğru olan da buydu. Çünkü Kazakistan ve Türkmenistan rezervlerinin aktarılacağı Gürcistan ve Türkiye topraklarındaki "enerji koridoru", Kafkasya'daki etnik unsur ve ülkelerin Moskova'ya bağımlılıklarını azaltacaktır. Nitekim ABD'nin desteğiyle yapılan Bakü-Ceyhan Boru Hattı projesi Rusya'yı (Bakü

Novorossisk Hattı) devre dışı bırakınca, Azerbaycan'ın da Moskova'ya bağımlılığı azalmaya başlamıştır.

Ermenistan'ın da Moskova'ya olan bağımlılığının azaltılması ile Kafkasya'daki üç ülkenin Batı ile entegre edilmeleri şüphesiz Moskova'nın sıcak denizlere inme hayallerine bir kez daha set çekmiş olacaktır. Ayrıca üç Kafkas ülkesinin de NATO'nun Planlama ve Gözden Geçirme Süreci'ne katıldıklarını da unutmamak gerekir.

Gürcistan ve Ermenistan üzerinde ABD'nin desteği ve baskısı devam edecektir. Ermenistan'ın Moskova'ya olan bağımlılığı koparıldığında ABD, Türkiye'nin de desteği ile Rusya'nın sıcak denizlere inme hayali önünde set oluşturacak ve Doğu Avrupa'da olduğu gibi Kafkaslar üzerinden de Rusya'yı abluka altına almak isteyecektir. Amerika bu isteklerini gerçekleştirebilmek adına bölgede çeşitli yollardan istihbarat çalışmaları yapmaktadır. ABD'nin İstihbarat Faaliyetlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

ABD diaspora Ermenileri üzerinden Ermenistan'ı kullanarak Kafkasya'ya yönelik istihbarat faaliyetlerini Erivan'da diplomasi adı altında sürdürmektedir. Bilindiği üzere Ermenistan, ABD'nin Avrupa'daki en büyük diplomatik misyonuna ev sahipliği yapmaktadır. Ermenistan gibi çok küçük bir ülkede 80 civarında ABD'li diplomatın bulunması, elçiliğin istihbarat operasyonları için kullanıldığı iddialarını haklı çıkarmakta.

ABD'nin Kafkasya'daki güvenlik ve istihbarat faaliyetlerinin hedef noktalarından biri de Ermenistan'ı Moskova'ya (petrol ve doğal gaz) bağımlı olmaktan kurtarmaktır. Bunun için ABD; Ermenistan-Azerbaycan ve Ermenistan ile Türkiye sınır kapılarının açılması için uygun zamanı kollamaktadır. Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Batı ile entegre edilmeleri ve böylece Kafkasya'da Moskova'ya karşı üçlü ittifakın oluşması ABD'nin en büyük hayali ve hedefidir. Bu oluşum Türkiye'nin de güvenlik ve çıkarlarına uygun olacaktır.

Batı (ABD) ile her alanda ilişki kurmak üzere kapılarını açan Gürcistan'da hem Amerika hem de Türkiye'nin yoğun istihbarat faaliyeti içinde oldukları tahmin edilmektedir. Türkiye'nin güvenlik bakımından da istihbarat çalışmalarını farklı yürüttüğü bilinmektedir. Dış politika araçlarından yoksun olan Gürcistan bulunduğu konum gereği korunmaya, NATO gibi, AGİT gibi uluslararası güvenlik mekanizmasının desteğine ihtiyacı vardır. Gerçekten de NATO Kafkas ülkelerinin istedikleri güvenlik ortamının oluşmasına imkân vermektedir.

Hem Gürcistan hem de Azerbaycan NATO ile ilişkilerini KAİK ve BİO programlarına ve ortak tatbikatlara katılarak ortaya koymuşlardır. ABD bu faaliyetleri ile Kafkaslar'da Rusya'yı abluka altına almak istemektedir.

Demokrasi, özgürlük, sermaye, işgücü gibi söylemleri içine alan yumuşak güç siyaseti ile Doğu Avrupa'da (Romanya, Estonya, Çekoslovakya, Polonya gibi ülkelerde) başarılı olan ABD aynı başarıyı aynı yöntemlerle Kafkasya'da gösteremedi. Dolayısıyla özellikle 2003'te ve 2008'de bölgede yaşanan başarısızlıklar, ABD'nin daha hesaplı şekilde politika üretmeye sevk etmiş görünüyor. Güney Kafkasya'yı oluşturan ülkelerin Moskova'dan ekonomik anlamda bağımsız olmaları için, ABD ve Batılı şirketler bölgeye yatırım yapmaları için teşvik edilmeye başlandı. Hatta ABD bölge ülkelerini yakından ilgilendiren Hazar Denizi Enerji projelerinin başlaması için gerekli olan diplomatik alanda da atağa geçerek "Büyükelçilik" pozisyonu oluşturmuştur.

ABD'nin önemseydiği ve istihbarat faaliyetlerini etkin şekilde sürdürdüğü diğer ülke Azerbaycan'dır. Ermeni diasporasının baskıları nedeniyle uzun bir süre ilişkilerin en alt seviyede sürdürüldüğü Azerbaycan, "ABD için sadece enerji sağlayıcı değil aynı zamanda Afganistan operasyonları için bir lojistik köprü ve İran'a yönelik istihbarat faaliyetlerinin merkezlerinden biri idi. Bush yönetimi, Azerbaycan'da insan hakları ihlalleri, rejim muhalifleri ve gazetecilerin tutuklanmasını ilişkilerin gündemine taşıdı" (Yılmaz, 2018: 19).

Güney Azerbaycan'a, Tebriz'e, Tahran'a yönelik istihbarat faaliyetlerinin Bakü merkezli yönetildiği biliniyor. 16 yıldan bu yana Amerika'da sığınmacı olarak yaşayan Mahmut Ali Çöhregani'nin lideri olduğu Güney Azerbaycan Milli Uyanış Hareketi-GAMOH mensuplarının da lojistik desteği ile Bakü üzerinden İran'a yönelik güvenlik ve istihbarat faaliyetlerini sürdüren ABD'nin bir diğer hedefi İran'ı kuzeyden abluka altına almaktır. Ancak ABD üst yönetimi ile Azerbaycan lideri Aliyev arasında sıcak bir ilişkiden söz etmek mümkün değil. Aliyev yönetiminin daha çok Moskova ile daha yakın çizgide olduğu görülmektedir. Azerbaycan aynı zamanda Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) üyesidir.

Ayrıca ABD açısından Kafkasya bölgesinin bir başka önemi, bölgenin Orta Asya coğrafyasındaki gözetleme üslerine ve Çin (Doğu Türkistan) sınırına giden koridor vazifesini görmesidir. Özetle ABD Güvenlik ve İstihbarat birimlerinin, Doğu Avrupa'da en son Ukrayna'da yaptıklarını Kafkasya bölgesinde de yaparak Rusları abluka altına almayı içeren çalışma içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. ABD ve Batı'nın temel stratejik hedefi, Ukrayna krizinde de anlaşılacağı üzere, Rusya'nın eski SSCB bölgesinde yeni "hegemonik güç" olmasını engellemektir. Bunun için de kesinlikle Türkiye'nin desteğine ihtiyacı vardır

3. Çin Açısından Kafkasya'nın Önemi

"Bir Kuşak Bir Yol" Demir İpek Yolu projesinin işlerlik kazanması üzerine Çin, demiryolu ve enerji hatlarının geçiş güzergâhı üzerindeki Güney Kaf-

kasya ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Diaspora Ermenilerinin aracılığı ile Pekin-Erivan arasında ilişkiler kurulmuştur. Pekin yönetimi, doğal gaz ve petrol ihtiyacından dolayı Azerbaycan ile oldukça yakın iş birliği içine girmiş, bağımsızlıktan kısa süre sonra Bakü'de Büyükelçilik açılmıştır. Enerji ve elektrik santralleri yatırımları olan Çin Devleti, hem ekonomik çıkarlarını koruma altına almak hem demir ipek yolu hattının güvenliğini sağlamak için bölgede yoğun istihbarat çalışması yapmaktadır. Çin'in Gürcistan'da da demiryolu yatırımları vardır. ABD'nin de bölgede etkin olması sebebiyle Çinliler de karşı istihbarat faaliyetine önem vermektedir. Çin'in Dubai de olduğu gibi önemli istihbarat merkezlerinden biri de Bakü'de faaliyet göstermektedir.

4. Türkiye Açısından Kafkasya'nın Önemi

Kafkasyalar konusunda, Türkiye'nin duruşu önem arz etmektedir. Şüphesiz Türkiye ve Rusya Kafkasya'nın güney ve kuzeyinde güçlü iki aktör devlettir. ABD'den farklı olarak her iki devlet de bölgede ev sahibidir. Rusya Federasyonu eski SSCB coğrafyasında Ukrayna'da olduğu gibi Kafkasya bölgesindeki etkinliğini tavizsiz sürdürmek isteyecektir.

Türkiye'nin somut hedefleri amaçlayan orta ve uzun vadeli stratejilerle donanmış Ermenistan-Türkiye sınırının açılması, Ermenistan ile Azerbaycan arasında diplomatik ilişkilerin başlaması da dâhil yeni bir Kafkasya politikasına ihtiyacı vardır. Dolayısıyla Türkiye bölgede hem güvenlik tedbirlerini almalı hem de yoğun istihbarat faaliyetlerini yürütmelidir.

Türkiye Kafkaslarda etkin bir politika yürütürken dikkate alması gereken bazı faktörler vardır. Bunların başında Azerbaycan'ın hak ve menfaatlerinin korunması ve gözetilmesi bulunmaktadır.

Türkiye'nin Kafkasya bölgesine yönelik geliştirmesi gereken politikasının veya stratejik planlamasının temelinde Azerbaycan ile kardeşlik ilişkisi, bölgedeki doğal kaynaklar ve enerji ve Türkiye'de yaşayan sayıları birkaç milyonu bulan Çerkes, Adıgey, Gürcü, Abaza ve Çeçen gibi Kafkasya muhacirleri gibi birkaç faktör var.

“Ankara'nın Kafkasya politikasının temelinde birkaç faktör var: İlki Azerbaycan ile varoluşsal ittifakı sürdürmek, ikincisi küresel enerji politikaları, üçüncüsü Gürcistan'ın NATO arzusu, dördüncüsü Türkiye'nin Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan için bir numaralı ticaret partneri olması ve sonuncusu ise Türkiye'deki Kafkasyalı vatandaşlar (İsaev, 2017).

Bunların dışında Kafkaslarda izlenecek politikalarda Türkiye'nin çıkarları da dikkate alınmalıdır. Türkiye'nin hem Asya'ya açılan kapısı hem Rusya ile

tampon bölge oluşturması bakımından stratejik bakımdan yakından etkileme özelliğini taşıyan Kafkasya Bölgesi ile ilgilenmesi milli çıkarları ve milli güvenliği gereğidir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz;

- 1- Doğu Anadolu'nun güvenliğinin sağlanması
- 2- Orta Asya coğrafyasındaki soydaş ve akraba topluluklar arasında kültürel ve siyasi iletişimin kurulma noktasında bulunması,
- 3- Bölgedeki yeraltı doğal kaynakların Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması
- 4- Rusya ve Türk Cumhuriyetleri ile yapılan ticari yolların geçiş noktası olması
- 5- Çin'den başlayıp Avrupa'ya uzanan İpek Yolu Güzergâhını tamamlayan noktada olması,
- 6- Rusya'nın güneye, sıcak denizlere inme tehdidinin aza indirilmesi ve
- 7- Rusya ve İran'ın olası tehditlerine karşı tampon bölge oluşturması gibi nedenlerden dolayı Türkiye kendi ulusal güvenliği ve geleceği için bölgede istikrarı sağlayıcı önlemler alması gerekmektedir.

Yine Türkiye'nin Kafkasya politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında özellikle bölgede Rus-Türk çıkarları dikkate alınmalıdır. Hiç şüphesiz Ruslar, tarihi ve coğrafi komşumuz olarak, din ve ırk ayrımının ötesinde geleneksel kültür bakımından bize yakın milletlerden biridir. 1990 öncesi komünist rejimden kaynaklanan çatışmalar ve soğukluğun yerini rejimin sona ermesiyle "işbirliği" ve "yakınlaşma" almıştır. Elbette her iki ülke arasında "menfaat çatışması" olmakla birlikte, "ortak değerlerimiz", "ortak çıkarlarımız" ABD'den ve Batı ülkelerinden daha fazladır.

Bugün Rusya Federasyonu sınırları içinde milyonlarca ifade edilebilecek, Türkiye nüfusu kadar Türk kökenli nüfus ve Tataristan, Başkurdistan, Yakutistan, Çuvaşistan, Altay gibi zengin yer altı kaynaklara sahip Özerk Türk Cumhuriyetleri ve Bölgeleri vardır.

Türkiye, Moskova ile ilişkilerini "ayrılıkçı" gözle değil, "yapıcı" bir gözle yeniden gözden geçirmeyi sürdürmeli, gelecekte olası tehditlere karşı siyasi birlikteliğin temelleri hızla atılmalıdır. Böyle bir birlikteliğin alt yapısı mevcuttur. Aslında Avrasya coğrafyasında aynı kaderi paylaşan Rus ve Türkler arasındaki yakınlaşma Asya Birliği'nin oluşumunu sağlayabilir ve diğer ülkelerle birlikte yeni bir güç dengesi ortaya çıkabilir. Böyle bir denge; doğudaki Çin tehdidine ve batıdaki ABD yayılmacılığına karşı emniyet rolü ifa edeceğinden dünya barışına da muhakkak ki önemli katkı sağlayacaktır.

30 yıl sonra Karabağ topraklarının Azerbaycan tarafından geri alınma aşamasında Rusya'nın sessiz kalması, Türk-Rus ilişkilerinin pekişmesine neden

olmuştur. Kafkasya hem Rusya'nın hem de Türkiye'nin ilgilenmesi gereken "ortak bahçesi"dir. Bu anlayış içinde her iki ülkenin ortak çıkarları çerçevesinde Kafkasya'da yapacakları iş birlikleri, şüphesiz huzur ve istikrar getireceğinden bölgenin ticari hacmini de artıracaktır.

Türkiye bölgesinde lider ve küresel olaylarda "oyun kurucu ülke" olmak istiyorsa, önce nerede bir mazlumun derdi varsa, oraya çare olmalı, en azından gözyaşına mendil tutabilmelidir.

Sonuç

SSCB sonrasında, büyük ölçüde hâkimiyet alanlarını Batılı ülkelere bırakmak zorunda kalan Rusya, küresel ve bölgesel güçlerin bu alanlara karşı büyük bir ilgisinden tedirgin olmuştur. Bu ilgiyi kendisi için bir ulusal güvenlik sorunu olarak görmüştür. Bu nedenle başta Kafkasya bölgesi olmak üzere, yakın çevresindeki önemli gördüğü stratejik bölgelerde birtakım önlemler almak gereğini hissetmiştir. Bu kapsamda askeri gücü sayesinde güçlü bir etki sahası oluşturmaya çalışmıştır.

Özellikle bağımsızlıklarını kazanan Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan odaklı politikalar geliştirmiştir. Bu üç devletin kendisine bağımlı kalması için her türlü gelişmeden ve anlaşmazlıktan istifade etmek istemiştir. Özellikle, NATO ve Batıya ilgi duyan Gürcistan'a karşı çok sert politikalar uygulamıştır. 2008 yılındaki savaş ile Gürcistan'a büyük bir gözdağı vermiştir. Abhazya ve Güney Osetya'daki iki ayrı Rus üssü ile bir potansiyel bir ulusal güvenlik tehdidi olduğunu hissettirmiştir. Ermenistan'da bulunan Rus askeri üsleri, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan üzerinde baskı unsuru olmuştur.

Rusya'nın bu askeri varlığı bölgesindeki ve yakın çevresindeki tüm ülkeler için önemli bir tehdit kaynağı olarak görülmüştür. Rusya'nın bölgedeki bu askeri varlığı ve gerçekleştirdiği askeri müdahalelerle Güney Kafkasya'da hâkimiyeti bölge ülkelerince istenmese de kabullenilmiştir. Bugün gelinen durum itibariyle bölgede bir memnuniyetsizlik yaşanmaktadır.

Bölge ülkeleri kendilerinin kabulü için sunulan önerileri hiçbir şekilde kabul lenmemektedir. Kendi ulusal güvenlikleri açısından büyük bir tehdit olarak gördükleri Rusya'nın bağımlılığından kurtulmak için arayış içindedir. Bu kapsamda; Azerbaycan, askeri ve ekonomik olarak, Gürcistan ise siyasi olarak, bölgesel ve küresel güçlerle iş birliği içinde olma arzusundadır. Rusya ise bütün bu istekleri bir güvenlik sorunu olarak algıladığı için bölgedeki askeri varlığını mümkün olduğu ölçüde üst bir seviyede tutmak çabasıdadır.

Rusya'nın izlediği bu tehdit politikasından rahatsızlık duyan ABD, hem Rusya'ya karşı bir çevreleme siyaseti uygulayarak, etkinliğini azaltmak,

hem de bölgedeki doğal kaynaklar üzerinde anlaşmalar yaparak burayı bir Pazar haline getirmek istemektedir.

ABD bu istekleri doğrultusunda, özellikle Kuzey Kafkasya'da Rusya Federasyonu'na bağlı otonom bölgede yaşayan gruplar arasındaki ayrılıkçı hareketlere yönelik birtakım çalışmalar yapılabilir. Huzurlu gibi görünen bu bölge beklenmedik bir zamanda çatışmaların başlayacağı bir alan haline gelebilir. Bölgenin etnik sorunları kaşınarak, sorunlu bir yer haline getirilebilir.

İşte bu noktada gelecekte, gayrinizamî harp unsurlarını bölgede görürsek, bilelim ki ABD ve diğer istihbarat kuruluşlarının etkisi yüksek olacaktır. Bu sorunlar kaşındığı sürece, hem bölge halkı zaman rahat etmeyecektir hem de küresel güçler de memnun olmayacaktır. Bütün bu bilgi ve analizler doğrultusunda, bölge ülkelerinin ortak istekleri doğrultusunda, Rusya ile yapıcı ilişkiler kurarak, bölgenin güvenliğinin tesisine çalışmak gerekmektedir.

Kaynakça

1. Kitap ve Makaleler:

- Açma, Bülent & Yenişen, Kübra (2013). Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Enstitüsü Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20 (2), 131-149. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13699/165820>.
- Beşe, Ertan & Seren, Merve (2011). "Stratejik istihbarat olgusunun teorik çerçevesi, unsurları ve terörle mücadele politikaları açısından rolü ve önemi". *Polis Bilimleri Dergisi*, 13(3), 123- 145.
- Erol, Mehmet Seyfettin, (2011), *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Ankara: Barış Kitap.
- Kırık, Hikmet & Kartal Atakan, (2014). "Avrupa Birliği ve Rusya'nın Güney Kafkasya Politikaları: Bölgede Barış Artık Daha mı Yakın?", Karadeniz ve Kafkasya'da Güvenlik ve İş Birliği, Bağçe, E. (Ed), İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi: 43-70.
- Mardan, Melek, (2020). "Rus Üslerine Ev Sahipliği Yapan Ülkelerdeki Krizlere Rusya'nın Askeri Müdahaleleri", *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 22, (1) 108-128. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gcd/issue/55220/726280>.
- Sezgin, Erkan, (2022). *İstihbarat Üzerine (On İntelligence)*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Özdağ, Ümit, (2002). «Stratejik İstihbarat», *Avrasya Dosyası: İstihbarat Özel Sayısı*, 8, (2), 109-149.

Özdağ, Ümit, (2008). İstihbarat Teorisi, Ankara: Kripto Kitaplar.

Yanar, Savaş, (2002). *Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, İstanbul: IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık.

Yılmaz, Sait, (2018). "Güney Kafkasya Üzerine Bir Analiz." *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (3), 1-29 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/igdiriibf/issue/65771/1026984>

2. İnternet kaynakları:

Akhiyadov, Makhmat. (2019). "Rusya'daki Ermeni Lobisi ve Medya Gücü" *İnsamer*, 09.12.2019. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-rusya-daki-ermeni-lobisi-ve-medya-gucu.pdf> (7.05.2022)

Aydın, Adnan & Güngörsen Rabia, (2021). "Güney Kafkasya Bölgesel Güvenlik ve Tehdit Analizi" *Güvenlik Teorileri ve Bölgesel Tehdit Analizi / ed. Şahin, G. (Ed)*, İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Merkez Basım ve Yayınevi:161-203.

https://www.msu.edu.tr/duyurular/2021_GuvenlikTeorileriBolgeselTehditAnalizi/GuvenlikTeorileriveBolgeselTehditAnalizi.pdf

Çalışkan, Burak. (2019). "Ermenistan'da Rus Satrancı", *İnsamer*, 09.12.2019.

<https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-ermenistan-da-rus-satraci.pdf> (07.05.2022).

Işık, Mithat, (2019). "Kafkasya'nın Geleceği İçin Stratejik Düşünce", *Dünya Bülteni*, 29.01.2019, <https://www.dunyabulteni.net/kafkaslar/kafkasyanin-gelecegi-icin-stratejik-dusunce-mithat-isik-h437086.html>

İsaev, Andrey, (2017). "Kafkasya Kördüğümünde Rusya, Türkiye ve Diğerleri-2: Türkiye'nin Kafkasya Politikası Nasıl Şekilleniyor?", *Duvar Gazetesi*, 16.11.2017)

<https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/16/kafkasya-kordugumunde-rusya-turkiye-ve-digerleri-2-turkiyenin-kafkasya-politikasi-nasil-sekilleniyor>.

İsmayilov, Elnur, (2014). "Ermenistan'daki Rus Askeri Üsleri: Bölgesel Güvenliğe Tehdit", *Bilgesam Analiz*, No:1170. <https://docplayer.biz.tr/4916151-Ermenistan-daki-rus-askeri-usleri-bolgesel-guvenlige-tehdit.html>

GÜNEY KAFKASYA'DA YENİ STATÜKO VE 2. KARABAĞ SAVAŞI'NDAN SONRA İRAN'IN TUTUMUNA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Umut BAŞAR*

Öz

??

* Dr., Akademisyen

???

Abstract

???

Giriş

Sovyet sonrası dönemde, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi ve iki ülke arasında 30 yıl boyunca devam eden "donmuş çatışma" durumu; Güney Kafkasya'da, İran'ın desteklediği bir statüko ortaya çıkarılmıştır. Karabağ sorununun çözümsüz bırakıldığı bu statüko, Azerbaycan'ın tam bağımsız dış politika yürütmesini engellerken İran'ın bölgesel rakibi Türkiye'nin, Güney Kafkasya'da etkinliğini kırma hedefine hizmet etmiştir. Bağımsız Azerbaycan'da başarılı bir devletleşme deneyiminin, İran'daki Azerbaycan Türk toplumunun siyasallaşmasına katkı sağlayacağından kaygı duyan Tahran, Güney Kafkasya politikasını Ermeni işgalinin devam etmesi üzerine kurgulamıştır. Bu süreçte İran, söz konusu bölgesel politikasını kendi güç kaynaklarından ziyade Rus hegemonyası ve Ermeni sert gücüne güvenerek inşa etmiştir.

Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlanan 2. Karabağ Savaşı'yla birlikte eski statükoyu ayakta tutan dengeler değişmiş ve yeni jeopolitik gerçeklikler ortaya çıkmıştır. İran'a stratejik fırsatlar sunan Karabağ sorununun çözüme kavuşması, Tahran'daki karar alıcıların beklemediği ve öngöremediği bir şekilde gelişmiştir. Süreci doğru okuyamayan Tahran, savaşın sonuçlarını kabullenme aşamasında da çelişkili tutumlar sergilemiştir. İran'daki Azerbaycan Türk toplumunun oluşturduğu kamuoyu baskısı, Tahran'ın Ermenistan'a askerî araç gereç sevkiyatını askıya almasına neden olsa da 30 yıl boyunca Ermeni işgalini destekleyen İran, Ermenistan'a ve Hankendi'deki işgalci güçlere petrol ürünleri başta olmak üzere çeşitli malzeme desteği sağlamıştır.

1. Tırmanan Gerilimin Kronolojisi

2. Karabağ Savaşı sonrasında İran tırlarının Hankendi'deki işgalci Ermeni güçlerine akaryakıt ve inşaat malzemeleri taşımasının illegal olduğunu vurgulayan Bakü; İran'ı, defalarca Azerbaycan'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duymaya çağırmıştır (APA, 2021). Bakü, Nisan 2021'den itibaren söz konusu çağrısını yinelese de İran tırları, Azerbaycan topraklarına izinsiz giriş yaparak 2021 Temmuz-Eylül aylarında Hankendi'ye yaklaşık 130 sevkiyat gerçekleştirmiştir. Azerbaycan'ın, İran'ın Bakü Büyükelçisi'ne nota vermesi dâhil alınan bütün diplomatik önlemler sonuçsuz kalınca Azerbaycanlı yetkililer, 12 Eylül 2021 tarihinde İran tırlarının Hankendi'ye geçiş için kullandığı Gorus-Gafan güzergâhı üzerinde kontrol noktaları oluşturmuş ve 15 Eylül'de petrol ürünleri taşıyan iki İranlı kamyon şoförünü gözaltına almıştır. Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak 2-12 Eylül 2021 tarihleri arasında Türkiye ve Azerbaycan tarafından Hazar Denizi'nde su altı taarruz tatbikatı yapılmış ve devamında, 12-20 Eylül 2021 tarihleri arasında

Azerbaycan Özel Kuvvetleri Komutanlığı, Türkiye ve Pakistan ordularıyla birlikte Bakü’de “Üç Kardeş” adı verilen askerî tatbikatını gerçekleştirmiştir (TRT Haber, 2021).

Türkiye’nin Azerbaycan ile Hazar Denizi’nde düzenlediği tatbikatı sert bir dille eleştiren İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Said Hatipzade, “Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme’ye göre beş kıyıdaş devlet dışında hiçbir ülkenin burada askerî varlığı olmamalıdır. Konuyu, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla araştırıyoruz.” diyerek Türk askerinin Hazar Denizi’nde tatbikat düzenlemesinin “illegal” olduğunu ifade etmiştir (IR Diplomacy, 2021). İran Devrim Rehberi’nin Erdebil il temsilcisi olan ve İran’ın Azerbaycan Şiilerine yönelik propaganda faaliyetlerinde etkin rol alan Hasan Amili, “Azerbaycan ve Türkiye’nin komşuluk hakkını yerine getirmediğini” ifade etmiştir. “İran’ın gücünün Azerbaycan ve Türkiye’ye gösterilmesi gerektiğini” savunan Hamenei’nin Erdebil Temsilcisi, Devrim Muhafızları Ordusunu (DMO) göreve çağırmıştır (Sebelan, 2021).

İran, Nahçıvan ve Azerbaycan’ın işgalden kurtarılmış bölgelerinin sınırlarına geniş çaplı askerî sevkiyat yapmış ve 1 Ekim 2021’de İran’ın konvansiyonel ordusuna bağlı mekanize tugaylarının ve DMO’nun intihar İHA’larının katıldığı “Hayber Fatihleri” adı verilen tatbikatı tertip etmiştir. Hayber Fatihleri ismiyle Azerbaycan’ın “fethedilmesi gereken Yahudi kalesi” olduğunu ima ederek İran’ın, jeopolitik bir çatışmaya ideolojik jargonunu eklemeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Tablo: Azerbaycan Sınırında İran’ın Askerî Tatbikatları

Tatbikata İştirak Eden Birlikler	
Mekanize ve Piyade Birlikleri <ul style="list-style-type: none">• 21. Tebriz Piyade Tümeni• 64. Urmiye Piyade Tümeni• 31. Tebriz Aşura Ordusu• 65. Tahran Komando Tugayı• 25. Tebriz Hava İndirme Tugayı• 433. Urmiye Savaş Mühendislik Birliği	Zırhlı Birlikler <ul style="list-style-type: none">• 16. Kazvin Zırhlı Tank Birliği• 216. Zencan Zırhlı Tugayı• 316. Hemedan Zırhlı Tugayı
Roket ve Topçu Birlikleri <ul style="list-style-type: none">• Fecir-5 roketatar sistemleri• Fatih-313 ve Zülfikar balistik roket fırlatma araçları• 11. Meraga Topçu Birliği	Hava Unsurları <ul style="list-style-type: none">• F-14 Tomcat, F-4 Phantom II, Sukhoi Su-24 tipi savaş uçakları• IL-76 ve S-130 Hercules tipi nakliye uçakları• AH-1 Kobra tipi taarruz helikopteri• Bell-212 tipi özel kuvvetler helikopteri• CH-47 Chinok tipi ağır nakliye helikopteri• SİHA ve İHA birlikleri

İran, Azerbaycan sınırında askerî güç gösterisine hazırlanırken Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi, Reisi hükümeti yetkilileri ve DMO komutanları; Bakü'yü "İsrail'in, İran sınırında askerî-istihbari varlık göstermesine izin vermekle" itham etmiştir. İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan, Azerbaycan'ın Tahran Büyükelçisi'yle görüşmesinde "Siyonist rejimin, İran'ın ulusal güvenliğine karşı yürüttüğü faaliyetleri tolere etmeyeceğiz." ve "Siyonistlerin sızmasını defetmek için gereken her şeyi yapacağız." ifadelerini kullanmıştır (Ensaf News, 2021).

İranlı siyasi, dinî ve askerî yetkililerin, Azerbaycan'ı hedef alan bir dizi sözlü atışması ve İran'ın; hava sahasını, Nahçıvan'a sevkiyat yapan Azerbaycan'ın askerî uçuşlarına kapatmasına karşılık Azerbaycan, Devrim Rehberi'nin Bakü Temsilcisi Ali Ekber Ocaknejad'ın faaliyet gösterdiği ofis ile Hüseyniye Camisi'ni kapatmıştır (IGNA, 2021).

İran'ın, Azerbaycan sınırında düzenlediği geniş çaplı askerî tatbikatın ardından, Türkiye ve Azerbaycan orduları, Nahçıvan bölgesinde İran sınırı yakınlarında "Sarsılmaz Kardeşlik 2021" isimli ortak muharebe taktik eğitimini gerçekleştirmiştir.

Yukarıda sıralanan gelişmeler dizisi incelendiğinde Tahran'ın ideolojik hasmı İsrail ve jeopolitik rakibi Türkiye'nin, Güney Kafkasya'daki artan etkinliğinin İran'ı bir güç gösterisine sürüklediği anlaşılmaktadır. Peki, İran'ın, "kuzeybatı sınırında siyonist tehdit" olarak kodladığı İsrail faktörü ve Türkiye'nin, Azerbaycan ile siyasi-askerî ittifak seviyesine yükselen iş birliği, söz konusu gerilimi nasıl etkilemektedir?

1.1. Kafkasya'da "Siyonist Tehdit": Azerbaycan-İsrail İlişkileri

Tahran'ın, Azerbaycan karşıtlığında kullandığı ana argümanı "İsrail'in Azerbaycan'daki askerî-istihbari varlığı" ve "siyonist rejimin İran sınırlarına oluşturduğu tehdit" üzerine inşa edilmektedir. İran'ın; sınırlarında, İsrail'in askerî-istihbari varlığına ilişkin endişeleri, son bir yılda önemli ölçüde artmıştır. İran'ın, ABD ile nükleer müzakerelerinin devam etmesine ve 2015 İran Nükleer Anlaşması'na tarafların yeniden dönmesine, İsrail'in karşı olduğu açıkça bilinmektedir. İsrail Başbakanı Naftali Bennett, eski Başbakan Binyamin Netanyahu kadar Washington'ın İran politikalarına itiraz etmese de Joe Biden yönetimini, müzakerelerden vazgeçmeye çağırdığı bilinmektedir (Berman, 2021). Bu süreçte, İsrail istihbarat örgütlerinin örtülü operasyonları sonucunda, Temmuz 2020'den bu yana İran'ın nükleer ve askerî tesislerinde meydana gelen çok sayıda kaza ve patlama; İran'ın, İsrail kaynaklı tehdit algısını yükseltmiştir. İran'ın stratejik tesisleri ve üst düzey figürlere yönelik sabotaj ve suikast saldırıları, DMO'nun Suriye'deki üsleri ve İran'ın

vekil gruplarına karşı İsrail'in düzenlediği hava saldırıları; Umman Körfezi, Hint Okyanusu ve Kızıl Deniz'de ticari gemiler ile petrol tankerlerinin hedef alınması ve son olarak İran'ın İsraili diplomatlara ve iş insanlarına yönelik Körfez ülkeleri ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nde (GKRY) engellenen suikast girişimleri, iki ülke arasında farklı düzeylerde ve alanlarda süren gizli savaşın boyutlarını göstermektedir. Böylesi kutuplaşmış bir gerilim ortamında, İran'da yeni işbaşına gelen ve militarist-muhafazakâr eğilimleri güçlü olan Reisi hükümetinin, İsrail kaynaklı tehditler konusunda daha sert refleks gösterdiğini söylemek mümkündür.

İsrail askerî teknolojisi ve insansız hava araçlarının kritik bir rol oynadığı 2. Karabağ Savaşı'ndan sonra İsrail'in elektronik savaş birliklerinin İran sınırına yakın Azerbaycan topraklarında konuşlandırıldığına dair söylentiler yayılmaktadır. Ermeni işgalinden kurtarılan ve İran ile yaklaşık 50 km'lik sınır hattını paylaşan Azerbaycan'ın Zengilan rayonunda kapsamlı imar çalışmaları ve modern şehirlerin kurulması projelerinde İsraili şirketlerin yer alacak olması ve bazı İsraili figürlerin İran sınırının sıfır noktasında fotoğraf vermesi, Tahran'ı ciddi şekilde rahatsız etmiştir (Dış İlişkiler Stratejik Konseyi, 2021).

Fars milliyetçisi çevrelerin bu haberleri sürekli gündemde tutmasının da etkisiyle Tahran, Bakü'nün "Siyonistlere alan açtığı" gerekçesiyle adım adım siyasi çekişmeyi turmandırmaya yönelmiştir. Bu süreçte İbrahim Anlaşmaları sonrasında İsrail'in, Körfez ülkeleriyle çok yönlü ilişkilerinin gelişmesi ve İsrail'in Azerbaycan'da artan görünürlüğü, Tahran'daki siyasi-askerî elitler tarafından ülkenin güneyden ve kuzeyden kuşatıldığı algısının oluşmasına neden olmuştur. Nükleer müzakerelerin tıkanması ve söz konusu kuşatılmışlık algısı; Tahran'ı, İsrail'in komşu ülkelerin topraklarını kullanarak İran nükleer tesislerine yönelik bir askerî saldırı düzenleyebileceği konusunda endişelendirmektedir.

Azerbaycan-İran geriliminde İsrail faktörünün etkin olmasını reddetmemekle birlikte İran'ın, aşırı militarist tutumunun ardındaki temel nedenin, söz konusu tehdit algısı olduğu söylenemez. Zira Azerbaycan-İran ilişkilerinde daha önce de İsrail tehdidi meselesi gündeme gelmiş fakat İran, gerilimi diplomatik düzeyde kontrol altına almaya çalışmıştır. Nitekim Şubat 2012'de İran Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yayımlayarak "İranlı nükleer bilim adamlarını hedef alan suikastlarla bağlantılı bazı teröristlerin, Azerbaycan Cumhuriyeti'nden geçiş yaptığını" ve "bu teröristlerin, İsrail casusluk şebekeleriyle iş birliğine ve İsrail'e seyahatlerine kolaylık sağlandığını" iddia etmişti. Azerbaycan, İran'ın bu iddialarını yalanlamakla kalmamış "DMO'ya ajanlık yapma" suçlamasıyla 22 kişiyi gözaltına almıştı. 2012 yılında Foreign Policy, Christian Science Monitor ve Miami Herald gibi Batılı basın yayın

organları “İsrail’in, Azerbaycan ile askerî iş birliğini” ve “İran’ın, nükleer tesislerine yönelik muhtemel bir askerî saldırıda İsrail’in, Azerbaycan topraklarını kullanacağını” manşetlere taşısa da İran konuyla ilgili tepkisini yine de diplomatik kanallardan ve Azerbaycan’ın Tahran Büyükelçisi’ni Dışişleri Bakanlığına çağırarak iletmişti (Perry, 2012).

Araştırmacıların ulaştığı İsraili uzmanlara göre 10 yıla yakındır ileri sürülen söz konusu iddialarla ilgili kaygılarını askerî enstrümanlara başvurmadan ifade eden Tahran’ın, şimdi bu denli büyük bir güç gösterisi yapması soru işaretleri doğurmaktadır. İran’ın “Siyonist tehdit” söylemini, Azerbaycan Cumhuriyeti halkı ve İran’daki Azerbaycan Türk toplumu nezdinde gerginliği siyasi boyuttan askerî boyuta tırmandırmasını meşru göstermek amacıyla bu derece ön plana çıkardığını söylemek mümkündür.

1.2. Türkiye ve 2. Karabağ Savaşı Sonrasında Şekillenen Yeni Statüko

2. Karabağ Savaşı, Güney Kafkasya’da 30 yıldır süren olağan statükoyu bozmuştur. Bozulan statükonun en büyük kaybedeni, Ermenistan’ın yanında İran olmuştur. Oluşmakta olan yeni statükonun mimarları olarak Türkiye ve Rusya’nın nüfuzlarını pekiştirmesinin; Tahran’ın, bölgesel süreçler üzerindeki etkisini düşüreceğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda Rus Uzman Dmitry Babich’in de vurguladığı gibi Tahran’ın gerilimi artırmasının ardındaki ana sebep, İsrail-Azerbaycan ilişkileri değil; 2. Karabağ Savaşı sonrasında bölgedeki nüfuzunu belirgin bir şekilde artıran Türkiye’nin Azerbaycan ile stratejik ortaklığıdır (RIA FAN, 2021).

Ermenistan ile savaşta Azerbaycan’a kritik siyasi ve askerî destekte bulunan Ankara, 15 Haziran 2021’de Türkiye ve Azerbaycan cumhurbaşkanlarının imzaladıkları Şuşa Beyannamesi’yle resmî olarak Bakü’nün askerî-siyasi müttefiki konumundadır. Nitekim Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, “Şuşa Beyannamesi’nin imzalanması, bizim ilişkilerimizi daha yüksek düzeye çıkardı. Şuşa Beyannamesi ile ‘defakto’ olan ilişkilerimizi ‘dejure’ düzeyine, müttefiklik düzeyine yükselttik. Zaten her alanda müttefiklik ilişkileri içerisindeydik. Fakat biz bunu resmîyete dönüştürdük.” demiştir (AA, 2021).

Şuşa Beyannamesi’nin bölgesel etkilerini değerlendiren İranlı Türkiye Uzmanı Seccad Ateşbar, “Türkiye, tarihsel olarak bölgede İran’ın en güçlü rakibidir. Türkiye’nin, Güney Kafkasya ve Orta Doğu’da nüfuz alanını genişletmesi, İran’ın çıkarlarıyla örtüşmemektedir.” şeklinde konuşmuştur. Şuşa Beyannamesi ve Zengezur Koridoru’nun açılmasına yönelik Bakü’nün girişimlerini yorumlayan eski İran Bakü Büyükelçisi Muhsin Pak Ayin’in “Aliyev, Karabağ’ın özgürlüğe kavuşmasını takip etmek yerine, Türkiye’nin

çıklarlarının peşinden koşuyor.” ve “Azerbaycan, kendisini Türk bayrağının altından çıkarmalıdır.” gibi ifadeler kullanması, Tahran’daki siyasi elitlerin meseleye yaklaşımını anlamlandırmak açısından önemlidir (Pak Ayin, 2021).

İran’ın savaşın başladığı tarihten beri gerçekçi bir durum analizi yapamadığı, Rusya’nın çatışmadaki konumunu ve özellikle de Türkiye-Rusya ilişkilerinin değişen boyutlarını okuyamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenledir ki 6 Ekim Çarşamba günü neredeyse bütün gününü Moskova’da geçiren İran Dışişleri Bakanı Abdullahiyan, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile görüşmesinin ardından düzenlediği ortak basın toplantısında, “Güney Kafkasya ile ilgili endişelerimiz var. Komşularımızdan birinin aşırı emellerine ve Kafkasya’daki jeopolitik haritayı yeniden çizme girişimlerine müsamaha göstermeyeceğiz.” demiştir. Bu ifadeleriyle Abdullahiyan, Türkiye’yi kastederek “Moskova’nın sürece müdahil olmasını ve Türkiye’nin jeopolitik mühendislik girişimlerine geçit vermemesini” istemiştir. Buna karşın Lavrov, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Ocak 2021’de oluşmasını önerdiği Altılı Platform’u (Türkiye, Azerbaycan, Rusya, İran, Gürcistan ve Ermenistan) gündeme getirerek İran’ı, bu platforma katılmaya davet etmiştir. Konuyla ilgili yorumlarını paylaşan Rus İran Kıdemli Uzmanı Vladimir Sazhin, “Tahran, Bakü’nün uluslararası arenadaki bağımsız politikasından çok rahatsız fakat hiç kimse Azerbaycan’ı, dış politika yönelimini değiştirmeye ya da Türkiye’yi Kafkasya’daki nüfuzunu zayıflatmaya zorlayamaz.” şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur (Khoshtaria, 2021).

Ermeni işgalinin sona ermesiyle birlikte Güney Kafkasya’da, İran’ın nüfuzunu yansıttığı tampon bölge ortadan kalkmıştır. Azerbaycan-Türkiye askerî ve stratejik iş birliğinin genişletilmesi, Dağlık Karabağ’da Rus Barış Gücü’nün görevlendirilmesi, Azerbaycan’ın 30 yıldır Ermeni işgalinde olan İran sınır hattındaki bölgelerde etkin bir varlık göstermesi ve özellikle Ermenistan üzerinden açılacak olan Zengezur Koridoru’nun tartışılması, İran’da bir “kuşatma” algısı yaratmıştır.

İran’ın, Sovyet sonrası dönemde neredeyse bir vekil gücü gibi gördüğü Ermenistan’da, siyasi elitin Erivan’ın bölgesel izolasyonuna son vermek için Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkileri normalleştirme isteği ve Rusya’nın bu gelişmelere yönelik tutumu; İran’ı, Tahran’ın öngöremediği şekilde Güney Kafkasya’daki denklemlerin dışına itmiştir.

Afganistan’daki büyük jeopolitik kaybın yaşanmasıyla eş zamanlı olarak görevi devralan Reisi hükûmetinin, Azerbaycan’ın İranlı şoförleri tutuklanması ve Türkiye ile Azerbaycan’ın Zengezur Koridoru’nun açılmasına yönelik girişimleri karşısında büyük bir tehdit algısı duyması ve orantısız tepki vermesini tahlil ederken söz konusu sürecin İranlı karar alıcılar üzerinde bıraktığı etkileri gözden kaçırmamak gerekmektedir. Ayrıca müesses niza-

mın, Reisi hükümetini seçim mühendisliğiyle işbaşına getirmesi dolayısıyla yaşadığı meşruiyet sorunu da dikkate alındığında; İran'ın, Azerbaycan sınırında yaptığı güç gösterisiyle iç kamuoyu nezdinde millî ve güçlü bir imaj yaratma çabası içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Yapılan analizleri büyük resme yerleştirmek gerekirse İran'ın Batı ile yürüttüğü zorlu nükleer müzakerelerin tıkanması, Lübnan'da istikrarsızlığın devam etmesi, Iraklı yerel aktörler ve ABD'nin İran'ı Irak'tan çıkarma girişimleri, Tel Aviv'in Körfez başkentleriyle yakın teması ve İsrail'in İran'a yönelik sürdürdüğü savaş tehditleri dikkate alınmalıdır. Bu ortamda İran'ın, kendini çevreleyen bölgelerde şekillenmekte olan yeni düzenden duyduğu memnuniyetsizliği komşuları için "kırmızı çizgiler" çizerek ifade ettiğini ve bu çizgilerin aşıldığı takdirde güç kullanmaya hazır olduğunu deklare etmeye çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Güney Kafkasya'da yeni bir güvenlik mimarisi şekillenirken İran muhatap alınmak ve bölgesel süreçlerde daha önemli bir rol oynamak istese de Azerbaycan ile gerilimi askeri boyuta tırmandırması, Bakü'deki siyasi elitlerin, Tahran'a duydukları güvensizliği derinleştirmiştir. Tahran'ın, bölgesel istikrarı tehdit edecek eylemler yerine, Güney Kafkasya'daki yeni gerçeklikleri kabullenmesi ve Ankara'nın bölgesel sorunları çözmek için önerdiği Altılı Platform'un oluşturulmasına olumlu yaklaşması durumunda, süreçlerde yapıcı rol oynama fırsatını elde etmesi mümkündür. Türkiye'nin, bölgesel iş birliği imkânlarını azami derecede kullanarak kazan-kazan esasında tüm tarafları kapsayan söz konusu girişimine, İran'ın katılması durumunda, Tahran içinde bulunduğu "yapay kuşatılmışlık" algısından kurtularak şekillenmekte olan yeni bölgesel düzende kendi yerini alabilecektir.

2. İran'ın Azerbaycan'a Yönelik Stratejik İletişim Yaklaşımı: Tarihsel Süreç

İran'ın stratejik iletişim yaklaşımı ve faaliyetleri, tarihsel düzlemde ele alındığında, İslam Devrimi sonrasında esas alınan anlayışın, klasik yaklaşım biçimini yansıttığı görülebilmektedir. İslam Devrimi'nin ardından, Devrim ihracı ve ideolojik propaganda faaliyetlerine odaklanan İran, bu süreçte hedef coğrafyalar olarak belirlediği alanlara yönelik siyasal şiddet unsurunun da eşlik edebildiği, doğrudan ideolojik propaganda yöntemini uygulamış; hedef coğrafyalarda faaliyet gösteren/gösterecek olan silahlı gruplar dâhil olmak üzere, siyasal otoritelere karşı doğrudan meydan okuyan grupları desteklemeye yönelmiştir. Büyük oranda, 1990'lı yılların ortalarına kadar devam ettirilen bu strateji ve faaliyetler, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren dönüşüm göstermeye başlamıştır. Bu süreçte, kamu diplomasisi

ve stratejik iletişim olgularının uluslararası bağlamda daha fazla ön plana çıkmaya, klasik kitle iletişim ve propaganda yaklaşımlarının ise önem kaybetmeye başlaması, İran'ın bu alandaki anlayışına da etki etmiştir. Bununla birlikte İran'ın, söz konusu döneme kadar sürdürmüş olduğu Devrim ihracı ve ideolojik propaganda temelli stratejisinin etki düzeyindeki düşüş ve bu stratejinin hedef coğrafyalarda yarattığı olumsuz sonuçlar da söz konusu anlayış değişiminde etkili olmuştur.

Bu anlayış değişimi doğrultusunda İran, yumuşak güç ve kamu diplomasi si faaliyetlerini esas alan, imaj ve etki olgularını temel kabul eden stratejik iletişim yaklaşımları geliştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda jeokültürel etki alanları yaratma veya doğal etki alanlarındaki nüfuzun artırılması motivasyonları ile hareket eden İran, Şiilik mezhebine mensup kesimlerin çoğunluğu oluşturduğu toplumlara ve ABD-İsrail karşıtı sosyopolitik ortamların güçlü olduğu ülkeleri, hedef alanları olarak belirlemiştir. Buna göre söz konusu alanlar; İran açısından, mezhepsel kimlik ve ABD-İsrail karşıtlığı temelinde özellikle toplumlar nezdinde etki oluşturduğu bir jeokültürel kuşak olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu durumun retorik ifadeleri olarak üretilen "direnış eksenı" ve "Şii hilalı" söylemleri, söz konusu jeokültürel etki alanı inşasına dayanan stratejinin en somut ifadelerini temsil etmiştir.

Azerbaycan; İran'ın, söz konusu jeokültürel kuşak oluşturma amacı doğrultusunda benimsediğı bu stratejik iletişim yaklaşımı açısından en önemli alanlardan bir tanesi olmuştur. Azerbaycan'ın, İran ile sınır komşuluğı, ticari ilişki potansiyeli ve nihayet İran açısından bölgesel bir rakip olarak algılanan Türkiye ile tarihsel ve kültürel bağları; İran için bu coğrafyayı stratejik bir alan olarak öne çıkarmıştır. Bununla birlikte Azerbaycan nüfusunun büyük bir çoğunluğunun Şii mezhebine mensup oluşu ise İran'ın bu alana yönelik stratejik iletişim faaliyetleri bağlamında bir zemin ve kolaylaştırıcı bir faktör olarak algılanmıştır. Bu doğrultuda, 1990'lı yılların başlarından itibaren, bağımsızlığını yeni elde etmiş olan Azerbaycan'da, dinî örgütlenmeler oluşturma ve bu örgütlenmeler aracılığıyla etki tesis etme yöntemine başvuran İran, ilerleyen yıllarda Devrim Rehberi Azerbaycan temsilcisi görevini üstlenecek olan Ali Ekber Ocaknejad öncülüğünde bu sürece ivme kazandırmıştır. Ocaknejad'ın öncülük ve girişimleri ile Azerbaycanlı pek çok din adamı Kum kentinde eğitim almaya başlamış (Ocaqnejat, 2021); bu eğitimlerin ardından Azerbaycan'a geri dönen din adamları, Azerbaycan toplumunda dinî ve siyasal etki oluşturmaya çalışmıştır (Iranwire, 2020).

İran'ın jeokültürel kuşak hedefli stratejik iletişim faaliyetleri, bölgesel rekabet ve iç güvenlik boyutlarında değerlendirildiğinde, Azerbaycan'ın bu anlamda son derece istisnai bir yere sahip olduğu görülebilmektedir. Bu bağlamda İran açısından Azerbaycan'a yönelik stratejik iletişim faaliyetlerinin iki ana işlevini şu şekilde saptamak mümkündür:

- Türkiye'nin, bir bölgesel rakip olarak Azerbaycan'da millî kimlik ve kültürel bağlar dolayısıyla sahip olduğu doğal etkinliği, mezhep kimliği aracılığıyla dengeleyebilmek ve millî kimlik bilinci yerine mezhepsel kimlik bilincini baskın hâle getirerek İran'ın etki sahasını genişletmek, İran açısından önem taşımaktadır.
- Tarihsel süreçte, Türk milliyetçiliği fikri "kuzeyden güneye" şeklinde bir istikamet izlemiş ve Azerbaycan'dan, İran içerisinde yaşayan Türk nüfusa taşınmıştır. Buna göre Azerbaycan'da millî bilinci mezhepsel kimlikle dengelemek, İran açısından önemli bir hedeftir. Diğer yandan İran Türklerinin, İran açısından "ayrılıkçılık" ve iç güvenlik tehdidi olarak algılanan etnik kimlik bilincine yönelimlerini dengelemek de tamamlayıcı bir hedeftir.

Bu işlevlerin İran açısından taşıdığı önem, stratejik iletişim faaliyetlerinin uzun yıllar boyunca bu motivasyonla devam etmesini sağlamıştır. Bunun sonucunda İran tarafından, Azerbaycan'da önemli bir etki alanı oluşturulmuştur. Araştırmacıların temas kurduğu, geçmişte Türkiye'yi Azerbaycan'da askerî ateşe olarak temsil eden ve hâlihazırda Azerbaycan'da çalışmalar yürüten bir yerel kaynaktan edinilen bilgilere göre İran'ın, dinî örgütlenmeler aracılığıyla Azerbaycan'da nüfuz oluşturma çabalarının en fazla etkili olduğu bölgeler; Bakü şehrinin kırsal bölgeleri ile Lenkeran bölgesinin kırsal kesimleridir.

2011 yılı ile birlikte Suriye krizinin yarattığı sosyopolitik ortam; İran'ın, Azerbaycan'da daha fazla etkinlik alanı kazanmasını sağlamıştır. İlk defa bu süreçte adını duyurmaya başlayan "Hüseyinciler" yapılanmasının; Azerbaycan'dan Suriye'ye, Suriye rejimi ve İran destekli milis gruplar saflarında savaşmak üzere pek çok Hüseyinciler yapılanması mensubunun transfer edilmesi faaliyetleri, kazanılan etki alanının boyutlarını göstermiştir. 2015 yılına kadar sürdürülen bu etki, 2015 sonrasında Bakü'nün Nardaran bölgesinde söz konusu yapılanmanın etkisiyle yaratılan çatışma ortamı ile birlikte ciddi bir kayba uğramaya başlamıştır.

Bu gelişmeler; İran'ın, Azerbaycan'a yönelik olarak uzun yıllar boyunca sürdürdüğü stratejik iletişim yaklaşımının bilançosunu ve bu yaklaşımın başarı kapasitesini de ortaya koymuştur. Buna göre İran'ın bu çerçevede sürdürdüğü faaliyetlerin öncelikle kısmi bir başarı ürettiğini tespit etmek mümkündür. Bu durumun en önemli sebeplerinin başında; İran'ın, dinî/mezhepsel kimlik argümanları doğrultusunda takip ettiği stratejik iletişim yaklaşımına karşın Azerbaycan toplumunun geniş bir kesiminin seküler yaşam tarzını benimsemesi ve bu durumun yarattığı çelişki gelmektedir. İkinci olarak Azerbaycan toplumunun büyük bir bölümünün mezhepsel kimlik yerine Türk millî kimliğini baskın kimlik biçimi olarak benimseyen tercih ve eği-

limi; İran'ın, yalnızca Azerbaycan toplumunun dar bir kesiminde hedeflediği kimlik bilinci konsolidasyonuna ulaşabilmesine imkân vermiştir. Diğer yandan 2015 Nardaran ve 2018 Gence olayları, son dönemde Azerbaycan'da faaliyet gösteren İran iltisaklı grupların, kamuoyu nezdinde marjinal ve kriminalize bir nitelik edinmesine de yol açmıştır.

Son olarak İran'ın, Azerbaycan'daki etki potansiyeli ve kapasitesi açısından mutlak belirleyicilik gücüne sahip olan bir diğer faktör ise Karabağ konusu olmuştur. 2020 yılına kadar Azerbaycan'ın temel siyasi ve güvenlik sorunu olan Karabağ'ın, Ermenistan tarafından işgaline ilişkin olarak İran'ın, 1. Karabağ Savaşı'ndan itibaren ortaya koyduğu ve sergilediği tutum ve davranış biçimleri, Azerbaycan toplumunun İran'a yönelik bakışında belirleyicilik teşkil etmiştir. 2020 yılına kadar İran tarafından farklı yöntemlerle kazanım alanına dönüştürülmeye çalışılan Karabağ meselesi, 2020 yılındaki 2. Karabağ Savaşı ile birlikte İran'ın stratejik iletişim yaklaşımı açısından ciddi bir kırılma yaratmıştır.

2..1. 2. Karabağ Savaşı Sürecinde İran'ın Stratejik İletişim Yaklaşımı: Jeokültürel Bakışın Güç Kaybı

Karabağ meselesinin Azerbaycan toplumu açısından taşıdığı önem ve hassasiyet, toplum üzerinde etki yaratma çabası içinde bulunan İran için stratejik iletişim yaklaşımının önemli bir parçası olmuştur. Buna karşın 1. Karabağ Savaşı yıllarında; İran'ın, reel politik gerekçelerle Ermenistan'a yönelik destek sunması, dönemin Azerbaycan Devlet Başkanı Ebulfez Elçibey'in "Bütöv Azerbaycan" (Birleşik Azerbaycan) söyleminin İran'ın toprak bütünlüğüne tehdit olarak algılanması ve bu doğrultuda Azerbaycan'a karşıt bir tutum gösterilmesi, Azerbaycan toplumunun kolektif belleğinde yerini almıştır. Bu durum Azerbaycan toplumunda; İran'ın, Karabağ meselesinde bir davranış kodu ve refleks biçimi olarak Ermenistan'ın yanında yer aldığına dair güçlü bir kanaat oluşturmuştur. Bunun sonucunda, jeokültürel etki alanı hedefi ile reel politik gerekçeler arasındaki çelişki sebebiyle ciddi bir prestij kaybı yaşamış; 1994 yılında sağlanan ateşkesin ardından bu konuya ilişkin stratejik iletişim yöntemlerinin büyük bir bölümünü "imaj onarımı"na kanalize etmiştir.

Stratejik iletişim literatüründe, stratejik iletişim faaliyeti yürüten birimlerin (devletler, siyasi partiler, şirketler vb.) hedef kitlelerinde sahip oldukları sempati veya prestiji kaybetmelerine neden olan bir gelişmenin ardından, yeniden sempatik ve olumlu bir bakış tesis etme sürecini ifade eden imaj onarımının teorik düzeyde; inkâr etme, sorumluluğu farklı öznelerle yükleme, imaj zedelenmesine yol açan olayı önemsizleştirme ve özür dileme

gibi farklı biçimde gerçekleştirebileceği öngörülmektedir (Benoit, 2015, s. 308). Bu çerçevede İran'ın, imaj onarımı bağlamında başvurduğu yöntemler, bunlardan farklılaşarak "unutturma-geriye ket vurma"¹ ve alternatif tarihsel anlatı üretimi yoluyla kendisini göstermektedir. Bu yöntemler; İran'ın, 1. Karabağ Savaşı yıllarında Ermenistan'a yönelik desteğinin ve Azerbaycan'a yönelik olarak sergilediği karşıt tavrın, Azerbaycan toplumu ve İran'da yaşayan Türk nüfusun kolektif belleğinde geri plana atılmasını hedefleyen bir anlayışın ürünü olmuştur. Bununla birlikte İran tarafından, söz konusu imaj onarımı faaliyetleri doğrultusunda başvuru bir diğer yöntem ise alternatif tarihsel anlatı üretimi olmuştur. Bu bağlamda İran, "1. Karabağ Savaşı'nda İran-Ermenistan İş Birliği" anlatısı yerine, İran'ın bu süreçte Azerbaycan'ın mazlum Müslüman halkına destek verdiği yönünde bir alternatif anlatı geliştirmeye başlamıştır. Bu yöntemlerin uygulanmasında, İranlı yetkililerin söylemleri doğrudan rol oynadığı gibi aynı zamanda İran'ın stratejik iletişim yaklaşımı açısından Azerbaycan içerisinde "ara hedef toplum"² niteliğindeki din adamları ve İran etkisinde mezhepsel kimlik aidiyetini önceleyen toplumsal kesimler de ciddi bir işlev üstlenmişlerdir.

İran'ın, Karabağ meselesi özelinde imaj onarımı adına uyguladığı söz konusu yöntemlerin etkinliği ve başarısı analiz edildiğinde, üç temel faktörün bu yöntemlerin etkinlik ve başarısını sınırladığı görülmektedir. Bu faktörlerden ilki; İran'ın, bir yandan unutturma-geriye ket vurma yöntemlerini uyguladığı süreçte, diğer yandan Ermenistan ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmesidir. İkinci faktör, Azerbaycan halkının siyasi bilinç ve hafızasında, Karabağ'ın işgal altında bulunuşunun süreklilik ve canlılık arz eden bir konu olmasıdır. Son faktör ise İran yönetiminin, İran'da yaşayan Türk nüfusa yönelik baskıları ve İran-Türkiye ilişkilerinde yaşanabilen gerilimlerdir.

Tüm bu faktörler; İran'ın, Karabağ meselesine ilişkin olarak uyguladığı imaj onarımı yöntemleri olan unutturma-geriye ket vurma ve alternatif tarihsel anlatı üretimi yöntemlerinin etkinliğini sınırlayan öğeler olmuştur. Zira söz konusu faktörler, Azerbaycan halkının kolektif belleğinde, unutturma-geriye ket vurma yerine "hatırlama-geri çağırma"³ durumlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda İran'ın, Ermenistan'la ikili ilişkilerde attığı adımlar, Türkiye ile ilişkilerde yaşadığı gerilimler ve İran'da yaşayan Türk nüfusa yönelik baskılar; Azerbaycan halkının, 1. Karabağ Savaşı'nda uygu-

1 Bilişsel düzeyde, bireysel veya kolektif belleğin, ilk veya öncel tecrübeler ve öğrenimler yerine, daha sonra edinilen tecrübe veya öğrenimlere yönelmesi.

2 Psikolojik harekât sürecinde, hedef toplum içerisinde, psikolojik harekât uygulayan ülkenin argümanlarını benimseyen ve bu argümanları söz konusu topluma taşıyan kesim.

3 Bireysel ve kolektif belleğin, geçmişte yaşanan bir durumu, birtakım uyaranlar ile yeniden hatırlaması ve söz konusu durumun yarattığı hissiyatı bugüne taşıması.

lanan Azerbaycan karşıtı tutumu yeniden hatırlamasına yol açtığı söylenebilir. Bunun sonucunda İran'ın, Azerbaycan halkı nezdindeki imajı, sürekli biçimde farklı faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan hatırlama ve geri çağırma durumu ile olumsuz imgelerle özdeşleştirilmektedir. Bu durumun en somut örneği ise 2020 yılında yaşanan 2. Karabağ Savaşı sürecinde gözlemlenmiştir.

27 Eylül 2020 günü patlak veren çatışmalar ile başlayan 44 günlük 2. Karabağ Savaşı, İran'ın stratejik iletişim yaklaşımı açısından yarattığı etki ve sonuçlar bakımından son derece önemli bir süreç olmuştur. 2. Karabağ Savaşı sürecinde, uygulayacağı stratejik iletişim yaklaşımının ana hatlarını, 12 Temmuz 2020'de Tovuz bölgesinde Azerbaycan ve Ermenistan orduları arasında başlayan çatışmalar ile belirlemeye başlamıştır. Bu süreçte, İranlı yetkililer ile din adamları tarafından yapılan açıklamalar ve bu açıklamalarda kullanılan söylemler, İran'ın bu tarihe kadar Karabağ meselesine dair stratejik iletişim yaklaşımının sürdürüldüğünü göstermiştir. Buna göre söz konusu süreçte İran'dan gelen açıklamalara bakıldığında; Karabağ'ın "İslam toprağı" olduğu ve Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının kurtarılmasının diplomasi ve diyalog yoluyla gerçekleştirilmesi gerektiğine dair vurguların yoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir. İran'ın bu pozisyonunu söz konusu vurgular ile sürdürmesinde; yaşanan çatışmaların Azerbaycan-Ermenistan cephe hattında zaman zaman yaşanan münferit sınır çatışmaları biçiminde algılanması, Rusya'nın bölgesel statükoyu her türlü değişim girişimine karşı koruyan bir aktör olarak algılanması ve Tovuz çatışmalarının kısa bir süre içinde sönümlemesi etkili olmuştur.

Bu algı ve beklentileri, 27 Eylül 2020 günü başlayan 2. Karabağ Savaşı'nın ilk safhalarında da taşımakta olan İran, daha sonra söz konusu algı ve beklentilerinin karşılıklı bulamadığı; "sıra dışı" veya "alışılagelmiş" in dışında bir süreçle karşı karşıya olduğunu saptamıştır. Özellikle Rusya'nın, bu tarihe kadar sergilediği "ara bulucu-statüko koruyucu" tavrından çok farklı bir tavır sergilemesi, Azerbaycan ordusunun net bir biçimde savaş durumuna geçmesi, İran'ın "olağan dışı" bir süreçle karşı karşıya olduğunu algılamasını kolaylaştırmıştır. Bu durum, İran'ın stratejik iletişim yaklaşımına da yansımış; uzun yıllardır sürdürülen imaj onarımı konusundaki unutturma-geriye ket vurma, alternatif tarih üretimi yöntemleri ile pratikteki yeni gerçeklik arasında bir denge kurulmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda İran'ın, 2. Karabağ Savaşı sürecinde sergilediği stratejik iletişim yaklaşımında kendisini gösteren en önemli hususların başında, stratejik iletişim öznelerinin etkinlik ve görünürlüklerindeki farklılıklar gelmektedir. Buna göre 2. Karabağ Savaşı sürecinde, bu sürece ilişkin olarak İran'ın tutumunu ortaya koyan açıklama ve söylemlerin kaynakları göz önüne alındı-

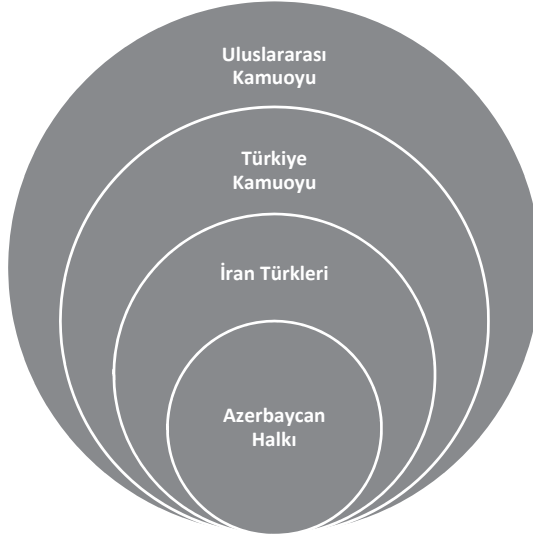
ğında, din adamları ve cuma imamlarının baskın bir biçimde ön plana çıktığı görülebilmektedir. Bununla birlikte ikinci olarak en yoğun biçimde ön plana çıkan diğer özneler ise Devrim Rehberi Ali Hamenei ve İran müesses nizamına yakın medya organları olmuştur. Söz konusu aktörlerin, bu süreçte en fazla ön plana çıkan özneler olmaları; İran'ın, Azerbaycan'a yönelik stratejik iletişim yaklaşımını, "jeokültürel etki alanı ve mezhepsel kimlik temelli etki" konsepti ile sürdürmeye çalışmasının bir sonucu olarak kendisini göstermiştir. Din adamları, cuma imamları ve Devrim Rehberi'nin ardından stratejik iletişim çerçevesinde, sahadaki pratik durum ve gerçekliği esas alan anlayışın temsilcisi ise Dışişleri Bakanlığı ve askerî yetkililer olmuştur. Bu noktada, Dışişleri Bakanlığı ve askerî yetkililerin açıklamaları ile Dışişleri Bakanlığı ve askerî kaynaklara yakın medya organları bu sürecin önemli bileşenleri olmuştur.

Şekil. Karabağ Savaşı Sürecinde İran'ın Stratejik İletişim Faaliyetlerinde Öne Çıkan Özneler

Söz konusu özneler aracılığıyla uygulanan stratejik iletişim faaliyetlerinin hedef kitleleri incelendiğinde ise Azerbaycan halkı ve İran Türklerinin öncelikli hedef kitleler olduğu saptanabilmektedir. Azerbaycan halkının yanı sıra İran Türklerinin de bu süreçte hedef kitle olarak belirlenmesi ve ortaya konan söylemlerin İran Türklerine de hitap eden söylemler olması, bu sürecin en dikkat çekici noktalarından bir tanesi olmuş; İran Türklerinin, İran'ın dış politika ve stratejik iletişim konularında ne ölçüde etki gücüne ulaştığını ortaya koymuştur. Diğer yandan bu süreçte, Türkiye kamuoyu ve uluslararası kamuoyu özellikle Dışişleri Bakanlığı ve bu kuruma yakın medya organları tarafından üretilen söylemler doğrultusunda etki yaratılmak istenen hedef kitleler konumunda bulunmuştur.

Şekil: Karabağ Savaşı Sürecinde İran'ın Stratejik İletişim Faaliyetlerinde Öne Çıkan Hedef Kitleler

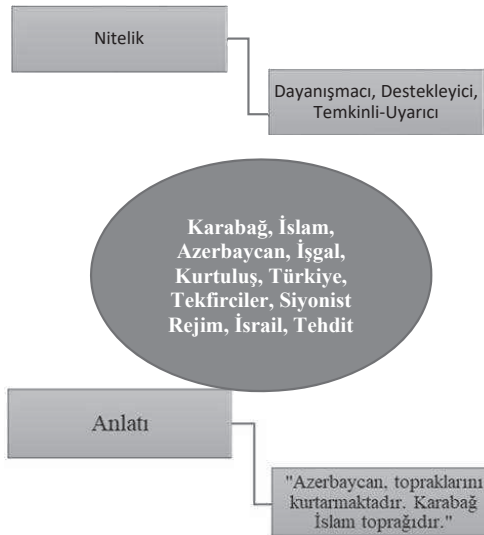

Hedef kitlelere yönelik olarak ortaya konan anlatı ve söylemler, nitelik bağlamında ele alındığında, 2. Karabağ Savaşı sürecinde İran'ın belirlediği stratejik iletişim yaklaşımının genel niteliğinin bir sentezi yansıttığını söylemek mümkündür. Buna göre bu süreçte, İran tarafından ön plana çıkarılan söylemlerin tonları incelendiğinde, Azerbaycan halkı ve İran Türklerine yönelik olarak dayanışmacı ve destekleyici bir tutumu yansıttığı görülebilmektedir. Bu durum, stratejik iletişim yaklaşımının anlatısında da gözlemlenebilmekte; bu sürecin, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını kurtarma süreci olduğu vurgusunun genel bir çerçeve oluşturduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan söz konusu niteliği oluşturan dayanışmacı ve destekleyici vurgulara karşın özellikle Dışişleri Bakanlığı ve askerî yetkililer tarafından ortaya konan vurgular ise temkinli-uyarıcı tonları yansıtmıştır. Bu noktada, Türkiye'nin yoğun biçimde hedef alındığı ve ötekileştirildiği; Türkiye'nin "yayılmacılık, İsrail ile iş birliği, tekkerciler teröristleri Karabağ'a sevk eden güç" imajları ile özdeşleştirilmeye çalışıldığı vurgular kendisini göstermiştir. Bu yöntem ile birlikte Türkiye kamuoyu, Azerbaycan halkı ve İran Türkleri açısından Türkiye'nin prestijini zedeleme ve Azerbaycan'a sunduğu koşulsuz desteğin sorgulanmasını sağlama ortamını oluşturmak isteyen İran, resmî açıklamalar ve medya organları aracılığıyla bu durumu pratiğe geçirmiştir. Bu bağlamda İran tarafından bu süreçte öne çıkarılan ve ciddi bir etki yaratan söylem ve açıklamaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Devrim Rehberi Hamenei: "Azerbaycan'ın, Ermenistan işgali altındaki toprakları özgürleştirilmelidir." (Radio Farda, 2020a).

- Veli-yi Fakih Azerbaycan Temsilcisi Ocaknejad: “Karabağ İslam toprağıdır. Bu uğurda ölenler şehittir. Azerbaycan’ın yanındayız.” (İslami Analiz, 2020).
- Veli-yi Fakih Erdebil Temsilcisi Seyit Hasan Amili: “Azerbaycan’ın, işgal altındaki topraklarını kurtarma girişimleri meşrudur.”
- Veli-yi Fakih Batı Azerbaycan Temsilcisi: “Karabağ, Azerbaycan’ın ayrılmaz bir parçasıdır.”
- Dönemin İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif: “Sınırlımızda teröristlerin varlığına tahammül etmeyiz.” (Parstoday, 2020).
- İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Said Hatipzade: “İran’ın tekfirciler tarafından kesilen başlar gibi olması kabul edilemez.” (IRNA, 2020).
- DMO Genel Komutanı Hüseyin Selami: “Sınırlarımızın güvenliği kırmızı çizgimizdir.” (Tehran Times, 2020).
- DMO Kara Kuvvetleri Komutanı Muhammed Pakpur: “Sınırlarımızda jeopolitik değişim girişimlerinin önüne geçilmesi kırmızı çizgimizdir.” (Radio Farda, 2020b).
- DMO kaynaklarına yakın medya organı Mashregh News: “Araş’ın kuzeyinde; Türkiye, siyonist rejim ve tekfirciler arasında tehlikeli ittifak.” (Mashregh News, 2020).
- İran Dışişleri Bakanlığı kaynaklarına yakın medya organı Farhikhtegan: “Karabağ: Ankara-Tel Aviv Ortak Projesi.” (Farhikhtegan Daily, 2020).

Şekil: Karabağ Savaşı Sürecinde İran’ın Stratejik İletişim Faaliyetlerinin Niteliği, Anlatısı ve Öne Çıkan Söylemler

Bu genel nitelik, anlatı ve söylemler ile birlikte İran'ın stratejik iletişim faaliyetlerinin etkinliğini ve başarısını doğrudan etkileyen eylem-söylem uyumluluğu bağlamında İran tarafından sergilenen davranış biçimleri, tüm stratejik iletişim yaklaşımı adına sarsıcı bir nitelik taşımıştır. Bu çerçevede, Azerbaycan halkı ve İran Türklerine yönelik olarak ortaya konan dayanışmacı ve destekleyici tutum ile söylemlere karşılık, İran'dan Ermenistan'a yardım taşıyan tırlar ve PKK militanlarının İran üzerinden Karabağ bölgesine transferine dair güçlü iddialar, bu noktada ciddi bir çelişki oluşturmuştur. Diğer yandan İran Silahlı Kuvvetlerinin, Azerbaycan sınırına yönelik olarak gerçekleştirdiği askerî yığınak ve askerî yetkililerden gelen açıklamalar (Euronews, 2020); İran'ın, Azerbaycan'a yönelik destekleyici söylemlerinin gerçek algıyı yansıtmadığına dair bir kanaat gelişmesine yol açmıştır.

Karabağ Savaşı Sürecinde İran'ın Stratejik İletişim Faaliyetleri ve Eylem-Söylem Uyumluluğu

2. Karabağ Savaşı sürecinde, İran'ın esas aldığı stratejik iletişim yaklaşımı, İran açısından amaçlanan ve beklenen sonuçları üretmekten büyük oranda uzak kalmıştır. Özneler, hedef kitlelerin belirlenimi, söylemler ve hedef kitlelerin tutumları ile nihayet eylem-söylem uyumluluğu gibi kriterlerde yaşanan başarısızlıklar, stratejik iletişim yaklaşımının sorgulanmasına neden olmuştur (Balıcı, 2020). Özellikle özne belirleniminde din adamlarının ön plana çıkması, imaj onarımı girişimlerine karşı hatırlama ve geri çağırmanın daha baskın bir görünüm sunması, özne ve söylemlerin Azerbaycan halkı ve İran Türkleri özelinde saygınlık, inanılabilirlik ve güvenilirlik açılarından ortaya çıkardığı muğlaklıklar; İran'ın uzun yıllardır sürdürdüğü jeokültürel kuşak temelli stratejik iletişim yaklaşımının kırılmaya uğramasına yol açmıştır. Bu bağlamda jeokültürel bakışın güç ve prestij kaybettiği bu süreçte özellikle askerî yetkililer ve Dışişleri Bakanlığı kaynaklı vurgu ve perspektifler ise İran'ın stratejik iletişim yaklaşımındaki dönüşümün ilk izlerini temsil etmiş; bu dönüşümün geleceğine ilişkin ilk işaretleri ortaya çıkarmıştır.

2.2. İran-Azerbaycan Gerilimi ve İran'ın Stratejik İletişim Yaklaşımında Değişim: Jeopolitik Bakışın Yükselişi

2. Karabağ Savaşı'nın ardından, İran'ın stratejik iletişim yaklaşımında meydana gelen kırılma ve dönüşüm; en net biçimde, 2021 Eylül ayından itibaren Güney Kafkasya'da yaşanan gelişmeler ve bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan İran-Azerbaycan gerilimi ile birlikte kendisini göstermiştir. Türkiye, Azerbaycan ve Pakistan arasında gerçekleştirilen Üç Kardeş askerî tatbikatı ve Azerbaycan'ın, Ermenistan'a giden İran tırlarını güvenlik gerekçeleriyle

durdurmasının yarattığı konjonktürde, İran'dan gelen tepkiler ciddi bir gerilim ortamı oluşturmuştur. Bu gelişmeleri takiben İran Silahlı Kuvvetlerinin Azerbaycan-İran sınırına yönelik yoğun askerî yığınak gerçekleştirilmesi ve bunu takiben gerçekleştirilen Hayber Fatihleri isimli askerî tatbikat, gerilimi üst noktalara taşımıştır.

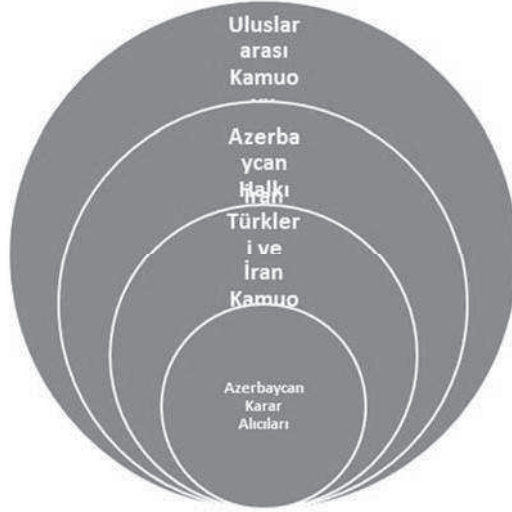
Bu gerilim ortamı, İran'ın stratejik iletişim yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, 2. Karabağ Savaşı'nın ardından bu düzlemde yaşanan dönüşüm açık bir biçimde ve tüm hatları ile gözlemlenebilmektedir. Buna göre kendisini gösteren en önemli değişimlerin başında, stratejik iletişim özneleri gelmektedir. İran ve Azerbaycan arasında yaşanan gerilim sürecinde, stratejik iletişim faaliyetleri bağlamında en yoğun biçimde kendisini gösteren özneler, askerî yetkililer olmuştur. Bununla birlikte Devrim Rehberi Hame-nei de askerî yetkililerin ardından askerî yetkililerin tutumlarıyla paralel bir özne konumuna sahip olmuştur. Diğer yandan 2. Karabağ Savaşı sürecinde önemli bir özne konumunda bulunan Dışişleri Bakanlığı, bu konumunu İran-Azerbaycan gerilimi sürecinde de devam ettirmiştir. Son olarak din adamları ve cuma imamları ise bu süreçte geri planda kalan özneler olmuştur.

Şekil: İran-Azerbaycan Gerilimi Sürecinde İran'ın Stratejik İletişim Faaliyetlerinde Öne Çıkan Özneler

Stratejik iletişim öznelerinde gözlemlenen bu farklılaşma, paralel biçimde hedef kitle belirlenimine de yansımıştır. Bu bağlamda İran-Azerbaycan gerilimi sürecinde kendisini gösteren söylemlerin, Azerbaycan karar alıcıları ile İran Türkleri ve İran kamuoyunu etkilemeyi hedefleyen bir motivasyonu yansıttığı söylenebilir. Stratejik iletişim özneleri olarak askerî yetkililerin ön plana çıkması ve güvenliğe dair vurguların güç kazanması; Azerbaycan karar alıcıları, İran Türkleri ve İran kamuoyunun uyarıcı tonlu söylemlerle ulaşılmaması planlanan hedef kitleler biçiminde konumlandırılmalarını beraberinde getirmiştir. Diğer yandan Azerbaycan halkı ve uluslararası kamuoyu da aynı vurgular düzleminde etki edilmek istenen hedef kitleler olmuştur.

Şekil: İran-Azerbaycan Gerilimi Sürecinde İran'ın Stratejik İletişim Faaliyetlerinde Öne Çıkan Hedef Kitleler

İran'ın stratejik iletişim yaklaşımında yaşadığı dönüşümün en somut biçimde gözlemlenebildiği diğer bir düzlem ise İran-Azerbaycan gerilimi sürecinde stratejik iletişim faaliyetlerinin niteliği, öne çıkarılan anlatı ve söylemler olmuştur. Buna göre İran-Azerbaycan gerilimi sürecinde uygulanan stratejik iletişim faaliyetlerinin; savunmacı, caydırıcı ve statükocu bir nitelik ve karakter göstermesi dikkat çekmiştir. Bu nitelik, yapılan resmî açıklamalar ve ortaya konan söylemler ile Azerbaycan karar alıcılarına yönelik caydırıcılık algısı oluşturma, bölgesel statükonun ve İran'ın ulusal güvenliğinin savunulması vurgularının İran Türkleri ve İran kamuoyunu etkileme arayışında somutlaşmıştır. Buna paralel olarak Azerbaycan ile yaşanan gerilim sürecini, bölgesel gelişmelerin İran açısından jeopolitik tehditler ve iç güvenliğe dair riskler oluşturduğu yönünde bir anlatı ile karşılayan İran; bu çerçevede, bir yandan Azerbaycan karar alıcılarına yönelik tehditkâr söylemler üretirken aynı zamanda İran Türkleri ve İran kamuoyuna yönelik olarak ise "sınırlarda İsrail ve DEAŞ varlığı" söylemlerini ön plana çıkararak kamuoyu desteği yaratmayı amaçlamıştır. Bu noktada, İran-Azerbaycan gerilimi sürecinde ön plana çıkan söylemleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

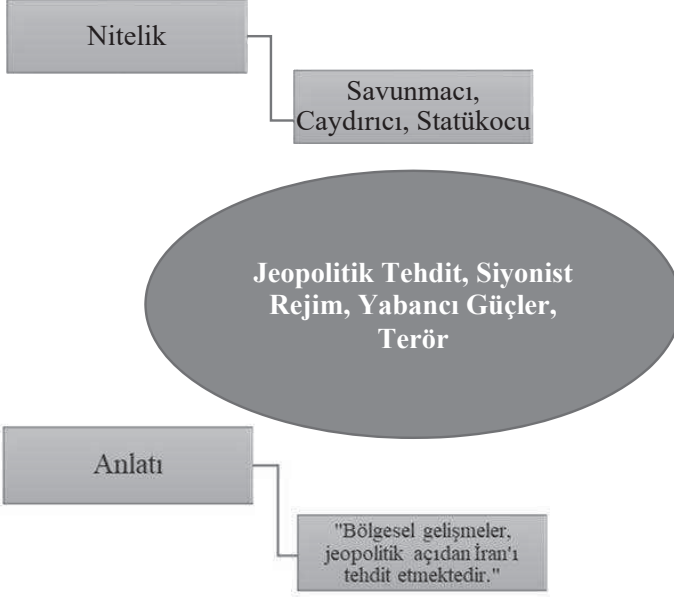
- Devrim Rehberi Hamenei: "Kardeşlerine kuyu kazanlar, kazdıkları kuyuya önce kendileri düşerler. Başkalarına güvenerek kendi güvenliklerini sağlayabileceklerini düşünenler, yakında tokat yiyeceklerini bilmelidirler."
- DMO Kara Kuvvetleri Komutanı Muhammed Pakpur: "Bölgede meydana gelebilecek herhangi bir jeopolitik değişimi, iç güvenliğimize yönelik

bir tehdit olarak görüyoruz. Komşu ülkeler siyonist rejime ve yabancı güçlere yataklık yapmamalıdır.”

- Ordu Kara Kuvvetleri Komutanı Emir Kiyumers Haydari: “İran, kuzeybatı sınırlarında herhangi bir jeopolitik değişimi kabul etmemektedir. Hayber Fatihleri tatbikatının hedefi, sınırlarımızdaki gizli ve açık siyonist rejim varlığı ve DEAŞ teröristleridir. Topraklarını savunan ülkeler, yabancı güçlerle sınır değişikliği girişimlerine yönelmemelidirler.” (Tasnim News, 2021).
- Savunma ve Silahlı Kuvvetlere Destek Bakanı Muhammed Rıza Aştiyani: “İran halkının düşmanları, akıl dışı bir eylem karşısında ağır bir bedel ödeyecektir.”
- Sınır Muhafızları Komutanı Ahmed Ali Gudarzi: “İsrail’in, Azerbaycan’daki espionaj faaliyetlerini daima izliyoruz.” (Middle East Monitor, 2021).
- Ordu Kuzeybatı Saha Komutanı Ali Hacılu: “Hayber Fatihleri tatbikatında, kuzeybatı sınırlarımıza 48 saatten az bir sürede tahkimat yapabildiğimizi gösterdik.” (Tehran Times, 2021).
- İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Genel Sekreteri Ali Şemhani: “Komşularımıza, yabancı ve bölge dışı güçlerle iş birliğinden uzak durma çağrısı yapıyoruz.” (Iran International, 2021a).
- Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Said Hatipzade: “İran, sınırlarında İsrail varlığını kabul etmeyecektir.” (Iran International, 2021b).

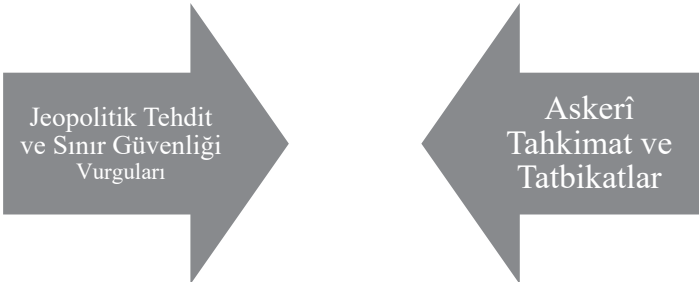
Bu söylem ve açıklamalar, İran-Azerbaycan gerilim sürecinin İran açısından taşıdığı anlam hakkında net bir görünüm ortaya koymaktadır. Ülke sınırlarında; jeopolitik değişim tehdidi, yabancı güçler, DEAŞ ve İsrail’in varlığı iddiaları ile ülke içinde de bu yönde bir algının oluşturulmasını amaçlayan İran, aynı zamanda bu söylemler ile Azerbaycan karar alıcılarına yönelik caydırıcılık algısı oluşturmayı da hedeflemiştir.

Şekil: İran-Azerbaycan Gerilimi Sürecinde İran'ın Stratejik İletişim Faaliyetlerinin Niteliği, Anlatısı ve Öne Çıkan Söylemler

Bu söylemler ve hedefler ekseninde, pratikte kendisini gösteren gelişmeler, eylem-söylem uyumluluğunu tamamlayan bir durum yaratmıştır. Azerbaycan karar alıcılarına yönelik olarak caydırıcı; ülke sınırları ve jeopolitik konjonktür bağlamında savunmacı; İran Türkleri ve İran kamuoyu açısından ise İsrail ve DEAŞ varlığı argümanlarıyla güvenlik algısı temelinde konsolidasyon amaçlayan nitelikte bir yaklaşım geliştiren İran; pratikte, gerçekleştirdiği askerî tahkimatlar ve askerî tatbikatlar ile bu yaklaşıma uygun bir saha gerçekliği de yaratmıştır. Bu durum, İran'ın stratejik iletişim yaklaşımı bağlamında yaşadığı dönüşümün izlerine, bir diğer önemli örnek olarak kendisini göstermiştir.

Şekil: İran-Azerbaycan Gerilimi Sürecinde İran'ın Stratejik İletişim Faaliyetleri ve Eylem-Söylem Uyumluluğu

İran'ın, 2020 yılında gerçekleşen 2. Karabağ Savaşı ve 2021 Eylül ayı itibarıyla kendisini gösteren İran-Azerbaycan gerilimine yönelik olarak ortaya koyduğu tutumlar, karşılaştırmalı bir biçimde değerlendirildiğinde, stratejik iletişim yaklaşımında yaşanan değişimin net bir görünümüne ulaşmak mümkündür. Her iki süreçte; stratejik iletişimin öznelere, hedef kitleler, söylem ve anlatılar, eylem-söylem uyumluluğu ölçütleri çerçevesinde kendisini gösteren farklılıklar, stratejik iletişim yaklaşımındaki değişimin yönü ve biçimi hakkında da bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda karşılaştırmalı biçimde analiz edildiğinde İran'ın, söz konusu iki süreç düzleminde sahip olduğu stratejik iletişim yaklaşımı ve bu yaklaşımların farklılık ve değişim noktalarını şu hususlar doğrultusunda saptamak mümkündür:

- 2020 ve 2021 yıllarında uygulanan stratejik iletişim yaklaşımları arasındaki temel farklılık noktalarının başında, stratejik iletişim öznelereindeki değişim gelmektedir. 2. Karabağ Savaşı sürecinde, din adamları ve cuma imamlarının ana öznelere olarak konumlanmasının yarattığı stratejik iletişimin etkinliğine yönelik olarak ürettiği olumsuz sonuçlar sonrasında, 2021 yılında askerî yetkililerin ana öznelere olarak ön plana çıkması, dikkat çeken bir değişim olmuştur.
- Söz konusu değişimle ilişkili olarak 2020'de ana hedef kitleler olan Azerbaycan halkı ve İran Türklerinin dinî söylemlerle etki altına alınmaya çalışılmasının temelinde yer alan, hedef kitlelerin genel kanaat ve tutumlarına dair eksik ve hatalı hesaplamaların, 2021 yılında giderilmeye çalışılması önem taşımaktadır. 2020'de, hedef kitlelerin din adamları ve dinî söylemlerin merkezî rol oynadığı bir stratejik iletişim yaklaşımına beklenen ilgi ve hedeflenen tutum değişimini göstermediğinin anlaşılmasıyla birlikte 2021 yılında; güvenilirlik, saygınlık ve "gerçek niyet-perdeleme" şüphesini minimum düzeyde yansıtan askerî yetkililerin daha fazla ön plana çıktığı görülmüştür.
- İran'ın stratejik iletişim yaklaşımındaki değişim açısından, 2020 ve 2021 yılındaki süreçlerde kendisini gösteren bir diğer farklılık alanı; nitelik, anlatı ve söylemler çerçevesinde gözlemlenmiştir. 2020 yılında özellikle Azerbaycan halkı ve İran Türklerine yönelik olarak dayanışmacı, destekleyici bir nitelik ve anlatıyı yansıtan; bu yönde söylemlerin yoğunlukta olduğu stratejik iletişim yaklaşımını benimseyen İran; 2021 yılında, Azerbaycan karar alıcıları, İran Türkleri ve İran kamuoyuna merkezî önem atfeden, savunmacı ve caydırıcı bir niteliğe sahip olan; jeopolitik tehdit, ulusal güvenlik vurgularını ve reel politik gerekçeleri ön plana çıkaran bir stratejik iletişim yaklaşımı sergilemiştir. Bu durum, aynı zamanda İran'ın, Karabağ meselesi özelinde uzun yıllar uyguladığı imaj onarımı faaliyetlerinin büyük ölçüde geri plana itildiği; imaj onarımı kaygısı ye-

rine, rasyonel tehdit tanımlamalarının daha fazla ön plana çıkarıldığı sonucunu doğurmuştur.

- Bu durumla ilişkili olarak 2020 yılında, stratejik iletişim faaliyetlerinin başarı potansiyelini olumsuz biçimde etkileyen eylem-söylem uyumsuzluğunun, 2021 yılında net bir uyumluluğa kavuşturulduğunu ve jeopolitik tehdit vurgularına karşılık gerçekleştirilen askerî tahkimat ve askerî tatbikat ile söylem ve etki gücünün pekiştirildiğini söylemek mümkündür.
- 2020 yılında, stratejik iletişim faaliyetlerinin başarı potansiyelini düşüren bir diğer önemli faktör olan Türkiye'ye yönelik tutum ve söylemler de 2021 yılında farklılaşan bir diğer önemli husus olmuştur. 2. Karabağ Savaşı sürecinde, Türkiye'yi doğrudan hedef alan; Türkiye-DEAŞ, Türkiye-İsrail iş birliği imajlarını üreten İran'ın bu girişiminin, Azerbaycan halkı ve İran Türkleri açısından yarattığı olumsuz tepki karşısında; 2021 yılında, İsrail ve DEAŞ'ın ana tehditler olarak hedef alındıkları; Türkiye'nin ise doğrudan hedef alınması yerine "yabancı güçler" şeklindeki muğlak ifade çerçevesinde dolaylı biçimde bu bağlama dâhil edildiği gözlemlenmiştir.

Karşılaştırmalı bakış açısıyla ele alındığından kendisini gösteren bu değişimin kaynakları ve sebeplerine bakıldığında, 2 ana faktörün bu değişime yön verdiği görülebilmektedir. Bu faktörlerden ilki, İran makamlarının 2. Karabağ Savaşı sürecinde stratejik iletişim faaliyetlerini başarısızlığa uğratan sebepleri tespiti ve bu süreçten elde edilen dersler olmuştur. Buna göre Azerbaycan ve Karabağ meselesi özelinde; dinî figürlerin özne olduğu, dinî söylemlerin ön plana çıkarıldığı, Türkiye'nin doğrudan hedef alındığı ve eylem-söylem uyumsuzluğunun açık bir biçimde kendisini gösterdiği stratejik iletişim yaklaşımının ciddi bir itibar kaybına yol açtığı net bir biçimde anlaşılmıştır. Geçmişte askerî ateşelik görevini yürütmüş olan yerel kaynak, söz konusu itibar kaybının boyutlarını; 2020 Tovuz çatışmalarında şehit olan Polad Haşimov'un ailesinin İranlı yetkililer tarafından sunulan "Kasım Süleymani madalyası" nı reddetmesi ve Azerbaycan'ın önde gelen dinî figürlerinden olan Allahşükür Paşazade'nin "Karabağ'da Hamenei'nin fetvasıyla zafere ulaştık." (Mepa News, 2021) şeklindeki açıklamasına halkın, verdiği tepki ile ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Bu örnekler; İran'ın, dinî figürler ve dinî söylemler odaklı stratejik iletişim yaklaşımının ne ölçüde hedef kitleler tarafından kabul görmeyen bir yaklaşım olduğunu ortaya koymuştur. Diğer yandan İran'ın stratejik iletişim yaklaşımını değişime sevk eden bir diğer faktör ise İran güvenlik doktrininde yaşanan dönüşüm olmuştur. 2021 yılı itibarıyla Irak, Afganistan ve Azerbaycan hattında yaşanan gelişmeler sonucunda "kuşatılmışlık" algısı ile karşı karşıya kalan İran, bu bağlamda

jeopolitik tehditlere ve yakın çevresindeki risklere karşı daha hassas bir hâle gelmiştir (Balcı, 2021). Bu durum, stratejik iletişim yaklaşımı çerçevesinde de karşılık bularak jeopolitik bakışın bu noktada daha baskın bir hâle gelmesine de zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda İbrahim Reisi'nin cumhurbaşkanlığı süreci ile birlikte bürokratik kadrolarda DMO ve Ordu kökenli figürlerin ciddi biçimde kendilerine yer bulmaları da stratejik iletişim yaklaşımının güvenlik ve jeopolitik bağlamı bir biçim almasına etki etmiştir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

İran, "küçük şeytan" olarak tanımladığı İsrail'i, bölgesel güvenlik adına ana tehdit kaynağı olarak görmektedir. 2012 yılından beri Güney Kafkasya bağlamında da bu algılama net biçimde kendisini göstermiştir. Ancak Karabağ işgaline bağlı olarak ortaya çıkan son gelişmelerde, bölgesel güvenliğe yönelik ana tehdit söyleminin odağına Türkiye'nin yerleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda; "Türkiye ve Pantürkizm", "Türkiye ve radikal dinî grupların bölgedeki mevcudiyeti" şeklindeki imaj ve söylem kümeleri kullanılmaktadır.

İran'ın, Karabağ işgaline yönelik olarak kamu diplomasisi bağlamında sergilediği dönüşümün bir diğer önemli sebebi de Türkiye'nin bölgede artan etkisi olmuştur. Geçmişte İsrail'in Azerbaycan ile ilişkilerini Ermenistan'ı desteklemesinin en temel sebebi olarak sunan İran, bugün bölgede bir "İsrail tehdidi" yerine Türkiye-Azerbaycan ortaklığından endişe etmektedir.

İran, Türkiye'nin bölgedeki etkisini ekonomik, siyasal ve jeokültürel bir kayıp biçiminde tehdit olarak algılamaktadır. Bu bağlamda İran, Fransa tarafından ileri sürülen "300 cihatçı Karabağ'a taşındı." iddiasına itibar göstermektedir. Bu iddia, mezhepsel kimlik üzerinden şekillenen kamu diplomasisinde İran'a, Karabağ işgalini kriminalize etme olanağı vermektedir.

İran bu iddia üzerinden sıkça sınır güvenliği vurgusu yapmakta, bölgeye taşındığı iddia edilen silahlı güçlerin kendisine yönelik tehdit oluşturduğunu savunmaktadır. Bu durum İran'a, mezhep kimliği temelinde uyguladığı kamu diplomasisi ile uyumlu bir güvenlikçi söylem imkânı vermektedir. Bununla birlikte İran, söz konusu iddia ile oluşturulmaya çalışılan "Türkiye-Radikal silahlı gruplar iş birliği" algısını da güçlendirmek istemektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'ne kıyasla İran topraklarında daha fazla Azerbaycan Türkü'nün bulunduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Bu nüfus; Batı ve Doğu Azerbaycan, Erdebil, Zencan, Kazvin, Merkezi, Gilan, Hemedan ve diğer illerde yaşamaktadır. Çeşitli kaynaklara göre İran nüfusunun %20-35'ini Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır. Türkler, DMO liderliğinde birçok askerî kurumda ve ülke yönetiminde idari olarak kritik pozisyonlarda bulunmaktadır.

Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki savaş, sadece seküler milliyetçi Azerbaycan Türkleri'ni değil aynı zamanda mezhepsel kimliğini ön planda tutan ve devlete sadık olan Türklerin arasında da millî bilincin yükselmesine ve etnik aidiyetin güçlenmesine neden olmaktadır.

Bugüne kadar “muhafazakâr Türkler” olarak bilinen ve mezhepsel paydaşlık üzerinden Farslarla adı konmamış bir stratejik ittifak içinde olan kesimler nezdindeki Türklük bilincinin yükselmesi, Tahran için ulusal güvenlik risklerini de beraberinde getirecektir. Bu noktada Tahran'ın Ermenistan yanlısı politikaları ve Karabağ çatışmasının, ülkenin birlik ve beraberliğinin garantörü konumundaki Türklerin farklı bir tercihe yönelmelerinde katalizör etkisi göstermesi muhtemeldir. Nitekim Rusya'nın Ermenistan'a gönderdiği askerî araç ve teçhizatın İran üzerinden sevk edilmesi İran Türklerinin tepkisine neden olmuş ve Tahran'ın bu tutumu, Türk nüfusunun yoğun olduğu şehirlerde geniş çapta protestoları beraberinde getirmiştir.

Çeşitli aktivist grupların, Azerbaycan'ın işgal altındaki toprakları kurtarma girişimini desteklemek amacıyla çağrılarda bulunmasının ardından Tebriz, Zencan, Urmiye, Erdebil, Hiyav (Mişkinşehr), Sulduz (Nakede), Kuşaçay (Miyanduab), Marağa, Merend ve Kereç gibi Azerbaycan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı şehirlerde ve benzer şekilde başkent Tahran'da gösteriler düzenlenmiştir. İstihbarat Bakanlığı ve Emniyet İstihbarat, gösterilerden önce düzenledikleri operasyonlarda bazı fişlenen Türk aktivistleri tutuklamış ve protestoların yaşanacağı tahmin edilen bölgelerde olağanüstü güvenlik önemleri almıştır. Buna rağmen binlerce kişi Azerbaycan'a destek gösterileri düzenlemiştir. “Karabağ Azerbaycan'ındır ve Azerbaycan'ın kalacak!”, “Nurdüz Sınır Kapısı kapatılmalı!”, “İşgalciye destek vermek cinayettir, cinayet!” atılan sloganlardan bazılarıdır.

Azerbaycan Türk toplumunun farklı kesimlerinden protestolara katılım sağlanmıştır. Özellikle kültür sanat camiası ve aydınların protestolara destek vermesi kayda değer bir gelişme olmuştur. Yaklaşık 100 avukat, 135 sinema sanatçısı, 100'den fazla yazar, 60 müzisyen, 27 öğrenci teşkilatı dâhil olmak üzere birçok kesim bildirimler yayımlayarak İran yönetiminin tutumunu eleştirip Karabağ'ın kurtarılmasına desteklerini vurgulamışlardır.

Ülkenin siyasi kaderini değiştirme potansiyeline sahip olan Azerbaycan Türklerinin artan siyasal mobilizasyonunu deneyimleyen İran, 1990'lı yıllarda ve 2000'li yılların ortalarına kadar “açıktan” sürdürdüğü Ermenistan yanlısı tavrını sürdürmeyeceğinin farkına varmıştır. Bu stratejinin sürdürülmesi hâlinde İran'da yaşayan Azerbaycan Türklerinin kitlesel bir hareket sergileyebileceğinden endişe eden İran yönetimi, bu olasılık karşısında daha temkinli hareket etmeye yönelmiştir. Bu noktada Karabağ'daki yeni çatışma süreci ile İran'ın kamu diplomasisi stratejisinin dönüşüme uğramasının, yö-

netimin İran'daki Türk nüfusun siyasal mobilizasyon kabiliyetinden duyduğu tehdit algısıyla ilişkili olduğu ifade edilebilir.

Ülkede gelişen Türk millî siyasal bilinci ile bağlantılı olarak İran, kamu diplomasisi stratejisinde mezhep olgusunu bir "panzehir" biçiminde araçsallaştırmayı hedeflemektedir. "Etnik/millî bilince karşı mezhep kimliği" formülizasyonu ile 2000'li yılların ortalarından itibaren Azerbaycan'da Şii din adamları, vaizler ve dinî gruplar (tarikât ve cemaatler) aracılığıyla örtülü faaliyet ve propaganda çalışmalarında bulunan İran bu süreci, bir alt/ön propaganda süreci olarak sürdürmüştür. Bu süreçte İran, Azerbaycan'da ve İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri arasında etnik/millî bilinç yerine mezhepsel kimlik ve aidiyeti öne çıkarmak istemiştir.

Tahran, muhafazakâr Şiilerin Azerbaycan'ı destekleyerek müesses nizam-saflarında çatlak oluşturmamasından kaygılıdır. Öyle ki ulusal çıkar söylemiyle bu kesimi ikna edemeyince, "Karabağ'da tekdirciler savaşıyor." gibi iddialarla mezhepçilik kartını masaya sürerek bu grupları açığa düşürmek istemektedir. Tahran bu söylemlerle İran'daki Türk kamuoyunu bir kez daha DEAŞ benzeri bir tehdit ve algı operasyonu ile mezhepçiliğe doğru yönlendirmeye çalışmaktadır.

İran'ın söz konusu çabaları ve propaganda faaliyetleri, İran Türklerinin Güney Kafkasya denklemindeki yerine işaret etmektedir. Yaşanan son gelişmeler, İran Türklerinin spesifik olarak Karabağ işgali, genel ölçekte ise Azerbaycan-Ermenistan-İran politik üçgeninin ayrılmaz bir parçası ve etkeni hâline geldiğini göstermektedir. Bu durum, İran Türklerinin geri dönülmez bir biçimde, politik düzeyde belirleyici bir güç hâline geldiklerini ve "aşağıdan yukarıya siyasal etki ve baskı potansiyelinin" ulaştığı boyutları ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- AA. (2021). Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev 2. Karabağ Savaşı'nın 1. yılında AA'ya konuştu. <https://tinyurl.com/43xf98ta> [Erişim Tarihi: 15.10.2021].
- APA. (2021). Azərbaýcan İrana nota verib. <https://tinyurl.com/ac2ujzw5> [Erişim Tarihi: 12.10.2021].
- Berman, L. (2021). Bennett to present Biden with strategy for stopping Iran without nuclear deal. <https://tinyurl.com/4apmks23> [Erişim Tarihi: 12.10.2021].
- Dış İlişkiler Stratejik Konseyi. (2021). Ebaad-e Terh-e İjad-e Rustaha-ye Huşmend Der Arazi-ye Azad Şudye Cumhuri-ye Azerbaycan. <https://tinyurl.com/3bw5rcjr> [Erişim Tarihi: 16.10.2021].

- Ensaf News. (2021). Vakoneş-e İran Be Faaliyetha-ye İsrail Der Cumhuri-ye Azerbaycan. <https://tinyurl.com/rxahz5c8> [Erişim Tarihi: 13.10.2021].
- IGNA. (2021). Hüseyniyyə məscidinin bağlanması ilə bağlı DİN-dən açıqlama. <https://tinyurl.com/kkf8t27m> [Erişim Tarihi: 15.10.2021].
- IR Diplomacy. (2021). Manovr-e Nizami-ye Türkiye Der Dest-e Berresi Est. <https://tinyurl.com/34ke6xsw> [Erişim Tarihi: 16.10.2021].
- Khoshtaria, N. (2021). Azerbaijan has changed the political-military situation in the South Caucasus. <https://tinyurl.com/zmeee93u> [Erişim Tarihi: 14.10.2021].
- Pak Ayin, M. (2021). Azerbaycan kendisini Türk bayrağının altından çıkarmalıdır. <https://tinyurl.com/e3rcspsa> [Erişim Tarihi: 10.10.2021].
- Perry, M. (2012). Israel's Secret Staging Ground. <https://tinyurl.com/44bftmkk> [Erişim Tarihi: 12.10.2021].
- RIA FAN. (2021). Under the guise of anti-Zionism: what is behind the military exercises of Iran on the border with Azerbaijan. <https://tinyurl.com/fz3bextc> [Erişim Tarihi: 15.10.2021].
- Sebelan. (2021). İran Kudret-i Nizami-ye Hud Ra Nişan Dehed. <https://tinyurl.com/2exeaypk> [Erişim Tarihi: 11.10.2021].
- TRT Haber. (2021). Bakü'de 'Üç Kardeş 2021' tatbikatı başladı. <https://tinyurl.com/h42t7yrw> [Erişim Tarihi: 13.10.2021].
- Balcı, Ç. (2020). İran'ın Karabağ Propagandası Neden Başarısız Oldu?. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/xf7bdjk>" <https://tinyurl.com/xf7bdjk> [Erişim Tarihi: 11.10.2021].
- Balcı, Ç. (2021). İran'ın Güvenlik Doktrinindeki Değişim ve İran-Azerbaycan Gerilimi. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/wk8rsd22>" <https://tinyurl.com/wk8rsd22> [Erişim Tarihi: 14.10.2021].
- Benoit, L. W. (2015). Image Repair Theory in the Context of Strategic Communication. (içinde Routledge Handbook of Strategic Communication), (Ed. D. Holthauzen, A. Zerfass), p.303-311.
- Euronews. (2020). İran'dan Azerbaycan-Ermenistan Çatışmalarının Yaşadığı Kuzeybatı Sınırına Askeri Yığınak HYPERLINK "<https://tinyurl.com/yyas258x>" <https://tinyurl.com/yyas258x> [Erişim Tarihi: 10.10.2021].
- Farhikhtegan Daily. (2020). Garabağ: Proje-ye Müşterek Tel Aviv-Ankara. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/dkyrabs>" <https://tinyurl.com/dkyrabs> [Erişim Tarihi: 13.10.2021].

- Iran International. (2021a). Security Chief Says Iran Not A Threat To Neighbors Amid Tensions With Baku. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/yzvj6d9t>" <https://tinyurl.com/yzvj6d9t> [Erişim Tarihi: 11.10.2021].
- Iran International. (2021b). Iran Warns Neighbors About Israeli Presence Near Its Borders. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/v4sukeum>" <https://tinyurl.com/v4sukeum> [Erişim Tarihi: 11.10.2021].
- Iranwire. (2020). Who are Iran's Allies in the Republic of Azerbaijan and What are their Ambitions?. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/c5zh9vtt>" <https://tinyurl.com/c5zh9vtt> [Erişim Tarihi: 02.10.2021].
- IRNA. (2020). Hatibzade: İran, Tekfirciler Tarzında Kesilen Baş Olmasını Kabul Edemez. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/4hhm6ec7>" <https://tinyurl.com/4hhm6ec7> [Erişim Tarihi: 04.10.2021].
- İslami Analiz. (2020). İnan: Karabağ İslam Toprağıdır, Azerbaycan'ın Yanındayız; Gerisi Düşmanın Şayiasıdır. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/xbvb5xhx>" <https://tinyurl.com/xbvb5xhx> [Erişim Tarihi: 09.10.2021].
- Mashregh News. (2020). İtilaf-e Heternek Türkiye, Rejim-e Siyonisti ve Tekfirîha der Şomale Aras. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/4b7ptfpm>" <https://tinyurl.com/4b7ptfpm> [Erişim Tarihi: 12.10.2021].
- Mepa News. (2021). Azerbaycan'ın Dini Yetkilisi: Karabağ'da Bizi Zafere Hamaney'in Fetvası Ulaştırdı. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/ysb94vef>" <https://tinyurl.com/ysb94vef> [Erişim Tarihi: 12.10.2021].
- Middle East Monitor. (2021). Iran: Israel's Espionage in Azerbaijan Fully Monitored. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/yesmz7vt>" <https://tinyurl.com/yesmz7vt> [Erişim Tarihi: 13.10.2021].
- Parstoday. (2020). Zarif: Sınırlarımızda Teröristlerin Varlığına Tahammül Etmeyiz. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/bhbe9zz7>" <https://tinyurl.com/bhbe9zz7> [Erişim Tarihi: 05.10.2021].
- Radio Farda. (2020a). Ceng-i Garabağ: Hemayet-e Hamenei ez Movzu-e Azerbaycan. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/2wjc8w6d>" <https://tinyurl.com/2wjc8w6d> [Erişim Tarihi: 04.10.2021].
- Radio Farda. (2020b). Iran Troops Deployed On Border Near Nagorno-Karabakh Conflict. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/ymuz66mv>" <https://tinyurl.com/ymuz66mv> [Erişim Tarihi: 12.10.2021].
- Tasnim News. (2021). Rezmayış-i Fatihan-ı Hayber. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/367f7bhw>" <https://tinyurl.com/367f7bhw> [Erişim Tarihi: 15.10.2021].

Tehran Times. (2020). Iran Will React Decisively to Any Border Threats, IRGC Chief Warns. HYPERLINK "<https://tinyurl.com/4dsmwmdn>" <https://tinyurl.com/4dsmwmdn> [Erişim Tarihi: 11.10.2021].

Tehran Times. (2021). In Less Than 48 Hours, Troops, Equipment Transferred to Drill Field in Northwest Iran HYPERLINK "<https://tinyurl.com/4t96bzp3>" <https://tinyurl.com/4t96bzp3> [Erişim Tarihi: 13.10.2021].